

K 578
2

ქართლის
ცხოვრება

თბილისი

1942

ანასეული

ქართლის ცხოვრება

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР — ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ОРИГИНАЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ

А. Историки

КАРТИС ЦХОВРЕБА

(ИСТОРИЯ ГРУЗИИ)

СПИСОК ЦАРИЦЫ АННЫ

Подготовил к печати Отдел филологии

под редакцией

С. Г. КАУХЧИШВИЛИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
Тбилиси 1942

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია-ისტორიის ინსტიტუტი

საქართველოს ისტორიის ორიგინალური წყაროები

A. ისტორიკოსები 9(47.922)

ქ ა რ თ ე ი ს ბ ხ ო ვ რ ე ბ ა

ანა დედოფლისეული ნუსხა

დასაბეჭდად მოამზადა ფილოლოგიის განყოფილებამ

სიმონ ყაუხჩიშვილის

რედაქციით

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის-
პრეზიდიუმის განკარგულებით

რედაქტორა სიმ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ გ ი ლ ი

ბელმოწ. დასაბეჭდად შკ. ფ. 28.XI.1942
ბეჭდურ ფორმათა რაოდენობა 25
ანაწყოების ზ. 6×10; ქალ. ზომა 62×94 სმ
შეკვეთის № 906; ტირაჟი 2000.
შე 13749.

საქართ. სსრ მეცნიერ. აკადემიის გამომ-
ცემლობის სტამბა; ა. წერეთლის ქ. № 7

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა

VII

შ ხ ნ ა ვ ა ლ ი

ანა-დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება (ივ. ჯა- გ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს ა).	XI—XVI
ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი (ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს ა).	XVII—LXXXIII
შემოკლებათა სია	LXXXIV

ა ნ ა ხ ე შ უ ლ ი ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ა

(ტექსტი)

ლეონტი მროველი—ცხოვრება ქართულთა მეფეთა და პირ- ველთაგანთა მამათა და ნათესავთა.	1— 88
თავი პირველი	1
თავი მეორე: ამბავი ქართლისა	4
თავი მესამე: შემოსულა ალექსანდრესი	11
თავი მეოთხე: შემოსულა სპარსთა ქართლს. მეფობა მირიანი- სი ქასრეს ძისა	37
თავი მეხუთე: ცხორება მირიანისა	40
მოკცევა მირიან მეფისა და ყოველისა ქართლისა.	45
თქმული აბიათარ მღდელისა	58
თქმული მისივე აბიათარ მღდელისა კუართისათვის უფლისა	59
თქმული სიდონია დედაკაცისა (..მოკცევა სასწაულითა მირი- ან მეფისა).	66
თქმული მისივე აღშენებისათვის ეკლესიისა.	69
ამაღლებისათვის პატიოსნისა ჯუარისა.	75
წიგნი, რომელი მიუწერა პატრიარქმან რომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს და მეფესა მირიანს და ყოველსა ერსა ქართ- ლისა	79
ჯუანშერი—ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგას- ლისა	89—156
წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი	157—159

მატიანს ქართლისად	160—199
ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დაეითისი	200—235
[გადამწერის ანდერძი]	236
ლაშა გიორგის-დროინდელი მემატიანე	237—245
ცხოვრება დემეტრე მეფისა	237
ცხოვრება გიორგი მეფისა	239
ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი	240
ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა	243
საკუთარ სახელთა საძიებელი	249—313

წინასიტყვაობა

1913 წელს ივ. ჯავახიშვილმა აღმოაჩინა „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ხელნაწერი, ანა დედოფლის დავალებით გადაწერილი. მანვე უძღვნა ამ ხელნაწერს გამოკვლევა¹, რომელშიაც აღნიშნა, რომ ანა დედოფლისეული ხელნაწერი შეიცავს: 1) „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ხელნაწერებშიაც შეტანილი პირველი ხუთი საისტორიო ძეგლის² უძველეს, XV საუკუნის ბოლო წლებში (1479 -- 1496 წლებში) გადაწერილ ნუსხას და 2) აქამდე უცნობ „ლაშა გიორგის დროინდელ მატთანეს“³. ივ. ჯავახიშვილმა იმთავითვე მართებულად შეათვალა ანა დედოფლისეული ნუსხა და მას იგი ხშირად მიმართავდა თავის სხვადასხვა გამოკვლევაში როგორც „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შედგენის საკითხის რკვევის, ისე საქართველოს ისტორიის ცალკეული ფაქტების დადგენის დროს. ანა დედოფლისეული ნუსხის უკვე ნაწილობრივმა გამოყენებამ ათქმევინა მის: „მკითხველი ადვილად მიხვდება რა განძიც უნდა იყოს მეცნიერებისათვის ახლად აღმოჩენილი ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“-ო⁴.

ანა დედოფლისეული ხელნაწერის მხოლოდ უკანასკნელი ნაწილი გამოაქვეყნა ივ. ჯავახიშვილმა 1927 წელს, სახელდობრ, ხელნაწერის 412 -- 425 გვერდებზე მოთავსებული „ლაშა გიორგის დროინდელი მატთანე“⁵, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხაში არ მოიპოვება, ხოლო ხელნაწერის

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა. წიგნი I: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (თბილისი 1916), გვ. 256--261. გადმობეჭდილია წინამდებარე გამოცემაში, გვ. XI--XVI.

² ეს ხუთი ძეგლია: ა) ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა...“, ბ) ჯუანშერის „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“, გ) „წამება... არჩილისი“, დ) „მატიანე ქართლისა“ და ე) „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“.

³ ეს მატთანე მოგვითხრობს დემეტრე I, დავით III, გიორგი III, თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის მეფობათა მოკლე ისტორიას.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 261; იხ. ქვემოთ გვ. XVI.

⁵ ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემატთანე. გამოსცა ივანე ჯავახიშვილმა. თბილისი 1927. გვ. 22.

ძირითადი ნაწილი (1—412 გვ.) დღემდე არ ყოფილა არც გამოქვეყნებული ცალკე პუბლიკაციის სახით და არც გამოყენებული „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანილ ისტორიკოსთა თხზულებების ტექსტუალური შედგენილობის გამოსაკვლევად.

ვინაიდან ანა დედოფლისეულ ხელნაწერს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მეცნიერებისათვის, ამიტომ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა ცალკე გამოცემის სახით გამოექვეყნებინა „ქართლის ცხოვრების“ ეს ახალი, აქამდე უცნობი, ნუსხა, რათა იგი მეორე ძველ, უკვე გამოქვეყნებულ¹, ნუსხასთან ერთად საფუძვლად დასდებოდა მომავალში როგორც „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შესწავლას, ისე ამ კრებულში შეტანილ ცალკე საისტორიო ძეგლთა ტექსტის დადგენას, და ამ გამოცემის დამზადება დაავალა ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილებას.

წინამდებარე გამოცემაც ამ დავალების შესრულების შედეგია.

ჩვენი ძირითადი ამოცანა იყო წარმოგვედგინა „ქართლის ცხოვრების“ ანასეული ნუსხა ყველა მისი, როგორც ტექსტუალური ისე ენობრივი, თავისებურებით² და ჩვენ არ შევედგომივართ ტექსტის შესწორებასა და აღდგენას. მაგრამ ვინაიდან ანასეულ ხელნაწერში გვხვდება გადამწერის უნებლიე შეცდომები (გრაფიკული შეცდომები, კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომები და სხვ.)³ და ზოგან ხელნაწერის დაზიანების გამო ტექსტიც ნაკლულევანია, ამიტომ ჩვენს გამოცემაში შევასწორეთ ის, რაც გადამწერის შეცდომად მიგვაჩნდა, ხოლო ნაკლულევანი ადგილები შევავსეთ მარიამისეული ნუსხის (ზოგჯერ ბ რ ო ს ე ს გამოცემის) მიხედვით⁴ (სქოლიოში სი-

¹ ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამოცემული ე. თ ა ყ ა ი მ ვ ი ლ ი ს რედაქტორობით. თბილისი 1906 წ.

² ასე, მაგალითად, ჩვენ დაეტოვეთ უცვლელად ანასეული ნუსხის წანაკითხები: ჯონბერ, არბაკ, იელუსალემი, სურტანი და სხვ.

³ ამათ შესახებ იხ. ქვემოთ ჩვენს შესავალ ნარკვევში.

⁴ ნაკლულევანი ადგილების შევსება მარიამისეული ნუსხის მიხედვით პ ი რ ო ბ ი თ ი ა. ქვემოთ მოთავსებულ ჩვენს შესავალ წერილში გამორკვეულია, რომ მარიამისეული ნუსხა (M) ყოველთვის არ იძლევა პირველ-დენდის სწორ ვარიანტს და ზშირად ბ რ ო ს ე ს გამოცემაშია (B-ში) ის ვარიანტი, რომელიც უფრო ძველი და ნამდვილი ნუსხებიდან მომდინარეობს, მაგრამ რადგან ჯერჯერობით არ არის შესწავლილი ბ რ ო ს ე ს მიერ გამოყენებულ (XVIII საუკუნის) ნუსხებში მოცემული ცალკეული ვარიანტების ღირებულება, ამიტომ ჩვენი გამოცემის ტექსტი პ ი რ ო ბ ი თ ა დ შევავსეთ იმ ნუსხის (M) მიხედვით, რომელიც ქ რ ო ნ ო ლ ო გ ი უ რ ა დ ბ რ ო ს ე ს მიერ გამოყენებულ ნუსხაზე უძველესია. შევსება კი საკიროდ

სრულით გვაქვს აღნიშნული ჩვენი ხელნაწერის ყოველგვარი კითხვა-სხვაობა, რომელიც კი ტექსტში არაა შეტანილი).

ჩვენი ამოცანის ფარგლებს სცილდებოდა ანასეული ნუსხის შედარება „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებთან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის მდგომარეობის დღევანდელ ეტაპზე ეს არც შესაძლებელი იყო და არც საჭირო. როგორც ჩვენს შესავალ ნარკვევში აღნიშნული გვაქვს, ბროსეს გამოცემა არცერთ ნუსხას არ ემყარება (ის ემყარება, საერთოდ, XVIII საუკუნის ნუსხებს) და ამდენად ის თვითონაც უნდა განხილულ იქნას, როგორც ერთ-ერთი ნუსხა „ქართლის ცხოვრების“. ამიტომ მასთან შედარება ანასეული ნუსხისა, „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი ტექსტის დადგენის მიზნით, უშედეგო იქნებოდა: საჭიროა შედარება არა ბროსეს გამოცემასთან, არამედ XVIII საუკუნის ცალკეულ (რუმინანცევის, თეიმურაზის, მაჩაბლის, ჯანაშვილის, ბარათაშვილის და სხვა) ნუსხებთან, ისევე როგორც მარიამისეულ და ჭალაშვილისეულ ხელნაწერებთან: ასეთი სამუშაო კი არ შეიძლებოდა შესულიყო „ანასეული ქართლის ცხოვრების“ გამომცემლის ამოცანაში; ის სრულიად ახალი თემაა, და ჩვენი საისტორიო-საფილოლოგიო მეცნიერების მორიგ გეგმაში უნდა იქნას შეტანილი „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი ტექსტის დადგენა ყველა არსებული ნუსხის მიხედვით და მისი გამოცემა. წინამდებარე გამოცემაში კი ჩვენ შევადარეთ ანასეული ნუსხა MB-ს იმდენად, რამდენადაც ანასეული ხელნაწერის დასახასიათებლად და მის ზოგიერთ კითხვა-სხვაობათა ღირებულების გამოსარკვევად შეიძლება წინასწარ დასჭირდეს მკვლევარს: ასეთი ნაწილობრივი შედარების შედეგი მოცემულია, ერთი მხრით. ტექსტის გამოცემის სქოლიოებში და, მეორე მხრით, ჩვენს შესავალ ნარკვევში.

„ანასეული ქართლის ცხოვრება“ დამზადდა გამოსაცემად ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილების თანამშრომელთა ერთობლივი მონაწილეობით. პირველი ძირითადი სამუშაო შეასრულა განყოფილების თანამშრომელმა ნათელა ივანეს ასულმა ჯავახიშვილმა, რომელმაც გადმოსწერა A ხელნაწერის ტექსტი; მანვე შეადარა თავიდან ბოლომდე ე.თაყაიშვილის მიერ გამოცემული „მარიამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“ ხელნაწერს (საქ.

მივიჩნით, რათა მკითხველს ხელთ ჰქონოდა გაბმული ტექსტი და არა ნაწყვეტები.

მუხ. ხელნ. S—№ 30); გარდა ამისა ნ. ჯავახიშვილმა განყოფილების თანამშრომელ ნ. საბაშვილთან ერთად A ხელნაწერთან შემოწმების საფუძველზე ჩაატარა ანაწყოების პირველი ორი კორექტურა და ამოსწერა საკუთარი სახელები საძიებლისათვის. თანამშრომელმა მ. კახაძემ იკისრა ანაწყოების უკანასკნელი კორექტურა (ხელნაწერთან შეწამებით), ისევე როგორც შესავალ ნარკვევსა და საძიებელში მოყვანილი ციტაციის შეჯერება. დანარჩენი სამუშაო (გადმოწერილი ტექსტის შედარება ხელნაწერთან, გამოსაცემი ტექსტის დადგენა და სქოლიოების შედგენა MB-სთან შედარების საფუძველზე, საძიებლის შედგენა¹ და შესავალი ნარკვევი) გვეკუთვნის ჩვენ.

გამოცემას წარუმიძღვარეთ ივ. ჯავახიშვილის ნარკვევი „ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“, რომელიც წარმოადგენს „ქართლის ცხოვრების“ ახლად აღმოჩენილი ნუსხის პირველსა და საფუძვლიან შეფასებას და რომელიც ამოვიღეთ მისი ცნობილი ნაშრომიდან „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“ (თბ. 1916). ჩვენს გამოცემაში გავიმეორეთ აგრეთვე—რათა „ანასეული ქართლის ცხოვრება“ წარმოდგენილი ყოფილიყო სრულად—ივ. ჯავახიშვილის მიერ უკვე გამოცემული „ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემატინე“, რომელიც გადმოვბეჭდეთ იმავე სახით, როგორც ის ივ. ჯავახიშვილმა გამოსცა (შევასწორეთ მხოლოდ ზოგიერთი კორექტურული შეცდომა). დასასრულ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი თავებად დაყავით იმ დებულებათა მიხედვით, რომლებიც მიღებული აქვს ივ. ჯავახიშვილს თავის „ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში“; ეს თავებია: 1. ლეონტი მროველი (გვ. 1—88), 2. ჯუანშერი (გვ. 89—156), 3. წამება... არჩილისი (გვ. 157—159), 4. მატინე ქართლისად (გვ. 160—199), 5. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი (გვ. 200—235) და 6. ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემატინე (გვ. 237—245).

სიმ. ყაუხჩიშვილი

თბილისი

1942 წლის 19 ნოემბერი

¹ საძიებლის შედგენის დროს გამოვიყენეთ პ. ინგოროყვას მიერ დამზადებული „ძველ-ქართულ საისტორიო თხზულებათა ინდექსი“, რომელსაც ბეჭდეს საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის გამომცემლობა.

ანა-დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება¹

აქამდის ჩვენ ქცის მხოლოდ ერთად-ერთი ხელთნაწერი გვქონდა, რომელიც ვახტანგზე უწინარეს იყო დაწერილი, და ამის გამოცხადი იყო, რომ მას ვახტანგ VI გავლენა ვერ დაეტყობოდა და შედარებით ძველი სახე უნდა ჰქონოდა. ეს ის შესანიშნავი ხელთნაწერია, რომელშიაც განთქმული „მშ დ'ფლსი ქცა“ არის შენახული, 1638-1646 წლებში გადაწერილი. პირველად ეს ხელთნაწერი განსვენებულმა დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე მ აღწერა და დააფასა (იხ. Статьи по истории и древностям Грузии. Приложение к V тому Зап. Акад. Наук, გვ. 11—12. ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ისტორია გამოც. დ. ბაქრაძის მიერ, 1885 წ., გვ. XXI. და დ. ბ ა ქ რ ა ძ ი ს, საქართველოს ისტორია, 1889 წელს, გვ. 43, 54-55). ეს ხელთნაწერი ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ს ა ც ა ქ ე ს ვ რ ც ლ ა დ აღწერილი თავის შრომაში „Описание рукоп. Общ. распр. грам. (Т. II, вып. 1, 1906 წ., გვ. 27-38).

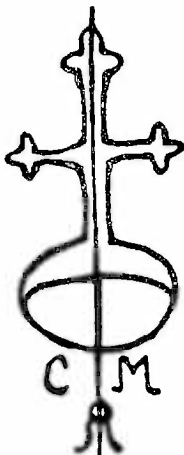
მარტო მშ დ'ფლსი ქცა სრულებით საკმაო ცნობებს გვაძლევდა, რომ ქცის შედგენისა და თანდათან ზრდისა და ისტორიის უმთავრესი საკითხები გამოგვეჩვენა, მაგრამ წინანდელ მკვლევართა მ ძვირფას მასალებით ჯეროვანად არ უსარგებლიათ.

როდესაც ქცის შედგენისა და შევსების საკითხი მშ დ'ფლსს და მიხედვით გამორკვეული მქონდა და „ქართველ ერის ისტორიის“ I წიგნის გადაკეთებულს და შევსებულს ნაწილს ვწერდი, 1913 წ. ს. ლამისყანაში ა. ი. ჯამბაკურ-ორბელიანის სახლში, ძველ საგვარეულო წიგნსაცავის გადასინჯვის დროს, სრულებით მოულოდნელად ქცის მეორე და ამასთანავე უძველესი შესანიშნავი ხელთნაწერი აღმოვაჩინე.

ეს ხელთნაწერი ყდიანია, დაზიანებული ტყავის ყდა აქვს. რაკი ყდა თავის ზომით ხელთნაწერის თავდაპირველ ზომაზე გაცილებით ნაკლებია და მხოლოდ ხელთნაწერის მერმინდელ დაზიანებულს ზომას უდგება, ამასთანავე ზევითი ყდა ქვეითაზე მომცრო და მრუ-

¹ ამოღებულია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს წიგნიდან: ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა. წიგნი I: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ. 1916, გვ. 256—261.

დგება, ამიტომ ცხადია, რომ ყდა მერე უნდა იყოს გაკეთებული იმ დროს, როდესაც თვით ხელთნაწერი უკვე თვალსაჩინოდ დაზიანებული ყოფილა. ხელთნაწერი მოყვითანო ან იქნებ დროთა განმავლობაში გაყვითლებულ ქალაღზეა ნაწერი. თვით ქალაღი ოდნავ წვრილ ზოლებიანია და ზევითგან ქვემოთკენ ჩამოვლებული (5—6) გამსჭვირვალი ხაზები აქვს, ხოლო შუაგულში შემდეგი გამსჭვირვალე ნიშანი ზის:

ხელთნაწერს თავში და ბოლოში ფურცლები აკლია, მაგრამ ქცა ხელთნაწერის ბოლო ნაწილზე უწინარეს თავდება და ამიტომ ქცის დასასრული არ დაზიანებულა. მთელს ხელთნაწერს ქვეითი (იშვიათად ზევითიც) და მარჯვენა გვერდის არშიები შემოჭრილი აქვს, ალბათ ბარათებისათვის იქნება შეკვეცილი. ეს ვგონებ უკვე იმ დროს უნდა მომხდარიყო, როდესაც ხელთნაწერს ეხლანდელი ყდა ჯერ არა ჰქონდა, იმიტომ რომ ეხლანდელი ყდა თავის ზომით უკვე არშიებ-შეკვეცილ ხელთნაწერის ზომას უდრის, ამას გარდა თავში ფურცლები თავგებისაგანაც შექმულია.

ხელთნაწერი რვეულებად არის აკინძული. თითო რვეულში 8 ფურცელია, ანუ 16 გვერდია. გვერდების სათვალავი აღნიშნული არ არის და მხოლოდ თვითოეულს (ზოგს აკლია) რვეულს პირველს გვერდზე რვეულის სათვალავი უზის, რვეულების სათვალავებისდა მიხედვით ხელთნაწერში სულ ცოტა 33 რვაფურცლიანი რვეული უნდა ყოფილიყო, ეხლა მე-33(ლგ)-ე რვეულს მერვე ფურცელი აკლია.

ხოლო რაკი ამ ადგილას იოანე ზედაზნელის საყურადღებო ცრ-აჲ რომელიც უკვე მე-31-ე რვეულის მეორე გვერდითგანვე იწყება, და იქ, სადაც ეხლა ხელთნაწერი სწყდება არამც თუ „ცრა“ დამთავრებული არ არის, არამედ ბლომად აკლია, ამიტომ ცხადია, რომ თავდაპირველად ამ ხელთნაწერში 33 რვეულზე გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო. როგორც აღნიშნული იყო, თავში ხელთნაწერს ბევრი აკლია. ეხლა იწყება მეხუთე (ე) რვეულით, რომელსაც წინ უძღვის ვგონებ მე-4-ე რვეულის ძალზე დაზიანებული მხოლოდ ორი ფურცელი, მაშასადამე 60 გვერდი სრულებით აკლია და 4 გვერდიც ნახევარზე დაზიანებულია. დანარჩენ რვეულებშიც მე-5-ეს და მე-6-ის ოთხს პირველს ფურცელს ქვეითი მარჯვენა კუთხეები ვგონებ თავებისაგან მოკმული აქვს.

თვითოეულს გვერდზე 17 სტრიქონია დატეული. წიგნი საკმაოდ მსხვილ მხედრულ ხელით არის ნაწერი. ასოები გადაბმულია, მაგრამ მკაფიოდ არის გამოყვანილი. მწერალი დიდი ხელოვანი არ ყოფილა, და არც ხელი ჰქონია ლამაზი. ზოგიერთს ასოს ძველი მოხაზულობის კვალი ამჩნევია. პალეოგრაფიულად საყურადღებოა ასოები ო, ჩ, ყ, პ, ჰ, ჯ, და სხვა. მთელ ხელთნაწერში თვითოეული სიტყვის შემდგომ სამ-სამი წერტილი ზის, ხოლო „განკვეთილობის“ (სასვენ) ნიშნად მძიმეა (,) ნახშირი, რომელიც სამ წერტილს შემდგომ ზის ხოლმე. სათაურები და საყურადღებო ადგილები სინგურით არის ნაწერი, დანარჩენი-კი მთლად შავი მელნით.

ეხლა თავი-და-თავი იმის გამორკვევაა, თუ როდის არის ანაღვლის ქცა გადაწერილი. რაკი ამას თავი და ბოლო აკლია, ამიტომ იქ ამის შესახებ პირდაპირი ცნობები შენახული არ არის, მაგრამ დიდად დაახლოებით თარიღის გამორკვევა მაინც ადვილია. მე-30-ე („ლ“) რვეულის მე-3-ე გვერდზე ქცის დასასრულის შემდგომ (ქცა მე-30-ე რვეულის მე-2-ე გვერდზე თავდება) ხელთნაწერის გადაწერი სხვათა შორის აშობს: «ღმერთო და ყოველნო წმიდანო მისნო და წმიდაო გიორგი ალავერდისაო, მთავარ-მოწამეო, მცველ და მფარველ, მჭარსა-მდგომელ და განმმარჯუებელ ექმნენით ორთა ცხოვრებათა შინა პატრონთა დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს და ძესა მათსა ღთივ-გუირგუინოსანსა მეფესა ალექსანდრეს და დედოფალსა ანას. რომლისა მიერ გუებრძანა პატროსანთა ამათ წიგნთა აღწერა. დაღაცათუ ჩუენ შეუძლებელ ვიყვნით, არამედ ბრძანებათა მისთა ვერლარა ურჩ ვექმნენით, ხოლო ჩუენ ძალისა-ებრ ვითარცა ძალ-გუედვა ვილუაწეთ, დაღაცათუ ნალუაწი ესე უნ-

დო და უშუერ არს, არამედ შენდობა იყავნ ყოველთაგან»¹ (ანა დფუსი ქცა მე-30-ე რვეულის 3-4 გვერდი).

მასადამე ეს ხელთნაწერი ანა დედოფლის ბრძანებით ყოფილა გადაწერილი, რომელიც ალექსანდრე მეფის თანამეცხედრე ყოფილა. ამ მეფე-დედოფლის შესახებ ხელთნაწერის დამწერს კიდევ შემდეგი შინაარსიანი ცნობა მოეპოვება: «ადიდენ ღმერთმან და დააპყარენ ორთავე ცხოვრებათა შინა პატრონი დედოფალთა დედოფალი ნესტან-დარეჯან და ძე მათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა; ესენი იყუნეს უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი მაშენებელნი ეკლესიათანი, რამეთუ ალავერდი წარტყუნულ იყო წარმართთაგან რომელ სხუათა მეფეთა ვერ კელ ეყო განწმედად და აღშენებად, ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარძლისა, აღაშენეს, ცაჲ² და გუმბათი და სამჯრონი რაბამ რამე აღმატებულად და შემსგავსებულად ვითარცა ჯერ იყო წინანდელთა ქმნულთა ნივთთა სიკეთითა და მოქმნულებისა შეუსწორებელობისა (sic) და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა წმიდათა ხატთა და სიწმიდისა სამსახურებელთა ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა სიკეთითა შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა გიორგისა და მოწესეთა მისთათუის შემდგომად ამათ თანა რაოდენნიმე ეკლესიანი აღაშენნეს და რაოდენნიმე წარმართთაგან შეგინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს სახლად ღთისა და წარსამართებელად მეფობისა თუისისა» (იქვე, მე-30-ე რვეულის გვ. 2—3).

ამ დედოფალთ-დედოფალის ნესტან-დარეჯანის, მისი ძის მეფის ალექსანდრეს და დედოფლის ანნას შესახებ ცნობები მოიპოვება: რამდენიმე გუჯარიც კია შენახული, რომელიც ამ ალექსანდრე მეფის მიერ არის ნაბოძები. ერთს მათგანში, რომელიც ეტრატზეა ნაწერი და დავით-გარეჯის მონასტერს ეკუთვნის, სწერია: «ჩუნ... ლიხთა იმერისა და ლიხთა ამერისა ორისავე ტახტის მტკიცედ მპყრობელისა მეფეთ-მეფისა სულ-კურთხეულისა გიორგის ძემან, მეფემან ალექსანდრე, ბატრონმა (sic) დეულთა დედულმან დე დამან ჩუნემან ნესტან-დარეჯან და თანამეცხედრემან

¹ სამ-სამი წარტილი ყოველ სიტყვის შემდგომ გამოგტოვვთ და მხოლოდ მძიბეა დაცული ისევე, როგორც თვით დეჟანშია.

² დედანში სწერია „ცაა“, მაგრამ უმეტელია აქ მეორე ა=ა და ასეც კითხულობდენ, მხოლოდ რაკი მამინ მხედრულად ამ ასოსთვის ჯერ მოხაზულობა არ არსებობდა, ამიტომ წერის დროს ხუცურს ასოს ხნარობდნენ, რომელიც მხედრულს „ა“-ს ძალიან მიაჯავს.

ჩუენმან ანა რაოდენნი ქება-მადლობა შეესწიროთ თქუენდა (მეტეხთა და ხახულის ღეთის-მშობელის) მიმართ... აგარის ნათესავნი და მტერნი წინააღმდეგომნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნ-ქცეულ არიან ღღეინდელად ღღედმდე»-ო (ქკები II, 300). საბედნიეროდ ეს საბუთი თარიღიანია: «დაიწერა გუჯარი ესე ჩუენი ქკსა: რნიზ: (167) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: გ: (3) თუესა იენვარსა (sic): კგ:» (23) ანუ 1479 წელს (იქვე). რაკი 1479-ში ალექსანდრეს მეფობის უკვე მესამე წელიწადი ყოფილა, ამიტომ ცხადია, რომ იგი 1476-1477 წ. უნდა გამეფებულიყო. ალექსანდრე გიორგი მეფეთ-მეფისა და დედოფალთ-დედოფლის ნესტან-დარეჯანის შვილი ყოფილა და მოხსენებულია მამის უკვე 1460 წლის სიგელში (ქკები II, 277).

ამ ალექსანდრე მეფის მეორე საბუთიც არსებობს, სახელდობრ 1503 წელს¹ დაწერილი, რომელშიც ნათქვამია: «ჩუენ პატრონმა მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და ძეთა ჩუენთა გიორგი და დიმიტრი და პატრონმან დედამან ჩუენმან დედოფალთა-დედოფალმან ნესტან-დარეჯან და თანამეცხედრემან ჩუენმან დედოფალმან ანა ესე გასათავებელი წიგნი მოგაქსენეთ... მცხეთის საყდარსა»-ო (ქკები II, 319). ამავე მეფის 1505 წ. ნაბოძები სიგელიც არსებობს და იქაც დედოფალი ანა და პირმშო ძე გიორგი და დიმიტრი არიან მოხსენებულნი (ისტ. საბუთები, გამოც. ს. კაკაბაძის მიერ, წ. III, გვ. 42).

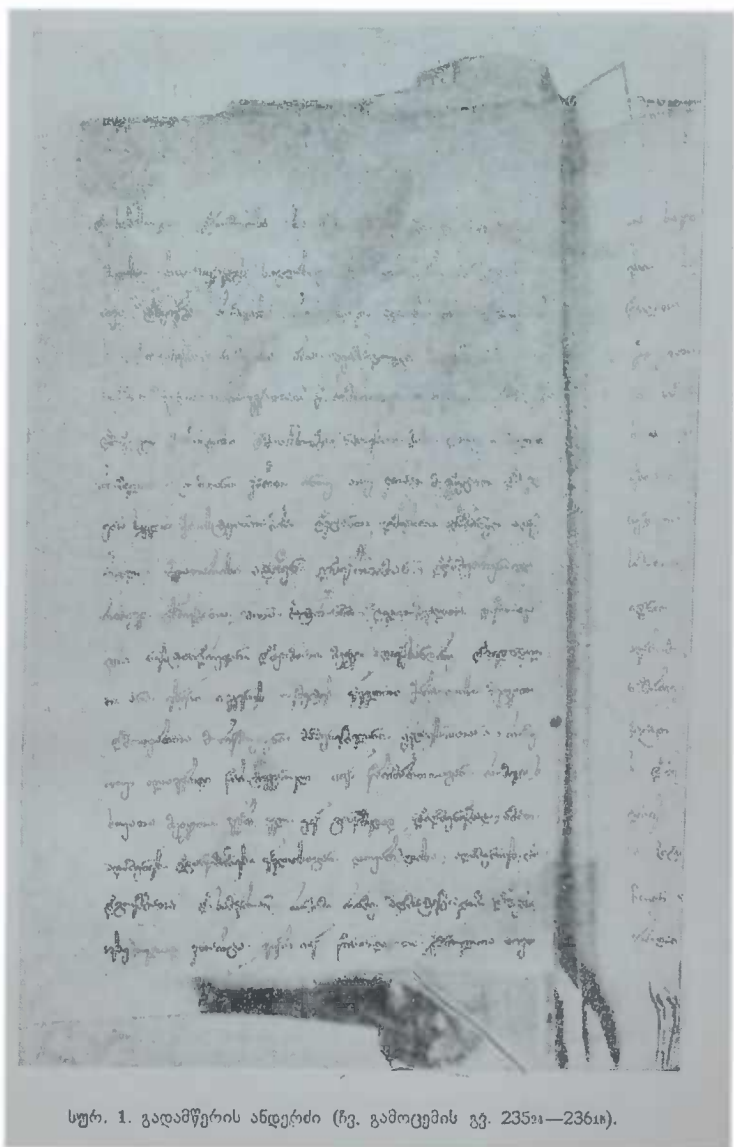
ამგვარად ირკვევა, რომ 1503 წელს ალექსანდრე მეფეს და მის თანამეცხედრეს უკვე ორი ძე ჰყოლიათ, გიორგი და დიმიტრი. ხოლო თუ ვაეიხსენებთ, რომ ანა დღლ ქკის გადამწერის ზემომოყვანილს „ანდერძ“-ში არც ერთი მათგანი მოხსენებული არ არის, მაშინ ჩვენთვის ცხადი იქნება, რომ ის ხელთნაწერი იმ დროს უნდა იყოს გადაწერილი, როდესაც ალექსანდრე მეფეს ჯერ ან შვილები არა ჰყავდა, ან ჯერ იმდენად პატარები იყვნენ, რომ მათ საბუთებში არ იხსენიებდნენ. ხოლო რაკი 1479 წლის სიგელის ცნობები აგარის ნათესავთა და მტერთა სამარადისოდ უკუქცევის შესახებ ანა დღლ ქკის გადამწერის სიტყვებს მშვენიერად უდგება, ამიტომ საფიქრებელია, რომ ანა დღლი ქკა უნდა 1479 წ. ახლო ხანებში, დაახლოებებით 1479-1495 წ. იყოს გადა-

¹ თვით სიგელს 190 ქრონიკონი (რე) უხის თ. ქორდანიას გამოცემაში (ქკები II, 319), მაგრამ თავში 1503 წ. აქვს აღნიშნული. რაკი ზემოთაც 1503 წ. (ქკს რვა) ამბავია აღნიშნული, ალბათ ამ სიგელსაც ქკნი: რვა: ექმნებოდა და ბეჭდვის დროს „ა“ გამოვარდებოდა.

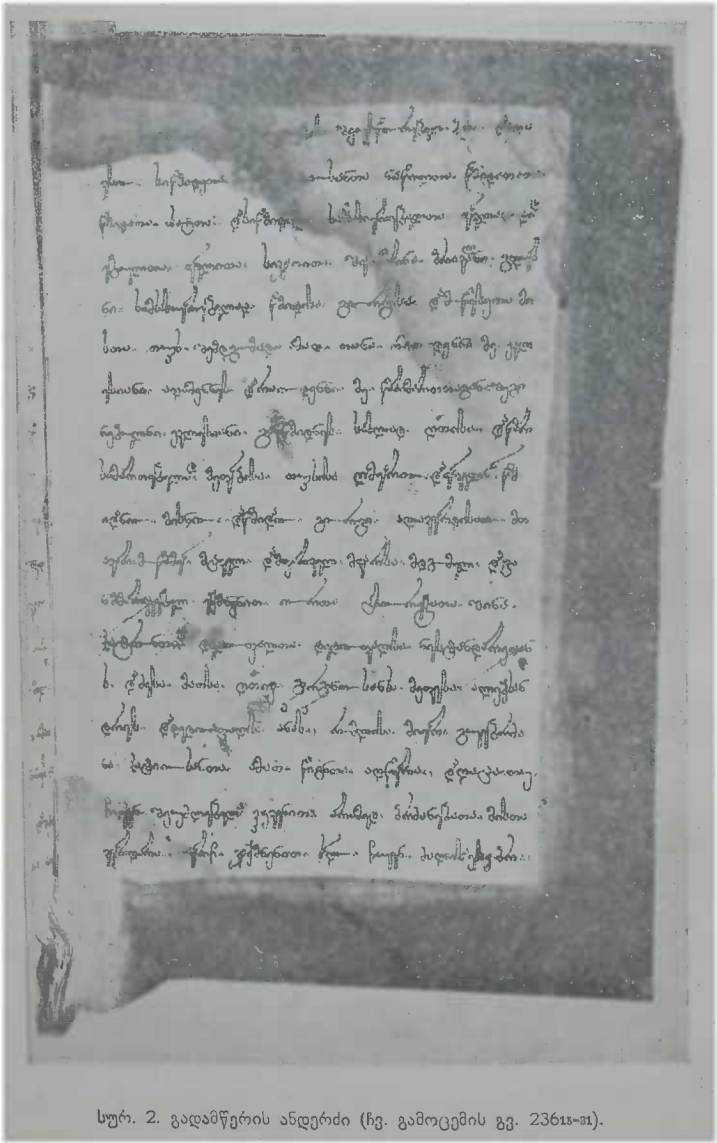
წერილი. მაინც-და-მაინც შეუძლებელია იგი 1500 წ. გვიან იყოს დაწერილი იმიტომ, რომ მაშინ ალექსანდრე მეფის შვილები გადა-მწერს მოხსენებული ეპოლებოდა. მაშასადამე, ეხლა ჩვენ ქცის მე-
XV-ე საუკუნის ხელთნაწერი გვაქვს ხელთა.

მაგრამ ამაზე მეტის გამოკვევაც შეიძლება. ანა დფ'ლი ქცა რასაკვირველია გადაწერილია და სწორედ იმ დედნის თარიღის გან-საზღვრაც შეიძლება, რომლითგანაც ანა დფ'ლ ქცის ხელთნაწერი უცნობს პირს გადმოუწერია. როგორც უკვე აღნიშნული იყო (იხ. ძვ. ქართ. საისტ. მწერლობა, წიგნი I, გვ. 191—193, ლაშა-გიორ-გის-დროინდელი უცნობი ქართველი მემატიანე), დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსის თხზულებას ერთი მატიანე მისდევს, რომელიც დემეტრე I, დავით III, გიორგი III, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორ-გის მეფობათა მოკლე აღწერილობას შეიცავს. ანა დედოფლისეულ ქცასა და ამ მატიანეს შუა მხოლოდ იმ გადამწერის „ანდერძი“ სწერია. რომელმაც ეს ხელთნაწერი მე-XV-ე საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში ანა დედოფლის ბრძანებისაებრ გადასწერა. ქცის იმ ხელთნაწერში, რომელიც ამ მე-XV-ე საუკ. გადამწერს დედნად უნ-და ჰქონოდა, უეჭველია ზემოაღნიშნული ლაშა-გიორგის-დროინდე-ლი მატიანე პირდაპირ დავით აღმაშენებელის ისტორიკოსის ნაწარ-მოებს მისდევდა, ან შესაძლებელია ჯერ ამ მემატიანეს „ანდერძი“ ყოფილიყო, რომელიც იქნებ მე-XV-ე საუკ. გადმომწერმა გამოსტო-ვა, ხოლო შემდეგ თვით მატიანე ეწერა. ამ ლაშა-გიორგის-დროინ-დელ მატიანეს დამწერი ალბათ თვით იმ ქცის დამწერიც იქნებო-და, რომელიც ანა დფ'ლ ქცის დედანი იყო. ხოლო ზემოთ უკვე გამოკვებული გვქონდა, რომ ეს მატიანე ლაშა-გიორგის გარდაცვა-ლებისა და რუსუდანის გამეფების პირველს წელიწადს, ანუ 1222-1223 წ. არის დაწერილი (იხ. იქვე, 192). მაშასადამე, ცხადია, რომ ქცის ის ხელთნაწერი, რომელიც ანა დფ'ლ ქცის მე-XV-ე საუკ. გადამწერს დედნად ჰქონია, 1222-1223 წ. ყოფილა დამთავრებუ-ლი. ამგვარად გამოირკვა, რომ ანა დფ'ლ ქცა-ში ჩვენ 1222-1223 წელს დაწერილი ქცის პირი გვაქვს შენახული. თუ აქამდის ჩვენ 1638-1646 წ. გადაწერილი მ-მ დფ'ლი ქცა მრავალ შეცდომებით სავსე სამართლიანად მაინც დიდ ავლადიდებად მიგვაჩნდა, მკითხვე-ლი ადვილად მიხვდება რა განძიც უნდა იყოს მეცნიერებისათვის ახლად აღმოჩენილი ანა დფ'ლი ქცა.

ივ. ჯავახიშვილი

სურ. 1. გადამწერის ანდერძი (ზვ. გამოცემის გვ. 235ა—236ა).

სურ. 2. გაღამწერის ანდერძი (ჩვ. გამოცემის გვ. 2361-31).

ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი

I

კრებული „ქართლის ცხოვრება“¹

§ 1. „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. „ქართლის ცხოვრება“ ეწოდება კრებულს, სადაც შეტანილია ქართველ ისტორიკოსთა ის თხზულებები, რომლებიც თანამიმდევრობით გადმოგვცემენ ქართველი ერის ისტორიას უძველესი დროიდან XVIII საუკუნემდე. ამ კრებულის შედგენილობა ყოველთვის ერთი და იგივე არ იყო; პირველად ამ კრებულში შეტანილ იქმნა ის თხზულებები, რომლებიც მოგვითხრობდნენ ქართველი ერის თავგადასავალს უძველესი დროიდან VIII საუკუნემდე, მერე დაუმატეს VIII—XII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი თხზულებები, და შემდეგ შეავსეს XII—XIV საუკუნეთა ისტორიით. ამით დამთავრდა „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ საისტორიო თხზულებათა პირველი ციკლი, რომელიც ცნობილი და გავრცელებული ყოფილა ჩვენში ვახტანგ VI-ის დრომდე.

¹ წინამდებარე მიმოხილვაში გათვალისწინებულა „ქართლის ცხოვრების“ შესახებ არსებული შემდეგი გამოკვლევები:

დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე, ისტორია საქართველოსი. თბილისი 1889, გვ. 38 შმდ. კარი მესამე და კარი მეოთხე.

დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე (Д. Бақрадзе), Статьи по истории и древностям Грузии, СПб, 1887.

მ. ბ რ о ს ე (M. Brosset), Histoire de la Géorgie, Introduction. 1858.

ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი (Е. Тақайшвили), Описание рукописей библиотeki Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Том II, 27—114 (მარამ დედოფლისეული ხელნაწერი); Том I, 202—270 (ბარათაშვილისეული ხელნაწერი), 419—517 (დადიანისეული ხელნაწერი).

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა, თავი მეექვსე და თავი მეშვიდე: „მნათობი“ 1939 წ. № 1(1)—11, გვ. 197—272.

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, ლეონტი მროველი: ენიშკის-მოამბე, ტ. X.

თ. ყ ო რ დ ა ნ ი ა ქ რ ო ნ ი კ ე ბ ი I, წინასიტყვაობა.

ი. ე. ჯ ა ვ ა ზ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები... წიგნი I). თბილისი 1916. განსაკუთრებით გვ. გვ. 251—283 (ქართლის ცხოვრება).

02. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

„ქართლის ცხოვრების“ ამ პირველ ნაწილს XVIII საუკუნის ქართ-
ველი ისტორიკოსები უწოდებდნენ „ძველ ქართლის ცხოვ-
რებას“ გასარჩევად „ახალი ქართლის ცხოვრებისა-
გან“, რომელიც აგრეთვე სხვადასხვა ისტორიკოსების თხზულება-
თაგან შედგებოდა და XIV—XVIII სს. ისტორიას გადმოგვცემდა.

§ 2. „ძველი ქართლის ცხოვრება“. ამრიგად, „ძველი ქართ-
ლის ცხოვრება“ შეიცავდა იმ ქართულ საისტორიო თხზულებებს,
რომლებიც ეხებოდა საქართველოს ამბებს უძველესი დროიდან XIV
საუკუნემდე. ეს თხზულებები თავის დროზე არსებობდა როგორც
ცალკე მონოგრაფიები ქართველთა ცხოვრების ამა თუ იმ პერიო-
დის შესახებ, მაგრამ, მის შემდეგ რაც ისინი შევიდნენ „ქართლის
ცხოვრების“ შემადგენელ ნაწილებად, მოხდა ზოგიერთი ცვლილება
ამ თხზულებათა ტექსტში: როდესაც „ქართლის ცხოვრების“ რე-
დაქტორები აერთიანებდნენ ამ თხზულებებს ერთ კრებულად, მათ
შენიშნეს, რომ ზოგჯერ ერთი თხზულების ბოლოში აღწერილი იყო
ის ამბები, რომლებითაც იწყებოდა მომდევნო თხზულება; ამიტომ
„ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებმა კრებულისათვის ერთიანი
სახის მისაცემად ზოგიერთ თხზულებას ბოლო მოჰკვეცეს, ზოგიერთს
თავი მოაცილეს. ამ გარემოებით აიხსნება ის, რომ „ქართლის
ცხოვრებაში“ შესულ თხზულებათა საათურები ზოგჯერ არც კი ვიცით,
არ ვიცით ზოგჯერ აგრეთვე ზოგიერთი ამ თხზულების ავტორის
ვინაობაც (ავტორის ვინაობა ან თავში იქნებოდა მოხსენებული, ან
თხზულების ბოლოში). თანამედროვე საისტორიო მეცნიერებას უხ-
დება კვლევა-ძიების წარმოება იმის გამოსარკვევად, თუ ვინ იყვნენ
ამ თხზულებათა ავტორები, ან რა ეწოდებოდა ამა თუ იმ, „ქართ-
ლის ცხოვრებაში“ შესულ, საისტორიო ძეგლს.

„ძველს ქართლის ცხოვრებაში“ შესულია შემდეგი თხზულებები:

1) „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა
და ნათესაეთა“. ძველი მოგვითხრობს ქართველთა თავგადასავალს
უძველესი დროიდან V საუკუნემდე, მირდატ IV-ის მეფობამდე¹.
ავტორი — ლეონტი მროველი².

2) „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“. ძველი
შეიცავს საქართველოს ისტორიას V საუკუნიდან (არჩილ I-ის მეფო-

¹ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 1—88.

² ეს ძველი, პ. ინგოროყვას აზრით, ძირითადში გუთუნის ლეონტი მროველს,
ხოლო ერთი ნაწილი ძველისა, რომელიც ეხება ქრისტიანობის გავრცელებას საქარ-
თველოში, შემდეგ არის ინტერპოლირებული სხვა ავტორის (იონე დეკანოზის) მიერ.

ბიდან) VIII საუკუნემდე (არჩილ II-ის მეფობამდე)¹. ავტორი--
ჯუანშერი².

3) „წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი,
რომელი იყო მეფე ქართლისა“ (ავტორი—ლეონტი მროველი)³.

4) მატთანს ქართლისაჲ“. ეს თხზულება შეიცავს საქართვე-
ლოს ისტორიას VIII საუკუნიდან XI საუკუნემდე (გიორგი II-ის
მეფობამდე)⁴. ავტორი ამ თხზულებისა ცნობილი არაა⁵.

5) „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ (უცნობი ავტო-
რისა); შეიცავს დავით აღმაშენებლის ეპოქის ისტორიას⁶.

6) „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა“ (ავტორი—სუმ-
ბატ დავითის ძე); შეიცავს ბაგრატიონიანთა გვარის ქართველი
მეფეების თავგადასავლის აღწერილობას VI საუკუნის ბოლოდან
XI საუკუნემდე, გუარამ კურაპალატიდან ბაგრატ I-ის მეფობამდე.

IV

¹ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 89—155.

² ი. ე. ჯაფარიშვილის აზრით (I. c. 127—134) ეს თხზულება მთლიანად
ჯუანშერს ეკუთვნის. სხვა მკვლევართა აზრით (თ. ყორდანიანი I. c. გვ.
XXXIV—XXXVIII, პ. ინგოროყვა ივ. c. 212), ეს ძეგლი ორი თხზულებისა-
გან შედგება. ამთგან ჯუანშერს ეკუთვნის მხოლოდ მეორე ნაწილი ძველისა
(„წიგნი ქართველთა ცხოვრებისა ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე არჩილ მეფისამდე“).
რაც შეეხება პირველ ნაწილს («ჰამბავი ვახტანგ გორგასალისა»), იგი, პ. ინგო-
როყვას აზრით (ივ. c. 207), იმ უცნობი ავტორისაა, რომელიც წარმოშობით
უჯარმელი უნდა იყოს. ხოლო კ. კეკელიძის აზრით (ქართული ლიტერა-
ტურის ისტორია I², გვ. 214) პირველი ნაწილი, „ვახტანგ გორგასალის ცხოვრება“.
ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრების“ გაგრძელებას წარმოადგენს.

³ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 157—159.

⁴ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 160—199.

⁵ ი. ე. ჯაფარიშვილი ფიქრობს, რომ „მატიანე ქართლისაჲ“ თავდა-
პირველად, ალბათ, ბაგრატ IV-ის სიკვდილით თავდებოდა და გიორგი II-ის
ისტორია იქ არ შედიოდა. მისივე აზრით გიორგი II-ის მეფობა შეიძლება მომდევნო
თხზულებაში, დავით აღმაშენებლის ისტორიაში, იყო აღწერილი: დავითის ისტო-
რიკოსს შესავლის სახით აღუწერია დავითის მამის (გიორგის II-ის) მეკობაო
(I. c. 145).

⁶ პ. ინგოროყვას აზრით ეს ძეგლი სამ თხზულებას შეიცავს: 1) მატთანს
ქართლისაჲ (არჩილ მეფიდან ბაგრატ III-მდე); 2) გიორგი I-ისა და ბაგრატ IV-ის
ისტორია; 3) გიორგი II-ის ისტორია.

თ. ყორდანიანი აზრით (I. c. XXXVIII—XLIII) ამ ძეგლში ოთხი თუ
არა საშუალება მაინც უნდა იყოს: 1) არჩილის მეფობიდან გიორგი აღწეფე-
ლამდე (ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 160—168); 2) გიორგის მეფობიდან ბაგრატ III-მდე
(ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 168—178); 3) გიორგი I-ისა და ბაგრატ IV-ის ისტო-
რია (ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 178—197), რომელშიაც შეიძლება შედიოდეს გიორგი
II-ის ისტორიის პირველი ნაწილიც (ჩვ. გამ. გვ. გვ. 197—199).

⁶ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 200—235.

7) თამარ მეფის ისტორია (უცნობი ავტორებისა) ¹.

8) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატინის თხზულება (ავტორი უცნობია); შეიცავს XII—XIII საუკუნეების მოკლე ისტორიას, დემეტრე I-ის გამეფებიდან ლაშა-გიორგის გარდაცვალებამდე (1125—1222 წწ.) ².

9) ჟამთააღმწერლის თხზულება (ავტორი უცნობია); შეიცავს საქართველოს ისტორიას ლაშა-გიორგის გამეფებიდან გიორგი ბრწყინვალემდე.

ასეთია „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. მაგრამ „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში როდი მოიპოვება ყველანაირი თხზულება: „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შედგენილობას ერთგვარობა მტკიცედ დაცული ჰქონია მხოლოდ პირველი ხუთი თხზულების ფარგლებში (ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართ. მეფეთა და...“, ჯუანშერის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“, არჩილის წამება, მათიანე ქართლისა, დავით აღმაშენებლის ისტორია); დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ კი „ქართლის ცხოვრების“ შევსება სხვადასხვა გზით წასულა ³. ასე, მაგალითად:

1) XV საუკუნის ანა დედოფლისეულ ხელნაწერში დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს მოკლე ისტორია დემეტრე I-ისა, გიორგი III-ისა, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგისა;

2) XVII საუკუნის მარიამ დედოფლისეულ ხელნაწერში დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ მოთაესებულია სუმატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა“, თამარ მეფის ისტორიკოსის თხზულება („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“) და ჟამთააღმწერლის თხზულება;

3) „ქართლის ცხოვრების“ XVI—XVII საუკუნის ვარიანტში,

¹ თამარ მეფის ისტორიისათვის ცნობილია ორი ძველი: ერთია „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ხოლო მეორე — „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“. მეორე ძველის ავტორად ივ. ჯავახიშვილი თვლის ბასილი ეზოს-მოდღვარს, ხოლო პირველი ძველის ავტორებად მკვლევარნი ასახელებენ ანტონ ჭყონდიდელს (თ. ჟორდანიია, ქოიანიკები I, გვ. L), სარგის პირველ თოგველს (პ. ინგოროყვა. ჩაბრუნების: „კავკასიონი“ 1924 წ. № 1—2, გვ. 277), მანდატურთ-უხუცეს კიბაყარს (ს. კაკაბაძე, საისტორიო მოამბე 1924 წ. I, გვ. 287) და ვინმე არსენ იზნველს (კ. კეკელიძე, ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, თბ. 1941, გვ. 20—21). გარდა ამისა: მკვლევართა უმრავლესობა ამ ძველში განასხვავებს ორს, სხვადასხვა დროს (და, პ. ინგოროყვას აზრით, სხვადასხვა პირის მიერ) დაწერილ თხზულებას.

² ჩვენნი გამოცემის გვ. გვ. 237—245.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება... თბ. უნო. მოამბე, III (1923), გვ. 200.

რომელიც შემონახულია ე. წ. ქალაშვილისეულ ხელნაწერში, დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს თამარ მეფის ისტორია, ხოლო არა „ისტორიანი და აზმანი შარავენდელთანი“, რომელიც მარიამ დედოფლისეულ ხელნაწერშია, არამედ სხვა, ბასილი ეზოს-მოძღვრის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“.

§ 3. „ახალი ქართლის ცხოვრება“. ზემოთ მოყვანილი სია გვიჩვენებს, რომ „ქართლის ცხოვრება“ გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დასაწყისით (XIV საუკუნის დასაწყისით) თავდებოდა და ამის შემდგომი ამბები იქ აღწერილი არ ყოფილა. ამ სახით იყო ცნობილი „ქართლის ცხოვრების“ კრებული XVII საუკუნის ბოლოს და XVIII საუკუნის დასაწყისში, როდესაც საქართველოს განათლებულმა წრეებმა ყურადღება მიაქციეს იმ სავალალო მდგომარეობას, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ XIV საუკუნის შემდგომი ისტორია არ მოიპოვებოდა. ამ ნაკლის შევსება უეისრია ვახტანგ VI-ს, როდესაც შეუკრებია სწავლული კაცები და მათთვის დაუვალებია „ქართლის ცხოვრებაში“ აუწერელი ამბები „შეეთხზათ“¹.

„ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდგედროინდელ ხელნაწერებში მოიპოვება ვახტანგ მეფის სახელით გადმოცემული შემდეგი წინასიტყვა:

რ უ მ ი ა ნ ც ე ვ ი ს მ უ ნ ე უ მ ი ს
ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ა შ ი

ს ხ ვ ა ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ე ბ შ ი

პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლსა შინა ქართლის ცხოვრება შემცირებულ იყო. ხოლო მე მეფემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან მეფის გიორგისამან, შევკრიბენ სწავლულნი კაცი, და სხუათა წერილთა და გუჯართაგან და რომელიმე სხუათა ენათაგანცა გამოვიღევით და ესრეთ შევთხზენით და აღსწერეთ (თ. II, 10).

პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განრყენილ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეზუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან სახელოვნის გიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცი და მოიხვნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები² პოვნა, და კულად გუჯარნი მცხეთისანი. გელათისანი და მრავალთა ცკლესიათა და დიდებულთანი, და შამოწმეს, და რომელი განრყენილ იყო, განმართეს, და სხუაცა წერილნი მოიხვნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხვნეს და ესრეთ აღაწერინეს³ (თ. II, 38).

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული საისტორიო მწერლობა (თბ. 1916), გვ. 273, და მისივე რედაქციით გამოცემული „ახალი ქართლის ცხოვრება“ (თბ. 1940), გვ. V—VI.

² ვარიანტი: ქართლის ცხოვრება.—³ ვარიანტი: აღწერინეს (თეიმ.), აღწერეს.

ამ განცხადებიდან ჩანს, რომ ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეუფროვებიათ „ქართლის ცხოვრების“ სხვადასხვა ნუსხა, გამოუყენებიათ სხვადასხვა გუჯრები და თხზულებები, როგორც ქართული ისე უცხოური, და ისე „შეუთხზავთ და აღუწერიათ“. თუ რა აღუწერიათ მათ, ამის პასუხს იძლევიან „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები.

„ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში (სხვადასხვა ხელნაწერში სხვადასხვა შედგენილობით) XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიისათვის შეტანილია შემდეგი ძეგლები:

- 1) ისტორია 1393 წლიდან 1696 წლამდე;
- 2) უსათაურო ისტორია, 1453 წლამდე მიტანილი;
- 3) „ცხოვრება ბაგრატიონთა მეფობისა“ (შეიცავს 1452—1605 წლების ისტორიას);
- 4) „ცხოვრებაჲ საქართველოჲსა“ (შეიცავს 1373—103 წლების ისტორიას).

როგორც გამოარკვია ივ. ჯავახიშვილმა, ამ ოთხი ძეგლიდან ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშავარია მხოლოდ პირველი ძეგლი, რომელიც წარმოადგენს კოლექტიურ ნაშრომს, შედგენილს ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით¹. რაც შეეხება დანარჩენ სამს, ისინი სხვა, ინდივიდუალურ ავტორთა თხზულებებს წარმოადგენენ და დაწერილი არიან ბერი ეგნატაშვილის ხელმძღვანელობით შედგენილი „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შესწორებისა და გადაკეთების მიზნით. მაშასადამე, „ქართლის ცხოვრების“ შეესებასა და გაგრძელებაზე (ე. ი. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე), უმუშავიათ სხვადასხვა მოღვაწეებს, როგორც კოლექტიურად ისე ინდივიდუალურად.

§ 4. „ქართლის ცხოვრების“ რედაქციები. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში მოთავსებული, ვახტანგ მეფის სახელით გადმოცემული, წინასიტყვიდან თავის დროზე (ამ ერთი საუკუნის წინათ) მეციციერებმა (თეიმურაზ ბატონიშვილმა, მ. ბროსემ და სხვებმა) ის დასკვნა გამოიტანეს, თითქოს „ქართლის ცხოვრება“ მთლიანად ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეედგინოთ,

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 274; მისივე, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეორე აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება: თბ. უნივ. მოამბე, III (1923), გვ. 110; მისივე, ეგნატაშვილი ბერი, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1940, გვ. XII.

თითქოს, მაშასადამე, ვახტანგ VI-მდე „ქართლის ცხოვრება“ არ არსებულებოდა¹.

აჲ შედგარი აზრის გამოთქმა, თითქოს „ქართლის ცხოვრება“ მთლიანად ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეედგინოთ, შესაძლებელი იყო ორი მიზეზის გამო.

1. ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის ორი ვარიანტი, რომლებიც ზემოთ მოვიყვანეთ (იხ. ზემოთ გვ. XXI), სხვადასხვანაირად გადმოგვცემს საქმის ვითარებას: პირველი მათგანით (რუმინანცევის ხელნაწერში რომ არის) ვახტანგის სწავლულ კაცებს, მართლაც, „ქართლის ცხოვრების“ შეთხზვა და აღწერა მიეკუთვნება, მაგრამ მკვლევარებმა ყალბად გაიგეს ეს ადგილი და იგულისხმეს, რომ სწავლულმა კაცებმა მთელი „ქართლის ცხოვრება“ შეადგინეს, იმ დროს როდესაც ამ წინასიტყვის მიხედვით მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლებოდა, რომ სწავლულმა კაცებმა მხოლოდ XIV საუკუნის შემდეგდროინდელი ისტორია აღწერეს. მეორე ვარიანტი კი, სხვა ხელნაწერებში შემონახული, ვახტანგის სწავლულ კაცებს მიაწერს ორგვარი მუშაობის შესრულებას: ერთი მხრით შემოწმებასა და შესწორებას, ხოლო მეორე მხრით აღწერას.

როგორც ქვემოთ იქნება ნაჩვენები, ვახტანგის სწავლულ კაცთა ამოცანა შემდეგი იყო: რადგან მათ განკარგულებაში არსებულ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში საქართველოს ისტორია ბოლომდე კი აღარ ყოფილა აღწერილი, არამედ მხოლოდ XIV საუკუნემდე (გიორგი ბრწყინვალის მეფობამდე), ამიტომ მათ შეუგროვებიათ სხვადასხვა თხზულებები და გუჯრები, როგორც ქართული ისე უცხოური, და ამათი საშუალებით „შეთხზავთ“ და „აღუწერიან“ XIV—XVII საუკუნეების ისტორია (ე. ი. შეუდგენიან „ახალი ქართლის ცხოვრება“). ამ მუშაობის შესახებ მოგვითხრობს ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის პირველი (რუმინანცევისეული) ვარიანტი.

¹ შემდეგში ეს აზრი თვით მ. ბროსემ უარყო: მის შემდეგ რაც მან დეტალურად შეისწავლა „ქართლის ცხოვრება“ და, განსაკუთრებით მის შემდეგ, რაც მან აღმოაჩინა XII საუკუნეში ქართულიდან სომხურად გადათარგმნილი „ქართლის ცხოვრება“, ის იმ დასკვნას დაადგა, რომ „ქართლის ცხოვრება“ ვახტანგის სწავლულ კაცებს კი არ შეუდგენიათ, არამედ ის დიდი ხნის წინათ არსებობდა; ხოლო ვახტანგის სწავლულ კაცებს ის შემოწმებიათ და შეუქციათ. ამის შესახებ იხ. თ. ყორდანი, ქრონიკები I, გვ. III; ე. თაყაიშვილი, Описание II, 39 შმდ.; ივ. ჯაფარიშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. VI—VII.

მაგრამ XVIII ს. სწავლულ კაცებს სხვაგვარი მუშაობაც შეუ-სრულებიათ. მათ ხელთ არსებულ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში არა თუ აღარ მოიპოვებოდა XIV საუკუნის შემდეგდროინდელი ისტორია, რომელიც დროთა ვითარებაში აღარ უწერიათ („ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო“), არამედ ძველი ისტორიაც (XIV საუკუნემდე) «განრყენილად» ყოფილა გადმოცემული, მწერალთა (ე. ი. ვადამწერთა) მიერ» ყოფილა დამახინჯებული. ამიტომ სწავლულ კაცებს შეუფროვებიათ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები, რაც კი არსებობდა, მეორე მხრით— გუჯრები და სომეხთა და სპარსთა ისტორიული წიგნები, და რაც „ქართლის ცხოვრებაში“ დამახინჯებული ყოფილა, ის შეუსწორებიათ („გაუმართავთ“), ხოლო ის, რაც XIV საუკუნის შემდეგ აკლდა, აღუწერიათ (ე. ი. დაუწერიათ). სწავლულ კაცთა ამ ორგვარი მუშაობის შესახებ ვაძმოგვცემს ვახტანგის წინასიტყვის მეორე ვარიანტი.

2. მეორე მიზეზი იმისა, რომ XIX საუკუნის მეცნიერებმა ვახტანგის სწავლულ კაცებს მიაწერეს მთლიანად „ქართლის ცხოვრების“ შედგენა, იყო ის გარემოება, რომ 1885 წლამდე ცნობილი იყო „ქართლის ცხოვრების“ მხოლოდ ვახტანგის შემდეგდროინდელი, XVIII საუკუნის, ხელნაწერები; არც ერთი ხელნაწერი, ვახტანგის წინადროინდელი, ცნობილი არ იყო.

ამეამად ჩვენს განკარგულებაში არსებული ხელნაწერებით წარმოდგენილია „ქართლის ცხოვრების“ ორი ძირითადი რედაქცია.

პირველი რედაქცია „ქართლის ცხოვრებისა“ წარმოდგენილია იმ ხელნაწერებით, რომლებშიაც შემონახულია ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ხელუხლებელი ტექსტი ძველი „ქართლის ცხოვრებისა“; ეს არის ვახტანგის წინადროინდელი რედაქცია „ქართლის ცხოვრებისა“.

მეორე რედაქცია „ქართლის ცხოვრებისა“ წარმოდგენილია იმ ხელნაწერებით, რომლებშიაც მოიპოვება ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შესწორებული და შევსებული ტექსტი „ქართლის ცხოვრებისა“. ეს არის ვახტანგისეული რედაქცია „ქართლის ცხოვრებისა“. ამ რედაქციაში შედის როგორც „ძველი ქართლის ცხოვრება“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრება“.

§ 5. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის წინადროინდელი რედაქცია. დღეს ჩვენს განკარგულებაშია ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის „ქართლის ცხოვრების“ სამი ნუსხა: 1) ანასეული, 2) ქალაშვილისეული და 3) მარიამისეული.

1. ანასეული ნუსხა „ძველი ქართლის ცხოვრებისა“ (ანუ „ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“) ეწოდება იმ ნუსხას, რომელიც აღმოჩენილ იქმნა ივ. ჯავახიშვილის მიერ 1913 წელს და რომელიც წინამდებარე გამოცემის საგანს შეადგენს.

ანასეული „ქართლის ცხოვრება“ გადაწერილია კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლის, ანა დედოფლის, ბრძანებით 1479—1495 წლებში. ანასეული ნუსხა შეიცავს ზემოთ § 2-ში დასახელებულ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათაგან:

ა) პირველ ხუთ ძეგლს (საქართველოს ისტორიას უძველესი დროიდან დავით აღმაშენებლის გარდაცვალებამდე) და

ბ) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიაანის თხზულებას (დემეტრე I-ის, დავით III-ის, გიორგი III-ის, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგის მოკლე ისტორიას).

2. ქალაშვილისეული ნუსხა „ძველი ქართლის ცხოვრებისა“ აღმოჩენილ იქმნა აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილის მიერ 1923 წელს. ეს ნუსხა შემონახულია იმ ხელნაწერში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერი № Q—207), რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება: ერთია ძველი ნაწილი, რომელიც XVI—XVII საუკუნეშია გადაწერილი; მეორე ნაწილი (ისევე როგორც პირველი ნაწილის დანაკლისი 5 რვეული) გადაწერილია 1731 წელს ერაჯ ქალაშვილის მიერ¹.

ხელნაწერის პირველი ნაწილი შეიცავს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემდგეს, ზემოთ § 2-ში დასახელებულ თხზულებებს:

ა) პირველ ხუთ ძეგლს,

ბ) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ისეთსავე ტექსტს, როგორიც ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიაანის თხზულებაშია, და

გ) თამარ-მეფის ისტორიას (ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულებას „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“, ხოლო არა მთლიანად, არამედ პირველ ნაწილს, რადგან ხელნაწერის ეს ძველი ნაწილი დეფექტურია და თამარის ისტორიკოსის თხზულების თითქმის შუაზე წყდება).

რადგან ხელნაწერის ძველი ნაწილი თამარის ისტორიკოსის თხზულებაზე წყდება, ძნელია იმის თქმა, თუ ზემოდასახელებული თხზულებების გარდა კიდევ რა ძეგლებს შეიცავდა „ქართლის ცხოვრების“ ეს ნუსხა: ხელნაწერის მეორე, 1731 წელს გადა-

¹ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეორე აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება: თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე III (1923), გვ. 186—216; მისივე, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბილისი 1940, წინასიტყვაობა.

წერილ, ნაწილში „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი გაგრძელებულია ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შეესებული რედაქციით.

3. მარიამისეული ნუსხა ეწოდება „ქართლის ცხოვრების“ იმ ხელნაწერს, რომელიც აღმოჩენილ იქმნა 1885 წელს დ. ბაქრაძის მიერ. იგი მოიპოვება 1638—1646 წლებში მარიამ დედოფლის ბრძანებით გადაწერილ ხელნაწერში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერი № S—133)¹. მარიამისეული ნუსხა შეიცავს ზემოთ § 2-ში დასახელებულ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემდეგ თხზულებებს:

- ა) პირველ ხუთ ძეგლს,
- ბ) სუმბატ დავითის ძის თხზულებას „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა“,
- გ) თხზულებას „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (გიორგი III-ისა და თამარის ისტორიას) და
- დ) ქაშთააღმწერლის თხზულებას².

§ 6. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგისეული რედაქცია. ვრცელი და საფუძვლიანი მიმოხილვა „ქართლის ცხოვრების“ იმ ნუსხებისა, რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩატარებული რედაქციული მუშაობის შედეგად არის მიღებული, მოცემული აქვს ე. თაყაიშვილს (Описание II, 34—114). ამ ნუსხებში მოიპოვება როგორც „ძველი ქართლის ცხოვრების“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შემცველი თხზულებები.

- ე. თაყაიშვილის გამოკვლევით ყველა ამ ნუსხას ახასიათებს:
- 1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით,
 - 2) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შეესება,
 - 3) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ჩართვა,
 - 4) ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვა,
 - 5) „ქართლის ცხოვრების“ შეესება XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიით (ამა თუ იმ სახით).

ე. თაყაიშვილის გამოკვლევა 1906 წელსაა დაწერილი; მაშინ ვახტანგის წინაღობინდელი რედაქციის მხოლოდ ერთი ვარიანტი (მარიამ დედოფლისეული „ქართლის ცხოვრება“) იყო ცნო-

¹ ხელნაწერის აღწერა იხ. E. Такайшвили, Описание II, 27—114. მარიამისეული ნუსხა გამოცემულია ე. თაყაიშვილის მიერ (ქართლის ცხოვრება. მარიამ დედოფლის ვარიანტი, თბილისი 1906. გვ. 993).

² „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი წარმოდგენილია აგრეთვე „ქართლის ცხოვრების“ ვერსიოში, რომელიც თარგმნილია ქართულიდან სომხურად XII საუკუნეში (შეიცავს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემოკლებულ ტექსტს; მოყვანილია დავით აღმაშენებლის მეფობამდე). იხ. Brosset, Additions 1—61; იღ. აბულაძე: „სომხეთის «მატენადარანის» მასალათა კრებული“, გვ. 31—40, ერევანი 1942.

ბილი, და, ამრიგად, ე. წ. ვახტანგისეული კომისიის ნამუშაურის შეფასება მხოლოდ ამ ვარიანტთან შედარებით შეიძლებოდა: რაც „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგ-დროინდელ ნუსხებში მოიპოვებოდა და მარიამისეულში არ იყო, ის მიჩნეული იყო ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შემოტანილ დამატებად და შესწორებად. 1906 წლის შემდეგ:

1) აღმოჩენილ იქმნა (1913 წელს) XV საუკუნეში გადაწერილი „ანასეული ქართლის ცხოვრება“, რომლის ზოგადი დახასიათება (და ნაწილობრივ შედარება ვახტანგისეული რედაქციის ვარიანტებთან) მოგვცა ივ. ჯაფარიძის შვილმა თავის „ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში“¹;

2) აღმოჩენილ იქმნა (1923 წელს) ქალაშვილისეული „ქართლის ცხოვრება“, რომლის ერთი ნაწილი აგრეთვე ვახტანგის წინადროინდელი „ქართლის ცხოვრების“ ვარიანტს შეიცავს; გარდა ამისა

3) საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ჩვენ შეგვხვდა „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ნუსხა (№ H—2135), რომელიც დღემდე არავის გამოუყენებია ქართლის ცხოვრების ვარიანტთა მიმოხილვაში და რომელიც ზოგიერთი საკითხისათვის ახალ მასალას იძლევა („ქართლის ცხოვრების“ ამ ნუსხას ჩვენ ეუწოდებთ „მაჩაბლისეულ ქართლის ცხოვრებას“).

§ 7. მაჩაბლისეული „ქართლის ცხოვრება“. 1942 წლის ზაფხულის თვეებში საქართველოს მუზეუმში „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებზე მუშაობის დროს, როდესაც ჩვენ ვეძებდით ვახტანგისეული რედაქციის ვარიანტთა შემცველ უძველეს ხელნაწერებს, ე. წ. თეიმურაზისეულსა და რუმინაცევისეულს, რომლებიც 1923 წლამდე ლენინგრადისა და მოსკოვის სიძველეთ-საცავებში იყო, ხოლო ჩვენ საქართველოში დაბრუნებულებად გვეგულებოდა 1923 წელს ჩამოტანილ ნიკოთბიან ერთად, მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდებში ვნახეთ რუმინაცევისეული ხელნაწერი (№ H—2080), და, რადგან თეიმურაზისეული „ქართლის ცხოვრება“ ვერ ვიპოვეთ (იგი, როგორც ჩანს, ლენინგრადში იქმნა დატოვებული და მეცნიერებათა აკადემიის სააზიო მუზეუმში ინახება დღესაც), ჩვენ თავიდან ბოლომდე გადავსინჯეთ სია რუსეთიდან 1923 წელს ჩამოტანილი ხელნაწერებისა: სიაში 2135 ნომრის ქვეშ აღნიშნული იყო „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერი². ამ ხელნაწერის გადასინჯვამ დაგვარწმუნა,

¹ იბეჭდება წინამდებარე გამოცემაში, იხ. ზემოთ გვ. IX—XIV.

² იგი 1923 წლამდე ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკაში ყოფილა დაცული.

რომ იგი შეიცავდა ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ აქამდე უცნობ ვარიანტს და, რადგან მისი აღწერა ვერსად ვიპოვეთ და სპეციალურ ლიტერატურაში მისი გამოყენება არსად ჩანს, ამიტომ აქვე ვიძლევით მის შესახებ ცნობებს, რომლებიც ჩვენ ხელნაწერის გადასინჯვის პირველ დღესვე ჩავეინიშნეთ.

1. ხელნაწერი გადაწერილია 1736 წელს გიორგი მაჩაბლის მიერ. ამას ადასტურებენ გადაწერის ანდერძი და ტექსტში ჩართული შენიშვნები:

ა) ხელნაწერის 665 გვერდზე, ჟამთააღმწერლის თხზულების უკანასკნელი სიტყვების შემდეგ («ხოლო მე ენა ვერ მიძრავს საკურიველისა და საშინელისა თქმად» იხ. მარიამ. ქ. ცხ. გვ. 932), იქვე სტრიქონში სწერია:

მე ფრიად ცოდვილი გიორგი მაჩაბელმან დავეწერე წმიდა ესე ქართლის ცხოვრება. დიად ძველი იყო, მეფის არჩილის ნაქონი. ამის შეტი არ ეწერა. მოსკოვის ქალაქს დაიწერა ქრისტეს აქეთ ათ[ა]ს შვიდას ოცდა თექვსმეტს 1736, დასაბამითგან შვიდი ათას ორას ორმოცდა ოთხს 7244.¹

ბ) ხელნაწერის 95 გვერდზე: «ღმერთო მშვიდობაში მოაკმარე გიორგის ამილდანბარის შვილს მაჩაბელს».

გ) ხელნაწერის 160 გვერდზე: «გიორგი მაჩაბელს ღმერთო მიეც შეწუხუნა შენი წერისათვის თუისისა».

2. ხელნაწერი შეიკავს „ძველსა“ და „ახალს“ ქართლის ცხოვრებას. ამ ხელნაწერში შეტანილია:

ა) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებები, რომლებსაც უჭირავთ ხელნაწერის 36—665 გვერდები;

ბ) „ახალი ქართლის ცხოვრება“, რომლის ტექსტი უშუალოდ მოსდევს გადაწერის ანდერძს, 665 გვერდზე რომ არის ჩართული (იხ. ზემოთ მოყვანილი ანდერძი გიორგი მაჩაბლისა).

3. ხელნაწერი ვახტანგისეულ „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ვარიანტის შემცველია. რომ მაჩაბლისეული ხელნაწერი სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად მიღებულ „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ ვარიანტს წარმოადგენს, ამას ადასტურებს ის, რომ მასში მოიპოვება ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასი-

¹ შემდეგ ეს ხელნაწერი წილკნელი მიტროპოლიტის ქრისტეფორეს ხელში ყოფილა. პირველი დაუწერელი ფურცლის (ფორზაცის) უკანა გვერდზე მინაწერია: აწელას ჩღადა (1761) სვედენბერის კდ მოველ საქართველოდამ სამეუფოს ქალაქს მოსკოვს ჩვენ წილკნელი მიტროპოლიტი ქრისტეფორე, ძე მუხრანის ბატონის ლეონის. მაშინ ვიყავ წლისა მზ.

ტყვა (მისი მეორე, ვრცელი სახით; იხ. ზემოთ გვ. XXI). გარდა ამისა 109 გვერდზე არის ჩანაწერი: «ღმერთო აკურთხე მეფე ვახტანგ დღეგრძელოპითა».

ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ ეს ვარიანტი საგრძნობლად განსხვავდება იმავე რედაქციის სხვა ვარიანტებისაგან. სახელდობრ:

ა) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათა ტექსტი წარმოდგენილია იმ სახით, როგორც ის ვახტანგის წინაღობისდელი რედაქციის ვარიანტებშია, ე. ი. ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შეტანილი დამატებები, ჩანართები და შესწორებები მაჩაბლისეულ ხელნაწერში არ მოიპოვება¹.

ბ) სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება“ შეტანილია აქ თავიდან ბოლომდე, დაწყებული სათაურით და გათავებული სიტყვებით «წესისაებრ სახელისა» (იხ. მარიამ. ქ. ცხ. ე. თაყაიშვილის გამოც. გვ. 336—361)².

გ) თამარ მეფის ისტორია მოცემულია შერეული სახით: გადამწერს დაუწყია თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის თხზულებით («ისტორიანი და აზმანი შარავეანდელთანი»), განუგრძვია მეორე ისტორიკოსის, ბასილი ეზოს-მოძღვრის, თხზულებით («ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი»), მაგრამ რამდენიმე ფურცლის შემდეგ კვლავ პირველი ისტორიკოსის თხზულებას დაბრუნებია³.

¹ შედარება თავიდან ბოლომდე არ ჩაგვიტარებია, რადგან ეს ხელნაწერი ჩვენ ხელთ იყო მხოლოდ ერთი დღის განმავლობაში, მაგრამ რამდენიმე ათეული ადგილი, ჩვენ მიერ შედარებული, ამ დებულებას ადასტურებს.

² როგორც ცნობილია, ვახტანგისეული რედაქციის „ქართლის ცხოვრების“ არც ერთ ნუსხაში სუმბატის თხზულების ტექსტი მთლიანად არ მოიპოვება.

³ მაჩაბლისეულ „ქართლის ცხოვრებაზე“ უმუშავია დოც. ილია აბდულაძე, რომელსაც ამ ხელნაწერში მოთავსებულ „თამარის ისტორიის“ შესახებ უფრო დაწვრილებითი ცნობები აღმოაჩნდა. ილ. აბდულაძემ წერილობით მოგვანოდა შემდეგი თავისი შენიშვნები:

„გიორგი მაჩაბლის ხელნაწერში თამარის ისტორიის მომთხრობ თავს მიძღვის წინ შესავალი, რომელიც აღებულია «ისტორიათა და აზნათაგან» იმავე სათაურით, როგორც მარიამ დედოფლისეულ «ქართლის ცხოვრებასაც» აქვს (გ. თ. ა. ყ. ი. შვილის გამოც. გვ. 312). ეს შესავალი მოყვანილია სიტყვებამდის: აღკურნა მკლავნიცა მუსრვად მოწყულებად წინააღმდეგომთა ქრისტეს სჯულისათა: აგარი. ნთა, ისმარტელთა და მომადიანთა» (გ. თ. ა. ყ. ი. შვილის გამოც. გვ. 312, 3). ამის შემდეგ ცალკე თავი იწყება (თამარის ამბების წომთხრობი), რომლის სათაური იგივეა რაც თამარის მეორე ისტორიკოსის თხზულებისა: «დაჯდა ნებითა ღმერთისა თამარ მეფედ...» (საქ. მზხ. ხელნაწერი Q—27, გვ. 255 r). სათაურთან ერთად

4. მაჩაბლისეული ნუსხა ახლოსა დგას მარიამისეულ ნუსხასთან. ეს ხელნაწერი „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათა ფარგლებში ახლო ნათესაობას იჩენს მარიამისეულ ხელნაწერთან.

ბ. მაჩაბლისეულ ხელნაწერში მეორდება მარიამისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოცემული კითხვა-სხვაობანი; მეორდება იგივე შეცდომები, რომლებიც მარიამისეულ ხელნაწერშია. ამის ნათელსაყოფად საქმარისი იქნება რამდენიმე მაგალითის მოყვანა.

1) მაჩაბ. გვ. 178; M 294

B

ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა მეფისა, მშობელთა და შემდგომად თვით მის დიდისა და ღმრთის მსახურისა მეფისა, რომელი უმეტეს სხვათა განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართლისათა.

ამბავი ვახტანგ გურგასლის მშობელთა, და შემდგომად თვით მისი, დიდისა მის და ღმრთის-მსახურისა მეფისა, რომელი უმეტესად კაცთაგან განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართველთასა.

2) მაჩაბ. გვ. 271

M 492

არჩილის წამება და მეფეთა ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დედასასვეთნი ეწერა¹.

არჩილის წამება და მეფეთა ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დედასასვეთნი ეწერა.

3) მაჩაბ. გვ. 276

M 497-498

წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელი ესმითა შლილობით ჯერისაებრ ვერავის აღეწერა. ხოლო წიგნი ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ესმითი ესმად. ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე აღიწერა ჯუნბერ ჯუნბერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა

წიგნი ეს წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელი ესმითა შლილობით ჯერისაებრ ვერავის აღეწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ესმითი ესმად. ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე აღიწერა ჯუნბარ ჯუნბერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილის-

მისი მომდევნო თხრობაც აღებულთა თამარის მეორე ისტორიიდან. იგი წყდება სიტყვებზე: «ხოლო იგინი წინააღუდგებოდეს, უშვილობასა მოაკსენებდეს (C—207, გვ. 258 r). ამის შემდეგ კვლავ პირველი ისტორიიდან, ე. ი. «ისტორიათა და ახმთაგან», ზემოთ გაწყვეტილი ტექსტი მიდის ბოლომდის და აღარსად ადგვლი არ უჩანს მეორე ისტორიის გაგრძელებას. ამ ადგილს სწორედ ხელნაწერში, აშაბზე, მოიპოვება საგულისნმო მინაწერი: «არა ქართლის ცხოვრება მქონდა, ამ ერთში თაჰარ მეფის ანბავი სხვა რიგად ეწერა, ამ მეორის სხვა რიგად. ორივე დავწერე. ამ რვეულში იმითამ გამოცვალა სიტყვა, ორ [...] გამოცვლილია მეორე ისტორიკოსის სიტყვა, რადგან სწორედ ახალი რვეულით პირველი ისტორიკოსის ერთგან გაწყვეტილი ტექსტი გრძელდება უწყვეტლად და სიტყვა-უცვლელად ბოლომდის».

¹ A: «... ლეონტი მროველმან აღწერა»; თეიმურ. ვარ.: «... ლეონტი მროველმან აღწერა, და ახლა იოანე დეკანოზმან აღწერა». სხვა ვარიანტებში ეს შენიშვნა არ მოიპოვება.

არჩილისამან, ნათესავმან რევისამან, შირიანის ძმისამან. ამიერითგან შემდგომთა ნათესავისათა აღიარონ ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღთოვ განბრძნობილსა¹.

4) მაჩაბ. 284; M 448
და მოიღეს ოლან კურდანი.
5) მაჩაბ. 285; M 450

იყო მუნ შიგან კაბუჯი ერთი ხალით გობრონ. ებრძოდა შიგნით გამოღმართ ყოველთა დღეთა მოყუასთა თვისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ცხე, შეიბყრეს წმინდა გობრონ და აწამეს. რომლისა წამება ვრცელად აღიწერა წდამან მამამ ჩუენმან სტეფანე, ტბევარმან ებისკოპოსმან. აღიყარა მუნით და წარვიდა დუინად ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოლიტიისასა. მსწრაფლ აღიყარა და მიუშენო ლაშქარსა თუისსა, რათა ყოველი კაცი, რომელი პონ ცოცხალი, გამოიყუანონ მის წინაშე. მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოლიტიისასა.

6) მაჩაბ. გვ. 289; M 455
მოერთო ბურტა, ძმა კეისარ ქათალიკოზისა, გიორგი მეფესა.

7) მაჩაბ. გვ. 292; M 459
მაშინ მოუგზავნა მოციქული [დემეტრე M] მეფემან თეოდოსისს და კავქათალიკოზი.

ბ. ამ ორ ნუსხას შორის ნათესაობა იმ მხრივაც არსებობს, რომ მაჩაბლისეული ნუსხაც, მსგავსად მარიამისეულისა, პირდაპირ ლეონტი მროველის თხზულებით კი იწყება, არამედ ქართველ ისტორიკოსთა თხზულებებს წინ უძღვის აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ². ეს თქმულებები იწყება ხელნაწერის პირ-

მან, ნათესავმან რევისმან, შირიანის ძმისამან. ამიერიოგან შემდგომთა ნათესავისათა აღიარონ ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღთოვ განბრძნობილსა.

B
და მოიღეს პალანკურტანი.
B

ხოლო იყო მუნ-შიგა კაბუჯი ერთი ხალით გობრონ. ებრძოდა შიგნით გამოღმართ დღეთა ყოველთა მოყუასთა მისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიბყრეს წმინდა გობრონ და აწამეს. რომლისა წამება მისი აღწერა ვრცელად წმინდამან მამამ ჩუენმან სტეფანე, მტბევარმან ებისკოპოსმან. აღიყარა მუნით და წარვიდა დეინად ქალაქად. ხოლო მუნ მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოლიტიისასა. და მსწრაფლ აღიყარა და მიმართა ციხესა მას, რომელსა შინა იყო სუმბატ, მეფეს მომეტა. და ამცნო ლაშქარსა თვისსა, რათა ყოველი კაცი რომელი პოვონ ცოცხალი, მოიყუანონ წინაშე მისსა. და მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოლიტიისასა.

B
მოერთო შურტა, ძმა კვირიკე ქორეპისკოპოსისსა, გიორგი მეფესა.

B
მაშინ მოუგზავნა მოციქული დემეტრე მეფემან კვირიკე ქორეპისკოპოსისსა.

¹ სხვა ნუსხეები ასწორებენ ამ მცდარ წანაკითხებს: რომელ, აღწერა, ძისამან, ნათესავთა აღწერა.

² შეად. გ. თაყაიშვილი, Описание II, 62—63; ივ. ჯაფარიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 120.

ველი გვერდიდანვე, ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის შემდეგ, და უჭირავს 36 გვერდი ხელნაწერისა¹.

მ. მაჩაბლისეულ ხელნაწერში გადამწერის შენიშვნები ვახტანგ მეფის შესახებ და თვით გადამწერის, გიორგი მაჩაბლის, შესახებ ჩართულია იმ ადგილებში, სადაც მარიამისეულ ხელნაწერში მოიპოვება შენიშვნები მარიამ დედოფლის შესახებ:

1) მაჩაბ. გვ. 9წ

M 171

თავი მეოთხე. ქართლისა შესვლა სპარსთა და მეფობა მირიანისი. ღმერთო მშვიდობაში მოაკმაჩე გიორგის ამილდანბარის შვილს მაჩაბელს.—ხოლო ვითარ იოტეს სომეხთა და ქართველთა... (შეად. ჩვენ: გამოცემის გვ. 378-10).

თავი მეოთხე. ქართლისა შესვლა სპარსთა და მეფობა მირიანისი. ღმერთო აკურთხე დედოფალი მარიამ დღეთა შინა სიგრძისა მისისათა ამინ.—ხოლო ვითარ იოტეს სომეხთა და ქართველთა...

2) მაჩაბ. გვ. 100

M 179

ხოლო აწ ვახსენოთ ცხოვრება მირიანის ძისა ქასრე არდაბირისაი. გიორგი ბაჩაბელს ღმერთო მიეცე შეწყუნა შენი წიგრისათვის თუისსა.—და ვითარცა შეწყვნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა.. (შეად. ჩვ. გამოცემის გვ. 4010-10).

ხოლო აწ ვახსენოთ ცხოვრება მირიანის ძისა ქასრე არდაბირისი. დედოფალს მარიამს შეუწდოს ღმერთმან დღეგრძელობითა ამინ.—და ვითარცა შეწყვნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართულთა...

მ) მაჩაბ. გვ. 109

M 191

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანაყოფისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა ნინო მოციქული-სა. ღმერთო აკურთხე მეფე ვახტანგ დღეგრძელობითა—პირველად უკუე ვახსენოთ ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა.. (შეად. ჩვ. გამოცემის გვ. 434-10).

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანაყოფისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულისა. ღმერთო აკურთხე დედოფალი მარიამ დღეგრძელობითა.—პირველად უკუე ვახსენოთ ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა...

ზემოხსენებულის მიხედვით აღამიანს შეიძლებოდა ეფიქრა—ხომ არ არის მაჩაბლისეული ნუსხა მარიამისეული ნუსხიდან გადმოწერილიო. მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთი დასკვნის გამოტანა ჯერჯერობით ნაადრევიია; ამისათვის საჭიროა ეს ნუსხები თავიდან ბოლომდე იქნეს შედარებული. ხოლო ის, რაც ჩვენ დღესვე ვიცით ამ ორი ნუსხის ცალკეული ადგილების შედარებიდან, ასეთ დასკვნას

¹ ამ აპოკრიფების ტექსტი მაჩაბლისეულ ხელნაწერში იწყება სიტყვებით: «სათონ უჩნდა სიბრძნით შემოქმედსა მას ღთისა და უფლისა ჩვენისა რათა შექმნას სოფელი ეს მრავლისა სიბრძნისა...» და განსხვავდება მარიამისეულის ტექსტისგან (იხ. მარიამ დედოფლისეული ქ. ცხ. გამოცემა გვ. 786 შდდ.).

ეწინააღმდეგება. სახელდობრ, არ შეიძლება მხედველობაში არ მივიღოთ ორი გარემოება:

ა) ორივე ნუსხა, მართალია, ისტორიკოსთა თხზულებების წინ შეიცავს აპოკრიფულ თქმულებებს ქვეყნის გაჩენის შესახებ, მაგრამ ამ თქმულებათა ტექსტი სხვადასხვანაირია:

მაჩაბლისეული

მარიამისეული

სათნო უჩნდა სიბრძნით შემოქმედსა მას ღთისა და უფლისა ჩვენისა რათა შექმნას სოფელი ეს მრავლისა სიბრძნისა...

იყო დღესა ბირველსა რომელ არს თავი ყოველთა დღეთა კვრიაჲე რაჲემს დაბადა ღონ ცა და ქუეყანა და ყოველირა არს მას შინა...¹

ბ) მაჩაბლისეული ნუსხის გადამწერის ანდერძიდან ჩანს, რომ ძას დედნად ჰქონია „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნუსხა არ ჩილ მეფის ნაქონი (იხ. ზემოთ გვ. XXVIII). საფიქრებელია, რომ ამ დედნის მინაწერებში სადმე მოხსენებული იქნებოდა „არჩილი“ (ალბათ, ამ უკანასკნელის ხელრთვა იქნებოდა, როგორც ეს, ჩვეულებრივ, მოიპოვება არჩილის ნაქონ ხელნაწერებში). მარიამისეულ ხელნაწერში კი ბევრგან მოიპოვება იმის კვალი, რომ ის ვახტანგს ჰქონია ხელში (იხ. Описание II, 34—38): რომ ის არჩილის ნაქონიც ყოფილიყო, ამის კვალიც იქნებოდა; მეორე მხრით, რომ მაჩაბელს (1736 წელს) მარიამისეული ნუსხა ჰქონოდა დედნად, შეუძლებელია მას ანდერძში არ მოეხსენებია, რომ ეს დედანი ხელთ ჰქონდა ვახტანგს ჯერ კიდევ მისი ბატონიშვილობის დროს (ე. ი. 1709 წლამდე).

ზემოთქმულის მიხედვით ჯერჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ორივე ნუსხა, მაჩაბლისეული და მარიამისეული, ერთისა და იმავე დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს.

§ 8. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები. ამრიგად, დღეს ჩვენ გაცილებით მეტი მასალა გვაქვს იმისათვის, რომ ვიმსჯელოთ ე. წ. ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშავრის შესახებ და შევავსოთ და შევასწოროთ ზოგი რამ ე. თაყაიშვილისა და სხვათა მიერ წამოყენებულ დებულებებში „ქართლის ცხოვრების“ შესახებ.

¹ გარდა ამისა მარიამისეულ ნუსხაში აპოკრიფებს წინ უძღვის სათაური «თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა ვფრემისი თარგმანი დაბადებისათვის ცისა და ქუეყანისა და ადამისთვის, ვითარ მისცუალეს გუამი მისი და დამარხეს გოლოგოთას, და ცუალება ნათესაჲთა, ვითარ ეპოვეთ ნათესაობა ქრისტესი კორცითა, ვითარცა წერილ არს სახარებასა ლუკას თავსა...» (ე. თაყაიშვილის გამოცემა, გვ. 786).

„ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები წარმოდგენილია შემდეგი, ამჟამად ცნობილი, მთავარი ხელნაწერებით:

ხელნაწერი	გადაწერის თარიღი	ფონდი და №	სად მოიპოვება მისი აღწერა
თეიმურაზისეული	1700—1705	აკად. (ღენ.)	Описание II, 47 შმდ.
რუმინცევისეული ¹	1709 წლამდე	H—№ 2060	Хаханов, Опис. груз. р. Румыни. музея
პლაშვილისეული	1731 ²	Q—№ 207	ჯავახიშვილი, ახ. ქ. ცხ. გვ. XVII შმდ.
მაჩაბლისეული	1736	H—№ 2135	იხ. ზემოთ გვ. XXIX შმდ.
საეკლესიო მუზეუმისა	1748	A—№ 131	ქორდანია, ქრ. I, გვ. VI Описание II, 21 შმდ.
ჯანაშვილისეული	XVIII ს. შუა წლები	S—№ 4730	ჯანაშვილი, ნაშრომი I. Описание II, 114 შმდ. ჯავახიშვილი, ახ. ქ. ცხ. გვ. XIX შმდ.
ბარათაშვილისეული	1761	S—№ 25	Описание I, 202 შმდ.
დადიანისეული ³	XVIII ს. უკანასკნელი მეოთხედი	S—№ 354	Описание I, 49 შმდ.

ეს ნუსხები ერთმანეთ შორის იმით განსხვავდებიან, რომ ზოგ მათგანში წარმოდგენილია მხოლოდ „ძველი ქართლის ცხოვრება“ (დასაბამიდან XIV საუკუნემდე, გიორგი ბრწყინვალემდე), ზოგი კიდევ შეიცავს „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებებსაც: XIV—XVII საუკუნეთა ისტორიასაც (ამა თუ იმ შედგენილობით):

1. მხოლოდ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტით არიან წარმოდგენილი: თეიმურაზისეული, რუმინცევისეული და საეკლესიო მუზეუმის ნუსხები; სხვადასხვა ნუსხაში სხვადასხვა ადგილას წყდება თხრობა:

ა) თეიმურაზისეული ნუსხა თავდება სიტყვებით: «ხოლო შეენა ვერ მიძრავს საკურველისა და საშინელისა თქმად. — არსებითად და დაუსაბამოსა ღმრთისათა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა. შ.» ე. ი. წყდება სწორედ იქ, სადაც წყდება მარიაშვილისეული ხელნაწერი.

¹ აქედან არის გადაწერილი ჩუბინაშვილისეული ნუსხა (S—№ 3666). იხ. Описание II, 8 შმდ.

² ამ წელს არის გადაწერილი ხელნაწერის მეორე ნაწილი. პირველი ნაწილი XVI—XVII საუკუნისაა.

³ ვგრეთ წოდებული рукопись Мингрельской библиотеки.

(უღრის მარიამისეულს 932 გვ. [გამოცემის გვ. 785]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 655).

ბ) რუმთან ცევისეული ნუსხის უკანასკნელი სიტყვებია: «ისმინა ბექამან და აღილო განძი ურიცხვი, სპერით და გაბრუნდა და ბაბერდით და ძლევა შემოსილი მობრუნდა. და მოეგებნეს კარნუქალაქს მთავარნი და მოართვეს მათცა ძღვენი, ალაფი, და არცარა მათ ავნო, და ესრეთ ბრწყინვალე ძლევა მიანიჭა ღმერთმან ბექასა. და მოვიდეს შინა საქონლითა ულეველითა: (უღრის მარიამისეულს 927 გვ. [გამოცემის გვ. 773]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 643,10).

გ) საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერი, რომელშიაც ბოლოში «ერთი ფურცელი ამოხეული იყო, და ორი ფურცელი წაშლილი იყო», წყდება სიტყვებზე: «იხილეს რა სიმცრო ლაშქრისა, რ' იყუნეს მესხნი ხუთასი, ხოლო თურქნი ოცდაათი ათასნი განიხარეს და ჰგონეს ყოველთა მოწყვედა მაშინ მეცდარნი სარგისისნი ზედა მიეტევენეს უშიშად თვთ სარგის» (უღრის მარიამისეულს 925 [გამოცემის გვ. 771]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 641,23).

2. „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებებისა ც შეიცავენ: ქალაშვილისეული, მაჩაბლისეული, ჯანაშვილისეული, ბარათაშვილისეული და დადიანისეული ნუსხები¹.

მეორე მხრით, ყველა ამ ნუსხას **ს ა ე რ თ ო** მხოლოდ ის აქვს, რომ:

1) ისინი გადაწერილი არიან ან ვახტანგის დროს, ან მის შემდეგ, და

2) ისინი იწყებიან ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვიით («პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო.....») ².

გარდა ამისა, ამ ნუსხების საერთო თვისებებად მიჩნეული იყო მკვლევართა მიერ: 1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით, 2) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შეესება და 3) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ჩართვა (იხ. ზემოთ § 6). მაგრამ ნუსხების შესწავლამ ჩვენ დაგვარწმუნა იმაში, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების ეს თვისებები ნაწილობრივ უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებს ჰქონდათ.

¹ ამავე ტიპისა არიან ფალავანდისეული და ბროსეუსეული ნუსხებიც, ხოლო ამათ შესახებ ჩვენ ამჟამად ხელთ არა გვაქვს საჭირო ცნობები.

² ეს წინასიტყვა აკლია ორ ნუსხას (საეკლესიო მუზეუმისას და ჯანაშვილისეულს), ვინაიდან ამ ნუსხების დასაწყისი რვეულები დაკარგულია.

§ 9. ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით. ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში ისტორიკოსთა თხზულებების ტექსტი დაყოფილია თავებად: ამ დაყოფას საფუძვლად უდევს ახალი მეფის მართელობის დაწყება. მაგალითად:

ი. მეათე მეფე, ადერკი, ძე ბარტომისი, არშაკუნიანი.

ია. მეათერთმეტე მეფენი, მეორე ბარტამ და ქართამ...

იბ. მეათორმეტე მეფენი, ფარსმან და კაოს...

ლს. მეოცდაათურამეტე მეფე, ბაკურ, ძე ფარსმან მეფისა, ხოსროიანი, და სხვ.

ანასეული ხელნაწერი გვიჩვენებს, რომ თავებად დაყოფა და მეფეთა სათვალავით დასათაურება უკვე ვახტანგის წინააღმდეგდროინდელ ნუსხებში დაწყებულია. ასე, ანასეულ ნუსხაში უკვე მოიპოვება იმავე ადგილებში, სადაც ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებშია, წითლად დაწერილი შემდეგი სათვალავი:

271 თერთმეტი

271¹⁰ ცამეტი

333⁴ თექუსმეტი

345 ჩუიღმეტი

348 თურამეტი

368 ცხრამეტსა

361¹⁰ ოცსა

362¹ ოცდაერთსა

362³ ოცდაორსა

362⁵ ოცდასამსა.

საფიქრებელია, რომ პირველიდან ათამდეც იქნებოდა სათვალავი, მაგრამ პირველი ათი მეფის ისტორიის შემცველი ტექსტი ანასეულ ხელნაწერს აკლია.

ოცდამესამე მეფეზე სათვალავი წყდება.

ტექსტის დაყოფას თავებად და დასათაურებას, როგორც ჩანს, რაჰდენიმე საფეხური გამოუვლია. ანასეულ ნუსხაში მხოლოდ მეფეთა სათვალავია მოცემული სიტყვებით: თერთმეტი, ცამეტი და სხვ.; ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში კი ჯერ ასოებითაა აღნიშნული სათვალავი და აქვე რიგობითი რიცხვითაა (ი. მეათე მეფე, ია. მეათერთმეტე მეფე და სხვ.), შემდეგ კი მეფის სახელი და სხვა. მაგრამ არის ისეთი ნუსხაც, რომელშიაც საშუალო ტიპის დასათაურებაა მოცემული. მაგალითად, „ქართლის ცხოვრების“ ერთ ხელნაწერში, რომელიც ქუთაისის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმშია დაცული, სათვალავი ხშირად მხოლოდ ასოებითაა აღნიშნული, რიგითი რიცხვითი სახელი კი არ მოიპოვება.

K 179 მე მთავარი ქართლისა იოანე...¹

K 182 მე კურატპალატი ქართლისა აშოტ...²

K 185 მზ კურატპალატი ბაგრატ...³

ამრიგად, საფიქრებელია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველს რედაქტორებსვე დაბადებით აზრი ტექსტი დაეყოთ თავებად: ერთ-ერთ რედაქტორს მოუწერია მხოლოდ სათვალავი, უბრალო რიცხვით გამოხატული (ერთი, ორი...); შემდეგს რედაქტორებს კი მიუმატებიათ რიგითი რიცხვი, მეფის სახელი და ა. შ.

¹ B: მე. მ ე ო რ მ ო ც და მ ე ხ შ თ ე მთავარი ქართლისა იოანე...

² B: მე. ო რ მ ე ო ც და მ ე ე ქ შ ს ე კურატპალატი ქართლისა აშოტ...

³ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი (K) № 441, ზომით 20¹/₇ X 17 სმ, მხედრული XIX საუკ. ხელით გადაწერილი, თავსა და ბოლოში ნაკლულევანაა. ახალი პაგინაციით ის შეიცავს 346 ფურცელს; ძველი პაგინაციის ნაშთი ახლაც არის დარჩენილი და ახალ პირველ გვერდზე ზის „26“; მაშასადამე, თავში 25 ფურცელი ჰკლებია. ტექსტი იწყება ბარტომის მეფობით. სახელდობრ, სიტყვებით: «წინაშე ბარტომ მეფისა, ხოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი...» (ჩვენი გამოცემის გვ. 230); ხოლო წყდება თამარის ისტორიკოსის სიტყვებზე: «ამა სიხარულსა შინა და შვებანსა ეკახზომდეს და ემზადებოდეს დამსკენელნი შველისანი, და მოვიდეს და აცნობეს ათაბაგსა ნახბეჩნილამან (B: ნახბეჩნილამან) შყვრა და არანს მოსვლა, რამეთუ ყოვლით ყრძო შეიწრდეს სპარსნი, და ულონოებამან» (უდრის ეპიკინძის გამოც. გვ. 441-42).

ქუთაისის ნუსხის ტექსტი მისდევს B-ს. აღენიშნავთ ზოგიერთ კითხვა-სვამას

B	K
(მითითება ეპიკინძის გამოცემით)	(მითითება ქუთ. ნუსხის ფურცლებით)
კ 4621 ორთაგანვე (ბროსე შენიშნავს, რომ ხელნაწერებშია «ორგნითვე»)	K 1 ორგნითვე
კ 49ი მსწრაფლ, მივიდა	K 3 მივიდა მსწრაფლ
კ 227ი ოუსტრინანოს მეფე ბერძენთა	K 146 ოუსტრინანოს კვისარი
კ 227ა ხასკუნთასა	K 146 ხასკუნთასა
კ 227იო ძალითა თვისითა	K 146 ძალითა მისითა
კ 227ი1,14 ხასკუნთა	K 146 ხასკუნთა
კ 22712 ვღრება ბერძენთა მეფისა	K 146 ვღრება კვისარისა
კ 34927 მართლად ვალს	K 240 მართლიად ვალს
კ 3631ი ფირუსტე	K 262 ფარუსტე
კ 36317 ვესპასიანე ტიტოას-მიგრნი (ბროსე შენიშნავს: ყველა ხელნაწერი იძლევა «ნეტიტოას-მ-გრნი»)	K 262 ვესპასიანე ტიტოას მიგრნი
კ 40218 ექესი ათას ექესას ოთხმოცდა ექესსა, ქრისტეს აქათ ათას ას ოთხმოც და ათექსმეტსა	K ექესი ათას ექესას ვორმოც და ექესსა, ქრისტეს აქეთ ათას ვორმოც და ექესსა
კ 423ა მეორე ქჳრის ამბავი	K 328 მეორე ქმარი თამარისი და ამბავი მისი
კ 42311 შემდგომად ამასსა მოისმა ვითარმედ	K 331 შდ ამისა მოისმა ხმა ედ.

§ 10. „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შეცვლა. ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების რედაქტორებსვე მიაწერენ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შერყენილი ადგილების შესწორებისა და ცალკეული ახალი ეპიზოდების შეტანის ინიციატივას. მართლაც, საკმარისია აღამიანმა შეადაროს ვახტანგის წინადროინდელი მარიამისეული ნუსხა ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს, რომ შემჩნიოს დიდი ტექსტულური განსხვავება, როგორც ცალკე სიტყვების შესწორების ისე მთელი ახალი ნაკვეთების დამატების მხრით. ტექსტის შესწორების ნიმუშად საკმარისი იქნება მოვიყვანოთ შემდეგი მაგალითი:

M 289

B (კიკ. გამ. 14)-145)

მოკუდა მირდატ მეფე. და დაჯდა ძე მისი ვარაზ ბაქარ. და შეირთნა ორნი ცოლნი: ერთი ასული თარდატისი რევის ძმისა მირიანის ძმისწული-სა, და ერთი რევისი წული ფეროზისი მირიანისვე ასულის წული სა... (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 8527-80).

მოკუდა მირდატ მეფე. და დაჯდა ძე მისი ვარაზ-ბაქარ. და შეირთო ცოლი, ასული თარდატისი, რევის ძისა, მირიანის ძისწული-სა, მორწმუნე და კეთილ-მოქმედი...¹ ვინათგან ესე ვარაზ-ბაქარ დაშთა უძეოდ, შეიყუარა სოფელი ესე, და მიდრკა კეთილისაგან. და შეირთო სხუაცა ცოლი, ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასული-სა.

ასეთი შესწორებებით სავსეა „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხები.

გარდა ასეთი შესწორებული ადგილებისა, „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში მოიპოვება მრავალი ვრცელი ჩანართი².

იმ ტექსტულურ განსხვავებას, რომელიც არსებობს მარიამისეულსა და ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს შორის მკვლევარნი ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად თვლიდნენ; დღეს კი ირკვევა, რომ ზოგიერთი კითხვა-სხვაობა, რომლებიც ახასიათებს ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს და რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შემოტანილ შესწორებებად იყო მიჩნეული, ახასიათებდა ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებსაც. ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება რამდენიმე მაგალითის მოყვანა.

1) „მატიანე ქართლისა“-ში ბაგრატ IV-ისა და ელენეს ქორწინების შესახებ სწერია:

¹ აქ ჩართულია მოთხოვნა ვარაზ-ბაქარის ძის, მურვანოზის (ანუ პეტრე მიიუმელის) შესახებ.

² ყველა ეს ჩანართი ჩაშთოვლილი აქვს ე. თაყაიშვილს (Описание II, 72 შმდდ.).

(ბერძენთა მეფემ) მოსცა პატივი კურატპალატობისა და მოსცა ცოლად ბაგრატიისთუი[ს] ელენე დედოფალი. მორაიწია მარიამ დედოფალა მამულსა ძისა თვისისსა, ქუეყანასა ტაოსა, მორათუა პატივი, აღუსრულა ქორწილი: უკურთხეს გვირგვინი ბანას.

მოსცა პატივი კურატპალატობისა, და მოსცა ცოლად ბაგრატიისათვის ელენე დედოფალი; ხოლო მორა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა თვისისასა, ქუეყანასა ტაოსა, მორათუა პატივი, აღუსრულა ქორწილი, უკურთხეს გვირგვინი ბაგრატი (კიკინაძის გამოც. 321).

იმ დროს როდესაც მარიამისეული ნუსხა იძლევა ცნობას, რომ „გვირგვინის კურთხევა“ მოხდა ბანას, B-ში ეს ცნობა არ არის: «ბანას» ნაცვლად სწერია «ბაგრატს». ე. თაყაიშვილის აზრით (Описание II, 108), „ვახტანგის კომისიამ შესცვალა სიტყვა «ბანას» სიტყვით «ბაგრატს» და ამით მოგვისხო ცნობა იმის შესახებ, თუ სად მოხდა ბაგრატ IV-ისა და ელენე დედოფლის ქორწინება».

რომ „ვახტანგის კომისია“ აქ არაფერ შუაშია, ამას ამტკიცებს ანასეული ნუსხა, სადაც აგრეთვე სწერია «ბაგრატს»:

18320-27: მოსცა პატივი კულაპარატობისა, მოსცა ბაგრატიისთუის ცოლად ელენე დედოფალი, მორა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა თვისისსა, ქუეყანასა ტაოს, მორათუა პატივი, აღასრულა ქორწილი. უკურთხნეს გვირგვინი ბაგრატი.

2) ჯუანშერის თხზულების ბოლოში გამოთქმა «და მოუბოძა წუქეთი ციხით და კართურთა, რომელიც M-ში არაა, ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებულად ითვლებოდა (იხ. თ. ყორდანიანი, ქრონიკები I, გვ. XIV), მაგრამ ეს, M-ში გამოტოვებული, ადგილი ანასეულ ნუსხაში მოიპოვება (იხ. ჩენი გამოცემის გვ. 155, 31).

3) დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი წერს: «და ესრეთ ძლევა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა მეფე. და მცირედთა დღეთა განისუენა ამთენსა» (ჩვ. გამოც. გვ. 219, 29). «ამთენს» საეკვო კითხვად იყო მიჩნეული. თუ რომელი ხელნაწერი იძლევა ამ კითხვას, არა ჩანს არც გამოცემებში და არც ხელნაწერთა აღწერილობებში: იგი მოიპოვება მხოლოდ ბროსეს გამოცემაში (მარიამისეულ ნუსხაში «ამათენასა», ბართააშვილისეულში «ამთენს», დადიანისეულში გამოტოვებულია). რომ ეს სიტყვა, რომელიც გეოგრაფიული სახელის აღმნიშვნელად ჩანს, ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების შენაძენი არაა, ამას ადასტურებს ანასეული ნუსხა, სადაც სწერია «ამთენს»¹.

¹ შესაძლებელია იგივე გეოგრაფიული სახელი ივულისხმებოდეს შანთელთან (23,1): «აფთონს ჰბრძავს აშთენს» (შ.დ. H. M აქი p, TP IV, 101).

4) თუ რამდენად მცდარია ის აზრი, თითქოს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის დამახინჯებული ადგილები პირველად ვახტანგის სწავლულმა კაცებმა შეასწორეს, ამის ნათელსაყოფად საკმა-რისი იქნება, დასასრულ, შემდეგი ნაწყევტის მოყვანა:

А 522-523

В (პიკ. 350)

А (გამ. გვ. 206-207)

და ესრე დასრულდა ს.ზ. და ესრეთ დასრულდა ესრეთ დასრულდა სახ-ლი განმამწარებთა, რამე-სახლი ბაღვიეაშ-ლი ბაღვიეაშთა, სახ-თუ სულა უკანასკნელი თა, სახლი განმამწარე-ლი განმამწარებლთა: რამე-რისხებისა სასმელი ცოდ-ბელთა, რამეთუ სვა უკა-თუ სუა უკანასკნელი თხლე ვილთა ქუეყანისათა... და ნასკნელი თხლე რისხვი-რისხვისა, სასუმელი ცოდ-დასუსეს კახთა მეფედ ძმის-სა, სასუმელი ცოდვილთა ვილთა ქუეყანისათა... და წული კაესი აღსართან, ქუეყანისათა... და დასკეს დასუსეს კახთა მეფედ ძმის-და არა რათა მკონებელი კახთა მეფედ ძმისწული წული კუირიკესი აღსართან, ნიშთა მეფობისათა, არა-კკრიკესი აღსართან, და რომელსა არა რა ჭონდეს მდ ცუნდრუკი რამე.

რომელსა არა-რა ჭკონდეს ნიშანი მეფობისანი; რამე-ნიშანი მეფობისა, არამედ თუ იყო ცუნდრუკი რამე, იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულთა და ყოვლად უსჯულთა, უმეცრად უმეცრად უსამართ-უსამართლო. ლო.

ხაზგასმული ადგილები გვიჩვენებს, რომ B-ს ის სიტყვები, რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებულად შეიძლებოდა მიგვეჩნია, უკვე A-ში ყოფილა¹.

ამრიგად ირკვევა, რომ ის „შესწორებები“, რომლებიც ემჩნევა ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს, შედარებით მარიამისეულ ნუსხასთან, უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებს ახასიათებდა.

იგივე უნდა ითქვას ვრცელი ჩანართების შესახებაც.

ვრცელ ჩანართთაგან XVIII საუკუნის ნუსხებში (შედარებით მარიამისეულ ნუსხასთან) მკვლევართა ყურადღებას იპყრობდა:

1) ქრონოლოგიური ცნობების დამატება (განსაკუთრებით დავით აღმაშენებლის ისტორიაში), 2) პეტრე მაიუმელის ცხოვრება ლეონტი მროველის ტექსტში, 3) ათსამეტ ასურელ მამათა ცხოვრებები ჯუან-შერის თხზულებაში, 4) სუმბატის „ქრონიკის“ დაშლა და მისი ნაწილების გაბნევა VI--XI საუკუნეთა ისტორიაში თავ-თავის ადგილას, 5) სკლიაროსთან თორნიკე ერისთავის ბრძოლის შესახებ ცნობები „მატიანე ქართლისა“-ში, 6) გიორგი III-ისა და თამარის ისტორიაში („ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტში) ვრცელი დამატებები და ცვლილებები, და სხვა. ყველა ეს ჩანართი ვახტანგის სწავლულ

¹ ამასვე ადასტურებს ქვემოთ § 23-ში მოყვანილი შეთარებთი ტაბულა, საიდანაც ჩანს, რომ B-ს მრავალი წერილი ვარიანტი, M-ისაგან განსხვავებული, უკვე A-ში მოიპოვებოდა (იხ. ქვემოთ გვ. LXXIII ფუძელ).

კაცთა ნახელარად იყო მიჩნეული. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს სინამდვილეს არ შეეფერება.

1. თამარ მეფის ისტორიის შევსების საკითხი. ჯერ კიდევ 1916 წელს ივ. ჯავახიშვილი წერდა თავის „ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში“ (გვ. 165 და 171-172), რომ თამარის ისტორიკოსის თხზულებაში („ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტში) შეტანილი ჩანარები და ცვლილებები ჩვენთვის უცნობ ძველ წყაროს უნდა ეკუთვნოდესო, და როგორც ჩანს, თამარ მეფეს რამდენიმე ისტორიკოსი ჰყავდაო. ამაზე უფრო ადრეც, 1914 წელს დაბეჭდილ „ქართველი ერის ისტორიის“ მეორე წიგნში (გვ. 632) ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „მე დარწმუნებული ვარ, რომ თამარ მეფის ისტორიის ბოლოც შევსებულს „ქართლის ცხოვრებაში“ რომელისაჲმე ძველი ქართველი მემკვიდრის თხზულებითგან უნდა იყოს ამოღებულიო“. მართლაც, 1923 წელს ნაპოვნ „ქართლის ცხოვრების“ ჰალაშვილისეულს ნუსხაში აღმოჩნდა თამარის მეორე ისტორიკოსის (ბასილი ეზოსმოდღრის) ის თხზულება, რომლითაც XVIII საუკუნის ნუსხებში შევსებულია „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტი. მაშასადამე, ამით უკვე დამტკიცდა, რომ მცდარი იყო წინანდელ მკვლევართა აზრი იმის შესახებ, რომ „ეხატანგის კომისიამ დიდი ცვლილებები შეიტანა გიორგი III-ისა და თამარ მეფის ისტორიის ტექსტში“ (Описание II, 85). XVIII საუკუნის ცნობილ ნუსხებში (თეიმურაზისეულში, რუმიანცევისეულში, ბარათაშვილისეულსა და სხვებში) შეტანილი თამარ მეფის ისტორია წარმოადგენს თამარის ეპოქის შესახებ არსებული ორი თხზულების („ისტორიათა და აზმათა“ და ბასილი ეზოს-მოდღრის თხზულების) შერწყმას.

დღეს, როდესაც ჩვენ შევისწავლეთ დამატებითი მასალები „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების გარშემო, თამარ მეფის ისტორიის, „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში შესული, ტექსტის შესახებ მეტის თქმა შეგვიძლია. თამარის ეპოქაზე არსებული საისტორიო თხზულებების შერწყმის ის სახე, რომელიც მოცემულია „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ცნობილ ნუსხებში, არ არის ერთადერთი და საბოლოო. თამარის ისტორიის შეტანას „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში გამოუვლია რამდენიმე საფეხური:

ა) „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (გაერთიანებული ეპითაღმწერლის თხზულებასთან ერთად); ასეთი სახით შეუტანიათ თამარის ისტორია მარიამისეულს ნუსხაში;

ბ) ბასილი ეზოს-მოძღვრის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“; მხოლოდ ასეთი ისტორია თამარის ეპოქისა შეუტანიათ ქალაშვილისეულს ნუსხაში;

გ) „ისტორიათა და აზმათა“ შესავალი, ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულების სამი დასაწყისი ფურცელი და „ისტორიანი და აზმანი“ სრულად; ასეთი სახით შეურწყამს თამარის ორი ისტორია მაჩაბლისეულ ნუსხას (ამაზე იხ. ზემოთ გვ. XXIX—XXX);

დ) ძირითადად „ისტორიანი და აზმანი“, ხოლო შიგა და შიგ ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულების შერწყმა თამარის მეფობის შუა წლებამდე; მეორე ნახევარში კი „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტის უცვლელად შეტანა; ამ სახით არის წარმოდგენილი თამარის ისტორია თეიმურაზისეულ ნუსხაში; დასასრულ,

ე) ძირითადად „ისტორიანი და აზმანი“, ხოლო შიგა და შიგ ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულების შერწყმა თამარის მთელი ისტორიის ფარგლებში; ასეთი სახე აქვს თამარის ისტორიას რუმინანკვეისეულში, ბარათიშვილისეულსა და სხვა ნუსხებში.

ამრიგად, იმ საკითხზე, თუ რა სახით შეეტანათ თამარის ისტორია „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში, ქართველ მეცნიერთ უფიქრიათ ჯერ კიდევ XVIII საუკუნემდე, და თვით XVIII საუკუნეშიაც სხვადასხვა აზრი არსებულა ამის შესახებ: ა) XVIII საუკუნემდე თამარის ეპოქის აღწერის ორი სახეა მოცემული (მარიამისეულსა და ქალაშვილისეულში); ბ) ხოლო XVIII საუკუნეში—სამი სახე (მაჩაბლისეულში, თეიმურაზისეულსა და დანარჩენებში);

2. სუმბატის „ქრონიკის“ დაშლა და შერწყმა სხვა თხზულებებთან. სუმბატ დავითის ძის ნაშრომი „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა“ მარიამისეულს ნუსხაში შეტანილია ცალკე შემადგენელ ნაწილად და მოთავსებულია დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ, ხოლო ე.წ. ვახტანგისეულ ნუსხებში დაშლილია და შერეულია VI—XI საუკუნეთა ისტორიის შემცველ თხზულებებში (ჯუანშერის შრომაში და „მატიანე ქართლისა“-ში). მაგრამ, რადგან სუმბატის ცნობები ყოველთვის არ ეხებოდა „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილ ამბებს, ამიტომ მისი ნაშრომის ერთი ნაწილი შეურეველი დარჩა.

ამყამად ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მისაღების მიხედვით სუმბატის „ქრონიკის“ შეტანა XVIII საუკუნის ნუსხებში წარმოდგენილია სამი სახით:

ა) მაჩაბლისეულ ნუსხაში სუმბატის „ქრონიკა“ შეტანილია „ქართლის ცხოვრების“ ცალკე შემადგენელ ნაწილად იმგვარადვე, როგორც ეს მარიამისეულ ნუსხაშია;

ბ) თეიმურაზისეულ ნუსხაში ის შერეულია „ქართლის ცხოვრების“ სხვა თხზულებებთან, ხოლო მასალის განაწილებას ერთგვარი რყევა და არევა ეტყობა; გარდა ამისა, „ქრონიკის“ ერთი ნაწილი, რომლის შერევა „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებში ვერ მოხერხდა, ცალკეა გამოტანილი;

გ) რუმინაცვეისეულსა და სხვა ნუსხებში ისევეა შერეული „ქრონიკის“ ტექსტი სხვა თხზულებებში, როგორც თეიმურაზისეულში, ხოლო მასალის განაწილებას მეტი წესრიგი ემჩნევა. „ქრონიკის“ შეურეველი, გადარჩენილი, ნაწილი ცალკე არ არის გამოტანილი.

როგორც ვხედავთ, სუმბატის „ქრონიკის“ შეტანას „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში ერთიანი გეგმა არ ეტყობა: ნუსხის რედაქტორები სხვადასხვანაირად მისდგომიან საკითხს და სხვადასხვანაირად გადაუჭრიათ იგი.

3. ქრონოლოგიური ცნობების შეტანა. დავით აღმაშენებლის ისტორიაში ჩართული ქრონოლოგიური ცნობები ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შეტანილად ითვლებოდა (თ. ჟორდანიას, ქრონიკები I, გვ. XIII; ე. თაყაიშვილი, Описание II, 88). ანასეული ნუსხა კი გვიჩვენებს, რომ ეს ქრონოლოგიური ცნობები უკვე ვახტანგის წინააღმდეგ ნუსხებში იყო. სახელდობრ, ანასეულ ნუსხაში მოიპოვება ის თარიღები, რომლებიც M-ში არ არის, ხოლო B-ში სწავლულ კაცთა მიერ დამატებულად იყო მიჩნეული¹:

206^{ახ} ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი (B: ტკ)

211^ა ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი

211:4 იყო ქრონიკონი სამას ოცდათხუამეტი

212^ა რამეთუ ქრონიკონი იყო სამას ოცდათექუსმეტი (ბარათ.: ტლე)

212^ბ ქრონიკონი იყო სამას ოცდათურამეტი

215^{ახ} ქრონიკონი იყო სამას ორმოცი

216^{ახ} ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი

217¹⁰ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი

218^ბ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაორი

4. ასურელ მამათა ცხოვრებების ჩართვა. „ვახტანგამდე ქართლის ცხოვრებაში“ ასურელ მამათა ცხოვრებები არ

¹ ეს გარემოება აღნიშნულია უკვე ივ. ჯავახიშვილის მიერ (იხ. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 272—273).

მოიპოვებოდა—წერს ე. თაყაიშვილი (Описание II, 73),—იყო მხოლოდ მოხსენიებული იოანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების მოსვლა შუამდინაროდან ქართლში ფარსმანის მეფობის დროს და მათი მოღვაწეობა. იოანეს მოწაფეთა სახელები არ იყო მოყვანილი. თეიმურაზის ნუსხაში ვახტანგის კომისიამ ჯერ დაურთო მხოლოდ სია იოანე ზედაზნელის მოწაფეებისა; მაგრამ რუმინანცვეისეულსა და ყველა დანარჩენ ნუსხაშიაც უკვე ჩნდებიან მათი მოკლე ცხოვრებანი. შემდეგ, უფრო გვიან, იგივე ცხოვრებები, სხვა ხელით დაწერილი, შეუტანიათ თეიმურაზის ნუსხაშიც¹. ამგვარად, ასურელ მამათა ცხოვრებების შეტანა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში XVIII საუკუნის სწავლულ კაცთა ინიციატივას მიეწერება.

მართლაც, ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში (ანასეულსა და მარიამისეულში) ასურელ მამათა შესახებ მხოლოდ შემდეგი სწერია: „ისივე ფარსმანის-ზე მოვიდა იოვანე შუამდინარით, რომელსა ეწოდა ზედაზადნელი, განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა, რომელმან ქმნა ნიშები და სასწაულები მრავალი, მან და მოწაფეთა მისთა, რომელმან განაკუორენის ყოველნი ქართველნი; დაიწერა ცხოვრება და სასწაულები მათნი, დაისხნეს ეკლესიათა შინა ქართლისათა“ (ჩვენი გამოც. 141,15-20). ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში კი ამ სიტყვებს მოსდევს: „რომელთა სახელები ესე არს: იოანე ზედაზადნელი, დავით გარეჯელი“ და სხვ., ჯერ ასურელ მამათა სახელები, შემდეგ კი ყველა მამის მოკლე ცხოვრება. მაგრამ ჩვენ ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: ანასეულ ხელნაწერში „ქართლის ცხოვრების“ უკანასკნელ თხზულებას, ლაშა-გიორგის დროინდელ მატთანეს, უშუალოდ მოსდევს ჯერ სია ასურელ მამათა¹, ხოლო შემდეგ იოანე ზედაზნელის ცხოვრება². ჩვენ ვფიქრობთ, რომ შემთხვევითი

¹ შესადარებლად მოგვყავს აქვე:

A

სახელები წმიდათა მოწაფეთა იოვანე ზედაზნელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ქისიკელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონე მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თათა სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი, შიო მღუიმელი, ისიდორე სამთავნელი, მიქაელ უღუმბელი, პიროს ბართელი.

B

რომელთა სახელები ესე არს: იოანე ზედაზადნელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ხირსელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონი მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თათე სტეფანწმიდელი, შიო მღვიმელი, ისიდორე სამთავნელი, აბიბოს ნეკრესელი, მიქელ უღუმბელი, პიროს ბრეთელი და ელია დიაკონი (ჭიჭ. გვ. 216).

² ტექსტი უფრო ვრცლად იხ. ქვემოთ გვ. L შმდ.

არ არის ეს მოვლენა; ეს მოწმობს იმას, რომ ანასეული ნუსხის რედაქტორს დაჰბადებია ის აზრი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანილი ყოფილიყო ასურელ მამათა ცხოვრებები, და მას კიდევაც დაურთავს ასეთები, ხოლო არა შემოკლებით, როგორც XVIII საუკუნის ნუსხებშია, არამედ ვრცლად.

ცხადია, ასურელ მამათა ცხოვრებათა შეტანას „ქართლის ცხოვრებაში“ გამოუვლია შემდეგი საფეხურები:

ა) ისინი დაურთავთ „ქართლის ცხოვრების“ ბოლოში (ანასეული ნუსხა);

ბ) შიგ ტექსტში, ჯუანშერის თხზულებაში, იოანე ზედაზნელის მოხსენიების შემდეგ ჩაურთავთ იოანეს მოწაფეთა სია (თეიმურაზისეული ნუსხა);

გ) სიის შემდეგ მოკლე ცხოვრებანიც დაუმატებიათ (რუმინანცევისეული და სხვა ნუსხები).

ამრიგად, „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში არსებული შესწორებული და შევსებული ადგილები, რომლებიც ვახტანგის წინადროინდელ მარიამისეულ ნუსხაში არ მოიპოვება, მხოლოდ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად კი არ არის მიღებული, არამედ „ქართლის ცხოვრების“ ძირეული ტექსტის შესწორება-შევსება უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ხანებში წარმოებდა; მას აწარმოებდნენ „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორები როგორც XVII საუკუნემდე, ისე XVII საუკუნის შემდეგაც.

§ 11. დემეტრე პირველისა და დავით მეხამის ისტორიის ჩართვა. ანასეული ხელნაწერის აღმოჩენამდე არსებობდა აზრი, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ არ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავით III-ის მეფობათა ისტორია და რომ ვახტანგის კომისიამ «составила краткие тексты из общих фраз и кратких упоминаний об них в конце царствования Давида Возобновителя и в начале царствования Георгия III» (Е. Такайшвили, Описание II, 67; აგრეთვე გვ. 87 და 113). ახლა კი ცხადია, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია და ის ეკუთვნოდა ლაშა-გიორგის დროინდელ მემბტიანეს. ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია იმგვარადვეა აღწერილი, როგორც ანასეულ ნუსხაში (შეად. ჩვენი გამოცემის გვ. 237,2—238,22 და ჰიჭინაძის გამოც. გვ. 382—383), ე. ი. ლაშა-გიორგის დროინდელი მატიახიდან ამოღებულია

პირველი, დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის შემცველი, ნაწილი, ხოლო მომდევნო ხანის (გიორგი III-ის, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგის) ისტორიისათვის გამოყენებულია თამარ მეფის ისტორიკოსთა თხზულებები და ქამთაალმწერლის ნაწარმოები.

როგორც ქალაშვილისეული ნუსხის აღმოჩენამ ცხადყო, ლაშა-გიორგის დროინდელი მათიანიდან დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ამოღება და „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანა XVIII საუკუნის სწავლულ კაცთა ღვაწლს კი არ მიეწერება, არამედ ვახტანგის წინადროინდელი რომელიღაც რედაქტორისას: დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ის ტექსტი, რომელიც ანასეულ ხელნაწერშია (ე. ი. ლაშა-გიორგის დროინდელ მათიანეშია), მოიპოვება უკვე ქალაშვილისეული ნუსხის ძველს, XVI—XVII საუკუნის, ნაწილში. ქალაშვილისეული ნუსხის რედაქტორსაც ლაშა-გიორგის დროინდელი მათიანიდან დაუტოვებია მხოლოდ დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია (მაგრამ ცოტა მეტი მოცულობით, ჩვენი გამოცემის 239,2 გვერდამდე), ხოლო გიორგი III-ისა და თამარის ხანისათვის გამოუყენებია ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულება.

მაშასადამე, ცხადია, რომ დემეტრე I-ისა და დავით III-ის მეფობათა ისტორია ვახტანგის კომისიას კი არ შეუდგენია, არამედ ის უკვე არსებულია XV საუკუნის ნუსხაში.

§ 12. დასკვნა. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის წინადროინდელი და ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების შესწავლას მიეყვართ იმ მთავარ დასკვნამდე, რომ ვახტანგის სწავლულ კაცებს უნდა მიეწეროს მხოლოდ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების, „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენა¹.

რაც შეეხება „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შეესებას, მას ჩვენ ვერ მივაწერთ ვახტანგის სწავლულ კაცებს. გამოიკვეა, რომ უკვე XV—XVII საუკუნეთა ნუსხებში მოიპოვება ზოგიერთი ის შესწორება და შეესება, რომელიც XVIII საუკუნის ნუსხებს ახასიათებს (იხ. ზემოთ §§ 9—11).

„ძველი ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შეესება წარმოებდა, ყოველ შემთხვევაში, XV საუკუნიდან და გრძელდებოდა თვით

¹ იხ. მ. ჯანაშვილი, ნაშრომი I, თბ. 1907, გვ. 6; ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 272, 274.

XIX საუკუნემდე, თეიმურაზ ბატონიშვილამდე. საუკუნეთა მანძილზე „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებს შეჰქონდათ ესა თუ ის ტექსტუალური შესწორება, ან ჩაურთავდნენ ხოლმე ამა თუ იმ ახალ ტექსტს; ყოველ რედაქტორს ხელთ ჰქონდა თავის წინამორბედთა ნუსხები, რომელთა ტექსტებს ის, თავისი შეხედულებისდა მიხედვით, შერწყამდა ხოლმე; ხშირად მას ჰქონდა წინანდელ რედაქტორთა მიერ დართული კომენტარებიც, ზოგჯერ საკუთარ კომენტარებსაც ღაურთავდა.

ასეთი რედაქტორის ხელი მოჩანს როგორც ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში (ანასეულში, მარიამისეულსა და ქალაშვილისეულში), ისე ვახტანგის შემდეგდროინდელშიაც, და ვინაიდან ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში წარმოდგენილი შესწორება-შეესებანი სხვადასხვაგვარია სხვადასხვა ნუსხაში, ამიტომ ჩვენ არავითარი საბუთი არა გვაქვს ვივარაუდოთ რაღაც კომისიის არსებობა, რომელიც „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შეესებას აწარმოებდა. XVIII საუკუნისათვის ჩვენ უნდა ვივარაუდოთ ისეთივე ცალკეული რედაქტორების არსებობა, როგორიც იყვნენ XV—XVII საუკუნეთა რედაქტორები: ასე, მაგალითად, უთუოდ ცალკე რედაქტორები უჩანს მაჩაბლისეულ, თეიმურაზისეულსა და რუმიანცვისეულ ნუსხებს, რომელთაგან პირველში 1) სუმბატის „ქრონიკა“ მთლიანი სახით მოიპოვება, მეორეში ნაწილობრივ დაშლილია და შერეული დანარჩენ თხზულებებში, ხოლო მესამეში მთლად დაშლილი და შერეულია; 2) მეორესა და მესამეში თამარის ისტორია წარმოდგენილია „ისტორიათა და აზმათა“ და ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულების კონტამინაციის სახით, ხოლო პირველში მხოლოდ „ისტორიათა და აზმათა“ სახით (და ბასილის თხზულების რამდენიმე დასაწყისი ფურცლით). ასევე ცალკე რედაქტორი უნდა ჰყოლოდა დადიანისეულ ნუსხას (ან მის დედანს), რომელსაც არ მოეპოვება სხვა ნუსხებში მოთხრობილი ეპიზოდი იუსტინიანეს ბრძოლისა ხასკუნთა (ტასკუნთა) ტომთან და არც მომდევნო ცნობები იუსტინიანეს შესახებ.

ამიტომ სრულიად მართებულია ის დასკვნა, რომელსაც დაადგინენ ისტორიკოსები დ. ბაქრაძე და ივ. ჯავახიშვილი¹, რომ ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში არსებული წინასიტყვა

¹ დ. ბაქრაძე, ისტორია საქართველოსი, თბ. 1883, გვ. 40; ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ. 1916 გვ. 271; მისივე ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1910, გვ. VI—IX.

ჰგულისხმობს მხოლოდ „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე მუშაობას და არა „ძველი ქართლის ცხოვრების შესწორება-შეესებას“¹.

II

ანახეული ქართლის ცხოვრება

და მისი კითხვა-სხვაობანი

§ 13. ხელნაწერის აღწერილობა. ხელნაწერი გადაწერილია სქელ მოყვითალო ქალაღღზე მხედრული ხელით და, დღევანდელი სახით, შეიცავს სულ 470 გვერდს; ყდა აქვს რბილი (ცალ-პირ ქალაღღზე გადაკრულია ტყავი); ზომა ხელნაწერისა უნდა ყოფილოყო 34 სმ×23 სმ; ფურცლების ქვედა და მარჯვენა არშიები შემდეგ ხანებში წაუჭრიათ 4 სანტიმეტრით ისე, რომ ქვედა არშიის კუთხეში ყუისკენ დაუტოვებიათ 3-4 სანტიმეტრის სიბრტყის ქალაღდი (იხ. სურათი № 3). ამრიგად, დღეს ხელნაწერის ზომაა 30 სმ×19 სმ, ნაწერის ზომაა 22,5 სმ×16 სმ; თითოეულ გვერდში მოთავსებულია 18 (ზოგგან 17) სტრიქონი. ყოველი სიტყვის შემდეგ სამ-სამი წერტილი ზის; სასვენ ნიშნად გამოყენებულია მძიმე (,) სათაურები სინგურით არის ნაწერი. სინგურითაა აგრეთვე დაწერილი, დღევანდელი გაგებით, სააბზაცო ნაკვეთების დასაწყისი სიტყვები (რომლებიც ჩვენს გამოცემაში დამარცვლით არის დაბეჭდილი)².

არშიების წაჭრის გამო ზოგიერთი სტრიქონი ან ცალკეული სიტყვა დაზიანებულია. ზედა არშიები წაჭრილი არაა; იქ მოიპოვება რამდენიმე მინაწერი, უმნიშვნელო შინაარსისა, ხელნაწერის შემდეგ გვერდებზე: 73, 80, 81, 92, 134, 146, 157, 160, 204, 245, 258 და 307. ამათგან:

გვ. 81: ანა ხანუმ შვენიარო [.....] მურასა[ო]

პირი გიგავს მარგალიტსა, ყელი ოქრო [.....]

გვ. 134: ბატონი როსტომნ

გვ. 245: თორნიკე

ხელნაწერი დაზიანებულია თავსა და ბოლოში. როგორც რვეულების სათვალავიდან ჩანს, თავში მას 60 გვერდი აკლია. გარდა ამისა პირველ ორ ფურცელს მარჯვენა ნახეარი სრულიად მოჭმუ-

¹ ჩვენ აღარ ვეზებით იმ საკითხს, თუ რა ღვაწლი მიუძღვის ვახტანგსა და მის სწავლულ კაცებს „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენის საქმეში. ამის შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილის წინასიტყვაობა მის გამოცემაში „ახალი ქართლის ცხოვრება“, თბ 1940.

² უფრო დაწერილებით ხელნაწერი აღწერილია ივ. ჯავახიშვილის მიერ (იხ. ზემოთ გვ. XI შემდ.).

ლი აქვს იხ. სურ. 4) რამდენსამე მომდევნო ფურცელსაც კიდებები დაზიანებული აქვს¹.

§ 14. ხელნაწერის ტექსტის შედგენილობა. ჩვენს ხელნაწერში მოთავსებულია შემდეგი ტექსტები:

- 1) 1--425 გვერდებზე „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებები:
 - ა) ლეონტი მროველის თხზულება „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ჩათესაუთა“ (გვ. გვ. 1--125; ჩვენი გამოცემის 1--18 გვ.);
 - ბ) ჯუანშერის თხზულება „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“ (გვ. გვ. 125--263; ჩვენი გამოცემის 89--156 გვ.);
 - გ) წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი, რომელი იყო მეფე ქართლისა (გვ. გვ. 263--268; ჩვენი გამოცემის 157--159 გვ.);
 - დ) „მატიანჲ ქართლისაჲ“ (გვ. გვ. 268--338; ჩვენი გამოცემის 160--199 გვ.);
 - ე) „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა და ვითისი“ (გვ. გვ. 338--410; ჩვენი გამოცემის 200--235 გვ.);
 - ვ) ლაშა-გიორგის დროინდელი მებატიანის თხზულება (გვ. გვ. 412--425; ჩვენი გამოცემის 237--245 გვ.).

2) 425—426 გვ. მოცემულია ათსამეტ ასურელ მამათა სია:
«სახელები წმიდათა მოწაფეთა: იოვანე ზედაძნელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ქისიკელი, იოსებ ალავერდელი, [წ]ენონ იყალთოსელი, ანტონე მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თთა სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი, შიო მლუიშელი, ისიდორე სამთავენელი, მიქაელ ულუმბელი, პიროს ბართელი. მრავალნი სხუანიც დაემოწაფნეს წმიდასა მას მამასა, კაცნი წმიდანი და სულიერნი მამანი დაჰყუენთ ჟამისათა. და შემდგომად ოთხას ოცისა წლისა გამოიკითხა და გამოიძია წმიდამან მამამან ჩუენმან არსენი ქართლისა კათალიკოზმან; რომელიმე წიგნთაგან აღმოვიკითხეთ და რომელიმე მათგან სმენილ იყო საქმეთაგან მათთა. და აღვწერეთ ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მამათა, საცნობელად ჩუენ მორწმუნეთა და სადიდებლად სამებისა წმიდისა აწ და მარადის, და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ».

3) 426 გვერდის ბოლოდან იწყება ცხოვრება წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ზედაძნელისა, რომელი ბრძანებითა ღმრთისათა და წინამძღურობითა სულისა წმიდისათა მოივლინა ქუეყანით შუამდინარით ქუეყანად ქართლისად, ათორმეტთა მოწაფეთა მისთა წმიდათა თანა, განახლა (სელნაწერში: «განახლდა») და განავრცო წმიდამან ჩუენმან. ქრისტეს მიერ არსენი კათალიკოზმან».

¹ ჩვენს გამოცემაში ეს დაზიანებული ადგილები აღდგენილია მა⁴ იამიკელის ხელნაწერის მიხედვით და ჩასმულია [კუთხოვან ფრჩხილებში].

ხელნაწერი წყდება სიტყვებით «შემდგომად ამისსა მოართუეს მათდა ღრეკილი შეკრული ვითარცა რკინითა და ძნიად განრღუეული, რამეთუ წყალს იყუნეს ყოველნი კორცნი მისნი, რამეთუ გუემულ იყო იგი ჟამთა მრავალთა ფიცხელ». მაშასადამე, იოანე ზედაზნელის „ცხოვრება“ დამთავრებული არაა. თუ რით თავდებოდა ხელნაწერი, ამის თქმა ძნელია, მაგრამ რამდენადაც იოანე ზედაზნელის ცხოვრებას წინ უძღვის განცხადება «აღვწერეთ ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მამათა»-ო, ამდენად საფიქრებელია, რომ იოანე ზედაზნელის „ცხოვრებას“ დანარჩენ ასურელ მამათა „ცხოვრებანიც“ მისდევდნენ.

ხელნაწერს თავში 60 გვერდი აკლია. ანასეული ხელნაწერის 60 გვერდი უდრის მარიამისეული ხელნაწერის დაახლოებით 60 65 გვერდს. ლეონტი მროველის თხზულების იმ დასაწყის ნაწილს, რომელიც ანასეულ ხელნაწერს აკლია, მარიამისეულ ნუსხაში 50 გვერდი უჭირავს. მაშასადამე, ანასეულს ნუსხაში ლეონტი მროველის თხზულებას წინ უძღოდა რაღაც ტექსტი, 10-15 გვერდის შემცველი. შესაძლებელია ანასეულს ნუსხაშიაც, მსგავსად მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხებისა, „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებს წინ უძღოდა აბოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ.

§ 15. ნაკლულევანი ადგილები. გარდა კიდევბის დაზიანების გამო გაფუჭებული ადგილებისა, ჩვენს ხელნაწერს აკლია:

1) მთელი დასაწყისი ნაწილი ლეონტი მროველის თხზულებისა: გვ. 1—25,14 (ჩვენი ხელნაწერი იწყება სიტყვებით; «გამოსჩნდი უმჯობესი ყოველთა...».).

2) გვ. 28,16—30,15 (აკლია ხელნაწერის ორი ფურცელი) სიტყვებიდან «სუმბატ ბიერითიანმან განვლო მტკიარი» და გათავებული სიტყვებით «იყუნეს ბრძოლად სპარსთა».

3) გვ. 83,13—84,13 სიტყვებიდან «და უთხრა» და გათავებული სიტყვით «კერძო».

4) გვ. 164,7—165,9 «კუალად მოვიდა...მათ თანა სპარკინოზნი».

5) გვ. 198,6—199,17 სიტყვებიდან «ხოლო გიორგია ბოლომდე».

§ 16. ანასეული ქართლის ცხოვრების კითხვა-სხვაობანი. ჩვენი ხელნაწერის კითხვა-სხვაობანი ზოგჯერ გადამწერის (თუ წინანდელ გადამწერთა) მცდარი წაკითხვით ან გრაფიკული შეცდომებით გამოწვეულ შერყვნულ ტექსტს წარმოგვიდგენს, ზოგჯერ კი ისინი იძლევიან სწორს, პირველ-დენიდან მომდინარე ვარიანტებს.

§ 17. გადამწერის გრაფიკული შეცდომები. ხელნაწერში მთელი რიგი შეცდომებია, რომლებიც აიხსნება გადამწერის უყურადღებობით. ასეთ შეცდომებს ეკუთვნის, მაგ., ა) სიტყვების ან ასოების განმეორება, ბ) ასოების გამოტოვება, გ) ერთი ასოს მაგიერ მეორის დაწერა. რომ ეს შეცდომები ჩვენი ხელნაწერის გადამწერისა და არა მისი დედნისა, ცხადია იქიდან, რომ ისინი უმეტესწილ გვხვდებიან სტრიქონიდან სტრიქონში ან გვერდიდან გვერდში გადატანის დროს, ან სინგურით ნაწერ ადგილებში (ჩვეულებრივ, სინგურით დასაწერი ტექსტისათვის გადამწერი თავისუფალ ადგილს სტოვებდა და, როდესაც შავი მელნით წერას მოათავებდა, ერთბაშად ჩასწერდა ხოლმე სასინგურო ადგილებს; ზოგჯერ აღმოჩნდებოდა, რომ სინგურით ჩასაწერი ტექსტისათვის საკმარისი ადგილი არ დაუტოვებია და გადამწერს უხდებოდა ტექსტის გაგრძელება არშიაზე¹, ან სიჩქარეში უნებლიეთ შეცდომით და ბოლოკვეცილად სწერდა სიტყვებს). ზოგჯერ ჩვენს გადამწერს „ანმეტობაც“ ახასიათებს. არის რამდენიმე ისეთი შეცდომაც, რომელიც გადამწერის მიერ ქარაგმის უყურადღებოდ გახსნის ნიადაგზეა წარმოშობილი.

გადამწერის ყველა ეს ლაფსუსი ჩვენს გამოცემაში თავ-თავის ალაგას არის სქოლიოებში აღნიშნული, ხოლო აქვე ვათავსებთ მათ სრულ სიას.

271z კეთილი კე (კეთილი)	37z განძლიერებლ (განსლიერებულ)
273z ნაჭევანამდე (ნახჭევანამდე)	(გაღაგაჩილა)
302a რომე (რომელ) (წაჭრილა)	38z ხედვითა (ხედვიდა)
311z ამზაპ (ამზასპ)	38z ნთესავი (ნათესავი)
318x სპარსეთი (სპასპეტი) (საწაწაწა)	3830 ესუ (ესუა)
321x ალისახნეს (ალიახნეს)	384z ჩუნთა (ჩუნთა)
3220 გართველნი (ქართველნი)	3817 ნებროთანთა (ნებროთიანთა)
3327 (აა ზაააა) მიდრატ (მირდატ)	3834 ვედრედრება (ვედრება)
333x ირიცხუნი (ურიცხუნი)	4010 ნმოზი (ნაშოზი)
3334 თქუსმეტი (თექუსმეტი)	40x ქართველთა (ქართველთა)
342z ამსა ამზასპ (ამზასპ)	4029 ჰქარეთს (ჭერეთს)
35x აღმორკდა (აღმოიკდა)	403z დაეზავ (დაეზავა)
355x ორძკისა (ოდძკისა)	403x ქართვეთა (ქართველთა)
361x სმენი (სმენილ)	439-10 მას ჟამსა იყო იგი სპათა თანა
3621 ოცდაერსა (ოცდაერთსა) (საგუაა)	ბერძენთა და იგი გამოარჩიეს
3629 ესე ასფაგურ იყო (აფსაგურ)	ყოველთა სპათა თანა ბერძენ-
363x უწკანასკნელ (უკანასკნელ)	თა სა (... ყოველთა სპათა ბერ-
37z ამან ამან (ამან)	ძენთა)

¹ ქვედა და მარჯვენა არშიები, სადაც სწვადასხვა მინაწერი ყოფილა, შემდეგ ხანებში წაუჭრიათ.

- 4313 ურიერთსა (ურთიერთსა)
4320 არდაევამდინ (ბარდაევამდინ)
4323 ცხეპალაქი (ციხე-ქალაქი)
4324 განჯლიერდის (განძლიერდის)
4330 ძმისტული (ძმისწული) (სინკუროთ)
4331 ქრისტესი სჯულისა (ქრისტეს სჯულისა)
4325 საბილონ (ზაბილონ)
4326 წინაშეაღდგომა (წინააღდგომა)
4328 ურიცხუნი (ურთიციხუნი)
463 ლემერთმან (ღმერთმან)
4622 მიიეხლნეს (მიეხლნეს)
471 პირველ კენებული იგი დევტალა-რი ი გ ი
474 ებახი (ემბახი)
480 უჟღევი (უჟღევი) (წაქაღი და ვა-ღატანილია)
488 წარმართა (წარმართთა)
4814 ქუეყანი (ქუეყანით) (სინკუროთ)
5125 სოფელსა (სოფელსა)
5129 სისარულითა (სიხარულითა)
520 წმიდა (წმიდამან) (სინკუროთ)
5221 ჩული (სული)
5312 ერთ (ერთა)
5412 მოგებასა (მოგუებასა)
5413 იგლვდა (იგლოვდა)
5421 ერ (ერმან) (წაქაღილია)
5424 არს (არა არს)
5510 ნეტომათა (უეტომათა) (სინკუროთ)
5517 მამან (მამამან)
5521 თქუ (თქუა) (სინკუროთ)
575 დედაკაცა ¹ (დედაკაცი)
576 თუნიერიერი (თუნიერი)
578 უცხოებასა (უცხოებისა)
5814 და დალიღეს (და ალიღეს)
5834 დამიწერა (დამიწერა)
5839 კელწიფესა (კელწიფებასა)
6111 მახლარობელად (მახლობელად)
6221 დაემტკიცებდა (დაამტკიცებდა)
630 კლიკსა (კილიკსა)
6320 რომლისა (რომისა)
6324 წამალთასა (ბწამალთასა)
- 6335 თავსა, თ ა ვ ს ა
634 ვითარი (ვითარ) (ი—ჰყრჱ მწაღილია)
6415 ძუელთა (ძუელთა)
65 ნათესავით (ნათესავით) (გაღატა-ნილია)
650 უუნისამდე (უუუნისამდე) (გაღატა-ნილია)
6512 იტგნებას ² (გნებას)
6521 ქართველ (ქართველთა) (სინკუროთა და წაქაღილია)
6533 უწყებელ (უწყებულ)
6612 გამოჩინნეს (გამოაჩინნეს) (სინკუ-როთა და გაღატანილია)
6718 დაბნელდა (დაბნელდა) (გაღატა-ნილია)
6718 გამობრწყინთა (გამობრწყინდა)
6813 მიეგებოეს (მიეგებოდეს) (გაღატა-ნილია)
6816 დღე (და)
690 ყუავლთა (ყუავილთა)
692 ძრვა (ვერ ძრვა)
707 ვგლოვენ (იგლოვენ)
7025 ყვის (ყვის)
7033 ძლიერად (ძლიერი რად)
727 ცხორებისათუის ყოვლისა სოფლი-სათუის (...სოფლისა)
735 ერთ (ერთი)
7324 მისმნა (მისმან)
7328 ღმრთის მოყუარესა (ღმრთის-მო-ყუარისა)
7333 მიწიენეს (მიიწიენეს) (სინკუროთ)
743 მდღენი (მდღენი)
7413 მანგლის (მანკლის)
7430 მკიცედ (მტკიცედ) (სინკუროთ)
7433 ეკლესი (ეკლესია)
7511 სულით წმიდი (...წმიდით)
7522 ქუეყანად (ქუეყანა)
7501 ფურცილიანობისა (ფურცილიანო-ბისა)
7533 სულ ამაო (სულ-ამო)
761 ვითარცა ხილვით ვითარცა (ვითარცა ხილვით ვითარცა)

¹ ხომ არ არის ეს ისევე დაკავშირებული მდგომარებით სქესთან, როგორც სიტყვებში მონაზონი || მონაზონა, მწდენი || მწდენი.

² ამ სიტყვის პირდაპირ არშიაზე სწერია «იტყუა».

- 7611 ერმან ერმან (ერმან)
7628 ყოო (ყო)
7710 იპყრეს სა ხელითა (იპყრეს კე-
ლითა)
7720 სიმრაველელე (სიმრაველე) (გაღატა-
ნილია)
7723 წმიდისა (წმიდასა)
7723 სუეტისა (სუეტსა) (გაღატანილია)
7726 მიუთრობელთა (მიუთრობელთა)
(გაღატანილია)
784 მის (მისსა)
7912 მრავალნი (რომელნი → რ'ლნი →
მრ'ლნი)
7912 მიილიან (მიილიან)
7965 ამისტუის ამისტუის (ამისტუის)
7966 ეწყუნეს (ეუწყუნეს)
8023 სხუანიცი (სხუანიცა)
8119 იწყუო (იწყუო) (ხანგუროთ)
8125 საწერელი (საწერელნი) (გაღატა-
ნილია)
8131 წმიდასა (წმიდისა)
825 რვას (რვასს)
8219 მირიანისი რომელსა მირიან-
ისი რომელსა (ხანგუროთა
და გაღატანილია)
837 მრვალითა (მრვალითა)
8427 ჯავნეთს (ჯავანეთს)
8431 მეზობისა (მეფობისა)
8432 მეზობა (მეფობა)
8510 ეშურეთისა (ერუშეთისა)
8513 რამეთი (რამეთუ)
864 ყოვლთავე იქცეოდ (ყოვლითავე
იქცეოდა)
8628 თუზარასი (თუზარისი)
8715 ძმათა (ძმათა) (გაღატანილია)
8723 მრდატ (მირდატ) (ხანგუროთ)
899 ვითარ (ვითარ) (ხანგუროთ)
8925 მიგება (მიეგება) (გაღატანილია და
წაქრალია)
902 სპალთათა (სპალთათა)
9012 ესუ (ესუა)
9015 შმმართებელი (შემმართებელი)
(გაღატანილია)
9027 სადგუბტ (სადგუბტ)
9112 შშუიდობასათუის (შშუიდობისა-
თუის)
9112 თუის (თუისი)
9115 დასანდეს (დასანდეს)
9115 სადგუბტ (სადგუბტ)
9116 სადგუბტ (სადგუბტ)
9131 დასუა (დაწუა)
9132 როელი (რომელი) (ხანგუროთ)
9211 სრსულად (სპარსულად)
9519 საყდრთა (საყდართა)
9526 ესე ვითარცა (ესევეითართა)
9529 წავლითა (სწავლითა)
9621 სპასექტე (სპასექტი) (ხანგუროთ)
9726 ერთგულობა (ერთგულობასა) (ხან-
გუროთ)
992 დარილანსა (დარილანსა)
9932 ვახუან (ვახუანც) (ხანგუროთ)
10027 ცეხენისაგან (ცენენისაგან)
1012 დაედგნეს (დაედგნეს)
10121 წარწყმედების (წარწყმედების)
10124 მკლეგლმან (მკლეგლმან)
10212 ქუეითთ (ქუეითთ)
10314 ექუსა (ექუსსა)
10425 სპათა (სპითა)
1057 მირია (მირიან) (ხანგუროთა და წა-
ქრალია)
10510 მეფისთგან (მეფისთგან)
10513 შმშლელნი (შემშლელნი) (გაღატანი-
ლია და წაქრალია)
10510 კსენებულისა ფიაროზ (კსენებულსა
ფიაროზს)
10623 პატიანთა (პატიანშთა)
1076 და გონებად (გაგონებად)
10721 მგით (მგით) (გაღატანილია)
10720 მუშაკა (მუშკასა)
10912 შემძლებელ შემძლებელ (შემძლე-
ბელ) (ხანგუროთ)
10915 რლუნითგან (რლუნითგან)
1103 ამიერთგან (ამიერთგან)
1104 მრგაგოს (მრგაგოს)
11022 გეცი (ვეცივი)
11021 ითხოვე ითხოვე (ხანგუროთა და
გაღატანილია)
1112 მრგეკეს (მრგეკეს)
11111 ცეცისა (ხეცისა)
11110 ხეწრითა (ხეწრითა) (გაღატანილია)

- 1121 აღუთქა (აღუთქუ)
 11213 აშენგან (შენგან)
 11328 კეისრისასა (კეისროსა) (სანგურთო)
 1144 ლზინსა (ლზინსა)
 1146 დაგეს (დადგეს) (გადატანლია)
 11410 კისრისა (კეისრისა)
 11419 ვახტანს (ვახტანგს) (გადატანლია)
 11432 თუზარასა (თუზარისი)
 1163 სომხეთი (სომხითი)
 11621 ბაძავთ (ბრძავთ)
 1178 მოიყვანნეს (მოიყვანნე)
 11710 არა (არიან)
 11718 მშინ (მაშინ)
 1198 მწუხარება (მწუხარე)
 1198 ტყუე (ტყუე)
 11920 უაჟე (უაჟე)
 11926 თუზარასად (თუზარისად)
 12010 ბალენდუტ (ბალენდუბტ)
 1210 მოიცილებოდა (მოიცილებდა)
 12110 არა (რა)
 12120 არა (რა)
 12130 მირიდეთ (მირიდეთ)
 1224 მომღმართ (მომღმართ)
 12217 და ყოველნი და ყოველნი
 1231 მოეახლა (მოიახლა)
 1231 გორგოსალმან (გორგასალმან)
 1232 გორგოსალმან (გორგასალმან)
 12312 ორგასალსა (გორგასალსა) (წილია)
 12322 უენებელი (უენებელი)
 12323 არა (არს)
 12418 სახურითა (სახურითა)
 12420 რამეთუ რამეთუ
 12425 აბაშთა და დაელამთა (აბაშთა და ელამთა)
 12523 პატრიარხისა (პატრიარხისა)
 12533 და ნესარან (კანკარა)
 1263 ორძკისა (ორძკისა)
 12628 ლეონისად (ლეონისდა)
 12728 სიფორონი (საფორონი)
 12728 მტყუენენ (მტყუენენი)
 1284 სინდეათს (სინდეთს)
 1285 თუითო (თუით)
 12822 დამალულთა მათ მკედართა მათ
 12824 შემოქცა (შემოქცა)
 12825 შეველტოდეს (შეველტოდეს)
 12918 იწყო (ვიწყო)
 12921 მრინველთა (მფრინველთა)
 12927 არა მოკლდა (მოკლდა)
 12930 ყვუვანი (ყვიანი)
 12933 იუე (ჰყავ)
 1304 წამძლუარ (წინამძლუარ) (სანგურთო)
 13015 უგუნური (უგუნურო)
 13033 იესოს (რესო)
 13034 ყოველოე ყოველოე
 1312 მოტყუენედ (მოტყუენედა)
 13113 წყობა (წყალობა)
 13117 კემმარიტისა (კემმარიტსა)
 13135 უწყი (კანკარა)
 13224 მიმისი (მისი) (გადატანლია)
 13323 არა არ (არა)
 13332 ვითარმე (ვითარმედ)
 1344 სშევედ (შევედ)
 13425 კრებული (კბილი)
 13522 რომელელ (რომელ)
 13623 მომობუტებულთა (მობუტებულთა) (გადატანლია)
 13634 ჩუნედ (ჩუნედა)
 1383 ვევეტუ (ვევეტუ)
 1386 ყოველნი (ყოველნი)
 13810 პატრიარხი (პატრიარხი)
 13810 ვახტანგისსა, სადა (ვახტანგისსა, და)
 1392 დაიყოცა (დაიყოცა)
 13928 ოძკისასა (ოძკისასა)
 13933 მორმუნე (მორმუნე) (გადატანლია)
 1407 ოძკე (ოძკე)
 1409 შენებად შენებად (სანგურთო)
 14020 მირდატ (მირდატს)
 14021 ქუენა (ქუენანი)
 1415 მუე (მუე) (გადატანლია)
 14123 ვახტანგისთგან (ვახტანგისთგან)
 14130 უმიხდ (ურმიხდ) (გადატანლია)
 14214 ხოულო (ხოლო)
 14225 მოაკლდა (მოკლდა)
 1435 სარსეთს (სპარსეთს) (გადატანლია)
 14328 იყო (ყო)
 1444 სპარსთგან (სპარსთგან)
 1444 კულაპრტმან (კულაპარატმან)

- 1447 ურმიზ (ურმიზდ)
 14418 იუერვა (იურვა) (სანგურაო)
 14415 ბერძენი (ბერძენიანი)
 14425 აქამომდა (აქამორდე)
 1462 გამოვიდის გამოვიდის (გადა-
 ცანალია)
 14619 პირველად (პირველად)
 14630 ქართლინარსე (ადარნასე)
 1471 შევიდა შევიდა
 1478 ადარნასა (ადარნასე) (სანგურაო)
 14713 დადგა (დადგა)
 14724 ბირველ- (პირველ-)
 14726 ეკრესელ (ნეკრესელ)
 14732 იამანიათე (იამანეთი)
 1481 წინააღმდეგომ (წინააღმდეგომ) (გა-
 დატანალია)
 1486 სამხრითი (სამხრეთი)
 14811 სიტყუთა (სიტყუთა)
 14816 განსახვრებული (განსახვრე-
 ბული)
 14817 ომოცდაათი (ორმოცდაათი) გა-
 დატანალია)
 14823 სპარსასა (სპარსთასა)
 1492 მპირ (მპირ)
 1496 სახელი ქ ვარისა (სახელი ვა-
 რისა)
 14920 მურწან (მურწან)
 14930 კლისოსისა (კლისორა) (სანგურაო)
 1506 მირიან (მირიანს)
 15117 ვითარსა (ვითარცა)
 15132 ვრთსა ვრთსა
 15311 ადენესეს (ადარნესეს)
 15418 მდინარედმდ (მდინარედმდე)
 15511 იძულები (იძულებით)
 15511 მონაღნა (მონაღლნა)
 1561 მიიღებდეს (მიიღებდეს)
 1571 არწილისი (არწილისი)
 15713 სჯლისა (სჯულისა)
 1586 მისგავან (მისგან) (გადატანალია)
 1587 სიკუდილითა (სიკუდილითა)
 1588 ამისსა (ასიმისა) (სანგურაო)
 15813 გარდაბანულმან მ ა
 15813 აუწყა (უწყა)
 15819 უშუენებდა (ურუენებდა)
 15830 მან (მამამან)
 15913 მირვანისსა (მირკანისსა)
 15932 ძმისამან (ძისამან)
 16016 შუშენ (შუშან)
 1612 დიდთა (დიდითა)
 1614 შემირებდა (შემცირებდა)
 1618 ქრთლისასა (ქართლისასა)
 16183 ნაგალისა (ნიგალისა)
 1636 გაჩინებოვან (გამოჩინებოვან)
 16331 სახლისა მისისა (სახლი, სამისი)
 16523 ფადილა (ფადლა)
 16524 განძღურდა (განძღოვრდა)
 16525 ქორებ სად (ქორებისყოზად)
 1663 სუბატ (სუმბატ) (გადატანალია)
 1663 აბუსჯის (აბუსჯის) (სანგურაო)
 16611 დიენად (დვინად)
 16718 წარვიდ (წარვიდა)
 16723 მოილა (მიილა)
 1683 დართეს (და ერეთს)
 16823 ტიენი ტიენი
 1706 შედგომად (შემდგომად)
 17014 მოვდეს (მოვიდეს)
 17121 მოსჭირდა (მოსჭირდა)
 17223 ესე ესე
 1733 შემოგობნა (შემოკობნა)
 17331 ვო (იყო)
 17432 შეკრბა (შეკრიბა) (სანგურაო)
 17510 გარდათრილთა (გარდათხრილთა)
 17511 მეოდი (მეოტი)
 17633 ყველთა (ყოველთა) (გადატანალია)
 1773 ქრისტიანეთესა (ქრისტიანეთასა)
 1776 ძლევა-შემოსილმან (ძლევა-შემო-
 სილმან)
 1778 აუღნა (დაუღნა)
 17720 ეკლესი (ეკლესია)
 17814 რათგან (რომელთაგან)
 17823 ბდას (ბედიას)
 1794 მოვლნეს (მოკლნეს) (სანგურაო)
 1796 რომი (ომი)
 17912 ეზომი (ეზომ)
 17923 პატარანი (არტანი)
 18014 მადლი (მანდილი)
 1815 და მართო კატაპანსა და მართო
 წიგნი (და მართო კატაპანსა წი-
 გნი)
 18124 გა უ წ ყ რ ა... გაუწყოს

- 1819₁ ორმოცდაბუთუ (ორმოცდაბუთი) 1901₁ უბრძანა (უბრძა)
 (სანგურაო) 1901₁₀ ყოველი (ყველი)
- 1827 ეგლოვდეს (იგლოვდეს) 1901₉ ამაოთა (ა^ოოთა)
- 1821₅ ებისკოსი (ებისკოპოსი) 1911₁ ხლო (ხოლო) (გა^ატანა^ალოა)
- 1822₂ რაქამს ინილა რა ა ქ ა მ ს ი ხ ი ლ ა 1911₂ თროს (თორს) (სანგურაო)
- 1822₄ მერთო (მერთო) 1912₈ ასინად (ანისად)
- 1831 კლარ (კლარჯი) 1912₉ ურიცუნი (ურიცხუნი)
- 1833₉ ეხარ (ეხრა) 1921₇ რანისა (რანი)
- 1833₉ პატოვა (პატივ სვა) 1922₈ მიაართო (მიერთო)
- 1832₁ ფიციანი (ფიცნი) 1923₀ კურიისა (კურისა)
- 1838₈ აანეფეს (გაანეფეს) 1936₆ მოძღურისათა (მოძორისათა)
- 1847 ფლადონ (ფადლონ) 1931₈ ბაგრატისა (ბაგრატსა)
- 1841₀ აბას ძე (აბახას ძე) 1931₉ მოდიოდიან (მოილოდინა)
- 1811₅ მაშინ (შინა) (სანგურაო) 1932₂ ერისთავი (რუსთავი)
- 1842₄ ისინი (ისნით) 1933₃ ამპარტავანებისა (ამპარტავანებდასა)
- 1843₀ ზოლოკერტელისე (ზოლოკერტე- 1934₄ ტლისისასა (ტფელისისასა) (გა^ატანა^ა-
 ლისა) ტანა^ალოა)
- 1853 შიმშილითა (შიმშილთა) 1951 იქმ (ნიქმ) (სანგურაო)
- 1857 ლაშქარიას (ლაშქარსა) 1952₂ ქუეყანასა (ქუეყანისა)
- 1857 თანა... თ ა ნ ა 1954 უჩნდა (უჩნდა)
- 1851₁ დამკუიდრეს (დამკუიდრეს) 195₉ იკსენა (იკსნა)
- 1851₈ სტენოზ (სტეფანოზ) 1951₈ მოუპყრეს მი უ პ
- 1852₂ ერისთავი (ერისთავნი) 1961₉ დადუმებულთა (და დუმებულთა)
 იხ. 1962₂
- 1862₂ დადუმებულთა (და დუმებულთა) 1962₅ ამაოთა (ამოთა)
- იხ. 1961₉ 197₈ ვერეთლა (ვერეთლა)
- 1862₅ სამიროსა (სამიროსა) 1971₂ თავი (თავის)
- 1871₂ ღრტილას (ღრტილას) 1972₁ ჭყონდის (ჭყონდიდს)
- 1871₃ გამოიქცა (გამოექცა) 1972₄ ნოველიმოსისა (ნოველიმოსი)
- 1881 ამისი (ამისა) 1972₈ ხმისთა (მისთა)
- 188₅ და რიანცა (და რა ცნა) 1972₁ პურ (პურად)
- 1881₈ მიაართუნა (მიერთუნა) (გა^ატანა^ა- 1981 ქუბულის (ქუბაბულის)
 ს^ალოა)
- 1882₂ ქუეყანისა (ქუეყანასა) 201₇ ჰორსა (ოქორსა)
- 1883₀ ლიპარიტსნი (ლიპარიტისნი) 2011₀ ვითარითა (ესვევითარითა)
- 1891 ბაგრატ (ბაგრატს) 2011₅ სამოქალაქა (სამოქალაქო)
- 189₃ დაარჩინეს (დაირჩინეს) 2012₂ სამთრისა (ზამთრისა)
- 1897 ლიპარიტ (ლიპარიტ) 2021₁ რომელნი (რომელნიმე)
- 1898 ბაგრატ (ბაგრატ) (გა^ატანა^ა- 2027 შენებული (შენებულნი)
 ს^ალოა) 2031₅ მოუკდა (მოოკრდა)
- 1891₂ დაუდგნა (დაუდგა) 2032₈ მიაქციეს (მიიქცეს) (გა^ატანა^ალოა)
- 1891₂ სუმოდ (სუმოდა) 2042₃ სველის (სწავლის) (გა^ატანა^ალოა)
- 1891₈ ვერლა (ვიდრედა) 2051₂ იყო ქართლი (< A) (სანგურაო)
- 190₂ საულ (სულა) 2051₅ ლიპარიტის (ლიპარიტს)
- 1904 გარდაეხუწა (გარდაეხუწა) 2061₂ იყო (ყო)
- 190₅ ცხენოანთა (ციხოვანთა) 2062₁ ვნებითა (ვენებათა)
- 190₉ მსყრობა (შეპყრობა) (გა^ატანა^ალოა)

- 20682 ნიშანი (ნიშანი)
2076 უალრესთა (უღირსთა)
2079 რომელმან (რომელნი)
20714 და ვითარ რამეთუ (და რამეთუ)
(სინგულოს)
20718 ვითართა (ესვევითართა)
20725 და რამეთუ (დალათუ)
20780 ნიჭთა (ნიჭითა)
2080 რომელი (რომელ)
20832 უდებად (უდებებდა)
2095 აღშება (აღშენება)
20917 გურიგუნი (გურიგუნი)
20920 პიპარიტეთი (ლიპარიტეთი)
2104 შეკრიბან (შეკრიბანა)
21025 მაქამომდე (მოაქამომდე)
2115 რომელსა თუმცა (რომელ სთქუა-
მცა)
2111 ტაძრულითა (ტაძრულითა)
21118 ესეოდენი (ესეოდენნი)
21119 შინაშე (წინაშე)
21120 სარგაებითა (ხარგებითა)
21131 რამეთა (რამეთუ)
21210 ამირასა (ამისსა)
21229 აგარნი (აგარანი)
2138 ზაფხუ (ზაფხულ)
21310 სერცითა (სერცითა)
21331 განითხოვეს (გარნა ითხოვეს);
შდ. 2230
2149 კაცთა (კართა)
21513 არამდე (არამდე) (გადატანა)
21618 წუართნი (წუართნა)
21615 მტკუირისათა (მტკუირისათა)
2178 შედრობდა (მეუდრობდა)
2183 საადიმოთათა (სანადიმოთათა)
21810 ე ლ ი ს ი კ ო ს ი ო ს ი ო ს
21811 ტრაოდელთა (ტრაოდელთა)
21828 აილო (აილო)
21913 ზლუდისა (ზლუდითა)
21918 ვედრებითა (ვედრებათა)
21921 მრავლითა (მრავლითა) (გადა-
ტანა)
22014 მოიკსენეს (მოაკსენეს)
22015 მდგომასა (მდგომასა)
22213 მტკუირისაგან (მტკუირისაგან)
2231 ძალისა (ძილისა)
2236 კლიტეან (ჰკითხვენ)
2239 განხილვასა (გარნა ხილვასა);
შდ. 21331
22314 ნუ (ანუ)
22419 დავიწყდა (დავიწყდა)
22428 იყუნეს (ეყუნეს)
22431 თუის (თუისი)
2252 შეცნეირებამან (მეცნეირებანი)
2255 ვითარცა (ვითარმედ)
22512 მართებნი (მართებანი)
22521 რაოდენი (რაოდენნი)
22527 თუის (თუისი)
2262 თუისითა (თუისთა)
22631 შევშისა მთისა (შავის მთისა);
შდ. 2408
2277 აღირაცხოს (აღრაცხოს)
22715 საქსურქლით (საქსურქლით) (გადა-
ტანა)
22719 მოსაკრვეთა (მოსაკარგვეთა)
22720 სამეოსა (სამეფოსა)
2289 წრემლითა (ცრემლითა)
22828 უწოდნის (უწყოდნის)
22831 საქმეთა და (საქმეთად)
2295 უმაღლესა (უმაღლესსა)
2297 აღმოსლვასა ვიდრე (აღმოსლვასავე)
2299 მახლობელ (მხობელ)
2302 ამისითა (ამისთა)
23025 ამათა (ამათ)
23119 შედგომილთა (შედგომილთა)
23122 ეტროპი (ევროპი)
23122 აკრიფეთი (აფრიკა)
23128 დავითის (დავისი)
23128 სპათა (სპარსთა)
2322 პირველითგანი (პირველითგან)
23213 განდიდნის (განდიდნის)
23213 მოიძინის (მოიძულნის)
23228 ხილისაგებ (ხილისაგებ)
23228 ნაბუდონოსორისა (ნაბუდონო-
სორისა)
23231 ესრა (ესერა)
23222 შეკდემბულთა (შეკდემბულთა)
23224 დაკუირვებულ (დაკუირვება)
232518 ლომბიერთა (ლომბერთა)
23228 განიცვალი (განიცვალი)
23276 სუფეისა (სუფეისა)

23717 აშენა (ალაშენა)	2416 დივინი (დვინი)
23720 ქუენარტანი (ქუენა არტანი)	24122 ხახილი (ხახული)
2382 სუქმეთინი (სუქმანეთინი)	24126 ძურციდა (ძარციუდა)
23815 დასუა (დასუეს)	24222 აგართა (აგართა)
24018 შავშეთისა (შავისა მთისა) შდ. 22681	24310 მოსწრაფებისა (მოსწრაფემან)
2411 გაქცივეს (გააქცივენს)	24313 მანკო (უმანკო)
	24332 მოწუ (მოწუა).

ზოგი სიტყვა ჩვენი გადამწერის განკარგულებაში არსებულ ხელნაწერშივე ყოფილა შერყვნილი; ეს იქიდან ჩანს, რომ თვით გადამწერს საექვოდ მიაჩნია ესა თუ ის წაკითხვა და სამწერტილებს სხამს ასეთ სიტყვებზე (ქვემოთ ჩამოთვლილ სიტყვებიდან ზოგიერთი სწორ წაკითხვას იძლევა, მაგრამ გადამწერს ვერ გაუგია მათი მნიშვნელობა და საექვოდ მიუჩნევია):

3517 ოვსეთს	13613 ხუასრო
3522 მაეჟან	14816 რმისტორმან
4188 გააგდიან	15432 ადარნესე
461 აღიზარდნეს (აზიარნეს)	15518 მონალნა (მონათლნა)
578 უცხოებასა (უცხოებისა)	15917 იქმენ
7016 ზრინვა	15932 მმისამან (ძისამან)
7710 სახელითა (კელითა)	1607 მას ((მას))
8131 მისი წმიდანსა (მის წმიდისა)	16016 შუშენ (შუშან)
10617 იეზიმინოსსა	16525 ქორებისად (ქორებისკაოზად)
11326 კვისარი	16628 ყველს
11418 დრომონი	17120 ძამისასა
11817 საბრითა	17510 გარდათრილთა (გარდათხრილთა)
1198 მწუხარება (მწუხარე)	17825 ბდას (ბედისას)
1285 თუითო (თუით)	1798 სოფედსა
12933 იუე (ჰყავ)	18117 სტირითა
13310 მოოკრებულად (მოოკრებელად)	18912 სუმოდ (სუმოდა)
13332 ვითარმე (ვითარმედ)	18919 მხედ
13425 დიაფასანთა	19216 მეფესა

19216 სურტანი	20931 ილიმად (იელუსალიმად)
19225 მიურღუნა	2102 მოყუარებისა
19230 კურიისა (კურიისა)	2103 ქსენონი
19331 დაურჯუებასა	21131 რამეთა (რამეთუ)
1973 შორანა (ბორენა)	2149 მათისანი (მთისანი)
20022 ყველს	22839 საგონებელთა საქმეთა და (საგონებელთა საქმეთად)
2040 თქუნ (თქუნ)	23214 დამცუინისო
20624 გამარჯუებლობითა (გამარჯუებლობითა)	2348 მიესცეთ

§ 18. ქარაგმების უმართებულო გახსნა გადამწერის მიერ.
ჩვენი ხელნაწერის უმართებულო ვარიანტები ზოგჯერ წარმოშობილია ქარაგმის უყურადღებოდ გახსნის ნიადაგზე.

- 3322 ერმან (ერისთავმან—ეწმან—ეწმან)
 1421 ვითარმედ (ვითარ—ვრ)
 1445 წყობა (წყალობა—წყლობა—წყება)
 15428 ეგრისსავე (ეგრისსა ვიდრე—ეგრისსა ევე)
 1679,15 იგი (გიორგი—გი); აგრეთვე 1782; 1805; 1978
 1728 ვითარ (ვერ: გადამწერმა იგულისხმა „ვრ“)
 2026 ცოცხალი (ცეცხლი—ცცხლი)
 20217 მათსა ყოველსა რომელთათვის (მათ საყუარელთათვის—მათ საყრლათათს—მათსა ყრთათს)
 20231 სახარებითა (სახიერებითა—სახრებითა)
 20419 მკუდართა (მკუიდრთა—მკდრთა)
 2149 მათისანი (მთისანი: გადამწერმა იგულისხმა „მთისანი“)
 21816 ხანი (ხედანი—ხანი)
 23310 სახარების (სახიერებისა—სახრებისა)
 2429 ჩუნდა (ჩნდა: გადამწერმა იგულისხმა „ჩნდა“).

§ 19. ანმეტობის შემთხვევები. მართალია, იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ხელნაწერში ანმეტობა:

3182 საპარსეთად (სპარსეთად)	19631 მარაბდათა (მარაბდათა)
3510 სახუანი (სხუანი)	21213 საფეროსა (სფეროსა)
1463 სტეფანაოზ (სტეფანოზ)	23916 საპარსეთისა (სპარსეთისა).
16215 კასანს (კანანს)	

§ 20. შეცდომები ნუსხა-ხუცური დამწერლობის ნიადაგზე. ჩვენს ნუსხაში არის რამდენიმე შემთხვევა სიტყვათა ისეთი შერყენისა, რომელიც ნუსხა-ხუცური ასოების აღრევით შეიძლება მხოლოდ აიხსნას: ყ—ყ, თ—თ, თ—თ, მ—მ, მ—მ, დ—დ, დ—დ, დ—დ (ეს უნდა აიხსნას იმით, რომ ჩვენი ხელნაწერის დედნის ერთ-ერთი წინამორბედი ნუსხა ნუსხა ხუცური დამწერლობით ყოფილა შესრულებული). ასე მაგალითად, სახელები „არშაკ“ და „ჯუანშერ“ ჩვენს ხელნაწერში ყველგან სწერია „არბაკ“ და „ჯონბერ“. გარდა ამისა:

27ა როწელთავე (ძველთავე—ძლთავე—რლთავე)

30ა მთეულეთთა (მთეულელთა)

36ა არადაბირობით (არდაშირობით)

41ა დასცნა (დასხნა)

42ა კავათია (MB: კავცია)

5127 შობა (MB: ბრძანება—ბბა—შბა)

52ა ელარშინთ (M : ელარბინით)

842ა აშოტისა (აბოცისა)

90ა იხილოს (MB: იცალოს)

93ა შინქარან (B: ბინქარან)

10414 შალენდუხტ (B: ბალენდუხტ)

10524 და სციგერი (M: და სტერი, B: დასტერი)

1511 მიეშორა (მიეშობა)

162ა იალი (იაში)

162ა ბოაბის ძე (შუაბის ძე)

16923 ტანტუასა (ხანხუასა)

17218,19 მარუბის (მარუშის); აგრეთვე 17326

18230 შინაელი (ხანელი)

18230 ტარტულარი (ხარტულარი)

18328 შორანა (ზორენა); აგრეთვე 1973

18512 კაცნი (კახნი)

18914 მონამოტი (მონომახი)

20928 პიპარიტეთი—პიპარიტეთი (ლიპარიტეთი)

21111 ტაძეულეთთა (ტაძეულეთთა)

21126 მოიმსახურნა (B: მოიმსტვარნის)

21525 მსახურნი (B: მსტოვარნი)

2236 კლიტვან (—კპიხვან—ჰკითხვან)

23213 ვინ ძეო (ვინმეო)

2418 ბარგუბატი (ბარგუშატი)

24311 ლაბა (ლაშა)

2449 ზანქორი (ზანქორი)

24430.31 ზაგავანს (ზაგავანს)

ზოგჯერ ერთმანეთშია აღრეული შეცდომა ნუსხა-ხუცური დამწერლობის ნიადაგზე და შეცდომა მხედრული დამწერლობის ნიადაგზე. მაგ., 209,26 „პიპარიტეთი“ მიღებულია შემდეგი გზით: ლი-

პარტიტეთი→ჰიპარტიტეთი (არეულია *π* და *π*)→ჰიპარტიტეთი (არეულია *ჰ* და *ჰ*). ასევე მხედრული დამწერლობის ნიადაგზეა აღრეული 159,13 მირვანისსა (მირკანისსა), 179,4 მოვლნეს (მოკლნეს).

§ 21. კიდურმსგავსებით (ex homoioteleuto) გამოწვეული შეცდომები. როგორც ცნობილია, გადამწერთ გამოეპარებათ ხოლმე მთელი გამოთქმები, ხშირად მთელი სტრიქონებიც, იმის გამო, რომ უკანასკნელი სიტყვები ორი გამოთქმისა, ან სტრიქონისა, ერთნაირია. ჩვენი გადამწერის ასეთ შეცდომებად მიგვაჩნია:

3118-19:.. ქუველსა [არმახელსა, და განიზრახეს მუნთლად სიკუდილი ფარსმან ქეელისა, და მოხადა შირდატ ფარსმან ქუველსა];

3227: ბრძოლასა შინა ფარსმან მოკლა თავის-თავითა მუმბარეზი თორმეტი, [ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ ათექუს მეტი];

421-2: ლაშქრობა მისი იყვის და რუბანდს, [რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მოადგიან და რუბანდს];

9210-11: კულად გედრებოდეს ღმერთსა მეფე შირდატ და დედოფალი საგდუხტ, [რათა მისცეს ძე: და შემდგომად ოთხისა წლისა საგდუხტ] მიუდგა და შვა ძე;

946-7: და დაადგინა იგი ებისკოპოსად [ხემოსა ეკლესიასა: რამეთუ მობიდან ებისკოპოსი] გარდაცვალებულ იყო.

10317: უკუმოცნსა ტყუე ქართლისა, რიცხუით სამას ორმოცდაათი ათასი, [და რომელ დარჩა ტყუე ოვისი ამათ განტეობილთაგან კიდე, თვალვით ექუას ორმოცდაათი ათასი];

10616-17: და მას ზედა დაარქუეს გურიგუინი. [ხოლო ანგელოზმან უფლისამან აღიღო გურიგუინი] და დაადგა..

10833: უბრძანა შემოსად ყოველთა ტყუეთა და მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უძლურთა, [რამეთუ ყოველნი უძლურნი ქალაქით გამოსრულ იყუნეს; უძლურთა] მისცა საკედრები და ჭაბუკთა სამ-სამი დრაჰკანი;

11219: და მან რომელი მომცა [გურიგუინისა მისგან, მომცა] მე ებისკოპოსობა;

11313-16: მოისწრაფის ბრძოლად ჩუენდა [და ვხედავთ რეცა სპარსთა მეფე მოვალს ძალად ჩუენდა];

1201-2: აღაშენა... სამნი ეკლესიანი ბაბამერისა, და შინდობნისა და აღიზისა, [და განაახლა ციხე აღიზისა];

12333: იგი მბრძავს ჩუენ ჯახირსა და შამსსა, [და მოოკრებულ არიან ქალაქნი; ხოლო შამსი] სამეფუო ჩუენი არს;

13214-15: და ორთავე აქუნდა ოროლები. [მაშინ იწყეს რბევედ მრგულივ ნეარდსა, და ღონესა ეძიებდეს ორნივე, რათამცა შეგყუეს წვერსა ოროლისასა].

1392: და მივიდა მუნ ხუასრო. [შეიბნეს ხუასრო] და კეისარი.

1532-3: მამათა ჩუენთა თანა; [არამედ წარმეც და დამფალ საფლავსა მამათავე ჩუენთა თანა].

1534-5: არა ბივის მე წული შვილი მკუი დრად, [არამედ მისხენ შვიდნი ქალნი. აწ შენ ხარ მკუი დრი სახლისაგან] მეფობისა ჩუენისა.

15313-15: და მისცეიან ასულნი თუისნი მათ, და ქუეყანანიცა ქართლისა მისციან მათ და შენცა] მისცენ მათ ასულნი ჩემნი.

155ნ-მ: მოვიდა არჩილ ქახეთა და, [და ყოველთა ტაძრულთა მისთა მიუბოძა ქახეთი და] აზნაურ ყუნა იგინი.

160მ-ი: დაშთეს შვილნი მისნი იოვანე და ჯონბერ. [წარვიდა იოვანე ეგრისად, და წარიტანნა თანა დედა და ორნი დანი თუისნი; ხოლო ჯონბერ] და ორნი დანი...

166მ-ზ: კაბუჯი ერთი, სახელით გუბრონ. [ებრძოდა შიგნით გამოღმართ, ყოველთა დღეთა, მოყუასთა თუისთა თანა. და ვითარ წარილეს ციხე იგი, შეიპყრეს წმიდა გობრონ].

168მ-ა: გამოსრულ იყო [წყლით და შესრულ იყო] ნაპარალსა კლდისასა.

16910-13: ჩავიდა ქახეთა და, [და მოსწვა და ასწყვიდა. და წარვიდა თუისადვე ქუეყანად... და აწვია ყოველი ლაშქარი კუალად შთასლვად ქახეთად].

1791: მოვიდა [კოლასა და გამოუდგა] კუალსა.

179მ-ბ: მოკლა წარვიზი ქსიფე [და გადგეს რომელნი მირთულ იყუნეს. ხოლო ქსიფეს] მიუგო ცრუობა წარვიზისა.

180მ-ა: ციხენი რომელ პირველ [გაეცნეს აზნაურთა დაულოცნა, სხუანიცა ციხენი პირველ] მიცემულნი.

18312-13: მიიცვალა კოსტანტი მეფე, [და რაჟამს მიიცვლებოდა, დასუა სხუა მეფე], რომანოხ.

18419-22: გაუტევა ტფილისს [ხედა ამირად, და მიერთგან დარჩა მტრობა ლიპარიტთ და ამირას შუა... აზრახა ლიპარიტ წაღება ტფილისისა].

184მ-ბ: მეფე ურდურე მოეკლა კუირიკე მეფესა. [ამისთვის მოიკლა კუირიკე მეფე] ნადირობასა შინა.

187მ-ა: მოვიდეს ვარგნი სამი ათასი კაცი [და დააყენა შუასწარე და მოიტანა თანა შვიდასი კაცი].

195მ-10: იკუნა ისაკ მკუიდრობა აფხაზთა [მეფისა, რომელმცა აფხაზთა] მეფისაგან გაქცეული ფადლონი შეიპყრა.

19511-12: არამედ [მსწრაფლ წარიყენა და მიგუარა ახსართანს თელავს. ხოლო ახსართან] მსწრაფლ წარიყენა ზუარნაბუნს.

195მ: და [მოუგზავნა სულტანმან სარანგი აღზაზი, და] მისითა შუამდგომელობითა და სიტყუითა სურტანისათა გაუშუა.

196მ-197მ: და თანა იყო გიორგი კულაპარატი და ყოველნი დიდებულნი მისნი, [ხოლო გიორგი კულაპარატი გაგებულ იყო წინა, და მოიყუანეს ქართლს მეფე, და ყოველნი დიდებულნი მისნი].

203მ-9: წარმოაყოლნა სპანი დიდნი, რათა [წარვლონ გზა მშუიდობისა და რათა] აართონ კახეთი.

217მ-30: და [ვითართა ღონითა... და] ანუ მეოტა ვითარ...

219მ-10: და წარემართა [სულტანსა ზედა და ყიფაყნი ოდენ აღთუაღულ იყუნეს მაშინ. და იყო შემბმელი ორმოცდაათი ათასი. ეუწყა რა] სულტანსა ზედა-მისულა, ძალი და სიმრავლე სპათა მისთა, და განკრთა.

228მ-31: ნუ ამას იძიებ მკითხველო, თუ [ვითარ იკმნებოდა ესე, არამედ ამას სცნობდა, თუ] რა სარგებელი ჰოვის ამით.

23116-18: სპათა შორის მისთა ყოვლად არა იპოვებოდა ჯაბანად ზრახული, რათამცა [იკმნეს ესოდენნი ძღვეანი, ანუ რათამცა] ეკმნნეს და აღეზუნეს ესოდენნი საშეფონი.

§ 22. ანასეული ქართლის ცხოვრების ახალი ადგილები. ჩვენს ხელნაწერში მოიპოვება რამდენიმე ახალი ადგილი, რომელთა კვალი არა ჩანს არც მარიამისეულსა და არც ე. წ. ვახტანგისეულ ნუსხებში.

51,7: «რამეთუ იგინი ჯუარცმულსა ვისმე მომკულარსა მსახურებენ და ძელსა თაყუანის-სცემენ, და ძუალგბსა კაცთასა პატივ-სცემენ».

57,1-2: «ოდეს იქმნა ესე, ჟამი იყო მეექუსე და დღე მეექუსე და თუისა მის, ოდეს იგი ევმანოელ თაბორს ხატი უჩუენა¹ (MB: რომელსა შინა ფერი იტულა ქრისტემან წინაშე) თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა».

57,11: «შემდგომად ამისსა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მიმართა სამოთხესა მას მეფისასა»².

52,4: «იხილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი ჩამომავალი, ოლარითა ნათლისათა...»

«სტეფანე» არაა მოხსენებული არც ერთ სხვა ვარიანტში. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ის წარმომდგარია «მოქცევაჲ ქართლისაჲს» ტექსტის ნიადაგზე. იმ დროს როდესაც ანასეული ვარიანტი კვალდა-კვალ მისდევს «ქართ.-ს მოქც.» MB-ში სულ სხვა ტექსტია წარმოდგენილი

ანასეული

მოქცევაჲ ქართლისაჲ (შატბ.)

და ოდეს იგი აღმოვიდოდეს სულნი და ოდეს იგი აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, იხილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი ჩამომავალი, ოლარითა ნათლისათა, და კელთა აქუნდა სასაკუმეველე, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სურნელებისა, რომელი ცათა დაჰფარეიდა, და მის თანა სიმრაველე ჰყერთა ზეცისათა. წმიდათა მათ, ვიხილე ზეცით სამოსლის მსგავსად ჩამომავალი დქნი, ოლარითა ნათლისათა, და კელთა მისთა აქუნდა სასაკუმეველს, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სულნელებისა, რომელი ცათა დაჰფარეიდა, და მის თანა სიმრაველს ერთა ცისათა (Описание II, 747).

MB: და ესრეთ დამალულ რაჲ იქმნა წმიდა ნინო, იხილა მუნით-გამო სახითა მთავარ დიაკუნისათა შთამომავალი ზეცით, ნათლისა ოლარითა მოსილი, და მპყრობელი სასაკუმეველისა კელთა მისთა რომლისა კუამლისა სახე სულნელებდა დაჰფარეიდა ცათა. და კულად იყო მის თანა სიმრაველე ერთა ზეცისათა.

¹ ანალოგიურად არის გამოთქმული ნინოს ცხოვრებაში: «დღმ იყო მეექუსს თთჳსაჲ მის, ოდეს იგი ევმანუელ თაბორს მამისა ზატი აჲუნა თავთა მათ ცხოველთა და თავთა მათ მიცვალებულთა» (ქ. Такайшвили, Описание II, 756), ნინოს ცხოვრების ზოგიერთ ვარიანტში წარმოდგენილია MB-ს ტექსტი (ე. თაყაიშვილი, ახ. ვარ. № 76წ. 7).

² «ქართლის მოქცევაშიც» ვკითხულობთ: «მესამესა დღესა ჩამოვედ ქალაქად მცხეთად და მივიმართმ სამოთხესა მას მეფისასა» (Описание II, 756).

ანასეულისა და „ქართლის მოქცევის“ ტექსტების ნათესაობა აშკარაა; ცხადია აგრეთვე, რომ სიტყვები «სტეფანეს» და «სამოსლის» ერთიმეორის ადგილას არიან.

72,13: (სვეტის შენებისაგან სნეულნი განიკურნებოდნენ) «და თუითოსახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გარემო სუეტსა მას, და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს ერნი სართულსა და განიკურნებოდეს».

«სართულსა» აკლია MB-ს. ანასეულ ტექსტში «სართულსა» სწორია ნაცვლად სიტყვისა «საბურველსა». ასევეა ნინოს ცხოვრებაში: ამ ადგილას შატბერდის ხელნაწერი კითხულობს «სართულსა», ხოლო ჭელიშის ვარიანტი «საბურველსა» (Описание II, 782):

შატბერდის ვარ.

და თითო-სახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შექმნა საბურველი ძელისა გარემოს სუეტსა მას და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს ერნი სართულსა მას და განიკურნებოდეს.

ჭელიშის ვარ.

რამეთუ თუითო სახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გარემოს სუეტსა მას და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს ერნი საბურველსა მას და განიკურნებოდეს.

74,11-13: «და წარმოვიდა ებისკოპოსი (იოვანე) და მის თანამოციქული. და ვითარ მოიწიენეს ადგილსა, რომელსა რქუიან ერუშეთი, დაუტევნა ხურონი საქმედ ეკლესიისა, და დაუტევა განძი იგი და სამსკუალნი უფლისანი და წარვიდა. და დაუტევნა წუნდას ხურონი იგი და განძი და, რაჟამს ეწყო ოდენ ეკლესიასა, წარმოვიდა. და მოვიდა მანგლისს, და იწყო ეკლესიასა შენება».

ხაზგასმული სიტყვები აკლია MB-ს, ცხადია, კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომის გამო (წარვიდა... წარმოვიდა). თუ ეს გამოტოვებული სიტყვები არ იქნება მხედველობაში მიღებული, მაშინ გამოდის, რომ იოანე ებისკოპოზი და ქართლის წარჩინებული მოციქული ერუშეთიდან პირდაპირ მანგლისში მოსულან, იმ დროს, როდესაც ანასეული ვარიანტი მიგვითითებს იმაზე, რომ მათ გზად წუნდაში გამოუვლიათ და იქ ხუროები დაუტოვებიათ. ანასეული ქართლის ცხოვრების ეს სრულიად სწორი დამატება გვიხსნის ჩვენ იმას, თუ ქვევით (85,11) რატომ არის ნათქვამი, რომ მირდატმა «მატა შემკობა და შენება ერუშეთისა და წუნდისა ეკლესიათა»:

წუნდის ეკლესიას საფუძველი ჩაეყარა უკვე ზემოთქმულის (74,11-13) მიხედვით, ხოლო მირდატმა «მატა შემკობა და შენება».

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ის ნაწილი, სადაც ერუშეთ-წუნდამანგლისში ეკლესიათა აშენების შესახებ იყო მოთხრობილი, შატბერდის ხელნაწერს აკლია, ერთი ფურცლის დაკარგვის გამო, ხოლო ჭელიშის ვარიანტში, მსგავსად „ქართლის ცხოვრების“ MB ვარიანტებისა, წუნდის ეკლესიის შენებაზე არაფერია ნათქვამი: «წარმოვიდეს ერო^მეთს და დადევს საძირკ^ლი ეკლ^{ეს}ისისა, და დაუტევეს ფერ^კთა ფიცარნი მაცხო^რისნი ო^რისა ჩ^ნისა ი^ვ ქ^სნი. და წარმოვიდეს მანგლისს» (Описание II, 714).

80,15: «მივიდეს და დადგეს წობენს. და მოუწოდეს მთეულთა პირუტყუთ სახეთა მათ კაცთა, ქართლელთა, ფხოველთა, წილ-ლაკასანელთა და გუდამაყრელთა, და უქადაგეს მათ სჯული, ქრისტიანეთა ქეშმარიტია».

«წილ-ლაკასანელთა» აკლია MB-ს. ანასეულ ნუსხაში იგი მომდინარეობს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტიდან: იქ ჩვენ ვკითხულობთ: «მოუწოდეს მთეულთა, ქართლელთა და ფხოველთა და წილკანელთა» (Описание II, 716). ჭელიშის ვარიანტი „ქართლის მოქცევისა“ იმასაც გვიხსნის, თუ «წილნელთა»-გან როგორ წარმომდგარა «წილ-ლაკასანელთა»; სახელდობრ, ჭელიშის ვარიანტში სწერია: «წალკასნელთა» რომელშიაც ერთ-ერთ მერმინდელ გადამწერს უგულისხმია ქარაგმები (წალკასნელთა) და წაუკითხავს «წ[ი]ა[ლ] ლაკასანელთა».

რომ ანასეული ნუსხის ის ადგილები, რომლებიც ქართლის მოქცევას ეხება, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ და ნინოს ცხოვრების ტექსტთან არის დაკავშირებული, ეს ჩანს რამდენიმე სხვა კითხვა-სხვაობიდანაც. მაგალითად:

52,31: «დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი, სადა ღმერთნი ხედვენ და მეფენი მეფობენ» (B: «ღმერთნი ღმერთობენ», M-ს ეს ადგილი აკლია). ნინოს ცხოვრებაშიც ვკითხულობთ: «ღმერთნი ჰხედვენ და მეფენი ნეფობენ» (ე. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 16: „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ შატბერდის ხელნაწერი ამ ადგილას ნაკლულევანია, ხოლო ჭელიშის ვარიანტში იკითხება «ღმერთნი ღმერთობენ»: Описание II, 748).

55,31: «რათა ჩრდილო ბლუარსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან მხოლოსა ღმერთსა თაყუანის-გცეს...» (MB: «ყოველმან ერმან»). „ნინოს ცხოვრების“ ტექსტშიც მოცემულია «ყოველმან ერმან»: Описание II, 754).

ეს ჩვენი დაკვირვება სრულიადაც არ მოასწავებს იმას, რომ ანასეულის ტექსტი ნინოს ცხოვრების ტექსტთან დგას ახლოს, ხოლო MB-ს ტექსტი დაშორებულია. ჩვენ გვაქვს პირუკუ შემთხვეველიც: MB-ს ტექსტი იძლევა ნინოს ცხოვრების ვარიანტებს, ხოლო ანასეულის ტექსტში სხვა ვარიანტია. მაგალითად:

47,18-19: «რომელსა ეგულეების ზრდა ყოველთა ობოლთა» (MB და ნინოს ცხ.: «რამეთუ იგი არს მამა ყოველთა: Описание II, 740).

55,20: «კაცთა ღმრთისა მკდომთა»; (MB: «კაცთა ღმრთის მბრძოლთა და მკდომელთა»; ნინოს ცხ.: შატბ. ტექსტში «კაცნი ღმრთის მკდომნი მბრძოლნი და წინააღმდეგომნი», ხოლო კელიშის ვარიანტში «კაცნი ღმრთის მკდომნი»: Описание II, 753).

55,26: «სულთა ამათ ურჩთა» (MB «უჩინოთა»; ნინოს ცხ. «უჩინოთა»: Описание II, 754).

57,1-2: «ოდეს იგი ევმანოელ თაბორს ხატი უჩუნა» (MB: «რომელსა შინა ფერი იცულა ქრისტემან წინაშე». ასევეა ნინოს ცხოვრების ზოგიერთ ვარიანტში; იხ. ე. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 26, შენ. 1; შდ. ზემოთ შენ. 1).

ამრიგად, ანასეული ქართლის ცხოვრების ახალი ადგილები ლეონტი მროველის თხზულების ფარგლებში აიხსნება იმით, რომ ანასეული „ქართლის ცხოვრების“ პირველ-დედნის რედაქტორს ხელთ ჰქონია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ (ნინოს ცხოვრების ჩათვლით) სხვა ვარიანტი, ხოლო მარიამისეული „ქართლის ცხოვრებისა“ და დანარჩენ ნუსხათა რედაქტორებს — სხვა.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან ორისათვის არ მოიპოვება ანალოგიური ადგილი „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ (51,8 და 74,11-13). ამათგან მეორე მაგალითი (74,11-13 წუნდის ეკლესიის შენება) მხოლოდ კელიშის ვარიანტშია მოცემული, შატბერდის კრებულს ამ ადგილას აკლია ერთი ფურცელი; და, რამდენადაც ზემოთ გვქონდა შემთხვევა დავრწმუნებულიყავით, რომ ზოგჯერ შატბერდის ტექსტი A-ს უკერს მხარს, ხოლო კელიშის ვარიანტი MB-ს, ამდენად შესაძლებელია შატბერდის კრებულის დაკარგულ ფურცელში იყო მოთხრობილი წუნდის ეკლესიის შენებაზე.

§ 23. ანასეული ქართლის ცხოვრების მართებული ვარიანტები.
ჩვენს ხელნაწერს შემოუნახავს მრავალი ისეთი ვარიანტი, რომლებიც „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ხელნაწერების წანაკითხებთან შედარებით, უფრო სწორი უნდა იყოს, ასეთი ვარიანტებია, მაგ :

1) 108, 12-13: «და თქუენ, ყოველთა ქართველთა, იხილენით სასწაულნი, რომელ ქმნა ნინო» (და თქუან ყოველმან ქართლმან იხილენით M, და თქვენ ქართველმან არა ვიხილენითა B).

2) 201, 27-28: «და არა იყო მათ ჯამთა შინა თესვა და მკა მოოკრდა ქუეყანა და ტყედ (MB: ტყუედ) გარდაიქცა, და ნაკულად კაცთა მკეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკუიღარნეს მას შინა».

3) 208, 17-18: (მეფე)... «თუით გოლიათებრ მიმართებდა და მკლავითა ძლიერთა და ამკობდა (MB: და კმობდა) ახოვანთა, რვიდა და დასცემდა წინადამთუეულთა ყოველთა».

4) ლეონტი მროველის თხზულებაში მოთხრობილია წმინდა ნინოს მოგზაურობის შესახებ კაბადუკიიდან ქართლისაკენ. გზაზე ნინო გაჩერდა ჯავახეთში, ფარავნის ტბასთან. აქ ის შეხვდა მწყემსებს, რომელთაგანაც ისწავლა მან გზა მცხეთისაკენ. ეს ეპიზოდი გადმოცემულია „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში შემდეგნაირად:

M

B

რამეთუ მწყემსნიცა იყუნეს ადგილსა მას და კმილვიდეს რა საკუმრლ-ვსა ღანისასა სამწყსოსა ზედა მათსა, ხადოდეს იგინი შემწედ და მჟარველად მათდა ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს მათ შესაწირავსა: „ოდეს მოვიდეთ წინაშე თქუნესა მშვიდობითო.“ და ამას იტყოდეს იგინი ერთა სომხურითა. რომელი ესე ესწავლა მცირედ რამე ნინოსცა პირველვე ნიაფორსა მისგან და ჰკითხა ერთსა მწყემსთა მათგანსა და ჰქუა ერთა სომხურითა, ვითარმედ „რომლისა სოფლისანი ხართ“. ხოლო მან მიუგო და ეპქუა, ვითარმედ „ვართ ჩუნ დაბით ღლარბინით და საფურცლით და ქინძარელნი, რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა სომხითისანი...“ (გვ. 211—212).

რამეთუ მწყემსნიცა იყუნეს ადგილსა მასვე და ხმილვიდეს რაე სახმილავსა ღანისასა სამწყსოსა ზედა მათსა, ხადოდენ იგინი შემწედ და მჟარველად მათდა ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს მათ შესაწირავთა „ოდეს მოვიდეთ წინაშე თქუნესა მშვიდობითო.“ და ამას იტყოდეს იგინი ერთა სომხურითა, რომელ-ვე ესწავლა მცირედ რამე ნინოსცა პირველვე ნიაფორისაგან, და ჰპოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი, და ჰკითხა მას და ჰრქუა ერთა სომხურითა, ვითარმედ „რომლისა სოფლისანი ხართ“. ხოლო მან მიუგო და ჰრქუა ვითარმედ „ვართ ჩუნ დაბით ელარბინით და საფურცლით, და ქინძარელნი რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი.“ (გვ. 96, ჰიკინაძის გამ.).

A

და მწყემსნი იყუნეს მასვე ადგილსა და კმილვიდეს კმილვასა ღანისასა სამწყსოთა მათთა ზედა, და ხადოდეს ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს შესაწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშვიდობითო“. ხოლო წმიდა ნინო მეციერი იყო მცირედ ენასა [სომხურ]სა. რამეთუ პირველედ ესწავა ნიაფორისგან,

¹ სიტყვები «ხოლო.. ენასა» სინგურით არის ჩაწერილი. გადამწერს აღარ ჰყოფნია ადგილი სიტყვისათვის «სომხურსა» და იგი არშაიხვ მიუწერია: შემდეგში არშია წაუჭრიათ და დარჩენილია მხოლოდ «...რსა».

და პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მას „რომლისა სოფ-
ლისანი ხართ“, და მან ჰქუა: „დაბით ელარშნით, საფურცლით, ქინჯარელნი, რაპა-
ტელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი...“ (ჩვ. გამოც. გვ. 522ა-ბი; იხ. ზემოთ სჯრ. 3).

ანასეული ვარიანტი ამ ეპიზოდისა იმით განსხვავდება დანარ-
ჩენი ორისაგან, რომ, იმ დროს როდესაც MB აღნიშნავენ,—მწყემ-
სები სომხურად ლოცულობდნენო, A ამას არ ამბობს. საკმარისია
ჩვეუკვირდეთ ამ ეპიზოდის შინაარსს, რომ მივხედეთ, რომ MB-ს
«ამას იტყოდეს ივინი ენითა სომხურითა» სრულიად ზედმეტია.
მართლაც: ნინოს შეხვედებიან ფარაენის ტბასთან მცხეთის მიდამოე-
ბიდან ჩამოსული მწყემსები (საფურცელნი, ქინძარელნი, რაბა-
ტელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი; ისინი ხმა-მალლა ლო-
ცულობდნენ; ნინოს ცოტაოდენი სომხური სცოდნია: გამოუძებნია
მწყემსთა შორის ერთი, სომხურად მოლაპარაკე («ჰპოვა მწყემსთა
მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი» B, «პოვა მწყემსთა მათ
შორის სომხურად მზრახველი: A) და ჰკითხა—სადაურები ხართო;
რომ გაიგო—მცხეთელები ყოფილან—სთხოვა ესწავლებინათ მცხე-
თის გზა. ცხადია, მწყემსებს რომ სომხურად ელოცათ, რალა საჭი-
რო იყო მწყემსებს შორის ძებნა სომხურის მცოდნისა (ეს უგრძენია
M-ის გადამწერს, თუ წყაროს, და ეს წინადადება—«ჰპოვა მწყემსთა
მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი»—გამოუტოვებია). ჩანს,
მწყემსები ქართულად ლოცულობდნენ; ნინოს ქართული არ ესმოდა,
იცოდა კი ცოტა სომხური; ამიტომ მან მწყემსებს შორის გამოი-
კითხა—ვინ ხართ სომხურად მოლაპარაკეო (სომხურად მზრახველი),
და, ასეთი რომ იპოვა, მის საშუალებით გაიგო ყველაფერი.

ანასეულ ქართლის ცხოვრებაში მოცემულ ვარიანტს მხარს
უჭერს 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილის მიერ აღმოჩენილი
ქალაშვილისეული ვარიანტიც:

«და მწყემსნი იყვნეს მუნვე, კუზილიდეს საკუმილავე: ა ლამისასა სამწყსოსა
მათსა ზედა. და ხადოდეს ღმერთთა მათთა არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს
შესაწირავთა „ოდეს მოვიდეთ მშუიღობით“. და მკარედ მეცნიერ იყო სომხურსა
ენასა, რამეთუ პირველ ესწავლა ნიაფორისგან, და პოა მწყემსთა მათ შორის სომ-
ხურად მზრახველი და ჰკითხა მათ: „რომლისა სოფლისანი ხართ“. და მან ჰქუა:
„დაბით ერუშნით და საფურცლით და ქინჯარელნი, რაპატელნი დიდისა ქალაქისა
მცხეთისანი“ (საქ. მუზეუმის ხელნაწერი № 2/207, ფ. 58ა-ბ).

5) დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის აზრით დავითის
ღვაწლი, მისი აღმაშენებლობითი სახელმწიფოებრივი მუშაობა იმ-
დენად დიდი იყო, რომ იგი ღირსი იყო უფრო სახელოვანი აღმწე-
რი ჰყოლოდა. სახელოვან მომთხრობელებს—ჰომიროსს, არისტო-
ტელეს და იოსიპოს ფლავიოსს—დავითის «საქმენი» უნდა ჰქონო-

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

დათ თხრობის საგნად, რომ ღირსნი გამხდარიყვნენ «ჯერონად ქებასა»; მათ კი საქებად ჰქონდათ საგმირო საქმეები აქაველებისა (ჰომეროსი), ალექსანდრე მაკედონელისა (არისტოტელე) და ტიტუს ფლავიუსისა (იოსიპოს ფლავიოსი), რომელთა ღვაწლი შედარებით დავითის ღვაწლთან მცირე იყო, და ამიტომაც იყო, რომ შემოდასახელებულ მწერლებს თავისი გმირების ღვაწლის გასაზვიადებლად დასჭირდათ რიტორული ხელოვნების მოშველიება.

«ვაეზისა ღირსად შფრაცენ—ამბობს ისტორიკოსი—დიდნი იგი და სახელოვანი მეტყუენი,—ვიტყუ უკუე უმიროსსა და არისტოტელისა ელიონთა, ხოლო იოსიპოს ვბრაელთა, რომელთაჟანმან ერთმან ტროადელთა და აქაველთანი (M: აქალეველთანი) შეამკუნა თხრობანი..., და მეორემან ალექსანდრესნი წარმოთქუნა მკნე-კაცებანი და ძლევანი, ხოლო მესამემან ტიტოს მიგრნი მეტომეთა თვსთა ზედანი ჰირნი მისცნა აღწერასა» (M 540—541).

ისტორიკოსის სიტყვებით გამოდის, რომ ალექსანდრე მაკედონელის «მკნე-კაცებანი და ძლევანი» აღუწერია არისტოტელეს. ასე იკითხებოდა ეს ადგილი როგორც მარიამისეულ ნუსხაში, ისე «ქართლის ცხოვრების» ყველა დანარჩენ ცნობილ ხელნაწერში. მაგრამ ისტორიოგრაფიაში ცნობილი არაა, რომ არისტოტელეს დაწეროს ალექსანდრე მაკედონელის ისტორია.

ანასეული ხელნაწერი ამ შეცდომას ასწორებს, როდესაც ნაცვლად სიტყვისა «არისტოტელისა» იძლევა ვარიანტს «არისტოვლის», ე. ი. არისტოვეულეს (იხ. სურ. 5). მართლაც ცნობილია ისტორიკოსი არისტოვლე (Ἀριστοβούλος), რომელსაც მონაწილეობა მიუღია ალექსანდრეს ლაშქრობაში და 285 წლის (ძვ. წ.) შემდეგ ხანებში აღუწერია ეს ლაშქრობა.

ამრიგად, ანასეული «ქართლის ცხოვრების» კითხვა-სხვაობანი ბევრგან იძლევიან სწორ ტექსტს და პირველ-დედნიდან უნდა მომდინარეობდნენ. ზემოთ მოყვანილ ზოგიერთ მაგალითში შესაძლებელი გახდა იმის დადასტურება, რომ ანასეული ხელნაწერის წანაკითხები, «ქართლის ცხოვრების» დანარჩენ ნუსხათა წანაკითხებისაგან განსხვავებული, შემთხვევითი ხასიათისა კი არ არის, არამედ ძველსა და მართებულ ტრადიციას ემყარებიან.

ანასეული ხელნაწერის ეს ღირებულება მუდამ თვალწინ უნდა გვქონდეს, როდესაც ვაფასებთ «ქართლის ცხოვრების» ნუსხებს: XVIII საუკუნის ნუსხებში ხშირია ისეთი ვარიანტები, რომლებიც მარიამისეულს ნუსხაში არ მოიპოვება, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას, რომ ეს ვარიანტები XVIII საუკ. რედაქტორთა ნახელარია: ისინი მოიპოვება უკვე ანასეულ ნუსხაში. ამას ცხადყოფს ქვემოთ მოყვანილი შედარებითი ტაბულა.

A	M	B
		მელ რასმე გვქადა- გებს, არა შეაცთუნ- ნეს უმარტივესნი ვინ- მე სჯულისა ჩუენი- სანი, ხოლო სიკუდი- ლითაცა მისითა შუ- რი ვიძიოთ (რუჰანცეგ- ჰისეულს აჲ დაღასის- ხეულში არაჲ)
267-10 მაწდით ელიოზ მცხეთელი... ქარა- ლისასა	როკორც A	(ერეკლი მოთხრობა AM ქრისტეს კვართის მოტანის შესახებ; ლა- ღასისხეულში არაჲ)
2611 სიმ გრეთა	ცინე-ქალაქთა	სიმაგრეთა AB
2613 მეფობასა	მეფობასა შინა	მეფობასა შინა MB
2614 წმიდათა მოციქულ- თაგანნი	მოციქულთაგანი	როკორც A AB
2614-17 ანდრია და სიმონ კანანელი... კლარ- ჯეთისა!	როკორც A	(ერეკლი მოთხრობა AM ანდრია მოციქულის ქადაგების შესახებ; რუჰანცეგისხეულში მხო- ლოდ ანდრია სიმონ- ქანას [ა... ქართლისა- სათ]; რუჰანცეგისხეულში ისევჲ, როკორც AM-ში
2617 ხოლო ვითარცა	ხოლო ესე ვითარცა	ხოლო ვითარცა AB
2618 მეგრთაგან	მეგრელთაგან	ქართველთა და მეგ- რელთაგან AM
2620 ხატნი და ჯუარნი	ჯუარნი და ხატნი	ხატნი და ჯუარნი AB
2620 შერისხნა მეფე ადერ- კი ერისთავსა კლარ- ჯეთისასა	შერისხნა მეფე ევათა კლარ- ჯეთისათა	შერისხნა ადერკი ერის- თავსა კლარჯეთისასა AB
2621 ახს.	ახს.	(მოთხრობა ანდრია მო- ციქულის ქადაგების შესახებ) AB
2621 არლარა დაჯდომილ იყო	არა ჯდომილ იყო	არლა დაჯდომილ იყო AB
2625 [... ად]გილთა	ადგილ ადგილ	ადგილთა და ადგილთა AB
2625 ერისთავნი	ევანი	ერისთავნი სპარსეთს AM
2627 აქლალან ბრძენი	წინა ბერძენი	აქლალან ბრძენი AB
2628 მორჩილ აქლალ[ა- ნისა]	მორჩილ აქიან მეფისა	სპარსთა მორჩილ აქლალანისი AB
2628 [ადერკის] მეფობად- მდე	ადერკისამდე	ადერკისა მეფობამდე AB
2628 ქართველთა	ქართველთაგანი	ქართველთა AB

A	M	B	
262a მრავალნი	მრავალ	მრავალნი	AB
262b ხოლო ამას	და ამას	ხოლო ამას	AB
263a ორნი ძენი	ორ ძე	ორნი ძენი	AB
263b ერთითგან	ჭურითგან	ჭერეთითგან	AB
263c მტკურასა	მტკურისა	ქართლისა	AM
263d მტკუარსა ს[ამხრით ქართლ]ი ყოველი	მტკუარსა სამხრით ქართ-ლი ზუნანიდგან	როგორც M	MB
263e [ძეს] თუისსა	ძესა თუისსა	ძესა თვსსა ზმრწემესსა (ოქაჟურასისეულასა და «ჟუსანცეგესეულასა» «ძე-სა თვსსა»)	AM
263f — 272 და მოკუდა ადერკი. თერთმეტი. და მეფ[ობდეს]	და მოკუდა რა ადერ, მე-ფობდა	და მოკუდა ადერკი, ია. მეათერთმეტე მეფენი, მეორე ბარტამ და ქართამ, ძენი ადერკი სომეხთა მეფის ძისა-ნი, არშაკუნიანნი. და მეფობდეს	AB
273 მათსა	ხოლო ამათსა	ხოლო ამათსა	MB
273a მეფობასა	მეფობასა ზე	მეფობასა	AB
273b სპასიანოს	სპასიანოს	უესპასიანოს	AM
274 მუნ	მუნით	მუნით	MB
275 ძუელთავე ურიათა	ძუელადვე ურიათა	როგორც M	MB
276 და ერთნეს	რომელთა თანა ერთნეს	როგორც M	MB
276a რომელნი	რომელი	რომელი	MB
277 იესოს წილ	იესოს წილ	იესო ქრისტეს წილ	AM
277 და მოკუდეს	ხოლო მო-რა-კუდეს	და მოკუდეს	AB
277 ბარტამ და ქართამ	ადერკის ძენი ბარტამ და ქართამ	ადერკის ძენი ბარტამ და ქართამ	MB
278 მეფე იქნეს	მეფე იქმნა	მეფე იქმნეს	AB
279 შიდა ქალაქსა	შინა ქალაქსა	შიდა ქალაქსა	AB
279a ადერკითგან	ხოლო ადერკისილგან	ხოლო ადერკისითგან	MB
279b ესე მეფენი [იყუნეს]	ესენი მეფობდეს	ესე მეფენი იყუნეს	AB
279c მეფისასა	მეფეთასა	მეფისასა	AB
2711 მტერთა ზედა	მტერთა მათთა ზედა	მტერთა მათთა ზედა	MB
2714-15 და დასხნა	დასხნა	და დასხნა	AB
2716 უწო[და...სა] სახელად	უწოდა სახელად	უწოდა წუნდასა სახე-ლად	AB
2716a რომელი ითარგმანე-ბის	რომელი ესე ითარგმანების	რომელი ითარგმანების	AB
2717 იმბნეს	ემბნეს	იმბნეს	AB
2717 საზღუარი	საზღუარნი	საზღუარი	AB
2719 ცამეტი	ახს.	იგ. მეცამეტე მეფენი, აზორც და არმაზელ,	AB

A	M	B	
2721 შიდა ქართლსა	შიგა ქალაქსა	შიდა-ქალაქსა (v. I. ში- და-ქართლს)	
2721 [ესე იყუნეს] კაცნი	იყუნეს კაცნი ესე	ესე იყუნეს კაცნი	AB
2722 შემამართებელნი	შემპლებელი	შემმართებელი	AB
2723 მაშინ	და მას ქჷმსა	მაშინ	AB
2723 იარვანდ	არვან და	იარვანდ	AB
2723 მეფე სომეხთა	სომეხთა იგი მეფე	მეფე სომეხთა	AB
2724 [იარ]კევანდისი	არვანდისავე	იარვანდისი	AB
2724 არტაშან	არტაბტ	არტაშან	AB
2725 არზოლ და არმაზელ	აზოკ და მაზვარ	აზორკ და არმაზელ	
2726 ოესთა მეფე ზი	ოესნი მეფენი	ოესთა მეფენი	AB
2726 ორნი გო[ლიათნი]	ორნი	ორნი გოლიათნი	AB
2728 პაჭანაკნი	პაჭანიგნი	პაჭანიკნი	
2728 გარდამოვიდა	გარდამოვიდეს	გარდამოვიდა	AB
2728 [ვარდ]ამოიტანა	გარდამოიტანა	გარდამოიტანა	AB
2728 შეკრიბნე	შემოკრიბეს	შემოკრიბნეს	
2728 შეკრბა	და შეკრბა	და შეკრბა	MB
2728 [სპანი] შეკრბებოდეს	შეკრბებოდეს სპანი	შეკრბებოდეს სპანი	MB
2733 ბირაეთი	შირეთი	შირაკუანი	
2734 და ბასიანამდე	ბასიანამდე	და ბასიანამდე	AB
2734 შეიქცეს	და შეიქცეს	და შეიქცეს	MB
281 ყოვლითავე ხუასტა- გითა	ყოვლითა ხოსტაკითა	ყოვლითავე ხუასტა- გითა	AB
281 მსწრაფლ სომეხნი	სომეხნი მსწრაფლ	მსწრაფლ სომეხნი	AB
285 ყოველნი ჩრდილონი	ჩრდილოვანი ყოველნი	ყოველნი ჩრდილონი	AB
285 გაჟყრულ	გაყრილ	განსრულ	
286 დაებანაკა	და დაებანაკა	და დაებანაკა	MB
286 განჟყოფდეს	განჟყოფდეს	განიყოფდეს	AM
286 ვეცხლი	და ვეცხლი	ვეცხლი	AB
2810 უძებნელ არს	უძებნელი იყოს	უძიებელ იყოს	
2811 არამედ	გარნა	არამედ	AB
2812 წარვედით	წარვედით მშუილობით	წარვედით მშუილობით	MB
2812 პასუხი მიუტყეს	პასუხი უტყეს	პასუხ-უტყეს	MB
2813 ახს.	ვითარმედ	ახს.	AB
2814 ჩუენდა	ჩემდა	ჩუენდა	AB
2814 თუარა	და თუარა	თუ-არა	AB
2816 მოვიდეთ შენდა	მოვკდით ჩუენ	მოვიდეთ წენდა	AB
3016 ¹ ვნება სომეხთა	ვნება სომხითისა	ბრძოლა და ვნება სო- მეხთა	
3016 არტაშან	არტაბ	არტაშან	AB
3017 ძესა მისსა	ძესა თუისსა	ძესა თვისსა	MB

¹ 2816-3016 გვერდების შემცველი ტექსტი A-ს აკლია.

	A	M	B	
3018	ქართველთა ზედა	ქართველთა ზედა და ოვსთა	ქართველთა ზედა	AB
3019	ვწყვენეს	ვწყვენეს	და ვწყვენეს	AM
3020	სძლეს ზარენს, და აო- ტეს ზარენ, და მოს- რეს სპა მისი ყო- ველი	დასძლივეს ქართველთა და ოვსთა, დაუტევეს ზა- რენ, ძე სომეხთა ჩეფისა, და მოსრეს სპა მისი ყო- ველი	სძლეს დაჲჲარც A	AB AB
3021	საზღურამდე	საზღურათამდე	საზღურამდეჲ	AB
3021	ქუეყანასა პარზრისასა რომელ არს ტაო	abs.	abs.	MB
3022	მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა, და შეიპ- ყრეს ტბისა მის პირ- სა, რომელსა რქუი- ან ცელი	და შეიპყრეს ზარენ, ძე მე- ფისა, ტბის პირსა, რომ- ელსა ცელი სახელ ედებ- ბის	დაჲჲარც A	AB
3024	მის [...]	ზარენისი	მისი	AB
3024	სისხლისათუის	სისხლათუის	სისხლისა წილ	
3026	დარალანისასა	დარიალასა	დარიალანისასა	
3027	რამეთუ	ხოლო	რამეთუ	AB
3030	სომხითისათა	სომხითიანითა	სომხითისათა	AB
3080	მეფეთა ქართლისა]თა	ქართლის მეფეთა	მეფეთა ქართლისათა	AB
3082	მოვიდეს	ხოლო მოვიდეს	მოვიდეს	AB
3088	აღდგეს მათ შორის მოციქულნი	აღადგინეს მათ შორის მო- ციქული	აღსდგეს მათ შორის მოციქულნი	AB
3088	და დაახვენეს	და იზავენეს	და დაიზავენეს	
3084	შეპყრობით	შეპყრობილი	შეპყრობილი	MB
3084	და აღუთქუეს	უთქუეს	და აღუთქუეს	AB
3084	ესრეთ	ესრეთ ვითარმედ	ესრეთ	AB
3085	ვინ	ვინმე	ვინმე	MB
3085	მტერი	მტერი თქუნ ზედა	მტერი	AB
3085	ორნივე	იგი ორნივე	ორნივე	AB
311	თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა	თავითა და სპითა ჩუენითა	თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა	AB
311	თანადაგიდგეთ და გიშუელოთა	თანამდგომ შემწე გეჲმნეთ	თანა დაგიდგეთ და გიშ- ველოთ	AB
312	და თუ ვისმ[ე] მიღმა ბძროდეთ	და უკეთუ კუალად მიღ- მართ ვისმე ბძროდეთ	და თუ ვისმე მიღმართ ბძროდეთ	AB
313	და ესეცა უქმნეს ქა- ლაქსა ჩუენსა, დრა- მა არტაშ[ან მეფი- სა] ხატითა დაეს- ცეთო	და ვქმნეთ ქალაქსა ამას ჩუენსა ქართუელთასა და ძმა არტაბან მეფისა ხატითა	და ესეცა აღუთქუეს ქართულთა, ვითარ- მე და „ქალაქსა ჩუენსა დრამა არტაშან მე- ფისა ხატითა დაეს- ცეთო“	AB
314	ხოლო ამისთუის	და ამისთუისცა	ხოლო ამისთვის	AB
316	დამოთისა]	დემოთისა	დემოთისა	MB

A	M	B	
317	სამნივე	და სამნივე	სამნივე AB
318	არხოკ და არმაზაელი	ახუკ და ამაზერ	ახოროკ და არმაზაეღ AB
3110	ქართლისანი	ქართუელისანი	ქართლსანი AB
3112	შინა-ქართლს	შინა ქართლსა	ში და-ქართლს (v. l. შიდა-ქალაქსა) AM
3114	ორნი	ოროლნი	ორ-ორნი MB
3115	ერთგან მოყუარენი ვისშე და ერთგან მტერნი ვისშე	ერთგან და მტერობასა ვის-სამე ზედა	ერთგან მოყუარენი ვი-სანიშე და ერთგან მტერნი ვისნიშე AB
3117	სპარსთათა	სპარსთა თანა	სპარსთათა AB
3117	ექმნეს	იქმნა	ექმნეს AB
3118	განიზრახეს	განიზრახა	განიზრახეს AB
3119	სახლსა	სახლსა შინა	სახლსა AB
3120	უთხრა ვინმე თარს-მანს, და არა მივიდა.	რომელი ესე აუწყა ვინმე თარსმანს და განაკრძა-ლა, ხოლო იგი არღარა მივიდა	რომელი ესე უთხრა ვინმე თარსმანს და განაკრძალა, და არა მივიდა
.....			
14125	დაჯდა მეფედ	და დაჯდა მეფედ	და დაჯდა მეფედ MB
14123	ესე იყო	ესე იყო	ესე ბაკურ იყო AM
14126	განშრაველნა	განშრაველნა	განშრაველნა AM
14127	მისსა	მისსა	თვსსა AM
14127	უსჯულოებისაგან	ურწმუნოებისაგან	უსჯულოებისაგან AB
14128	ელათი	ვლათი	ველავიოზ AM
14128	მან	მანვე	მანვე MB
14129	კათალიკოზი მაკარი	კათალიკოზი მაკარი	კათალიკოზად მეშვედ კათალიკოზი მაკარი AM
14120	ამას ჟამსა	ამასვე ჟამსა	ამისვე ჟამსა MB
14180	გული მთავართა	შვილი მთავართა	შვილი მთავართა MB
14181	ასული მთავართა	მთავართა შვილი	მთავართა შვილი MB
14182	შვილი ვარდანისი	ასული ვარდანისი	ასული ვარდანისი MB
14183	ამა ვასქენს	ამას ვასქენს	ამას ვასქენს
14184	დაუტევა	დაუტევა	და დაუტევა AM
1422	მისისაგანთ	მისისაგან	მისისაგან MB
1422	სჯულისა	სჯული ქრისტესი	სჯულსა ქრისტესისა MB
1423	ცოლად	იგი ცოლად	იგი ცოლად MB
1423	დაივიწყა	და დაივიწყა	და დაივიწყა MB
1423	ყოვლითა	და ყოვლითა	და ყოვლითა MB
1424	შეუდგა	შეუდგა იგი	შეუდგა იგი MB
1424	და ადასრულებდა	აღსრულებდა	აღსრულებდა MB
1425	პირველად	პირველ	პირველ MB
1425	და შემდგომად	შემდგომად	შემდგომად MB
1427	სატანჯიგელთა შინა დიდთა	სატანჯველსა დიდსა	სატანჯველსა დიდსა MB

	A	M	B	
1427	რომელ	რომლისა	რომელ	AB
1427	ვერ	არა	ვერ	AB
1420	ერისთავმან რანისა- მან	ერისთავმან	ერისთავმან რანისამან	AB
14210	მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა	მოუწოდა	მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა	AB
14211	გ სქენს ზედა	ვაქსენს ზედა პარვით	ვასქენს ზედა აარვით	MB
14211	ხოლო	რამეთუ	ხოლო რამეთუ (ოჲს., ბართ)	AB
14212	მიერთვის მტკუარ- სა მდინარე ანაკერ- ტისა	შვერთუის მდინარე ანაკერ- ტისა მტკუარსა	შვერთუის მდინარე ანა- კერტისა მტკუარსა	MB
14213	დაკრეს წურილად და ასონი მისნი მიჰიდნეს ხეთა	და დაკრეს წურილად ასო- ნი მისნი და მოჰიდნეს ხესა	და დაკრეს წურილად ასონი მისნი და მო- ჰიდნეს ხესა	MB
14215	ცორტავს	ტორტეას	ცორტავს (ცორხავს (აჲ. ლ. ან.)	AB
14218	შვერისხნე	შვერისხდეთ	შვერისხდეთ	MB
14219	ბერძენთა იგინი	იგინი ბერძენთა	იგინი ბერძენთა	MB
14219	და შენდობა	შენდობა	შენდობაჲ	MB
14220	ბაკურისი	ბაკურისსა	ბაკურისსა	MB
14221	ამართლა	და ამართლა	და ამართლა	MB
14221	სიკუდილსა მისსა	სიკუდილსა მისსა	სიკუდილისა მისისათვის	AM
14222	წარგზავნა	წარგზავნა	წარმოგზავნა	AM
14223	დარელ	დარელ	დარიელ	AM
14224	ქართველთა ზედა	ქართველთა	ქართველთა	MB
14226	დასუა სვიმონ კათა- ლიკოზად	დასუა სვიმონ კათალი- კოზად	დასუა მერვე კათალი- კოზი სვიმონ კათალი- ზად	AM
14228	ბაკურ	ბაკურ	მეფე ბაკურ	AM
14227	და ვერ იპყრობდეს	რომელნი ვერა იპყრობდეს	რომელნი ვერა იპყრობ- დეს	MB
14228	მისცა ძესა თუისსა რანი და მოეკანი, რომელსა ერქუა ჭასრუ ამბარევი, მოვიდა და დაჯდა ბარდავს	მისცა ძესა თუისსა რანი და მოეკანი ბარდავს	ბოჲყოფ ა	AB
14230	უწყო ზრახვად	უწყოდა ზრახვად	უწყო ზრახვად	AB
14230	ქართველთა ერის- თავთა	ერისთავთა ქართლისათა	ერისთავთა ქართლი- სათა	MB
14231	დაუწერა საერის- თოთა მამულე ილიკე- ნითა	დაუწერა ერისთავთა მამულე შვილითი შვი- ლადმე და ესრეთ წარი- ბირნა ილიკენითა	დაუწერა სურისთათა მამულე შვილითი-შვილად (შვი- ლადმე: დაჲ. ლ. ან.)	MB

A	M	B	ლ.) და ესრეთ წარი- ბირნა ლიქნითა
142 ³⁸ : გააგდეს ერისთავთა და თუის-თუისად ხარკსა მისცემდეს	განდგეს ერისთავნი თუის-თუისად, ხარკსა მისცემდეს	სოკოტე M	MB
142 ³⁸ მთელეთს	მთელეთს	მთელეთს	MB
142 ³⁴ abs.	რომელნი მთავრობდეს კლარჯეთს და ჯავახეთს, იგინი	სოკოტე M	MB
1431 ასფურანგი	ასფურანგი	ასფურანგი	
1434 რამეთუ შემოვიდა	შემოვიდა	შემოვიდა	MB
1435 და ეწყუნეს	ეწყუნეს	ეწყუნეს	MB
1436 და შევიდეს	იოტნეს, შევიდეს	იოტნეს, შევიდეს	MB
1436 იწყეს	და იწყეს	და იწყეს	MB
1437 დაუტევა რანი, ქართლი და წარვიდა	დაუტევა რანი და ქართლი და წარვიდა	დაუტევა ქართლი და რანი, წარვიდა	AM
1438 შეითქუნეს	მაშინ შეითქუნეს	მაშინ შეითქუნეს	MB
1431 ¹⁰ წარგზავნეს	და წარგზავნეს	და წარგზავნეს	MB
14311 რათა იყუნენ ერისთავად თუის-თუისად საერისთაოსა	რათა იყუნენ ერისთავნი იგი თვს-თვსსა საერისთავოსა	რათა იყუნეს ერისთავნი იგი თვს-თვსსა საერისთავოსა	MB
14314 და მოსცა ძმისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენთა მეფისა ასული	და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენთა ცოლისა	სოკოტე M	MB
14316 კლარჯეთს და ჯავახეთს abs.	კლარჯეთს abs.	კლარჯეთს და ჯავახეთს ლთ. ოცდამეათხარამეტ მეფე.....(ლ ^ა ღესისწუხი ხუშატის ქრონიკის)	AB
14317 ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კულაპარატობა	ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კულაპალატობა	რამეთუ მანვე კეისარმან მოსცა პატრივად კულაპალატობა	AM
14317 მოსცა	მოსცა	მოსცა	AB
14317 წარმოგზავნა	წარგზავნა	წარმოგზავნა	AB
14318 მცხეთას	მცხეთას	მცხეთად	AM
14319 მოკულდა კათალიკოზი სულიმონ და დაჯდა სამოელ	abs.	ხოლო ამის გუარამისზე მოკულდა კათალიკოზი სუმონ და დასჯდა კათალიკოზად სამოელ.	AB

ამ შედარებითი ტაბულიდან ჩანს, რომ ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრება“ (B) ზოგან უფრო A-ს მისდევს, ზოგან — M-ს. ეს აიხსნება იმით, რომ ბროსეს თავის გამოცემა რომელიმე ერთ ნუსხაზე კი არ დაუფუძნებია, არამედ მან XVIII საუკუნის სხვადასხვა ნუსხა გამოიყენა. ხოლო ეს ნუსხები, როგორც ეს ნუსხათა ანდერძებშია აღნიშნული, ხშირად რამდენიმე დედნიდან მომდინარეობს. რომ ამ დედნებს შორის იყო მარიამისეული ნუსხა, ეს იქიდან ჩანს, რომ ის ხელთ ჰქონია ვახტანგს, რომლის შენიშვნებით აქრელებულია მარიამისეული ხელნაწერის არშიები (იხ. Описание II, 34—38). მარიამისეული ნუსხის მსგავსი ხელნაწერი ხელთ ჰქონია მაჩაბლისეული ნუსხის გადამწერსაც (იხ. ზემოთ გვ. XXXIII).

უშუალოდ იმისი კვალი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის რედაქტორებს ხელთ ჰქონოდათ ანასეული ნუსხა, არა ჩანს¹, მაგრამ მასთან ძალიან ახლოს დგას ქალაშილისეული ნუსხა, რომელიც 1731 წელს გადაწერილს ხელნაწერშია შემონახული.

§ 24. ანახეული „ქართლის ცხოვრება“ (A) და ერაჯ ქალაშილისეული ხელნაწერი (C). ერაჯ ქალაშილისეული ხელნაწერი ანასეული ნუსხის მრავალ კითხვა-სხვაობას მხარს უჭერს. ის გარემოება, რომ რამდენიმე სპეციფიკური კითხვა-სხვაობა ანასეული ნუსხისა მხოლოდ ქალაშილისეულ ხელნაწერში პპოულობს დადასტურებას, ხოლო „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებში არავითარი კვალი არა ჩანს იმისა, რომ ეს კითხვა-სხვაობები გადამწერის უნებლიე შეცდომებით აიხსნებოდეს, გვაფიქრებინებს, რომ A-სა და C-ს შორის უფრო ახლო ნათესაობაა, ვიდრე A-სა და M-ს შორის.

ამ სპეციფიკურ კითხვა-სხვაობათა დასახასიათებლად შეგვეძლო ამჟამად მოგვეყვანა შემდეგი ადგილები.

1) სამშუილდით :

A

C

მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაგურ მაშინ მოიყუანეს ასული ასუაგურ მე-
მეფისა სამშუილდ [.....]² იგი სპარს- ფისა სამშუილდით, რომელსა ერ-

¹ შესაძლებელია საბაას ჰქონდა ხელთ ანასეული (ან მასი ჯგუფის) ნუსხა სიტყვა «ფანდაკის» განმარტებაში მას მოჰყავს ციტატა „ქართლის ცხოვრებიდან“ სწორედ იმ ვარიანტით, როგორც მოცემულია A-ში (ჩვ. გამოცემის I 3411—12).

² აქ A-ს აკლია იმის გამო, რომ სინგურით ჩასაწერ ადგილასაა და გვერდის ბოლოში.

06. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

თა მეფემან ძესა თუისსა (ჩვენი გამო- ქუა აბებუორა და შეჭრთო იგი სპარსთა ცემა 40ს). მეფემან ძესა თუისსა (C 45a).

MB: მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაკურ მეფისა სახელით აბებორა (B: აბე- შურა) და შერთო იგი ძესა თუისსა სპარსთა მეფემან.

2) უ ჟ ი კ თ ა სახელმწიფო:

AC

M

არამედ უამსა ამას უ ჟ ი კ თ ა (ოჟი- არს იგი უამსა ამას საკელმწიფო კითა (:)) საკელმწიფოდ შექმნილ არს ბერ ძენთა და უ ჟ ი კ თ ა (M 201), (ჩე. გამ. 49ა: C 54b).

3) ბ ა ბ ა მ ე რ ი ს ა :

A

C

ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტა- ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტანუ- ნუჯისა და მონა' ტურნი, სამნი ეკლე- ჯისა და მონასტერი, რომელ არს ოპიზისა სიანი ბ ა ბ ა მ ე რ ი ს ა და შ ი ნ დ ო ბ - და სამნი ეკლესიანი ბ ა ბ ა მ ე რ ი ს ა ნ ი ს ა და აღიზისა (ჩე. გამ. 1201). შინდობისა და აზიზისა (C: 131)

M: ხოლო არტვაზ ალაშენა არტანუჯისა მონასტერი და სამნი მონასტერი შ ა ბ ა ს ა მ ე რ ი ს ა ბ ი დ ო ნ ი ა ს ა და აზიზისა¹.

4) ჭალაშვილისეული ხელნაწერი მხარს უჭერს ანასეულს ფა- რაგენის ტბასთან მომხდარი ეპიზოდის აღწერაშიც (ნინოს შეხვედრა მწყემსებთან). იხ. ზემოთ გვ. LXX.

მაგრამ A-სა და C-ს შორის არის ისეთი განსხვავებაც, რო- მელიც გვაფიქრებინებს, რომ A და C უშუალოდ ერთი დედნიდან არ მომდინარეობენ:

1) ს ა ს ი ს ხ ლ ე

AMB

C

განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკ- განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკ- ლავსა (ჩე. გამ. 46b). ლავსა ს ა ს ი ს ხ ლ ე ს ა (C 51b).

2) უ ა ლ ე რ ს ე ს — უ ა ლ რ ე ს

AMB

C

მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რო- მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელ- მელსა რჭუიან ახალქალაქი უ ა ლ რ ე ს სა რჭუიან ახალქალაქი უ ა ლ ე რ ს ე ს შენებულსა, რომელ არს დვინი (ჩე. შენებულსა, რომელ არს დვინი² (C 55). გამ. 5027).

¹ B: დაბაჰ შერისა, შენდობისა და აზიზისაჲ.

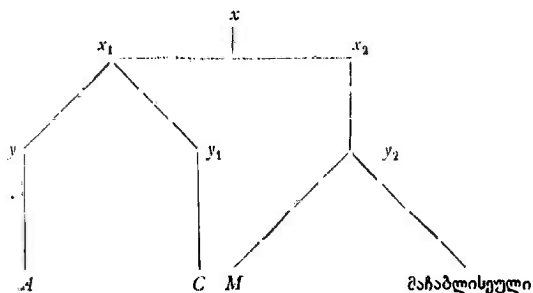
² როგორც გარკვეია დოც. ილია აბუღაძემ ერთ-ერთ თავის მოხსენებაში „რიფიმიანთა მარტვილობის წიგნის შესახებ“, C-ს წაკითხვა «უ ა ლ ე რ ს ე ს შენებულსა» სწორია და ნიშნავს «უალერისის ნაგებს» («ქართლის ცხოვრების» XII საუკუნის სომხურ თარგმანში სწერია «*Уалерисис*» «ვალარისის ნაგები»). შემდეგ დროინდელ გადამწერთ გაუგებარი «უალერსეს» (→ უალერეს) შეუცვლიათ სიტყვით «უალერსს».

3) ოპიზა

A
 ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერი. სამნი ეკლესიანი: ბაბამერისა და შინდობნისა და აღიზისა (ჩვ. გამ. 119ახ).

C
 ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერი, რომელ არს ოპიზისა, და სამნი ეკლესიანი: ბაბამერისა, შინდობისა და აზიზისა¹ (C 131).

§ 25. ზემოთქმულის მიხედვით შეგვეძლო, დღეს-დღეობით ცნობილი და გამოკვლეული უძველესი ნუსხების საფუძველზე, წარმოგვედგინა შემდეგი სქემა „ქართლის ცხოვრების“ უძველეს ნუსხათა ნათესაობისა²:

¹ კონტექსტიდან ცხადია, რომ «რომელ არს ოპიზისა» სწორი ვარიანტი უნდა იყოს. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში მოხსენებულია. რომ არტვაზმა ააშენა: 1. ციხე, 2. მონასტერი და 3. სამნი ეკლესიანი. ციხისა და სამი ეკლესიის სახელწოდებები მოყვანილია, ზოლო თუ რომელი მონასტერი ააშენა— ეს გამოტოვებულია. ცხადია, მონასტრის სახელწოდებაც უნდა ყოფილიყო მოყვანილი. და ის შემოუნახავს C ხელნაწერს.

² სქემაში მოყვანილი ასოები აღნიშნავენ: A—ანასეულს, C—კალაშილისეულს, M—მარიამისეულ ნუსხას; y_2 შესაძლებელია იყოს ის «არჩილის ნაქონი» ხელნაწერი, რომელსაც იხსენიებს გიორგი მარჩაბელი (იხ. ზემოთ გვ. XXVIII).

შეოკლებათა სია

- A—ანა დედოფლისეული ხელნაწერი, XV საუკ. (საქართ. სახ. მუზეუმის ხელნ. Q—№ 795).
- M—მარიამ დედოფლისეული ხელნაწერი, XVII საუკ. (საქართ. სახ. მუზეუმის ხელნ. S—№ 30).
- B—ქართლის ცხოვრება, გამოცემული მ. ბროსეს მიერ XVIII საუკუნის ხელნაწერთა მიხედვით. ს.-პეტერბურგი 1849 წ.
ჩვენი გამოცემის 237—239 გვერდებზე B-თი აღნიშნულია არა მ. ბროსეს გამოცემა, არამედ ქალაქვილისეული ხელნაწერი (საქ. სახ. მუზ. ხელნ. Q—№ 207).
- ჰ—ქართლის ცხოვრება, მ. ბროსეს გამოცემიდან გადმობეჭდილი შ. ჭიჭინაძის მიერ (თბილისი 1897 წ.).
- ბ ა რ ა თ. — ბარათაშვილისეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.
- თ ე ი მ. — თეიმურაზისეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.
- ჯ ა ვ. — ივ. ჯავახიშვილის მიერ მოცემულა კონიექტურა (ამოღებულია მის სხვადასხვა გამოცემებში მოყვანილი ციტატებიდან).
- + უმატებს.
- < აკლია.
- abs.—აკლია.
- [] აღდგენილი ტექსტი მარიამისეული ნუსხის მიხედვით.
- () ხედმეტად მიგვაჩნია.
- v. l.—*varia lectio*, ვარიანტი.
- vv. ll.—*variae lectiones*, ვარიანტები.
- ex homoioteleuto—კილურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომის გამო.

[ლექსები მკრეველი]

M 95 სახელითა გამინათა, ძისათა და სულინა წმიდისათა ვიწყო მითხრობად
ცხორებასა ქართულთა მფხვითასა
და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა.

[თავი პირველი]

5

- ჭ 15 პირველად ვახსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართველთა,
რანთა და მოვაკენელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა—ამათ
თუისთა¹ ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს². ესე თარგამოს² იყო
ძე თარბისი³, ძის წული იაფეთისი, ნოეს ძისა. და იყო ესე თარგამოს¹
კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა, ოდეს აღაშენეს 10
- ჭ 16 ბაბილონს გოდოლი და განეყუნეს მუნ | ენანი და განიშენნეს⁴ მუნ
ყოველსა ქუეყანასა, წარმოვიდა ესე თარგამოს⁵ ნათესავითურთ
მისით, დაემკუიდრა ორთა მათ მათა შუა კაც-შეუვალთა არა-
რატსა და მასისა⁶. და იყო ნათესავი მისი დიდი და ურიცხუი,
რამეთუ ესხნეს ცოლ მრავალ, ძენი და ასულნი, და შვილნი, და 15
- M 96 შვილის-შვილნი ძეთა და ასულთა მისთანი. რამეთუ ცხოვნდა იგი
ექუსას წელ და ვერლარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისა.
ხოლო ქუეყანა იგი წილით ხდომოდა—ესე არს საზღუარი ქუეყანისა
მისისა: აღმოსავლით ზღუა გურგენისი, დასავლით ზღუა პონტოსა,
და სამხრით ზღუა თერისა⁷, და ჩრდილოთ მთა კავკასია. ხო- 20
ლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს კაცნი რევანი, გმირნი ძლი-
ერნი და სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა
ერქუა ჰაოს⁸, მეორესა ქართლოს, მესამესა ბარდოს, მეოთხესა
მოვაკან, მეხუთესა ლეკ, მეექუსესა ჰეროს, მეშვიდესა კავკას, მერ-
ვესა ეგროს. ესე რევანი იყუნეს გმირნი. ხოლო ჰაოს უმეტეს გმი- 25
რი იყო ყოველთასა, რამეთუ ეგვეითარი არაოდეს ყოფილ იყო,
არც წყლის-რლუნას წინათ და არცა შემდგომად, ტანითა და
არითა და სიმკნითა. ხოლო ვერლარა იტევდა ქუეყანა არარატისა
და მასისა. განუყო⁹ ნათესავი თუისი თარგამოს რევათა ამათ გმირ-

¹ თუისთა M, ყოველთა B. ² თარგამოს M. ³ თარბისა B. ⁴ თარგამოს M.
⁵ განიბნიეს B. ⁶ თარგამოს M. ⁷ მასისას M. ⁸ მთა ორეთის B. ⁹ ჰმოს M. ¹⁰ განყო M.

1. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

თა: ნახევარი ნათესავისა მისისა და ნახევარი და უმჯობესი ქუეყა-
M 97 ნისა მისისა¹ ჰავოსსა; ხოლო შეიღთა აქმათ მისცა ხუედრი მათი²
არძანგებისაებრ მათისა, წარმოიყუანნა შეიღნი იგი ჩრდილოთ
‡ 17 კერძო და განუყუნა ქუეყანანი ღირსებისაებრ მათისა.
მისცა ქართლოსს და უჩინა საზღუარი აღმოსავლით ჰერეთი³ 5
და მდინარე ბერდუჯისი⁴, დასავლით ზლუა პონტოსა, სამხრისა მთა
რომელი მიჰყუების ბერდუჯის⁵ მდინარის თავსა, და მთა რომელი
მიჰყუების დასავლით კერძო⁶, რომლისა წყალი გარდმოღის ჩრდი-
ლოთ კერძო და მიერთუის მტკუარსა, რომელ მიჰყუების მთა შო-
რის კლარჯეთს და ტაოსა ვიდრე ზლუამდის, და ჩრდილოთ სა- 10
ზღუარი ღადო, მთა მცირე, რომელი გამოვლის პშტოდ კავკასიის-
გან და მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა ღადოსა, რომელსა ჰქუიან
ლიხი. და ამათ საზღუართა საშუალ მისცა ყოველი ქართლოსს.
ბარდოს მისცა მტკუარს სამხრით ბერდუჯის მდინართგან ვიდრე
ზლუამდე, სადა შეკრბებიან [მტკუარი]⁷ და არახსი. ამან ბარ- 15
დაოს აღაშენა ქალაქი ბარდავი და დაეშენა მუნ. ხოლო მოვაკანს⁸
მისცა მტკუარსა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავიდგან ვიდრე
M 98 ზლუამდე. და ამან აღაშენა ქალაქი მოვაკენქეთი და დაემკუიღრა
მუნ. ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა
ალაზნისა თავიდგან ვიდრე ტყე-ტბამდენ, რომელსა აწ ჰქუიან გოლ- 20
გოლა⁹, და ამან ჰეროსს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა
შორის ორთავე ალაზნათასა და უწოდა სახელი თუისი ჰერეთი,
და მის გამო ჰქუიან ჰერეთისა ჰერეთი, და აწ მას ადგილსა ჰქუიან
‡ 18 ხორანთა. | ხოლო ეგრისსა მისცა ქუეყანა ზღვის ყურისა და უჩინა
საზღუარი აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქუიან ლიხი. 25
დასავლით ზლუა, მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წასწუედების¹⁰
წუერი კავკასიისა. ხოლო ამან ეგროსს აღაშენა ქალაქი და უწოდა
სახელი თვისი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქუიან ბედიჲ¹¹. ხოლო
კავკასიათა ჩრდილოთ არა იყო ხუედრი თარგამოსისა¹², არამედ
იყო არა კაცი კავკასიასა ჩრდილოთ და უმკუიღრო იყო ქუეყანა 30
იგი კავკასიიდგან მდინარემდე დიდად, რომელი შესდის ზლუა[სა]
დარუბანდისასა. ამისთუის გამოიყუანნა მრავალთა გმირთაგან ორნი
გმირნი ლეკ კავკასი¹³ და მისცა ლეკანს ზლუათაგან დარუბანდი-
M 99 სათა ვიდრე მდინარემდე ლომეკისა¹⁴, | ჩრდილოთ ვიდრე მდინა-

¹ მისისა M. ² მათ M. ³ ჰერთა M. ⁴ შერდაოჯისი M. ⁵ შერდაოჯის M.
⁶ კერძი M. ⁷ მტკუარი < M. ⁸ მოვანს M. ⁹ გოლგოთა M, გულგულა B. ¹⁰ წასწუ-
ედების M. ¹¹ შედიჲ M. ¹² თარგამოსისა M. ¹³ ლეკაა ავკასი M. ¹⁴ ლომეკს M.

რედმდე დიდად ხაზარეთისათა; და მისცა კავკასის მდინარეთაგან
ლომეკის¹ ვიდრე დასასრულადმდე კავკასისა დასავლით, ხოლო ჰაოს
დაამკუიღრა საყოფელთა თარგამოსისათა², და იპყრა ქუეყანა ჩრდი-
ლოთ, ვითა დამიწერია, მუნითგან ვიდრე ზღუა ორეთისი, აღმო-
სავლით ვიდრე ზღუადმდე გურგენისა, დასავალი ზღუამდინ პონ- 5
ტოსა. და ამათ შვიდთავე გმირთა ზედა იყო განმგებელ და უფალ
ჰაოს, და ესე ყოველნი იყუნეს მორჩილ ჰაოსსა და ამათ ყოველთა
იყო ერთი ენაჲ³ სომხური. და ესე რვანივე ერთობით მონებდეს
M 19 ნებროთს გმირსა, რომელი იყო მეფე ყოვლისა ქუეყანისა. | შემდგო-
მად ამისსა მცირედ წელიწადთა მოუწოდა ჰაოს შვიდთა მათ 10
გმირთა, შემოკრიბნა და ჰქუა მათ: „მოგუცა ღმერთმან მალაღმან
ძალი და სიმრავლე ნათესავისა ჩუენისა, აწ შეწევნით ღმრთისა დამ-
ბადებელისათა ვიყუნეთ არავისა და არავის ემსახუროთ თუნიერ
ღმრთისა დამბადებელისათა“. ეწიენ⁴ დიდნი იგი გმირნი და დაუმ-
ტკიცეს განზრახვა იგი და გან[უ]დგეს ნებროთს და არღარა მისცეს 15
M 100 ხარკი. და ეზრახნეს სხუათა ვიქთმე ნათესავთა, დაუორგულდეს
სხუანიცა ნათესავნი.

მაშინ განუწყრა ნებროთ და შემოკრიბნა გმირნი მისნი და
ყოველნი, რომელნი ერჩდეს სპანი მისნი. და მომართა თარგამო-
სანთა. ხოლო ჰაოს⁵ მოუწოდა შვიდთავე გმირთა და ყოველსა 20
ნათესავსა თარგამოსსა, და შეეწიენეს სხუანიცა ვინმე ნათესავნი
დასავლეთისანი. შეკრიბნა ჰაოს ესე ყოველნი და დადგა⁶ ძირსა მის-
სა⁷. ხოლო ვითარ მოადგა ნებროთ ქუყანასა ადარბადგდსასა და
დადგა მუნ, წარავლ ინნა გმირნი სამეოცნი და შათ თანა სპანი
ძლიერნი წყობად თარგამოსანთა. ხოლო ვითარცა მოიწიენეს სპა- 25
ნი იგი ნებროთისნი, მაშინ მიეგებნეს შვიდნი იგი გმირნი ძმანი
ჰაოსისანი სპითა ძლიერთა. ხოლო ჰაოს სპითა უძლიერესითა და-
უდგა უკანით ზურგითა. იქმნა მათ შორის ბრძოლა სასტიკი, რომე-
ლი ემსგავსა სასტიკებასა ჰაერისასა, რამეთუ მტუერი ფერჯისა მ-
თისა—ვითარცა ღრუბელი სქელი, ელვა აბჯრისა მათისა—ვითარცა 30
ელვა ცისა, ჳმა პირისა მათისა—ვითარცა ჳმა ქუხილისა, სიმრავლე
M 101 ერისა, ტყორცა ქუისა მათისა—ვითარცა სეტყუა ვშირი და და-
თხევა სისხლისა მათისა—ვითარცა სეტყუა. განძლიერ და ბრძო-
ლა მათ შორის და მოსწყდა ორგანითვე ურიცხუი. ხოლო ჰაოს უდგა
ზურგად გმირთა მისთა, რომელ⁸ სცემდა ნუგეშინის ცემად ჳმითა 35

¹ ჰომეკის M. ² თარგამოსისათა M. ³ ენაა M. ⁴ ეწიენეს B. ⁵ ჰაროს M.

⁶ დაგა M. ⁷ მასისისა B. ⁸ ძალ.

საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო მეხის ტეხისა. მაშინ სძლეს თარგამოსანთა და მოსრნეს სამეოცნი იგი გმირნი ნებროთისნი და
3 20 სპანი მათნი. ხოლო შვიდნი ესე გმირნი თარგამოსანნი: ქართლოს, ბარდოს, მოვაკან, ჰეროს, ლეკან, კავკასან, ეგროს—ესენი დარჩეს ცოცხლებით თუნიერ წყ[ლ]ულებასა, და ძლევა-შემოსილნი მადლო- 5 ბდეს ღმერთსა. ხოლო, ვითარცა ესმა ნებროთს, განწყურა და წარმოემართა მით¹ კერძო ძალითა მისითა ყოვლითა. ხოლო ჰაოს არა ჰყუეს სპანი ნებროთისნი სპათა ოდენნი, გამაგრდა იგი ღარღათ შინა მასისისთა, მიუდგა ქუეშე² კერძო ნებროთ, და იყო იგი ჭურვილი რკინითა და რვალითა ტერფთაგან ვიდრე თხემამდე. და 10 აღვდა გორასა ერთსა ზრახვად ჰაოსსა დამორჩილებასავე მისსა, რათა სთნდეს მიქცევა მისი. ხოლო ჰაოს³ ჰქუა გმირთა: „განმი- M 102 მაგრეთ ზურგით კერძო და მიეეახლო ნებროთს და წავიდე და მივიდე პირისპირ მახლობელად ნებროთისა“, და სტყორცა ისარი და ჰკრა მკერდსა ნებროთისსა ფიცარსა ზედა რვალისასა, და გა- 15 ნავლო ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ და იოტა ბანაკი მისი, და განთავისუფლდეს ნათესავი თარგ[ა]მოსისი. და მან ჰაოს ჰყო თავი თუისი მეფედ ძმათა თუისთა-ზე და სხუათაცა ნათესავთა-ზე მახლობელთა საზღუართა მისთასა, ხოლო შვიდნივე ძმანი წარვიდეს თუისსა-თუისად ქუეყანად და იყუნეს მოსარჩლე ჰაოსისა. აქამო- 20 მდის დავსწერეთ ამბავი ესე რვათავე ძმათა.

[თავი მეორე]

ხოლო აქადგან ვიწყეთ და წარმოვთქუათ ამბავი ქართლისა და ნათესავისა მათისა ვიდრე დღეთა ჩუენთამდე და ვითარ იგი განუყო⁴ ქუეყანა თარგამოს⁵ ნათესავისა მის რვათავე შვილთა მისთა. 25

და მისცა ქართლოს ქუეყანა, რომელი ზემო აღესწერეთ. და ესე ქართლოს მოვიდა პირველად აღგილსა მას, სადა შეერთის არაგვი მტკუარსა, და განვიდა მთასა მასზე, რომელსა ეწოდების M 103 არმაზი, და პირველად შექმნა მუნ ზედა სიმაგრე, და იშენა მუნ 3 21 ზედა სახლი. | ვიდრე აღმართებადმდე მუნ ზედა კერპი⁶ (იყო) არმაზისი, ერქუა მთასა მას ქართლი; და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა. შემ-

¹ მათ B. ² ქუეშო M. ³ ჰაოს M. ⁴ განაუყო M. ⁵ თარგამოს M. ⁶ ჩვენის აზრით უნდა ყოფილიყო „კერპი იგი“.

დგომად მისსავე ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ
ჰქუიან სამშვილდე. და კუალად აღაშენა მტკურის ციხე, რომელსა
აწ ჰქუიან ხუნანი. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა
ნათესავი მისი.

ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები [ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორესა გარდაბოს¹
მესამესა კახოს, მეოთხესა კუხოს, მეხუთესა გაჩიოს. ესე ხუთნივე
იყუნეს გმირნი, არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ. მოკუ-
და ქართლოს და დაფლეს იგი თავესა ზედა ქართლისასა, რომელსა
ეწოდების არმაზი. და შემდგომად ცოლმან მისმან აღაშენა დედა-
ციხე, და მანვე აღაშენა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქუიან რუს-
თავი. და განყუნა ცოლმან მისმან ქართლოსმან ხუთნივე იგი გმირ-
ნი, შვილნი მისნი: გარდაბოსს მისცა ხუნანი², და უჩინა საზღუარი

M 10.4 აღმოსავლით მდინარე | ბერდუჯისი, დასავლით ქალაქი გაჩიანი, და
ქ 22 სამხრით მთა პირველ-ხსენებული, და ჩრდილოთ მტკუარი; | ხოლო

გაჩიოსს მისცა ორბის ციხე და სკორეთის მდინარითგან ვიდრე
თავადმდე აბოცისა; და ამან გაჩიოს აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, რომელსა
მაშინ ერქუა სანადირო ქალაქი; ხოლო კახოსს მისცა ბოს-
ტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი, მისცა ეგრითგან³ ვი-
დრე თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკუარსა შუა; ხოლო კახოსს

მისცა კავკასიასა და კახეთისა მთას შორის არაგვიდგან ვიდრე
ტყე-ტბადმდე, რომელი არს საზღუარი ჰერეთისა; და მან კახოს(ი)
აღაშენა ჩელეთი; კახოსს შეეწია შენებასა მისსა, რამეთუ დედა-
ციხე კახოს ხუედრი იყო, და მისცა კახოს შეწევისათვის და შეს-
წია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა

კახეთისასა; ხოლო მცხეთოს, რომელი უგმირე იყო ძმათა, ესე
დარჩა საყოფელთა მამისა მათისათა ქართლოსისათა, რომელსა აწ
ჰქუიან არმაზი; და მანვე აღაშენა ქალაქი შესაკრებელსა შორის

M 10.5 მტკურისა და არაგვისათა, და უწოდა სახელი თუისი მცხეთა, და
დაიპყრა ქუეყანა ტფილისითგან და არაგვითგან დასავლით ვიდ-
რე ზღუამდე სპერისა. და ესე იყო განმგე და უფალ მათ ოთხთავე
ძმათა ზედა, ესე ოთხნივე იყუნეს მორჩილ მისა. ესე ათ⁴ განყო-
ფილნი⁵ ქართლოს ძეთანი და რომელნი განყუნა დედამან მათმან
შემდგომად სიკუდილისა ქართლოსისა. მრავალთა წელთა და მრავალთა
ჟამთა ცხოვნდა ძე ქართლოსისი და განმრავლდა ნათესავი მისი.

¹ სახელები საგარდაბოს M. ² ხუნნი M. ³ არაგვითგან B. ⁴ არიან B. ⁵ განყოფიანი B.

23 | ხოლო შეილთა შორის [მ]ცხეთოსისათა გამოჩნდეს სამნი გმირ-
 ნი სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა უფლოს,
 და შემდგომსა ოძროხოს, და მესამესა ჯავახოს. განუყო მათ ქუე-
 ყანა და ნათესავი მათი ყოველი. ოძრჯოს მისცა ტასის-კართიდან¹
 ვიდრე ზღუამდე სპერის, ქუეყანა კლდოვანი. ამან ოზრჯოს აღაშე- 5
 ნა ორნი ციხენი-ქალაქნი: ოძრჯე და თუხარისი. ჯავახოს მისცა
 თანვარიდგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა. ამან ჯავახეს აღაშენა
 ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ
 M 105 ერქუა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქუიან ჰუქრი. ხოლო უფლოს და-
 რჩა საყოფელთა მამისა მათისა მცხეთოსსა, მცხეთას, და ეპურა ქუე- 10
 ყანა არაგვითგან და ტფილისითგან² ვიდრე ტასის-კარამდე და
 თანვარადმდენ; და ამან აღაშენა უფლის-ციხე, კასპი, არაგვითგან³
 და არმაზისგან ვიდრე ტასის-კართამდე; უწოდა ამას ქუეყანასა
 ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა ქართლი. ხოლო ვიდრე
 სიკუდილამდე მცხეთეოსისა ესე ყოველნი ნათესავნი თარგამოსისნი⁴ 15
 იყუნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერთისასა, და შიში აქუნდა ნე-
 ბროთიანთა, და ჰგონებდეს იგინი ნებროთიანთაგან ძებნასა სის-
 ხლისა ნებროთისსა. და იხარებდეს იგინი მაგრებ[ა]სა ციხე-ქალაქ-
 თასა შიშისათუის ნებროთიანთა.

ხოლო, ვითარცა მოკულდა მცხეთეოს ძე ქართლოსი, შთაეარ- 20
 და შური შორის შეილთა ქართლოსთა; იწყეს ბრძოლად და ჯდომად
 ურთიერთარს, რამეთუ უფლოს⁵, ძესა მცხეთეოსსა, არა ერჩდეს, არცა
 24 ხადოდეს | უფლად, რომელი დატევიებულ იყო საყდართა ქართლო-
 სისთა, მამისა მისისაგან მიცემულ იყო უფლება ქართლოსიანთა.
 M 107 იწყეს ბრძოლად და ჯდომად ურთიერთას, და განაგრძელეს | მათ 25
 შორის ბრძოლა, რომელ ჟამსამე აღდგიან ამათგანნი ორნი ნათესავ-
 ნი ერთსა ზედა და სხუანი შეეწეოდინან რომელნიმე მას: და რო-
 მელნიმე კულად სხუანი აღდგეს ერთმანერთსა ზედა, და სხუანი შე-
 ეწეოდინან, რომელსამე ჟამსა იქმნის მშვიდობა მათ შორის და შე-
 იშალნიან⁶ და ებრძოდინან. 30

და გაგრძელდა მათ შორის ესევეთარი საქმე, და არაეინ იყო
 მათ შორის უწარჩინებულეს⁷ და უსახელოვანეს, და აღდილთა თავადი
 ირინიან⁸. ხოლო, ვინაცა იყუის მცხეთასა. რეცა თავადი იგი იყუის
 სხუათა ზედა, და არცა სახელ ედებოდა მეფედ, არცა ერისთავად,
 არამედ მამასახლისი ეწოდებოდა. და⁹ იგი იყუის მაზავებელი და 35
 ბრქე სხუათა ქართლოსიანთა, რამეთუ ქალაქი მცხეთა გადიდებულ

¹ ტასის კართიდან M. ² ტფილითგან M. ³ აგვითგან M. ⁴ თარგამოსისნი M.
⁵ უფოს M. ⁶ შეიშალნიან M. ⁷ უწარჩინებლეს M. ⁸ ირინიან M. ⁹ სახელედებო-
 და-და<M. აღვადგინეთ B-დან.

იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდეს დედა-ქალაქად. და მას ჟამსა დაივიწყეს ღმერთი დამზადებელი მათი, და იქმნეს მსახურ მზისა და მთოვარისა და ვარსკულაეთა ხუთთა, და მტკიცე და უფროსი მათი საფიცარი იყო [საფლავი] ქართლოსისი.

ქ 25 | მას ჟამსა შინა განძლიერდეს ხაზარნი და უწყეს ბრძოლად 5
ნათესაეთა ლეკისათა და კავკასიოსთა. და ესე თარგამოსიანთა¹ ყო-
M 108 ველნი მას ჟამსა იყუნეს სიყუარულსა ერთმანერთისასა მშვიდობით;
ხოლო შვილთა ზედა კავკასისათა [იყო] დურძუკ², ძე ტირეთისი. ეზ-
რახნეს ესე ექუსთავე ნათესაეთა თარგამოსანთა და ითხოვეს შუელა
ხაზართა³ ზედა; ხოლო შეკრბეს ყოველნი ნათესაენი თარგამოსანი 10
და გარდავლეს⁴ მთა კავკას[ი]ა და მოტყუენნეს ყოველნი საზღუარნი
ხაზარეთისანი, და აღეშენნეს ქალაქნი პირსა ხაზარეთისასა, და წარ-
მოვიდეს.

ამისსა შემდგომად ხაზართა იჩინეს მეფე და დაემორ-
ჩილნეს ყოველნი ხაზარნი მეფესა მას ჩინებულსა მათსა. და წარ- 15
მოიძღუანეს და გამოვლეს ზღვის-კარი, რომელსა აწ ჰქუიან დარუ-
ბანდი, ვერ წინა აღუდგეს თარგამოსანნი, რამეთუ იყო სიმრავლე
ურიცხუი ხაზართა⁵; წარტყუენნეს ქუეყანანი თარგამოსანთა, და შე-
მუსრეს ყოველნი ქალაქნი არარატისა და მასისანი და ჩრდილოსა-
ნი, და დაურჩეს ციხე-ქალაქნი: თუხარისისი, სამშვილდე და მტუე- 20
რის ციხე, რომელ არს ხუნანი⁶, შიდა [ქართლი] და ეგრისი⁷. და
ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი, რომელ არს ზღვის-კარი და-
M 109 რუბანდი და არაგვის-კარი, რომელ | არს დარიალა⁸. და განამრავლეს
ქ 26 ხაზართა გამოსულა და ტყუენვა მათი, და | ვერღარა წინააღუდგეს.
მიერთვან იქმნეს⁹ ესე ყოველნი თარგამოსანნი მოხარკე ხაზართა. 25
ხოლო (ხაზართა) ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტ-
ყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა
კავკასია. და იყო ძე მისი სახელით უობოს, ძესა მისსა მისცა ტყუე
სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლო-
მეკისა¹⁰ მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა. 30

და დაეშენა უობოს; და მათნი ნათესაენი არიან ოვსნი, და
იგი არს ოვსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასისა. ხოლო დურძოკ,
რომელი¹¹ უწარჩინებლეს იყო შვილთა შორის კავკასისთა, მივიდა
და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა¹² და უწოდა სახელი თუისი ურ-
ძუკეთი, მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა. ხოლო მასევე გზობას 35

¹ თარგამოსიანთა M. ² და ურძუკ M. ³ ხაზართა M. ⁴ გარდა ავლეს M.
⁵ ხაზარეთ M. ⁶ ხუნნი M. ⁷ შიდა და ეგრისი M. ⁸ დარიალა M. ⁹ იქმნეს M.
¹⁰ ლომიკისა M. ¹¹ რომელნი M. ¹² მათისასა M.

მისცა მამის ძმის წულსა მისსა¹ ხაზართა მეფემან ნაწილი ლეკანი-
სა² აღმოსავლით ზღუითგან დარუბანდისით მდინარემდე ლომეკისა³,
მისცა ტყუე რანისა და⁴ მოვანისა, და დაეშენა იგი მუნ რომელ
M 110 ნაწილი იყო | ლეკანისი.

ხოლო ხოზონიხ, რომელ უწარჩინებლეს იყო ნათესავთა შო- 5
რის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა⁵, აღა-
შენა ქალაქი და უწოდა სახელი თუისი ხოზნახეთი. და გარდაცდეს
კ 27 მას | შინა უამი მრავალი, და ესე ყოველნი ნათესავნი იყუნეს მონარკე
ხაზართა. მიერიოთგან განძლიერდეს სპარსნი, მზისა აღმოსავლითგან,
ნათესაენი ნებროთისნი, და გამოუჩნდა ნათესავთა შორის ნებრო- 10
თისთა⁶ კაცი ერთი გმირი, რომლისა სახელი არფიმო⁷.

რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბეგრასფი⁸ გუელთა უფალი
და დააბა⁹ მთასა [მას] ხედა, რომელ არს კაცთ(ა)-შეუვალი.

ეს ევითარი წერილ არს ცხორებასა სპარსთასა. აფრიდონ
ეუფლა ყოველსა ქუეყანასა სპარსთასა, რომელთამე ქუეყანათა 15
შეგზავენა¹⁰ ერისთავნი. ჯელადნი მისნი, და რომელიმე ქუეყანა მო-
ხარკე ეყო; ამან წარმოუგზაენა ერისთავი მისი სპითა¹¹ დიღითა,
რომელსა სახელი ერქუა არდამ, შვილი ნებროთისი ნათესავთა, მო-
ვიდა ქართლად და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართ-
ლისანი, და მოსრნა¹² ყოველი რაოდენი ხაზარი პოვა ქართლსა 20
შინა.

M 111 ამან აღაშენა ქალაქი ზღვის კარს და უწოდა სახელი დარუ-
ბანდი, რომელი ითარგმანების «დაჯშა კარი». და მანვე მოზღულდა
მცხეთა ქალაქი ქუიტკირითა. და აქამძდის არა იყო ქართლსა ში-
ნა საქმე ქუიტკირისა; ამის გამო დაისწავლეს ქუიტკირი. ამანვე 25
აღარ მოჰკიდა კირი ზღულდე ციხესა არ(და)მაზისსა, და აქათ მტკურამ-
დის, და წარმოზღულდა. ცხუირი არმაზისი ვიდრე მტკურამდე; და
ერისთავობდა აგადონ მრავალთა წელთა. ხოლო ოდეს განუყო აფ-
რიდონ ყოველი ქუეყანა სამთა ძეთა მისთა, მაშინ რომელს ძეს¹³ მისცა
სახლად¹⁴ სპარსეთი, მასვე(დ) ხუდა წილად ქართლი, რომელსა სახელი 30
ერქუა იარედ. ხოლო შემდგომად აღარიმა ერისთუისა გარდიცვალნეს
კ 28 და ერისთავნი. მიერიოთგან¹⁵ უცალო იქმნეს ძენი აფრიდონისნი¹⁶,
რამეთუ იწყეს ბრძოლად ურთიერთარს¹⁷, და მოკლეს ორთა ძმათა

¹ მამამის ძმის წულსა მისისა M. ² ლეკანისა M. ³ ლემეკის M. ⁴ რა M.

⁵ მათისასა M. ⁶ ნებროთისთა M. ⁷ აშიზზე სწერია: „არფიმოს ჩაუგდია ქართლში
ქუიტკირის შენაბა, ნებროთის ნათესავს“. ⁸ შეგრასფ M. ⁹ დააბადიდება M.

¹⁰ შეგზავენა M. ¹¹ სულითა M. ¹² მორა M. ¹³ რომელ სძლეს M. ¹⁴ სახელად M.

¹⁵ მიერიოთგან M. ¹⁶ არიდონისნი. ¹⁷ ურთიერთა არს M.

M 122 იარედ, ძმა მათი. მაშინ პოვის ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა... ბ[ე]რ-
ძენტასა¹. ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ
მკუიდრთა მას ადგილისათა [ე]ზრახნეს ოვსთა, გარდამოიყუანეს
ოვსნი და პოვეს ერისთავი სპარსთა ველსა გარე, და კნისობდა² და
M 123 მ[ი]კლეს იგი. და რომელ პოვეს სპარსი, ყოველი მოსწყუიდეს ოვსთა 5
და ქართუელთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი, ხოლო რანი
ერთი³ დარჩა სპარსთა. და შემდგომთ ამისსა მრავალთა წელიწადთა
კ 29 და კულად განძლიერდეს სპარსნი, და განდიდნა მეფობასა სპარს-
თა რომელსა ერქუა კეკაპოს: იყო მგრძნებელი ნათესავი ხო(ლო)-
ზანიხიზ[ი]სი, და მან გრძნებითა თუისითა აბრმო ქელკაპოს მეფე 10
და სპა მისი, და ვერ შევიდა ლეკეთს, უკმოიქცა, და მაშინდა გა-
ნუნათლდა თუალები. ამან კულად მოხარკე ყუნა ქართუელნი და
წარვიდა.

კულად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მოვიდა ამბავი,
ვითარმედ მოსე განვლო ზღუა ისრაელთა, და იზრდებიან იგინი⁴ 15
უდაბნოსა მანანათა. განკუირდეს ყოველნი და მათ ყოველთა წარ-
მართთა აქეს ღმერთი ისრაელთა.

და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო
იქმნეს კე[ქა]პოს, მეფე სპარსთა, რამეთუ იყო ბრძოლა თურქეთა,
პოვეს ჟამი მარჯუე სომეხთა და ქართუელთა და განუდგეს სპარს- 20
თა, და განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი მათნი, და შეერთნეს
ყოველნი ნათესავნი თარგამოსანნი. შემდგომად ამისსა რაო-

M 124 დენტოამე წელიწადთა გამოგზავნა ქესაპოს, სპარსთა მეფემან,
ქე მისი⁵, რომელსა ერქუა ფარაბოროტ⁶, სპათა დიდთა⁷, სო-
მეხთა და ქართუელთა და ყოველთა თარგამოსანთა ზედა. ხოლო 25
შეკრბეს ყოველნი თარგამოსანნი, მიეგებნეს და დაეწყუნეს ადარ-
გადგას⁸. სძლეს და იოტეს ფარაბოროტ⁹ და მოსრნეს სპაჲ¹⁰ მისი. შემ-
დგომად ამისსა მცირედთა წელთა კულად მოგზავნა ამანვე ქეკაპოს
დისწული მისი, ქე ბიობ¹¹ ბედნიერისა, რომელი მოიკლა თურქეთს,
ვითარცა წერილ არს წიგნთა სპარსთა ცხოვრებისასა. წარმოემართა 30
ესე ქე ბიობისი¹², სახელით ქეიხოსრო; ვერ წინააღუდგეს მას სო-

¹ ამის შემდეგ ხელნაწერში შეცდომით მოყვანილია ტექსტი ალექ-
სანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის ისტორიისა («ამან ალექსან-
დრე დაიპყრნა ყოველნი კიდენი...» იხ. ქვემოთ გვ. 11, 28). ამ გამოცემაში ჩვენ
ეს ტექსტი გადავიტანეთ თავის ადგილას, თანამად ე. თაყაიშვილის
გამოცემისა (იხ. მისი შენიშვნა „მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრება“, გვ.
10, შენ. 6). ² კნისობად B. ³ ერთი M. ჰერეთი B. ⁴ იგი M. ⁵ ქე მისი < M.
⁶ ფარაბოროტ B. ⁷ სპათა დიდთა B. ⁸ არდაბადაგანს B. ⁹ ფარაბოროტ B. ¹⁰ სპაა M.
¹¹ შიოშ B. ¹² შიოშისი B.

მეხნი [და] ქართუელნი, რამეთუ დიდი იყო ძალი მისი. მოვლო ყოველი სომხითი და ქართლი, მოტყუენვა ყოველივე, იავარ ყუნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი, და დაუტევნა ერისთავნი, და აღაშენნა ადარბაგანს¹ სახლი სალოცველი სჯულისა მათისა, და წარვიდა.

3 30 | და შემდგომად ამისა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო 5
იქმნა ქეიხოსრო მეფე და იწყო ბრძოლად თურქთა, ეძიებდა სი-
სხლსა შამისა მათისასა. და პოეს ჟამი სომეხთა და ქართუელთა, გა-
M 125 ნუდგეს სპარსთა და მოსრნეს ერისთავნი² სპარსთანი და განთავისუ-
ფლდეს. მასევე ჟამსა მოვიდეს თურქნი, ოტებულნი მისევე ქეიხოსრო-
საგან. გამოვლეს ზღუა გურგენისი, აღმოჰყვეს³ მტკუარსა და მოვი- 10
დეს მცხეთას, სახლი ოცდა ოცა; და ეზრახნეს მამასახლისსა მცხე-
თისასა, აღუტყუეს შეწევა სპარსთა ზედა. ხოლო მამასახლისმან
მცხეთელმან აუწყა ყოველთა ქართუელთა, ინებეს დამეგობრობა⁴ მათ
თურქთა, რამეთუ აქუნდა შიში სპარსთა, და შემწეობისათვის
დაემეგობრნეს თურქნი იგი გამოსხმულნი⁵ და განიყუანეს ყოველ- 15
თა ქალაქთა შიგან.

ხოლო უმრავლესნი მათგანნი მოვიდეს და პოვეს ადგილი ერ-
თი, მცხეთას დასავლით კერძო, კლდეთა შორის მოკუეთილი, ღრმა.
და მოითხოვეს ადგილი ერთი იგი მცხეთელთა მამასახლისითგან.
მისცა და აღაშენა⁶ იგი, მოზღუდეს მტკიცედ; და ეწოდა მას აღ- 20
გილსა სარკინე. და იყუნეს ესე თურქუნი და ქართუელნი ნების მყო-
ფელ ერთმანერთის, მოილოდინეს მოსლვასა⁶ სპარსთასა, ამაგრებ-
დეს ციხეთა და ქალაქთა. მას ჟამსა შინა სადაცა ვინ მოვიდის ძეი-
M 126 რის-მოქმედთაგან საბერძნეთით, გინა ასურით | ოტებული გინა ხაზა- 25
რეთით, ყოველივე მეგობარ არიან⁷ ქართუელთა, შემწეობისათვის
სპარსთა ზედა.

და გამოკდეს ამას შინა ჟამნი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდო-
[ნო]სორ მეფემან წარმოსტყუენა იელუსალემი, და მუნით ოტებულნი
ურიანი მოვიდეს ქართლს, და მოითხოვეს მცხეთელთა მამასახლი-
სისაგან ქუეყანა ხარკით. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა წყაროსა, 30
რომელსა ჰქუიან ზანავი; და რომელი ქუეყანა აქუნდა მათ ხარ-
კითა, აწ ჰქუიან ხერკ, ხარკისა მისთუის.

აქამომდის ქართლოსიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა
ზრახვიდეს. ხოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხუნი ნათესავნი

¹ ადრბადაგანს B. ² ერისთავნი სთავნი M. ³ აღმოჰყვეს M, აღმოჰყვეს I.
⁴ და დამეგობრობა M, დამეგობრება B. ⁵ აღშენეს B. ⁶ მოსლვასა M. ⁷ დამეგობ-
რიან B.

3 31 ქართლსა შინა. მაშინ ქართუელთაც დაუტევეს ენა სომხური, და ამათ ყოველთა ნათესავთაგანი შეიქმნა ენა ქართული. იპყრეს სჯული უბორო(ე)ტესი ყოველთა ნათესავთა, რამეთუ ცოლ-ქრმოზისათუის არა უნდა ნათესავობა და ყოველსა ნათესავსა სულიერსა ქამდეს; საფ-
 ლავი არა იყო, მკუდარსა შესქამდეს. შემდგომად ამისსა რაოდენ- 5
 M 127 თამე წელიწადთა აღმოვიდა ძე სპარსთა მეფისა¹ ვაშთა შიშისი², სახელით სპანდატა რვალი³, გოლიათი იგი და სახელოვანი. ხოლო ვერ წინააღუდგეს სომეხნი და ქართველნი, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი და მოელოდეს მოსულასა მისსა. ხოლო მოვი-
 და იგი არდარაბადგანს⁴, ეწია ამბავი სპარსთა, რამეთუ მოკლეს 10
 მამის მამა მისი თურქუთა, შემოვიდეს თურქუნი სპარსეკეთად. მა-
 შინ დაუტევა სპანდატ ბრძოლა სომეხთა და ქართუელთა, შეიქცა თურქთა ზედა ძებნად სისხლსა მამისა მათისასა, და განთავისუფლ-
 დეს სომეხნი და ქართველნი. შემდგომად ამისსა რაოდენთამე
 წელიწადთა მეფე იქმნა სპარსეთს ძე სპანდიტისი, რომელი არს 15
 სახელით ბარამ⁵, რომელი იცნობების არდაშიროზობით⁶. ესე გან-
 დიდნა უფროს ყოველთა მეფეთა სპარსთასა. ამან დაიპყრა ბაბი-
 ლოვანი და ასურეთი, მოხარკე ყუნა ბერძენნი და ჰრომნი. და მა-
 შინ ქართველნი მოხარკე იყუნეს მისდავე. და იყუნეს ქართლსა
 ესრეთ აღრეულ ესე ყოველნი ნათესავნი, და იზრახებოდა ქართლსა 20
 M 128 შინა ექუს ენა: სომხური, ქართული, ხაზარული, ასურული, ებრა-
 ული და ბერძული. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლი-
 სათა, მამათა და დედათა.

თავი [მესამე]

შემოსულა ალექსანდრესი.

25.

3 32 ესე ალექსანდრე გამოჩნდა ქუეყანასა საბერძნეთისასა, ქუეყა-
 ნასა, რომელსა ჰქუიან მაკედონი, ძე ნიკტანებისი⁷ მეგვიბტელისა, ვი-
 M 111 თარცა წერილ არს ამბავი მისი წიგნსა⁸. ამან ალექსანდრე დაიპყრნა
 ყოველნი კიდენი ქუეყნისანი. ესე გამოვიდა დასავლით, და შევიდა სამ-
 M 112 ხრით, შემოვიდა ჩრდილოთ, გარდავლნა კავკასნი და მოვიდა ქართლად. 30
 და პოვნა ყოველნი ქართველნი უბოროტეს ყოველთა ნათესავთა სჯუ-
 ლითა. რამეთუ ცოლ-ქრმოზისა და სიძვისა თუისობა უჩნდა, ყოველსა

¹ მეფისა < M. ² ვაშტაშბისა B. ³ სპან და ტარვალი M. ⁴ ადარაბადა-
 განს B. ⁵ ბაამან B. ⁶ არდაშიროზობით B. ⁷ ძენი კაცნობისი M, ძე ნიკტანებისი
 კ. დ თ ნ უ ა (ИАН 1930, 202). ⁸ წიგნსა ბერძენთასა B.

სულიერსა ჰამდეს, მკუდარსა შესჰამდეს. დაუკუირდა ესე ალექსან-
დრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იჰმოდეს მას. და პოვნა
ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, ხერთვისი მტკურის-
სა, ოძრვე, მოკიდებული კლდესა დადოსსა, თუხარისი¹ მდინარესა
ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ჭოროხი, ორბნისი², კასპი და 5
უფლის-ციხე, ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანნი მისნი: სარკინე და
ციხე დიდი ზაენი³, უბანი ჰურიათა, და რუსთავი, და დედა-ციხე⁴
სამშვილდე, და მტურის ციხე, რომელ არს ხუნანი, და კახეთისა ქა-
ლაქნი⁵. ამით ყოველთა ციხე-ქალაქთა შინა პოვნა კაცნი სასტი-
კად მბრძოლნი, და განუყო ლაშქარი მისი და ყოველთა ამა ცი- 10
ხე-ქალაქთა გარე მოადგინნა, და თუით დგაა მცხეთას, და დაუდგინა
ლაშქარი იმიერ⁶ ზემოთ და ქუემოთ, და თუით დადგა ქსანს⁷ ზე-
და ადგილსა. რომელსა ჰქუიან ნასტარ იგი⁸.

† 33
M 113

მტურის ციხეს და | თუხარისასა არა | ჰბრძოდა, რამეთუ ვერ
შეუძლებდა დაპყრობად. ხოლო სხუანი ესე ციხენი და ქალაქნი და- 15
იპყრნა ექუს თუე. ხოლო სარკინელთა ბუნთურქთაგანთა აგინეს მე-
ფესა⁹. განუწყრა ალექსანდრე და არღარა ინება¹⁰ ზავი¹¹, ვედრება
მათი, და ჰქუა მათ: „ვინადგან მაგინეთ მე, ესე არს ნაწილი ფქუე-
ნი, რათა დაგჳოცნე ყოველნი“. და მოიცვა ქალაქი სარკინე, და
ვერა-სადეთ განეპარა ერთიცა კაცი. ხოლო სარკინელთა შესჭირდა, 20
რამეთუ ჰბრძოდა ათერთმეტ თუე: იწყეს ფარულად კლდესა კაფა,
და განჭურიტეს¹² კლდე იგი, რომელი ლბილ იყო და ადვილად
საჭურეტელი. და განკრბეს ჯურელსა მას სარკინელნი ღამე და შე-
ივლტოდეს კავკასად, და დაუტევეს ცალიერად ქალაქი.

M 114

და იპყრა ალექსანდრე, მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავნი 25
აღრეულნი ქართლს მყოფნი, და უცხონი იგი ნათესავნი მოსრნა,
და დატყუენვა, და დედანი და ყრმანი უცებნი, ათხუთმეტისა¹³
წლისა უმცროსნი, და დაუტევენა ნათესავნი ქართლოსანნი. და და-
უტევა მათ ზედა პატრიაქად¹⁴ სახელით აზონ, ძე იარდოსისი, ნა-
თესავი მისი¹⁵, ქუეყნით ჰრომი, რომელსა ჰქუიან ფროტათოს. ესე 30
ფროტათოსელნი იყუნეს კაცნი ძლიერნი და გვირგვინოდეს ქუეყანა-
სა ჰრომისასა, და მოიყუანნა ქართლად, მისცნა აზნოს¹⁶ პატრიარქ-

¹ თუხარის *M.* ² ორბნის *M.* ურბნის *B.* ³ ზანავი *B.* ⁴ ციხეს *M.* ⁵ კახეთი
საქალაქენ *M.* ⁶ იმიერ და ამიერ *B.* ⁷ ქსანს *M.* ⁸ ნასტაკისი *B.* ⁹ შუა ნათქურ-
თაგანთა მეფესა *M.* ¹⁰ ინება < *M.* ¹¹ ზავი *M.* ¹² განჭუროდეს *M.* ¹³ ათხუთ-
მეტისა *M.* ¹⁴ პატრიკად *B.* ¹⁵ მისი მისი. ¹⁶ აზნოს *M.*

სა¹, და დაუტევა აზონ² ქართლის³ ერისთავად⁴, მის თანა სპანი იგი მპყრობელად ქართლისა.

უბრძანა ალექსანდრე აზონს, რათა პატივ-სცემდენ მზესა და მთოვარესა და ვარსკულავთა ხუთთა, და მსახურებდენ ღმერთსა უხილავსა, დამბადებელსა ყოვლისასა. რამეთუ მას ჟამსა არა იყო⁵ წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა ქეშმარიტისა, რომელ-მინცა(ა) ამხილა, არამედ თუით მოიგონა სჯული ესე ალექსანდრე, მეფობასა შინა მისისასა, ყოველსა ქუეყანასა სჯული ესე დაუდვა; და წარვიდა ალექსანდრე.

ხოლო ამან აზოვამან მოარღვიენა ზღუდენი ქალაქსა მცხეთას¹⁰ საფუძუელითურთ და დაუტეენა ოთხნი იგი ციხენი, რომელნი მოსდგმიდეს პირსა ქართლისასა: თავადი ციხე, რომელ არს არმაზი, და ერთი ციხე დასასრულსა არმაზისასა (ციხე), და ერთი თავსა ზე-
M 115 და მცხეთისასა; მეოთხე ციხე დასავლით მცხეთა მტკუარსა ზედა; და ესენი მომტკიცნა და განავსნა იგინი ლაშქრითა, და ყოველთა¹⁵ ქართლის ქალაქთა (და) მოარღუნა⁵ ზღუდენი. და დაიპყრნა ყოველნი ზღუდენი ქართლისანი ჰერეთითვან⁶ და ბერდუჯითვან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა. და დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრისიკა და მოხარკექეყუნა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი. და ვითარცა წარვიდა ალექსანდრე ეგვიპტედ და ვითარ აღაშენა ქალაქი ალექსანდრია⁷ და²⁰ თორმეტ წლამდის მოვლო ყოველი ქუეყანა, თორმეტსა წელსა შინა დაეპყრნეს ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი, და მეთოთხმეტესა წელსა შინა ალექსანდრიასა შინა მოკუდა. და ვითარ მოკუდებოდა იგი, სიცოცხლესავე⁸ შინა მისსა განუტეენა ყოველნი მთავარნი, რომელნი დამონებულ იყუნეს მისდა, თუისად ქუეყნად. და მოი-²⁵ყუნანა ოთხნი ტომნი მისნი და⁹ ანტიოქოზსქ| ასუროსტანი და სომხითი და კერძო აღმოსავლეთისა უჩინა მას, და მან აღაშენა სახელითა მისითა ანტიოქია¹⁰.

ხოლო რომს მისცა თრინიკოსი და უჩინა კერძო დასავლისა და მან აღაშენა ქალაქი ჰრომი. და ბიზინტიოს მისცა საბერძნეთი³⁰ და ქართლი და უჩინა კერძო ჩრდილოსა ქართლისასა, რათა მსა-
M 116 ხურებდეს იგი ბიზინტიას; და მან აღაშენა¹¹ ქალაქი ბიზინტია,

¹ პატრიკსა B. ² აზნო M. ³ ქართლოს. ⁴ ერისთავად| ვითარმედ M, (შეცდომა წარმოსდგა, ალბათ, დედნის ქარაგმის უმართებულო გახსნისაგან: ედ ან ეედ გაგებულ იქნა როგორც ვედ). ⁵ მოარღუნა M. ⁶ ჰაერითითვან M. ⁷ ალექსანდრე M. ⁸ სიცოცხლისავე M. ⁹ ტომნი მისნი, რომელნი იყუნეს სახელით ანტიოქოზ, რომოს, ბიზინტოს და პლატონ, და მისცა B. ¹⁰ ანტიოქი M. ¹¹ აღაშენეს M.

რომელსა აწ ჰქუიან კოსტანტინეპოლე. ხოლო პლატონ დაუტევა
‡ 35 ალექსანდრიას. და ვითარცა სჯული¹ ალექსანდრესი მოცემული,
იწყო კერპთმსახურებად და შექმნა ორნი კერპნი ვერცხლისანი
განწმედად². და მონებდა³ იგი ბიზინტიოსსა, მეფესა ბერძენთასა.

იყო კაცი ძნელი და მესისხლე. და ესე დააწესა და ამცნო⁵
სპათა მისთა: „ყოველმან ქართუელმან ერმან, რომელმან პოვოს სა-
ქურველი, მოჰკალით იგი“. და ჰყოფდეს ესრეთ რომნი ქართუელ-
თა ზედა: ვინცაეინ გამოჩნდის ქართუელთაგანი ქმნა-კეთილი და
ასაკი, მოკლიან, და იყო ჭირი დიდი ნათესავსა ზედა ქართუელთა-
სა. და ესე აზონ მათ ჰრომთა ზედა იყო მოსისხლე, და მოსრნეს¹⁰
მათგანი მრავალნი.

მასა ჟამსა შინა იყო ჭაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რო-
მელსა ერქუა სახელი ფანვარაზ; ესე ფანვარაზ იყო მამულად ქართლე-
ლი, ნათესავი უფლოს⁴, მცხეთესი ძისა, და დედულად; სპარსი ასპა-
ნელი. და იყო იგი დისწული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექ-
სანდრესსა მცხეთელ მამასახლისი ყოფილ იყო. ესე სამამრ⁵ და ძმა
M 117 მისი, მამა ფარნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრისაგან; ხოლო
დედასა ფარნაოზისსა წარეყუნანა ფარნაოზ სამისა წლისა ყრმა და
შელტოლვილ იყო კავკასიად, და მუნ აღზრდილ იყო. და მოსრულ
იყო მცხეთას მამულსა თუისსა. და ესე ფარნაეოზ იყო კაცი გონი-
20 ერი, მკედარი შემმართველი და მონადირე ჳელოვანი. და იმაღვი-
და იგი სიკეთესა თუისსა აზონის შიშისაგან. ხოლო მონადირეებით
იქმნა მეცნიერ აზონისსა, და შეოყუარა იგი აზონმან მონადირობი-
სათუის. ევედრებოდა ფარნავაზ[ს] დედა მისი: „შვილო ჩემო, ეკრძა-
25 ლე აზონს და ნურას იჩინებ თავისა შენისა სიკეთესა, ნუ უკუე“
მოგკლან შენ“. და იყო შიში და ზრწოლა მას ზედა. და ვითარ
განმრაველდა შიში აზონისი მათ ზედა, ჰქუა ფარნავაზ[ს]: „შვილო
ჩემო, დაუტევე საყოფელი მამათა შენთა, და წარ[მ]იყვანე მამულსა
‡ 36 ჩემსა ასპანს ძმათა თანა, და განერე შენ ცოცხალი | ჳელისაგან აზო-
ნისა“.

და დაამტკიცეს განზრახვა ესე, წასულა ასპანისა; ჳირი
უნდა ფარნავაზს დატევება საყოფელსა მამათა. მისთასა, არამედ
‡ 118 შიშისაგან დედისა⁷ დაამტკიცა წარსლვა. | მაშინ იხილა ფარნა-
ეოზ სიზმარი, რეცა იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა და ეგულეზო-

¹ ამან აზონ დაუტევა სჯული B. ² განწმედად M, გაცი და გაიმ B. ³ მო-
ნებად M. ⁴ უფოს M. ⁵ სარამ M. ⁶ უკე M. ⁷ დიდისა M, დედისა B.

და განსულა, და ვერ განვიდა. [მაშინ შემოვიდა] სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერტყა წელთა მისთა გაზიდინი¹ და გამოიყუანა სარკუმელსა მას. ვითარ განვიდა ველად, იხილა მზე ქუე-მდაბ-
ლად², მიყო ჳელი მისი, და მოჰყოცა ცუარი პირსა მისსა, და იცხო
პირსა მისსა.

5

განიღვიცა ფარნავაზ და განუყირდა სიზმარი იგი: „ესე
არს მე წარვალ ასპანს და მუნ კეთილსა მივეცემი“. ხოლო მას
დღესა შინა განვიდა და ნადირობდა მარტო და დევნა უყო ირემ-
თა ველსა დილომისასა; და იელტოდეს ირემნი ღრღალთა³ შინა
ტფილისისათა; მისდევდა ფარნავაზ, ჰსტყორცა ისარი, ჰკრა ირემ-
სა და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მოვიდა
ფარნავაზ ირემსა ზედა, და დღე იგი მწუხრი, გარდაჰდა, და დაჯდა
ირემსა მის თანა, რათამცა დაყო მუნ ღამე, და დილეულმცა⁴ წარ-
ვიდა. ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო, რომლისა კარი ამქმ-
ნილ იყო ქუითა ძუელად, შეჰქონდა⁵ დარღუევა შენებულსა⁶ მას;
მუნ დაასხა წუიმა მძაფრი. ხოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლოგი
და გამოარღუია კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა⁷
წუიმისა მისგან. და შევიდა ქუაბსა მას და იხილა მუნ შინა განძი
მიუწლომელი, ოქრო და ვეცხლი მიუწლომელი. მაშინ ფარნავაზ
განჰყირდა და აღივსნეს სიხარულითა, და მოევონა სიზმარი და
დაჰკრძალა კარი ქუაბისა ეგრეთვე; მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხ-
რა დედასა თუისსა და ორთა დათა⁸ მისთა. მასვე ღამესა წარ-
მოვიდეს სამნივე იგი სავედრებითა, და იწყეს გამოკრებად განძისა
მის და დაფლეს სიმარჯუესა თუისსა. ვითარ განთენდებოდის, კუა-
ლად ეგრეთვე ამოჰქონან კარი ქუაბისა მის, და ესრეთ გამოკრი-
ბეს იგი ხუთ ღამე, და დაიგულეს სიმარჯუესა მათსა მრავალგან.

M 119

3 37

ქმაშინ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თუისი ქუჯის თანა და
ჰქუა: „მე ვარ ნათესავი უფლოსი, მცხეთოსიქს ძისა, დისწული სა-
მარა მამასახლისისა, და არს ჩემთანა ხოსტაკი დიდძალი; აწ ინე-
ბო, რათა მოვიდე შენ თანა და ვიყუნეთ ჩუენ ძმა, და ვიჴმაროთ
ჩუენ ხოსტაკი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერ აზოვენ ერისთავ-
სა“, და სუემან ჩუენმან გუცეს ძლევა და კეთილი“. მაშინ განეხარა
ქუჯის სიხარულითა დიდითა, ჰქუა: „აღდეგ და მოვედ ჩუენ თანა, და
ნუ შურობ ხუასტაკსა შენსა, და ხოსტაკითა შენითა განგიმრავლენ

M 120

¹ გაზიდინა B. ² ქუე მდაბლად M. ³ ღრიღალთა B, აღრიღალთა ჯ ა გ.
⁴ დილეულმცა M. ⁵ შექნოდა B. ⁶ შენებელსა M. ⁷ დამაშურალი M, დაიმშ-
რალა B. ⁸ დათა M. ⁹ ვვასა M.

სპანი შენნი, ვიდრე გამოვჩნდეთ მტერად აზონისა. მაშინ განიხარონ ყოველთა ქართულთა, აწყუედილთა მისგან და მიწყუედულთა, და ვაგონე, რომელ რომთა მათგანნიცა გამოგუირთნენ, რამეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან“. მაშინ ფარნავაზ წარვიდა სიხარულითა და რომელი შესაძლებელ იყო წარიტანა თანა და დედაცა¹ და დანი² მისნი მის თანა. და მივიდა ქუჯის თანა და ჰქუა მას: „ქუჯი! შენ ხარ შვილი თავთა მათთა ქართლისათა და შენ გმართებს უფლება ჩემი. აწ ნუ შურობ ხოსტაკსა შენსა, რათა განვაძრავლენ სპანი შენნი. და უკუეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩვენი და მე ვარ მონა შენი“. მაშინ შეიერთნეს, ეზრახეს ოსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს, რამეთუ არა სინდა მიცემა აზონისა, და გამოჰყუეს ოსნი და ლეკნი, და განიძრავლენეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და მომართეს აწნის, ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თუისთა და შემოკრიბნა.

მაშინ ათასი მკედარი ჰრომთა³ მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა. მაშინ ყოველნი ქართულნი განუდგეს აზონს, სპანი რომელ დარჩეს ვერლარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ბოროტისმოქმედი იყო. წარვიდა აზონ და მოვიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა | კლარჯეთისათა. ხოლო მოვიდა ფარნავაზ მცხეთას და დაიპყრნა ოთხნი ციხენი მცხეთისანი, და მასვე წელიწადსა შინა დაიპყრა ყოველი ქართლი თუნიერ კლარჯეთისა. ამან ფარნავაზ წარავლინნა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ასურასტანისა, და წარცა ძღუენი დიდძალი, და აღუთქუა მას მსახურება, და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა⁵ ზედა, ხოლო ანტიოქოს შეიწყნაროს ძღუენი მისი, და უწოდა შვილად თუისად, და წარმოსცა გვირგვინი, და უბრძანა ერთა სომხითისათა, რათა შეეწეოდინ ფარნავოზს. ხოლო წელსა მეორესა აზონამ მოიერთნა სპანი საბერძნეთით, განძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს. განემრავლენეს⁶ ქართულნი მკედარნი; მოუწოდა მათ და უკმო ქუჯის და ოვსთა, და შეკრბეს ესე ყოველნი და მოერთნეს ერისთავნი ანტიოქოზისქნი სომხითით. და ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქევესა თანა არტანისასა, რომელსა⁷ ერქუა მაშინ

¹ დედაცა M. ² დანი M. ³ ხარკისა მიცემა B. ⁴ ჰრმით M. ⁵ ბრძენთა M. ⁶ ხოლო ფარნავაზს განემრავლენეს B. ⁷ რომელთ M, რომელსა B.

ქავთა ქალაქი, რომელ არს ჰური, და ეწყუნეს¹ მუნ. და იქმნა ბრძოლა დიდძალი, და მოსწყდეს ორთავეგანნი ურიცხუნი. ხოლო იძლიენეს ბერძენნი ფარნავაზისგან; იელტოდა ბანაკი მათი, და მოჰკლეს აზონა, და ურიცხუნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და წარვიდა ფარნავაზ და მოტყუენა საზღუარი საბერძნეთისა, ანძანძორა. და ეკლესით შემოიქცა, მოვიდა კლარჯეთს, და იპყრა კლარჯეთი და წარმოვიდა მცხეთად სიხარულითა დიდითა. ხოლო სიმდიდრესა ზედა მისსა დაერთო ხუ|ასტაკი აზონისცა, და M 128 იქმნა სიმდიდრე გარდაბრეული. |არა ინებეს განდგომა ბერძენთა². მაშინ ფარნავაზ მისცა დაჲ³ მისი ოსთა მეფესა ცოლად, და ერთი 10 დაჲ⁴ მისი |მისცა ქუჯის ცოლად⁵. მიეცა |ქუჯის| ქუეყანა ეგრისის| წყალსა და რიონს შუა, ზღვიდგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამტკიცა ერისთავად მუნ, და მან ქუჯი ალაშენა ციხე-გოჯი. მაშინ ფარნავაზ უშიშ იქმნა ყოველთა მტერთა მისთაგან, და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს 15 ჯ 39 ზედათ. და განამრავლნა ყოველნი მკედარნი ქართლოსანნი. განაწესნა M 129 ერისთავნი რვანი და სპასპეტი. ერთი გაგზავნა მარგუშ ერისთავად, და მისცა მცირით მთითგან⁶, რომელ არს ლიხი. ვიდრე ზღუამდე რიონს ზემოთ. და ამანვე ფარნავაზ ალაშენა ორნი ციხენი, შორაპანი და დმნა. და გაგზავნა ერთი კახეთისა ერისთავად, მის- 20 ცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი. ერთი გაგზავნა ხუნანისა ერისთავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი⁷. ერთი გაგზავნა სამშვილდეს ერისთავად, და მისცა სკორეთისა⁸ მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი⁹. ერთი 25 გაგზავნა წუნდას ერისთავად, და მისცა ფანვართგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა-არტანი¹⁰. ერთი გაგზავნა ოძრვის ერისთავად, და მისცა ტასისკარიდგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავიდგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აქარა. ერთი გაგზავნა კლარჯეთს, მისცა არსიანითგან ზღუამ- 30 დე, და მერვე ქუჯოს ერისთავები და ეგრისი¹⁰. ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგვიდგან ვიდრე

¹ უწყუნეს *მ.* ² უკანასკნელი წინადადების მაგიერ *ბ-ში* სწერია: „ხოლო ეგრისის წყალს ქუეშოთ დარჩა ბერძენთა. რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა“. ³ დაა *მ.* ⁴ დაეუმატეთ *ბ-დან.* ⁵ მათგან *მ.* მთითგან *ბ.* ⁶ გარბნი *მ.* გარდაბანი *ბ.* ⁷ სკვრეთისა *ბ.* ⁸ ხაშირი და გოცი *მ.* ⁹ ჯავახეთი, კოლა და არტანი *ბ.* ¹⁰ ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა *ბ.*

ტასისკარამდე¹ და ფანვარადმდე, რომელ არს შიგა ქართლი. და
M 130 ესე სპასპეტი იყო შემდგომადვე² წინაშე მეფისა, მთავრობით განა-
გებდის ერისთავთა ზედა. ხოლო ამით ერისთავთა ქუეშე, ადგილთა
და ადგილთა, განაჩინნა სპასალარნი და ათასისთავნი, და მათ ყოველ-
თაგან მოვიდოდა ხარკი სამეფო და საერისთო. ესრეთ განაწესა 5
ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა. ვერ-
ლარა იძიეს შური ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იყუნეს
ბერძენნი ბრძოლისაგან³ ჰრომთასა. ამან ფარნავაზ მოზღუდა ქა-
ლაქი მცხეთა მტკიცედ და ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლი-
სანი, მოოკრებულნი ალექსანდრესგან, ამან აღაშენა. და მანვე შე- 10
ქმნა კერპი დიდი სახელსა⁴ ზედა თუისსა. ესე არს არმაზი, და
პ 40 ფარნავაზ სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი
თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერიდგან ეწოდა არმაზი კერპისა მის-
თუის, და ქმნა სატფურება დიდი კერპისა მისთუის აღმართებუ-
ლისა. 15

ოც და შვიდისა წლისა მეფე იქმნა, სამეოცდახუთ წელ მეფობ-
და ნებიერ, და მსახურებდა იგი ანტიოქოს, მეფესა ასურასტანისა-
სა, და ყოველნი დღენი მისნი, რაჲ⁵ დაჯდა, მშვიდობით აღაშენა
და განავსო ქართლი. ხოლო თუენი გაწაფულის და სთულისა არი-
M 131 სანი⁶ [დაყუნეს მცხეთას, სამეფოსა ქალაქსა, და თუენი ზამთრი-
სანი დაყუნეს გაჩიანთა, ხოლო თუენი ზაფხულისნი წუნდას. და
ჟამითი-ჟამად მივიდის ეგრის[ს] და კლარჯეთს, და მოიკითხნეს მეგ-
რელნი და კლარჯნი. და განავის ყოველი საქმე დაშლილი. ხოლო
იგი რომნი ათასნი მჭედარნი, რომელნი აზონისგან მოერთნეს
ფარნავაზს. რომელი ზემოთ ვახსენეთ, იგინი განყუნა ჳევთა და 25
ქუეყანათა შინა. იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მის
აზონისსა მჭედ იყუნეს, და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი. და
რადგან⁷ წარვიდა ალექსანდრე, არლარა ჳამდეს კაცსა, თუინიერ
რომელ შესწირიან კერპსა მსხუერპლად. იყო განსუენება და სიხა-
რული ყოველსა ქართლსა ზედა მეფობისათუის ფარნავაზისსა, და 30
იტყოდეს ამას ყოველნი: „ეჳმადლობთ სუესა⁸ ჩუენსა, რამეთუ
მოგუცა ჩვენ მეფე ნათესავთაგან მამათა ჩუენთასა, და აღგვიჭდა
ხარკი და⁹ ჳირი უცხოთა ნათესავთაგან. და ესე ყოველი აღასრუ-
ლა ფარნავაზ სიბრძნითა, და სიქადულითა, და სიმენითა, და სიმ-

¹ ტასის კარამდე M. ² ყოვლადვე B. ³ უფლისაგან B. ⁴ სახლსა M, სახელ-
სა B. ⁵ რაა M. ⁶ არსნი M, არისანი B. ⁷ არადგან M. ⁸ სპასა M. ⁹ და <M.

დიდრითა“. ესუა ძე და უწოდა საურმაგ. და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსის(ს)ა ნათესავთაგანი. ამან M 132 განაქრცო ენა ქართლისა, და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თუნიერ ქართულისა¹. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული. და მოკულდა ფარნავაზ და დაფლეს წინაშე არმაზისა 5 კერპისა.

და ამის წილ მეფე იქმნა ძე მისი საურმაგ². მას ჟამსა შინა 3 41 ზრახვა ყუეს ერისთავთა ქართლისათა და თქუეს: „არა კეთილ ქარს ჩუენდა, რათამცა ვმსახურებდეთ ნათესავსა ჩუენსა, არამედ ვიყოთ ერთად და მოვკლათ ჩუენ საურმაგ³ და ვიყუნეთ ჩუენ თავისუფალ, 10 ვითარცა ვიყუნით პირველ, და მივსცემდეთ ხარკსა ვინცავენი გამოჩნდეს მძღე. რამეთუ ესრეთ ყოფითა უფრო განვისუენებთ“. განამტკიცეს განზრახვა და მოკულა საურმაგისი⁴. ხოლო იგრძნა საურმაგ, და წარვიდა ფარულად, და ივლტოდა. წარიტანა თანა დედა მისი, მივიდა ურძუკეთას⁵ დედის ძმათა მისთა თანა. მაშინ რომთა 15 იგი აზნაურნი წარვიდეს და მივიდეს ურძუკეთესვე და ჰქუეს საურმაგს⁶: „დიდი კეთილი დგას მამისა შენისა; ამისთვის ვართ ჩუენ ერთგულეებას შენსა“.

მაშინ საურმაგ ეზრახა ოვსთა მეფესა, მამისა დისწულსა მისსა, და შეეწია. ხოლო იგი სიხარულით წარვიდა შუელად მისსა. 20 და საურმაგ⁷ შეიკრიბა ურძუკეთიცა, და წარმოემართა ქართულთა M 133 ზედა, და ვერვინ წინა აღუდგა მას; და დაიპყრა ქართლი, და მოსრინა განდგომილნი მისნი, და რომელთამე შეუენდო, ხოლო დაამდაბლნა ქართლოსანნი. და წარჩინებულ ყუნა აზნაურნი. ხოლო განმრავლებულ ყუნა ურძუკენი, ნათესავნი კავკასისნი, ხოლო ტყუენვასა 25 მას ზაზართასა ყოველნივე მშვიდობით დარჩომილ იყუნეს სიმაგრისაგან ქუეყანისა, და ვერღარა იტევდა ურძუკეთი.

მაშინ ამან საურმაგ წარმოიყუანნა იგინი ყოველთა კავკასიის ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე⁸ მათგანნი წარჩინებულ ყუნა, და სხუანი მიითვალეს⁹ დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი. და ესენი დაიპყრნა მისანდობლად თუისად დიდებულნი¹⁰. და დაჯდა საურმაგ მცხეთას მეფედ; და დაუმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისა და მცხეთისათა; და მან შექმნა ორნი კერპნი, აინინა და დანა¹¹, და ამართნა გზასა ზედა მცხეთისასა. და მსა-

¹ ქართლისა M, ქართულისა B. ² სარმაგ M. ³ სურმაგ M. ⁴ საურმაგისი M, საურმაგისი B. ⁵ ურძუკეთას M, ქუეყანასა დურძუკეთასა B. ⁶ სარმაგს M, საურმაგს B. ⁷ საურაგ M, საურმაგ B. ⁸ რომელნი M. ⁹ მიითვლეს M, დასხნა მითიულეთს B. ¹⁰ დედულნი B. ¹¹ დანანა B.

ხურებდა იგი მეფესა ასურასტანისასა, და მოიყუნა ცოლი სპარსი, ასული ბარდაელისი ერისთავისა; და ესხნეს მის თანა ორნი ასული და არა ესუა ძე. მაშინ მოიყუნა სპარსეთით შვილი ნებრო-
 3 42 თისა, ნათესავითგან ცოლისა მისისა, დედის დისწული, და დაიჭირა
 M 134 იგი შვილად, რომელსა ერქუა სახელი მირვან. და მისცა ასული 5
 მისი ცოლად, ქალაქი გაჩიანი და საერისთაო¹ სამშვილდისა.

და ერთი ასული მისცა ძესა ქოჯისა, მამისა დისწულსა მის-
 სა². მეფობდა საურმაგ ბედნიერად მრავალთა წელთა; და მოკუდა
 საურმაგ, და მეფე იქმნა მის წილ შვილი მისი მირვან.

ესე იყო მირვან ტანითა სრული, შეუნიერი, ძლიერი და ქვე- 10
 ლი. ამისსა მეფობასა დურძუკუთა³ დაივიწყეს სიყუარული⁴ ფარნა-
 ვაზისი და საურმაგისი, და გარდამოვიდეს ურძუკეთს მყოფნი, და გაა-
 ერთნეს თანა ქართათუის⁵ მსხდომნი კავკასიანნი, მოტყუენნეს კა-
 ხეთი და ბაზალეთი.

მაშინ მირიან მეფემან მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართ- 15
 ლისა, და შემოკრიბნა ყოველნი სპანი მჭედარი და ქუეითი⁶, და
 ყოველნი კავკასიანნი იყუნეს სარწმუნოდ მორჩილებასა მირიანის-
 სა, რომელნი გარდამოვლინებულ იყუნეს საურმაგ მეფისა თუნიერ
 ქართალთასა⁷. შემოკრიბნა ესე ყოველნი, წარემართა დურძუკეთს⁸.

შეკრბეს ურძუკნი, დაუდგეს სიმაგრეთა ზედა გარდასლეთა გზასა 20
 მას. მაშინ მირიან გაიდაჯდა ცხენისაგან, მივიდა ქუეითთა თანა
 M 135 თუისთა, და წარუძღუა წინა ქუეითთა. ზურგიით შემოადგინნა მჭე-
 დარნი და მოვიდა კართა მათ შინა, ვითარცა ჯიქუი სიფიცხლითა,
 ვითარცა ვეფხი სიმენითა, ვითარცა ლომი ზახილითა. იქმნა მათ
 შორის ბრძოლა ძლიერი, ხოლო მირიანს ვერ ჰკუეეთდა მახვილი 25

დურძუკეთა⁹, ვითარცა კლდესა სპასა¹⁰. და დადგა¹¹ უძრავად, ვი-
 თარცა კოშკი მტკიცედ; და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა, და
 მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუ. ხოლო იძლიენეს დურძუკნი¹² და ივლ-
 ტოდეს. მიუდგეს უკანა ქართველნი, მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და
 შევიდა¹³ მირიან დურძუკეთს, და მოაოგრა დურძუკეთი და ქართ- 30

3 43 ლი¹⁴. და შეაბნა კარნი ქუეითკირითა, სახელად დარუბალ. და¹⁵ და-
 ჯდა მირიან მცხეთას, ნებიერად, უშიშად. იყო კაცი მიმნიჭებელი

¹ საერისთო M, საერისთო B. ² მამისა დის წულისა მისისა M. ³ და ურ-
 ძუკუთა M, დურძუკუთა B. ⁴ და დაიწყეს სიყუარულითა M, დაივიწყეს სიყუარუ-
 ლით B. ⁵ ქართალეთისა B. ⁶ ყოველი მჭედარი და სპანი და ქუეითი M. ⁷ ქურ-
 ძელთასა M, ქართალთასა B. ⁸ და ურძუკეთს M, დურძუკეთს B. ⁹ და ურძუკ-
 თა M, დურძუკუთა B. ¹⁰ სიპსა B. ¹¹ დადგა M. ¹² დრკუნი M, დურძუკნი B.
¹³ შევიდეს M. ¹⁴ ქართალი B. ¹⁵ დარუბანდა ჯ ა ვ.

კეთილისა უხუად. შეიყუარეს იგი ყოველთა მკუიდრთა ქართლისა-
თა, და ჰმსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანელთასა.

ამის - ზე მიიცულა ანტიოქის მეფობა ბაბილონს. და მას
ჟამსა შინა მეფე იქმნა სომხითს რომელსა ერქუა არბაკ¹. ეზრახა
მირიან არბაკს². და მოკუდა მირიან და მეფე იქმნა მის წილ ძე⁵
მისი ფარნაჯომ. ამან უმეტა ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება. და
M 136 ამან აღაშენა ციხე ზადენი, და შექმნა კერპი, სახელით ზადენ, და
ამართა ზადენს. და იწყო შენებად კახეთს ქალაქსა ნელქარისსა,
რომელ არს ნეკრესი. ამისა შემდგომად შეიყუარა სჯული სპარსთა.
ცეცხლის-მსახურება; მოიყუანეს სპარსეთით ცეცხლის-მსახურნი და¹⁰
მოგუნი, და დასხნა იგინი აღგილსა მას, რომელსა აწ ჰქუიან მო-
გუთა. ამისთუის მოიძულვეს იგი მკუიდრთა ქართლისათა, რამეთუ
დიდი სასოება აქუნდა კერპთა მიმართ. მაშინ შეითქუნეს ერისთავნი
ქართლისანი უმრავლესნი, და წარავლინეს მოციქული წინაშე სო-
მეხთა მეფისა, და ჰქუეს: „მეფე ჩუენი გარდაქდა სჯულსა მამათა¹⁵
ჩუენთასა: არღარა მსახურებდეს ღმერთთა მპყრობელთა ქართლი-
სათა. და შემოიღეს სჯული დედული: აწ არღარა ღირს არს იგი
მეფედ ჩუენდა; მოგუეც ძე შენი არბაკ³, რომელსა უზის ცოლად
ნათესავი ფარნავაზიანთა მეფეთა ჩუენთა; გუაშუელე ძალი შენი, ვა-
ვოტოთ ფარნაჯომ, შემომღებელი⁴ ახლისა სჯულისა, და იყოს მე-²⁰
ფედ ჩუენდა ძე შენი არბაკ და დედოფლად ჩუენდა ცოლი მისი,
შვილი მეფეთა ჩუენთა“.

მაშინ სთნდა სომეხთა მეფესა განზრახვა ესე, ვაგზავნა მო-
M 137 ციქული მათი პ[ა]სუხითა კეთილითა და რქუა | მათ: „უკეთუ ქეშ-
ქ 44 | მართად უბიწოთა გულითა გნებაეს მეფობად თქუენდა ძე ჩემი²³
მეფედ თქუენდა, ყოველთა მომეცით⁵ მე მძევალი⁶, და მიგცე⁷. და
ყოვლითავე ნიჭითა აღგავსნე“. მაშინ ერისთავთა ქართლისათა უმ-
რავლესთა⁸ მისცეს მძევლები, განაცხადეს განდგომა ფარნაჯომისი.
მაშინ სომეხთა მეფე ყოვლითა ძალითა მისითა წარმოემართა ქარ-
თლსა; ხოლო ფარნაჯომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა, და მოიყუა-³⁰
ნნა სპარსნი ძლიერნი, და რომელნიმე დარჩომოდეს შემოკრიბნა
ქართუელნიცა. ხოლო ერისთავნი ქართლისნი მიეგებნეს სომეხთა მე-
ფესა ტაშირს, და მუნ შეკრბა სიმრავლე სომეხთა და ქართუელთა.

¹ არშაკ B. ² არშაკი B. ³ არშაკ B. ⁴ შემამღებელი M. ⁵ მოცემით M, მო-
მეცით B. ⁶ მრავალი M, მძევალი B. ⁷ მიგეც M, მოგაცე ძე ჩემი მეფედ თქუენდა
ჩ. ⁸ უმრავლებთა M.

ხლო ფარნაჯომ მიეგება მუნვე ტაშირს. იქმნა მათ შორის ბრძო-
ლა ძლიერი; მოსწყდა ორთაგანვე ურიცხვი, რამეთუ იძლია ფარნაჯომ
სომეხთა და ქართულთაგან, და მოიკლა ფარნაჯომ¹, და მოსრეს სპაჲ¹
მისი. ხლო ძე ფარნაჯომისი მირიან² ერთისა წლისა წარიყუანა
ყრმა მამამძუძემან მისმან, და ივლტოდა სპარსეთს. ხლო სომეხთა⁵
მეფემან მოსცა ძე მისი არბაკ³. დაიპყრა ყოველი ქართლი და მე-
M 1:38 ფობდა იგი ნებეირად. და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართ-
ლისათა და უმეტეს მომტყიცნა ზღუდენი ზავახეთს⁴, ქალაქსა
წუნდას.

პ 45 მოკუ და არბაკ³, და მეფე იქმნა არტაგ. | და ორ წელ ოდენ¹⁰
მეფობდა, და მეორესა წელსა მეფობისა მისისასა მოვიდეს ერის-
თავნი სპარსთანი სპითა დიდითა ძიებად სისხლისა ფარნაჯომისა და
სპათა მათ სპარსთასა, რომელნი აწყუდილ იყუნეს ფარნაჯომის
თანა. ვერ წინააღუდგა მათ არტაგ, მეფე⁵ ქართველთა, რამეთუ
დიდ-ძალი იყო სპარსთა, არამედ განამაგრნა ციხენი და ქალაქნი.¹⁵
და მოვლეს სპარსთა ყოველი ქართლი, და მოვლეს ველნი, არამედ
ციხე-ქალაქნი ვერა-რომელი წარიღეს, და წარვიდეს. მოკუდა არ-
ტაგ, და დაჯდა მის წილ ძე მისი ბარტონ. ამან უმეტა ზღუდეთა
მცხეთისათა და ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა. და აღზარდეს
სპარსთა ძე ფარნაჯომისი მირიან, რომელი სიკუდილსა ფარნა-²⁰
ჯომისსა წარიყუანა მამამძუძესა მისსა, რომელი ვახსენეთ პირველ.
ესე მირიან იყო კაცი ქუელი, მუნე, მუნედარი; და მრავალგზის გამო-
იცადა იგი [ბრძოლასა]⁶ თურქეთა და არაბთასა.

ამან შეკრიბნა სპანი ძლიერნი სპარსეთს, წარემართა ქართლს.
მიუგზავნა მოციქული ერისთავთა ქართლისათა, და ჰქუა მათ:²⁵
M 1:9 „მოიხსენა⁷ სიყუარული (მამის) მამისა | მირიანისი და კეთილი მისი
თქუენდა მომართ. დადაცათუ მამამან ჩემმან შემოილო სჯული⁸
თქუენ შორის და მისგანცა გაქუნდა კეთილი, სამართლად და მოი-
კლა მამა ჩემი, რამეთუ ვერ კეთილად იპყრა სჯული მამათა თქუენ-
თა. აწ ნუ არს საურავი და შიში გულსა თქუენსა სიკუდილისათუის³⁰
მამისა ჩემისა, რამეთუ სჯულისა დატევებისათუის მოჰკულენ მამანი
შვილთა და ძმანი ძმათა. და არა იძებნების სისხლი სჯულის და-
ტევებისათუის მწიკულთა⁹. მე ვარ შვილი მამათა¹⁰ თქუენთა ფარ-
პ 46 ნავაზიანთა. დადაცათუ აღზრდილ ვარ სპარსთა თანა, არამედ ვარ

¹ სპა M. ² მირიან M. ³ არშაკ B. ⁴ ჯავახეთს B. ⁵ არცა: გაამეფეს M,
არტაგ მეფე B. ⁶ ბრძოლასა < M. ⁷ მოიხსენეთ B. ⁸ სჯული უცხო B. ⁹ მოკლულ-
თა B. ¹⁰ მეფეთა B.

მე სჯულსა ზედა მამათა თქუენტასა, და ვესავე მე ღმერთთა ¹ მპყრობელთა ქართლისათა და სასოებათა მათთა წარმართებულ ვარ ძიებად მამულისა თქუენისა, და აწ ითუალეთ ჩემგან დიდება და კეთილი“.

ხოლო ერისთავთა ქართლისათა არა შეიწყნარეს ბრძანება ⁵ მირიანისი, არამედ ყოველნი მივიდეს წინაშე ბარტომ მეფისა. ხოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი არა წარჩინებულნი წარმოვიდეს და მიერთნეს მირიანს, ხოლო მეფემან ბარტომ შემოიკრიბნა ყოველნი მყოფნი ² ქართველნი, და მოირთო ძალი სომხითით და მოგება იგი ხუნანს. და იპყრა იგი ზურგად ქართლი ³ ხუნანი. და ¹⁰ მივიდა მირიან და დადგა მდინარესა ბერდუჯისასა. იწყეს ბრძოლად და გამოჩნდეს ორთავე შორის მუნ ბუმბერეზნი; იყუნეს ყოველთა დღეთა ბუმბერეზთა ბრძოლასა თუესა ერთსა: ოდესმე მათ სძლიან ⁴. ხოლო ამას თუესა შინა ერთსა ამან მირიან თავით მოკლა ცამეტი ბუმბერეზი ქართუელთა და სომეხთაგანი, და არავინ გამოჩნდა ¹⁵ ქართუელთაგანი და სომეხთაგანი მძლე მირიანისი; და ვერცაღად თუით ბარტომ მეფე ებრძოდა მას, რამეთუ არა იყო ბარტომის თანა გოლიათობა ⁵. მაშინ ბარტომ მეფემან განიყუანნა სპანი მისნი და მიმართა ყოვლითა სპითა, და ქმნა ბრძოლა ძლიერი; მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვი, და იძლიენეს სომეხნი და ქართველნი და მოკლეს ბარტომ, მეფე ქართველთა. ხოლო ამას ბარტომს არა ესვა ²⁰ ძე, არამედ ასული ერთი. და სიცოცხლესავე მისსა მოეყვანა ეგრისით ქისწული ქუჯისი, სახელით ქართამ, რომელსა შესდგმიდა ფარნავაზი-
³ 47 M 141 ანობა ფარნავაზისი და “ ქუჯის ცოლისაგან და დედისა მისისა საურმაგისაგან, ასულისაგან ქუჯის ცოლისა. და ასული მისი ცოლად ²⁵ ბარტომ მეფისა და აეღო შვილად. და ესე ქართველთა სათნოებისათუის ექმნა ბარტამს, რამეთუ ქართველთა დიდი სათნოობა აქუნდა ფარნავაზიანთა მიმართ ⁷. და არა ნებვიდა სხვისა ნათესავისა მეფობა, რომელსამცა არა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა. ესე, ქართუელთა მძლე შვილებელი“ ბარტომ მეფისა, მასვე წყობასა მოიკლა ³⁰ ბარტომის თანა ⁸. ხოლო ცოლი მისი, ასული ბარტომისი, უძლები დარჩა. ივლტოდა და წარვიდა სომხითს, და მუნ შუა ყრმა და უწოდა სახელად აღრეკი, და იზრდებოდა მუნ. ხოლო ვითარ მოკ-

¹ ათთა M, ღმერთთა B. ² მყოფნი მყოფნი M, სპანი B. ³ ქალაქი B. ⁴ + და ოდესმე ამთ სძლიან B. ⁵ გოლიათობა M. ⁶ ფარნავაზის დის B. ⁷ მართ M. ⁸ ესე ქართამ, ძე შვილობილი B. ⁹ ბარტომისთა M.

ლა მირიანმან ბარტამი, და შემოვიდა ქართლად, და რომელნიმე დაშთომილ იყუნეს ერისთავნი ქართლისანი ციხეთა და სიმაგრეთა შინა, მისცა მათ ფიცი და აღთქმა და მოიყუანნა ყოველნი.

და მძლავრებითა გამოიყუანა ცოლი ბარტამისი სამშვილ-
დითა¹ და შეირთო ცოლად, რომელი შვილი იყო არბაკუნიან-
M 142 თავე², ჯდა მცხეთას, და ნებიერად მეფობდა მცირედ³ ჟამ, და
ჰ 48 მოკუდა, და დაჯდა მის წილ ძე მისი ქარბაკ⁴, დედით არბაკუნიანი⁵
და მამით ნებროთიანი და ფარნაფაზიანი. ამან განაშორა⁶ ნენქარ
ქალაქი კახეთისა, რომელ არს ნეკრისი, და მატა სიმაგრესა უფ-
ლისციხისასა. და იყო ესე ძლიერი ძალითა, დიდი და გოლიათი. 10
ხოლო ესე ადერკი⁷, ძე ქართამისი, ასულის წული ბარტამ მეფისა,
ვაჟსენე ზემოთ⁸, აღიზარდა⁹ სომხითს. და იყო კაცი ასაკით შეუნი-
ერი, ტანით დიდი და გოლიათი, მრავალგზის გამოცდილ იყო ბრძო-
ლასა სომეხთა და ასურთასა, და მას მოეკლა მრავალი ბუმბერეზი
და სახელოვან ქმნილ იყო იგი. 15

ამან მოითხოვნა სპანი სომეხთა მეფისაგან. და მოსცნა მას
და წარუმართა არბაკს¹⁰, ქართველთა მეფესა ზედა, დედის ძმასა
მისსა, ხოლო არბაკ¹¹ შემოკრიბნა ყოველნი ერისთავნი ქართლისა-
ნი და რანითცა მოირთო ძალი სპათა და მიეგება წინა. და შეკრბეს
ორნივე სპანი თრიალეთს, დაიბანაკეს მახლობელად ერთმანერთისა. 20
M 143 ითხოვა ბრძოლა არბაკ¹² აქდორკისა. ხოლო ადორკი სიხარულითა
აღიჭურა საჭურველითა შეუნიერითა და აღჯდა¹³ ტაიქსა და ჰჭუა
სპათა მისთა: „განმმაგრეთ ზურგით კერძო ჩემი, და ნუ შესძრწუნ-
დებით“.

განვიდა ეგრეთვე არბაკ¹². შეიჭურა და განვიდა განწყობ[ი]ლთა 25
შორის. აღიზახნეს ორთავე ვმითა სასტიკითა და მიეტევენეს ურთი-
ერთას, და იწყეს ორთავე გურგემა ორორი, და ვერა ჰკუეეთეს საჭურ-
ველსა ერთმანერთისასა; ბრძოლისა სიგრძესა შინა განუტყდა ორო-
რები, და აღმოიღეს ჩუგლუგები, და იწყეს ბრძოლად ჩუგლუგებითა.
ოდეს უხეთქნიან ჩუგლუგები იგი საჭურველსა ზედა მათსა, ჰგუანდის 30
ვმა იგი ვმასა მას უროს მჭედლისასა. რომელი ეცემის გურდემლსა,
ჰ 49 და ვმა ზახილისა მათისა მსგავსი იყო ქუხილისა. [მაშინ ვერ სძლეს
ურთიერთას, და შურეს და უკუდგეს იმიერ და ამიერ. შეღამდა დღე

¹ სამშვიდითა M, სამშვლდით B. ² არბაკუნიანთავე M, არბაკუნიანთავე B.

³ მცირედა M. ⁴ არშაკ B. ⁵ არბაკუნიანი M, არშაკუნიანი B. ⁶ განაშუ[რ]ნა B.

⁷ ხუსადერკი M, ხოლო ესე ადერკი B. ⁸ ზომოთ M. ⁹ აღიზარდა M. ¹⁰ არშაკს B.

¹¹ არშაკ B. ¹² არშაკ B. ¹³ და დაღჯდა M.

იგი, განისუენეს ორთავე, და დილას კუალად გამოვიდეს, და აღი-
M 144 დეს მშვილდები, და იწყეს რბევად და სრვად¹ ერთმანერთისა.
ჰკრა ადრეკი ისარი მკერდსა არბაკისა², და ვერღარა უფარა სი-
მაგრემან საქურველისაზან, და განეარდა ზურგით და ჩამოვარდა
არბაკ³ ცხენისაგან. შემოიქცა ადრეკი მსწრაფლ, და მოვიდა სპათა 5
თანა სომხითისათა, და ჰქუა მით: „გაფუცებ ღმერთთა თქუენთა, ნუ
განამარტებთ მახილთა თქუენთა ქართველთა ზედა, მამულნი
[არიან]⁴ ჩემნი; და აწ მე ვარ მეფე მათი ძალითა და შეწყენითა
თქუენითა“. ისმინეს სომეხთა ვედრება მათი, დაადგრეს ადგილსა
ზედა. მივიდა მახლობელად ადრეკ ქართველთა სპათასა და ჯმა უყო 10
ჯმითა მადლითა: „მე ვარ შვილი მეფეთა თქუენთა და სუესა ჩემსა
მოუცემია მეფობად ჩემდა. აწ მიიღეთ ჩემგან კეთილი და სიხარუ-
ლი; აჰა ესერა აღარა მიუშნე სპანი სომეხნი თქუენ ზედა.
A 1 მა შინ ჰქუეს ქართულ[თა]: „შენ გამოსჩნილ უმჯობესი ყოველთა
ნათესავთა [ფარნავაზიანთა]. რადგან მოკულა მეფე ჩუენი, და ვმად- 15
ლობთ [სუესა ჩუენსა], შენ ხარ მეფე ჩუენი, რამეთუ მოგუეცი [სა-
M 145 ზღურად მე]ფისა ჩუენისა შვილივე მეფეთა ჩუენთა, გოლ[იათი და
სახელოვანი“. და გარდაჯდეს ყოველნი ქართველნი, დაცუივეს
|პირსა ზედა თუი|სსა და თაყუანის სცეს ადერკის. და მშუიღობით
შეკრბეს ერ|თად სომეხნი და ქართველნი, სპარსნი რ|ანისნი, და 20
მოიღქეს ქართველთა გუირგუინი⁵ არბაკისი⁶, და დაადგეს ადერკი|ს
და წარიყუანქეს. და ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართ-
ლი და ევკრისი. და მოსცა სომეხთა [მეფემან ასული თუისი ცო-
ქ 50 ლ]ად. და დაჯდა მცხეთას და მეფობდა [კეთილად. ოცდა ათის წე-
ლი]სა იქმნა მეფე და ორმოცდა ჩუი|ღმეტ წელ მეფობდა. ხოლო 25
პირველსა წელსა მეუობისა მის[ისასა იშვა უფალი ჩუენი] იესო
ქრისტე ბეთლემს ურია|სტანისასა. და მოვიდეს მო|გუნი ძლუნისა
შეწირვად, და [მათ მოგუთა შესლვასა იელუსალემ]ს მოვიდა ამბავი
მცხეთას, ვ|თარმედ იელუსალემი| წარმოტყუენესო. [და ურიანი
A 2 რომელნი მცხეთას იყუნეს, იქმნა მათ შორ|ის გლოვა და ტირილი. 3.)
და შემდგომად მეორისა [წლისა⁷ სხუა] მოვიდა ამბავი, ვითარმედ
სპარსნი არა წარტყუნევად მოვიდეს იელუსალემს, არამედ აქუნდა
M 146 ძლუენი ყრმი|სა ვისმე შობილ|ისათუის. განიხარეს ურიათა მცხე-
თელთა. [და შემდგომად ამისსა], ვითარ გარდაჯდეს წელნი ოცდა

¹ სისრად B. ² არშაკისასა B. ³ არშაკ B. ⁴ არიან < M, მამულნი B. ⁵ გუ-
ირგუინი < A. ⁶ არშაკისი B. ⁷ მეორეს წელსა M.

ათნი, მოვიდა¹ მოციქული ურიათა] იელუსალემით ურიათა მცხეთელთა თანა, [ვითარმედ რომლისა]თუის იგი მოვიდეს მოგუნი და შეწირეს ძღუენი, აღზრდილ აქრს იგი და იტყუის თავსა თუისსა ძედ ღმრთისა. აწ წარგვივლენიეს ჩუენ მოციქული ყოველთა თანა ურიათა, რათა მოვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი. განვიკითხოთ და გავბრჭოთ მის ზედა და აწ თქუენგანცა წარმოვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი და წარვიდეს მანდით ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კანანელი² და მუნ დახუდეს ჯუარცმასა უფლისასა და მათ მოიღეს... [ელიოზ მცხეთელმან, ვითარცა წერილ არს ესე მოქცევისა შინა ქართლისასა. და მან მეფემანვე]

პ 53 ადერკი უმატა სიმაგრეთა ქართლისათა... [და უმეტეს მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი, წყლისა იმიერ და ამიერ. და მისვე] ადერკის მეფობასა მოვიდეს ათორმეტთა წმიდათა M 147 მოციქულთაგანნი ანდრია და სიმონ კანანელი] აფხაზეთს და ეგრისს|. და მუნ აღესრულა წმიდა სიმონ ქალაქსა ნიკეისისასა³, საზღვარსა ბერძენთასა. ხოლო ანდრია მ[ოაქცია მეგრელ]ნი და წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა, ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა] ადერკის მეგრთაგან სჯულისა დატეობა, განუწყრა და წარავლინნა] ერისთავნი მისნი, იძულებით კუალად მიაქცივნა მეგრელნი; და დაძალნეს ხატნი და ჯუარნი. და შერისხდა მეფე ადერკი ერისთავსა] კლარჯეთისასა¹, რომელ მშვიდობით განუტევა [ანდრია მოციქული. და ამისვე] ადერკისა მეფობასა გამოჩნდა კუალად მეფობა სპარსეთისა. რამეთუ, რათგან შესრულ იყო ალექსანდრე და განირყუნა სპარსეთი], აქა ეამადმდე არღარა დაჯდომილ იყო [მეფე სპარსეთს,

პ 61 რამეთუ [ადგილთა იყუნეს ერისთავნი.

მაშინ [ნ შეკრბეს ერისთავნი] სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ აელალან ბრძენი. მაშინ სომეხნი და ქართველნი იყუნეს მორჩილ აელალანისი...ადერკის] მეფობადმდე ერთი დაჯდის ქართველთა მეფედ, [რაზომცა მრავალნი იყუნიან შვილნი მეფეთანი, ხოლო ამას M 148 ადერკის ეხსნეს] ორნი ძენი, [რომელთა განუყო ქალაქი მცხეთა] A 4 [და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი; ერეთითგან [ვიდრქ თავადმდე მტკურისა და ეგრისა, ესე მისცა ბარტამს [ძესა თუისსა]. ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა ს[ამხრით ქართლ]ი ყოველი, ვიდრე თავადმდე მტკურისა და კლარჯეთი, მისცა ქართამს ძესა თუისსა, და მოკულა ადერკი.

¹ მოვიდეს მოციქულნი M. ² კარსნელი M. ³ ნაკოფისსა M, ნიკოფსასა B.
¹ ერისთავთა კლარჯეთისათა M.

თერამეტი.

და მეფობდა შემდგომად მისსა შვილნი მისნი.

მათსა მეფობასა სპასიანოს [რომთა კაისარმან] წარმოტყუენა იელუსალიმი, და მუნ ოტებულნი ურ[იანი მოვიდეს მცხეთას და დასხდეს ძუელთავე¹ ურიათა თანა, და ერ[თნეს შვილ- 5 ნი ბარაბასნი], რომელნი ჯუარცმასა უფლისასა განუტრევეს ურია- 6 თა უფლისა ჩუენისა იესოს | წილ. და მოკუდეს ბარტამ [და ქართამ.

შემდგომად მათსა მიეფე იქმნნეს შვილნი: [არ- მაზს² ფარსმან და შილა³ ქალაქსა კაოს. ადერკითვან ესე მეფენი

M 149 იყუნეს მორჩილებასა შინა სომეხთა მეფისასა, უმეტეს არმაზელნი 10 [მეფენი შეეწეოდინან სომეხთა ყოველთა მტერთა ზედა. მაშინ მეფე [იქმნა სომხითს დიდი იგი მეფე იარავანდ, და დაივიწყა მუნ კე-

თილი⁴ ქართველთა, ექმლავრა ფარსმან არმაზელსა, და მოულო საზღუარსა ქართლისასა ქალაქი წუნდა და არტანი მტკურამდენ], და

A 5 დაასხნა წუნდას შინა კაცი მვეცი, ნათესავნი დევთანი, და 15 უწოდა...] სა სახელად საჯატუნი⁵, რომელი ითარგმნების დევთა სახლად. და ვერ იძებნეს მეფეთა ქართლისათა საზღუარი, [და მოკუ- დეს მწუხარებასა შინა დიდსა ფარსმან და კაოს⁶.

ცამეტი.

და დასხდეს შემდგომად მათსა შვილნი მათნი არ- 20 მაზს აზორკ, და შიდა ქართლსა არმაზელ⁶... იყუნეს კაცი მვეცი და შემამართებელნი. შეითქუნეს ესენი და განიძრ[ახეს ძიება საზღუარ-

თა ქართლისათა. მაშინ მოკლა სამხატ ბავრიტიანმან იარავანდ, მეფე სომეხთა და [დასუა მეფედ ძმა იარავანდისი⁷ არტაშან. მაშინ ამათ მეფეთა ქართლისათა, აჩხოლ და არმაზაელ, მოუწოდეს ოვსთა [და 25

3 63 ლეკთა, და გარდამოიყუანნეს | ოვსთა მეფენი, ძმანი ორნი გოლიათ- 30 ნი⁸, ბაზუკი და აბაზოკ, სპითა ოვსეთისათა, და ამათ [გარდამოა-

M 150 ტანეს თაქნა პაქანქანი და ჯიქნი. და გარდამოვიდა მეფე ლეკთა და გარდაპოიტანნა დურძუქნი და დიდონი. და ამათ მქეფეთა ქართლისათა | შეკრიბნეს სპანი თუისნი. შეკრბა ესე ყოველი სი- 30

მრავლე ურციხუი. და სიმარჯუით [ფარულად შეკრბეს. ვიდრე სპანი შეკრებოდეს სომეხთანი, [და შევიდეს ესენი სომხითს და

A 6 უგრძნებლად წარმოსტყუენეს | ბირაეთი⁹ და ვანანდი ბაგრევანამდე და ბასიანამდე. შეიქცეს და ჩატყუენეს დაშტი, ვიდრე ნახჭევანამ-

¹ რომელთავე A, ძუელადვე მოსრულთა MB. ² არმაზის M. ³ კეთილი კვ A.

⁴ ქაჯატონი M, ქაჯატუნი B. ⁵ კასპო M. ⁶ არმაზელ < M, შევსებულია B-დან.

⁷ არვანდისავე M. ⁸ გოლიათნი < M. ⁹ შირეთი M, შირაკუანი B.

დე¹ და აღიღეს ტყუე[... ური]ცხუი, და აღივსნეს ყოვლითავე ხუას-
ტაგითა, და[გამოვლეს გზა ფი]სოსისა².

მაშინ სუმბატ ბივრიტიანმან [მოუწოდა სპათა
ს]ომხითისათა, და შეკრბეს მსწრაფლ სომეხნი [და დევნა უყუეს.
ხოლო] ესე ყოველნი ჩრდილონი გაუყრელ³ იუ[უნეს...] და მის- 5
რულ იუუნეს კამბეჩოანსა, დაებანაკა იო[რსა ზედა, და განუყოფ]დეს
ტყუესა და ნატყუენავსა. მაშინ სუმბატ წარავლინა მოციქული და
რქუა; „რომელი აღგიღია ნატყუენა[ვი სომხითით, პირ]უტყუი, ოქრო,
ვეცხლი და ნაქსოვი, ყოველი მ[ი]მინიკებია თქუენდა[. და რომელი
დათხეულ არს სისხლი სომეხთა [თქუენ მიერ, იგიცა] უძებნელ არს 10

M 151 თქუენ ზედა; არამედ რომელი [აწე გყავს კაცი ტყუ]ედ, განუტევეთ
და წარვედით განმდიდრებულნი“. ხოლო მათ პასუხი[მიუტეს:
„არა სხუად შემოვედით სომხითს, [არამედ ძიებად შე]ინდა, და ვერა
გპოეთ შენ. და აწ მოვედ ჩუენ[და და მიიღე ნაწი]ლი შენი, თუარა
მოვიდეთ შენდა, სადაცა [იყო და ვერ] განერე [ველისაგან ჩუენისა] 15
ცოცხალი“. მაშინ * [სუმბატ ბივრიტიანმან განვლო მტკუარა;

ქ 64 და [ბაზოკ ოვსთა] მეფემან სთხოვა მუქარა, მიუგზავნა მოციქული და
სთხოვა თავის-თავ ბრძოლა.

ხოლო სუმბატ აღიკურა და აღჯდა ვარზანტსა⁶ მისსა და გან-
ვიდა განწყობილთა შორის, და მუნით გამოვნდა ბაზუკ; და აღიზახ- 20
ნეს ორთავე და მიეტევენეს. დასცნა სუმბატ ჰოროლნი⁷ სარტყელსა
ზედა და განავლო ზურგით წყრთა ერთი, აღილო ცხენისაგან და
დასცა ქუეყანასა ზედა. მაშინ მიეტევა ანბაზუკ შევლად⁸ ძმასა
თუისსა, და მოსწუადნა სუმბატ ჰ[ო]როლნი იგი, მიეგება და ეგრეთ-
ვე მას სცნა და განავლო და დასცნა ქუეყანასა ზედა და თქუა: 25
„სომეხთა დედათა და მამათა ყრმათა ჩვილთათუის. რომელნი

M 152 თქუენ მოსრგენით“⁹. მაშინ სპათა მათ ყოველთა ოვსთა, ლეკთა და
ქართველთა და ყოველთა მათ ჩრდილოთა ერთპირად აღიზახნეს და
თქუეს: „ვინათგან მოკლენს ძმანი ისი ორნი თავნი გოლიათობისანი
ყოვლისნი, სიკუდილი ჩუენი არად შერაცხილ არს“. და განბოროტ- 30
ნეს და შეკრბეს ყოველნი სპასალარობასა¹⁰ ქუეშე არძუკ და ამა-
ზერისსა, ქართველთა მეფეთასა, და ყოველნი მიეტევენეს სუმბატს
და სპათა სომხითისათა. მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდ-ძალი მათ შო-

¹ ნაქვევანამდე A, < M. ² ფარისოსისა B. ³ გაყრილ M, განსრულ B. ⁴ შე-
ვაგეთ B-დან. ⁵ ჰესთა M, ოვსთა B. ⁶ ვარსამატსა B. ⁷ ჰოროლნი M, ოროლნი B.
⁸ შევლად M, შევლად B. ⁹ მოსენით M. აღსწუდენით B. ¹⁰ სპასილარობასა M.
* აქ ხელნაწერს აკლია ორი ფურცელი.

რის, და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა სამ ქ[ა]მითგან ვიდრე მე-
ცხრედ ჟამამდე. და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუი, და აღწდა
მტურეი, და დღე ბნელ იქმნა. ვითარცა ღამე; და აღრეულ იქმნეს
ერთგან და ვერლარა იცნობდეს ერთმანერთსა მტურისა მისგან. მა-
შინ იძლია ბანაკი სომეხთაგან. მეოტ იქნეს და დაფარნეს¹ ყოველ-
ნივე. მიუდგა სუმბატ, მრავალთაგან მრავალთა მოწყლული, და
სდეენა ღამემდის და მოსრნა ყოველნი ოვსნი და ლეკნი. რომელ-
თაგან მცირედნი დაურჩეს. ხოლო ქართუელნი უფრო დარჩეს სო-
მეხთა² გზათა მეცნიერებისაგან. შემოიხუეწნეს (რამეთუ) ორნივე
მეფენი ქართლისანი მცხეთას მოწყლულნი.

M 153

5.

10

მაშინ სუმბატ გამარჯუებული შემოვიდა ქართლად და მოა-
ოჯრა ქართლი, რომელი (არღარა) პოვა ციხეთა და ქალაქთა გა-
რეგნით. არამედ ციხე-ქალაქთა არა ებრძოდა, რომელ³ არა მზად
კ 65 იყო მსწრაფლ გამოსულისა[გან. აღაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრკვეი-
სასა. რომელს[ა] ეწოდებოდა სამცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქუიან
დომთა⁴, მოკიდებულად მათას ღადოსსა. და დაუტეენა მას შინა
ლაშქარნი შემწედ წუნდათ და მბრძოლად ოძრკვეელთა და წარვიდა.

15.

მეფენი ესე ქართლისანი, არზუკ და ამზაერ, სიფიცხლითა
გულისა მათისათა არა შეუშინდეს. არამედ განამაგრნეს ციხენი და
ქალაქნი მათნი, განიწირნეს ყოველნი ველნი ქართლისნი, და არა
დასცხრეს კრებულისაგან⁵ სომეხთა ზედა. და იწყეს ოვსთა ძებნა
სისხლისა მათისა სომეხთა ზედა, გარდამოვიდოდეს ქართლად, და-
ემეგობრნეს ქართუელთა, და მარადის ჰკრთებდა.

M 154

და იყო ოძრკვეს ქალაქსა შინა ერისთავი⁶ მეფისა აზზაჰერქი-
სი, აზნაურთაგანი. და იგი დადგრომილ იყო სარწმუნოებით ერი-
გულეებასა ზედა ამზაერისსა, და მას შეეწევოდეს მეგრელნი. ხოლო
წუნდელნი და [და]მოთელნი⁷ შეეწევოდეს ერთმანერთსა, და დაუცხრო-
მელად იბრძოდეს. და უფროსი ბრძოლა მათი იყუის მდინარესა ზე-
და; რომელსა ჰქუიან ნოსტე.

25

და იყო კლარჯეთს ერისთავი არძუკ მეფისა, აზნაურთავეგა-
ნი; და იგი ავნებდის აზნაურთა სომხითისათა ქუეყანასა პარზლის-
სა⁸, რომელ არს ტაო⁹. და ვერაეინ შეუვიდა მავნე კლარჯეთს,
რამეთუ შეუვალი და მაგარი იყო ტყუითა და კლდითა, და მკუიდრ-
ნი კლარჯეთისანი იყუნეს მკუირცხნი, მწნენიცა.

30

ხოლო თუით მეფენი ქართლისანი მცხეთით გაღმართ ევენე-
ბოდინ სომხითს, გზასა აბოცისსა, და მარადის ესრეთ ჰკრთებო-

35.

¹ დაიფანტნეს B. ² სამეოტოთა B. ³ რამეთუ B. ⁴ დემოთი B. ⁵ კირთები-
საგან B. ⁶ ევა M. ⁷ დემოთელნი B. ⁸ პარზისასა B, პარტლისსა M. ⁹ ტააო M.

დეს¹ ქართუელნი და ოვსნი. მაშინ წამოემართა ძალითა მისითა ყოვლითა² არტაბან, მეფე სომეხთა, და სპასპეტი სუმბატ ბავრი-
ტიანი. ხოლო ქართველთა განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი, და
M 155 მოვიდეს სომეხნი და დადგეს მცხეთას და ჰბრძოდეს ხუთ თუქ; და
დღეთა ყოველთა იყუს ბრძოლა ბუმბეზთა. მაშინ შესჭირდა ქარ- 5
თუელთა და ოვსთა, და ითხოვეს მშვიდობა, და აღუთქუეს მორჩილე-
ბა და არღარა ძიება სისხლისა და ზღუარისა. მაშინ ისმინა სომეხთა
ჰ 66 მეფემან ვედრება მათი: ქმნეს ფიცი და აღთქმა, და დაიმონნა იგი-
ნი ქართველნი და ოვსნი სომეხთა მეფემან და წარვიდა,
ხოლო გარდაჯდეს ამას შინა წელნი რაოდენნიმე, და აღშენ- 10
და ქართლი მოოჯრებული სომეხთაგან. მაშინ უცალო იქმნეს სო-
მეხნი, და იწყეს ბრძოლა სპარსთა და ბერძენთა, და პოვეს მას
შინა ჟამი მარჯუე ქართველთა და ოვსთა, იწყეს კირთებად სომეხ-
თა, რამეთუ სპანი სომეხთანი ყოველნი და ორნი ძენი მეფისანი
A 7 სუმბატ იყუნეს ბრძოლად სპარსთა, | და ვითარცა განამრავლეს 15
ქართველთა და ოვსთა ვნება სომეხთა, მაშინ არტაშან მეფემან შე-
კრიბნა სპანი, რომელნი შინა დარჩომოდეს, და მისცნა ძესა მისსა
M 156 ზარენს³, და წარმოგზავნა ქართველთა ზედა. | ხოლო შეკრბეს ქარ-
თუელნი და ოვსნი და მიეგებნეს ქუეყანასა ჯავახეთისასა, ეწყვნეს
და სძლეს ზარენს. და აოტეს ზარენ, და მოსრეს სპა მისი ყოველი, 20
და სდევენქეს საზღურამდე სომხითისა, ქუეყანასა პარხრისასა, რო-
მელ | არს ტაო⁴. მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა, და შვიპყრქეს
ტბისა მის პირსა, რომელსა რქუიან უელი. და უკმოიყუანეს⁵. ხო-
ლო ოვსთა ნებევედა მოკლვა მის [ზარენისი] სისხლისათუის მეფეთა
მათთასა; არამედ [ქართველთა დაიცივეს ცოცხლებით ძიებისათუის 25
საზღვართა | მათთასა, და დასუქს პურობილად ციხესა დაბალნი-
სასა. ვერ | ძებნეს სომეხთა, რამეთუ უცალო იყუნეს სპარსთაგან.
მაშინ წელსა | მესამესა მოვიდა სუმბატ ბივრი-
ტიანი და ძენი მეფისნი: არტავაზ და ტივრანი, | ყოვლი-
თა სპითა სომხითისათა. მაშინ მეფეთა ქართლისათა უბრძანეს ქვე- 30
A 8 ყანათა მათთა შელტოლა ციხეთა, ქალაქთა. | და მთუღეთთა⁶ გა-
ამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი. მოვიდეს სომეხნი და დადგეს თრია-
M 157 ლეთს, აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და დააზავნეს⁷. მისცეს ქარ-
თუელთა ძე მეფისა შეპყრობით და აღუთქუეს შეწივნა ესრეთ: „უკე-
თუ ვინ აღდგეს მტერი და მოღმართ [გ]ებრძოდეს⁸, ჩუენ ორნივე 35

¹ კირთებოდეს B. ² ყოველთა M, ყოვლითა B. ³ ზარენას M, ზარენს A, ზარენს B. ⁴ ქუეყანასა პარხრისასა, რომელ არს ტაო < MB. ⁵ უკმოიყუნეს A. ⁶ მთიულელთა B, მთიულეთთა M. ⁷ და დაიზავნეს B, და იზავნეს M. ⁸ გბრძოდეს B, ებრძოდეს M.

მეფენი თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა თანადაგიდგეთ და გი-
 შუელოთა; და თუ ვისმე|მიღმა ბრძოდეთ, ათას-ათასითა მკედრითა
 3 67 ჭურვი|ლითა [შეგე|წეოდეთ“. და ესეცა უქმნეს ქალაქსა ჩუენსა,
 დრამა არტშ|ან მეფისა] ხატიითა დავსცეთო. ხოლო ამისთვის სო-
 მებთა [უკმოსცეს სა|ზღვარი ქართლისა, ქალაქი წუნდა და ციხე 5
 დამოთ|ისა¹, ჯავახეთი] და არტანი. და მიერითგან იქმნეს მოყუარე
 |სომეხნი და ქართველნი და ოგსნი, სამნივე ერთად ბრძოდეს
 |მტერთა. და| აღესრულნეს არზოკ და არმაზაელი, ნუ|გეშინის ცე-
 მუ|ლნი დიდად, რამეთუ სიმკნითა მათითა [უკუმოიხუნეს] საზღვარ-
 ნი ქართლისანი. 10

M 158 და შემდგომად მათ|სა მეფობდეს| შვილნი მათნი:
 არმაზს—ამზა² და შინა-ქართლს—დეროკ. |და შემდგომად მათ|სა
 A 9 მეფობდეს შვილნი] მათნი; არმაზს—ფარ|სმან ქუველი და შიდა-
 ქართლს—მირდაატ. აქამომდე ესე მეფენი ყოველნი ორნი³ იყუნეს
 მოყურობასა ზედა: ერთგან მოყუარენი ვისმე და ერთგან მტერნი 15
 ვისმე. მაშინ ამან მირდატ ქართველმან მოიყვანა ცოლი სპარსი,
 3 68 ნათესავი მეფეთა, და წუევითა სპარსთათა მტერ ექმნნეს ფარსმან
 ქუველსა [არმაზელსა, და ვანიზრახეს მუხთლად სიკუდილი ფარსმან
 ქველისა, და მოხადა მირდატ ფარსმან ქუელსა]; სახლსა თუისსა,
 რეცა მიჯლიშად და განცხრომად; უთხრა ვინმე ფარსმანს, და 20
 არა მივიდა. მიერითგან იქმნეს მტ|ერ]; მირდატს
 შეეწეოდეს სპარსნი, ხოლო ფარსმან[ს]-სომეხნი.
 ესე მირდატ იყო კაცი ურვილი და მოსისხლე, ხოლო ფარსმან
 ქველი—კაცი კეთილი და უხუად მომნიჭებელი და |შემენდობელი,
 ასაკითა შუენიერი. ტანითა დიდი და ძლ|იერი, მკნე, მკედარი, 25
 M 159 შემმართველი ბრძოლასა, უშიში ვითარცა უჯორცო, და |ყოველ-
 თა უმჯობესი, ყოველთა მეფეთა ქართლ|ისათა, რომელნი გარდა-
 ცვალებულ იყუნეს უწინარეს მ|ისსა. ესე უყუარდა მირდატის
 კერძთაცა ქართველთა, |სძულდა მირდატ მესისხლეობისა და მე-
 დგრობისა მ|ისისათვის, და გამოერთ|ენეს უმრაველსნი მირდატი- 30
 A 10 საცა |კერძნი... ფარსმან] |ქველი აოტა, და წარვიდა მირდატ
 სპარსეთად⁵.

იყო სპასპეტ⁶ ფარსმან ქუელისა, ეგრეთვე ქუე-
 ლი და გოლიათი, სახელით ფარნაზ, ძუძუსმტე ფარსმანისი,
 ერთგული, სარწმუნო და მისანდომელი. იგი დაადგინა ქართლსა⁷, 35

¹ დემოთისა MB. ² ამზასა B, ამზსა M. ³ ორ-ორნი B, ოროლნი M. ⁴ არმა-
 ზელსა—ქველსა] გამოტოვებულია A-ში კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდო-
 მის გამო; შევასეთ B-დან. ⁵ სპარსეთად A. ⁶ სპასპეტი MB, სპარსეთი A. ⁷ შიგა
 ქართლსა .11, შიდა ქალაქსა B.

ადგილსა მირდატისსა. ყოვლადვე იყვის ფარნავაზ სპასპეტი ქა-
ლაქსა შინა. ხოლო მეფე ფარსმან იარებოდის და განაგებდის სა-
მეთოსა მისსა. მაშინ მირდატ გამოიყვანნა სპარსნი, სპანი ძლიერნი,
და მომართა ფარს[მან]ს. ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა სპანი ქართ-
ლისანი და მოირთო ძალი სომხითთ, და მიეგება იწროთა რკი- 5
M 160 ნის-წყეისათა. იწყეს[ს] ბრძოლად მუმბარეზთა დღეთა მრავალთა; | და
რომელი გამოჩნდ[ის] მუმბარეზი სპარსთა შორის, რომელსა ვერ
ებრძოდინა [მუმბარეზნი ქართლისანი, მას ზედა განვიდის თუით
კ 69 მეფე ფარსმან [ა]ნუ სპასპეტი | მისი ფარნავაზ, აჯობიან და სძლიან.
და მას ბ[რძოლ]ასა შინა მოკლა ფარსმან მეფემან ჩუი დ მე ტ ი 10
მუმბა[რეზი სპარსი]. ხოლო სპასპეტ მან მისმან [მოკლა
ოცდა სამი]. მაშინ იყო სპარსთა შორის კაცი [ერთი გოლიათი],
A 11 სახელი ჯონბერ, რომელი ლომსა | ქვლითა შეიპყრობდა. ამან სთხო-
ვა ბრძოლა თავის-თავ მეფესა ფარსმანს. ხოლო ფარსმან ქუველი
სიხარულითა აღიჭრა და განვიდა. აღიზახნეს¹ ორთავე ვმითა სას- 15
ტიკითა, მიეტევენეს ერთმანერთსა და იწყეს ვრმლითა ბრძოლა, ვმა²
ბრძოლისა მათისა ემსგავსა ვმასა³ ქუხილისასა. აჯობა ფარსმან, ჩა-
მოაგდო და მოაქცია სპისა მისისა კერძო, ვმა ყო ვმითა მალლითა:
„აჰა ლომო ბრძონვალენო, ცხოვარნი დასეტყუილნი“. მაშინ მიე-
ტევენეს სომეხნი და ქართველნი⁴ სპარსთა ზედა, აოტნეს და მოს- 20
წყუიდნეს და ტყუე ყუნეს ურიცხუნი, და წარვიდა მირდატ მეფე
სპარსეთადვე. და წელსა მეორესა კულად მოვიდა მირდატ სპითა
უძლიერესითა. ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა ქართველნი მკედარნი
და⁵ ქუეითნი, და[დ]ვა მცხეთა-ქალაქსა შინა, რამეთუ არა ჰყვეს
სპანი მირდატისა სპათა ოდენნი. მოვიდა მირდატ და დადგა ჯა. 25
ქუს. და ეგრეთ დღეთა ყოველთა იბრძოდა. და მას ბრძოლასა ში-
ნა ფარსმან მოკლა თავის-თავითა მუმბარეზი თ ო რ მე ტ ი⁶.

მაშინ ფარსმან [მეფემან] სიფიცხითა გულისათა არღარა
განახნ[ნ] სპირავლე სპათა], არამედ განვიდა ჟამსა განთიადისას[ა]
A 12 სპითა თუისითა, დაესხა, და მო[ს]სცა სუემან მისმან ძლევა, აოტა 30
ბანაკი მათი და მოსწყუიდნა ურიცხუნი. და წარვიდა მირდატ მე-
ოტი სპარსეთადვე. ამიერითგან განითქუა სახელი ფარსმან ქველისა
და სპასპეტისა მისისა ფარნავაზისი. წინამძღუარ ექმნა იგი სპათა
M 162 სომხითისათა⁷. და იწყო ბრძოლად სპარსთა და შესლევად სპარ-

¹ აღისახნეს *A*, აღიზახნეს *MB*. ² ვმა *A*, ჟამი *M*, ზაჰმი *B*. ³ ვმასა *A*, „ამ-
სა *M*, ზაჰმსა *B*. ⁴ გართველნი *A*. ⁵ და < *A*. ⁶ აქ კიდურმსგავსების შეცდომის
გამო გადამწერხ გამოჩნენია: „ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ ათეჟსმეტი“ (*M*).
⁷ ქართლისა და სომხითისათა *MB*.

სეთს. და ვერა ოდეს წინააღმდეგს სპარსნი. მაშინ სპარსთა გე-
 3 70 ბა-ყვეს მარჯუენ. და მოიყვანეს მზუარეული ერთი, და აღუთქუეს მას
 კეთილი დიდი და რქუეს: „წარვედ და შეეწყნარე ფარსმანს ქუველ-
 სა და წარიტანე თანა წამალი საკლავი, და ჩაურთე საკმელსა მის-
 სა და შეაჭამე“. წარმოვიდა მზუარეული იგი და ყო ეგრეთ, ვი- 5
 თარცა უთხრეს სპარსთა. და მოკლა ფარსმან მეფე. მაშინ იქმნა
 გლოვა, ტირილი და ტყება ყოველთა ქართველთა ზედა, წარჩინე-
 ბულთაგან ვიდრე გლახაკთამდე. იტყებდეს თავთა მათთა, და ყო-
 ველთა ქალაქთა, უბანთა და დაბათა დასხდიან მგოსანნი გლოვი- 10
 სანი, და შეკრბიან ყოველნი და ავსენებდიან სიმკნესა და სიქუე-
 ლესა და სიშუენიერესა და სახიერებასა ფარსმან ქველისასა, და
 A 13 იტყოდეს ესრეთ¹: „ვაჲ² ჩუენ და, მოგუიძულნა³ ჩუენ
 სუემან ბოროტმან, და მეფე ჩუენი, რომლისა მიერ ქსნილ ვიყვენით
 M 163 მონებისაგან მტერთასა, მოიკლა კაცთა გრძნეულთაგან, და აწ მი-
 ვეცენით ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა“.

მაშინ გამოვიდეს სპარსნი, და გამოიტანეს თანა
 მირდატ, და იპყრეს ქართლი, და მისცეს მირდატს ნაწილი
 მისი, ხოლო ნაწილი ფარსმანისი თუით დაიჭირეს, და დაუტევეს ერის-
 თავი არმაზს, ხოლო [ფ]არნავაზ სპასპეტმან წარიყვანა ცოლი და
 ძე ფარსმან ქუელისა, ივლტოდა და მივიდა სომხითს, რამეთუ სო- 20
 მეხთა მეფისა ასული ცოლი იყო ფარსმანისი; და დაიპყრა ქართლი
 მირდატ და ერისთავმან⁴ სპარსთამან. ხოლო მეგრნი დადგეს ერთ-
 გულობასა ფარსმანის ძისასა.

მას ჟამსა [მო]ყუარედ იყუნეს სომეხნი და ბერძენნი. მაშინ
 სომეხთა მეფემა[ნ] მოირთო ძალი ბერძენთაგან და წარმოემართა 25
 ბრძოლად სპარსთა და ქართველთა. ეშუელნეს მეგრნი, და შეკრ-
 ბა სიმრავლე ურიცხუი. მაშინ მირდატ⁵ და ერისთავმან სპარსთამან
 ქმოირთეს ძალი სპარსეთით. ხოლო სომეხნი [და ბერძენნი და მეგ-
 M 164 რელნი შთავიდეს შიგა-ქართლს, და მუნ მიეგებნეს სპარსნი და
 A 14 ქართუელნი მდინარე]სა ზედა, რომელსა რქუიან ლიახუი, და მუნ 30
 იქმნა ბრძოლა მათ შორის ადგილსა, რომელსა რქუიან რეჯაჲ⁶.
 მოსწყდა ორთაგანვე ურიცხუი⁷, იძლინეს სპარსნი და ქართველნი,
 და შოკლეს მირდატ და ერისთავი სპარსთა, და მოსრნეს სპანი მათ-
 3 71 ნი. | თ[ე]ქუსმეტი.

¹ ესრედ M. ² ვაჲ M. ³ მოვიძინა M, მოგუძინა B. ⁴ ერმან A, ერისთავმან B.M. ⁵ მიდრატ A. ⁶ რეჯაჲ A, რევი M, რეხი B. ⁷ ირიცხუინი A, რიცხვი M.

დასუეს მეფედ ძე ფარსმან ქველისა, რომელსა ერქუა ადამი, და სამ წელ ოდენ მეფობდა. მოკუდა და დარჩა ძე მისი წელიწდისა ერთისა ყრმა; და ვიდრე აღიზარდებოდა ყრმა იგი, მეფობდა დედა ადამისი, რომელსა სახელი ერქუა ლადან¹.

ჩუიღმეტი.

5.

და ვითარ აღიზარდა ძის წული ფარსმან ქველისა, სახელით ფარსმანე, [მეფე იქნა].

თურამეტი.

- და შემდგომად მისსა მეფობდა ძე მისი ამზასპ. იყო კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი, მსგავსებით ფარსმან ქველისა; 10 ამისსა მეფობასა გამოვიდეს ოვსნი, სპანი დიდნი, გზასა დვალე-
M 165 თისასა. ვერ იგრძნა ამზასპ ვიდრე გამოსლვადმდე მათისა. მოვიდეს ოვსნი და დადგეს ლიახუსა [ზედა რვა დღე] განსუენებად. არა სა-
და განვიდა მარბიელი, რამეთუ ქალაქსა მცხეთისასა შემუსრვად გამოსრულ იყუნეს. მაშინ ამზასპ მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა 15
A 15 ქართლისათა. მოვიდეს ერისთავნი: აღმოსავლეთისა ერისთავი, კახეთისა ერისთავი, ხუნანისა ერისთავი, სამშუილდისა ერისთავი. და შემოკრბეს მკედარნი სპარსეთისანი, და ვიდრე მოვიდოდეს ერის-
თავნი, მოვიდეს ოვსნი ჩრდილოთ კართა ქალაქისათა, რომელ არს მუხრანი. მაშინ ამზასპ მეფემან განავსნა ციხენი და კარნი მცხეთი- 20
ქ 72 სანი ლაშქრითა, და იყო სიმრავლე ქუეითთა მცხეთელთა, რომელნი კართა და ზღუდეთა სციიდეს; მათგან კიდე გარე მეომრად გამა-
ვალი ლაშქარი ქუეითი იყო ოცდა ათი ათასი ყოვლადვე, მაშინ რომელ ჰყვა მკედარი ათი ათასი. განვიდა (ამსა) ამზასპ და განა-
წესნა ქუეითნი არაგუსა იმიერ და იმიერ სიმაგრეთა შინა კართა; 25
M 166 რქუიან საფურცლე. იპყრა ზურგად ქალაქი და ქუეითნი იგი, რომელ დაეყენნეს კართა შინა. იწყეს ბრძოლად მუმბარეზთა. განვიდა ამ-
ზასპ მშუილდითა, იწყო სროლად გულითა ფიცხლითა და მკლავითა ძლიერი თქა; ეზომე შორს ისროდა, რომელ დამართებითა 30
A 16 მდგომთა ოვსთაგან არა შემეტყობოდა? და არცა ინახებოდა სიშორითა, ანუ აქუს მშუილდი. და მუნ ჰკრის ისარი, რომელსა ვერ დაუდგნის სიმაგრემან საქურველისამან. და მას [დღესა შინა ამზასპ მოკლა მუმ-
ბარეზი თხუთმეტი რჩეული და ცხენი მრავალი. და სხუათადაცა მუმ-
ბარეზთა ანზასპისათა მოკლნეს მუმბარეზნი ოვსთანი; და დადვა დი- 35
დი ვნება ოვსთა ზედა. მას დღესა შინა მოვიდა ამზასპ ქალაქად

¹ ლადანა M, დადანა B. ² შეეტყუებოდა B, შეიტყუებოდა M.

მკედრითა სპითა, ხოლო ქუეითნი იგი დადგეს მუნვე ადგილსა ზე-
და კართა შინა. და მას ღამესა მოემატნეს მკედარნი, რომელნი ვერ
მოეტანნეს თანა ერისთავთა მათ სისწრაფითა.

და ვითარ განთენდა, კუალად განვიდა მუნვე ამზასპ და
M 167 აღიხუნა ოროლნი. და გამოვიდა ოვსთავან კაცი ერთი, რომელსა
ერქუა სახელი ხანხუა¹; იგი გამორჩეული იყო სპათა შორის
ოვსთასა². აღიზახნეს ორთავე და მიეტევენეს ურთიერთსა, და პირ-
ველსა მისულასა ჰკრა ოროლნი ამზასპ, და განავლო ზურგით, და
მოკლა იგი. და აღმოიჭადა³ ჳრმალი, და მიეტევა სხუათაჲ ბუმ-
A 17 ბერეზთაჲ ჳრმლითა, და მოკლნა ორნი სხუანი⁴. | შემოვიდა ქალა- 10
ქად მკედრებითურთ, ხოლო ქუეითნი განვიდეს მუნვე კართა ზედა.
და მას ღამესა კუალად მოემატნეს მკედარნი, და განიზარახეს დასხმა
ჰ 73 ოვსთა. განვიდა და დაესხნა, განთენების ჟამსა, მკედრითა და ქუეი-
თითა და ყოვლითა ძალითა, და აოტა ბანაკი მათი, და მოკლა
მეფე ოვსთა, და მოსრა ყოველი სიმრავლე მათი. წელსა მეორესა 15
მოირთო ძალი სომხითით და შეკრიბნა სპანი მისნი ყოველნი და
განვიდა ოვსეთს, ვერვინ წინა აღუდგა და მოტყუნა ოვსეთი. და
მოვიდა შინა განმარჯუებულნი.

შემდგომად ამისსა შეექნა სილაღე და იწყო მესი-
M 168 სხლეობად, და მოსწყუიდნა მრავალნი წარჩინებულნი. ამისთვის 20
მოიძულა იგი ერმან ქართლისამან, და მტერ იქმნა⁵ იგი სომეხთა,
და შეიყუარნა სპარსნი. მაშინ განდგეს ერისთავნი დასავლეთისანი
ხუთნი: ორნი ერისთავნი ეგრისისანი, ერთი ოძრქისა⁶, ერთი კლარ-
ჯეთისა, ერთი წონდისა. ეზრახნეს ესე სომეხთა მეფესა და ითხო-
ვეს სომეხთა მეფისა ძე მისი მეფედ, რამეთუ დისწული იყო ამზას- 25
პისი. მაშინ სომეხთა მეფე, ძალითა მისითა, წარმოემართა ქართ-
ლად], და მოირთო ძალი საბერძნეთით. და ეზრახნეს [ოვსთაცა.
A 18 ხოლო ოქსენი სიხარულითა წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო
მათი ამზასპ. და გამოვლეს გზა თაკურისა და მოვიდეს ერის- 30
თავთა თანა ეგრისთა. მაშინ ამზასპ მოუწოდა სპარსთა, და მო-
ვიდეს სპანი⁷ ძლიერნი; და შემოკრიბნა ქართველნიცა, რომელნი
დარჩომოდეს. მაშინ ოვსთა და მეგრთა გარდამოვლეს მთა მცირე,
და შეკრბეს იგინი ერთად და ერისთავნი ქართლისანი გან-
დგომილნი.

და ესე ყოველნი მივიდეს წინაშე სომეხთა მე- 35

¹ ხუანხუა *MB*. ² ამის შემდეგ *A*-ში სწერია (სხვა ხელით) და წაშლილია: «ძე მისი ყადანლი». ³ აღმოვიდა *A*. ⁴ სახუანი *A*. ⁵ ექმნა *MB*. ⁶ ოძრქისა *A*. ⁷ სპარსნი *MB*.

M 169 ფისა. ხოლო წარმოემართა ამჟასჳ, და მიეგება | გუთის-
 ჳეგსა, და არავინ იპოვა ეგეოდენტა მათ სპათა შინა ბერძენტა, სო-
 მეხთა, ოვსთა, მეგრთა და ქართველთა, მარტოდ მბრძოლი ამჟას-
 პისი, არამედ ეწყენეს ურთიერთას სპანი, და იქმნა ბრძოლა მათ
 შორის. იძლია ამჟასჳ, და იძლია სპა მისი, და დაიპყრეს ქართლი. 5
 ცხრამეტსა.

დაუტევა სომეხთა მეფემან ძე მისი ქართლისა მე-
 ჳ 74 ფედ, რომელსა სახელი ერქუა რევ, დისწული ამჟასპისი. | ამან მოი-
 ყვანა ცოლი ბერძენტა¹ ასული ლოლოთეთისა, სახელით სეფელია.
 და მან მოიტანა თანა² კერპი, სახელით აფროდისტოს², და აღმარ- 10
 თა თავსა მცხეთისასა. ესე რევ მეფე დალაცათუ იყო წარმართი,

A 19 არამედ იყო | მოწყალე და შემწე ყოველთა ქირვეულთა; რამეთუ
 სმენილ³ იყო მცირედ რამე სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრის-
 ტესი, და აქუნდა რამე სიყუარული ქრისტესი. ამან მეფობასა შინა
 მისსა აკრიბა⁴ ქართლს შინა კლვა ყრმათა, რომელსა შესწირვედი- 15

M 170 ან კერპთა მსხუერპლა|დ. ვიდრე იყო იგი მეფედ, არლარავინ კლვი-
 და ყრმათა კერპთათუის, არამედ ცხოვარსა და ზროხასა. ამისთვისცა
 ეწოდა რევ მართალი. იყო და მოკულდა.

ოცსა.
 და შემდგომად ამისსა მეფობდა ძე მისი ვაჩე. 20
 ოცდაერთსა⁵.

და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა ძე ვაჩესი ბაკურ.
 ოცდაორსა.

და შემდგომად ბაკურისსა მეფობდა ძე ბაკურისი მირდატ⁶. 25
 ოცდასამსა.

და შემდგომად მირდატისა⁷ მეფობდა ძე მისი ასფაგურ. და
 ამან აღაშენა ციხე-ქალაქი უჯარმა. აღექსანდრეს მეფობითგან ესე
 ყოველნი მეფენი მეფობდეს და იყვნეს კერპთმსახურნი; და ესე ას-
 ფაგურ⁸ იყო (აფსაგურ) უკანასკნელ⁹ მეფე ფარნავაზიანთა ნათესა-
 ვისა. ამის-ზე მეფე იქმნა სპარსეთს ქასრე ანუშირვან¹⁰ სასანიანი, 30
 რომელმან მოსრნა მეფენი აქლან[იანნი, რომე]ლი იცნობებდის არ-

A 20 დაბირობით¹¹, ვითარცა წერილ არს|| ცხორებასა სპარსთასა. მაშინ
 სომხითს მეფე იქმნა, რომელსა სახელი ერქუა კოსარო¹². ამან კოსარო,

¹ საბერძნეთით MB. ² აფროდიდოს M, აფროდიტოს (აფროდიტა) B. ³ სმე-
 ნი A. ⁴ აკრიბა A, არლარავის უტევა MB. ⁵ ოცდაერსა A. ⁶ მიდრატ A. ⁷ მი-
 დრატისა A. ⁸ აფსაგურ. ⁹ უკანასკნელ A. ¹⁰ ანუ შირვან B, ანუ: შარვან AM.
¹¹ არდაშირობით B, არა დაბირობით A, არდაბირობით M. ¹² კოსაროს B,
 კასრო M.

სომეხთა მეფემან, უწყო ბრძოლად ქასრე მეფესა სპარსთასა. და შეეწოდა მას ასფაგურ, მეფე ქართველთა. ამან¹ ასფაგურ განა-
 M 171 ხუნის კარნი კავკასიანთანი და გამოიყვანნი|ს ოგსნი, ლეენი და ხა-
 ზარნი, და მივიდის კოსარო მეფისა თანა ბრძოლად სპარსთა. და პირ-
 ველსა შესულასა სპარსეთად ეწყო მეფესა სპარსთასა. და აოტეს 5
 ამათ. მიერთვან ვერაოდეს წინააღუდგა. და განამრავლეს შესულა
 სპარსეთად წარტყუენვად.

თავი მეოთხე

შემოსულა სპარსთა ქართლს. მეფობა მირიანისი ქასრეს ძისა.

ვითარ იოტეს სომეხთა, ქართველთა და ჩრდილოსა ნათესავ- 10
 თა მეფე სპარსთა, და განამრავლეს შესულა სპარსეთს და ოკრება
 კ 76 სპარსეთისა, და ვერლარა ოდეს წინააღუდგა მეფე სპარსთა, მა-
 შინ მეფემან სპარსთამან, საესემან მწუხ|არები|თა, მოუწოდა მთა-
 M 172 ვართა სოქელისათა და ერისთავთა. [და ყო განზრახე]ა და ეძიებ-
 A 21 და ღონესა ბოროტსა მოწვეულსა, |და აღუთქუმიდა ნიჰსა დიდსა 15
 და პატევსა, რომელ უძლოს ღონე შურის-გებისა. ხოლო კრებულ-
 სსა მას შორის იყო წარჩინებული ერთი მთავარი, სახელით ანაკ,
 ნათესავისაგან კოსორისა², სომეხთა მეფისა. აღდგა იგი, წარმოდგა
 და თქუა: „ოტებულ არს სპა ჩუენი კოსორ სომეხთა მეფისაგან,
 აწყუდილ არიან მვედარნი ჩუენნი, და დასდებია შიში და ძრწო- 20
 ლა“ მათი სპარსთა ზედა, და განძლიერებულ³ არიან იგინი, და ვერ
 ძალ გუიცი წინააღდგომად მათდა. აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, რა-
 თა მშუიდობითა და ვედრებითა⁴ და ხარკისა მიცემითა დაეამშუიდოთ
 კოსორ⁵ მეფე“. ესე რომელ თქუა ანაკ⁶, არა გულითა თქუა, არამედ სი-
 მრაველსა მას უფარვიდა გულისა მისისა განზრახვასა. მიეახლა მეფე- 25
 სა და თქუა: „არა ესე უწყოდე, რამეთუ ესე არს გან-
 ზრახვა ჩემი, რომელ ვთქუ, ვითარმედ ღირს მკავ მარტოდ ზრახვად
 შენ წინაშე, და ვაუწყო მეფობასა შენსა გულის ზრახვა ჩემი“.
 M 173 მაშინ წარჩინებულთა მათ იზრახეს [თუის]-თუისად წინაშე მეფისა
 A 22 და წარვიდეს. მაშინ [მოუწოდა ფარულად]⁷ |მეფემან ანაკს და 30
 რქუა ანაკ: „მეფე, ცხოენდი უკუნისამდე, მე გიძიო ღონე შურის-
 გებისა კოსორს ზედა, წარვიდე დედა-წულით ჩემითურთ, და მო-
 მენდობის იგი ნათესაობისათუის, და სუემან შენმან მოავლინოს
 კეთილად, და მოვკლა მეფე იგი და დაედვა თავი ჩემი შენთუის“.

¹ ამან ამან .1. ² კასრო M, კოსაროს B. ³ ზრწოლა M. ⁴ განძლიერებლ A.
⁵ ვედრებისა A. ⁶ კასრო M, კოსარო B. ⁷ ანაკ M, ანაკ AB. ⁸ ასეა M-ში, A-ში
 დარჩენილი ნაშთების მიხედვით უნდა ყოფილიყო „ფარულად მოუწოდა“.

სთნდა განზრახეა ესე მეფესა, და მოკლეთა დღეთა წარმოვიდა ანაკ და ძმა მისი დედა-წულითა მათითა რეცა განდგომად სპარსთა მეფისაგან; და მოვიდა საზღვართა სომხითისათა¹, ქალაქსა, რომელსა რქუიან ხილახილა², საზამთროთა ადგილთა სომეხთა მეფეთასა. იხი-
 ჭ 77 ლა რა მეფემან კოსორო³. დიდითა პატივითა შეიწყნარა, | რამეთუ 5
 ყოვლითა სიმარჯულითა მისლევასა მისსა სარწმუნოდ აჩუენებდა, და ხედ-
 ვიდა⁴ მეფე, რა მეთუ ყოველთა სახლეულთა მისთა მი-
 M 174 ემართა. მაშინ მეფემან მისცა პატივი, მეორე დიდი⁵ მისსა საყდართა
 აღიყვანა სიხარულით და განსუენებით. დაყუნეს რა დღენი ზამთრი-
 სანი, და მოიწიენეს დღენი ზაფხულისანი, [და განდიდნეს მდიწარენი, 10
 A 23 წარმოვიდა მეფე და მოვიდა არატსა⁶ | ქალაქსა, და განმზადებულ
 იყო კოსორო⁷ მეფე კულად შესლვად სპარსეთს. მაშინ დღესა ერთ-
 სა განვიდა მეფე ნადირობად, და გაჰყვეს თანა ანაკ და ძმა მი-
 სი, და იპურნეს მახულნი ლესულნი ფარულად საწომარსა შინა⁸ და
 პოვეს დრო⁹ და მოკლეს მეფე და ივლტოდეს. ხოლო დევნა უყვეს 15
 მთავართა სომხითისათა, მიუსწრეს ვიეთმე ჳიდსა, და რომელთამე
 მოუსწრეს ფონსა და იწყუდინეს იწროსა შინა; და ვერვინ წაუვიდა
 და მოკლნეს იგინიცა.

და მოსრნეს ყოველნი ნათესავნი მისნი, თუინი-
 ერ დაშთეს ორნი შვილნი მათნი. აღიხუნეს მამამძუძეთა 20
 მათა: ერთი შეივლტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა, მეორე
 საზღვართა სპარსეთისათა. ვითარცა ესმა სპარსთა მეფესა ქასრეს სა-
 M 175 საქნიანსა, და წარმოემართა ყოვლითა ძალითა მისითა: მოვიდა პირვე-
 ლად სომხითს, დაიპყრა სომხითი, მოსრა და ტყუეყო ყოველი ნათესავი¹⁰
 სომეხთა მეფისა. ხოლო ერთი ძე კოსორო¹¹ მეფისა, მცირე ყრმა, შეივლ- 25
 ტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა, და [მუნ] იზარდებოდა, რომელ-
 სსა ერქუა თრდატ. მაშინ [ვითარცა დაი]პყრა სპარსეთი სომეხთა [მე-
 A 24 ფემან, წარვიდა ასფაგორ ქა]რთველთა მეფე ოვსეთს, რათამცა მოი-
 მატნა სპანი ოვსეთით და გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი. რაჟამს შევიდა ოვ-
 სეთბად, ეწია სიკუდილი და მოკულდა მუნ. ამას ასფაგურს არა ესუა¹² 30
 ძე, არამედ ასული ერთი. მაშინ შეკრბეს ყოველნი ერისთავნი ქართ-
 ჭ 78 ლისანი მცხეთას ქალაქსა სპასპეტისა თანა, რომელსა ერქუა მეფეან.
 ზრახვა ყვეს ერთბამად საგსეთა მწუხარებითა და თქუეს: არა ვაგუფ-
 ლთა გულთა ჩუენთა¹³ მწუხარება, რათა არა მიგუეღოს¹⁴ გონიე-

¹ სომეხთასათა A. ² ხალხაითა M, ხილხალა B. ³ კასრო M, კოსაროს B. ⁴ ხედ-
 ვითა A. ⁵ მეორე დიდი A, მეორედად B, მეორედ M. ⁶ არარატსა MB. ⁷ კასროს M.
 კოსარო B. ⁸ საწომარსა ქუეშე სტეოდეს (სტეოდესა B) MB. ⁹ დრო A, დარი B,
 უში M. ¹⁰ ნთესავი A. ¹¹ კასრო M, კოსაროს B. ¹² ესუ A. ¹³ ჩუნთა A. ¹⁴ მი-
 გუიღოს A.

M 176 რობა, გარნა ვიძიოთ ღონე ჭირთა და განსაცდელთა ჩუენქათუის.
 მაშინ თქუა მათეჲან სპასპეტმან: „უკეთუმცა იყო
 ძალი ესოდენი, ჩუენცა სპარსთა მესამედთა¹ შევესწორებოდით, და-
 ვმცავსხენით² თავნი ჩუენნი სიკუდილად და წინააღუდეგით მათ. და
 თუმცა იყო მკუიდრი მეფისა ჩუენისა, ანუ ნათესავი მეფეთა ჩუენ- 5
 თა, რომელ ღირს იყო მეფობასა, დაედევითცა ციხე-ქალაქთა შინა,
 დაესხენითმცა³ თავნი[ი] სიკუდილად, ვჰამეთმცა ჯორჯი კაცისა,
 ვითარცა პირველად [მამათა ჩუენთა. ა]რამედ მოწვევნადსა⁴ ესრეთ
 მოუვლენია: მოიკლა სპარსთაგან დიდი იგი მეფე[ი] სომხითისა, წა-
 A 25 ლებულ | არს სომხითი, რომელსა ეკიდა სამეუფო ჩუენი, და აღუღია 10
 პირი მისი სპარსთა მეფეთა შთანთქმად ყოვლისა ქუეყანისა. არა-
 ვინ არს წინააღმდგომი მისი, და დარჩომილ ვართ ჩუენ ობლად,
 ვითარცა ცხოვარნი უმწყემსონი. აწ ესე არს განზრახვა ჩე-
 M 177 მი, რათა მ[ო]ვ[ა]გ[ო]თ | წინა | მეფეთა სპარსთასა მორჩილება და
 ვითხოვოთ მისგან წყალობა და ძე მისი მეფედ ჩუენდა, და ვევედრ- 15
 ნეთ, რათა შერთოს ძესა მისსა ცოლად ასული მეფისა ჩუენისა
 ასფაგურისი; ვაუწყოთ ქალისა მის ნათესაობა ნებროთიანთა⁵ და
 დიდებულთა არშაკონიანთა, და ვითხოვოთ მისგან დამპირვა სჯულ-
 სა⁶ ზედა მამათა ჩუენთასა, და ვითხოვოთ ჩუენ თანა არა აღ-
 რევა სპარსთა და წარჩინებულად პერობა ჩუენი. ნუ უკუე შეიწყნა- 20
 როს ვედრება ჩუენი და ყოს ესე ყოველი ჩუენ ზედა; და უკეთუ⁷
 სჯულსა მამათა ჩუენთასა მიგუილებდეს, და ჩუენ ზედა სპარსთა
 ქ 79 წარჩინებულ ჰყოფდეს, და ნათესავსა მეფეთა | ჩუენთასა მოსწყუედ-
 დეს, მაშინ [სი]კუდილი უმჯობეს არს თავთა ჩუენთა[თუის]... მონა-
 A 26 ხვასა ესევეთარისასა⁸. დაესხნ[ეთ] თავნი ჩუენნი ცი[ხ]ეთა და ქა- 25
 ლაქთა შინა და მოვსწყუედეთა, ყოველნი“. მაშინ ეწამნეს ყოველნი ერის-
 თაენი ზრახვასა მათეჲანისსა და წარგზავნეს მოციქული წინაშე
 M 178 სპარსთა მეფისა. და მოავსენეს | ესე ყოველი, რომელ განეზრახა.
 ხოლო გამოიკითხა სპარსთა მეფემან პირველად
 ქალაქისა მცხეთისა, და უთბრეს სივრცე და სიმაგრე⁹ მისი, 30
 და მახლობელობა ხაზართა და ოვსთა. და კუალად გამოიკითხა
 გუარი ასფაგურისა ასულისა, და უთბრეს ნათესაობა ნებრო-
 თიანთა და არშაკონიანთა. ფარნავაზიანთა. კეთილად სთნდა სპარს-
 თა მეფესა, და შეიწყნარა ვედრება¹⁰ ქართველთა, რამეთუ თუითცა

¹ მესამედთა MB. ² დამცავისხენით M, დამცავსხენით A, დამცავსცენით B. ³ დამ-
 ცავისხენით M, დამცავსცენით B. ⁴ ჟამთა მოწვევნადსა B, ჟამთა მოწვევისა M. ⁵ ნებ-
 როთიანთა A. ⁶ სჯულისა A. ⁷ უკეთუ < A. ⁸ ვიდრე მონაშუა ესევეთარისა B, ვიდ-
 რე მოწვევა ამისი ჩუენ ზედა M. ⁹ სიმაგრე A, სიგრძე MB. ¹⁰ ვედრებობა A.

უკეთესად გამოარჩია და მას ჟამსა¹ დასმა ძისა მისისა ნეფედ. რამეთუ ყოველთა ქალაქთა სპარსეთისა², ქართლისა და რანისა, მის კერძოთა, ყოვლისა უფროსად და უმაგრესად გამოარჩია მახლობელად ჩრდილოთა მტერთა, რათა ბრძოდეს მათ მუნით, და იპყრობდეს ყოველთა კავკასიანთა. აღასრულა ყოველი სათხოველი ქართ[ველ]თა,⁵ და მისცა ყოველსა ზედა ფიცი და აღთქმა, და მოვიდა მ[ცხეთას, და

M 179 მიეგე[ქ]ა მათჲან სპასპეტეი და ყოველნი ერისთავნი [ქართლისანი. მაშინ მოიყუანეს აქსული ასფაგურ მეფისა სამშუილ³ [. . . და

A 27 შერთო | იგი სპარსთა მეფემან ძესა თუისსა, რომელ ჰყვა მუნით შუიდისა წლისა, ნაშობი⁴ მგვევალისა, რომელსა ერქუა სპარსულად¹⁰ მირან და ქართულად მირიან. ესე მირიან იგი არს, რომელმან ჟამსა სიბერისა მისისასა იცნა ღმერთი დამბადებელი და შეიწყნარა სახარება მოციქულთა წმიდისა ნინოს მიერ, იქმნა აღმსარებელ წმიდისა სამებისა და თაყუანისმცემელ ჯუარისა პატრიოსნისა.

[თავი მეხუთე]

15

პ 80 | აწ ვაჯენოთ ცხოვრება მირიანის ძისა ქასრე არღაშირისა
სასანიანისა

ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა, და შეჭრთო ძესა მისსა მირიანს ასული ქართველთა მეფისა, და მისცა და დასუა მეფედ მცხეთას, და მისცა ქართლი, სომხითი, რანი. მოვაკანი და ერთი⁵. და იყო მირიან წლისა შუიდისა, და თანა

M 180 ჰყვა მეფესა დედა მირიანისი, და არა დაუტევა იგი მი[რიანს] თანა, რამეთუ უყუარდა დედა მირიანისი, ვითარცა თავი თუისი, არამედ დაუტევა მამამძღმედ და განმგებელად წარჩინებული ერთი,²⁵ რომელსა ერქუა მირვანოზ⁶, და დაუტევა ორმოცი ათასი მგედარი სპარსი [რჩ]ეული, და არა დასხნა ქართლისა საზღვარ[სა

A 28 სპარსნი იგი], | ფიცისა მისთუის, რომელ ფიცებულ იყო ქართველთად⁷, არამედ დასხნა ჰერეთს⁸ და მოგკანს და სომხითს. და უბრძანა მირვანოზს, რათა სპარსთა მათგანი რჩეული შუიდი ათასი³⁰ მგედარი ქალაქსა შინა იპყრას მცველად ძისა მისისა. და ესრეთ დაეზავა⁹ ქართველთა¹⁰, და კარნი და ციხენი [და] ქალაქნი ყოველნი იპყრნეს ლაშქრითა სპარსითა. ხოლო სხუა სიმრავლე სპარსთა არა

¹ და მას ჟამსა A, მცხეთას MB. ² სომხითისა B, სომხითისათა M. ³ სამშუილ . . . A, სახელით აბებორა M, რომელსა ერქუა აბეშურა B. ⁴ ნშობი .A. ⁵ ვრეთი A, რეთი M, ჰერეთი B. ⁶ მირვანოზ B, მირავანოზ M. ⁷ ქართველად .A, ქართულთა M. ⁸ ჰპარეთს .A. ⁹ დაეზავ .A. ¹⁰ ქართვეთა .A.

იყო ქუეყანასა შინა თანაღრეულად. „და იყოს შვილი ჩემი
ორსავე სჯულსა ზედა: მამათასა და ცეცხლის-მსა-
ხურებასა, და თქუნთა კერპთასა“, რამეთუ პირველ ამაზედა
მოეცა ფიცი.

და წარვიდა მეფე და ყოველნი წარიხუნა ჳევენი კავკასიანთანი, 5
და დასხნა¹ ყოველგან მთავარნი, და უბრძანა მათ ყოველთა, რათა
M 181 იყუნენ მორჩილ ძისა მისისა მირიანისსა. და უბრძანა მამამძუძესა
მისსა მირვანოზს, რათა ბრძოდიან ხაზართა, და წარვიდა მეფე.
ჳ 81 ხოლო ამან | მირვანოზ მატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და
უმეტეს ყოველთასა მოამტკიცნა ზღუდენი ნ[ეკ]რეს ქალაქსა. აღი- 10
ზარდა მირვან მსახურებასა შინა შუიღთა მა[თ კერპთასა და] ცე-
ცხლისასა. და შეიყუარნა ქართველნი და დაივიწყა ენა სპარსული],
A 29 და ისწავა ენა ქართული. და მატა შემკობა | კერპთა და ბომონთა.
კეთილად იპყრნა ქურუმნი კერპთანი, და ყოველთა მეფეთა ქართ-
ლისათა უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა კერპთასა, და შეამკო 15
საფლავი ფარნავაზისი. ესე ყოველი ქართველთა სათნოებისათვის
ქმნა. კეთილად იპყრნა ქართველნი ნიჭითა და ყოვლითა დიდე-
ბითა. და შეიყუარეს იგი ყოველთა ქართველთა უმეტეს ყოველთა
მეფეთასა. და მეფობდა მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომ-
ხითს, რანს, ერეთს, მოგკანს და ეგრს. 20

M 182 და ვითარ იქმნა მირვან თხუთმეტისა წლისა, მოუკუდა | ცო-
ლი, ასული ქართველთა მეფისა, და ამას ზედა ამოსწყდა მეფობა
და დედოფლობა ქართლსა შინა ფარნავაზიანთა მეფეთა. შეწყუბდეს
ყოველნი ქართველნი სიკუდილსა ზედა დედოფლისა მათისასა, არა-
მედ დაადგრეს ერთობასა² ზედა მირიანისსა, არცა ძალ ედვა, 25
არცა ვინ იყო ფარნავაზიანთა ნათესავი, რომელ ღირს იყო მეფედ,
და მეფობდაცა³ მეფობა მირიანისი.

ხოლო ამან მირიან მეფემან მატა კეთილსა
ქართველთასა, და მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, პონტოთ, ასუ-
ლი ოლიდოტოსისი¹, სახელით ნანა. და იწყო ბრძოლად [ხაზართა, 30
A 30 და მარადი]ს ბრძოდის; ოდესმე გაადგიან მირიანს ლეკნი, და მათ
გამოიყვანიან ხაზარნი; მიეგების ერეთი ანუ მოგკან და მუნ ეწყვის;
ოდესმე გააგდიან მირიანს, გამოიყვანიან ღურწყუთა და დიდოთა,
M 183 და მაშინ ეწყვის, ვერაოდეს სძლეს ხაზართა, | ყოვლად მირიან
ჳ 82 სძლეს; და ესრეთ მრავალგზის გარდაიჳადა წყობა ხაზართა. | და 35

¹ დასცნა A, < M. ² ერთობასა A, ერთგულებასა B, ერდგულებასა M.

³ მეფობდაცა A, შეიტკებეს ამის მიზეზისათჳს B, შეიკრიბა სამის მიზეზისათჳს M.

¹ ოლიდოტოსისი AM, ულიდოტორისი B.

უფროსი ლაშქრობა მისი იყვის დარუბანდს, რამეთუ მოვიდიან ხა-
ზარნი და მოადგიან დარუბანდს¹, რათამცა წარიღეს და მუნ განა-
ღეს კარი ფართო, და მუნით იწყეს გასულად სპარსთა ზედა. ხო-
ლო ოდეს მოვიდიან ხაზარნი დარუბანდს, წარვიდის მირიან შუე-
ლად დარუბანდისა: და ოდესმე უომრად მირიდიან ხაზართა, და 5
ოდესმე ბრძოლითა აოტნის.

ხოლო ვითარ იქმნა მირიან ორმეოცისა წლისა, მოკუდა
მამა მისი, სპარსთა მეფე, და დაჯდა მეფედ ძმა მირიანისი უმრწა-
მესი², რომელსა ერქუა ბარტამ. ვითარცა ესმა მირიანს, მოუწოდა
ყოველთა სპათა მისთა, შეკრიბნა და წარემართა ბ[აღდადს], რათამ- 10
ცა დაჯდა საყდართა მამისა. ხოლო ძმამა[ც]ნცა მისმან შეიკ[რი]ბნა
A 31 სპანი ურიცხუნი და მოეგება ბრძოლად. და შეკრბეს ჯეგსა ზედა
M 18:1 ნისბანისა³. და ვითარცა იხილეს მოხუცებულთა და მარზაპანთა
სპარსეთისათა, ვითარმედ მახუილი დაეცემის ურთიერთსა, აღდგეს
მათ შორის მოციქულად და ბჰედ, დასჯერდეს ორნივე მეფენი 15
ბჰობასა მათსა, დასხდეს ბჰედ. მირიან სარჩლა: „მე პირმშო შვილი
ვარ მამისა ჩემისა, და საუფლისწულოდ ებოდნეს უცხონი ქუეყანანი
მკლავითა წახმულნი, და მუნ ყოველნი დღენი ჩუენნი⁴ დამიყოფიან
ბრძოლასა შინა ხაზართასა, და მრავალგზის სისხლითა ჩემითა და-
მიცავს სპარსეთი ხაზართაგან. ამისთუის ჩემი არს საყდარი მამისა 20
ჩემისა“. ხოლო ბარტამ იტყოდა ამას: „თუცა პირმშო არს, ნაშობი
არს მჟეველისა, და ნაშობსა მჟეველისასა ეყოფის სუედ, რომელ მას
მიხდომიან სამეფონი; მე ნაშობი ვარ ინდოთა მეფისა ასულისა,
სპარსთა მეფისა⁵, და მოგსმენია“ ანდერძი მამისა ჩემისა, და მოგი-
ნახავს, რამეთუ გელითა მისითა დამადგა გურიგუინი თავსა“. ხოლო 25
M 18:5 გაბჰეს და მისცეს მქეფობა სპარსთა ბარტამს, ხოლო მირიანს გუ-
A 32 ლის სადებელად [მისც]ქეს ბარტამისგან ჯაზირეთი და შამის ნა-
კ 8; ხევარი და ადარბადაგანი. ესე ქართლსა, სომხითსა, რანსა, ერეთსა
და მოკეანსა ზედა მოურთეს. და წარმოვიდა მირიან. ვიდრელა
იყო მუნ, გარდამოვლეს ოვსთა ფეროშ და კავატია⁷ და განრყუნეს 30
ქართლი. მირიან გარესგარ გარდავიდა ოვსეთით, და მოტყუენა
ოვსეთი, და მოუწია ხაზართა, გარდამოვლო გზა დვალეთისა და
მოვიდა შინა. და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელთა ჩუეუღე-

¹ რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მოადგიან დარუბანდს *MB* (A-ს გადამ-
წერს გაპოლტოვებია კიდურმსგავსების შეცდომით). ² უმრწამესი *A.M.*, უმრწემესი *B.*
³ ნასიბისასა *MB*. ⁴ ჩემნი *MB*. ⁵ მეფისა *A.*, დედოფლისა *MB*. ⁶ მოგისმენია *MB*.
⁷ კავტია *MB*.

ბისაებრ მოვიდეს ხაზარნი ბრძოლად დარუბანდისა. ხოლო მირიან წარვიდა შეუღლად დარუბანდისა, და ვიდრე იგი სრულ იყო წყობად ხაზართა, მაშინ მეფე გუთთა სპითა სპარსეთისათა ურიცხუითა შევიდა საბერძნეთად. ხოლო მეფე ბერძენთა შეკრბა სპითა მისითა და წინააღუდგა. მაშინ მეფემან გუთთამან სთხოვა ბრძოლა თავის-თავ კეისარსა. ხოლო კეისარსა ვერ ძალ ედ-
 M 186 ვა ბრძოლა მისი. და იყო ძე კოსორო¹ სომეხთა მეფისა, სახელით თრდატ, რომელი ვაქსენით, აღზრდილ იყო საბერძნეთს და იყო იგი გოლიათი. მას ჟამსა იყო [იგი] სპათა თანა ბერძენთასა და იგი
 A 33 გამოარჩიეს ყოველთა სპათა (თანა) ბერძენთასა, და შემოსეს იგი სა- 10 მოსლითა და² საჭურველითა კეისრისათა, და კეისრისა სახითა გაგზავნეს ბრძოლად გუთთა მეფისა. გამოვიდა მუნით გუთთა მეფე. და მიეტევენეს ურთიერთსა³ ბრძოლად. სძლო თრდატ და ქელად შეიპყრა, და აოტეს ბანაკი გუთთა. ხოლო კეისარმან მისცნა სპანი და გამოგზავნა სომხითს მამულსა თუისსა. შემოვიდეს და გამოსახ- 15 ნეს ერისთაენი მირიანისნი.

მაშინ მირიან შემოიქცა წყობისაგან ხაზართა-
 ჭ 84 სა, და მოიყვანა თუისი მისი სპარსეთით ნათესავი | მეფეთა, სახე-
 ლით ფეროზ; და მან მოიტანა სპა დიდი. ამას ფეროზს მისცა ქუე-
 M 187 ყანა ხუნანითგან ბარდავამდინ⁴, ორივე კერძი მტკაურისა, სხუაყა 20 ძალი მისცა სპარსეთით, და უწყო ბრძოლა თრდატს. ოდეს მოირთის ძალი თრდატ საბერძნეთით და მომართის მირიანს, ვერ ძალ ედვის მირიანს წინააღდგომად და გაამაგრნის ციხე-ქალაქნი⁵; და მოვლის თრდატ ქუეყანა მისი, და ოდეს განძლიერდის⁶ მირიან სპარსეთით, ვერ წინააღუდგის თრდატ, და მოვლის სომხითი. 25 და] ესრეთ დაუცხრომელად იყვის შფოთი მათ შორის, და არაეინ
 A 34 [იზოვა მართოდ მბრძოლი თრდატისა, და სახელოვან იქმნის იგი ყოველსა ქუეყანასა, და სძლო ყოველადვე მბრძოლთა მისთა, ვითარცა წერილ არს სომხითისა შინა⁷.

შემდგომად ამისსა მეფე იქმნა ძმისწული⁸ მი- 30 რიანისი, ძე ბარტამისი⁹. მოუვლინა მირიანს მოციქული და რქუა:
 M 188 „რათა შეეკრბეთ, გარდავლოთ სომხითი და შევიდეთ სპაბერძნე-
 თად“. მაშინ გამოვიდა სპარსთა მეფე, და მიეგება მირიან, და შე-
 კრბა ურიცხუი, ვითარცა თივანი ველთანი და ფურცელნი ხეთანი

¹ კასრო M, კოსაროს B. ² და<A. ³ ურთიერთსა A. ⁴ ბარდავამდინ A. ⁵ ცხე ქალაქნი A. ⁶ განძლიერდის A. ⁷ სომხითისა შინა A, ცხოვრებასა შინა სომხითისასა M, ცხოვრებასა სომეხთასა B. ⁸ ძმისძული A. ⁹ მესამე ძმა მირიანისი და ბარდამისი M.

სიმრავლითა. და გარდავლეს სომხითი, და ვერ წინააღმდეგა თრდატ, არამედ გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი. წარტყუენეს სომხითი და შევიდეს საბერძნეთად, და ვერ წინააღმდეგა მათ ბერძენთ მეფე კოსტანტინე, და შთავარდა მწუხარებასა შინა. და იწყეს მოტყუენვად საბერძნეთისა.

5

მაშინ არწმუნეს კაცთა ღმრთის-მსახურთა მეფესა კოსტანტინეს და თქუეს, ვითარმედ: „ვიხილეთ საკუირველება ქრისტესი და ძლევა მტერთა მისთაგან, ვითარ ყოველნი მოსაგნი ქრისტესნი წარძლუნებითა ჯუარისათა სძლევენ მტერთა მათთა“. კოსტანტინე მეფემან ირწმუნა მათი, ვითარცა წერილ

10

A 35 არს ესე მოქცევასა¹ ბერძენთასა | განცხადებულად, ნათელ იღო კოსტანტინე და წარმოიძლუნა სახე ჯუარისა, ეწყო სპათა მათ ურიცხუთა სპითა | მცირითა, და ძალითა | ქრისტესითა აოტა ბანაკი მათი, და მოსრა სიმრავლე მათი. ივლტოდეს ორნივე მეფენი მცირედითა მკვდრითა, და მოუღდა უკანა კოსტანტინე და შევიდა საზღვართა მათთა, სპარსთა მეფე შევიდა მეოტი სპარსეთად. ხოლო მირიან დადგა ქართლად და გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი. უღონო იქმნა მირიან და შეეშინა ოტებასა სრულიად ქართლი, რამეთუ აწყუედელ იყუნეს წყობასა მას შინა ყოველნი წარჩინებულნი მათნი, სპარსნი და ქართველნი. წარგზავნა მოციქული წინაშე კოსტანტინესა მეფე-
სა, ითხოვა მისგან მშუილობა, და აღუთქუა მას მსახურება და მოწყუედა² სპარსთა. სთნდა კოსტანტინეს, რამეთუ შიში აქუნდა კუალად სპარსთა მეფისაგან, და შემეწყობისათჳთის ეზრახა მირიანს. აღიღო შვილი მირიანისი მშეველად, რომელსა ერქუა ბაქარ, და დაამოყურნა თრდატ და მირიან, და ამზახნა³. და მისცა თრდატ⁴ ასული მისი, რომელსა ერქუა სელომე⁵,

5

20

25

M 190 ძესა მირიანისსა ცოლად, რომელსა ერქუა რევ. უჩინა საზღ[უარ]ი
A 36 ქსრეთ: რომელთა ქუეყანათა მდინარენი დიან სამხრით და მიერთვიან რახსსა, ესე ქუეყანანი თრდატის კერძოდ დაყარნა; ხოლო, რომელთა ქუეყანათა მდინარენი დიან ჩრდილოთ და მიერთვიან მტკუარსა, მირიანის კერძოდ დაყარნა. ესრეთ გაუგო კოსტანტინე მეფემან, შუამდგომელ ექმნა და წარვიდა. მეფობდა მირიან ქართლს, რანს, ერეთს და მოვკანს, და აქუნდა ეგრისიკა ვიდრე ეგრის წყლამდე, და მისცა ძესა მისსა რევს საუფლისწულოდ კახეთი და კუხეთი. და დასუა იგი უჯარმას; და ცხონდებოდეს ივინი უჯარმას. ხოლო სიძესა მირიანისსა ფეროზს აქუნდა ქუეყანა, რომელი

30

35

¹ მოქცევასა A. ცხოვრებასა M, ცხოვრებასა B. ² მოსწყდა A, მოწყუდა B, განდგომა (სპარსთაგან) M. ³ და ამზახნა M, ამზახლნა B. ⁴ თედრატ A. ⁵ სალომე M, B.

ზემო ვაჰსენეთ მიცემული მირიანისგან, და იყო მუნ ერისთავად. მას
 M 19:1 ჟამსა მოსულ იყო წმიდა და ნეტარი დედა ჩუენი და ემბაზი ნინო
 მცხეთას შინა, და დაეყო სამი წელი, და განეცხადა ქება¹ | ქრის-
 ტეს(ი) სჯულისა, და იქმოდა კურნებათა თუინიერ წამლისა; ჳმა-
 მალლად იწყო ქებად² სჯულსა ჳეშმარიტსა ქრისტეს ღმრთისასა. 5

ჳ 86 | მოქცევა მირიან მეფისა და ყოვლისა ქართლისა³
 წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულ[ისა]
 მიერ.

A 37 პირველად ვაჰსენოთ ცხობება და ნეტარება | წმიდისა დედისა
 ჩუენისა და ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელისა ნინო მოციქუ- 10:
 ლისა, რომელი თუით მანვე ნეტარმან მოგუითხრა ჟამსა აღსარებისა
 მისისასა, რომელი აღწერა მორწმუნემან დედოფალმან სალომე
 უჯარმელმან, ძის ცოლმან მირიან მეფისამან, ასულმან თრდატისმან.

მათ ჟამთა, ოდეს წმიდა იგი კაბადუკელი იწამა ქრისტესთუის,
 იყო კაბადუკით ქალაქით კაცი ვინმე, მთავართა შესაბამი მონა ღმრთი- 15
 სა, სახელით ზაბილონ. წარვიდა რომედ წინაშე მეფისა მსახურებად
 M 19:2 | და ნიჭის მოღებად. მათვე ჟამთა კაცი ვინმე იყო კოლასტასა⁴ შინა.
 და ესხნეს მას ორ შვილ, ძე და ასულ: სახელი ძისა მისისა იობანელი⁵,
 ხოლო ასულსა სოსანა⁶. აღესრულნეს მეუღლენი იგი, დარჩეს და-
 ძმანი ობლად. აღდგეს და წარვიდეს ქალაქად წმიდად იერუსალიმად 20
 და მიევედრნეს. ესე ძე მ ა ი ო ბ ა ნ ე ლ ი მ ი ე მ თ ხ უ ი ა დევეტალ[არ]-
 ობასა⁷, ხოლო სოსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარა ბეთლემელსა.

ხოლო ესე ჳაბუკი კაბადუკელი ზაბილონ მიიწია წინაშე
 ჳ 87 მეფისა; და აღდგომილ იყუნეს | მას ჟამსა ბრანჯნი ბრძოლად რომ-

A 38 თა, ველსა ზედა პატალანისასა. მის[ცა] | უფალმან ძალი ზაბილონ⁸ 25
 ჳაბუქსა და ჳმნა წინა(შე)აღდგომა მტერთა ურიცხუ(ნი), და აოტნა
 ბრანჯნი, და შეიპყრა მეფე ბრანჯთა და მისნი მთავარნი მრავალ-

M 19:3 ნი, და | მოიყვანა წინაშე მეფისა მეფე ბრანჯთა და ყოველნი იგი
 მთავარნი; ხოლო მეფემან განაწესა სიკუდილი მათი. მაშინ იწყეს
 ტირილად ბრანჯთა და ევედრებოდეს ზაბილონს: „მოგუეც პირვე- 30
 ლად სჯული შენი და შეგუიყვანენ ტაძარსა შენსა, და მაშინ იყვენ
 სიკუდილი ჩუენი, რამეთუ შენვე გიპყრიედ და შენვე ყავ ჩუენ ზე-
 და, და უბრალო იქმენ⁹ სიკედილისა ჩუენისაგან, ახოვანო“. ხოლო
 ზაბილონს ვითარცა ესმა, მსწრაფლ აუწყა მეფესა და პატრიარქსა
 სიტყუა მათი. და მისცეს ნათელი ჳელთა შინა ზაბილონისსა და 35

¹ ქადაგება M.B. ² ქადაგებად M.B. ³ და A. ⁴ კოლასტარს M, კოლასტარს B.
⁵ იობე ნელი M, იობენალი B. ⁶ სოსან M, სოსანა B. ⁷ დევეტრობასა M, დევე-
 ტალარობასა B. ⁸ საბილონ A. ⁹ იქმნა .A, იქმენ M.B.

შეიყვანეს ტაძარსა შინა ღმრთისასა და აზიარნეს¹ წმიდათა საიდუმლოთა ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა, და უჩუენეს დიდებანი იგი მოციქულთანი.

და დიღეულ აღრე აღდგეს ბრანჯნი იგი და შეიმოსეს სამოსელი სამკუდრო, განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკლავსა,⁵
M 194 ილოცვიდეს და მადლობდეს ღმერთსა [ნათლის-ღებისათვის, | და
A 39 იტყოდეს: „ჩუენ სიკუდილსა შინა უქუდავ ვართ, რამეთუ ღირს გუყუნა ღ(ე)მერთმან ესევითარსა დიდებასა, მოღებად საგზალსა მას დაუღვენელსა, ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა, ძისა ღმრთისა უკუდავისა, რომელი უმაღლეს არს ყოველთა მაღალთა² და უქუესკენელეს³ ყოველთა უფსკრულთა, რომელ იგი არს კურთხეულ უკუნისამდე. ხოლო ვაი ნაშობთა⁴ ჩუენთა, ნაყოფთა⁵ სიმწარისათა და მკუდირთა ბნელისათა“. და ჯმობდეს: „მოვედინ მეჯრმე⁶ და აღიხუენ თავნი ჩუენნი ჩუენგან“.

ამას რა ხედვიდა ზაბილონ, აღიძრა გონებითა ტირილად,¹⁵
რამეთუ ვითარცა ცხოვართა⁷ თავნი მათნი კლვად წარიპყრნეს და ვითარცა კრავთა შვილთა მათთა სწყალობდეს. გამოითხოვნა მე-
კ 88 ფისაგან და შეკაზმულნი | განუტევენა იგინი. ხოლო იგინი ვეკდრებოდეს ზაბილონს, რათა წარყვეს ქვეყანასა მათსა და მისცეს სჯული
M 195 [ქრისტესი, ნათლის-ღება წყლითა ყოველს[ა] ერსა მათსა⁸. ხოლო (იგი) 20
მან ისმინა ვედრება მათი, და მოითხოვა ხუტესი პატრიაქისაგან, და ბრძანება მოილო მეფისაგან; და წარვიდეს. და ვითარ მიეახლ-
A 40 ნეს“ ერთისა დღისა სავალსა, მივიდა წინა | ამბავი, ვითარმედ მეფე ცოცხალი არის, მოვლსა, და ყოველნი მთავარნი მის თანა. შეიძრ-
ნეს ათნი საერისთაონი: ხოზამა, ხოზა, გაახილაჯა, ტენებაგა, ხინგა-
25 რაგი, ზიჯა, ზაგა, ზადა, ზარმა, თმონიდი და¹⁰ სამეფო. მიეგებოდეს ესე ყოველნი მდინარესა ზედა დიდსა და ღრმასა.

და დააყენნა მეფემან იმიერ და ამიერ, და აკურთხა წყალი იგი, და შთაქდა ყოველი იგი ერი, და გამოვიდეს აღმოსავალსა ერთსა, და დასდებდა კელსა ყოველსა მას ერსა. იყო მუნ ათ დღე, და
M 196 აზიარნა საიდუმლოსა ქრისტესსა, დაუტევენა მღდილნი და განუწესა წესი ყოველი. ამისა შემდგომად მისცა მშუიღობა ყოველთა და წარვიდა ნიჭითა დიდითა რომედ, და განიზრახა გონებასა თუისსა: „წარვიდე იელუსალიმად, დავემარხო¹¹ ნიჭი ესე ჩემი ადგილსა ღმრთისასა“.

¹ აღიზარდნეს A. ² მაღალთა AM, მათთა B. ³ უქვესკენელეს B, ქუესკენელსა M, უკანასკნელთა ქუესკენელსა A. ⁴ მშობელთა B. ⁵ ნაშობთა A, ნაყოფთა MB. ⁶ მეჯრმულე M, მეზრმულე B. ⁷ ცხოვართა ვითარცა A. ⁸ A—ში ყოფილა „მათისა“. ⁹ მიიეახლნეს A. ¹⁰ და<AM. ¹¹ და ვმსახურთა B,<M.

წარვიდა და განუყო ყოველი იგი მონაგები მისი გლახაკთა. და პირ-
ველ ქსენებული იგი დევტალარი¹ (იგი) პატრიაქ² ქმნილი იყო.
ფრიად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიაქი³. და
ჰ 89 რქუა სარა ნიაფორმან პატრიაქსა: „ესე ზაბილონ მამა და ემბაზი⁴
ბრანჯთა, კაცი სრული ღმრთის-მოშიშებითა და სიბრძნითა. მიეც 5
A 41 უკუე დაჲ⁵ შენი სოსანა ცოლად მისა“. და სთნდა წმიდასა პატრი-
აქსა და მისცა სოსანა ცოლად. წარვიდა ზაბილონ თუისად ქალა-
ქად კოლასტრად.

ესე წმიდა ნინო, მოძღუარი ქართლისა, ამათ-
გ [ან იშვა ოდენ მხოლოდ, თუნიერ სხვისა შეილისა], და აღზარდა 10
M 197 დედამან მისმან სოსანა მსახურებასა შინა გლახაკთისა. და ვითარ
იქმნა ნინო ათორმეტისა წლისა, მშობელთა მისთა განყიდეს ყო-
ველივე რაცა აქუნდა, და წარვიდეს იელუსალიმად. მაშინ ზაბი-
ლონ დაიწერა ჯუარი პატრიაქისაგან და იჯმნა ცოლისაგან, და
შეიტკბო⁶ ასული წმიდა ნინო, და დაყარნა⁷, ვითარცა წყარონი, 15
კრემლნი თულთაგან პირსა მისსა, და თქუა: „შენ მხოლო ასულო
ჩემო, ესერა დაგიტეობ ობლად ჩემგან, და მიგათულავ შენსა⁸ მა-
მასა ზეცათასა, ყოველთა მზრდელსა ღმერთსა, რომელსა ევლულების
ზრდა⁹ ყოველთა ობოლთა და მსაჯული ქურივთა; ნუ გეშინინ შეი-
ლო ჩემო; ხოლო შენ მარამ მაგდანელისა შური აღილე ქრის- 20
ტეს სიყუარულისათუის და და[თა მათ ლაზარ]ეს-
თა. და თუ ეგრეთ შეიყუარო იგი, ვითარცა მათ, მან მოგცეს
ეგრეთვე ყოველივე რაცა ითხოვო“. დაუტევა ამბორის ყოფა საუკუნო
და წარვიდა წიად იორდანეს, კაცთა მათ თ[ანა] ელურთა, სადა ყოფა
M 198
A 42 მისი უწყის ღმერთმან დამბადებელმან. ხოლო დედა წმიდისა ნი- 25
ნოსი მისცა პატრიაქმან მსახურად გლახაკთა დედათა. და წმიდა
ნინო მსახურებდა ნიაფორს სომეხსა დვინელსა¹⁰ ორ წელ, და კი-
თხვიდა ყოვლადვე ვნებათა მათ ქრისტესთა, ჯუარცმისა, დაფლვი-
სა, და აღდგომისა, და სამოსლისა მისისა, ტილოთა და სუდრისასა,
მიწყებით ყოველსა. რამეთუ არავინ ყოფილ იყო და არცა იყო იე- 30
რუსალიმს სწორი მისა მეცნიერებით სჯულისა გზასა ძუელსა და
ჰ 90 ახალსა ყოველსავე. იწყო უწყებად მისა და რქუა: „ხეცდავ, შეილო
ჩემო, ძალსა შენსა, ვითარცა ძალსა ლომისა ძუისასა, რომელი იზა-
ხებნ ყოველსა ზედა ოთხფერვსა, გინა ორბი დედალი, რომელი აღ-

¹ დევტალარი M. ² პატრიაქ M. ³ პატრიაქი M. ⁴ ემბაზი A. ⁵ დაა A.
⁶ +მკერდას თუისსა MB. ⁷ დალუარნა B. ⁸ შენ B, <M. ⁹ რომელსა ევლულების
ზრდა .A, რამეთუ იგი არს მამა MB. ¹⁰ ნაფორსა დანიელსა M.

199 ვიდის სიმაღლესა ჰაერთასა უფროს მაქმლისა, და ყოველი ემელი გუგასა თუალისა მისისასა მკირისა მარგალიტისა სწორად შეიყენის, განიხილის და განიცადის საკმელი მისი ცოცხლებრ¹; დაინახის, მოუტევენის ფრთენი და მიეტევეის მას ზედა. ეგრეთ იყოს ცხორება მისი.

5

აწ ვიწყო და გითხრა ყოველი. ოდეს იხილეს ღმერთი უკუდავი² კაცთა მოკუდავთა ქუეყანასა ზედა, რომელი მოსრულ იყო A. 13 მოწოდებად წარმართთა³, ვითარცა თუით უნდა ვსნა სულისა⁴, იწყო კეთილის ყოფად ურიათა, მკუდართა⁵ აღდგინებად, ბრმათა ახილვად, სნეულთა აღდგინებად. ესე შეიშურვეს; შეიზრახნეს, და 10 წარავლინეს სტრატოიტი ყოველსა ქუეყანასა, სწრაფით მოსლვად ურიათა, და თქუეს, რამეთუ: „ესეერა წარვესწყმდებით, მოვედით და შემოკერბით“ ყოველნი“.

მაშინ მოიწივნეს ყოველნი ქუეყანით⁷ რიც- M 200 ხით⁸, სწავლულნი სჯულსა მოსესსა, რომელნი იგი⁹ | წინააღუ- 15 დგეს სულსა წმიდასა, რა იგი ჯერ იყო ყოფად ქრისტესა, მათ აღასრულეს: ჯუარს აცუეს და სამოსელსა მისსა წილი განავდეს. და ხუდა ჩრდილოველთა მცხეთელთა მოქალაქეთა. ხოლო დაფლეს იესო და დაკრძალეს საფლავი. არამედ იგი აღდგა, ვითარცა თქუა პირველად, და ტილონი იგი იპოვნეს საფლავსა შინა. ვითარ გან- 20 თენა. ესე ყოველი წარმოიცა, და პილატეცა მივიდა საფლავად და ცოლი პილატესი; და ტილონი იგი ვითარ პოვნეს, მოიხუნა ცოლმან პილატესმან და წარვიდა მსწრაფლ პონტოდ, სახლად თუისად. და იქმნა მორწმუნე ქრისტესა. და შემდგომად მოვიდეს [ჯელთა] ლუკა 1. 44 მახარებელისათა, და დასხნა იგინი, სადაცა მან თუით უწყის. ხოლო 25 სუდარი არა იპოვა, არამედ თქუეს ვიეთმე, ვითარმედ: „პეტრეს კელეწიფა ახმად და აქუნდეს მასო“. არამედ განცხადებულად არა

M 201 გუითქრეს.

ხოლო ჯუარნი ამასვე ქალაქსა შინა დამარხულ 91 არიან, | არამედ აღგილი მათი არავინ უწყის; ოდეს ინებოს ღმერთმან, გამოჩნდეს იგინიცა“. ვითარცა ესმა ესე ყოველი წმიდასა ნინოს ნიაფორასაგან, მისცა კურთხევა და მაღლი ღმერთსა, და კუალად ჰკითხა; „სადათ არს ჩრდილოსა იგი ქუეყანა, სადათ არს

¹ ცეცხლებრ B, ცეცხლისაებრ M. ² უკუდვი A. ³ წარმართა A. ⁴ სოფლისა M, სოფლისა B. ⁵ მკუდრთა A. ⁶ შემოკრბით M, შემოვკრბეთ B. ⁷ ქუეყანი A. ⁸ ყოველით ქუეყანით კაცნი მრავალრიცხუნნი B, ყოველით ქუეყანით და სოფლით კაცნი რიცხვით M. ⁹ + ანტაკრად B, ანტარაკად M.

სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა“. რქუა ნიაფორამან: „ქალაქი მცხეთა, ქუეყანა ქართლისა, სომხითისა, მთეულეთისა—საწარმართო, არამედ ჟამსა ამას უუიკთა¹ საჯელმწიფოდ შექმნილ არს.

მათ დღეთა შინა მოვიდა დედაკაცი ეფესოთ, თაყუანის-ცემად წმიდისა აღდგომისა, დაჰკითხვიდა დედაკაც-
სა მას ნიაფორა: „ელენე დედოფალი ეგეთსავე ცთომილობასა და
M 202 ბნელსა შინა არს“? ხლოო მან რქუა: „მვევლი ვარ, მეცნიერი²
მათი განზრახვასა მათსა დაფარულსა; უწყვი, რამეთუ დიდი წადი-
ერება აქუს ქრისტეს სჯულისა და ნათლის-ღებისათუის“. ესე ყო-
A 45 ველი მოქსმინა წმიდამან ნინო და რქუა ნიაფორას: „წარმგზავნე³
და მივიდე წინაშე დედოფლისა ელენესსა, ნუ უკუე მივიახლო მის
წინაშე სიტყუის-გებად ქრისტესთუის“. ხლოო ნიაფორამან აუწყა
პატრიაქსა. ხლოო პატრიაქმან მოუწოდა წმიდასა ნინოს და დაად-
გინა აღსავალსა საკურთხეველისასა, და დაასხნა ჯელნი მისნი
მგართა მისთა ზედა, სულთ-ითქუნა ცად მიმართ და თქუა: „უფა-
ლო ღმერთო საუკუნეთაო, ჯელთა შენთა შევევდრებ ობოლსა ამას
შვილსა ჩემსა“, და წარვევლინებ ქადაგებად ღთაებისა შენისა,
რათა ახაროს აღდგომა შენი; სადაცა (შენი) სათნო იყო სრბა მი-
M 203 სი, ექმენ, ქრისტე, ამას თანა-მოგქზაურ, თუითსადგურ⁴, მოძლუარ
და ენა⁵, ვითარცა იგი წინათა მათ მოშიშთა სახელისა შენისათა. 20
ქ 92 ღა უჯმნა დედისაგან და მისცა ჯუარი და კურთხევა.

წარემართა წმიდა ნინო დედაკაცისა მის თანა.
და ჰპოვეს დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი, სახელით რიფ-
სიმე, და დედამძუქე მისი გაიანე, მონასტერსა ქალწულთასა, რო-
მელთა ქრისტეს აღსარებისათუის სუროდა და ელოდეს იელუსალე-
A 46 მელთა ნათლის-ღებასა⁶. მაშინ დედაკაცმან მან მოიყვანა⁷ წმიდა
ნინო და მისცა წმიდასა რიფსიმეს, და აუწყა გზა⁸ მისი. და შეი-
ყუარა წმიდა ნინო ქრისტეს მოყუარებმან წმიდამან დედოფალმან
რიფსიმე. და მასვე წელიწადსა მოილო რიფსიმე ნათლის-ღება,
M 204 რომლისათუის სუროდა; და მის თანა გაიანე დედამძუქემან მისმან⁹
და ორმოცდა-ათმან სულმა სხუამან; და უმრავლესთა მათგანთა
ჯელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსა ნათელ იღეს. და წარვიდეს ესე
ყოველნი მონასტერსა თუისსა. და იყო მათ თანა წმიდა ნინო
ორ წელ.

¹ ბერძენთა და უუიკთა M. ² მეცნიერი A, მახლობელი MB. ³ ჩემსა A, დისა ჩემისასა MB. ⁴ შენ A, < MB. ⁵ ნავთსადგურ MB. ⁶ ენა მეცნიერ B, ენა მეცნიერ M. ⁷ ნათლისღებისა A. ⁸ მოი...ნა A, წარუდგინა MB. ⁹ გზა A, საქმე MB.

4. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

მათ ღღეთა შინა გამოგზავნა კეისარ მან ძებნად ქალისა შუენიერისა, ღირსი ცოლად მისა. მიეწინეს მონასტერსა მას ქალწულთასა მეძიებელნი იგი, და იხილეს რიფსიმე. და განიცადეს ხატი მისი, და გამოიკითხეს გუარი მისი, რამეთუ არავინ იყო მსგავსი რიფსიმესი ხატითა. გამოხატეს ხატი მისი ფიცარსა ზედა. და წარსცეს წინაშე კეისრისა. სთნდა კეისარსა და აღივსო სი-M 205 ხარულითა. და განაწესა | ქორწილი სიხარულით აღსრულებად. და
ჰ 93 | სწრაფლ წარავლინა მოციქული და განმგებელნი ყოველთა საბრძანებელთა მის[თ]ა, რათა ყოველნი ძლუნითა შემოკრბენ, და დიდით სი-
A 47 | ხარულითა მოვიდენ ბრძანებასა მეფისასა და ქორწილსა სამეფოსა. 10
იხილეს რა ყოველთა წმიდათა დაფარული მანქანება მტერისა, ისარნი მისნი განჭურვებულნი, რომელთა ისწრაფდა სისრად წმიდათა ქალწულთა¹, იურვოდეს, რამეთუ ჭური რისხვისა იპოვა მეფე, ვითარცა იგი გუელმან, რომელ სამოთხეს შინა მსახრველ² ეკმნეს, ეგრეთვე მსგავსად აქა უსჯულო ესე, რომელსა აქუნდა მსაჯული 15
შეგინებული ბილწთა³ და საძაგელთა კერპთა. იხილა რა ნეტარმან რიფსიმე, გაიანე და სხუათა მათ წმიდათა და ყოვლად ქებულთა წმიდათა, მოიკსენეს ყოვლად უბიწო იგი აღთქმა და ქებული ცხორება მარტოდ ცხორებისა, რომელსა იგი იყუნეს განსწავლულ; მაშინ გოდებდეს და ტიროდეს გამოხატვისა თუისისა - 20
M 206 თუის უსჯულოსა მეფისა, ცვიდეს და უფიცხელესთა კანონთა შეყარნეს თაენი მათნი, ევედრებოდეს ღმერთსა ყოვლად მოწყალესა მრავლითა ვედრებითა, და განიზრახვიდეს ერთობით ყოველთა მათ დატევებასა ქუეყანისა მის და წარვლტოლა ფარულად,
A 48 ყოვლად უბიწოდ დაიცვენ ჯორცნი მათნი. და წარვიდა ოქროც- 25
დაცამეტი სული, და მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელსა რქუიან ახალქალაქი, უაღრეს შენებულსა, რომელ არს ღვინი⁴, საყოფელი სომეხთ მეფეთა. და შევიდეს საწნებელთა ვენანისათა⁵, რომელი შენებულ არს ჩრდილოთ და აღმოსავალით, და იზარდებოდეს ველთ-
M 207 საქმრისაგან ვაქრობით⁶. კეისარი აღივსო | მწუხარებითა და წარავლინა ყოველთა აღგილთა ძებნად. მაშინ მოიწინეს მოციქულნი
ჰ 94 კეისრისანი წინაშე თრდატ | სომეხთა მეფისა და მოართუეს წიგნი კეისარისა, რომელსა წერილ იყო ესრეთ:

¹ ქალწულთა .A. ქრისტესთა MB. ² მზრახელ M, მზრახველ B. ³ აქუნდა შეგინებული თაყუანისცემა (თაყვანისცემა B) ბილწთა MB. ⁴ ღვინი A. ⁵ შევიდეს მუნ ტალავართა მათ შინა საწნებელთასა MB. ⁶ ველთ საქმრისაგან ვაქრობით .A. ველით საქმრისა (ველთ საქმრისა B) თვისსა განვაჭრებთა MB.

„თუთმპყრობელი კეისარი საყუარელსა ძმასა და მე-
გობარსა თანა-მოსაყდრესა ჩემსა თრდატსა გკითხავნ¹. უწყებულ
იყავნ შენი ძმობა და ჩემ თანა შემწეობა, რომლისათუის იგი ყოვ-
ლაღვე შეურაცხ იქმნების შეცთომილისა მისგან ქრისტიანეთა ნა-
თესავისა, რამეთუ ყოვლაღვე შეურაცხ [იქმნების] ჩუენი უფლება 5
მათისაგან კრებულისა, და საწუნელ არს ჩუენდა ჳელმწიფება მათი.
რამეთუ იგინი ჳუარცმულსა ვისმე მომკუდარსა მსახურებენ და ძელ-
სა თაყუანის-სცემენ, და ძუალებსა კაცთასა პატივ-სცემენ², და თა-
A 19 ვისა მათისა სიკუდილი უფლისა მათისათუის დიდებად შეურაც-
ხიეს, და არა ეშინის, ურიაფაგან მოკლულისა და ჳუარცმულისა 10
M 208 ეშინიან და შეცთომილ არიან, მეფეთა აგინებენ, | ღმერთთა შეუ-
რაცხ ჳყოფენ და ძალსაცა ნათლისასა³, მთოვარისასა და ვარსკულავ-
თასა არად შერაცხენ, და შექმნულად ჳუარცმულისა იტყუიან. და
ესრეთ მიაქციეს ქუეყანა, ვითარმედ დედანი მამათაგან და მამანი
დედათაგან ცოცხლივ განეშორნეს. დაღათუ დიდითა ქადებითა⁴ 15
და ფერად-ფერადითა სატანჯველითა მოესწყუიდენით, უფრო-
სად განმრავლდენ. შემემთხუია მეხილვა ნათესავისა
მათისაგან ჳაბუკი ერთი ქალი, და განვიზრახე მოყვანება მისი ცო-
ლადა; და არა თუ ვითარცა მეფისა გული უთქმიდა სურვილად ჩემ-
და, არამედ სძულდაცა და არაწმიდად შემრაცხეს: რომლითაცა 20
მეოტ იქმნენ და კერძოთა ქუეყანისა შენისათა წარმოსრულ არიან.
უწყებულ იყავნ შენდა, ძმაო ჩემო, მოიძიენ იგინი და მისთანანი
იგი, სიკუდილით მოაკუდინენ. და რომელნი შეაცთუნენს შუენიერი
M 209 ხატითა, | ჩემდა წარმოავლინენ; უკეთუ სათნო იყოს, თავისა შენი-
A 150 სათუის იგულე, რამეთუ არავინ იპოვო | მსგავსი მისი იონთა სო- 25
კ 95 ფელსა⁵ შინა, და ცოცხლებით იყავნ ღმერთთა მსახურებით“. | და
ვითარცა წარიკითხა ბრძანება⁶ იგი კეისრისა, მსწრაფლ იწყო ძი-
ებად მათდა, და პოვნა იგინი საწნეხელთა მათ პირველ ქსენებულთა.
იხილა რა რიფსიმე, აღივსო სიხარულითა⁷ და გულის-თქუითა და
განაზრახა ცოლებად მისი. ხოლო არა ერჩდა წმიდა რიფსიმე; მაშინ 30
იწამა იგი⁸, დედამძუქე მისი გაიანე და სხუანი მრავალნი მათთანა-
ნი, ვითარცა წერილ არს წამება მათი და სასწაული მოქცევასა სო-
მეზბთასა; რამეთუ მადლითა ღმრთისათა იქმნა მეფე თრდატ ეშუად.
M 210 და რომელნიმე | მათ წმიდათაგანი დაიმაღლნეს და ივლტოდეს.

¹ გკითხავნ *M*, გკითხავნ *B*. ² და ძუალებსა კაცთასა პატივ-სცემენ < *MB*.

³ ნათლისასა *A*, მზისასა *MB*. ⁴ ქადებებითა *MB*; ამ სიტყვის წინ *A*-ს გადამწერს დაუწყია ასო „დ“ (დაქადებითა?!). ⁵ სოფელსა *A*. ⁶ ბრძანება *MB*. შობა (—ბ⁷ბა) *A*.

⁷ სისარულითა *A*. ⁸ მაშინ იწამა იგი *MB*, მრავალთა სასწაულთა იგი *A*.

მაშინ ესე წმიდა ნინო დაიმალა ეკალთა შინა
 ვარდისათა, რამეთუ არა ყუაოდა მას ჟამსა. და ოდეს იგი
 აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, იხილა წმიდამან
 ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი, ჩამომავალი ოლარითა ნათლის-
 თა, და ჯელთა მისთა აქუნდა სასაკუმეველე, რომლისაგან გამოვი- 5
 დოდა კუამლი სურნელებისა, რომელი ცათა დაფარვიდა, და მის
 .151 თანა სიმრავლე ჰაერთა ზეცისათა. და მათ შეერთნეს¹ სულნი
 წმიდათა მოწამეთანი.

ხოლო წმიდა[მან] ნინო დაღად ყო: „უფალო, უფა-
 ლო, რად დამიტეობ მე შორის ასპიტთა და იქედნეთა“. ჯმა ესმა 10
 მუნით, რომელი ეტყოდა: „ესრეთვე იყოს წარყვანება შენი, ოდეს
 M 211 ეგე | ეკალი, რომელი არს გარემოს შენსა, ყოველი იქმნას ვარდის
 ფურცელ სურნელ. აღდგე და ვიდოდე ჩრდილოთ, სადა იგი არს
 კ 96 სამკალი ფრიად, და მუშაკი არა“. | და წარმოვიდა წმიდა ნინო და
 მოვიდა ორბანთა, საზღვართა სომხითისათა. მუნ დაიზამთრა ჭირ- 15
 თა შინა მრავალთა, და თუესა მეოთხესა², რომელ არს იენისი, წარ-
 მოემართა და მოიწია მათათა ჯავახეთისათა, და მიემთხუივა ტბასა
 დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა რქუიან ფარავნ. და მიხედნა
 მათათა ჩრდილოსათა, რამეთუ დღეთა ზაფხულისათა იყუნეს სავ-
 სენი თოვლითა და აერთა სასტიკითა, და შეძრწუნდა ნინო და 20
 რქუა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული³ ჩემგან“. და დაყო ორი
 დღე მუნ; და ითხოვა საზრდელი მეთევზეურთაგან. და მწყემსნი იყუნეს
 მასვე ადგილსა და ჯუმლივიდეს ჯუმილვასა ლამისასა სამწყსოთა მათ-
 M 212 თა ზედა, და ხალოდეს | ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენს, და
 .152 ალუთქმიდეს შესაწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშუიღობითო“. 25

ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენა-
 სა⁴, რამეთუ პირველვე ესწავა ნიაფორისგან, და პოვა მწყემსთა
 მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მას: „რომლისა სო-
 ფლისანი ხართ?“ და მან რქუა: „დაბით ელარშნით⁵, საფურცლით,
 ქინჯარელნი⁶, რაბატელნი⁷ და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი⁸, სადა 30
 ღმერთნი ზედვენ⁹, და მეფენი მეფობენ“¹⁰. ჰკითხა: „სადათ არს მცხე-
 თა?“ ხოლო მწყემსმან მან ესრეთ ოდენ აუწყა, რომელ მდინარე გას-

¹ შეიერთნეს MB. ² + მარტივან MB. ³ ჩული A. ⁴ ამ სტრიქონის გა-
 სწვრივ არშიაზე არის ნაშთი რალაც სიტყვისა „...რსა“, ალბათ, იყო „სომხურსა“,
 ე. ი. წინადადება წაიკითხება: „მეცნიერ იყო მცირედ ენასა სომხურსა“. ⁵ ელარ-
 ბინით MB. ⁶ ქინძარელნი MB. ⁷ რაბატელნი MB. ⁸ სომხითისანი M, მცხეთისა-
 ნი AB. ⁹ ზედვენ A, ღმერთობენ B. ¹⁰ სადა—მეფობენ < M.

დის ტბასა ამას მცხეთას მისლვად (არს). ხოლო წმიდამან ნინო და-
იღვა ლოდი სასთულად, დაწვა და დაიძინა გარდასადინელსა მის
პ 97 ტბისასა. და მოვიდა კაცი ერთი ასაკითა ზომი¹ და თმითა ნახე-
M 213 ვარ-თმოსანი, და მოსცა წიგნი დაბეჭდული | და რქუა: „მიართუი
ესე მცხეთას, მეფესა წარმართთასა“. ხოლო წმიდამან ნინო იწყო 5
ტირილად და ვედრებად მისა: „უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და
არა ვიცი ენა, ვითარ მივიდე უცხოსა ქუეყანასა და უცხოთა ნა-
თესავთა თანა“. მაშინ განჯსნა წიგნი იგი და მისცა კითხვად. და
A 53 წერილ იყო რომელგებრ² და ბეჭდულ | იყო იესოსი წიგნსა მას და-
წერილსა, იუუნეს ათნი სიტყუანი: 10

M 214 სა და ცა იქადაგოს სახარება, მუნცა ითქუას დედაკა-
ცი ესე;

არცა მამაკაცება არს, არცა დედაკაცება, არამედ თქუენ
ყოველნი ერთ ხართ;

წარვედით და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნა- 15
თელ-სცემლით თქუენ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა
წმიდისათა;

ნათელი გამობრწყინებად წარმართთა ზედა და დიდებად
ერისა შენისა ისრაელისა;

სა და ცა იქადაგოს სახარება ესე სასუფეველისა, მუნცა ითქ- 20
მოდის ყოველსა სოფელსა;

რომელმან თქუენი ისმინოს და შეგიწყნარნეს, მან მე შე-
მიწყნაროს, შეიწყნაროს მომავლინებელი ჩემი;

ქ 98 | რამეთუ ფრიად უყუარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მარადის
ისმენდა მის[ს]ა სიტყუასა ქეშმარიტსა; 25

ნუ გეშინინ მათგან, რომელთა მოსწყუიდნენ ჯორცნი თქუენ-
ნი, ხოლო სულთა ვერ შემძლებელ არიან მოწყუედად;

რქუა მარიამ მაგდანელსა იესო: „წარვედ დედაკაციო, ახა-
რე ძმათა ჩემთა“;

სა და ცა ქადაგებდით სახელითა მამისათა და ძისათა და 30
სულისა წმიდისათა“.

ესე სიტყუანი წარიკითხნა წმიდამან ნინო, იწყო ვედრებად
ღმრთისა მიმართ და გულისჯმა ყო, რამეთუ ზეცით იყო ჩუენება,
A 54 | და აღიხილნა თუალნი ზეცად და ხელისაგან ითხოვა შეწევნა მისი;
და შემდგომად ამისა წარემართა მდინარესა მას ტბისასა, და იყო 35

¹ ზომიერ MB. ² რომაელგებრ B, < M.

M 215 დინება მისი აღმოსავლით კერძო. და მიუდგა გზათა ძინელთა და ფიცხელთა, ნახნა ჰირნი დიდნი გზათაგან და შიში დიდი მჭეტათაგან, ვიღრელა მიიწია ადგილსა მას, სადა წყალმან აღმოსავლით იწყო დინება, ლხინება¹ მისი. პოვნა მოგზაურნი და მიიწია ქალაქსა ურბნისასა. იხილა ერი უცხოთა თესლთა ღმერთთა მსახური, ცეცხლ-⁵სა², ქვათა და ძელთა თაყუანის-ცემდეს. და შევიდა უბანსა ურიათასა³ ენისათუის ებრაულისა. და დაყო მუნ თუე ერთი, განიცდიდა ძალსა ამის ქუეყანისასა. მაშინ დღესა ერთსა შეიძრნეს ერნი დიდნი მით ქალაქით, წარმავალნი დედა-ქალაქად სამეფოდ, მცხეთად, ვაჭრობად წინაშე⁴ არმაზ ღმრთისა მათისა; და წარაჰყვა წმიდა იგი¹⁰ თანა. და მიიწივნეს ქალაქად; მცხეთად წიაღ ზიდსა ზედა, და დადგეს მუნ, და ხედვიდეს ცეცხლის-მსახურთა მათ ერთა⁵ მოგუებასა⁶ და ცთომასა; და იგლოვდა⁷ უცხოებასა თუისსა. აჰა ესერა, ხვალისა დღე იყო ჳმა ოხრისა და საყუირისა; გამოვიდა ერი ურიცხუი, ვითარცა ყუავილნი ველისანი, და ზარი საშინელი გამოვიდო-¹⁵და, და ჯერეთ მეფე არღა გამოსრულ იყო. და ვითარ მოიწია ჟამი, იწყო სივლტოლა და მიდა-მიმოვლა ყოვლისა კაცისა, შიშითა საფარველსა თუისსა შეივლტოდა; მყის გამოკვადოდა⁸ დედოფალი ნანა⁹ და ნელიად გამოვიდოდა ერი; და შეამკუნეს ყოველნი ფოლოცნი თუითო-ფერთა სამოსლებითა და ფურცლითა. და²⁰ იწყო ყოველმან ერ[მან] ქებად მეფისა¹⁰; მაშინ გამოვიდა მირიან მეფე საზარელითა ხილვითა. და ჰკითხა წმიდამან ნინო დედაკაცსა ვისმე ურიასა, ვითარმედ: „რა არს ესე?“ და მან რქუა მას: „ღმერთი ღმერთთა მიუწესს არმაზ, რომელ არა არს¹¹ მისსა გარეშე სხუა კერპი“.

M 217 მყის უკუე წარვიდა წმიდა ნინო ხილვად აქრმაზისსა, და აღივსნეს¹² ²⁵ ჳვენი იგი დროშებითა და ქერთა, ვითარცა ველნი ყუავილითა. ხოლო წმიდამან ნინო შეუსწრო ციხედ არმაზისა, დადგა ახლოს კერპისა მის ნაპრალსა ზღუდისა მის, და ხედვიდა საკუირველებასა მიუწოდომელსა და გამოუთქმელსა, ვითარღა იყო ზარის-აღსაძღელი იგი შიში მეფეთა, მთავართა და ყოვლისა ერისა შიშით და ძრწოლით.³⁰ და იხილა წმიდამან ნინო, რამეთუ დგა კაცი ერთი სპილენძისა: და ტანსა მისსა ეცუა ჯაჭუი ოქროსი, და ჩაბალაზი¹³ მყარი, და თუალნი ესხნეს ზურგით¹⁴, და კელთა მისთა აქუნდა გრმალი ბრწყინვა-

¹ მიერთვან იქნა ლხინება *MB*. ² ცეცხლისა *A.M.*, ცეცხლსა *B*. ³ უბანსა ურიათასა *AB*, ბაგინსა ჰრომელთასა *M*. ⁴ მოვაჭრებად საჭმართა რათამე (+ და ზორვად *B*) წინაშე *MB*. ⁵ ერთ *A*. ⁶ მოგებასა *A*. ⁷ იგლოვდა *A*. ⁸ გამოვიდა *MB*. ⁹ ნანაჲ დედოფალი *B*, ნათელი *M*. ¹⁰ და იწყო—მეფისა < *M*. ¹¹ არს *A.M.*, არა არს *B*. ¹² აღავსნეს *A*. ¹³ ჩაფხუტი *MB*. ¹⁴ ზურგით *A*, ზურმუხტისა და ბივრტისანი *MB*.

ჭ 100 ლე, ვითარცა ელვა. უკეთუ ვინმე შეეხებინ, თავი თუისი სიკუდი-
 M 218 ლად განწირის და იტყუინ: „ნუ უკუე სამე ვაკლე დიდებასა დი/დისა
 ღმრთისა არმაზისსა, ანუ შე-ვე-რამე-ესცეთ¹ სიტყუად ებრაელთაგან,
 გინა მოგუთა თანა სმენისა; და რომელ იტყუიან უცებნი უცხოსა ვის-
 თუისმე ღმრთისა, ნუ უკუე პოოს რამე ბიწი, მცეს მე მახუილი 5
 იგი მისი, რომლისა² ეშინის ყოველსა ქუეყანასა“. და შიშით თა-
 ყუანის-ცემენ მას. იყო მარჯუენით მისა კაცი ოქროსა, და სახელი
 .A 57 მისი გაცი; და მარცხენით მისსა უდგა კაცი გეცხლისა და სახელი
 მისი გიმ, რომელნი იგი ღმრთად უჩნდეს ერსა მას ქართლისასა.

მა შინ ტ ი რ ო და და ს უ ლ თ ი თ ქ უ მ ი და შე ც ლ ო მ ა თ ა “ 10
 მათათუის ქუეყანისა ჩრდილოსა, მიფარვასა ნათლისასა და უფ-
 ლებასა ბნელისასა. მიხედნა მეფეთა მათ და დედოფალთა ყოველთა
 M 219 მთავართა, რამეთუ | ცოცხლებით შთაენთქნეს ჯოჯოხეთსა, დაე-
 ტევა დამბადებელი, და ქვათა, ძელთა და სპილენძსა რვალსა გაქე-
 დილსა ღმრთად თაყუანის-სცემენ, და ესენი იცნობებოდეს³ ყოვ- 15
 ლისა შემოქმედად. მაშინ მოეჯსენა სიტყუა იგი, რომელ ამცნო⁴
 იობანელმან პატრიარქმან, წმიდამან მამამან“, ვითარმედ „მამაკაცსა
 სრულსა წარგავლინებ, და მიწიენად ხარ ქუეყანასა უცხოსა ნათე-
 სავთა დარეგველ ზეფელ კაბადულ⁵, რომელ არს ბრანჯულად „კაც-
 თა ღმრთისა მკდომთა“ 6. 20

მა შინ ა ღ ი ხ ი ლ ნ ა ზ ე ც ა დ და თ ქ უ ა “: „უფალო, მ რ ა ვ-
 ლ ი თ ა ძ ა ლ ი თ ა შე ნ ი თ ა გ ე ც რ უ ე ნ ე ს მ ტ ე რ ნ ი შე ნ ნ ი, და მ რ ა ე-
 ჭ 101 ლ ი თ ა ს უ ლ გ რ ძ ე ლ ე ბ ი თ ა ი ქ მ ა ნ, რ ა ს ა ც ა ი გ ო ნ ე ბ ე ნ. ა რ ა მ ე დ ნ უ | უ გ უ-
 .A 58 ლ ე ბ ე ლ ს ჰ ყ ო ფ, რ ა მ ე თ უ ხ ა ტ ი შე ნ ი ა რ ს კ ა ც ი, რ ო მ ლ ის ა თ უ ის ც ა
 M 220 ე რ თ ი წ მ ი დ ის ა ს ა მ ე ბ ის ა გ ა ნ ი კ ა ც ი ქ მ ე ნ და ა ც ო ხ ო ვ ე ყ ო ვ ე ლ ი ს ო ფ ე- 25
 ლ ი; ა მ ა თ ც ა ნ ა თ ე ს ა ვ თ ა მოხედენ და შერისხენ სულთა ამათ ურჩ-
 თა¹⁰ სოფლის მპყრობელთა, მთავართა ბნელისათა, და შთაქდენ
 ადგილთა ძნელთა; და მიჩუენე მე, უფალო ღმერთო მამისა და დე-
 დისაო, მვეველსა ამას შენსა და ნაშობსა მათსა, რათა იხილონ ყო-
 ველთა კიდეთა ქუეყანისათა მაცხოვარება შენი, რათა ჩრდილო 30
 ბლუარსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან¹¹ მხოლოსა
 ღმერთსა თაყუანის-გცეს ქრისტეს იესოს თანა, ძისა შენისა, რომ-
 ელსა შეუენის მადლობა და დიდების-მეტყუელება.

¹ შესამევესცეთ MB. ² რომლისაგან MB, რომელსა .A. ³ ნეტომათა .A. ⁴ იც-
 ნობდეს .A, იცნობებოდეს B, <M. ⁵ იმცნო .A, ამცნო MB. ⁶ მამან .A. ⁷ დარგ-
 ველ ზეველი ბარკადულ MB. ⁸ კაცთა ღმრთის მბრძოლთა და მკდომელთა MB.
⁹ თქუ .A. ¹⁰ უჩინოთა MB. ¹¹ ერმან MB.

და ვითარცა წამისყოფა იყო ოდენ თუალისა, დასავალით ჰაერნი და ქარნი აღდგეს, და კმასცეს ქუხილითა, ვმითა საზარელითა, და გამოჩნდეს ღრუბელნი მოსწრაფედ ნიშნითა საშინელითა, და მოიღო ნიაემან დასავალისა მზისამან სული ჯერ-
M 221 კულისა მწარისა და ნაფლისა მყარალისა. | მამინ ივლტოდა ყოველი 5
A 59 კაცი ქალაქად და სოფლად; მიეცა | დრო, რომელ შეესწრნეს კაცნი საყოფელთა მათთა შინა. მეყსეულად მოიწია რისხვისა იგი ღრუბელი მცირე და მოიღო სეტყუა ლიტრისა სწორი მას ადგილსა ოდენ, და დააწულილნა კერპნი იგი და დამუსრნა, დაარღვიენა ზღუდენი ქარმან სასტიკმან და შთააბნიენა კლდესა: ხოლო წმიდა 10
ნინო დარჩა მშუიღობით ადგილსა მას, სადა შესრულ იყო.

ხოლო დღესა მეორესა გამოვიდა მირიან მეფე და ყოველი
ჰ 102 ერი, ეძიებდეს ღმერთთა მათთა და არა ჰპოვებდეს; | დაეცა შიში
M 222 და ძრწოლა, | და იგლოვდეს გულფიცხელი ერი იგი, იტყოდეს, ვითარმედ: „ქალღვევლთა ღმერთი ითირუჯ¹ და ჩუენი ესე ღმერთი არ- 15
მაზ მტერ არიან. ამან სამე მას ზედა ზღუა მოაქცია, და აწ მან შური იძია და მის მიერ მოიწია ესე“. ხოლო რომელნიმე იტყო-
დეს: „რომლისა ძალითა თრდატ მეფე იქმნა² და მისევე ძალითა ღმრთისა იქმნა კაცად, უკუე ღმერთმან მოაწია ესე, რამეთუ სხუა ღმერთი ვერ შემძლებელ არს“. ესევეითარსა ამას იტყოდეს, რამე- 20
A 60 თუ ვინცა თრდატ მეფე ქრისტეს ძალითა ეშუად ქმნილ იყო, ქრისტეს ძალითავე კაცად მოქცეულ იყო. მიერთგან ქება-დიდება³ ქრისტესი არღარა ფარულად ითქმოდა მათ შინა, რამეთუ მადლსა ღმრთისასა ეწყო მოფენად.

M 223 ხოლო მასევე დღესა რისხვისასა, ოდეს დასცხრა სეტყუა იგი 25
და ქარი სასტიკი, გამოვიდა წმიდა ნინო კლდისა მისგან ნაპრალისა და პოვა თუალი იგი ბივრითი, აღიღო და წარმოვიდა წინა-კერძო დასასრულსა მის კლდისა ცხუირისასა, სადა ყოფილ იყო ძუელი ციხე, და მუნ დგა ხე ერთი ბრინჯისა, შუენიერი, მალალი და რტოიანი, სადა იგი ყოფილ იყო ბარტამ მეფისა საგრილი და გან- 30
სასუენებელი. მივიდა ხესა მას ქუეშე და გამონიშნა ნიში⁴ ქრისტეს ჯუარისა, და ილოცვიდა მუნ ექუს დღე, და მადლობდა ღმერთსა და ევედრებოდა, რათა მოხედნეს წყალობით ერსა მას შეცთომილსა და იგსნეს ეშმაკისაგან. და ოდეს იქმნა ესე, ჟამი იყო მეექუსე და

¹ ითრუჯან MB. ² მეფე ეშუად [იშუა და M] შეიცვალა MB. ³ მიერთგან ქება-დიდება < A, შეგვებულია MB-დან. ⁴ გამონიშნა ნიში A, გამოსახა სასწაული MB.

დღე მეექვსე და თუისა მის, ოდეს იგი ევმანოელ თაბორს ხატი უჩუენა თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა¹.
 M 224 |მაშინ მოვიდა სე ფექალი ვინმე, რომელსა ერქუა
 A 61 |**წროშანი** და |იხილა იგი ხესა მას ქუეშე; განკუირდა და მოიყვანა
 ბერძულად მეტყუელი დედაკაცი² და ჰკითხა გზა მისი³. ხოლო წმიდა- 5
 მან ნინო აუწყა და უთხრა ყოველი გზა და საქმე მისი, თუნიერ;
 დედა-ძმათა მისთა არა აუწყა, რამეთუ ტყუედ უთხრა თავი თუისი.
 მაშინ შეეწყალა შროშანას უცხოებისა⁴ მისთუის, აღევსნეს თუალნი
 ცრემლითა და აიძულებდა მას, რათამცა წარჰყვა სეფედ⁵. ხოლო
 ნინო არა ინება წარჰყოლა და წარვიდა შროშანი. შემდგომად ამის- 10
 სა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მი-
 მართა სამოთხესა მას მეფისასა, სადა იგი აწ არს სუეტი ღმრთიე
 აღმართებული და ეკლესია საკათალიკოზო. და მი-რა-ვიდა კარსა მას
 M 225 სამოთხისასა მკველისა, |შევიდა შინა, დაჯდა დედაკაცი, რომელსა
 ერქუა ანასტო⁷. ვითარცა იხილა დედაკაცმან მან, აღდგა, მოეხუია 15
 და შეიტკბო, ვითარცა მეცნიერმან, და დაჰბანნა კელნი და სცხო
 ზეთი; მოართო ჰური და ლუინო. და დაყო მის თანა ცხოვრება
 ი თუე⁸.

ესე ანასტო და ქმარი მისი იყუნეს უშვილო და
 .162 ზრუ[ნვილ]ეს ფრიად. იხილა |წმიდამან ნინო ჩუენებასა შინა: 20
 მოვიდა კაცი ნათლის ფერი და რქუა: „შევედ სამოთხესა მას, ბა-
 ბილო არს მკირე ნაძუთა ქუეშე, საუფლო შეზავებული მიწა, აღიღე
 მის ადგილისაგან, შეაჭამე კაცსა ნაგას და ესუას შვილი“. ყო ეგ-
 M 226 რეთ წმიდამან ნინო და რქუა მათ: „ძალითა ქრისტეს ძისა ღმრთი-
 ჳ 104 სათა დაუსაბამოსა, რომელი თანამოსაყდრე არს მამისა და სულისა 25
 წმიდისა და ვსნისათუის ჩუენისა განკაცნა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა
 და აღდგა მესამესა დღესა, და ამაღლდა დიდებით, და დაჯდა მარ-
 ჯუენით მამისა, და მერმე მოსლვად არს განსჯად ცხოველთა და
 მკუღართა, მან მოგცეს გულისჯმის ყოფა. და აუწყა
 ყოველი გზა ქეშმარიტი. 30

მაშინ ცოლ-ქმართა აღიარეს ქრისტე და დაემოწაფნეს ფარუ-
 ლად. ხოლო წმიდამან ნინო ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით პოვა

¹ ოდეს იგი ევმანოელ თაბორს ხატი უჩუენა თავთა მათ... .1, რომელსა შინა ფერი იკულა ქრისტემან წინაშე თავთა... .1B. ² დედაკაცა A. ³ გზა მისი .1, ვინაობა მისი MB. ⁴ თუნიერიერ A. ⁵ უცხოებასა A. ⁶ სახიდ (სახით M) სამეფოდ MB. ⁷ ანასტოს M, ანასტასია || ანასტასოს B. ⁸ დაყუნა მის თანა წმიდამან ნინო დღენი და ჯამნი ცხრათა თუეთანი MB, (A: ცხოვრება ი [=10] თუე).

ქოჩი ერთი, ბწამი¹ მაყულისა, სადა აწ არს საკურთხეველი ზემოსა ეკლესიისა საებისკოპოსო, და იგი შექმნა საყოფლად თუისა. და შექმნა ჯუჯარი² ნასხლევისა და აღმართა ქალაქსა მას ქუეშე, A 63 | და მარადის ილოცავნ ღღე და ღამე დაუცხრომელად. და მსახურებდეს ცოლქმარნი იგი, და იყუნეს დაკუთრებულ ღუაწლთა მისთა, 5
M 227 უქმანსა ურიათასა ენისათვის ებრაულისა და გამოძიებისათვის კუართისა უფლისა, რომელ ასმიოდა ნიაფორასგან ისრაელისაგან, ვითარმედ „კუართი უფლისა მცხეთელთ ურიათა წარუღლია“, რათამცა ცნა რამე საქმე კუართისა. 10

და პოვა ურია ერთი მღღელი, სახელით აბიათარ, და უქადაგა მას და ასულსა მისსა სიდონიას სახელი³ უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესა. ხოლო მათ რწმენა და დაემოწაფნეს იგინი და ექუსნი ღედანი სხუანი ურიანი, და (ღ)აღიღეს სწავლა წმიდისა ნინოსი თუნიერ ნათლის-ღებისა, რამეთუ 15
არა იპოვებოდა მღღელი, რომელმან ნათელ სცა, და ფარულად იყვნეს მოწაფე მისი. და ჰყოფდა | კურნებათა საკუთრველითა ძალითა 105
A 64 ქრისტესითა; მრავალნი განრღუეულნი განკურნნა, რეცა მიზეზითა |
M 228 წამლისათა. და ესრეთ იქცეოდა მცხეთას ქალაქსა შინა | სამ წელ 20
ოდენ, და მათ ჟამთა შინა ოდენ იყო შესულა მირიან მეფისა და 20
ძმისწულისა მისისა დიდისა სპარსთა მეფისა საბერძნეთს, ოდეს კოსტანტინე მეფემან ძალითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა იოტნა მეფენი და სპანი მათნი ურიცხუნი მოსრნა.

თქმული აბიათარ მღღელისა, რომელი დაემოწაფა წმიდასა და სანატრელსა ნინოს. 25

«მე, აბიათარ მღღელი, ვიყავ წლით⁴ ხუედრებული მის წელიწადისა, ოდეს წმიდა ესე დედაკაცი ნეტარი ნინო მოვიდა მცხეთას. მასვე ჟამსა მოვიდა ანტიოქიით ურიათა მღღელთაგან ესრეთ წერილა, ვითარმედ „სამად განხეთქა ღმერთმან მეფობა ისრაელისა; აჰა ესერა, წინასწარმეტყუელნი ჩუენნი დასცხრეს, და რომელსა 30
სული აწუევედა, აღესრულა ყოველი და განვიბნიენით ყოველსა ქუეყანასა, და რომთა დაიპყრეს ქუეყანა. და ურიანი ვტიროდით ჩუენ M 229 ყოვლითურთ⁵, რამეთუ განვარისხებთ⁶ შემოქმედი ღმერთი. აწ განიხილენ წიგნი მისესი, რომელი დამიწერ(ი)ა ჩუენ. ესე: ყოველი, რომ A 65 მელი იტყოდა ქუეყანასა ზედა | თავსა თუისსა ძედ ღმრთისა, მოკუე- 35

¹ ბრწამლი B, < M. ² ჯუჯარისა A. ³ სახელ A („ი“-ს ადგილი წაჭრილია), სახარება MB. ⁴ წილით MB. ⁵ ვრითურთ MB. ⁶ განარისხებთ A.

ქ 106 დინო. ანუ-მე უკუე შევსცეთით ნაზარეველისა იესოს სიკუდილისა; რამეთუ ვხედავთ ოდეს პირველთა მამათა ჩუენთა შესცოდინან ღმერთ-სა და ყოვლად დაივიწყიან ღმერთი, და მისცის ჴელმწიფებ[ა]სა ძნელსა, ტყუეობასა ძნელსა, და ლაღადყვიან. მსწრაფლ განარინის იგინი ჴირისაგან.

5

«ესე შუიდგზის ვიცი თ წერილისაგან. ვინათგან ჴელი შეახეს ძესა მას დედაკაცისა მცირისასა და მოკლეს, აღიღო ჴელი მისი ჩუენ ზედა, განხეთქა მეფობა ჩუენი, და განმაშორნა ტა-ძარსა მისსა წმიდასა, და უგულბებელს ყო ნათესავი ჩუენი სრულიედ და არს სამი¹ წელი, და არა ისმინა ვედრება ჩუენი და არცა იყო

MI 230 ლხინება ჩუენი.

«საგონებელ გუიჩნს, ვითარმედ ჴეცით იყო განგება ესევეთარი; განმრავლდა მოწერილი. ზოლო მე, ვითარცა მესმა ესე, ვიწყე კითხვად დედაკაცისა მის ჴრისტესთვის, თუ ვინა იყო იგი, ანუ რომლისა მიზეზისათვის იქმნა კაც ძე ღმრთისა. მაშინ აღაღო

.1 66 კუნითგანთა, ჴეპირით აღმოიტყოდა | და განაგებდა, ვითარცა მძი-ნარესა განმაღუიძებდა და დაბნელებულსა განმანათლებდა, მამათა ჩუენთა შემაწყალებდა და სჯულისა ცვალებათა დამაჯერებდა, ვი-დრემდის მრწმენა სიტყუათა მისთა: იესო ჴრისტე ძე ღმრთისა, 20 ვნება მისი და აღდგომა, მეორედ მოსულა მისი საშინელი და სადა იგი არს მოლოდინება წარმართთა. მე და შვილი ჩემი ღირს ვიქმენ-

MI 231 ნით საპკურებელსა მას განწმედელსა² ცოდვსათაგან, ემბაზისა ქ 107 შვილსა, რომელსა ინატრიდა დავით და ვერ|იხილა³. და მესმა ჴმა ახლისა სჯულისა, ეჰა საგალობელთა, რომელსა ინატრიდა დავით, 25 და ღირს ვიქმენა მე ჴიარებად ჴორცსა და სისხლსა ჴრისტეს ძისა ღმრთისასა, კრავსა სოფლისა ცოდვათა შეწირულისათვის, რომლი-სა ტყბილ არს გემოს-ხილვა მისი; ამას ჴედა, უფალო, ჰყავ⁴ გან-სლვა ჴორცთაგან ჩემთა. და კუალად მრავალნი სასწაულნი იხილნა თუალმან ჩემმან მცხეთას, წმიდისა ნინოს მიერა. 30

დღეთა ჩუენთა თქმული მისივე აბიათარ მღდელისა კუართისათვის უფლისა ჩუენისა იესო ჴრისტესისა

.1 67 «მე, აბიათარ, თხრობასა მიგი თხრობ დედისა მამისა ჩემისასა, MI 232 რომელიცა ვიცი წიგნთაგან მამისა და დედისა ჩემისათა; სმენით ყურთა ჩემთა ესმოდის მამისა თუისისაგან, ოდეს იგი გუესმა, ვი- 35

¹ სამასი .M.B. ² განსაწმედელსა .M.B. ³ იხილა .A, ეწიფა .M.B. ⁴ იყავნ .A, ყავვ .M.

თარმედ „იელუსალიმი სპარსთა დაიპყრესო“; იქმნა გლოვა და მწუხარება ურიათა ზედა ქართველთა, მცხეთას მკუიდრთა, ბოდელთა მლდელთა, კოდისწყაროელთა მწიგნობართა და სობის სინელთა¹ თარგმანთა— ესე ყოველნი აღიძრნეს² სიელტოლად. ხოლო მცირედთა დღეთა მოვიდა ღალადისი ნუგეშინის ცემისა, ვითარმედ „სპარსნი არა დაპყრობად მოვიდეს იელუსალიმისა, არამედ მურისა წილ“³ აქუნდა ოქრო სამეფუო, მური მსწრაფლ მკურნალი წყლულებათა, გუნდრუკი სულამო⁴, ეძიებდეს⁵ ყრმასა ვისმე შობილსა, ძესა და ვითისსა. პოვეს⁶ მწირი | ერთი მწირისა დედაკაცისაგან შობილი M 233 უეამოდ და უადგილოსა ადგილსა. | ესე მის ყრმისა მოვიდეს თაყუანისცემად, და შეწირეს მისა ძლუნენი იგი“. იქმნა სიხარული ყოველთა ზედა ჰურიათა ქართველთა.

„ხოლო შემდგომად ამისსა, ვითარ გარდაჯდა ოცდა-
 168 ათი წელი, მოუწერა ანა მლდელმან იქელუსარემით მამისა ჩემისა ელიოზისა, რამეთუ იგი, რომლისათვის მოვიდეს სპარსნი მეფენი 15 ძლუნით, აღზრდილ არს იგი, ჰასაკსა საზომსა მიწევენულ არს და თავსა თუისსა ხადის ძედ ღმრთისა. მოვედით ყოველნი სიკუდილსა მისსა, რათა აღესრულოს მცნება მოსესი“. წარვიდა აქათ მამის მამა ჩემი ელიოზ, კაცი მოხუცებული, და ესუა მას დედა ტომისაგან ელია მლდელისა, და ესუა დაა¹⁰ ერთი. ევედრებოდა დედა ძესა 20 თუისსა: „წარვედ, შვილო, წოდებასა მეფისასა და წესსა სჯულისასა. ხოლო რომელსა განიზრახვენ, ნუ შეერთენ ცნობა შენი, ნუ შვილო, რამეთუ იგი არს სიტყუა წინასწარმეტყუელთა და იგავი M 234 ბრძენთა | და წარვიდა ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი; მუნ დახუდეს ჯუარცმისა უფლისასა. ხოლო ოდეს დამსჭუალეს უფა- 25 ლი, ჰასენაკმან⁷ კუერითა დაჰკრა სამსჭუალთა. აქა დედასა ელიოზისსა ესმა, და იკრჩხიელნა⁸ და თქუა: „მ შშუიღობაო და მეფობაო 169 ურიათაო, რამეთუ მოჰკალთ თავისი მაცხოვარი, და იქმენ მკლკველ შემოქმედისა თუისისა. ვაი თავსა ჩემსა, რომელ არა წინათვე მოკუედ, 3 109 რომე არა სმენილ იყო ყურთა ჩემთა“. | და ამის ზედა შეისუენა. 30

„ხოლო კუართი უფლისა წლით⁹ ხუდა მცხეთელთა. წარმოიღო ელიოზ, და მოიღო მცხეთას, და მიეგება დაა¹⁰ შე- 1 235 სუარული ცრემლითა, მყოფხუია ყელსა ძმასა თუისსა, და აღიღო სამოსელი იესოსი, შეიტკბო მკერდსა და ფიცხლა სულნი წარჰჰედეს,

¹ სობის კანანელთა M, სობის კანანელთა B. ² აღძრნეს A, აღიძრეს B, აღიზრანეს M. ³ საჭურველთა წილ MB. ⁴ სულ ამაო A, სურნელი MB. ⁵ ეძიებდეს < A. ⁶ პოვეს < A. ⁷ ჰასანგმან M, ჰასანიგმან B. ⁸ იკრჩხლნა M, იკრჩხილნა B. ⁹ წლით A, წლითა MB. ¹⁰ დაა A.

სამითა ამით ტკივილითა: სიკუდილისათუის და დედისათუის, რომელ ეზიარა სისხლსა უფლისასა. მაშინ იყო საკუთრველი დიდი მცხეთა-ქალაქსა შინა; განკუთრდა ადერკ და ყოველი ერი, და სთნდა მეფესა ადერკს სამოსელი იგი; არამედ საკუთრველებისა მისგან არა ინება გამოლება მკუდრისა მისგან; და ელიოზ დამარხა და¹ 5
 თუისი და ქელთა აქუნდა სამოსელი იგი უფლისა. და ადგილი იგი, რომელ უფალმან უწყის.

ჭ 10 «შემდგომად მრავალთა წელიწადთა, ძისწულმან² ადერკ მეფისამან ძიება ყო სამოსლისა მის ურიათასა და არა ჰოვა. რამეთუ
 A 70 აუწყეს ესე ყოველი, რომელი | იყო და არავინ უწყის ადგილი იგი, 10
 M 236 რომელ არს მახლობელად³ ნაძუისა ლიბანიით მოღებულისა. | რამეთუ მრავალგზის ბრძანა დედამან ჩემმან წმიდამან ნინო, რათამცა მოვიძიეთ სამოსელი იგი, გარნა მეფემან ოდენ უწოდენ: „და არს ადგილი იგი, რომელსა ძენი კაცთანი ვერ შემძლებელ არიან გამოთქუმად“. სახლი⁴ ელიოზისი | იყო ქალაქსა შინა დასავალით 15
 M 237 წიად მოგუთასა, ჯიღსა ზედა.

«მათ დღეთა შინა მრავალგზის იხილა ჩუენება წმიდამან ნინო მკირესა მას მირულებასა მისსა მუკლთა მისთა ზედა, რეცა მოვიდიან მფრინველნი ცისანი და შთავიდიან შავნი მდინარესა მას შინა, განიბანნიან და განსპეტაკნიან და აღვიდიან სამოთხესა მას 20
 ბაბილოვანისასა, მოისთულებდიან და ყუავილსა მას ძოვდიან, რეცა მისი არს სამოთხე იგი, გარე მოადგიან ყივილით შუენიერად. ესე უთხრა წმიდამან ნინო მოწაფესა თუისსა სიდონიას, ასულსა აბიათარისსა, და მან რქუა: „უცხოვო და აქა შობილო⁵ ტყუეო
 A 71 და | ტყუეთა მკსნელო, უწყი, რამეთუ შენ ზედა მოიწია ახალი იგი 25
 M 238 ეამი, და შენ ძლით⁶ ისმის ამბავი იგი, მამათა ჩუენთა ნაქმარი ზეცისა მის კაცისა ზედა, უბრალოსა მის სისხლისა უსამართლოდ დათხევა, რომლითაცა იქმნა ურიათა სირცხული. ცის-კიდეთა განბნევა, მეფობისაგან დაცემა, ტაძრისა მის წმიდისა მიღება, ერისა
 ჭ III | უცხოსა წოდება, და დიდება მათი მათდა მიცემა: იელუსალიმ, 30
 იელუსალიმ, ვიდრემდის განგიმარტვან ფრთენი შენნი და შეიკრებ ყოველთა ცის-კიდეთა ფრთეთა შენთა ქუეშე. აჰა, აქაცა მოსრულ არს დედაკაცი ესე, რომელმან შესცვალოს წესი ქუეყანისა ამის“. მიექცა წმიდასა ნინოს და რქუა: „ჩუენება ესე შენი არს, რამეთუ ადგილი ესე შენ მიერ იქმნეს სამოთხე“.

¹ დაა A. ² ამ სიტყვის ბოლო („ან“) წაჭრილია. ³ მახლობელად A. ⁴ სახელი AM. ⁵ აქა არა შობილო B. ⁶ შენ ძლით A, შენ ემით AI, შენ ეამით B.

«ხოლო ვითარ მოვიდა მირიან მეფე საბერძნეთით, ოტებული კოსტანტინე მეფისაგან, ვიდრე მოსლვადმდე მისა M 239 გაწეცხადა წმიდასა ნინოს ქება¹ ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ იტ-
A 72 ყოდა კამაღლად, ვითარმედ: «პოვენ მქუიდრნი ჩრდილოსანი ცთომასა შინა». და გამოაჩინა ჯუარი იგი ნასხლევისა, და მით 5
იქმოდა საკუირველებათა დიდთა; განრღუეულნი განკურნისის თუი-
ნიერ წამლისა, შეხებითა ჯუარისათა, და მის თანა ქადაგებდეს
მოწაფენი მისნი, რომელნი პირველ დაემოწაფენეს: შუიდნი დედანი
ნათესაენი ურიათანი, სიდონია, ასული აბიათარისი, და ექუსნი
სხუანი, და სამოთხისა მცველნი იგი დედანი და ცოლ-ქმარნი, აბია- 10
თარ მდღელი, ახალი პავლე, რომელი უშიშად და დაუტხრომელად
ქადაგებდა სჯულსა ქრისტესსა, რომელ ფრიად მეცნიერ იყო ძუე-
ლისა სჯულისა, და ახალი სჯული ესწავა წმიდისა ნინოსაგან და
უმეტეს ნინოსა ამხილებდა ყოველსა კაცსა სჯულსა კეშმარიტსა.

«მაშინ აღიძრნეს ურიანი აბიათარს ზედა, რა- 15
M 240 თამცა ქვა დაჰკირიბეს. ხოლო მეფემან მიავლინნა
მსახურნი და განარინნა აბიათარ სიკუდილისაგან, რამეთუ მირიან
მეფესა აქუნდა სურვილი ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ ასმიოდა სა-
A 73 სწაული ქრისტეს სჯულისა საბერძნეთით და სომხითით. არა დაა-
ბრკოლებდა იგი ქადაგებად ნინოს და მოწაფეთა მისთა, არამედ 20
112 ჰბრძოდა ეშმაკი, მტერი იგი უჩინო, | და ვერ დაამტკიცებდა² აღსაა-
რებასა ქრისტესსა. ხოლო ნანა³ დედოფალი გულფიცხელ იყო
უმეტეს და შეურაცხ ჰყოფდა ქადაგებასა მას.

«ხოლო წმიდა ნინო ილოცვიდა დაუტხრომელად
საყუდეღლსა მას თუისსა მაყუალთა მათ ქუეშე, და დაკუირ- 25
ვებულ იყუნეს წარმართნი იგი ლოცვასა მისსა და მღუიძარებასა,
და უტხო უჩნდა საქმე იგი; იწყეს გამოკითხვად მისა; იგი აუწყებდა
ძუელთა და ახალთა წიგნთა, და განაბრძობდა უგუნურთა და
M 211 უგულისჯემოთა მათ, და შთაუგდებდა გულსა სიყუარულსა ქრის-
ტესსა. 30

«და იყო ესრეთ სამ წელ, ვინათგან⁴ განცხადებულად ქადაგა
ქრისტესი და დაიმოწაფნა მრავალნი. მაშინ იყო ვინმე ყრმა-წული,
უფალი მძიმისა სენისა, და მიმოაქუნდა იგი დედასა მისსა კარითი-
კარად, რათამცა პოვა მეცნიერი ვინმე კურნებისა და ყომცა სარ-
გებელი მისი, და შეისწავა იგი და არაოდეს პოვა სარგებელი კურ- 35
A 71 ნებისა ყრმისა მისთუის. და მკურნალთაცა რქუეს დედაკაცსა მას,

¹ ქადაგება MB. ² დამტკიცებდა A. ³ ნინო AM, ნანა B. ⁴ ვინაცა M,
ვინაცა B.

ვითარმედ: „არა სარგებელ ეყოფვის ყრმასა მაგას“. ხოლო დედაკაცი იგი იყო წარმართი, გულფიცხელი, და მარადის სძაგებნ სჯულსა ქრისტიანეთასა, და აყენებდეს სხუათაცა მისლვად და კითხვად წმიდისა ნინოსა. ხოლო ვითარცა სასოწარკუთილ იქმნა მკურნალთა მიერ, მოვიდა და დავარდა წინაშე წმიდისა ნინოსსა, და ევე-⁵დრებოდა კურნებასა ყრმისასა. მაშინ რქუა წმიდამან ნინო: „კურნება, რომელი კაცთაგან არს, მე არა რა ვყო. ხოლო ღმერთმან ჩემმან ქრისტემან მოსცეს ყრმასა მაგას კურნება, რომელი ყოველთაგან განწირულ არს“. რომელსა¹ კილიქსა² ზედა მარადის

M 242 ილოცვენ წმიდა ნინო, მას ზედა დადება უბრძანა ყრმისა მის, 10
 კ 113 | და იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ, და მასვე ჟამსა განიკურნა ყრმა იგი და განცოცხლებული მისცა დედასა მისსა. ხოლო დედამან ყრმისამან აღიარა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი, თუნიერ ქრისტესა, რომელსა ქადაგებს ნინო“. და დაემოწა-¹⁵ფა წმიდასა ნინოს, შეუდგა კულსა მისსა და აღიდებდა ღმერთსა.

A 75 «მაშინ დედოფალი ნანა შევარდა სენსა დიდსა და მწარესა, რომელსა კურნება ვერავინ შეუძლო. რამეთუ ყოველთა ჳელოვანთა მკურნალთა წარმოაცალიერნეს წამალნი მათნი და ვერ შეუძლეს კურნება, ულონო იქმნეს და სასოწარკუთილ. ხოლო აუწყეს ვიეთმე დედოფალსა, ვითარმედ „დედაკაცისა მის რომისა³ ტყუისა მიერ,²⁰ რომელსა რქუიან ნინო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სნეულნი განიკურნებიან“. მაშინ უბრძანა მსახურთა მათ, რათა მოიყვანონ ნინო.

M 243 მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი, და პოვეს წმიდა ნინო | ქუისა მის ქუეშე [ბ]წამ(ა)ლთასა⁴, ილოცვიდა ჟამსა მეექუსესა, და მიუთხრეს ბრძანება დედოფლისა. ხოლო წმიდამან ნინო რქუა: „არა ბრძა-²⁵ნებულ არს ჩემდა. რათა განვიდე. სადა შეუბა ჩუენი არა არს, არამედ დედოფალი მოვედინ საყოფელსა ამას ჩემსა, და ჳეშმარიტად განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა“. ხოლო მსახურთა მათ მიუთხრეს დედოფალსა თქმული იგი ნინოსი, მაშინ დედოფალი გულს-³⁰მოდგინედ ეტყუადა მათ: „შემიმზადეთ მე ცხედარი და მიმიყვანეთ

A 76 მე“. მაშინ წარიყვანეს ცხედრითა მსახურთა მათ და ძე მისი რევ, და სიმრავლე ერისა მის თანა. ვითარ მივიდეს საყოფელსა მას ნინოსსა, დადვეს დედოფალი კილიქსა ზედა. იწყო წმიდამან ნინო ლოცვად და ვედრებად ღმრთისა მიმართ მყოვარჯამ, და მოილო ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, შეახო თავსა⁵, მწართა და ფერქთა³⁵

¹ რომელი .A. ² კილისა M, კილიქსა .A, კილიქსა B. ³ რომლისა .A, პრომისა MB. ⁴ ქანსა მას ქუეშე მაყულისასა (მავეალთასა B) MB. ⁵ თავსა, თავსა .A.

ჯუარის სახედ, და მეყსეულად განიკურნა, და აღდგა განცოცხლებული. და რწმენა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი, თუი-
ქ 114 ნიერ ქრისტესსა, რომელსა ქადაგებს ტყუე ესე | დედაკაცი“. მიერი-
M 244 გან შექმნა იგი მეგობრად თუისად | შინაურად, მარადის ჰკითხავნ და
გამოიწულიავენ სჯულსა ქრისტესსა, და ასწავებდის წმიდა ნინო 5
და აბიათარ, ახალი პავლე, და ასული მისი სიდონია. და იქმნა დე-
დოფალი მორწმუნე და იცნა ღმერთი ჭეშმარიტი. და ჰკითხვიდა
დედოფალსა მეფე, ვითარ იგი მეყსეულად განიკურნა. და უთხრობ-
და დედოფალი ყოველსა, რომელი იქმნა მას ზედა, ვითარ¹ იგი
თუნიერ წამლისა, ლოცვითა და შეხებითა ჯუარისათა, განიკურნა. 10
და სიმრავლე იგი, რომელთა ეხილვა, დაამტკიცებდეს სიტყუასა მას
დედოფლისასა.

A 77 «მაშინ მირიან მეფე განკუთირდა და | იწყო გამოძიებად სჯულსა
ქრისტესსა და მრავალგზის ჰკი[თხუნენ] ურია-ყოფილსა² მას აბია-
თარს ძუელთა³ და ახალთა წიგნთა, სადა იგი აუწყებდა ყოველსა. 15
და წიგნიცა რომელი ჰქონდა მირიან მეფესა ნებროთისი, და მასცა
წიგნსა შინა პოვა წერილი ესრეთ: აღშენებასა გოდლისასა ვმა იყო
ნებროთის მიმართ, რომელი ეტყოდა: „მე ვარ მიქაელ, რომელი
დადგინებულ ვარ ღმერთისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავლისა-
სა; განვედ ქალაქით მაგით, რამეთუ ღმერთი ჰფარავს ქალაქსა მა- 20
M 245 გას“. ხოლო უკუანასენელთა ჟამთა მოვიდეს მეუფე იგი ცისა, რომლი-
სა იგი შენ გნებავს ხილვა ერსა შორის შეურაცხსა. შიშმან მის-
მან განაქარვნის გემონი სოფლისანი; მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა
და ეძიებდენ სიგლახაკესა, მან გიხილოს ჭირსა შინა, და გიჰსნეს შენ.
მაშინ გულისგმა ჰყოფდა მეფე მირიან, რამეთუ ძუელნი წერილნი 25
და ახალნი ეწამებოდეს და ნებროთის წიგნიცა დაამტკიცებდა. და
შეექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა. და ბრძოდა უჩინო იგი მტერი,

A 78 აყენებდა | | აღსარებლად ქრისტესა, გულსა შთაუგდებდა სასოება-
ქ 115 სა კერპთასა და ცეცხლისასა, არამედ მარადის ევედრებინ⁴ დედო-
ფალი აღსარებასა ქრისტესსა. და იყო მეფე-დედოფლისა მოქცე- 30
ვითგან წელიწადსა ერთსა ორგულობასა შინა. ხოლო ასწავებდა
ერსა დაუცხრომელად წმიდა ნინო, და არავის აუწყებდა, თუ ვინა
ვარ ანუ სით მოველ, არამედ ტყუედ იტყოდა თავსა თუისსა.

«შემდგომად ამისსა მოგუი იგი მთავარი სპარსი,

¹ ვითარი A. ² ურიათა ყოფილსა A. ³ ძუელთა A. ⁴ ევედრებინ A, ევედრებოდა MB.

სახელით ხუარასნელი¹ იყო, სულითა უკეთურითა ფიცხე-
M 246 ლითა იგუემებოქდა, და სიკუდილსა მიახლებულ იყო, და იყო
მთავარი იგი ნათესავით² მირიანისი. მაშინ ევედრნეს წმიდასა ნი-
ნოს დედოფალი და მეფე, ხოლო მეფე იხილვიდა საქმესა მისსა
მკირედ ორგულებით. ეტყუინ ნინოსა: „რომლისა ღმრთისა ძალითა 5
იქმ კურნებასა ამას, ანუ ხარ შენ ასული არმაზისი, ანუ შვილი ზადე-
ნისი, უცხოებით მოხუედ, შეურდი, ზედა-აც მოწყალება და მიგა-
ნიჭენ ძალი კურნებათა, რათა მით სცხოვნდებოდე უცხოსა ქუეყა-
ნასა, და დიდებულმცა არს უქუენისამდე; ხოლო შენ წინაშე ჩუენ-
A 79 სა იყავ, ვითარცა მაწიოებელი³ ერთი შვილთა ჩუენთა, და პატივ- 10
ცემულ [ქალაქსა] ამას შინა. არამედ უცხოსა ამას სიტყუასა ნუ
იტყუი, რომთა მათ შეცთომილთა სჯულსა, და ნუცა გენ-
ბავს⁴ ყოველად თქმად; რამეთუ აჰა ესერა, ღმერთნი დიდნი სოფ-
ლის მპყრობელნი, მზისა მომფენელნი, წუიმისა მომცემელნი და ქუეყა-
ნისა ნაშობთა გამომზრდელნი ღმერთნი ქართლისანი არმაზ და ზადენ, 15
M 247 ყოვლისა წარუვალისა გამომეძიებელნი, ძუელნი | ღმერთნი მამათა
ჩუენთანი გაცი და გაიმ, იგინი იყუნეს სარწმუნობად კაცთა მიმართ.
აწ უკეთუ განკურნო მთავარი ესე, გაგამდიდრო და გყო შენ
მკუიღრ მცხეთას შინა, მსახურად არმაზისსა. დაღაცათუ აერთა
მით და სეტყუითა მოიწია მის ზედა შემეუსრვილება, არამედ 20
იგი ადგილი უძლეველ არს, ესე არმაზ ქართველ [თა]
და ქალდეველთა ღმერთი ითარქან⁵ ყოველადე მტერ არიან: ამან მას
ზედა ზლუა შემოადგინა, და ამან მას ზედა ესევეთარი ურვა მოა-
წია, ვითარ აქუს ჩუეულება სოფლის მპყრობელთა, და კმა გეყავენ
ჩემგან ბრძანებუა ესე“.
A 80 |«[მიუგო] ნეტარმან ნინო: „შენ მეფე, სახელითა
ქ 110 ქრისტესითა | და ვედრებითა დედისა მისისათა და მის თანა
ყოველთა წმიდათათა მოავლინენ შენ ზედა ღმერთმან, ცისა და
ქუეყანისა შემოქმედმან, დამბადებელმან დაბადებულისამან, დიდისა
დიდებულისა მრავალმოწყალებისა მისისაგან მოავლინენ შენ ზედა, 30
ვითარცა საწმილისაგან ნაბერწყალი ერთი მადლისა მისისა, რათა
M 248 სცნა და გულისწმა ჰყო სიმაღლე ცისა და ნათელი მზისა, სიღრმე
ზღუისა და სივრცე ქუეყანისა და საფუძველი მისი. და უწყებულ⁶
იყო შენ⁷, მეფე, ვინ შემოსნის ცანი ღრუბლითა და ქუხნ ვმითა ჰა-
ერისათა, და იძრვინ ქუეყანა სიმძლავრითა⁸ მისითა, და რბინ მეხის 35
ტეხანი, და კუალსა მისსა⁹ ეგზეზის ცეცხლი გულისწყრომითა მათი-

¹ ხუარასნელი *A*, ხურასნელი *M*, ხუარასნელი *B*. ² ნათესავით *A*. ³ მაწიო-
ნებელი *MB*. ⁴ იტგნებას *A*. ⁵ ითრუჯან *MB*. ⁶ უწყებულ *A*. ⁷ იყავ *MB*, იყო შენ
A. ⁸ სიმძლავრითა *MB*. ⁹ კუალსა მისსა *A*, ყოველსა მთასა *MB*.

თა. ანუ ოდეს შეიძრა ქუეყანა ვიდრემდის შეიძრა და დაირღუეს მთანი მყარნი, კლდენი, და ქვანი. მეცნიერ გყვენ შენ ამას ყოველსა მიწვენად, რამეთუ ღმერთ არს ცათა შინა, უხილავ არს თავადი

A 81 იგი ყოველთა დაბად[ებულთაგან], თუნიერ ძისა მისისა, რომელი 5
მისგან გამოვიდა ქუეყანასა ზედა, გამოჩნდა, ვითარცა [კაცი], რომელი მალაღმარა აღასრულა ყოველი, რომლისათვის მოსრულ იყო, და აღვიდა მათვე სიმაღლეთა მამისა თანა, და იხილა მხოლო დაუსაბამო, რომელი მალაღმარა არს და მდაბალთა ზედავეს, და მალაღმარა იგი შორით იცნის. მეფე, ახლოს არს მიახლება შენი ღმრთისა მიხედვად, რამეთუ არს ამას შინა სასწაული ერთი; სამოსელი ძისა ღმრთისა აქა 10

M 249 არს, და ხალენისა მის ელიასი თქუეს ვიეთმე აქე ყოფა; მრავალნი 10
სასწაულნი არიან, რომელნი ღმერთმან გამოაქჩინნეს. და აწ მთავარი მე ესე შენი განვეკურნო ძალითა ქრისტეს ღმრთისა ჩემისათა და ჯუარითა ვნებისა მისისათა, ვითარცა იგი დედოფალი განვეკურნე სენისაგან დიდისა. და რა იგი ვაუწყე, ჰყოფს 15
იგი, რათა სულიცა თუისი მიიხლოს ღმერთსა“. და მოჰგუარეს

ჰ 117 მთავარი იგი. და მოვიდა | დედოფალიცა იგი სამოთხესა მას შინა 15
ნაძუთა მათ ქუეშე, და დაადგინა აღმოსავალით, სცნა ჳელნი აპყრობად და თქუა: „სამგზის ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო, და შეუდგები ქრისტესსა 20

A 82 ტესსა, ძესა | ღმრთისასა“. და ტიროდა ნინო სულთქმითა სულისა 20
თუისისათა, და ითხოვდა ღმრთისაგან შეწვენასა კაცსა მას ზედა. და იყუნეს მოწაფენი მისნი მუნვე ერთ დღე და ორ ღამე, და მსწრაფლ განვიდა მისგან სული იგი ბოროტი, და დაემოწაფნეს ნინოს სახლით და ერთთურთ მისით, და აღიდებდეს მამასა, ძესა და წმიდასა სულსა აწ და მარადის და უკუნისამდე». 25

თქმული სიღონია დედაკაცისა,

M 250 რომელი იყო მოწაფე ნინოსი, რომელი ესე იხილა 25
და დაწერა მოქცევა სასწაულითა მირიან მეფისა და შევერდომა ნინოსი აღსარებისათვის ქრისტესისა, ჯუარისა აღმართებისათვის, ეკლესიათა აღშენებისათვის და მას 30
შინა სასწაულთა მისთა. თავი მეშუდიდე. გუაქხენ.

«მაშინ იქმნა დღესა ერთსა ზაფხულისასა, თუესა იენისსა¹ ოცსა, დღესა შაბათსა, განვიდა მეფე მუხრანით² კერძო და მოუკლდა უჩინო იგი მტერი ეშმაკი, და შთაუგდო გულსა სიყუარულით 35
ჰ 118 კერპთა და ცეცხლისა, და იგონებდა ყოველსა | მსახურებასა მისსა და მახუილითა მოწყუედასა ყოველთა ქრისტიანეთასა. და რქუა

¹ ივლისსა MB. ² მუხრანით MB.

- A 83 მეფემან ოთხთა თანამზრახველთა მისთა: „ღირს ვართ ჩუენ ღმერთთა ჩუენთაგან ბოროტის ყოფასა, რამეთუ უღებ ვიქმნენით მსახურებასა მათსა, და მიუშუით ჩუენ ქრისტიანეთა გრძნეულთა ქადაგება სჯულსა მათსა ქუეყანასა ჩუენსა, რამეთუ გრძნებითა
- M 251 ჰყოფენ საკუთრელებათა მათთა. აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, 5 რათა ბოროტად მოვსრნეთ ყოველნი მოსაენი ჯუარცმულისანი და უმეტეს შეუდგეთ მსახურებასა ღმერთთა მათ მპყრობელთა ქართლისათა, ვამხილოთ ნანას, ცოლსა ჩემსა, შენანება, და დატე- ვება სჯულსა ჯუარცმულისასა, და თუ არა მერჩდეს, დაევიწყო სი- ყუარული მისი და სხუათავე თანა წარეწყმიდო იგი“. დაუმტკიცეს 10 განზრახვა თანამზრახველთა მათ, რამეთუ მჭურვალედ იყუნეს იგინი საქმესა მას, და ნებევდა პირველითგან, და ვერ იკადრებდეს განცხა- დებად. ხოლო მეფემან მოვლო ყოველი სანახები მუხნარისა², და აღვიდა მათსა ზედა თხოთისასა მაღალსა, რათამცა მოიხილა კას- პად, უფლის-ციხედ. და განვიდა თხემსა მთისასა. შუა სამხრისა 15
- A 84 ოდენ დაბნელდა მზე მათ ზედა და იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი, უკუნი, და დაიპყრნა ბნელმან არენი და ადგილნი; და განიბნინეს ურთიერთასა ჭირისაგან და ურვისა. და დაშთა მეფე მარტო, და იარებოდა მათთა და მალნართა შეშინებული და შეძრწუნებული, დადგა ერთსა ადგილსა, და წარეწირა სასოება, ცხოვრებისა მისისა. 20 და მოეგო თავსა თუისსა ცნობასა, და განიზრახვიდა გულსა თუისსა:
- M 252 „აჰა ესერა, ვხედავ ღმერთთა ჩემთა და არა ვპოვებ ღმერთებსა. აწ, რომელსა იგი ქადაგებს ნინო ჯუარსა და ჯუარ- ცმულსა, და ყოფს კურნებასა მისითა სასოებითა, არამცა ძალ ედგვა ვსნა ჩემი ამის ჭირისაგან? რამეთუ ვარ მე ცოცხლივ ჯოჯოხეთსა შინა 25
- ჭ 119 და არა უწყი, თუ ყოველსა იქმნა დაქცევა ესე | და ბნელი ჩემთუის ოდენ იქმნა. აწ, თუ ოდენ ჩემთუის არს ჭირი ესე, ღმერთო ნინო- სო, განმინათლე ბნელი ესე ღამე და მიჩუენე საყოფელი ჩემი, და აღვიარო სახელი შენი, და აღვმართო ძელი ჯუარისა, და თაყუანის
- A 85 ესცე მას, და აღვაშენო სახლი სალოცველად ჩემდა, და ვიყო მორჩილ 30 ნინოსა სჯულსა რომათსა“. ესე ყოველი რა წარმოთქუა, განთე- ნა და გამობრწყინდა³ მზე. და გარდაჰდა მეფე ცხენისაგან, დადგა მასვე ადგილსა, განიპრყნა ჳელნი აღმოსავალით ცად მიმართ და თქუა: „შენ ხარ ღმერთი ყოველთა ზედა ღმერთთა და უფალი ყო- ველთა ზედა უფალთა, ღმერთი, რომლისა ნინო იტყუის, და საქებე- 35

¹ და უმეტეს A, დაუმტკიცეს B, < M. ² მუხნარისა MB. ³ გამობრწყინთა A.

ლად არს სახელი ყოვლისა დაბადებულისაგან ცასა ქუეშე და ქუე-
ყანასა ზედა. რამეთუ შენ მივსენ მე ჭირისაგან და განმინათლე ბნე-
M 253 ლი ჩემი. აჰა ესერა მიცნობიეს, რამეთუ გინდა ესნა ჩემი, ლხი-
ნება და მიახლება ჩემი. უფალო კურთხეულო, ამას ადგილსა
აღვმართო ძელი ჯუარისა, რომლითა იდიდებოდეს სახელი შენი 5
და ივსენებოდეს საქმე სასწაული უკუნისამდე.⁵
და დაისწავლა ადგილი იგი და წარმოემართა. იხილეს ნათელი და
მოერთო ერი დაბნელებული¹.

«ხოლო მეფე ღალადებდა: „მიეცი თ დიდება ღმერთ-
სა ნინოსსა², რამეთუ იგი არს საუკუნითგან³ ღმერ- 10
თი და მას მხოლოსა შეუენის დიდება უკუნისამდე“. ხოლო ნანა
დედოფალი და ყოველი ერი განვიდა მიგებებად მეფისა, რამეთუ
A 86 ესმა პირველ წარწყმედა და მოსლვა მშუილობით, და მიეგებო[დ]ეს
ღართას და ქინძარას. ხოლო ნეტარი ნინო დადგომილ იყო ლო-
ცვასა მწუხრისასა მაყულოვანსა მას შინა, ჩუეულებისაებრ მისისა, 15
თუისსა ეამსა, და ჩუენ მის თანა ორმოც და⁴ „ათი სული. და ვი-
თარცა მოვიდა მეფე, შეიძრა ქალაქი. და ვმითა მალლითა დალა-
დებდა მეფე: „სადა არს დედაკაცი იგი უცხო, რომელ არს დედა
ქ :20 ჩემი და ღმერთი მისი | მვსნელი ჩემი“. და ვითარცა რქუეს, ვი-
M 254 თარმედ: „მაყულოვანსა არს და ილ[ო]ცავს“, მოვიდა⁵ მეფე და ყო- 20
ველი იგი ლაშქარი. გარდაიჭრა მეფე ცხენისაგან და ეტყოდა ნი-
ნოს: „აწ ღირს ვარ მე სახელის-დებად სახელსა ღმრთისა შენისასა
და მვსნელისა ჩემისა“. ხოლო წმიდა ნინო ასწავებდა და ეტყოდა
მსწრაფლ თაყუანის-ცემად აღმოსავალით და აღსარებად ქრისტესა,
ძესა ღმრთისასა. მაშინ იყო გრგუინვა და ტირილი ყოვლისა კა- 25
ცისა, რაეამს ხედვიდეს მეფესა და დედოფალსა ცრემლოვანთა.
და ხვალისა წარავლინა მოციქული საბერძნეთად მირიან მეფემან
წინაშე კოსტანტინე ბერძენთ მეფისა, და წიგნი ნინოსი ელენე
დედოფალსა წინაშე. და აუწყა ესე ყოველი სასწაული ქრისტეს-მი-
A 87 ერი, რომელი იქმნა მცხეთას შინა | მირიან მეფესა ზედა, და ითხოვ- 30
ნეს მოსწრაფებით მღღელნი ნათლის-ღებისათვის. ხოლო წმიდა ნი-
ნო და მოწაფენი მისნი ქადაგებდეს ერსა მას ზედა ღლე და
ღამე დაუცხრომელად, და უჩუენებდეს გზასა კვმმარიტსა სასუფევე-
ლისასა.

¹ დაბნელებული A, განბნეული MB. ² ნინოსა A. ³ საუკუნითგან. A (ბოლო მოხეულია), საუკუნეთა MB. ⁴ და MB. ღლე A. ⁵ მოდრკა MB.

თქმული მისვე აღშენებისათვის ეკლესიისა

M 255 «ოდეს წარემართა მეფე და ყოველი ერი ქრისტიანობასა | მოს-
 წრაფებით ვიდრე მდღელთა მოსულამდე, რქუა მეფემან წმიდასა
 ნინოს: „მესწრაფების მე აღშენებად სახლსა ღმრთისასა, სადა აღ-
 ეაშენო?“ რქუა წმიდამან ნინო: „სადაცა მეფეთა გონება მტკიცე 5
 არს“. რქუა მეფემან: „მიყუარან მე მაყუალნი ესე შენნი და მუნ
 მნებავს გონებითა ჩემითა, გარნა არა ეგრეთ, არამედ ვრიდო¹ სა-
 მოთხესა მას სამეფოსა, და ნაძუთა ამათ სიმაღლესა, და ბაბილო-
 თა ამათ ნაყოფიერებასა, და ყუაველთა² სურნელებასა. რამეთუ
 გ 121 ჩუენება რომელი იხილე მფრინველთა ფრთითა უშუერითა განბანა 10
 წყლითა და განსპეტაკება ბრწყინვალედ, და დასხდომა მათი ხეთა
 მათ ზედა სამოთხისათა, და ჯმობა მათი ჯმითა ტბილითა, ქეშ-
 188 მართლად | სამოთხე ესე ჯორციელი წარმწყემდელი შეგუეცვალოს
 სამოთხედ საუკუნოდ, და მუნ აღვაშენოთ სახლი ღმრთისა სალო-
 ცველად ჩუენდა ვიდრე მოსლვადმდე მდღელთა საბერძნეთით“. და 15
 მეყსეულად მოიღო ძელი და ასწრაფებდა³ ხუროთა, და მოჰყუეთა
 ნაძუი იგი, და ნაძუისა მისგან შემზადანა შუილნი სუეტნი ეკლესიისა-
 M 256 ნი. და ვითარ | აღაშენეს კედელი იგი ძელითა, და აღმართნეს შუილ-
 ნი⁴ იგი სუეტნი თუის-თუისად. ხოლო სუეტი იგი უდიდესი, რომე-
 ლი საკუირველ იყო ხილვით, საშუეალ ეკლესიისა შესაგდებელად 20
 განშხადეს, და ვერ შეუძლეს აღმართებად მისა. და აღწყეს მეფესა
 საკუირველი იგი ყოვლად ვერ⁵ ძრვა ადგილ[ით]აცა⁶ სუეტისა მის. მა-
 შინ მოვიდა მეფე სიმრავლითა ერისათა, და მოიხუნეს მრავალ-ლონენი
 მანქანანი, სიმარჯუითა და ერისა სიმრავლითა ეცადნეს აღმართე-
 ბად და ვერ შეუძლეს; და იყო დაკუირვებულ. და სიმრავლე ერისა 25
 იტყოდეს: „რამე არს ესე“. და ვითარ იქმნა მწუბრი, წარვიდა მეფე
 სახლად თუისა, შეწუხებული დიდად. ხოლო წმიდა ნინო და ათორ-
 189 მეტნი მოწაფენი მისნი და⁷ დედანი დაადგრეს სუეტსა მას თანა.
 ხოლო სანატრელი იგი გოდებდა სუეტსა მას ზედა და აღინებდა
 ცრემლთა მისთა. 30

«ვითარცა შუა დღე⁸ ოდენ იქმნა, წარმოიქცეს
 ორნივე ესე მთანი, არმაზ და ზადენ, რეცა თუ ჩამოირ-
 ლუეს და დააყენნეს წყალნი ორთავე. და მტკუარმან გამოხეთქა,
 წარმოაქუნდა ქალაქი; და შეიქმნეს ჯმანი საზარელნი ტყებისა და
 ტირილისანი. და ეგრეთვე არაგუი გარდამოვდა ციხესა და იქმნე- 35
 257 ოდეს საზარელნი გურგუინვანი. შეეშინა დედათა მათ და ივლ-

¹ ვრიდო A, არა ვპრიდო MB. ² ყუაველთა A. ³ ასწაფებდა MB. ⁴ ექსუნსი MI.
 ვერ <A. ⁵ ადგილითცა MB. ⁶ და <MB. ⁷ ლამე MB.

ტოდეს. ხოლო ნეტარი ნინო ღალადებდა: „ნუ გეშინინ დანო ჩემ-
 ნო, მთანი მუნვე ჰვიან, და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა ყოველსა
 კ 112 სძინავს“. ხოლო ესე რომელ მთანი | დაირლუეს, სამართლად გეჩუენე-
 ბის, რამეთუ ურწმუნოებისა მთანი დაირლუეს ქალაქსა¹ შინა, და
 წყალნი რომელ² დაეყენეს, სისხლი იგი ყრმათა კერპთა მიმართ 5
 შეწირულისა³ დაეყენოს. ხოლო ვმა ესე ტყებისა არს ეშმაკთა სიმ-
 რავლისა, რამეთუ იგლოვენ იგინი⁴ თავთა თუისთა, რომელ არიან
 A 90 მეოტ ამით ადგილით, ძალითა მალღისათა და ჯუარითა ქრისტე-
 სითა. მოიქეცით და ილოცვედით ღმრთისა მიმართ“. და მეყსეუ-
 ლად დასცხრეს ვმანი იგი, და არა დადგა⁵. განეპყრნეს ჳელნი და 10
 ილოცვიდეს ღმრთისა მიმართ წმიდა ნინო და იტყოდა: „რათა არა
 დაებრკოლოს საქმე ესე, რომელ⁶ წარმართებულ არს მეფე“.

«ქულად ვიდრე არა ეყივლა ქათამსა, სამთავე
 კართა⁷ ქალაქისათა დასცა ზარსა ლაშქარმან ძლიერმან, დაღეწ-
 ნეს კარნი, და აღივსო ქალაქი სპარსითა ლაშქრითა, და შეიქმნა 15
 ვმა ზარის-საქდელი, ზრინვა⁸, და ყივილი და კლვა. და აღივსო ყო-
 ველი ადგილი სისხლითა, მახუილებითა, და სხუათა მათ შიშისაგან
 M 258 დასდნებოდეს ჳორცნი და განილია სული მათი. ტიროდეს | ნათესავთა
 თუისთა, და მსწრაფლ ისმოდა, ვმობდეს რა ძლიერად: „მეფე სპარს-
 თა და მეფეთ-მეფე ხუარან-ხუარან⁹ ბრძანებს: ყოველი ურია ვა- 20
 ნარინეთ პირისაგან მახუილისა“. ესე რა მესმა, მოვეგე თავისა ცნო-
 ბასა და შევორგულდით მე და ათნივე იგი ჩემთანანი, და მოახ-
 1 91 ლებულ იყუნეს მახუილოსანნი და გარემოს ჩუენსა სცემდეს | და
 ჳკლვიდეს. ისმა ვმა ძლიერი—„მირიან მეფე შეიპყრესო“. გარემოი-
 ხილა მწნედ მოლუაწემან მან და თქუა: „ესე რომელ ყივის¹⁰, ვიცი, 25
 რომელ აწ სამე დიდად სჳირს, და ემადლობ ღმერთსა, რომელ ესე
 ნიშანი წარწყმედისა მათისა არს და ქართლისა ცხოვრებისა, ამის ად-
 კ 123 გილისა დიდებისა¹¹. და ნუგეშინის გუცემდა, ვითარცა | მოძღუარი
 ჳელოვანი, ჳეშმარიტად მოძღუარი და მოციქული ქრისტესი.

«მიექცა ერსა მას მომავალსა¹²: „სადა არიან 30
 მეფენი სპარსთანი ხუარა და ხუარან-ხუარა. საბატანით¹³
 გუშინ წამოხუედით, მალე სამე მოხუედით და დიდი სამე ლაშქარი
 ხართ ძლიერი. რად¹⁴ დაღეწეთ ქალაქი ესე და მახუილი და-

¹ ქართლს *BM*. ² რომელ *<A*. ³ შეწირვისა *B*, შეწირვის *M*. ⁴ ეგლო-
 ვენ იგი *A*, იგლოვენ იგი *M*, იგლოვენ იგინი *B*. ⁵ კმანი იგი, და იყო არა-რაჲ.
 და დადგა წმიდაჲ ნინო *B*. ⁶ რომელსა *MB*. ⁷ კერპთა *MB*. ⁸ ზრინვა *AMB*.
⁹ ხუარანან ხუარანა *M*, ხუარან-ხეასრა *B*. ¹⁰ ყვის *A*, ყვს *M*, ყივის *B*. ¹¹ დიდე-
 ბისა *A*, და ბისა *M*, დაბისა *B*. ¹² მომსრევლსა *MB*. ¹³ საბასტანით *MB*. ¹⁴ ძლი-
 რად *A*, ძლიერი რად. *MB*.

ეცით, ქართა და ნიაფთა წარვედით¹, ბნელად ჩრდილოთ კერძო, მათათა და კედართა, აჰა, მოვიდა, რომელსა თქუნენ ევლტით“. და M 259 განძრა² ჯელი ჯუარის სახედ, და მეყსეულად უჩინო | იქმნენს ყოველნი იგი, დაყუდება იქმნა დიდი, და დედანი იგი ნატრიდეს მას და ადიდებდეს ღმერთსა.

5

«ხოლო, ვითარცა ცისკარი აღედებოდა, მიერულა A 92 ყოველთა მათ დედათა, ხოლო სიდონია მღუიძარე იყო³, და იგი დგა ჯელ-განპყრობით. აჰა ესერა, ზედა მოადგა ჰაბუკი ერთი ნეტარსა მას, ყოვლად ნათლითა შებლარდნილი, შემკობილი ცეცხლის ზეწრითა, და რქუნა რამე სამნი სიტყუანი. ხოლო იგი დაეცა 10 პირსა ზედა თუისსა, და ჰაბუკმან მან მიჰყო ჯელი სუეტსა მას და აღმართა, წარიღო სიმალღესა შინა; და განკუირვებით მივეახლე მას და ვარქუ ესრეთ: „დედოფალო, რა არს ესე?“ და მან მრქუა: „მოიდრიკე თავი ქუეყანად“. და ტირილად იწყო ზარისა მისგან. მცირედისა ჟამისა აღდგა და აღმადგინა⁴, და განეწმორენით მას 15 ადგილსა. ხოლო დედანი იგი ვითარ იყუნეს, იხილეს სუეტი იგი, ცეცხლის სახედ ჩამოდროდა და მოახლდებოდა ხარისხად მონაკუეთსა ზედა ძირსა ნაძვისასა. ვითარცა რიჟუ-რაჟუ ოდენ იყო, აღდგა მეფე გულ-გდებულ⁵ ურვათაგან, მიხედნა სამოთხესა მას და დაწყე- M 260 ბულსა ეკლესიასა, სადა იგი მტკიცე იყო გონება მისი, | იხილა 20 ნათელი იგი, ვითარცა ელვა აღწევნული ცამდე, სამოთხით მისით. იწყო სრბად და მკუირცხლ მოვიდოდა, და ყოველი სიმრავლე სახლისა მისისა და ყოველი ერი ქალაქისა მოვიდა.

A 93 «ვითარცა იხილეს საკუირველი იგი, ნათლითა ბრწყინვალ [ე სუეტი] ჩამოვიდოდა ადგილად თუისად, რეცა 25 ვითარცა ზეცით დადგა ხარისხსა მას ზედა, და დაუმყარა ჯელითა ჰ 124 შეუხებულად კაცთაგან, და ნეტარ იყო მათ ჟამთა შინა, რამეთუ რა იგი იქმნებოდა, შიშითა და სიხარულითა აღივსო მცხეთა ქალაქი, და სდიოდეს მდინარენი ცრემლთანი, მეფეთა და მთავართა და ყოველსა ერსა. და სულთ-ითქუნა სულითა სულთქმისათა და ადიდებ- 30 დეს ღმერთსა, და ნატრიდეს ნეტარსა ნინოს, და იქმნეს მას ღღესა შინა სასწაულნი დიდნი და მრავალნი.

«პირველად მოვიდა ურია, ბრმა შობითგან, მიეახლა სუეტსა მას და იქმნა მხედველ მუნთქუესევე, და ადიდებდეს ღმერთსა. მეორე სეფე-წული მოვიდა ყრმა, ამზასპანი, იდგა რვისა წლისა; 35 მოიღო დედამან მისმან სარწმუნოებით და დადგა ცხედრითა წინა-

¹ წარგულეთ MB. ² განძრა MB. ³ ხოლო მე სიდონია მღუიძარე ვიყავ MB. ⁴ აღადგინა A. ⁵ გულგოდებული MB.

შე სუეტსა მას ნათლისასა, და ნანდუილვე ნათლისასა, ევედრებო-
და ნინოს: „მოხედენ, დედოფალო, ძესა ამას ჩემსა, სიკუდილად
M 261 მიახლებულსა, რამეთუ ვიცი ღმერთთა ღმერთი იგი არს, რომელსა
A 94 შენ ჰმსახურებ და ჩუენ გუიქადაგებ“. მაშინ წმიდამან ნინო შეახო
კელი სუეტსა, და დასდვა ყრმასა მას და რქუა: „გრწმენინ 5
იესო ქრისტე, ძე ღრმთისა, ცხორებისათუის ყოვლი-
სა სოფლისა(თუის) ჯორცითა მოსრული; განიკურნე ამიერთგან და
ადიდებდი მას, ვისმან ძალმან განგკურნა“. და მსწრაფლ აღდგა
ყრმა იგი, ვითარცა უტკივნელი, და დაეცა შიში დიდი მეფესა და
ყოველსა ერსა. და თუითოსახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განი- 10
კურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გა-
რემო სუეტსა მას, და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს
ერნი სართულსა¹ და განიკურნებოდეს. მსწრაფლ იწყო მეფემან
და განასრულა ეკლესია სამოთხესა შინა.

«და ვითარცა მივიდეს მოციქულნი მირიან მეფისანი კოსტან- 15
ტინე ბერძენთა მეფესა წინაშე და მიუთხრეს ყოველი, რაცა იქ-
მნა, მაშინ აღივსო სიხარულითა მეფე და დედა მისი
ელენე დედოფალი: პირველად ამისთუის, რამეთუ მად-
ლი ღმრთისა მიეფინებოდა ყოველთა ადგილთა, და ჯელსა ქუეშე
მათსა ნათელს იღებდა ყოველი ქართლი; შემდგომად ამისთუის 20
განმხიარულდეს, რამეთუ დაიდასტურეს მირიან მეფისაგან სრუ-
ლიედ მოწყუედა სპარსთა და მტკიცედ მიღება სიყუარულისა მა-
M 262 თისა. ადიდებდეს და მადლობდეს ღმერთსა, და წარმოგზავნეს
მლდელი ჰემმარტი იოვანე ებისკოპოზად და მის თანა მლდელნი
ორნი და დიაკონი სამნი. და მოუწერა მირიანს კოსტანტინე მე- 25
ფემან წიგნი ლოცვისა და კურთხევისა ღმრთისა; და წარმოსცა
ჯუარი და ხატი მაცხოვრისა, და მის თანა ნიჭი დიდი; ელენე დე-
დოფალმან მოუწერა წიგნი ქებისა და ნუგეშინის-ცემისა.

«მოიწია იოვანე ებისკოპოზი, და მის თანა მლდელნი და 30
დიაკონნი და მოციქულნი მცხეთად, აღივსნეს სიხარულითა მეფე
და დედოფალი და ყოველი ერი მათი. რამეთუ სურვიელ იყუნეს
ნათლის-ღებისათუის. მაშინ მსწრაფლ გაგზავნა ბრძანება მირიან მე-
ფემან ყოველთა თანა ერისთავთა, სპასალართა და ყოველთა პირ-
თა სამეფოსათა, მოწოდებად წინაშე მისსა: და მსწრაფლ მოიწი- 35
ნეს ყოველნი ქალაქად.

¹ სართულსა < MB.

«მაშინ ნათელ ილო¹ მეფემან ჯელსა ქუეშე წნი-
დისა ნინოსა და შემდგომად დედოფალმან და შვილ-
.196 მან მათმან ჯელსა ქუეშე მათ მღდელთა² | და დიაკონთასა.
შემდგომად ამისსა აკურთხეს მდინარე მტკუარი, და ებისკოპოზმან
შეშადა ადგილი ერთ[ი] მიწურვით ჯიდის კარსა მოგუეთისასა, სადა 5
M 263 ყოფილ იყო სახლი ელიოზისი, და მუნ ნათელ სცემდა წარჩინებულ-
თა ერთა; და ეწოდა ადგილსა მას მთავართა სანათლო³. ხოლო ქუე-
მთ მისსა, მდინარისაჲ პირსა, ორგან⁴ ორნი იგი მღდელნი და
დიაკონნი ნათელ-სცემდეს ერსა, მიატყდებოდა ერი იგი ურთიერთას
მოსწრაფებით და ევედრებოდეს მღდელთა, რათა პირველად მას ვისჲ 10
ნათელ-სცეს. ესრეთ სურვიელ იყუნეს ყოველნი იგი ნათლის-ღებისა-
თუის, რამეთუ ესმინა ქადაგება ნინოსი, რომელსა იტყოდა: „ყოველ-
მან რომელმან არა ნათელ ილოს, არა პოვოს ნათელი საუკუნო“:
ამისთვის მოსწრაფე იყუნეს ნათლის-ღებასა ყოველნი იგი, და ეს-
რეთ სახედ ნათელ ილეს ყოველმან ერმან, სიმრავლემან ქართლი- 15
სამან, თუნიერ ხოლო არა ნათელ ილეს მთიულთა კავ-
კასიანთა, არცა მოვიდეს⁵ მოფენასა მას ნათლისასა, არა-
ჰ 127 მედ დაადგრეს ბნელსა შინა ჟამსა ოდენმე. და ურიათა მცხეთელ-
.197 თა არაჲ ნათელ ილეს, გარ|ნა ბარბიანთა⁶ ნათელ ილეს ორმოც
და ათმან სულმან, და იქ[მნეს] ქრისტიანე ჭეშმარიტ. ამისთვისცა 20
დიდ იქმნეს იგინი წინაშე მეფისა; და მიუბოძა დაბა, რომელსა
M 264 რქუიან ციხე-დიდი, არამედ არა ნათელ ილო ფეროზ, სიძემან მე-
ფისამან, რომელსა ჰქონდა⁷ რანი ბარდავამდინ მიცემულად მირი-
ანისგან, არცა ერმან მისმან⁸ ნათელ ილო, არამედ ჯორციელად
მსახურებდა მირიან მეფესა. მაშინ წარავლინა მირიან მეფემან 25
ებისკოპოზი იოვანე და მის თანა წარჩინებული ერთი წინაშე კოს-
ტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძელისა ცხოვრებისა, რომელი
მას ჟამსა ოდენ გამოჩინებულ იყო ღმრთის-მოყუარისა⁹ დედოფლი-
სა ელენესად. და ითხოვნა მღდელნი მრავალნი, რათა განავლინეს
ყოველთა ქალაქთა და ადგილთა, ნათელ-სცემდეს ერსა, რათა 30
მსწრაფლ ნათელ ილოს ყოველმან სულმან ქართლისამან; და ით-
ხოვნა ქვით-ხურონი აღშენებისათუის ეკლესიათა.

«ვეითარ მიიწიენეს¹⁰ წინაშე კოსტანტინე კეის-
რისა, სიხარულითა მოანიჭა ნაწილი ძელისა ცხოვრ-

¹ ნათელ ილეს *A*. ² მღდელ... *A* (ბოლო ჩამოჭრილია). ³ სანათლავი *MB*.

⁴ ორგან < *MB*. ⁵ არცა მოვიდეს < *MB*. ⁶ ბარბიანთა *B*, კაბარბიანთა *M*.

⁷ ჰქონდა *MB*, რქუიან *A*. ⁸ მისმნა *A*. ⁹ მოყუარესა .1. ¹⁰ მიწიენეს *A*.

A 98 ბისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ზედა ფერკნი და[მსკ]უალულ¹ იყუნეს უფლისანი, და სამსკუალნი კელთანი. და წარმოგზავნნა მღდელნი² და დიაკონნი³ ფრიად მრავალნი, რამეთუ კოსტანტინე M 265 მეფემან მეფობასა შინა მისსა ალაშენა წმიდა ეკლესია, | ტაძარი ღმრთისა (ხუთასი⁴), და მოსცა განძი დიდძალი ებისკოპოზსა იოვანეს და უბრძანა: „სადაცა ჯერ იჩინო ადგილთა ქართლისათა, ალაშენენ ეკლესიანი სახელსა ჩემსა ზედა; და ნიჭნი ესე დაამკუიდრენ საზღვართა ქართლისათა“. და წარმოვიდა ებისკოპოსი და მის თანა მოციქული. და ვითარ მოიწიენეს ადგილსა, რომელსა რკუიან ერუშეთი, დაუტევნა ხურონი საქმედ ეკლესიისა, და დაუტევეა განძი იგი და სამსკუალნი უფლისანი და წარვიდა. და დაუტევენა წუნდას ხურონი იგი და განძი და, რაჟამს ეწყო ოდენ ეკლესიასა, წარმოვიდა⁵. და მოვიდა მანგლის[ს], და იწყო ეკლესიასა შენება⁶. და დაუტევნა ფიცარნი იგი უფლისანი.

„მაშინ შეწუხნა მირიან მეფე ამისთუის, რამე- 15
კ 127 თუ პირველ არა სამეფოთა ქალაქსა მოვიდეს, არამედ სხუათა ქალაქთა და ადგილთა იწყეს შენებად ეკლესიათა და დაუტევენეს

A 99 ნაწილნი. ხოლო მოვიდა | წმიდა ნინო წინაშე მეფისა და რქუა: „ნუ სწუხ, მეფეო, რამეთუ ესრეთ ჯერ არს: სადაცა მოვიდოდნან, დასთესვიდენ სახლსა ღმრთისასა. ხოლო არს ქალაქსა ამას შინა 20 დიდებული სამოსელი უფლისა“. მაშინ მოიყვანა მეფემან აბითარ მღდელი და მის თანა ურიანი მრავალნი, და გამოიკითხა კუართისა მისთუის მათგან. ხოლო მათ მიუთხრეს ყოველი, რომელი ზემო წე-

M 266 რილ არს. აღიპყრნა კელნი | მირიან მეფემან და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო იესო ქრისტე, ძეო ღმრთისა ცხოველისაო, რამეთუ პირველითგანვე გინდა ჰსნა ჩუენი ეშმაკისაგან და ადგილისა მისგან ბნელისა; ამისთუის სამოსელი იგი წმიდა შენი წარმოვეც წმიდით ქალაქით იერუსალიმით ებრაელთა მათ, ღმრთაებისა შენისაგან უცხოქმნილთა და ჩუენგან უცხოთა ნათესავთა“.

„წარვიდა⁷ მეფე და ყოველი ქალაქი მ[ტ]კიცედ 30 ქრისტეანობასა. იწყეს ხუროთა ეკლესიათა შენება გარე უბანთა, მაჟალთა მათ ზედა, საყოფელსა წმიდისა ნინოსა, სადა აწ არს ეკლესია⁸ საეპისკოპოზო. მაშინ თქუა წმიდამან ნინო: „კურ-

A 100 თხეულ არს უფალი | ღმერთი იესო ქრისტე და მამა უფლისა ჩუენისა

¹ „მსკ“ ჩამოჭრილ ადგილასა A-ში. ² მღდელნი A. ³ დიაკონნი A, ხურონი MB. ⁴ ხუთასი < MB. ⁵ და დაუტევნა — წარმოვიდა < MB. ⁶ შენება < MB. ⁷ წარმართა MB. ⁸ ეკლესია A.

იესო ქრისტესი, რომელმან მოავლინა სიტყუა წმიდა ზეცითგან მალათათ, თუით ძლიერებისაგან საყდრისა გარდამოსრული ქუეყანად მდებლად, შობილი უვეჭველად თესლისაგან დავითისა, დედაკაცისაგან მარტოდ შობილისა, წმიდისა და უბიწოსა, რომელი სათნო ეყო მას მიზეზითა, მიზეზი ცხორებისა ჩუენისა, რომელმან 5

M 267 ცასა ქუეშე ყოველივე განანათლა და მორწმუნენი აცხოვნა, რომელი იშვა ვითარცა კაცი, ნათელი ყოველთა, ხატი ღმრთისა მამისა, და ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისამან ნათელ იღო წყლისაგან და სულისა, ჯუარს ეტუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, აღჴდა სიმაღლესა მამისა თანა და კუალად მოვალს, რომელსა 10

შუენის ყოველივე დიდება თანა მამით და სულით წმიდით¹ ».

ქ 128 |ამაღლებისათვის პატიოსნისა ჯუარისა

ვითარცა ნათელ იღეს მეფემან და დედოფალმან, და შვილთა მათთა, და ყოველმან ერმან, მაშინ დგა ხე ერთი ადგილსა ერთსა, კლდესა ზედა ბორცუსა შეუვალსა, და იყო ხე იგი შუენიერი ფრიად | და სურნელი. და ესე საკუთრველება იყო ხისა მისგან, რამეთუ ისარცემული ნადირი, რომელი მოვიდის და ქამის ფურცელი მისი და გინა თესლი მისი, განერის სიკუდილისაგან, დალაკათუ საკლავსა ადგილსა დიდად წყლულ იყვის. დიდად საკუთრველ უჩნდის | წარმართთა მათ პირველთა, და აუწყეს ებისკოპოსსა იოვანესს ხისა მისთვის. ხოლო ებისკოპოზმან თქუა: „აჰა ესერა, ქეშმარიტად პირველითგან დამარხულ არს ქუეყანა(დ) ესე მსახურად ღმრთისაგან, რამეთუ ღმრთისაგან აღმოსცენდა ხე იგი დამარხული ჟამისა ამისთვის, რამეთუ აწ მოეფინა მადლი ღმრთისა ქართლს, და მის ხისაგან ჯერ არს შექმნა ჯუარისა პატიოსნისა, რომელსა თაყუანის-სცეს ყოველმან სიმრავლემან ქართლისამან“, და წარვიდეს რევ, ძე მეფისა, და ებისკოპოსი და სიმრავლე ერისა, და მოჰყუეთეს ხე იგი და წარმოიღეს რტოთურთ თუისით. და მოაქუნდა ათსა ათეულსა კაცსა, ზე-ზე რტოთა და ფურცლითა შემოაქუნდა ქალაქად და მოაქუნდა; შემოკრბა ერი მწუანის ფრობასა მას და ფურცლიანობასა², ჟამსა ზაფხულის პირისასა³, ოდეს 30

A 102 სხუა ხე ვმელი იყოს⁴, ხოლო ესე ფურცელ-დაუტუივებელი. სულ-ამო⁵ და სახილველად შუენიერი. და ძირსა ზედა აღმართეს ხე იგი კარსა ზედა ეკლესიისასა სამხრით, სადა ბერვიდა ნელი ნიავი, დაშლიდა | ფურცელთა მისთა და ძრვიდა რტოთა მისთა. 35

¹ წმიდი A. ² ფურცლიანობისა A. ³ ზაფხულისასა M, ზამთრისასა B.
⁴ იყო M, ⁵ სულ ამო A.

იყო ხილვა მისი შუენიერი, ვითარცა ხილვით¹ ვიციით² ხისა მის ალვისა, ესე მოპკუეთეს მარტსა ოცდახუთსა დღესა პარასკევსა.

და დაადგრა ხე იგი ეგრეთ დღესა ოცდა ჩუდ-
 მეტსა, და არა შეიცვალა ფერი ფურცელმან მისმან, ვათარ- 5
 ცა დგა ძირსავე ზედა მისსა, თავსა ზედა წყაროსასა, ვიდრემდის
 ყოველნი ხენი მალნარისანი შეიმოსნეს ფურცლითა და ხენი ნაყოფის
 გამომღებელნი შეიმოსნეს ყუაფილითა. მაშინ თუესა მისსა ერთსა
 შექნეს ჯუარი ესე, და შუიდასა მის თუისასა აღემართნეს ჯელისა
 დადებითა მეფეთათა², სიხარულით და წადიერებით ყოვლისა ერისა 10
 ქალაქისათა⁴, და იუუნეს ეკლესიასა შინა. იხილა წმიდამან ერმან⁵
 ქალაქისამან⁶, ყოველთა მათ დღეთა: აჰა, ჩამოვიდის ჯუარი ცე-
 .A 103 ცხლისა ზეციით და მისა | გარემოს, მსგავსად გურიგუინისა ვარსკულავე-
 თა, და დაადგრის ზედა ეკლესიათა ვიდრე განთიადმდე, და რი-
 ეუ-რაჟუ⁷ ოდენ გამოვიდინან მისგან ორნი ვარსკულაენი, ერთი წარ- 15
 ვიდის აღმოსავალით და⁸ ერთი დასავალით⁹, და იგი თავადი ეგ-
 რეთ ბრწყინვალედ, ნელიად-ნელიად, განვიდის მიერ კერძო არა-
 გუსა, და დადგის ბორცუსა მას ზედა კლდისასა, ზემო კერძო
 M 270 ახლოს წყაროსა მას, რომელი ამოაცენეს ცრემლთა წმი-
 დისათა, და მუნით აღიმაღლის ზეცად. და ასე მრავალჯის იხილა 20
 ყოველმან ერმან მაცხოვარება ღმრთისა ჩუენისა. მაშინ იწყეს კი-
 თხედად წმიდისა ნინოსა, თუ „რა არს, რომელ გამოვალს ბრწყინვა-
 ლე ვარსკულავი, და ერთი წარვალს აღმოსავალით და ერთი დასავა-
 ლით“. ხოლო მან თქუა: „განავლინენით კაცნი მათათა ზედა მა-
 ლალთა, აღმოსავალით ვიდრე კახეთისა მთამდე, დასავალით ვიდრე 25
 სანახებამდე ამის ქალაქისა; და, ოდეს გამობრწყინდენ მთიებნი
 იგი, ნახონ თუ სადა დგენ, მუნცა აღემართენ ჯუარნი ესე ქრის-
 ტენსი“. მაშინ ყო მეფემან ეგრე, შეიცვნა თავნი მათათანი მიწყე-
 .A 104 ბით, ხოლო დღე ესე იყო პარასკევი და შაბათი განქრისტიანდებოდა.
 3 103 იყო იგივე სასწაული, და იქმნა ეგრეთვე, ვითარცა პირველ იქმნის. 30
 ხვალისა დღე მოვიდეს დასავალისანი, რომელნი დგეს მათათა ზედა
 ქუბათა თავისათა, და მიუთხრეს მეფესა: „გამოვიდა ვარსკულავი
 იგი, ამაღლდა და მიიწია მთასა ზედა თხოთისასა, გარდასავალსა
 ზედა კასპისასა, დაადგრა ადგილსა ერთსა, დაყოვლად უჩინო იქმნა“.

და ეგრეთვე მოვიდეს მთით კახეთისათ და 35

¹ სმუნით MB. ² ვიციით MB, ვითარცა A. ³ მეფეთა, თანა MB. ⁴ ქართლი-
 სათა B. ⁵ ერმან ერმან A. ⁶ ქართლისამან B. ⁷ რიჟურაჲ B, რიჟ⁸რაჲ M. ⁸ ერთი
 —და<A. ⁹ და ერთი დასავალით<M.

თქუეს: „ვიხილეთ ვარსკულავე აქათ მომავალი, და-
ადგრა დაბასა ბოდესა¹ კუხეთისასა“. მაშინ უბრძანა ნეტარმან ნინო:
M 271 „წარიხუენით ორნი ჯუარნი და აღმართენით ერთი თხოთას, სადა
გამხილა ღმერთმან ძალი მისი და ერთი მიეც სალომეს, მკვეალსა
ქრისტესსა, და აღმართოს უჯარმას ქალაქსა. რამეთუ ბოდი² დაბა 5
არა წინა აღუდგეს ქალაქსა მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე
არს მას შინა. ბოდის კუალ³ დაბა თუით იხილოთ⁴ ადგილი იგი
სათნო ღმრთისა“. და ყვეს ეგრეთ, ვითარცა უბრძანა ღედოფალმან.
ხოლო ესე სასწაულითა ზეცისათა ჯუარი პატიოსანი ჩუენებით
M 105 მცხეთას იპურეს, ჴელითა⁵ კაცობრივითა, და მივედით ბორცუსა 10
მას ქუეშე; წყაროსა მას ჴედა ღამე ათიეს, ილოცეს ღმრთისა მი-
მართ, და ნეტარი ნინო ცრემლითა შეაზავებდა წყაროსა მას,
და იქმნებოდეს კურნებანი და სასწაულნი დიდნი.
ხვალისა დღე აღვიდეს კლდესა მას ჴედა, და მივიდა ნე-
ტარი იგი ბორცუსა ჴედა, დავარდა ქვათა მათ ჴედა, ტიროდა 15
თუით იგი და მის თანა მეფენი და მთავარნი, და ყოველი სიმრავლე
ერისა, ვიდრემდის მთანი ჴმა-სცემდეს. დასდვა ჴელი ერთსა ქვასა
M 272 და რქუა ერთსა ებისკოპოსსა: „მოვედ, | შენდა ჴერ არს და დას-
წერე ჴუარი ქვასა ამას“. და მან ყო ეგრეთ, და მუნ აღემართა
ჯუარი იგი დიდებითა მეფეთაგან. მოდრეა ერი იგი სიმრავლე⁶ 20
ურციხუი, და თაყუანის სცეს ჴუარსა და აღიარეს ჴეშმართად
M 131 ძედ ღმრთისა ცხოველისა. | ხოლო დიდნი იგი მთავარნი არა განე-
შორებოდეს ეკლესიასა წმიდასა⁷ და სუეტსა⁸ ნათლისასა, ჴუარ-
სა მას ცხოველსა, რამეთუ ხედვიდეს სასწაულთა მათ უზომოთა,
კურნებათა მათ მიუთხრობელთა⁹. და დღესა კუირიაკესა აღესე- 25
ბისა ჴატიკსა ყო მირიან მეფემან და ყოველმან მცხეთამან, შეწი-
M 106 რეს შესაწირავი იგი, | დღე განაწესეს ჴუარისა მსახურებად აღესე-
ბისა ჴატიკი ყოველმან ქართლმან მოდღენდელად დღედმდე.
და იყო რაოდენისამე დღისა შემდგომად მარტუილისა უკა-
ნასა¹⁰, იხილეს სასწაული დიდად საშინელი, დღესა 30
ოთხშაბათსა: აჰა ესერა, სუეტნი ნათლისა, სახედ ჴუარი-
სა, დგა ჴუარსა მას ჴედა, და ათორმეტნი ვარსკულავენი სახედ
გუირგუინისა გარემოს მისსა. ხოლო ბორცუი იგი ჴუარისა კუმე-
ვად¹¹ სახედ სურნელად, მიჰხედვიდეს ყოველნი სასწაულსა ამას,

¹ ბუდის M, ბოდისასა B. ² ბუდი MB. ³ ბუდისა კულა B, ბუდის კულა M.
⁴ იხილოს MB. ⁵ ჴელითა MB, სახელითა A. ⁶ სიმრავლეუ A. ⁷ წმიდისა A.
⁸ სუეტისა A. ⁹ მიუთრობელთა A. ¹⁰ უკანისა MB. ¹¹ კმეოდა MB.

M 273 და მრავალნი უღმრთოთაგანნი მოიქცეს და ნათელ იღეს მას დღესა შინა. ხოლო ქრისტიანენი უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და ადიდებდეს ღმერთსა, და მერმე კუალად იხილეს სხუა სასწაული ჯუარისა, ვითარცა რა ცეცხლი დგა თავსა ზედა მის[სა], შუიდ წილად მზისა უბრწყინვალესი, ზედა დაადგრა მას, ვითარცა საჭუმბოლისა ნაბერწყალნი აღვლენ, ეგრეთ სახედ აღვიდოდეს ანგელოზნი ღმრთისანი, გარდამოვიდოდეს მის ზედა. ხოლო ბორცუი იგი ჯუარისა იძვრვოდა ძლიერად და, ვითარცა სასწაული იგი დასცხრებოდა, ეგრეცა ძრვა იგი დასცხრებოდა. ვითარცა იხილეს სასწა-

A 107 |ული იგი, დაუკუირდა ყოველთა უფროსად და უმეტესად ადი- 10
დებდეს ღმერთსა. და ვითარცა იქმნებოდეს წლითი
წლად სასწაულნი იგი, ყოველი ერი ხედვიდეს შიშით და ძრწო-
ლით, მოვიდოდეს თაყუანის-ცემად გულსმოდგინედ. მას ეამსა რევს,
ძესა მეფისასა, ესუა ყრმა-წული მცირე, და იყო სნეულ; მიწევნულ
იყო სიკუდილსა; რამეთუ იგი ოდენ მხოლო ესუა მათ, მოიღო და 15

ქ 132 დადვა იგი წინაშე ჯუარისა, და |ცრემლით ითხოვდა: „უკეთუ მომი-
M 274 ბოძო ყრმა ესე ცოცხალი, აღვაშენო კუბო | საყოფლად¹ შენდა“.
მუნთქუესვე განიკურნა ყრმა იგი, განკურნებულ და განცოცხლე-
ბული წარიყვანეს. მერმე მოვიდა აღთქმისა აღმასრულებელად, და
იყო² მადლისა მიცემა ღმრთისა დიდითა სიხარულითა, და გულს- 20
მოდგინებით აღაშენა კუბო ჯუარისა მცხეთისა რევ, ძემან მეფისა-
მან, და წლითი-წლად მოვიდის და აღასრულის აღნათქუემი იგი
მსხუერპლისა. და მიერიოგან უფროს მოვიდოდეს ყოველნი უძლურ-
ნი და სნეულნი, განიკურნებოდეს და სიხარულით ადიდებდეს
ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა. 25

იყო ვინმე მამაკაცი ჭაბუკი, და ორნივე თუ[ალ-
A 108 ნი დასდგომოდეს]. |ჯდა იგი წინაშე ჯუარსა ქრისტესსა; შემდგო-
მად შუიდისა დღისა³ აღეხილნეს თუალნი, ხედვიდა და ადიდებდა
ღმერთსა. მერმე დედაკაცი ვინმე იყო გუემულ სულისაგან უკეთუ-
რისა ეგეოდენ, რომელ ძალი და გონება მისი მიეღო წელსა რვასა, 30
და სამოსელსა მისსა დაიპებდა⁴. და ვითარ მოიყუანეს პატიოსანსა
ჯუარსა და შეამთხუივს, შემდგომად ათორმეტისა დღისა⁵ განიკურ-
ნა და თუისითა ფერჯითა წარვიდა; და ადიდებდა ღმერთსა და
თაყუანის-ცემდა პატიოსანსა ჯუარსა. და კუალად იყო ყრმა ვინმე
M 275 მცირე; მიყსეულად დაეცა და მოკულა. | აღიღო დედამან მისმან და 35

¹ საყოფლად B, საუდელად M. ² ყო MB. ³ წლისა A. ⁴ დაიპობდა B, და აპობდა M. ⁵ წლისა A.

დაადგო წინაშე ჯუარსა ყრმა იგი მომწყდარი¹, დილითგან მიმწუხრი. ხოლო დედა მისი ტირილით ილოცვიდა წინაშე ჯუარსა, და სხუანი ეტყოდეს: „წარვედ, დედაკაცო, და დამარხე; რამეთუ მომკუდარ არს და ნულარა აწყინებ“. ხოლო მან არა წარიკუეთა სასოება, არამედ უფროს და უმეტეს საწყალობელად ტიროდა და ილოცვიდა. ხოლო მიმწუხრის ჟამსა სულიერ იქმნა და თუალნი აღეხილნეს, და შემდგომად შუიდისა დღისა განიკურნა და განცოცხლებული წარიყვანა დედამან მისმან, და აღიდებდა A 109 ღმერთსა. იხილეს რა სასწაული და კურნება ყოვლად წმიდისა ჯუარისა, მრავალნი უშვილონი მოვიდოდეს და ითხოვდეს შვილი- 10 ჰ 133 ერებასა და შვილმრავალ იქმნებოდეს, შესაწირავეთა და მადლთა შესწირვიდეს. არა თუ რომელნი² მოვიდოდეს, მათ ოდენ მიიღიან³ კურნება, არამედ რომელნი შორით ილოცვიდიან წმიდასა ჯუარსა, მუნთქუესვე შეწევნითა მისითა მიიღიან მადლი, მძლე ექმნის მტერთა და მოსწრაფედ⁴ მოვიდიან მადლისა შეწირვად. მრავალნი უკუე 15 M 276 უღმრთონი ჭირსა შთაცუივიან და, რაჟამს ხადოდიან | წმიდასა ჯუარსა, მუნთქუესვე განიკურნიან ჭირისაგან, და მოვიდოდიან შემთხუევად სიხარულით პატიოსნისა ჯუარისა, და მსწრაფლ ნათელ იღიან და აღიდებდიან პატიოსანსა ჯუარსა. და მრავალთა ნათელ ილეს სიხარულით, აღიდებდეს უფალსა. მრავალნი უკუე მრავალსა 20 ჭირსა შთაცუივილნი ძალითა პატიოსნისა ჯუარისათა განიკურნებოდეს ჰირად-ჰირად და გან სატანჯველთა, მოივლტიედ ვედრებად, მყის განიკურნებიედ დღენდელად დღედმდე, და აღიდებდეს A 110 მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა, რომლისა არს დიდება | მამისა.

წიგნი, რომელი მიუწერა პატრიარქმან რომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს და მეფესა მირიანს და ყოველსა 25

ერსა ქართლისა

მათ დღეთა შინა მოვიდა წიგნი რომით, წმიდისა პატრიარქისა ნინოს და მეფესა და ყოველსა ერსა ქართლისასა. და მოვიდა ბრანჯი დიაკონი შესხმად ქებისა და კურთხევისა მიცემად, ამის წმიდა- 30 სა ნინოსაგან ლოცვისა წარლებად და მადლისა ზიარებად. აქუნდა M 277 წიგნი ბრანჯთა მეფისა ნინოსცა თანა: რამეთუ მამისა მისისაგან ნათელ-ელო ბრანჯეთს, და ესე ყოველი მსმენელ იყო იელუსალე- 35 მით კოსტანტინეპოლით, ვითარმედ ქუეყანასა მას ქართლისასა ჰ 134 მიეფინა მზე სიმართლისა. ამისთვის⁵ სანატრელი | წიგნი მოუწე- 35 რა, რათამცა ეუწყნეს⁶ აქანი იგი სასწაულნი სუეტისა მისთვის მ-

¹ მომწყდარი MB. ² მრავალნი .A. ³ მიიღიან .A. ⁴ მოსწრაფედ .A.M, მსწრაფლ B. ⁵ ამისთვის ამისთვის A. ⁶ ეწყუნეს .A.

ულოვნისა, და ძალი იგი კურნებისა. ესე ყოველი იხილა და მოის-
მინა სასწაული იგი ბრანჯმან დიაკონმან, რომელი ქმნილ იყო
მცხეთას, და განკურნებულნი აღიდებდა ღმერთსა; წარიღო წიგნე-
ბი და წარვიდა.

მაშინ რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს და ებისკო- 5
პოზსა: „მნებავეს ესრეთ, [რათა] იძულებით მახუილითა
A 111 მოვაქცინეთ მთელნი და სიძე ჩემი ფეროზ, დავამონნეთ ძესა
ღმრთისასა და ვათაყუანნეთ პატიოსანსა ჯუარსა“. მაშინ რქუეს:
„არა ბრძანებულ არს უფლისაგან მახუილისა აღება, არამედ სახა-
რებითა და ჯუართა პატიოსნითა უჩუენოთ გზა ჭეშმარიტი, მიმ- 10
ყვანებელი ცხორებად საუკუნოდ, და მადლმან ღმრთისამან განანა-
თლოს ბნელი¹ იგი გულთა მათთა“. და წარვიდა ნინო და ების-
კოპოსი იოვანე, წარვიდა მეფე და² ერისთავი ერთი; მივიდეს და
M 278 დადგეს სწობენს³, და მოუწოდეს მთელთა, პირუტყუთ სახეთა მათ
კაცთა, ქართლელთა, ფხოველთა, წიაღ-ლაკასანელთა და⁴ გუდამა- 15
ყრელთა, და უქადაგეს მათ სჯული ქრისტიანეთა ჭეშმარიტი, მიმ-
ყვანებელი ცხორებად საუკუნოდ.

ხოლო მათ არა ინებეს ნათლის-ღება. მაშინ
ერისთავმან ქართლისამან მც[ირედ] წარმართა მახუილი
მათ ზედა, ძლევით შემუსრნეს კერპნი მათნი. გარდამოვიდეს მუნით, 20
და დადგეს ჟალეთს, და უქადაგეს ერწო-თიანელთა. ხოლო მათ
შიიწყნარეს და ნათელ-იღეს. ხოლო ფხოველთა დაუტევეს ქუე-
ყანა მათი და გარდავიდეს თუშეთს. და სხუანიცა⁵ მთელნი უმრა-
A 112 ვლესნი არა მოიქცეს, არამედ დაუმძიმა მათ მეფემან ხარკი, ოდეს
არა ინებეს ნათლის-ღება. არამედ წარკრბეს იგინი და შესცოტეს, და 25
რომელნიმე უკანასკნელ მოაქცივნა აბიბოს ნეკრესელმან და რომელ-
ნიმე მათგანნი დარჩეს წარმართობასავე შინა დღეს-აქამომდე. ხოლო
წმიდა ნინო, წარმართა წარსლვად რანს, მოქცევად ფერო-
ზისსა. და ვითარცა მივიდა კახეთს⁶, დაბასა ბოდისასა⁷, დაყუნა
M 279 მუნ ღლენი რაოდენნიმე. მოვიდეს მისსა კახეთით, ჰკითხვიდეს და 30
აღიარებდეს სწავლასა მისსა სიმრავლე ერისა. მაშინ დასწულდა
ჰ 135 მუნ; და ვითარცა ცნა რევ, ძემან მეფისამან, და სალომე, ცოლმან
მისმან, რომელნი ცხორებდეს უჯარმას, მოვიდეს ნინოსა, და აცნო-
ბეს მეფესა და დედოფალსა. ხოლო მათ მიავიღინეს ებისკოპოსი იო-
ვანე წარმოყვანებად ნინოსსა. ხოლო წმიდა ნინო არა ერჩდა. მაშინ 35

¹ სიბნელი .A. ² და მათ წარატანა მეფემან B. ³ წორბნას M, წორბანსა B.
⁴ წიაღლა: კასანელთა და A, <MB. ⁵ სხუანიცი A. ⁶ კუხეთს MB. ⁷ ბუღისასა B.

მივიდა თუით მეფე და სიმრავლე ერისა, და შეკრბა მის ზედა სიმრავლე ერთა ძლიერთა, რამეთუ ზედვიდა ყოველი იგი ერი პირსა A 113 ნინოსსა, | ვითარცა პირსა ზეცისა ანგელოზისასა, და მოსწყუედლიან ფესუსა სამოსლისა მისისასა, მიიღებდეს და ემთხუეოდეს სარწმუნოებით, და იძულებით ევედრებოდეს ყოველნი მეფენი და დედოფალნი, გარემოს მსხდომნი, რომელთა გარდამოსდიოდეს ცრემლნი თულათაგან მათთა განშორებისათუის მოძღურისა მათისა და მოლუაწისა, და სნეულთა მკურნალისა კელოვნისა.

და ეტყოდეს სალომე უჯარმელი და პეროქავარი სიენელი¹ და მათ თანა ერისთავნი და მთავარნი, ჰკითხვიდეს: „ვინა და ანუ სადათ მოხუედ ამა ქუეყანასა მაცხოვრად ჩუენდა, ანუ სადათმე იყო აღზრდა შენი, დედოფალო. მაუწყე ჩუენ აღზრდა შენი, რასა იტყუი ტყუეობასა, ტყუეთა მკსნელო სანატრელო, რამეთუ M 280 გუისწავიეს შენგან, ვითარმედ ყოფილ არიან წინასწარმეტყუელნი პირველ ძისა ღმრთისა და შემდგომად მოციქულნი ათორმეტნი და სხუანი სამეოც და ათნი², და ჩუენდა არავინ მოავლინა ღმერთმან, გარნა შენ, და ვითარ იტყუი, ვითარმედ ტყუე ვარი მე, ანუ ვითარცა უცხო“;

A 114 | მაშინ იწყო³ სიტყუად წმიდამან ნინო და თქუა: „ასულნო სარწმუნოებისანო, მახარებელნო⁴ ღმრთისანო“,⁵ 20 დედოფალნო ჩემნო, გხედავ თქუენ, ვითარცა პირველთა მათ დედათა, სარწმუნოებასა ზედა ქრისტესსა, და გნებავს⁷ გზათა ჩემთა ცნობა, გლაზაკისა მკველისა, და გაუწყოცა, რამეთუ ესერა მოს-
 ჭ 136 რულ არს სული ჩემი ვორჯად ჩემდა, და მეძინების მე ძილითა დედისა ჩემისათა საუკუნოდ; მოიხუენით საწერელქნი და აწერეთ⁸ 25 გლაზაკი და უდები ცხორება ჩემი, რათა უწყოდიან შეილთაცა თქუენტა სარწმუნოება თქუენი და შეწყნარება ჩემი, სასწაულნი ღმრთისანი, რომელნი გიხილვან“. მაშინ მსწრაფლ მოიხუნეს საწერელნი სალომე უჯარმელმან და პეროქავარ სიენელმან⁹; იწყო სიტყუად წმიდამან ნინო, ხოლო ივინი წერდეს. და წარმოუთხრა 30
 M 281 ყოველი, რომელი | ზემო წერილ არს ცხორება მის წმიდისა¹⁰. და შევედრა მეფესა მღდელი იაკობ, რათა შემდგომად იოვანესსა იგი

¹ პეროქ აერისენელი M. ² ათორმეტნი MB. ³ სიტყვას „უცხო“-ს მისდევს ახალი ხელით ნაწერი „მეფედ“, რის გაგრძელებაც ყოფილა შემდეგ სტრიქონში, რომელიც ეხლა მოჭრილია. ⁴ იწყო A. ⁵ მახლობელნო MB. ⁶ ღმრთისანო < MB. ⁷ გნებავს < A. ⁸ და აწერეთ A, და დაწერეთ MB. ⁹ პეროქ აერისენელმან M, პეროქავარი სენელმან B. ¹⁰ მისი წმიდასა A.

6. ანასეული კართლის ცხოვრება.

იყოს ებისკოპოსი. მაშინ იოვანე ებისკოპოსმან წირა ჟამი და აზია-
A 115 რა გორცსა და სისხლსა ქრისტესსა წმიდა ნინო. | და შევედრა სუ-
ლი თუისი მეუფესა ცათასა, ქართლსა მოსლეთგან მისით¹ მე-
თოთხმეტესა წელსა, ქრისტეს ამალღებთგან სამას ოცდათურა-
მეტსა, დასაბამითგანთა წელთა ხუთიათას რვაას². ოცდათურამეტსა. 5

მაშინ შეიძრნეს ორნივე ესე ქალაქნი: მცხეთა და უჯარ-
მა, და ყოველი ქართლი, მიცვალეზასა ნინოსსა. მუნ მოვიდეს და და-
მარხეს ძღვეით შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე ზედა კუხეთს³, და-
ბასა ბოდისასა⁴, რამეთუ მუნ ითხოვა თუით დაფლვა მეფისაგან
შეხედვითა ღმრთისათა; სიმდაბლისათუის ქმნა ესე წმიდამან, რა- 10
მეთუ ადგილი იგი შეურაცხი იყო⁵. მწუხარე იყო მეფე და ყოველ-
ნი წარჩინებულნი მუნ დაფლვასა მისსა, არამედ ანდერძისა და
მცნებისა მისისა აღსრულებისათუის დაფლეს მუნ. და ვითარცა
აღასრულა⁶ ესე ღმრთივ-განბრნობილმან მირიან მეფემან, განამ-
M 282 ტკიცა ყოველი ქართლი და ერეთი | სარწმუნოებასა ზედა სამებისა 15
წმიდისასა, ერთარსებისა ღმრთისა დაუსაბამოსასა, დამბადებელისა
ყოვლისა, და განმტკიცდეს სრულსა სარწმუნოებასა.

მაშინ კეისარსა კოსტანტინეს, რომელი ყვა⁷ ძე
A 116 მირიანისი, რომელსა⁸ ერქუა ბაქარ, გამოგზავნა იგი მეფემან
კოსტანტინე ნიჭითა დიდითა, და მოუწერა ესრეთ: „მე კოსტანტინე 20
მეფე, თუითმპყრობელი, ახალი მონა მეფისა⁹, პირველ ეშმაკისაგან
წარტყუნული და მერმე გამოვსნილი დამბადებელისა მიერ, მოვ-
ბ 137 სწერე¹⁰ შენდა ღმრთივ-განბრძნობილისა და ჩემთანავე ახალ-ნერ-
გისა მორწმუნისა მეფისა მირიანისსა. იყავნ შენ თანა მშუიღობა
და სიხარული, ვინაითგან იცან შენ სამება ერთარსება, ღმერთი 25
დაუსაბამო, დამბადებელი ყოვლისა. არღარა მივძს მე შენგან მძე-
ვალი, არამედ კმა არს ჩუენ შორის შუამდგომელად ქრისტე, ძე
ღმრთისა, პირველ ჟამთა შობილი, რომელი განკაცნა ვსნისათუის
ჩუენისა, და ჯუარი მისი პატიოსანი, რომელი მოცემულ არს ჩუენ-
M 283 და წინამძღურად, გულითა მოსავთა მისთა და შუამდგომელობითა 30
ღმრთისა დამბადებელისათა ვიყუნეთ¹¹ ჩუენ სიყუარული ძმებრივ.
და შეილი შენი შენდავე მიმინიჭებიეს, იხილე და განიხარე, და
ღმრთისაგან მოვლინებული ანგელოზი მშუიღობისა იყავნ შენ თანა.

¹ მოსლეთგან მისით B, მოსლეთგან მისით M, მისითგან A. ² რვას A.
³ კუხეთისა M, ჭრეთისა B. ⁴ ბუდისასა MB. ⁵ იყო <A. ⁶ აღესრულა A. ⁷ + მძე-
ვალი MB. ⁸ მირიანისი რომელსა მირიანისი რომელსა A. ⁹ მონა ცათა მეუფისა M.
<B. ¹⁰ მოვსწერი M, მოვსწერ B. ¹¹ ვიყუნე A.

A 117 განდევნენ ღმერთმან დამბადებელმან ეშმაკი მაცთური საზღვარ-
თაგან შენთა“.

მოვიდა ბაქარ, ძე მეფისა მირიანისი, და მოცი-
ქული კოსტანტინე მეფისა მცხეთას. აღიხსნეს სიხარულითა 5
მირიან მეფე და ნანა დედოფალი, მადლობდეს ღმერთსა ნიჭთა
სრულთა მომცემელსა. მაშინ მირიან მეფემან განასრულა ეკლესია
საეპისკოპოსო და აღასრულა სატფურება მისი მრაველითა¹ დიდე-
ბითა. და მოქცევითგან მირიან მეფისათ მეოცდახუთესა წელსა მო-
კლდა ძე მისი რევ, სიძე თრდატ სომეხთა მეფისა, რომლისადავე
მიეცა შეფობა სიცოცხლსავე მისსა და დაფლეს აკლდამასა², რო- 10
მელი თუით მასვე რევსა აღეშენა. და მასვე წელიწადსა დასნეულ-
და მირიან მეფე, რომლითაცა³ აღესრულა. და მოიყვანა ძე მისი
ბაქარ⁴ და უთხრა⁵: „აჰა ესერა, მე წარვალ ვინაცა მოვედ, და
ვმადლობ მრავალ-მოწყალესა ღმერთსა. დამბადებელსა ცათა და
M 284 ქუეყანისასა, რომელმან წარტყუნული ეშმაკისაგან მივსნა მე პირი- 15
საგან ჯოჯოხეთისა და ღირს მყო მე მარჯუენითა მისითა: შენ, ნა-
ნა, უკეთუ გეცესლა მოკალება ცხოვრებისა ჩემისა შემდგომად, გა-
ნიყო⁶ სამეფო განძი ჩუენი ორად: და მიიღე სამარხავსა⁷ ნინოსა,
ქ 138 განმანათლებელსა ჩუენსა, ეამთა შეცუალებისათვის, რათა არა 20
შეირყიოს უკუნისამდე იგი ადგილი: რამეთუ მეფეთა საჯდომი არს,
არამედ მწირი არს. ეგრეთვე დავედრა ეპისკოპოსნი, რათა აღიღონ
დიდება მის ადგილისა, რამეთუ ღირს არს⁸ პატივ-ცემასა. ხო-
ლო ძესა თუისსა რქუა: „შვილო ჩემო, შეცუალე⁹ ბნელი ნათლად
და სიკუდილი ცხოვრებად, შენდა მომიცემია¹⁰ გვირგვინი მეფობისა
ჩემისა. ღმერთმან, დამბადებელმან ცისა და ქუეყანისამან, (და) გა- 25
ნამტკიცენ¹¹ სრულსა სარწმუნოებასა ზედა. იწურთიდი ყოვ-
ლადვე მცნებათა¹² ძისა ღმრთისათა, და დადგერ¹³ სრულიად მათ
ზედა, და სახელსა ზედა ქრისტესსა სიკუდილი ცხოვრებად გიჩნდენ,
რომლითა წარუვალი ცხოვრება მოიგო. და სადა პოენე ვნებანი
M 285 იგი ცხოველისანი, კერპნი¹⁴, ცეცხლითა დაწვენ¹⁵ და ნაცარი 30
შეასუ, რომელნი მათ ესვიდენ, და ესე შვილთაცა შენთა ამცენ.
რამეთუ მე ვიცი იგი, რომელ კავკასთაცა შინავე დაილევინა¹⁶. ხო-
ლო შენ ამას შეუდეგ გულითა შენითა, და თავი შენი შევედრე

¹ მრავლითა *A*. ² აკლდამასავე *MB*. ³ რომელიცა *MB*. ⁴ ამის შემდეგ *A*-ს აკლია *M*-ის ორი გვერდის მასალა. ⁵ და უთხრა *<M*. ⁶ განჰყავ *B*. ⁷ მიიღეს მარხუასა *M*. ⁸ ღირსა არს *M*. ⁹ შეიცვალა *B*. ¹⁰ მამიციმია *M*. ¹¹ განგამტკიცენს შენ *B*. ¹² მცნებასა *M*. ¹³ დაადგრა *MB*. ¹⁴ ცეცხლის-მსახურებისანი და კერპნი *B*. ¹⁵ დაწუნა *M*. ¹⁶ და აღთვეიან *M*.

ძესა. ღმრთისასა ¹ და პირველ ქამთა შობილსა, განკაცებულსა და ვნებულსა ვსნისათვის ჩუენისა, და წარძღუანებითა პატიოსნისა ჯუარისათა სძლო მტერთა, ვითარცა აქუს ჩუეულება გულით მოსაეთა შენთა. და პატივე სცემდი სუეტსა მას ცხოველსა ღმრთიე-აღმართებულსა, და იყავნ ყოვლითურთ სასოება შენი მისა ⁵ მიმართ, და იყავნ მისულა შენი ძილად² საუკუნოდ, სარწმუნოებასა ზედა სამეზბისასა³. და მოუყუანებეს ჯუარი შენი⁴ იგი წმიდისა ნინოსი⁵, რომელი პირველითგან⁶ აქუნდა, და ჩამოჰკიდა⁷ გვირგვინი სამეუფო ჯუარსა მას; და მიიყუნა ძე თუისი ბაჰქარ და თავსა მისსა გამოსახა სახე ჯუარისა, და აღილო გვირგვინი ჯუარისაგან, და და-
M 286 და თავსა ზედა ძისა თუისისასა. და აღესრულა მირიან მეფე და დაეფლა ზემოსა ეკლესიასა, საშუალსა სუეტსა. სამხრით ჩრდილოთ კერძო⁸, და⁹ მას სუეტსა შინა არს ნაწილი ღმრთიე-აღმართებუ-
ჰ 139 ლისა სუეტისა. და მეორესა წელსა მოკუდა | ნანა დედოფალი, და დაეფლა სუეტსა დასაეალით, სადა მირიან დამარხულ იყო. ¹⁵

და ჯდა მეფედ ძე მისი ბაქარ, და იყო მორწმუნე ვითარცა¹⁰ მამა მისი. ამან მოაქციენა უმრავლესნი კავკასიანნი, რომელნი ვერ მოექციენეს მამასა მისსა. და შთაეარდა შორის მის-
A 118 სა მტერობა სომეხთა: რამეთუ სომეხნი ბაქარის ძმისწულის, რევის ძისა, თრდატისა, სომეხთ მეფის, ასულისა წულის მეფობასა ²⁰ ლამოდეს ქართლსა. ხოლო ესე ბაქარ ეზრახა სპარსთა მეფესა, მამის ძმისწულსა მისსა, დაემოყურა და გაუცვალა ქუეყანა მისი ძესა მისსა ფეროზს, რომელსა აქუნდა რანი (და) ბარდაეამდის მიცემულად მირიანისგან, და მისცა მის წილ სამშუილდითგან მიღმართ ²⁵ ქუეყანანი ვიდრე თავამდე აშოტისა¹¹; მაშინლა ნათელ-ილო ფეროზ და ერმან მისმან, და მოირთეს ძალი ხუასროსაგან¹², და ეწყუნეს
M 287 სომეხთა ჯაეახეთს¹³, სძლეს და აოტეს სომეხნი. მაშინ მეფემან ბაქარ, შუამდგომელობითა ბერძენთ მეფისა და სპარსთ მეფისათა, დააწერინა ჴელით-წერილი ძმისწულსა მისსა და დედასა მისსა სა-
 ლომეს ესრეთ, ვითარმედ „ვიდრემდის იყოს ნათესავი ბაქარისი, ³⁰ რომელსა ეძლოს ჰყრობა მეფობისა¹⁴, მისი იყოს მეფობა, და არა-ოლდეს ძებნონ მეფობა¹⁵ ნათესავთა რევისთა“.

¹ ღთისასა *M.* ² ძლიერად *M.* ძილად *B.* ³ შენი < *B.* ⁴ წმიდასა ნინოს *M.*
⁵ პირველითგან *M.* ⁶ ჩამოჰკიდე *M.* ⁷ სამხრით კერძო *B.* ⁸ აქედან კვლავ გრძელდება *A-M.* ⁹ ვითარცა < *A.* ¹⁰ აშოტისა *B.* აშოტისა *M.* ¹¹ ხუროსაგან *A.* ხოსროთაგან *M.* ხუასროთაგან *B.* ¹² ჯაეხეთს *A.* ¹³ მეზობისა *A.* ¹⁴ მეზობა *A.*

მაშინლა მოიყვან|ნ|ა ძმისწულნი მისნი, და მის-
 ცა კუხეთი, და დასხნარუსთავს ერისთავად. ამან ბაქარ ყო-
 .A 119 ველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი დიდსა სარწმუნოებასა შინა
 აღასრულნა, და განამრავლნა მღდელნი და დიაკონნი ყოველსა
 შინა ქართლსა და რანსა (და) ეკლესიათა მსახურებად. | ამან აღაშენა 5
 ეკლესია წილკნისა, და მოკულდა და დაეფლა ძმასავე¹, თუისსა თანა.
 და დაჯდა ძე მისი მირდატ² და მეფობდა სარწმუნოებასა
 შინა. და მან აღაშენა ეკლესია თუხარისისა ციხესა შინა; და³ ვეცსა
 კლარჯეთისასა არა იყო ეკლესია. და მუნ დაადგინნა მღდელნი
 მოძღურად კლარჯეთს, და მატა შემკობა და შენება ერუშეთისა⁴ 10
 და წუნდისა | ეკლესიათა. მაშინ ამის მირდატის⁵ მეფობასა იწყეს ქარ-
 თველთა სუეტისა ცხოველისაგან ნაწილისა გამოღებად და ქმნად
 ჯუარად, რამეთუ⁶ დიდნი სასწაულნი და კურნებანი იქმნებოდეს.
 სადაცა იყვის ნაწილი სუეტისა ცხოველისა. და არა აყენებდა მირ-
 დატ² ნაწილისა გამოღებად, რამეთუ ებისკოპოსმან ქემმარიტმან 15
 იაკობ ეგრეთ ჯერ-იჩინა და თქუა: „მინიკებულ არს უფლისაგან,
 ჯერ არს სუეტისა მის ღმრთივ-აღმართებულისა ქმნა სახედ ჯუარი-
 .A 120 სსა“. და განეფინა ყოველთა ადგილთა ქართლისათა ნაწილი სუე-
 ტისა ცხოველისა.

მაშინ ამან მირდატ² მეფემან მისვე სუეტისა - 20
 გან შექმნა ჯუარი ზომიერი, და რომელი დარჩა სუე-
 ტისა მისგან ცხოველისა, მას გარეთ მოქნა ქეითკირითა და აღამალ-
 ლა ქეითკირი პირველ სუეტისა ოდნად, და თავსა მის სუეტისასა აღმარ-
 თა ჯუარი იგი, ძელი განმაცხოველებელი. და ყოველნი დღენი ცხო-
 რებისა მისისანი უშფოთველად აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა დიდ- 25
 სა. და მის-ზე მოკულდა ებისკოპოსი იაკობ, და დაჯდა იოსებ⁷ სომეხი,
 ვ 141 ნერსე კათალიკოზისა დიაკონი. და მოკულდა მირდატ² მეფე | და დაჯდა
 მეფედ ძე მისი ვარაზ-ბაქარ⁸, და შეირთნა ორნი ცოლნი: ერთი
 ასული თრდატისი, რევის ძისა, მირიანის ძისწულისა, და ერთი
 ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასულის წულისა. და უშენა მირიანს⁹ 30
 რევის ძისწულმან ორნი ძენი, რომელთა სახელები ერქუა მირდატ და
 თრდატ. ერთი უშვა ფეროზის ძის წულმან, რომელსა ერქუა ფარსმან.
 ესე ვარაზ-ბაქარ მეფე იყო კაცი ურწმუნო და
 მოძულე სჯულისა, და ვერ იკადრებდა ერისაგან განცხადებად
 .A 121 სჯულისა სიძულელისა: რამეთუ მოქცეულ იყო ქართლი, და დიდსა 35

¹ მამასავე B (თეიმურაზისაში „ძმასა“). ² მირდატ A. ³ და A, რამეთუ MB.
⁴ ერუშეთისა .A. ⁵ მირდატის A. ⁶ რამეთუ A. ⁷ იობ MB. ⁸ ვარაზ ბაქაქ. A. ⁹ მირი-
 ანს < MB.

პ 146 სარწმუნოებასა შინა იყუნეს | აზნაურნი და ყოველი ერი ქართლისა.
და ვარაზ-ბაქარ შიშისა მათისაგან ვერ განაცხადებდა დატევებასა
სჯულისასა; არა სადა აღაშენა ეკლესია, არცარა მატა შენებულთა,
და ყოვლითავე¹ იქცეოდა² უსჯულოდ.

ამის-ზე გამოგზავნა სპარსთ მეფემან ერისთავი, 5
სპითა დიდითა, სომეხთა და ქართველთა ზედა ხარკისა და-
დებად. მაშინ სომეხთა მოგზავნეს ვარაზ-ბაქარს მოციქული და
რქუეს, რათა შეკრბენ და მოირთონ ძალი ბერძენთაგან და განა-
M 290 ხუნენ | კარნი კავკასიანთანი, და გამოიყვანენ ოვსნი და ლეკნი, და
წინააღმდეგ სპარსთა წარჩინებულნი. არა ისმინა სომეხთა, არცა 10
წარჩინებულთა; თუისნიცა ეტყოდეს წინააღმდეგმასა მტერთასა.
რამეთუ იყო იგი ჩუკენი, მოშიში, და უკუჯდა იგი ჳესა კახეთისა-
სა, და აღაშენა ციხე ჳიდრს³, და გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი, და უბ-
რძანა ყოველთა, რათა დამალნენ ჯუარნი. და მოვიდეს სპარსნი
პირველად სომხიოს და მოაოჯრეს სომხითი. შემოვიდეს ქართლსა. 15
.1 122 და აღაშენა ერისთავმან სპარსთამან ტფილისის კართა შორის ციხე
მცხეთისა⁴. მაშინ ვარაზ-ბაქარ ეზრახა შეერდომით და ითხოვა
შენდობა. ხოლო ერისთავმან სპარსთამან რქუა: „პირველად მომეც
რანი და მოვკანი, რამეთუ საზღვართა სპარსეთისაგან არს, და
მათი არს, რომელნი სრულიად შეილნი არიან სპარსთა მეფეთანი 27
და სხენან საყდართა მამათა მათთასა; და თქუენდა კმა არს ქართ-
ლი და ხარკსა მისცემდეთ მეფეთა ხუასროვანთა“.

მაშინ ვარაზ-ბაქარ ეერა პასუხი მიუგო შიშისაგან
M 291 დიდისა, მისცა რანი და მოვკანი, | და გაუყეთა ხარკი, ხოლო ერის-
თავმან სპარსთამან მოსცა ციხე ტფილისისა; და მიერიოგან იქმნეს 25
სომეხნი და ქართველნი სპარსთა მოხარკენი. ამისსა შემდგომად
განდგეს კლარჯნი ვარაზ-ბაქარისგან და მიერთნეს ბერძენთა, და-
იპყრეს ბერძენთა თუხარისი⁵, ყოველი კლარჯეთი ზღუითგან არ-
სიანთამდე. დაპრჩა ვარაზ-ბაქარს ქართლი, თუინიერ კლარჯეთისა,
პ 147 და ერეთი და ეგრისი. მანვე ერისთავმან სპარსთამან წარიყვანნა 33
ტყუედ შეილნი ფეროზისნი, ასულის წულნი მირიანისნი, მორწმუ-
ნისა მეფისანი, და ქუეყანა მათი საზღვარი ქართლისა მისცა
.1 123 ვარაზ-ბაქარსავე და მოკულა ვარაზ-ბაქარ და დარჩეს შეილნი მის-
ნი წურთლნი, რომელნი ვერ იპყრობდეს მეფობასა.

¹ ყოვლითავე A, ყოვლითავე M, ყოვლითვე B. ² იქცეოდ A. ³ ჳიდარს M,
ხიდარს B. ⁴ ტფილისი კართა შორის ციხედ მცხეთისა MB. ⁵ თუხარასი A.

მაშინ წარჩინებულთა ქართლისათა ზრახვა ყვეს და დასუეს სიმაპრი ვარზა-ბაქარისი მეფედ, რევის ძე¹, ძის წული მირი-ანისი, კაცი მოხუცებული, სახელით თერდატ², და მისცნეს შვილნი ვარზა-ბაქარისნი საზრდოდ, ასულისა წულნი. მესამესა შვილსა მეორის ცოლისასა ზრდიდა ერისთავი სამშუილდისა, რომელსა სახელი 5 ერქუა ფარსმან. ხოლო მეფობდა ესე თერდატ², მოხუცებული კეთილად, იყო კაცი მორწმუნე, ბრძენი და გონიერი. ამან სიბრძნითა თუისითა დაამშუილდა სპარსნი, გამოაჩინა ჯუარნი და შეჰკაზმნა ეკლესიანი. და ამისა შემდგომად³, მოკუდა იაკობ⁴ ებისკოპო-ხი, და დასუა მის წილ ელია, და ხარკსა მისცემდა სპარსთა მეფე- 10 სა. ხოლო მან გამოიღო რუსთავი და აღაშენა ეკლესია, და მანვე აღაშენა ეკლესია ნეკრესისა⁵. და მეფობდა უშფოთველად. და მოკუდა სარწმუნოებასა შინა დიდსა.

დაჯდა მეფედ ძე ვარზა-ბაქარისი, ძისწული ფე-
 A 124 როზისი, სახელით ფარსმან, რამეთუ იგი უხუცესი იყო ძმათა⁶ 15
 კ 148 მისთა. | და მოკუდა ელია ებისკოპოსი, და დასუეს სუიომონ. ესე ფარსმან იყო კაცი მორწმუნე, მკედარი და შემმართებელი. ხოლო ეზრახა მეფესა ბერძენთასა და ითხოვა მისგან შეწევნა. და აღასრულა თხოვა მისი კეისარმან. მაშინ განდგა და არღარა მისცა სპარსთა ხარკი, და განამრავლნა ჯუარნი, და განაახლნა ეკლესიანი ყო- 20 ველნი ქართლსა შინა, და აღაშენა ეკლესია ბოლნისისა. და მცირედ-ჟამ მეფობდა და მოკუდა.

დაჯდა მეფედ ძმა მისი მირდატ⁷, ასულის წული თრდატისი, ძე⁸ ვარზა-ბაქარისი, მამულად ბაქარიანი და დედულად რევიანი; ორთავე მირიანის ძეთა ნათესავი იყო ესე მირდატ, კაცი 25 M 293 ქუეელი, მკედარი, შემმართებელი, ურწმუნო, უშიში ღმრთისა, ლალი და ამპარტავანი, მინდობილი მკედრობისა მისისა. არა მსახურა ღმერთსა, არცა აღაშენა ეკლესია და არცაარა მატა შენებულთა, და სილალითა მისითა მტერ ექმნა ბერძენთა და სპარსთა: ბერძენთაგან ეძიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა, ხოლო 30 სპარსთა არა მისცემდა ხარკსა. მაშინ სპარსთა მეფემან გაგზავნა A 125 ერისთავი, რომელსა ერქუა უფრობ⁹, | სპითა ძლიერითა, მირდატს¹⁰ ზედა. ხოლო სილალითა მი[სითა] არა დარიდა სიმრავლესა სპარსთასა, მცირედითა სპით[ა] მიეგება გარდაბანს და ეწყო: იოტეს

¹ რევის A, ძე რევისა B, <M. ² თარდატ MB. ³ ამის ზე MB. ⁴ იობ B<M.

⁵ ეკლესია ნეკრესისა A, ნეკრესი B, ნეკრისი M. ⁶ ძმათა A. ⁷ მრდატ A. ⁸ ძე<A.

⁹ უბრაად M, უბარაბ B (v. l. აბრამ). ¹⁰ მიდრატს A, მირდატის M.

ჭ 149 და შეიპყრეს სპარსთა; მოვიდეს ქართლად, დაიპყრეს ქართლი და განრყუნნეს ეკლესიაწი. ხოლო ნათესავნი მეფეთანი დარჩეს ჴევსა კახეთისასა, [და ს]უიჲონ ებისკოპოზი მათ თანვე. ხოლო მირდატ წარიყვანეს ბაღდადს და მუნ მოკუდა.

[ჯუანუხერი]

ცხოვრება¹ და მოქალაქობა² ვახტანგ [მო]კვასლისა³

მომხალთა, და თუთით მისის⁴, დიდისა⁵ და ღმერთის-მოქუ[არისა]⁶
M 294 მიჰისა, როგელი უმეტეს | სახელგანთქმული გამოჩნდა ყოველთა
მეფეთა ქართლისათა⁷

5

ვითარ⁸ იგი შეიპყრეს ქართველთ მეფე მირდატ და წარი-
ყვანეს ბაღდადს, მუნ მოკუდა. და დაიპყრეს ქართლი სპარსთა,
გან[რ]ყუნეს ეკლესიანი, და დამალეს ჯუარები ქართველთა, და ყო-
ველთა შინა ეკლესიათა სპარსთა ცეცხლის-მსახურთა აღაგზნეს ცე-
ცხლი. ხოლო ნათესავენი ქართლის აფეფეთანი დარჩეს ჯეგსა კახეთი-
10 სასა. და შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნა სპარსთა მეფე,
რამეთუ აღდგა მტერი აღმოსავალით. მაშინ შეითქუნეს აზნაურნი
ქართლისანი, მოიყვანეს და დასუეს მცხე[თას] მეფედ ძე თრდატის,
ქ 150 ძმისწული⁹ მირდატის, წარტყუ[ენ]ულისა, სახელით არჩილ. | ამან
არჩილ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, ნათესავი იგებიმიანოს მეფე-
15 სა, სახელით შ[არ]იაშ. განაცხადა მტერობა სპარსთა, გამოაჩინ[ნ]ა
M 295 ჯუარნი [და] შეამკენა ეკლესიანი, მოსრნა და განასხნა ყოველნი
ცეცხლის-მსახურნი საზღვართაგან ქართლისათა, მოირთო [ძ]ალი
საბერძნეთით და წინამძღურებითა ჯუარისათა იწყო ბრძოლად
სპარსთა. მაშინ ერისთავი სპარსთა მეფისა რო[მ]ელი ერისთაობდა
20 რანს და მოკვანს ვიდრე არჩილის მეფობადმდე, მისევე განგებულ იყო
ქართლი.

ამან ერისთავმან შეკრიბა სპარსთა რანისა და მოვა-
კანისა და აღარბადა განისა, და მომართა არჩილს. ხო-
ლო¹⁰ არჩილ სასოებითა და მინდობითა ღმერთისათა მი[ე]გება საზ-
25 ლვართა ქართლისათა და რანისათა, იწყო მუნ მდინარესა ზედა
ბერდუჯისასა, და ძალითა პატიოსნისა ჯუარისათა მოსრნა და ტყუე
ყუნა, შევიდა რანს, მოტყუენა, და მოვიდა შინა განმარჯუებული.
განავლინა ქადაგი ყოველსა შინა ქართლსა და რქუა ყოველთა: „არა

¹ ცხოვრება M, ამბავი B. ² და მოქალაქობა <MB. ³ + მეფისა M. ⁴ მის
M, მისი B. ⁵ დედისა A. ⁶ მოქუ[არისა] A, მსახურისა MB. ⁷ ქართველთასა B.
⁸ ვითარ A. ⁹ თრდატის, ძმისწული <B. ¹⁰ არჩილს, ხოლო <A.

A 127 ძალითა ჩემითა, არცა სიმგნითა, არცა | სიბერიითა¹, არცა სიმრავლი-
თა სპათათა² ვსძლეთ მტერთა, არამედ ჯუჰართა უფლისა ჩუენი-
სათა იესო ქრისტესითა, ძისა ღმრთისათა, რომელმან მოგუცა წი-
ნამძღურად და საჭურველად პატროსანი ჯუჰარი მისი. აწ, ყოველთა
ქართველთა აღიდეთ სამება ერთარსება, ღმერთი დაუსაბამო, დამ- 5
M 296 ბადეებელი ყოვლისა. და მტკიცეცა არს გული თქუენი სარწმუნო-
ებასა ზედა სამებისა წმიდისასა“.

და ყოველთა ქართველთა შეწირეს მადლობა
ღმრთისა მიმართ, და განაახლნეს ეკლესიანი. მაშინ არჩილ მე-
ფემან აღაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა, მცხეთას, კართა ზედა 10
ჰ 151 არაგვისთა, სადა იყუნეს კოშკნი მტკიცენი | საბრძოლნი, რომელნი
მას აღეშენნეს. ესუა³ ძე არჩილს, და უწოდა სახელი მირდატ. აღი-
ზარდა ესე მირდატ, და დადგა ასაკსა მამაკაცობისასა. იყო მორ-
წმუნე და ღმრთის-მსახური ვითარცა⁴ მამა მისი, და იყო იგი ქვე-
ლი და შემართებელი⁵. ამან უმეტესად უწყო ბრძოლად სპარსთა, 15.
შესღვად და ტყუენვად რანსა და მოვკანსა: რამეთუ მას ჟამსა უცა-
A 128 ლო იყო მეფე სპარსთა, ბრძოდა იგი ინდოთა, | სინდთა და აბაშ-
თა, და ვერ შემძლებელ იყო სპისა დიდისა გამოგზავნად. და სპათა
რანისა და მოვკანისათა და ადარბადაგანისათა ემძლავრებოდეს
ქართველნი. წინამძღუარ ექმნის მირდატ სპათა მამისა მისისათა 20
და მარადის სტყუენვიდა რანსა და მოვკანსა.

მას ჟამსა შინა იყო რანს ერისთავად ბარზაბოდ⁶.
M 297 და ვერ წინააღუდგებოდა იგი, არამედ გაამაგრნის ციხე-ქალაქნი,
და შესღვასა ქართველთასა რანს, სადაცა ეწყუნინან სპარსნი ნაწ-
ყუედთა ლაშქართა, მტყუენველთა ქართველთა, მარადის სპარსნი 25
იძლეოდნან. ხოლო ბარზაბოდს⁷ ერისთავსა რანისასა ესუა ასული
ქმნულ-კეთილი, შუენიერი, რომელსა ერქუა სადღუხტ⁸. უთხრეს
მირდატს, ძესა არჩილისასა, სიშუენიერე მისი და სმენითა სიშუენი-
ერთა მისითა ტრფიელ⁹ იქმნა მირდატ მის ზედა. მოაჭენა მა-
მასა მისსა: „ვევედრები მეფობასა შენსა, მომეჟარე ცოლად ჩემდა 30
სადღუხტ, ასული ბარზაბოდისი¹⁰ და შეექნეთ ჩუენ შორის მშუი-
დობა. დაღათუ ძალითა ქრისტესითა ჩუენ ვართ მძლენი, არამედ
A 129 ვერა ავიხუამთ ციხეთა და ქალაქთა რანისათა. ნუ უკუე იცალოს¹¹
მეფემან სპარსთამან და იძიოს ჩუენ ზედა შური და მოაოჯრნეს სა-

¹ სიბრძნითა MB. ² სპალთათა A. ³ ესუ A. ⁴ ვითარცა <A. ⁵ შემართებე-
ლი A. ⁶ ბარბაროზად AM. ⁷ ბარზაბუდეს M, ბარზაბუდ B. ⁸ სადღუხტ A.
⁹ ტრფიელ B, ტრფიალითა M. ¹⁰ ბარზაბუდისი M. ¹¹ იხილოს A, იცალოს MB.

ზღვარნი და ეკლესიანი ჩუენნი. და აწ ამით განქარდეს მტერობა ჩუენ შორის, რამეთუ ჩუენთუის რაცა მოვაჯენო მეფესა სპარსთასა, უსმენს იგი; ამით მტკიცედ და შეურყეველად ვიპყრნეთ საზღვარნი ქართლისანი და განმტკიცენს სჯული ქრისტესი ქართლს, და არღარა შეიქმნას იჭუი გულსა ქართველთასა და გმობა სჯულსა ქრისტესსა მძღავერებისათუის სპარსთასა“. ესე ყოველი სიყუარულისათუის ქალისა მირდატ წარმოთქუა.

მაშინ არჩილ მეფემან აღუსრულა ნება მისი, კი 152 წარგზავნა მოციქული ბარზაბოდისსა¹, და ითხოვა ასული მისი ცოლად ძისა მისისა. ხოლო ბარზაბოდ² განიხარა სიხარულითა დიდითა, რამეთუ მოოვრებულ იყო ქუეყანა მისი. ითხოვა ფიცი და აღთქმა მშუიღობისათუის³, და მისცა ასული თუისი⁴ ზითვითა დიდითა; მოიყვანეს მცხეთას და ქმნეს ქორწილი, შუება და განცხრომა დღეთა მრავალთა. და მისცა მეფემან სამშუილდე, საერისთოთა მისითა, ძესა თუისსა, და მუქნ დასხდეს⁵ მირდატ და საგდუხტ⁶. ხოლო 150 საგდუხტ⁶ დედოფალმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი: რამეთუ ქმარმან მისმან მოჰგუარნა კაცნი სჯულისა მეცნიერნი, და უთარგმანეს სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. და ამხილეს, რამეთუ ჭეშმარიტი ღმერთი ქრისტე არს, რომელი განკაცნა ჯსნისათუის ჩუენისა.

M 299 მაშინ საგდუხტ გულსკმაყო და იცნა | სჯული ჭეშმარიტი, დაუტევა ცეცხლის-მსახურება, ნათელ იღო და იქმნა მორწმუნე. და მან აღაშენა სიონი სამშუილდისა. ამა არჩილის-ზე გარდაიკვალნეს სამნი ებისკოპოზნი: იონა, გრიგოლი, ბასილი. და ბასილის შემდგომად ამანვე არჩილ დასუა ებისკოპოზად მობიდან. ესე იყო ნათესავად სპარსი, აჩუენებდა მართლ-მადიდებლობასა. ხოლო იყო ვინმე მოგუი უსჯულო, შემშლელი წესთა, და ვერ უგარძნა არჩილ მეფემან და ძემან მისმან უსჯულოება მობიდანისა, არამედ ჰგონებდეს მორწმუნედ⁷. და ვერ განაცხადებდა მაშინ ქადაგებასა სჯულისასა შიშისაგან მეფისა და ერისა; არამედ ფარულად წერდა წიგნებსა ყოვლისა საცოთურებისასა, რომელი შემდგომად მისსა დაწუა ყოველი წერილი მისი ჭეშმარიტმან ებისკოპოსმან მიქაელ, რომელი განიკუეთა კადნიერებისთუის⁸ ვახტანგ მეფისა.

¹ ბარზაბოდისსა MB. ² ბარზაბოდ AIB. ³ მშუიღობისათუის A. ⁴ თუის A. ⁵ დასახდეს A. ⁶ საგდუხტ A. ⁷ სარწმუნოდ MB. ⁸ დასუა A, დაწუა M, დაწუა B. ⁹ როელი A. ¹⁰ კადრებისათუის MB.

ხოლო ამან არჩილ მეფემან ყოველნი დღენი ცხოვრებისა მისისანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდისასა, ეკლესიათა შენებასა, და ყოველსა ქართლსა შინა განამრავლნა მღვდელნი და დიაკონნი, მსახურნი ეკლესიათანი, და მოკულა ცხრასა¹.

5

ჰ 153 და დაჯდა მეფედ მის წილ ძე მისი მირდატ. | და მეფობდა იგი, ვითარცა მამა მისი, დიდსა სარწმუნოებასა შინა. მიუდგა დედოფალი საგდუხტ, შვა ასული და უწოდა სახელი მისი ხუარანძე². კულად ევედრებოდეს ღმერთსა მეფე მირდატ და დედოფალი საგდუხტ, [რათა მისცეს ძე; და შემდგომად ოთხისა წლისა საგდუხტ] მიუდგა და შვა ძე და უწოდა სახელი მისი სპარსულად³ ვარან ხოსროთანგი⁴, ხოლო ქართულად ეწოდა ვახტანგ. აღივსნეს მშობელნი მისნი სიხარულითა შობასა მას ყრმისასა ვახტანგისსა, და განავლინეს მახარობელი ყოველთა თანა ერისთავთა და გამოიღეს ხუასტავი დიდძალი, ოქრო და ვეცხლი, განუყვეს გლახაკთა, 15
A 132 და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ ლოცვითა და ღამისთევითა დღეთა მრავალთა.

და შემდგომად ამისა მოხადნა⁵ მეფემან ყოველთა წარჩინებულთა ქალაქად. და დღეთა მრავალთა ყო⁶ პურობა, განცხრომა, და ევედრებოდეს ღმერთსა ყოველნი აღზრდისათუის ყრმისა ვახტანგისსა. მოითხოვა საზრდოდ საურმაგ სპას-
M 301 პეტმან დიდითა ვედრებითა, ხოლო | მიანიჭა მეფემან და მისცა ძე მისი ვახტანგ საურმაგს სპასპეტსა საზრდოდ: რამეთუ წესი იყო, რომელ შვილნი მეფეთანი წარჩინებულთა სახლსა შინა აღიზარდნიან. შემდგომად, მეექუსესა წელსა, შვა საგდუხტ ასული სხუა, და უწოდეს სახელი მისი მირანდუხტ⁷; და მოითხოვა იგი სპასალარმან კასპისამან⁸ და მისცა იგი მეფემან, და წარიყვანა იგი ქალაქად კასპისა; იზარდებოდა მუნ. შემდგომად ამისსა, წელსა მეორესა, მოკულა მირდატ მეფე.

ჰ 154 დარჩა ვახტანგ შუიდიის წლის ყრმა. | მაშინ საგდუხტ დედოფალმან, შეწუხებულმან მამისა მისისა ბარზაბოდისგან⁹ „ნუ უკუე შური იძიოს მამამან ჩემმან ნაქმრისათუის მამამთილისა და
A 133 ქმრისა ჩემისა, რომელ ეგე|ოდენნი ბოროტნი მოაწიენ მის ზედა, ნუ უკუე შური იგოს ჩემზედა დატყვევებისათუის სჯულისა, და წარწყმიდოს

¹ ცხრასა < MB. ² ხუარანძე M. ³ სრსულად A (შემდეგ სხვა ხელით შეესებულია „სპარსულად“). ⁴ ვარანხუასროთარგ M. ⁵ მოხედნა AM. ⁶ ყოო A. ⁷ მი-რიან საგდუხტ M, მიპრანდუხტ B. ⁸ კასპისამან MB, კესრისამან A. ⁹ ბარზაბუ-ლისაგან MB, ბარზანობისგან A.

შეილი ჩემი, და განრყუნას ქართლი და სჯული ქრისტესი წარ-
წყმდილოს—ესე მოიგონა და შთაეარდა მწუხარებასა შინა დიდსა:
ვედრებოდა ღმერთსა და განიზრახა წარსლვა მამისა მისისა და შე-
ვრდომა მისი. მოიყვანნა ყოველნი ერისთავნი სპასპეტისა თანა, და
M 302 ცრემლითა სიმწარისათა შევედრა ძე მისი სპასპეტმანდა ყოველთა 5
ერისთავთა.

და წარვიდა ბარდაეს მამისა თუისისა თანა; ვა-
ნილოთავი, და უყარნა მუჯლნი და აღუპყრნა ძუძუნი მისნი, და-
ვარდა პირსა ზედა, და დაღვა პირი მისი ფერტთა მისთა, დაალტობდა
ფერტთა მამისა მისისათა ცრემლით. და ითხოვდა შეწყალებასა, არა 10:
ქსენებასა ნაქმართა მამამთილისა და ქმრისა მისისათა, და შენდობასა
დატევებასა სჯულისა. ვედრებოდა, რათა არა¹ აიძულოს დატევება
ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ იგი არს ღმერთი ჭეშმარიტი; და ვედრე-
ბოდა, რათა იპყრას შეილი მისი მამულისათუის², და მოურავ ექმნეს
A 134 სპარსსა მეფესა წინაშე. მაშინ ბარზაბოდ³, განშაადებულმან ბორო- 15:
ტის ყოფად ქართველთათუის, შეიწყალა ასული თუისი, არა აიძუ-
ლა დატევება სჯულისა, აღასრულა ყოველი თხოვა მისი. სჯული-
სათვის ესრეთ რქუა: „აიძულებით არავინ ქართველსა სხუასა და-
გადგდებინებ სჯულსა ქრისტესსა, არამედ მივგზავნენ ცეცხლის-მსა-
ხურნი ქალაქსა თქუენსა, და იყუნენ მუნა⁴ ებისკოპოზნი მათ ზედა 20
სჯულსა ჩუენისანი: და ვინცა ქართველი ნებსით თუისით აღირჩევდეს
M 303 სჯულსა ჩუენსა, | ნუ აყენებთ“. მაშინ საგდუხტ ერჩადა მამასა | თუისსა 3
პ 155 შიშისაგან დიდისა, და აღუთქუა მინდობითა ღმრთისათა, და წარ-
მოვიდა ქართლად. მაშინ ბარზაბოდ⁵ წარმოგზავნნა ცეცხლის-მსა-
ხურნი მცხეთას და მათ ზედა ებისკოპოზად შინქარან⁶, დასხდეს მო- 25
გუთას. და საგდუხტ დედოფალი განაგებდა მეფობასა ძალითა მამისა
მისისათა. და მოკუდა ბარზაბოდ⁷. მის წილ სპარსთა მეფემან და-
ადგინა ძე მისი ვარზა-ბაქარ⁸, ძმა საგდუხტ დედოფლისა. და მო-
კუდა საურმაგ სპასპეტი, მამამძუძე ვახტანგისი.

მაშინ დედოფალმან საგდუხტ დაადგინა სპას- 30:
A 135 პეტი, რომელსა ერქუა ჯონბერ⁹. | ხოლო შინქარან¹⁰, ების-
კოპოზი ცეცხლის-მსახურთა¹¹, ასწავებდა ქართველთა სჯულსა¹²,

¹ არა < A. ² მამულსა შინა თქსსა (მისსა M) MB. ³ ვარზაბოდ M.
⁴ მონა A. ⁵ ბარზაბოდ B. ბოროტად M. ⁶ შინაქარან M, ბინქარ B. ⁷ ბარზაბოდ
B. ⁸ ვარაზ ბკურ M, ვარაზ-ბაკურ B. ⁹ ჯუანბერ M, ჯუანშერ B. ¹⁰ შიქრიან M,
ბინქარიან B. ¹¹ ებისკოპოსი მცხეთელთა, რომელი იყო სპარსი ცეცხლის-მსახუ-
რი MB. ¹² სჯულსა თუისსა MB.

არამედ არავინ ერჩდა წარჩინებულთაგანი, არამედ წურილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლის-მსახურებასა; და შეერია ქართლს წურილსა ერსა ცეცხლის-მსახურება; ამისთვის მწუხარე იყო საგდუხტ **M** 304 დედოფალი, არამედ მძლავრებისაგან სპარსთასა ვერ იკადრებდა. მაშინ მოიყვანა მღდელი ჭეშმარიტი საბერძნეთით, სახელით მიქა- **5**
ელ, და დადგინა იგი ებისკოპოზად [ზემოსა ეკლესიასა: რამეთუ მოზიდან ებისკოპოსი]¹ გარდაცვალებულ იყო. და ესე ებისკოპოზი მიქაელ წინააღუდგა შინქარან² მაცთურსა, რამეთუ ასწავებდა ყოველთა ქართველთა სჯულსა ჭეშმარიტსა. ამან იპყრნა სარწმუნოებასა ზედა ყოველნი წარჩინებულნი ქართლისანი და ერიცა უმრავ- **10**
ლესი, არამედ მცირედნი ვინმე წურილისა ერისაგანნი მიიქცეს ცეცხლის-მსახურებასა.

მაშინ, ვითარ იქმნა ვახტანგ წლისა ათისა, გამოვიდეს ოგსნი სპანი ურიცხუნი და მოტყუენეს ქართლი თავითგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე³, და მოაოჯრნეს ველნი, არამედ **15**
A 136 ციხე-ქალაქნი დაურჩეს, თუნიერ კასპისა; ხოლო | კასპი ქალაქი შემუსრეს, ტყუე ყვეს, და წარიყვანეს დაჲ⁴ ვახტანგისი გურანდუხტ⁵, სამის წლის ქალი. რომელ დაურჩეს წარუტყუენველად გვენი ქართველნი, **156**
კახეთი, | კლარჯეთი და ეგრისი, წაველს⁶ რანისა და მოვაკანისა, წარუტყუენეს იგიცა, და განელეს კარი დარუბანდისა, რა- **20**
M 305 მეთუ თუით გზა | სცეს დარბანდელთა⁷, და შევიდეს ოგსნთს განმარჯვებულნი.

მასვე ჟამსა გამოვიდეს ბერძენნი აფხაზეთით⁸, რამეთუ ბერძენთა ჰქონდა ეგრის-წყალს ჭუემოთი კერძი ყოველი, და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე გოჯადმდე⁹. მაშინ იქ- **25**
მნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ზედა ქართველთა და იტყოდეს: „განემრავლეთ ცოდვა ღმრთისა მიმართ და არა კეთილად ვიპყართ სჯული ქრისტესი და წესი იოვანეს მცნებისა¹⁰. სამართლად მოაწია ღმერთმან ჩუენ ზედა ესე რისხვა, რამეთუ მიგუცნა ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა, მიგულიო¹¹ ჩუენ საზღვარი ბერძენთა- **30**
გან, ვითარცა მიულო ვარაზ-ბაქარს მეფესა [კლარჯეთი იგი]¹². ცოდვითა ვარაზ-ბაქარისითა მოიწია, რამეთუ ვერ კეთილად იპყართ

¹ ზემოსა—ეპისკოპოსი < A (კიდურმსგავსების შეცდომის გამო). ² შინა-ქარსა M, ბინქარს B. ³ ხუნანამდე MB. ⁴ დაა A. ⁵ მირანდუხტ M, მიპრანდუხტ B. ⁶ ჩაველს MB. ⁷ დარბანდელთა AM, დარუბანდელთა B. ⁸ აფხაზეთად .1. ⁹ გოჯადმდე A. ¹⁰ სჯული და წესი ქრისტეს სჯულისა M. ¹¹ მიგველო B. ¹² კლარჯეთი იგი < .1 (შევაგვით MB-დან).

A 137 სჯული ქრისტესი. ესე არა მეფეთა ჩუენთა ცოდვისაგან იქმნა, არამედ ერისა ცოდვითაგან. აწ მეფე ჩუენი ყრმა არს, არა გუივის წინამძღუარი, რომელმცა სასოებითა ქრისტესითა და წინამძღუარებითა ჯუარისათა წარგუიძლუა ჩუენ, და ვიძიეთ შური ჰირველ M 306 ოვსთა ზედა, და შემდგომად ეძებნეთ საზღვარი ბერძენთაგან“. 5 ამას იტყოდეს ყოველნი ქართველნი და იყუნეს მწუხარებასა შინა დიდსა.

და ვახტანგ იზარდებოდა და ისწავლიდა მიქაელ ებისკოპოზისაგან ყოველსა მცნებასა უფლისასა, და სიყრმისავე დღეთა შეიყუარა სჯული ქრისტესი უფროს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა. და მწუხარე იყო იგი მისთვის, რამეთუ შემორგოდა ქართლს ცეცხლის-მსახურება ტყუეობისა და¹ საზღვართა მიხუმისაგან. და უმეტეს იურვოდა სჯულისათუის გონებასა შინა, არამედ მძლავრებისაგან მძლავრთა სპარსთასა ვერ იკადრებდა გამოცხადებად.

მაშინ, ვითარ იქმნა ვახტანგ ხუმეტისა² წლი-15 სა, მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა ქართლისათა, და შემოკრიბნა ყოველნი ქალაქად; განმზადა მეფემან სახლი³ ერთი და 157 დაჯდა საყდართა მაღალთა, ხოლო ჯონშერ⁴ სპასპეტი⁵ | და ორ- A 138 ნივე ებისკოპოზნი | დასხდეს საყდართა⁶, და სხუანი ყოველნი ერის-თაენი დასხდეს სულ-ღებითა⁷, და ასისტაენი და ყოველი ერი წარ- 20 მოღვეს ზე. მაშინ მეფემან, ვითარცა მოხუცებულმან ბრძენმან და M 307 ვითარცა აღზრდილმან ფილასოფოსთა თანა, იწყო ზრახვად კმითა მაღლითა და თქუა: „მეფეთა და ერსა ზედა მოიწევის განსაცდელი და ჰირი ღმრთისა მიერ ცოდვათა მათთაგან: ოდეს მორწმუნეთა აკლონ მსახურება ღმრთისა, გარდავდენ მცნებასა, მოაწევეს 25 ჰირთა ესევითართა⁸ ზედა, რომელი აწ ესე მოიწია ჩუენ ზედა, ვითარცა რა მამა კეთილი წუთის შვილსა კეთილად კეთილთა საქმეთა ზედა; და უკეთუ არა კეთილად აღასრულებდეს სწავლასა მამისა თუისისასა, ჰგუემს მამა იგი გუემითა და სწავლითა⁹, რათა ისწავოს ყოველი კეთილი და იქმნას საგმარ-კეთილ. ეგრეთვე გუ- 30 წუართანა ჩუენ ღმერთმან, დამბადებელმან ცისა და ქუეყანისამან. ამისთვის გუივსნნა¹⁰ ჩუენ, რათა ვმადლობდეთ მოწყალებათა მისთა“. მაშინ ყოველთა მისცეს მაღლი ღმერთისა.

კულად იწყო მეფემან ვახტანგ ზრახვად და

¹ და <A. ² ხუმეტისა A, თხუმეტისა B, თორმეტისა M. ³ სახალი A. ⁴ ჯუნბრ M, ჯუნშერ (v. l. ჯუნბერ) B. ⁵ სპასპეტმან A, <M. ⁶ საყდართა A. ⁷ სულღებითა A, სელღებითა MB. ⁸ ესე ვითარცა A. ⁹ წავლითა A. ¹⁰ გუივსნ MB.

თქუა ყოველთა წარჩინებულთა: „ისმინეთ კმისა ჩემისა. და-
A 139 ლაცათუ ყრმა ვარ | და არა გინახავს ჩემგან კეთილი, მამათა კულა
ჩემთაგან გინახვან დიდნი კეთილნი და დიდებანი, რომელნი არა
გეხილნენ თქუენ¹, დადგინებულ ხართ მთავრობასა ზედა. აწ
M 308 უკეთუ გუაცოცხლებს ღმერთი, მოგუხუდენ კეთილნი და დიდებანი, 5
რომელნი არა გეხილნენ მამათა ჩემთაგან. აწ რომელსა გეტყუი
თქუენ, დაღათუ ჩემ ზედა და თქუენ ზედა სწორად მოწვევულ არს
განსაცდელი, ესრეთ იპყართ ვითარმცა არა მოწვევულ არს თქუენ
ზედა, არამედ ჩემ ზედა ოდენ. და არა იყოს გულსა ჩემსა სიტყუა,
თუ რომელ მოიწიენეს მათ ზედა განსაცდელნი, თუისისა შურის-გე- 10
ბისათუის ჰყოფენ ამას. არამედ ყოველი ჩემდა სამსახურებელად
დავითუალო, ყოვლისათუის კეთილი მოგაგო², არა დავითმინო
კიცხევა ოვსთა, არამედ სასოებითა და მინდობითა ღმრთისათა,
ჰ 158 სამებისა ერთარსებისა დაუსაბამოსათა, წარძღუანებითა | ჯუარისა 15
მისისა პატიოსნისათა, რომელი მოცემულ არს წინამძღურად და
A 140 საჭურველად გულითა მოსავეთა მისთა, და ვიძიოთ შური ოვსთა
ზედა. უკეთუმცა წარგუკიდებოდა სპარსთ მეფეთაგან, ანუ ბერძენ-
თაგან, მო-მცა-ვითმინოთ. არამედ რა³ მოწვევულ არს ჩუენ ზედა
ოვსთა კიცხთაგან, არა ჳამს მისი დათმენა: სიკუდილი სჯობს თავთა
ჩუენთათუის“. 20

მაშინ აღდგა ჯომბერ⁴ სპასპეტე⁵ და თქუა:
M 309 „ცხოვნი, მეფეო, უკუნი [სა]მდე და მტერთა | შენთა ზედა
ნება-აღსრულებითა. ჳემარიტი ბრძანე, ცოდვთა ჩუენთა მიერ
მოიწია განსაცდელი ესე ჩუენ ზედა, და სამართლად დაგუსაჯნა 25
ღმერთმან: რამეთუ განვაშრავლეთ ცოდვა წინაშე⁶ მისსა; და გუი-
ღირს მადლობა ღმრთისა, რამეთუ დიდსა⁷ პატიუსა⁸ ღირს ვიყუე-
ნით, და [არა] ესე ოდენისა, რომელ მოიწია ჩუენ ზედა. არამედ მრავალ-
მოწყალემან არა შეცოდებათა ჩუენთა ოდენი პატიუი მოგუაგო,
და ამით ეწინითა პატიუითა გუწუართანა. ჩუენ, მკუიდრთა ქართლისა-
თა, დიდი მადლობა გუიღირს ღმრთისა მიმართ ამისთუის, რამეთუ 30
შენ უმჯობესი ყოველთა მათ მეფეთა ქართლისათა და მამათა
შენთა უფროს, ყოველთავე სრული და მსგავსი ნებ-
A 141 როთ გმირისა, გამოგაჩინა. წინამძღურად ჩუენდა მოცემულ ხარ |

¹ არა გეხილნენ თქუენ < MB. ² მოგუაგო A. ³ რა M, რა B, არა A.
⁴ ჯუანებო M, ჯუანშერ B. ⁵ სპასპეტე A. ⁶ წინაშე < A. ⁷ დიდსა A (მერმე შეუესია „დიდისა“). ⁸ პატიუსა A (მერმე „ვ“ გადაკეთებულთა „ჯ“-დ), პატიუსა MB; პატიუსა B (ხელნაწერები „პატიუსა“).

- A 141 | ღმრთისა მიერ განმაქარვებელად ჭირთა ჩუენთა ძუელთა და ახალ-
თა. და უკეთუ ცოდვანი ჩუენნი არა დასძლევენ, შენ მიერ მოვე-
ლით განქარვებასა ყოველთა ჭირთა ჩუენთასა, უმეტეს წარმატება-
- M 310 სა საზღვართა ჩუენთასა, | რამეთუ არავინ ყოფილა მამათა შენთაგან
მსგავს შენდა; ცხოვნი, მეფეო უკუნისამდე, რათგან მოწუენულ არს ოვსთაგან ხუთსა ამას წელსა შინა, ყოფილ ვართ ჩუენ მწუხარებასა
დიდსა, ამისთუის რამეთუ ყრმა იყავ და არა ძალ გედვა მგედრობა
და წყობათა წინამძღურობა, და არცა შენი განგება მეფობისა¹.
- მ 159 აწ, მეფეო, დაღათუ | სრულ ხარ სიბრძნითა, ძალი-
თა, სიმკნითა და ასაკითა, არამედ გაკლს სისრულე დღეთა
მგედრობისათუის. ხოლო ვხედავ სიბრძნესა შენსა: დაღაცათუ ყრმა
ხარ, ძალ გიც განგება მეფობისა; არამედ მგედრობისა და წყობა-
თა წინააღმდეგობისა² შენისა არა არს უამი. ესე არს განზრახვა
ჩემი, რათა სიბრძნითა შენითა და კითხვითა დედისა შენისათა
- A 142 ერთი ვინ გამოირჩიე ჩუენგანი წინამძღურად სპისა | ჩუენისა, და
მიგუცენ ჩუენ ყოველნი მას, და ვიყუნეთ მორჩილ ვითარცა მამისა
შენისანი; და ძალითა სამეგბისა, ღმრთისა ერთარსებისათა, წარვი-
დეთ და ვიძიოთ შური ჩუენი. ხოლო შენ იყავ შინა და განაგებდი
- M 311 მეფობასა. უკეთუ | ცოდვათა ჩუენთაგან ვიძლიენეთ ოვსთაგან, მეფო-
ბა შენი დარჩეს უვნებელად; ხოლო უკეთუ თავითა შენითა იძლიო
ცოდვათა ჩუენთაგან, სრულიად წარწყმდეს ქუეყანა ჩუენი, რა-
მეთუ ნაცვალი შენი არა არს ქუეყანასა ზედა“. ესე თქუა ჯონბერ³
სპასპეტმან და დაემოწამნეს ყოველნი წარჩინებულნი ერისთავნი
ზრახვასა მისსა.
- მაშინ თქუა მეფემან: „ვითარ ხუდების სრულსა
სიბრძნესა და ერთგულობასა⁴ შენსა, ეგრეთ წარმოსთქუი
ყოველი, ჯონბერ⁵. ხოლო მე არა ვარ მორჩილ ზრახვასა მაგას შენსა,
რამეთუ, რათგან მოწუენულ არს განსაცდელი იგი ჩუენ ზედა, ყოველნი
დღენი ცხოვრებისა ჩემისანი მწუხარებასა შინა დამიყოფიან, ვითარცა
მყოფსა ბნელსა შინა. სიყუარული⁶ დისა ჩემისა განლევს გულსა
ჩემსა, ვითარცა მახუილი ცეცხლისა, და სიკუდილი მირჩენია თა-
- A 143 ვისა ჩემისა, | ვიდრელა სირცხულით⁷. არამედ მინდობითა ღმრთი-
სათა და წინამძღურებითა ჯუარისა მის პატოხნისათა, თავითა ჩე-

¹ შინა მყოფისა განგება M, შინა მეფობისა განგება B. ² წინაგანწყობისა MB.
³ ჯუმბერ M, ჯვანშერ B. ⁴ ერთგულობა A. ⁵ ჯუმბერ M, ჯვანშერ B. ⁶ სიწყა-
ლული B, საწყალული M. ⁷ სირცხული A, სიცოცხლე B, სიცოცხლესა M.

7. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

312 მითა წარვალ, და ვესაჲ მრავალ-მოწყალებათა მისთა—არა გამწი-
როს და მომცეს ძლევა“.

მაშინ ვითარ ვერღარა დაუშლიდეს, მიემოწმნეს
 ყოველნი იგი წარჩინებულნი და თქუეს: „ცხოვნი უკუნისამდე; იქმ-
 3 160 ნეს | განზრახვა შენი, ღმერთმან დამბადებელმან მოაქვინენ ანგელოზი 5
 ძლიერი¹ შენდა და დასცნეს ყოველნი მტერნი შენნი და ამტკიცენ
 მეფობა შენი“. და [დაამტკიცეს] ლაშქრობა ოსეთისა², განიყარნეს
 ყოველნი სოფლად თუისად კახმვად. ხოლო ვახტანგ მეფემან წარა-
 ვლინა მოციქული წინაშე დედის ძმისა მისისა ვარაზ-ბაკურისა, რა-
 ნისა ერისთვისა: ითხოვა მისგან შეწვევა. ხოლო მან სიხარულით 10
 აღუთქლა, რამეთუ ქუეყანა მისიცა ტყუე ქმნილ იყო ოსთავან. მა-
 შინ ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა ქართლისათა, შემოკრბეს
 ყოველნი და დაიბანაკეს მუხრანს³ და ხერკს, ამიერ და იმიერ⁴ არა-
 გუსა. და იყო ასი ათასი მკვდარი და სამოცი ათასი ქუეითი. და გამო-
 გზავნა ვარაზ-ბაკურ სპანი თუისნი, თორმეტი ათასი მკვდარი, და ვახ- 15
 A 144 ტანგ მეფე[ე] | განვიდა ქალაქით მცხეთით და განასრულნა სპანი თუის-
 M 313 ნი და განასხნა: მოეწონნეს სიმრავლითა, ცხენ-ქუეითობითა⁵, მოკაზმუ-
 ლობითა, და იხილნა ყოველნი მხიარულად და აზარვით⁶, რამეთუ სავე
 იყუნეს შურითა ოსთათა. აღივსო სიხარულითა და მადლობდა ღმერთ-
 სა, შემოვიდა ქალაქად და აღასრულა შუიდეული ერთი ლოცვითა, 20
 მარხვითა და ღამის-თევითა, და განუყო ხუასტავი დიდძალი გლახაკ-
 თა, და დაუტევა განმგებელად სამეუფოსა თუისისა დედა მისი საგ-
 დუხტ და დაა⁷ მისი ხუარანძე. დაწერა ანდერძი ესრეთ: „უკეთუ
 არღარა შემოვიქვე ცოცხალი, დაა⁷ ჩემი ხუარანძე შეირთოს მირი-
 ან, რომელი ეყვოდა ვახტანგს მამის ძმისწულად, ნათესავისაგან 25
 რვეისსა, მირიანის ძისა, რომელი სიძე იყო თრდატ სო-
 3 161 მეხთა მეფისა. მაშინ⁸ შეირთოს დაა ჩემი და მან | ყოს მე-
 ფობა“. და ესე დაწერილი დედასა მისცა, და სხუასა არავის აუწყა.
 და იგი მირიან, მამის ძმისწული მისი, დაუტევა მცხეთას. წარვი-
 და ვახტანგ და მიადგა თიანეთს. მუნ მიერთნეს ყოველნი მეფენი 30
 A 145
 M 314 კავკასიანნი, | ორმოცდაათი ათასი | მკვდარი; წარემართა სახელსა ზე-
 და ღმრთისასა, განვლო კარი დარიალანისა. და შესლვასა⁹ მისსა
 ოსეთად იყო ვახტანგ წლისა თექუსმეტისა.

მაშინ მეფეთა ოსეთისათა შეკრიბნეს სპანი

¹ ძალად B, < M. ² და ამტკიცენ მეფობა შენი და ლაშქრობა ოსეთისა A, და დაამტკიცეს ლაშქრობა ოსეთისა MB. ³ მუხრანს B, მუნ არს M. ⁴ იმიერ და ამიერ MB. ⁵ ცხენ-კეთილობითა (-კეთილებითა B) MB. ⁶ აზრვითა M, აღძრ-ვით B. ⁷ დაა A. ⁸ მან MB. ⁹ შესავალსა M.

მათნი და მოირთეს ძალი ხაზარეთით, და მოეგებნეს მდინარესა ზედა, რომელი განვლის დარიალანსა¹ და ჩავლის ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა დარიაელო² რქუიან, რამეთუ ერთის მთისაგან გამოვალს თავი ორთავე, ქართლისა [არაგუსისა] და [ოვსეთისა] არაგუსისა³. და იბანაკეს ორთავე⁴ ამიერ და იმიერ, რამეთუ მდინარისა მის პირსა ორგნითვე ქარაფნი იყუნეს კლდისანი, ქალაქნი და ველოვანნი პირთა მდინარისათა, და განეკრძალნეს ერთმანერთსა, და დაცუივეს⁵ გზანი ქარაფთანი, დადგეს ეგრეთ შუიდ დღე; ამა შუიდსა დღესა ბრძოლა იყო მუბერაზთა მდინარესა ზედა. მაშინ ოვსთა რომელ ჰყვეს ნიჯდანი⁶ ხაზართანი, მათ თანა ერთო კაცი ერთი გოლიათი, სახელით თარჯან. გამოვიდა თარჯან ხაზარი და ვმა ყო ვმითა

M 315 მალლითა და თქუა: „გეტყუი თქუენ ყოველთა სპათა ვახტანგისა-
A 146 თა, ვინცა არს თქუენ შორის უძლიერესი, გამოვიდეს ბრძოლად ჩემდა“.

ვახტანგ მეფესა რომელ ყვეს სპარსთანი⁷, მას 15
თანა ერთო კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ფარზმან-ფარუხ: ამისდა ვერვის დაედგნეს ბრძოლასა შინა, მრავალი ლომი გელითა შეეპყრა. ესე განვიდა ბრძოლად თარჯანისად, აღიზახნეს ორთავე
3 162 და მიეტევენეს ურთიერთას. პირველსავე | შეკრებასა უხეთქნა ვრმალი ფარზმან-ფარუხსა ჩაბალახსა ზედა, განაპო ზურგი⁸ მისი ვიდრე ბეჭ-
27 თამდე. მაშინ დაქმუნდა ვახტანგ და სპანი მისნი, რამეთუ არა დარჩა მათ შორის მსგავსი ფარზმან-ფარუხისა. შეძრწუნდეს ყოველნი იგი სპანი და აღივსნეს მწუხარებითა, და მადლობდეს ღმერთსა⁹. ვახტანგ შევიდა კარვად თუისად, დადგა ლოცვად, ცრემლითა ევედრებოდა ღმერთსა, და ვიდრე განთენებამდე არა დაჯდა ქუე
25 ლოცვისაგან; ითხოვდა ღმერთისაგან შეწევნასა, და მინდობითა ღმერთისათა ეგულებოდა თუით ბრძოლა თარჯანისი: რამეთუ უშიშ
M 316 იყო, ვითარცა უჯორცო, და იმედი | ჰქონდა ღმერთისაგან და ძალისა თუისისაგან. ვითარ განთენა, შთამოვიდა თარჯან კიდესა მდინარი-
A 147 სსასა, აყუედრებამდა და კულად ითხოვდა მუქარასა. და არა იპოვა 30 სპათა შორის ვახტანგისათა მბრძოლი მისი.

მაშინ ვახტანგ [გ] რქუა სპათა: „არა მინდობილ ვარ ძალისად ჩემისა[დ], და სიმჴნისა ჩემისად, არამედ მინდობითა ღმერთი-

¹ დარიალანსა *A*. ² არაგვი *MB*. ³ და ოვსეთისა არაგვისა *B*, და ოვსეთისა *M*. ⁴ ორთავე სპათა *MB*. ⁵ დაიცვნეს *B*, დადგეს *M*. ⁶ ნიჯდანი *MB*. ⁷ სპარსთანი *A*, სპანი სპათანი ჯარნი *M*, სპანი სპარსთა ნიჯადნი *B*. ⁸ თავი *MB*. ⁹ და მადლობდეს ღმერთსა *A*, (და *B*) დადამდა დღე იგი *MB*.

სათა, დაუსაბამოსა, სამებისა ერთარსებისა, ყოვლისა დამბადებელი-
 სათა, განვალ თუით ბრძოლად თარჯანისა“. მაშინ განკუთრდეს წარ-
 ჩინებულნი იგი, აყენებდეს ვახტანგს, მრავალ-ლონედ ზრახვიდეს,
 რათამცა დააყენეს ბრძოლისაგან, რამეთუ ყრმა იყო ვახტანგ და
 არა იცოდეს გამოცდილობა მისი. არა ერჩდა ვახტანგ, არამედ ⁵
 დაამტკიცა ბრძოლა მისი. გარდაჰდა ცხენისაგან და დაეარდა ქუე-
 ყანასა ზედა, თაყუანის-სცა ღმერთსა, აღიპყრნა ჯელნი და თქუა:
 „ჲე! უფალო, ყოვლისა დამბადებელო და შემმატებელო კეთილთაო,
 აღმამალღებელო მოსავთა შენთაო, შენ იყავ მწე ჩემდა, მოავლინე
 ანგელოზი შენი ძალად ჩემდა, და დაეც უსჯულო ესე, და არცხუი- ¹⁰
 ნე მგმობართა შენთა, რამეთუ არა ძალისა ჩემისად მიწოდებოლ

M 317 ვარ, აქრამედ მოწყალეებისად შენისა“.

მოიქცა და აღჯდა ტაიქსა მისსა და რქუა მის-
 A 148 თა: | „ვევდრებოდით ღმერთსა და ნუ შეძრწუნდებით“. წარვიდა ³
 ვ 163 ვახტანგ | და დადგეს სპანი მისნი ზურგით მისსა, შეძრწუნებულნი და ^{15'}
 საესენი მწუხარებითა თუის-თუისსა სჯულსა ზედა ევედრებოდეს
 ღმერთსა ცრემლითა. მაშინ ვახტანგ ჩავლო გუერდი და შთადგა
 მდინარისა პირსა. აქუნდეს ჯელთა ოროლნი. მოხედნა თარჯან: „მე
 გოლიათი“ და გმირთა გამოცდილთა მბრძოლი ვარ, არა ყმაწუ-
 რილთა; გარნა შენზედაცა დაეიმდაბლო თავი ჩემი“. აღიზახნეს ²⁰
 და მიეტევენეს ურთიერთას; და პირველსავე შეკრებასა სცნა ვახ-
 ტანგ ოროლნი სარტყელსა ზედა, და ვერ უფარა სიმაგრემან სა-
 ქურველისამან, განვლო ზურგით და მოკლა.

ხოლო ქართველთა ნუგეშინის ცემულთა და აღ-
 სავსეთა სიხარულითა, აღიზახნეს ჯმითა საშინელითა და შეწირეს ²⁵
 მადლობა ღმრთისა მიმართ. ხოლო ვახტანგ მასვე ადგილსა გარ-
 დაჰდა ცხენისაგან⁵, და დაეარდა პირსა ზედა, თაყუანის-სცა ღმერთ-
 სა და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო, რომელმან მოავ-
 M 318 ლინე | ანგელოზი შენი ძლიერი ჩემდა“ | და დაეც მტერი ჩემი. შენ ხარ
 A 149 აღმამალღებელი ⁷ მოსავთა შენთა; შენ ხარ, რომელმან აღადგინი ³⁰
 ქუეყანისაგან გლახაკი და სკორეთაგან აღადგინი ⁸ დაერდომილი“-
 მოჰკუეთა თავი თარჯანს და მოვიდა ლაშქართა თუისთა თანა, და
 ყოველთა სპათა მისთა ჯმითა აღწევნულითა შეასხეს ქება ვახტანგს
 ვ 161 და მადლობდეს⁹. | მეორესა დღესა სხუა გამოვიდა მუმბარეზი ოვს-

¹ ჰე M, < B. ² წარვიდა წარვიედა A. ³ გოლიათთა B, გოლიოთთა M. ⁴ აღი-
 ზრახნეს M. ⁵ ცხენისაგან A. ⁶ ძლიერი ჩემდა < MB. ⁷ აღმმართებელი B, < M.
⁸ აღამალლი M, აღამალღე B. ⁹ +ღმერთსა MB.

თავან, რომელსა ერქუა ბაყათარ. იგი იყო გოლიათი, და რათგან დაეწყო მჭედრობად, ვერვის დაედგნეს¹ მისთვის ბრძოლასა შინა, და მოესრა ყოველი მბრძოლი მისი, რამეთუ იყო სიგრძე მშუილდისა მისისა თორმეტი მტკაველი და ისარი მისი—ექუსი მტკაველი. მოდგა ესე ბაყათარ პირსა მინდორისასა², ჳმა ყო ჳმითა მალლითა 5 და თქუა: „ვახტანგ მეფეო, ნუ განლაღნები შენ მოკლვისათვის თარჯანისა; არა ერთო გოლიათთა, ამისთვის მოიკლა ყმაწურისა მისა მიერ; აწ უკეთუ შენვე გამოხუიდე ბრძოლად ჩემდა, მოგხუდენ ჩემგან ბრძოლანი ფიცხელნი, რომელთაგან ვერ განერო, თუ რა სპათა შენთაგანი გამოვიდეს, მისთვის- 10 ცა მზა ვარ“. მაშინ პასუხ უგო ვახტანგ ბაყათარს და რქუა: „არა ძალითა ჩემითა ესძლე თარჯანს, არამედ ძალითა დამბადებელისა ჩემისათა, და არა მეშინის³ მე შენგან, ვითარცა ძაღლისა ერთისაგან, რამეთუ ძალი ჭრისტესი ჩემ თანა არს, და ჯუარი მისი პატიოსანი საჭურველ ჩემდა არს“. განაწესნა სპანი და დაადგინნა 15 განწესებულად და განმზადებულად, და აღჯდა ტაიქსა შეჭურვილსა ჯავშანითა, და აღიღო ფარი მისი ვიგრის ტყავისა, რომელსა ვერ ჰკუთნა მახუილი, ჩავლო გუერდით და მიადგა მახლობელად მდინარესა. ჳმა ყო ბაყათარს[ს] და რქუა: „არა გამოვალ მე მდინარესა, რამეთუ მეფე ვარ; არა მივეახლები მე სპასა ოვსეთისასა. 20 რამეთუ წარწყმედითა ჩემითა წარწყმედების⁴ სპა ჩემი ყოველი; ხოლო შენ, მონა ხარ, და წარწყმედითა შენითა არა ევენების სპათა ოვსეთისათა; გამოვედ მდინარესა ჩემ კერძო“. მაშინ ბაყათარ ოვსმან აღასრულა სიტყუა მისი და თქუა: „მე მკლველმან⁵ შენმან გამოვლო მდინარე, არამედ პირისაგან მდინარისა უკუდღე⁶ სამ 25 უტევან“.

M 319
.1 150

კ 165
M 320

.1 151

მაშინ ვახტანგ უკუდგა. გამოვლო ბაყათარ მდინარე, და უწყო სროლა ისრითა. მაშინ ვახტანგ სიფიცხლითა თუალთათა და სიმახუილითა გონებისათა და სიკავასითა ჳანვისა⁷ მისისათა რიდებდა ისარსა, რამეთუ შორსვე იხილის ისარი მომ- 30 ვალი, უხლდებოდა და სიმარჯუითა მიეახლდებოდა. ამიერ და იმიერ სპათაგან ცემა იყო ბუკებითა და დაბდაბათა; იზახდეს ჳმითა აღწევნულითა სპანი ორნივე, ჳართველნი და ოვსნი, რომლითა იძროვოდეს მთანი და ბორცუნი. და ვერა ჳკრა ისარი, ორის ისრისა-

¹ დაედგნეს A. ² მდინარისასა MB. ³ მეშინს A. ⁴ წარწყმედების A. ⁵ მკლველმან A. ⁶ უკუდღე A (შემდღე „დ“ შესწორებულია). ⁷ სიკავასითა ტაიქისა B, < M.

გან მეტი, ბაყათარ ფარსა ვახტანგისასა, და ვერ ჰკუთუნა¹ ყოველად. და კუალად ჰკრა ისარი ცხენსა ვახტანგისასა, და გააგდო შიგა, და ვიდრე დაეცემოდა ცხენი ვახტანგისი, მიუჭდა და უხეთქნა ვრმალი მჭარსა ბაყათარისსა, და ჩაჰკუთუნა ვიდრე გულამდე.

მაშინდა დაეცა ცხენი ვახტანგისი, სწრაფით მიყო
ვ 5
ველი და შეიპყრა ცხენი ბაყათარისი. პირველად დავარდა ქუეყანასა ზედა, თაყუანის-სცა ღმერთსა და შეწირა მადლო-
M 321 ბა, | უმეტეს პირველისა. აღჯდა ცხენსა ბაყათარისსა, და მოდგა
A 152 მახლობელად სპათა მისთა, და რქუა ვმითა მალლითა: „მვენე იყვე-
ნით და განძლიერდით, რამეთუ ღმერთი ჩუენ კერძო არს“. ხოლო
10
სპანი წარემართნეს განმზადებულნი, ცხენ-თორნეოსანნი², ჯაჭუ-ჩა-
ბალახოსანნი, წინა კერძო და მათ უკანა ქუეითნი და ქუეითთ³ უკანა
სიმრავლე მვედართა, და ესრეთ მიმართეს ოვსთა. ხოლო
ოვსნი წარმოდგეს ქარაფსა ზედა და დაასხეს ისარი ვითარცა
წუიმა მძაფრი⁴.

მაშინ ვახტანგ მეფე მოქცეულ იყო სპასა მისსა
ზურგით, რჩეულთა მვედრითა, უძახებდა და განძლიერებდა,
ნუგეშინის-სცემდა სპათა მისთა. მაშინ წინა [ცხენ-]თორ-
ნეოსანნი⁵ აღვიდეს გზასა ქარაფისასა, აღვდეს ვეგსა, წაუდგეს უკანა
კ 166 ქუეითნი და შემდგომად სიმრავლე მვედართა, და | იქმნა ბრძოლა 20
ძლიერი მათ შორის. ხოლო ვახტანგ უკეთუ მარჯუენით კერძო იბრძოდის,
მარცხენით კერძო ძრწოდის; და უკეთუ მარცხენით კერძო
იბრძოდის, მარჯუენით ძრწოდინ. და ეგოდენსა სიმრავლესა სპა-
M 322 თასა იცნობებოდა ვმა მისი, ვითარცა | ვმა ლომისა, და თანა ჰყვე-
ბოდეს მას ორნი მვედარნი, არტვაზ ძუძუსმტე, ძე საურმაგ სპა-
25
A 153 სპეტისა, და ბივრიტიან სეფე წული; და ივინიცა იბრძოდეს
მვენდ.

მაშინ იძლივნეს ოვსნი და ივლტოდეს; მოისრ-
ნეს და ტყუე იქმნნეს, ხოლო უმეტესი მეოტი ოვს-
თა ცოცხალი შეიპყრეს უკუმოქსნისათუის ტყუეთასა, რომელნი 30
წარტყუენულ იყუნეს პირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკუ-
მოიქცეს დვენისაგან, დაიბანაკესა ბანაკსავე თუისსა, სამ ღლე გა-
ნისუენეს და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართ, და მერმე განიბ-
ნიენეს ტყუენვად ოვსეთისა. შემუსრნეს ქალაქნი მათნი, და აღილეს

¹ უკუთუნა M, ჰკეთა B. ² ცხენთოროსანი M, ცხენთორნოსანი B. ³ ქუე-
ითთ A. ⁴ მძაფრი B. ⁵ ცხენ < A.

- ტყუე და ნატყუენავი ურიცხუი¹. და განვიდეს პაჭანიკეთს, რამეთუ მასინ მუნ იყო პაჭანიკეთი მოსაზღვარედ ოვსეთისა, მდინარესა მას ოვსეთისასა წილ, და ჯიქეთი მუნ იყო. შემდგომად ჟამთა მრავალთა იოტნეს პაჭანიგნი, [და] ჯიქნი თურქთაგან; და წარვიდეს პაჭანიგნი დასავლით კერძო, ხოლო ჯიქნი დაემკუიდრნეს ბოლოსა 5
- M 323 აფხაზეთისასა. მოტყუენა ვახტანგ პაჭანიკეთი და ჯიქეთი, შემოიქცა და გამოდგა ოვსეთსავე. და მეფენი ოვსთანი შევლტოლვილ იყუნეს სიმაგრეთა კავკასიისათა. აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და
- A 154 დააზაენეს. ითხოვეს ოვსთა ვახტანგისგან, ნაცულად დისა მისისა, ოცდაათი ათასი ტყუე ოვსეთისა, ყოველი უკეთესი, რომელი სა- 10 ხელდებით თქუეს ოვსთა. და მისცა ვახტანგ ოცდაათი ათასი ტყუე დისათუის და მოიყვანა დაჲ² მისი.
- ჰ 167 [ხოლო ტყუენი ქართველნი რომელ ყვეს ოვსთა ექუს[ს]ა მას წელსა, იგი ყოველნი უკუმოიყვანნა თუითო თუითოსათუის, და აღიღო მძვეალი ოვსთაგან და მძვეელისათუის მისცა სხუა 15 ტყუე ოცდაათი³ ათასი. უკუმოიგნნა ტყუე ქართლისა, რიცხუით სამას ორმოცდაათი ათასი⁴, თუინიერ პაჭანიკეთა და ჯიქთასა. ესე ყოველი აღესრულა ოთხ თუე, მასინ მეფემან განუტევენა ნიჯდანი⁵
- M 324 იგი სპარსთანი და მეფენი კავკასიანთანი ნიჭითა დიდითა, წარმოგზავენა (და) დაჲ² მისი მირანდუხტ და ტყუე იგი ყოველი გზასა მას 20 დარალანისსა, და თუით სპითა ქართლისათა წარვიდა გზასა აფხაზეთისასა, სულგრძელად და უშიშად იწყო ბრძოლად ციხეთა აფხაზეთისათა. რამეთუ⁶ მეფე ბერძენთა დიდი ლეონ, უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა და ვერშემძლებელ იყო სპათა გამოგზავ-
- A 155 ნად აფხაზეთს, და წარიოტნა სამ | წელ ციხენი აფხაზეთისანი ყო- 25 ველნი ვიდრე ციხე გოჯადმდე⁷ და მოვიდა სახლსა მისსა, ქალაქსა სამეუფოსა მცხეთას; გაეგება წინა დედა და დანი მისნი და სიმრავლე ქალაქისა, მამთა და დედათა მიუფენდეს საჯვლთა და სა- მოსეღთა ქუეშე ფერკთა მისთა.

¹ აქ B უმატებს: «ხოლო დაიმორჩილნა ოვსნი და ყივჩაყნი, და შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩვენ დარიანისად უწოდოთ, და აღაშენნა მას ზედა გოდოლნი მალაღნი, და დაადგინნა მცველად მაზლობელნი იგი მთეულნი. არა ველეწიფების გამოსლვად დიდთა მათ ნათესავთა ოვსთა და ყივჩაყთა, თუნიერ ბრძანებისა ქართველთა მეფისა». ² დაა A. ³ ოცდათურამეტი MB. ⁴ აქ A-ს აკლია (აღბათ, ex homoioteleuto): «და რომელ დარჩა ტყუე ოვსი ამათ განტეობილთაგან კიდე, თვალვით (თუით M) ექუსას ორმოცდაათი ათასი (ექუსი ათას ორმოცდათურამეტი M)», რაც არის MB-ში. ⁵ ნიჯადნი B, ნიჯდანი M. ⁶ რამეთუ—ციხე-გოჯადმდე < B.

და აყრიდეს თავსა დრამასა და დრაჰკანსა, და
 აღწევნულითა ვმითა შეასხმიდეს ქებასა; რამეთუ არა რომელსა
 ექმნა მეფესა ეგევითარი ძლიერი წყობა. მაშინ ვახტანგ მეფემან
 შეწირა მადლობა ღმრთისა მიმართ მრავლითა ლოცვითა და
 ლამისთევითა, გლახაკთა მიცემითა, და განსცა ნიჭი დიდი ერსა 5
 M 325 მისსა ზედა, და წარჩინებულნი ქმნნა მკედრად მსახურნი მკნედ და
 გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსეთისასა¹. და წარსცა ძლუენი
 ნატყუენაეისა მისგან დედის ძმასა მას თანა ვარზა-ბაკურსა: მონა
 ათასი², ცხენი საწეღარი [ათასი, ჯდალი³ ცხენი ათასი. და კულად
 წარსცა წინაშე სპარსთა მეფისა მონა ათი ათასი⁴, ცხენი საწეღა- 10
 რი⁵ ათი ათასი, ცხენი ჯდალი⁶ ათი ათასი; ესე ყოველი მიუძღუნა
 სპარსთა მეფესამან ჯელითა ბუნქარან⁷ ებისკოპოზისათა,
 და ითხოვა სპარს[თა მეფისაგან] ასული ცოლად. ხოლო სპარსთა
 ჰ 168 [მეფემან] მოსცა ასული მისი ცოლად, რომელსა ერქუა შალენ-
 A 156 დუხტ⁸; მოსცა სომხითი და ყოველნი მეფენი კავკასიანნი ზითვად. 15
 და მოუწერა მის თანა წიგნი, რომელსა პატრუცაგსა⁹ წერილ იყო
 ესრეთ: „ურმისდისგან, ყოველთა მეფეთა მეფისა, ვახტანგის მიმართ
 ვარან-ხუასროთაგანისსა¹⁰, ათთა მეფეთა მეფისა ახოვნისა“. და მოუ-
 წერა მან ბრძოლა კეისრისა, რამეთუ კეისარი განსრულ იყო ბრძო-
 ლად სპარსთა. 20

მაშინ ვახტანგ აწუთია¹¹ ყოველთა სპათა მისთა
 და ყოველთა მეფეთა კავკასიისათა. შემოკრბეს და და-
 დგეს მტკუარსა იმიერ და ამიერ (და) სამასი ათასი¹², და მოერთო
 M 326 ვარზა-ბაკურ, დედის ძმა მისი, ერისთავი რანისა, ბრძქანებითა სპარს-
 თა მეფისათა, სპითა¹³ არდაბადაგანისა და მოვაქანისათა, ვითარ 25
 სამი ათასითა¹⁴ მკედრითა. მას ჟამსა იყო ვახტანგ წლისა ოცდა-
 ორისა, იყო უმაღლეს კაცთა [მის] ჟამისათა¹⁵ და უშუენიერეს სხუა-

¹ და წარჩინებულ ექმნა მკედარნი მსახურნი გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსთასა M, და წარჩინებულ ქმნნა მკნედ მსახურნი და გამოცდილნი წყო-
 ბასა მას შინა ოვსთასა B. ² რვა M (აღრუულია 1 [8] და h [1000]). ³ ჯდალი M,
 ჯრდალი B. ⁴ თურამეტი M (აღრუულია 171 [ი"ლ=18] და 7h [იჩ = 10.000]).
⁵ ფრზილემბში ჩასმული სიტყვები გამორჩენია A-ს ex homioiteleuto. ⁶ ჯდალი M,
 ჯრდალი B. ⁷ ბონაქარან M, ბუნქარ B. ⁸ ბალენდუნტ B, ბანდოხტ M. ⁹ პატრუ-
 ცაგსა < M. ¹⁰ ვარან ხოსრო თანგისი M, ვარან ხვასრო თანგისა B. ¹¹ აუწყა B,
 აუწყა M. ¹² ვითარ ორას ათასი B, ორას და რვა M (აღრუულია 8h [სჩ = 200.000]
 და 8t [სღ = 208]). ¹³ სპათა A. ¹⁴ ორას ათასითა B, სუეთა M (აღრუულია 8"h-0"t
 [200.000-თა] და 8t-0"t [ს"ლ-თა]. ¹⁵ ჟმისათა A.

თა, და ძლიერი ძალითა¹, რომელ ჭურვილი ჭუეითი ირემსა მიე-
წიის და დაიჭირის, ცხენი ჭურვილი აღიღის მგართა ზედა და მცხე-
თით აღვიდის ციხესა არმაზისსა. და მარტო იყო ძე მამისა თუი-
სისა, და ერთი დაჲ² მისი ხუარანძეცა იყო ძლიერი, შუენიერი;
A 157 და ნათესავისაგან მირიან მეფისა მორწმუნისა ვახტანგ და დანი 5
მისნი დარჩომილ იყუნეს: იგინი იყუნეს ბაქარ მირიანის ძისა.

ხოლო მირია [ნ] და გრიგოლ იყუნეს ნათესავისა-
გან რევის, მირიანის ძისა, და აქუნდა მათ კუხეთი და ცხორებ-
დეს რუსთავს ციხე-ქალაქსა: რამეთუ შემციკრებულ იყუნეს ურთიერთას
კლვით[ა]. მირიან მეფისითგან³ ვიდრე ვახტანგ მეფისამდე გარდა- 10
ცვალეებულ იყო ნეთესავი რეა და მეფენი ათნი⁴, და წელიწადი ას-
M 327 ორმოცდა შუიდი⁵; ხოლო ებისკოპოსნი წესსა ზედა ჭეშმარიტსა
გარდაცვალეებულნი რეანი, ხოლო სხუანი შ[ე]მ[შ]ლელნი წესისანი.

3 169 | წარემართა ვახტანგ მეფე საბერძნეთად. და მიიწიენეს სომ-
ხითად, და მოერთნეს⁶ პეროჟა-კაფას⁷, სადა იგი ციხე ეგო პირველ 15
ქსნებულ(ი)სა ფიაროზ[ს] ⁸, ერისთავნი სომხითისანი: სიენელ[ი]
არევე, ასპურაგნელი ჯონბერ, ტაროგნელი ამაზას⁹, შენებულისა-
გან¹⁰, თრდატ, ნათესავისაგან დიდისა თერდატისა. და მოადგეს
ციხესა, რომელსა რქუიან კარხაპოლა¹¹, ხოლო აწ ეწოდების კარ-
ნუ ქალაქი. და ბრძოდეს მას, ხოლო ვერ შეუძლეს დაპყრობა: რა- 20
A 158 მეთუ იყო იგი | ზღუდითა მალლითა სამითა. დაუტევენეს ორნი ერის-
თავნი, მვედრითა თორმეტი ათასითა, ბრძოლად ქალაქისად.

წარვიდა ვახტანგ პონტოს და მოაოჯრნა გზას
სამნი ქალაქნი: ანძორეთი, ეკლეცი, სციერი¹². და მოადგეს ლაშ-
ქარნი პონტოს, ქალაქსა დიდსა ზღუის კიდესა; და ბრძოდეს სამ თუე, 25
და მიუწია ლაშქარმან ვიდრე ქალაქისა მის კოსტანტინისა¹³. ხოლო
M 328 სპარსნი რომელთა | კპოვებდეს ეკლესიისა მსახურთა, ჰკლვიდეს; ხო-
ლო ვახტანგ მეფემან ამცნო სპათა სომხითისათა და ყოველთა
სპარსთა, რათა არავის ჰკლვიდენ მოწესეთაგანსა, და რქუა მათ:
„მამის-მამა ჩემი, მირიან, ოდეს შემოჰყუა სპარსთ მეფესა, ძმისწულ- 30

¹ აქ B უმატებს: «რამეთუ სიმაღლე იყო მისი ათორმეტი ბრჭალი კაცისა, და იყო საზარელ და გოლიათი, და განთქმულ ყოველსა ქვეყანასა». ² დაა A. ³ მეფისათგან A. ⁴ ნათესავი ათი და მეფენი რვანი B. ⁵ ასორმოცდა ჩუიღმეტი (ათშვიდმეტი B) MB. ⁶ და მოერთნეს < A. ⁷ პეროჟოკაფასა M, პეროჟ-კაფარს B. ⁸ ფეროზს MB. ⁹ ამაზას < A. ¹⁰ გრიგოლის შენებულისა ქალაქისაგან MB. ¹¹ კარახპოლა M, კარახპოლი B. ¹² და სტერი M, დასტერი B. ¹³ კოსტანტი-ნესსა M, კოსტატისა B.

სა თუისსა, ბრძოლად ბერძენთა ზედა, ესევეითარსა უყოფდეს მო-
წესეთა, ეკლესიისა მსახურთა, და იძლიენეს ძლევითა ბოროტითა
ურაცხუნი სპანი მცირითა ლაშქრითა; მიერთგან მიიღეს საზღვა-
რი ესე ბერძენთა ჩუენ ქართველთაგან აღმოსავალით ზღუისა ამის.

„ხოლო წყობა პირველთა მეფეთა იყო ანძიან- 5

A 159
3 170

ძორს, სადა უკუეიან არს საფლავი დიდისა გრიგოლი მოძღუ-
რისა; მუნით იოტნეს მეფენი ჩუენნი. ხოლო ჩუენ ათის დიდისა სავა-
ლი¹ ჩამოგუივლია, ჩრდილოთ მოქცეულ ვართ, და ჩუენცა ვართ სჯულ-
სა ზედა ბერძენთასა აღმასრულებელ ქრისტესსა, რომელ არს ღმერ-
თი ქეშმარიტი ყოველთა. ანუ არა გასმიან[ა] სასწაულნი, რომელ ქმნენს 10

M 329

კოსტანტინელთა მეფეთა წარძლომითა ჯუარისათა, ანუ რომელნი
ქუეყანასა ბერძენთასა იქმნენს სასწაულნი ივლიანეს-ზე, მეკერპესა
მეფესა—ვითარ იგი ისარმან ზეცისამან მოკლა, და შეკრბეს სპანი
ბერძენთანი და ივბიმიანოს აჩუენეს მეფედ, ხოლო მან არა თავს
იდვა, ვიდრემდის არა და(ი)მუსრნეს კერპნი და აღმართნეს ჯუარნი, 15
და მას ზედა დაარქუეს გუირგუინი. ხოლო ანგელოზმან უფლისამან
აღიღო გუირგუინი² და დაადგა თავსა ივბიმიანოსსა, ქეშმარიტისა
მეფისა, და გმა იყო ზეცით, რომელი ეტყოდა სპარსსა მეფესა
ხუასროთანგის: „დაეცადენით ბრძოლისაგან ივბიმიანოსისა, ძალი-
თა ჯუარისათა, უძლეველითა არს“. მიერთგან იქმნეს მოყუა- 20

A 160

რე³ მეფე და ხუასრო, ვიდრემდის ორნივე მიი-
ცვალნეს. ანუ თქუენ მკუიდრთა მავათ სომხითისათა არბაკონი-
ანთა⁴, პატიახშთა⁵ ბიერიტიანთა, ბაგრატიონიანთა⁶, არა გაქსოვსთა
საქმენი გრიგოლ პართველისანი და წინააღმდგომსა მისსა თრდატ

M 330

მეფისა არბაკონიანისა⁷, ვითარ დასცა ზუაობისაგან და იქმნა იგი 25
ეშუად? არამედ გრიგოლ მოაქცია იგი და მიერთგან [იქმნა] იგი მუშაკ
ეკლესიისა. და ეკლესია დიდი აღაშენა ზურგით თუისით, რამეთუ
გმირი იყო. ხოლო თქუენ, მკუიდრნი ქართლისანო, ნათესავნო მე-
ფეთა ქართლისათანო, რომელნი დღეს მთავრობასა ზედა დადგი-
ნებულ ხართ ჩუენ, მეფეთაგან, რომელნი ვართ ნათესავნი ნებროთ 30
გმირისანი, რომელი უწინარეს ყოველთა მეფეთა გამოჩნდა ქუეყა-
ნასა ზედა, რომელი ლომსა ძალითა ვითარცა თიკანსა მოიყვანებ-
და, კანჯართა და ქურციკთა ქუეითი იპყრობდა: რამეთუ ეზომ
განდიდნა ძალი მისი, რომელ დაემორჩინნეს ყოველნი ნა-

¹ სავალი < A. ² ხოლო—გუირგუინი < A. ³ მეგობარ MB. ⁴ არშაკუნი-
ანთა B. ⁵ ბატახშთა M, პატიახთა A. ⁶ ბაგრატიონიანთა < MB. ⁷ არშაკუნი-
ანისა B.

³ 171
 A 161 თესავნი | ნოესნი, ვიდრემდის¹ შეუძლო ქალაქი ქმნად, რომელ ქმნა
 ქვა, არამედ შექმნა ქვა ოქროდ, და ხარისხად ვეცხლი, გარემოს
 მისსა მოიქმოდა აგურითა და კირითა, ხოლო ქუდნი კართანი და
 სარკმელთანი იაკინთისა და ზურმუხტისანი შექმნა: რამეთუ მათისა
 M 331 სინათლისაგან ვერ შეუძლებდა დაბნელებად ღამე. და ქმნა მას 5
 შინა ტაძრები და კოშკები, რომელ ვერ შესაძლებელ არს გაგონე-
 ბად² თქუენდა, ვერ შესაძლებელ არს თუითოეული სიბრძნე მისი, რო-
 მელი მიეცა მას, ვიდრემდის აღმართა სამისა დღისა სავალსა, რომელი
 ექმნა აღსლვად³ ხარისხად ზღუდეთა ზედა. და ნებევდა, რათა აღ-
 ვიდეს ცად და იხილნეს მყოფნი ცისანი. ვითარცა განვლო საზღვა- 10
 რი აერისა და შევიდა საზღვარსა ვარსკულავთასა, ვერლარა უძლებ-
 დეს საქმედ მოქმედნი, რამეთუ მუნით⁴ დადნებოდა⁵ ოქრო და ვე-
 ცხლი; რამეთუ მუნითგამო ვინმე არს კელჴწიფება ცეცხლისა ეთ ე-
 რისა მის, რომელ ეგ ზებ ი [ს] მძაფრიად⁶ სამყაროსა ქცე- 15
 ვისაგან. ესმა მუნით საზრახავი შუიღთა გუნღთა ზეცისათა, რომე- 15
 A 162 ლისაგან შესლბეს ადამიანი. | და იქმნა ყოველი კაცი თუითო ნა-
 თესავითურთ მეტყუელ თუითო ენასა, და არლარა ერჩიდეს ურთიერ-
 თას პირსა მოყუასისა თუისისა, და წარვიდეს. ხოლო ნებროთს
 ენითა სპარსულითა რქუა: „მე ვარ მიქაელ ანგელოზი, რომელი
 M 332 დადგინებულ ვარ ღმთრისა მიერ მთავრ[ობასა ზედა აღმოსავალით. 20
 გავედ შენ ქალაქით მაგით⁷, რამეთუ ღმერთი დაჰფარავს ქალაქსა
 მაგას, ვიდრე გამოჩინებადმდე სამოთხისა, რომელ ესერა დგას მა-
 ხლობელად ნაშენებისა მაგის შენისა, რომელსა შორის მთა ესე არს,
 რომლისაგან აღმოვალს მზე და გამოვლენ მისგან ორნი მდინარენი:
 ნილოსი და გეონი. რამეთუ ნილოსსა გამოაქუს სამოთხით სულენ- 25
 ლი და თივა, რომელი შეეზავების მუშქას⁸.

„აწ წარვედ შენ და დაჯედ ორსავე მდინარესა შო-
 რის, ეფფრატსა და ჯილასა, განუტევენ ნათესავნი ესე, ვითარცა
 3 172 ვინ ინებოს, რამეთუ | წარუვლინებთან უფალსა. ხოლო მეფობა შენი
 მეფობდეს ყოველთა ზედა მეფეთა, არამედ ჟამთა უკანასკნელთა 30
 A 163 მოვიდეს მეუფე ცისა, რომლისა შენ გნებავს ხილვა მისი, ერსა შო-
 რის შეურაცხსა; შიშმან მისმან განაქარვნის გმირნი⁹ სოფლისანი,
 მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა და ეძიებდენ სიგლაზაკესა. მაშინ
 გიხილოს ჳირსა შინა და გიქსნეს ღმერთმან. და დაუტევეს ყოველ-
 M 333 თა ქალაქი იგი და წარვიდეს¹⁰: ინდოურად¹¹ მზრ[ახველნი]—ინდო- 35

¹ ვითარმედ A. ² და გონებად A. ³ აღსულვად M, აღსავლად B. ⁴ მუნით
 <MB. ⁵ დადნებოდა <A. ⁶ მძლაფრიად B, მზაფრად M. ⁷ მეთ A. ⁸ მუშაკს AM.
⁹ გემონი MB. ¹⁰ წარვიდეს A, დაუტევენ MB. ¹¹ ჰინდურად B, ჰინდოური M.

ეთს, სინდნი—სინდეთს, რომნი—რომს, ბერძენნი—საბერძენეთს, ავ და
 მაგოგ—მაგოგეთს, სპარსნი—სპარსეთს. ხოლო პირველი ენა ასურე-
 ბრივი იყო, და ესენი იყუნეს შუილნი ენანი რომელ ნებროთისამდე
 ზრახვიდეს. ამისთუის მოგოთხრა, რომელი მამათა ჩუენთა დაფარულად
 ეპყრა წიგნი ესე, ხოლო მე შურმან საღმრთო მან მაიძუ- 5
 ლათქმად ამისსა. ამის მიერ შეიწყნარა მამამან ჩემმან, მირიან,
 სახარება ნინოსი.

„ანუ არა ქრისტეს მოსულამდე მიიღებდეს მამანი ჩუენნი ხარკ-
 სა და მუნითგან მოუძღურდით, და ესერა, ბერძენნი მიღმართ
 ბრძანან. და მან იხილა ნებროთ ჯოჯოხეთსა შინა და იქსნა: იგი 10
 1 164 არს პირველი ყოველთა მეფეთა, და დანიელცა ეწამების¹, ვითარ-
 მედ მიქაელ დადგინებულ არს ძალად სპარსთა. და თქუენ, ყოველ-
 თა ქართველთა, იხილენით² სასწაულნი, რომელ ქმნნა ნინო.
 ანუ ჰგონებთ, ვითარმედ ბერძენნი განწირნა ღმერთმან. არა უმე-
 ტესნი ქუეყანანი სპარსთანი მათ შემუსრნეს და³ მათ შემოურთვან, 15
 M 334 და დღეს მიექუსე თუე არს, რათგან ისმა ვმა ლაშქრობისა ჩემისა⁴;
 ქცეულ არს კეისარი, რამეთუ ასმიეს შემოსულა ჩუენი, მოახ-
 ლებულ არს ბრძოლად ჩუენდა. აწ უკუე ყოველნი ნათესავნი უფალ-
 სა ღმერთსა მსახურებდით და დასცხერით ვნებათაგან ეკლესიისათა“.

და ვითარცა ესე ყოველი წარმოთქუა, განავლინა ქადაგი, 20
 რათა ყოველნი მოწესენი გამოვიდენ სამალავთაგან, და ტყუენი გა-
 ნუტევენ, და სადაცა ენებოს წარვიდენ. და გამოვიდა სიმრავლე
 3 173 მღვდელთა და დიაკონთა, მონაზონთა და ენკრატისტთა, ქუაბებით და
 მათათაგან⁵, და უმრავლესნი პონტოთ ქალაქით, რამეთუ შეიწრე-
 ბულ იყო ოთხ თუე ოდენ ქალაქი იგი. 25

A 165 და მათ თანა იყუნეს ორნი კაცნი: პეტრე მღვდელი, მო-
 წაფეთაგან გრიგოლი ღმრთის-მეტყუელისათა, რამეთუ საფლავსა
 მისსა ზედა მღვდლობდა, და სამოელ მონაზონი. წარდგეს წინაშე ვახ-
 ტანგისსა მადლისა მიცემად განტევებისათუის ტყუეთასა და განთავი-
 M 335 სუფლებისათუის ეკლესიათასა [და] მღვდელთასა. და ვითარცა წარმო- 30
 თქუეს ლოცვა, სთნდა მეფესა, მოიხილნა ივინი და უბრძანა შემოსად
 ყოველთა ტყუეთა და მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უძღურთა,
 რამეთუ ყოველნი უძღურნი ქალაქით გამოსრულ⁶ იყუნეს; უძღურთა⁷

¹ ეწამების < A. ² და თქუან ყოველმან ქართლმან იხილენით M, და თქვენ
 ქართველმან არა ვიხილენითა B. ³ მათ შემუსრნეს და < MB. ⁴ ჩუენისა MB. ⁵ ქუა-
 ბებთა და მათაგან M, ქუაბებით და მათაგან B, და < A. ⁶ შემოსრულ M.
⁷ რამეთუ—უძღურთა < A (ex homoioteleuto).

მისცა საცედრები და ქაბუკთა სამ-სამი დრაჰკანი, და განუტევენა. ხოლო პეტრე მღვდელი და სამოელ მონაზონი მის თანა დაიპირნა. და ვითარ წარვიდეს სპანი იგი კარვად თუისად, მეფე შევიდა სერობად. რქუა მეფემან პეტრეს: „სთნდამცა ღმერთსა საქმე ჩემი ესე, რამეთუ დავიცვენ ეკლესიანი და განუტევენ ტყუენი“. რქუა პეტრე: „იტყოდეს მონა შენი კადნიერად წინაშე შენსა, ანუ მიცემდე ქებასა სიცრუვისასა“. რქუა: „იტყოდე, რამეთუ არას ვეძიებ, გარნა მხილებასა, რათა განვერო სიცრუვისაგან“. რქუა პეტრე: „ეკლესიანი ჯორცთანი¹ უფროს არიან წინაშე ღმრთისა, ვიდრე ეკლესიანი ქვათანი. ეკლესია ქვათა ოდესმე დაირღუის და აღაშენიან მითვე ქვითა, ხოლო ეკლესია ჯორცთა ოდეს დაირღუის, ვერვინ შემძლებელ² არს განკურნებად, ვერცა მკურნალი, ვერცა მეფე. აწ რაოდენნი გუამნი კაცთა მართალთანი დაგიცემიან, რომელსა იტყუის სისხლისათვის აბელისსა, რამეთუ ყოველი სისხლი ნოეს რღუ(ი)ნიოგან განიწმიდა; და სისხლისათვის ზაქარიასსა, ძისა ბარუქისა, მიუგო შეურაცხება ურიათა, ვითარცა იტყუის ესაია, აღადე და წარწყმიდე ყოველი წული მათი ტიტოს და სპასიანოს მიერ. ანუ არა აღმოგიკითხავსა წიგნთაგან მოსესთა, რაჟამს ისრაიტელმან ისიძვა უცხოთა თესლსა თანა, რაოდენი სული მოკუდა ერთისა მისთუის სიძვისა. აწ უკუე სპათა შენთაგან რაოდენნი ქალწულნი გახრწნილ არიან, ტაძარნი ღმრთისანი“. რქუა მეფემან: „არა უწყია, ვითარ იგი ივბიმიანოს დაცვისათვის ეკლესიათასა იყო ივლიანეს თანა უკეთურისა, თუ დაბრკოლდეს კაცი უმჯობეს არს სრულიედ დაცემა“. რქუა პეტრე: „არა დაბრკოლებულსა დაცემ, არამედ დაცემულსა აღვადგინებ, ვითარცა დავით საცთურისაგან ურიასსა. და არა მნებაეს შენი, რათა არა იყო ვითარცა კაცი, რომელი მარჯუენით იქმ(ე)ნ [და მარცხენით არღუევ(ე)ნ; და არცა ვითარცა რომელნი პირითა მათითა აკურთხევენ და გულითა მათითა სწყევენ და ავინებდენ, არამედ ვითარცა მეფენი იგი კეთილად წსენებულნი, რომელთა და იპყრეს სოფელი ესე და სასუფეველსა არა განეშორნეს: დავით, სოლომონ და კოსტანტინე, ივბიმიანოს და ყოველნი მსგავსნი მათნი. ხოლო რა³ არს მსგავსება შენი ივბიმიანოსისა და ვინ არს შენ ზედა უფალ, რომელმცა⁴ ჯრმალი იყო მისი კისერსა შენსა ზედა, ვითარცა იგი ივბიმიანოსსა ივლიანესი. ანუ სადა გევნოს შენ ვითარცა ივბიმიანოს ივლიანესგან, ანუ ვის ხედავს ღმერთი, რო-

¹ ჯორცთა *A*. ² შემძლებელ შემძლებელ *A*. ³ რა *AM*, არა *B*. ⁴ რომელმანცა *MB*.

- მელი შენ ზედა უფალ ყო¹, და ჰქონდამცა პასუხი შენსა სიმართლესა წინაშე ღმრთისა. არა უკუე შენ უფალ ამათ ყოველთა ზედა. შენ
- A 168 შეგიდგან | ყოველნი. ამიერ[ი]თგან ითხოვოს ღმერთმან ყოველი ჯელ-
თაგან შენთა საქმე ბოროტისა; არა თუ შეინანო, შენ მიგაგ(ა)ოს.
- რკჟუა მეფემან: „მენება განმართლება თავისა 5
ჩემისა, ხოლო სიმართლით შენ დამსაჯე უმსჯავროებასა ჩემსა“.
- M 338 რკჟუა პეტრე: „ვინათგან გზა ეც შეწამებად, | ცოდვასა განეშორა
შენგან. ხოლო აწ გითხრა გულის-სიტყუა შენი: არა უმეცრებამან
აღძრა ბრძოლად ძეთა ზედა ღმრთისათა, არამედ შეუღისათუის
ნათესავისა შენისა სპარსთასა. და არა უწყია რამეთუ ბერძენნი 10
ნათესავნი ღმრთისანი არიან აღთქმისა მისთვის, რაჟამს უწოდა მათ
- ჰ 175 შეილად ღმრთისა, და მოსცა მათ ბეკედი, რომლითა შემუსრა ჯო-
ჯობითი?“
- რკჟუა მას მეფემან: „აწ რა გნებავეს შენ? რკჟუა
პეტრე: „მნებავეს, რათა შენ მიერ აღგზებულნი ესე 1
ცეცხლი შენვე დაშრიტო და მეგობარ იყო კვისრისა, ვითარცა
დღესამომდე იყავ სპარსთა“. მიუგო მეფემან: „ესე მნებავეს, რათა
მიჩუენოთ ლოცვითა თქუენითა ამას ღამესა მე და კვისარი შეკრე-
A 169 ბულნი, და რომელი ზრახვად არს ჩუენდა შორის სიყუარულისა ყო-
ფა, და ვცნა მე, ვითარმედ სთნავს ქრისტესა ზრახება ესე შენი 20
ჩუენდა მომართ“. რკჟუა პეტრე: „დამძიმდა თხოვა შენი ჩემ ზედა,
რამეთუ ესე არს კაცთა რჩეულთა, რომელ არიან ვითარცა ანგე-
M 339 ლოზნი სრულითა საქმითა, და არიან ამათ კლდეთა შინა და ესევეითა-
რი მათგან ეგების საქმედ, რომელსა შენ ითხოვე. მეც მედრო, რათა
წარვიდე, და ვევედრო მათ, და უთხრა ბრძანება შენი, და ლოცვითა 25
მათითა აღესრულოს განზრახვა შენი; არამედ შეურაცხ გუიჩნს თავი
ჩუენი, რამეთუ კაცნი ვართ ცოდვილნი, ნუ უკუე სილაღედ იხილოს
ღმერთმან“. შერისხნა მას სამოელ მონაზონმან და რკჟუა: „მდღელო,
საქმესა ღმრთისასა ვითარცა კაცთასა ზრახვე. ანუ არა აღმოგი-
კითხავსა, ვითარ ეტყუის ღმერთი პასტინეს კარტოს². უკეთუცა 30
არა დაბრკოლდებოდეს ანგელოზნი კაცთა სათნოებისათუის³, ყო-
ველთამცა ქალაქთა შინა ჯუარსა ვეცუი⁴, რათა ყოველნი ვაცხოვნ-
ნე. ანუ-მე უფროს არს აქაბ, მეფე ისრაელისა, მეფესა ქრის-
A 170 ტიანეთასა, რომელსა ეტყუის ესაია: | „ითხოვე⁵ სა-
სწაული სიმაღლედ, ანუ სიღრმედ, და მისთვის თქუა: მიუდგეს ქალ- 35

¹ იყო M, იყოს B. ² პალეკარპოს M, პალეკარტოს B. ³ სათნოებისა A.

⁴ ვეტი A. ⁵ ითხოვე ითხოვე A.

წული. ანუ ვინ რქუა ისრაიტელსა: რაცა ითხოვო სახელითა ჩემითა, მოგეცეს¹. იესო რქუა სამყაროსა ცისასა: „მოიქეც“; და სამსა M 340 ქედესა მოიქცა | იგი. აწ სიტყუა სიმდაბლისა შენისა კეთილ არს. პეტრე, არამედ საბრკოლებელ არს მცირედ მორწმუნეთა კაცთა. ხოლო შენ, მეფეო, მწირედ² შეგუწეწიე სარწმუნოებით, რამეთუ 5
 კ 176 ლოცვამან ჳირვეულისა ამის ქალაქისამან ყოს ნება შენი“. | და წარვიდეს წმიდანი იგი სადგურად თუისად.

ხოლო მეფემან მყოვარ-უამ ილოცა და დაწვა; და მირულე ბასა შინა მისსა, აჰა, მოვიდა დედაკაცი იგი, რომელ იყო წმიდა ნინო, და რქუა: „აღდეგ, მეფეო, და განკრძა- 10
 ლულად მიეგებოდე, რამეთუ ორნი მეფენი ზეცისა³ და ქუეყანისანი მოუღენ შენდა“. რეცა მიხედნა და იხილა პირველ სახე ქალაქისა⁴, ვითარმედ არს კოსტანტინესი, მიიწია იგი სწრაფით და იხილნა ორნი საყდარნი: ერთსა ზედა მჯდომარე ჳაბუკი, საქურველითა, გუირგუინოსანი, და მეორეთა საყდართა იხილა მოხუცებული, 15
 A 171 მჯდომარე ზეწრი(რი)თა სპეტაკითა. და თავსა ზედა ედგა გუირგუინი არა ოქროსა, და ფერჯთა მისთა თანა ჯდა ნინო, და ჳელი ვახტანგისი მარჯუენა ეპყრა პეტრეს მღდელსა და მარცხენა სამოელს M 341 მოწაზონსა. და რქუა სამოელ: „შეუვრდი პირველად დიდსა ამას მთავარსა ზეცისასა გრაგოლის“. მივიდა და თაყუნის-სცა და რქუა 20
 გრიგოლი: „რა ესე ჳყავ, კაცო, ბოროტი, რამეთუ მოაოჯრე ბაკი⁵ ჩემი და მჭეტთა შეაჳამენ საცხოვარნი ჩემნი. უკეთუმცა ორნი ეგე არა, რომელნი გუერდით გიდგან, და⁶ დედაკაცისა ამისთუის სა- 25
 თნოსა, რომელი მარადის ილუწის მარიამის თანა თქუნთუის⁷, შურ ვიგემცა შენგან, ვითარცა მამათა შენთაგან, რომელნი ესვიდეს 25
 ცეცხლსა შემწველსა, არა ბრწყინვალე ბასა განმანათლებელსა ყოველთასა“.

მისცა ჳელი და ამბორს უყო, რეცა და მიყო ჳელი გუირგუინსა ნათლისასა, და ეგვეითარივე გუირგუინი მისცა ვახტანგს და რქუა: „არქუ⁸ პეტრეს“. და აღილო პეტრე მისვე გუირგუინისაგან 30
 A 172 რეცა უდარესი, დარქუა სამოელს მონაზონსა; და რქუა ნინო ვახტანგს: „აწ უკუე მივედ მეფისა და მიიღე ნიჭი შენი“. მივიდა მე-
 თისა, და ამბორს უყვეს ურთიერთას, და ადგილ სცა საყდართა M 342 თუისთა და დაისუა იგი თანა. და მისცა ბექედი ჳელიქსა მისისაგან, რომელსა იყო თუალი ფრიად ნათელი, და რქუა კეისარმან: „უკე-

¹ მოგცეს A. ² მცირედ MB. ³ ცეცისა A. ⁴ ქალისა B. ⁵ ბანაკი MB.
⁶ და < A. ⁷ მარიამისთუის M, მამისა თანა თქვენთუს B. ⁸ და არქუ M, დაარქუ B.

თუ გნებავს, რათა მოგცე გუირგუინი, ალუთქუ¹: ვინ² ესე დგას ჩუენ ზედა, რათა ზრძოდის მტერთა ჩუენთა, მიილე მისგან გუირგუინი“.

მიეახლა³ ვახტანგ და იხილა ჯუარი, რომელსა ფრთეთა ზედა მისთა აქუნდა გუირგუინი, და უმეტესად ხილვამან ჯუარი-სამან დასცა შეძრწუნებული, რამეთუ უსაშინელეს იყო

177 ზარი მისი და დადუმნა. ხოლო აღდგა ნინო, და მიხედნა პეტრეს კერძო და სამოელს, ერთითა პირითა თქუეს: „ჩუენ ვართ თავსმდებნი, ვითარმედ უმეტესად ყოველთასა წარემართოს, ⁵ **ჟ** ჯუარო უძლეველო“. და მიჰყო კელი კეისარმან, მოილო გუირგუინი ჯუარისაგან, და დაარქუა გუირგუინი იგი ვახტანგს თავსა. და იწყეს განმოსლვად. ვმა ყო ებისკოპოსმან სამგზის და თქუა: „ვახტანგ, ვახ-
A 173 ტანგ! | უმეტეს მორწმუნე იყო შენ ყოველთა შორის ნათესავთა სპარსთასა; მეორედ, შენგან⁴ აღეშენნენ ეკლესიანი, და განეწესნენ
M 343 ებისკოპოზნი და ებისკოპოზთ-მთავარნი; მესამედ, გუირგუინიცა წამებისა მიილო“. გამოვიდა და მოუწოდა ძილსავე შინა პეტრეს და
15 სამოელს; უთხრობდა ძილსავე შინა ჩუენებასა, და იგინი აღუქსნიდეს: „რომელი იხილე საყდართა ზედა გუირგუინოსანი ნათლითა, იგი არს დიდი მღვდელთ-მოდლუარი გრიგოლ, და მან რომელ მომცა [გუირგუინისა მისგან, მომცა]⁵ მე ებისკოპო-
[სობა,] და მე რომელ მივეც გუირგუინისა ჩემისაგან მოყუასსა ჩემ-
20 სა, ჩემ მიერ ყოფად არს ებისკოპოზად; და რომელ ნახე გუირგუინითა ოქროსათა ჭურვილი, იგი არს კეისარი; და რომელ მოგცა შენ ბეჰედი, მოგცეს შენ ასული ცოლად, და ყოველი საზღვარი ქართლისა მისგან უკუმოდებული მოგცეს; ხოლო გუირგუინი ჯუარისაგან რომელი⁶ მოგცა, ვრცელნი ღუაწლნი გარდაიჭადნე შეწევნითა
25 ჯუარისათა; ხოლო მოძლუარმან ჩემმან რომელ სამგზის გივმო, სამნი ნიჰნი ვითხოვნა ღმრთისაგან, რათა შენ მიერ ჰეშმარიტება და-
A 174 ემტეციოს ქარქოლისა კათალიკოზთაგან [და] ებისკოპოზთა, და სძლევე-
M 344 დე მტერთა ვიდრე დღემდე აღსრულებისა შენისა. ხოლო აღსრულებასა შენსა გუირგუინი წამებისა მიილო ზრძოლასა შინა, კელთა
30 მტერისათა არ შევარდე⁷. ესე ყოველი აღესრულოს ვიდრე მოუძღურებად შენდა და სიბერემდე“.

ვითარცა განიღუიძა მეფემან, მადლობდა დმერთსა, რომელმან ყოველივე⁸ გამოუცხადა, და მოუწოდა მსწრაფლ პეტრეს და სამოელს და რქუა: „რა იხილეთ?“ ხოლო მათ

¹ ალუთქუა A. ² ვითარ MB. ³ მიიხილა M, მოიხილა B. ⁴ აშენგან A. ⁵ გუირგუინისა მისგან, მომცა < A (ex homoioteleuto). ⁶ რომელი < A. ⁷ შეჰვედრე M. ⁸ ყოველთავე A.

- ჰ 178 რქუეს: „იტყოდე | მეფე! ერთი მარჯუენით და ერთი მარცხენით ვდევით, რაჟამს საყდართა მსხდომარეთა წინაშე კეისრისა და ღმრთიე-გამომეტყუელისა სდევ, და კულად იგივე დედოფალი ჩუენი დაამშუიდებდა მოძღუარსა მას განძუინებულსა შენ ზედა, და მიგცემდა შენ ჳელთა მისთა“. და რქუა მათ მეფემან: „ღუმენით, წმი- 5 დანო, რამეთუ ყოველივე ჩემ თანა გიხილავს; აწ ვითარ გნებავს თქუენ ქალაქისა ამის საქმე, რომელი შემუსრვად მიწევენულ არს,
- A 175 ანუ რა ვყოთ ტყუეთა ამათთვის, რომელი უმეტეს არს ბევრი ათა-
M 345 სისა, რომელ არს ჳელთა ჩუენთა. აწ უკუე სწირაფით განვიდეს ჩუენგან აქათ ქადაგი, ვითარმედ სპარსთა (ქადაგი) მეფე წარმომარ- 10 თებულ არს ქუეყანად ჯაზირეთად, და გამოვლეს ფილისტიმი კულსა მეფისა კეისრისასა, რამეთუ მოაოგრა ქუეყანა სპარსთა, და სპარსთა მეფემან ვერ უძლო ბრძოლად. და კეისარ მან ვითარ-
ცა ცნა, ვითარმედ ჩუენ მოვედით ქუეყანასა მათსა, მოისწრაფის ბრძოლად ჩუენდა [და ვხედავთ¹ რეცა სპარსთა მეფე 15 მოვალს ძალად ჩუენდა]² და ვიცით, ვითარმედ სპანი სპარსთანი სომ-
ხითისა და³ ქართლისა სპათა უმრავლეს არიან, არავინ არს ჩუენ შორის ჳეშმარიტად მორწმუნე, რომელნი დანერგნა მამამან ჩუენმან მირიან, გინა თრდატ, დედით ნათესავმან ჩუენმან; აქა ამა ყოველთა სარწმუნოება ვიცით, რამეთუ სახე არს საცთურითა. ნუ უკუე გა- 20 მოცხადებთა საქმისა ჩემისათა განწყურეს დედის ძმა ჩემი, და ვეწ-
ყუნეთ ურთიერთსა და ვიქმნეთ საცინელ ყოველთა ზედა მტერთა
A 176 ჩუენთა; არამედ ესრეთ ვყო. რეცა მივიდენ სპანი ჩუენნი | და მაუწ-
M 346 ყონ ჩუენ მოსლვა კეისრისა და მას ზედა უკუვრიდოთ ჩუენ. | პირ-
ველვე ესე საქმე ვაუწყოთ ჩუენ: ოდეს მოვიდეს და მოგუეახლოს⁴ 25 ჩუენ კეისარი, მაშინ ვითარცა იზრახოს სიწმიდემან თქუენმან, ეგრე ვყო და არცა ერთი ტყუეთაგანი მისთა დააკლდეს“.
- და წარვიდა პეტრე კეისრისა⁵, ხოლო სამოელ და დგა წინაშე მეფისა. ხოლო ხელისა დღე მოვიდა რეცა დიასპანი და უქადაგა მეფესა, ვითარმედ სპანი ბერძენთანი შემო- 30 ვიდეს კოსტანტინეპოლედ⁶. | მოუწოდა მეფემან დედის ძმასა თუისსა და ყოველთა მეფეთა და რქუა: „რომელსა იტყუით, რამეთუ უწყით სიმრავლე სპათა ბერძენთა და ვერავობა წყობისა მათისა და სიმარ-
ჯუე ზღუათა შინა ნავებითა. ესერა შევიდეს იგინი სპარსეთის ქუე-
ყანასა გმირთა და გოლიათთასა, და მათ ვერ უძლეს წყობად. 35

¹ ვხედავთ < M. ² < A (ex homoiotcleuto). ³ და < A. ⁴ გუიხილოს A, მო-
გუახლოს M, დაგვეახლოს B. ⁵ კეისრისასა A. ⁶ კოსტანტი პოლედ A.

B. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

აწ მეშინის, ნუ უკუე სპანი ნავებითა მოვიდენ,
და შეიპყრან გზა ჩუენი, და მოგუწყუიდნენ ჩუენ ვითარცა
ბაქსა შინა. აღვდგეთ აქათ და დავიბანაკოთ ზღუისა¹ სამზხეთით²
A 177 კერძო, რათა გუაქუნდეს გზა ქირსა და ლხინსა³. აღიყარა⁴ ლაშ-
M 347 ქარი გარემოს ქალაქისა; და ვლეს ხუთისა დღისა სავალი სამზხე- 5
თით⁵ კერძო, და დადგეს⁶ სპერით კერძო, და განვიდეს მყოფნი ქა-
ლაქისანი, მიწეწულნი სიკუდილად, და მისცეს მადლი ვახტანგს,
მართუეს ძღუენი ათასი ლიტრა ოქრო და ხუთასი თავი სტაერა,
და განვიდა ერი იგი მშუიდლობით სავაქროსაგან. ხოლო ვითარცა
მივიდა პეტრე წინაშე კეისრისა⁷ და უთხრა ყოველი იგი, განიხარა 10
კეისარმან ფრიად; ყოველი, რომელი ეხილვა ჩუენებასა შინა, მის-
ცა მას ზედა ნება ვახტანგს, და წარმოავლინა პეტრე მღვდელი, და
მოუშენო აღთქმითა და ფიცითა ძლიერითა, რომელი⁸ სწორ იყო
მეფობისა მისისა. არამედ ორთავე სპათა დასცნენ სპარსნი, რომ- 15
ელნი იყუნეს ვახტანგის თანა, არა აღვიდენ საბრძანებელთა მათ-
თაგან, ოდეს შეკრბენ ვახტანგ და იგი; ხოლო ვიდრე პეტრე⁹
და მოციქულნი მოვიდოდეს ვახტანგისსა, კეისარი შემოვიდა კოს-
ტანტინეპოლედ¹⁰ და წარმოავლინა ხუთასი დრომონი, რომელსა
M 348 შინა ისხდა ხუთას-ხუთასი კაცი, და უბრძანა, რათა მიეახლნენ ვა-
A 178 ხტან[გ]ს და დადგენ თუინიერ ბრძოლისა. და წარმოემართა კეისარი 20
გზასა პონტოსასა რვაასი ათასითა.

და ვითარცა მოეახლნეს სპანი იგი ზღუით, უნდა
წყობა მათი სპარსთა, ხოლო მეფეაყენებდა და არა მიუშუნა
ბრძოლად. ხოლო ვითარცა შეართუეს ძღუენი მოციქულმან კეისრი-
სამან და პეტრე, ჰქონდა სიტყუა საიდუმლო და კუალად ჰქონდა 25
სიტყუა საერო, და თქუა ცხადად, ვითარმედ: „ნუ ივლტი, დადეგ
ვიდრე ჩემად მოსულამდე, რათა რომელნი ეგე შენ თანა არიან
ჰ 180 სპარსნი, რომელნი დაგუირჩეს შესლვასა ამას ჩუენსა სპარსეთად
მოუწყუედელნი, მოვსწყუიდნით იგინიკა.

საიდუმლოდ მოართუეს მას ჯუარი და გუირ- 30
გუინი შუამდგომელად, და შესამოსელი ტანისა მისისა, და
თქუა: „რა შეკრბეთ ერთად¹¹, მიგცე ციხე თუხარისი¹² და საზღვარ-
ნი ქართლისანი¹³. ხოლო მისცა ვახტანგ მეფემან პასუხი საეროდ,

¹ ზღუასა MB. ² სამზხეთით B, სამზრით M. ³ ლხინსა A. ⁴ აღიყარა B, აღყა-
რა M, აღიპყრა A. ⁵ სამზხეთით B, სამზრით M. ⁶ დადგეს A. ⁷ კისრისა A. ⁸ რათა MB.
⁹ პეტრე < A. ¹⁰ კოსტანტინედ MB, კოსტანტინოლედ A. ¹¹ შეეკრბეთ B, შეეკრ-
ბე M, შეკრბეთ ერთად A. ¹² თუხარასი A, თუხარისისა MB.

ვითარმედ: „არა რომლისა მიზეზისათუის მოვედით აქა, გარნა წყობისათუის; აწ მოვედით აქა, თორა¹ ჩუენ მოვიდეთ კოსტანტინედ“².
M 349 და ფარულად ამცნო და რქუა: „რომელი არა შეენის შენსა ღმრთის-
A 179 მოყუარებასა, რომელი არა ჰყოთ, სხუასა ნუ³ აწუევ, რამეთუ ღადრობა⁴ არა ველი არს კაცთა პატიოსანთა. დაღათუ შენ მიგცნე 5
სპარსნი, არა უკუნისამდე⁵ განცრუენეს სახელი ჩემი⁶, და უმეტეს ჩუენსა მრავალთა მათგანთა აქუს სიყუარული ქრისტესი, არამედ შიშისაგან ვერ გამოაცხადებენ. აწ ბრძანე, რათა საქმე ესე ჩუენი მშუიღობით ვყოთ, ვითარცა ივბიმიანოს და ყოველთა სპარსთა“.
ხოლო შემდგომად ამისსა, რაჟამს გაწყდეს საქმე ჩუენი, უმარჯუე- 10
სადრე შევყარნეთ ივინი ჯელსა შენსა, და ნუმცარა იქმნების საქმე უშუერი, და ნუცა საქმე შფოთისა შენ მიერ, რათა არა დაეცნენ პირითა მახუილისათა ერნი თქუენნი; რამეთუ ერნი თქუენნი გან-
ლაღებულ არიან ჯობნასა ზედა სპარსთასა. ხოლო სპარს-
ნი არავე შეშინებულ არიან, არამედ შურითა თქუენითა წადიერ 15
არიან წყობასა: ანუმცა მოკუდეს, ანუმცა იძიეს შური სისხლთა
M 350 მათთა, ხოლო სპანი ესე შენნი მოღმართ მბრძანან⁷, მემცა უბრა-
ლო ვარ“. და წარვიდა მის თანა მოციქულად ვარაზ-მირ, მამაძქუ-
A 180 ძისა მისისა ძმა, | და სამოელ მონაზონი. ხოლო კვისარი მოწვეწულ
იყო პონტოდ ქალაქსა, და პონტოელნი გამოსრულ იყუნეს მიგებე- 20
ბად, და შეასხმიდეს მეფესა ქებასა და ვახტანგ მეფისა მადლობასა, რამეთუ უკურიდა⁸ მათ და არა მისცნა ივინი სიკუდილად.
ვითარცა მიიწიენეს მოციქულნი ვახტანგ მეფისანი ქალაქად, მი-
ართუეს⁹ ძღუენი ათასი მუთაკალი¹⁰ მუშკი, და ხუთასი ამბარი, და
ათასი ლიტრა ალვა. და განსრულ იყო გუნდი ვახტანგისი ალაფო- 25
კ 181 ბად¹¹. და მიეტევენეს მათ მკუირცხნი ბერძენთანი, და მათ თანა შეკ-
რებულთა ჯეფთა და ქალაქთა მჯედა რნი ვითარ სამასი ათასი.
ხოლო ვახტანგ მეფე აყენებდა მიძულებად სპათა¹²
მათ მეალაფეთასა¹³, ვიდრე არა მოვიდა დედის ძმა მისი, ერისთავი
სპარსთა, და რისხვით რქუა ვახტანგს: „ჭი გუელო და ნაშობო ასპიტი- 30
M 351 სო, არა უწყია | ივბიმიანოსისა¹⁴, და გძლო შენ ბუნებამან მამის(ა და)
დედისა შენისამან, და სიყუარული ჯუარცმულისა მის კაცის მოძქუდა-
რისა გიპყრიეს, და გნებავს შეყენება ჩუენი ჯელსა ბერძენთასა“. მაშინ

¹ თორა *A*, თუ არა *MB*. ² კოსტანტინეპოლედ *MB*. ³ ანუ *A*. ⁴ იადრობა *A* (აღრუელთა *Γ* და *Π*) ⁵ უკუე *MB*. ⁶ ჩემსა *A*, შენი *M*. ⁷ პბრძოდენ *M*, პბრძოდინ *B*.
⁸ უკურიდა *AM*. ⁹ მართუეს *A*. ¹⁰ მოლაკლი *M*, მუტკალი *B*. ¹¹ ლაფთობად *A*. ¹² სპარს-
თა *A*. ¹³ მეალაფეთა *MB*, მელაფეთასა *A*. ¹⁴ არა უწყია, რამეთუ დედა მამისა
შენისა ბერძენი იყო, ნათესავი ივბიმიანოსისა (ივბიმიანოზისი *B*) *MB*.

- ვახტანგ რქუა: „აჰა, დღეს შენ და ბერძენნი, და იხილო ძალი მო-
A 181 მკუდრისა მის კაცისა | და ცეცხლისა მის სასოსა შენისა“. და სცეს
საყუირსა და განვიდეს ყოველი სომხითი¹, სპარსნი და მეფე დარუ-
ბანდისა; ხოლო ვახტანგ განვიდა ხედვად და ქართველნი დადგეს,
და აღჯდა მეფე პილოსა თეთრსა, და ეწყვნეს ივინი ზღუის კიდე- 5
სა მას, რომელ არს ჰალაკი, რიყე ხერთვიშისა². მისულამდე სპარს-
თა ლაშქრისა მოეკლა ოცდაშუიდი ათასი ბერძენთა ერისა მისგან,
და განძლიერდა ბრძოლა და მოკლეს დედის ძმა ვახტანგისი, ერის-
თავი რანისა³. მოკლეს იპაჯა[ჯ], (და) მეფე ლეკთა, და მრავალ-
ნი ერის-მთავარნი, და იძლია ბანაკი აღმოსავლეთისა. იყო 10
ბერძენთა ზედა სპასალარი პალეკარტოს ლოლოთელი⁴, დისწული
მეფისა; და იყო იგი ძლიერი, და მას მოეკლნეს ძლიერად მბრძოლ-
ნი სპარსთანი, და ესეცა ერისთავი მანვე მოკლა. მაშინ გარდა-
მოგდა მეფე ვახტანგ ეტლთაგან და თქუა: „არა რომელი ჩუენ გუი-
M 352 ჩნდა⁵, არამედ რომელ ღმერთსა სთნდა, რამეთუ ჩუენ ვიტყოდიით 15
მშუიღობასა, არამედ სილაღემან სპარსთამან ავინა ღმერთსა, და
A 182 მოკლეს ერისთავი რანისა, რომლისა|ათუის ყოველი სპარსეთი ვი-
თარცა მოოჯრებასა სპარსეთისასა იგლოვს. აწ დამდაბლდა სილა-
ჰ 182 ღე სპარსთა, მოიყვანეთ ჯუარი და წარვიძღუანოთ, | რა-
თა რომლითა გუძღვევენ, მითვე იძლივენ, და იქმნენით ძე 20
ნათლისა და ნუვინ ბრძავთ⁶ ურთიერთსა სხუისა მიერ; და ნუ ეძი-
ებთ ძღვევასა მტერთასა, არამედ იყუნენ ჯელნი თქუენნი ვითარცა
ჯელნი ჩემნი, რათა არა ვიძლიენეთ სრულიად. არა ხოლო თუ აქათ
ვიღვენენთ⁷, არამედ ვიდრე არდაბადგანამდე, ვითარცა იღვევ(ნ)იან
ყორანნი მართეთთაგან თუისთა“. და მოიყვანა პეტრე მღღელმან 25
ჯუარი, და რქუა მეფემან: „დადევ წინაშე პირსა მტერისასა და
ერისა ჩუენისასა, და არქუი ყოველთა: თაყუანის ეციოთ ჯუარსა,
რათა ვსძლოთ“. და უბრძანა დემეტრეს, ერისთავსა თუისსა, და
ჯონბერს⁸, სპასპეტსა თუისსა, რათა მიყვენ⁹ ჯუარსა თანა, (და რო-
მელმან არა თაყუანის-სცეს, მოკალთ)¹⁰ და ქადაგი წმობდა ძლიე- 30
M 353 რად: „რომიელმან არა თაყუანის-სცეს ჯუარსა, მოკუედინ“. და მი-
ვიდოდეს ყოველნი, თაყუანის-სცემდეს და დადგებოდეს წინაშე
A 183 ჯუარსა. ხოლო ბორქო მოვაკანელმან მეფემან თქუა: „არა დაუტეობ
ნათელსა შემწველსა და არა თაყუანის-გსცემ ძელსა ...¹¹ რომელნი

¹ სომხეთი A. ² ხერთვისისა B, ხერთვისისა M. ³ სპარსთა MB. ⁴ პალეკარ-
ტოს ლოლოთელი M. ⁵ გვინდა MB. ⁶ ბაძავთ A, ვბრძავთ B. ⁷ ვიღვენენით M,
ვიღვენით B. ⁸ ჯონბერსა M, ჯუანბერს B. ⁹ მყვენ A. ¹⁰ ეს განმეორებაა ქადა-
გის ქვემოთყვანილი სიტყვისა; ასევეა M-ში. ¹¹ აქ A-ში ერთი სიტყვის ადგილია
დატოვებული; M: შშიღისა, B: მაშელსა.

განშუენებულ არიან ოქროთა და ანთრაქითა“. და სცა მას ლახუა-
რი ჯონბერ¹ სპასპეტმან, და დაეცა მძორი მისი. მიეერთგან არლა-
რაინი იკადრა გმობად ჯუარისა, და აღთქმით ეტყოდა ერი იგი
მეფესა ვახტანგს: „უკეთუ შემეწიოს ჩუენ ჯუარი, არლარა იყოს
ჩუენდა სხუა ღმერთი გარნა ჯუარცმული“.

5

და გარდაჯდა მეფე, თაყუანი ს-სცა, და ყოველი
იგი ერი მის თანა. და თქუა მეფემან: „აჩუენე ძალი შენი ერ-
სა ამას შენსა ურწმუნოსა, რათა მოიყვანე² სარწმუნოებად, უფალო
ღმერთო; დაღაცათუ მოკუდენ მორწმუნენი შენნი, ცხოველ არიან;
და ცხოველნი შენ ცხოველისა მიერ არიან³ ძლიერ“. და სპანი 10
იგი ბერძენთანი გამოვიდეს ველად. ხოლო პალეკარტოს⁴ ვითარცა

M 354 მგელი აღმოსურილი სისხლითა და | ლომი განძუინებული მოიზახდა,
A 184 და შეურაცხ-ჰყოფდა სპათა. ხოლო მეფემან რქუა: „ვინ არს თქუენ
შორის, რომელი ეწყყოს იმას და სწორ იყოს მეფობისა ჩემისა“.

წავლო ქადაგმან ორგზის და ვერვინ იკადრა ყოველად სიტყუად. 15

ჰ 183; |მაშინ⁵ თქუა ვახტანგ: „არა ძალითა განძლიერდების კაცი, არამედ
ღმერთმან⁶ მოსცეს ძალი. მე ვესავე ძალსა შენსა, და ვითარცა
დავით განვლო⁷ ნიშითა ჯუარისათა; მომეც ძალი ვითარცა დავითს
გოლიათსა ზედა, რამეთუ ესეცა მაყუედრებელად და შეურაცხებით
მოუქდა ჯუარსა შენსა; რაჟამს იხილა ჯუარი შენი აღმართებული 20
ძალად ჩუენდა, არა ივლტოდა მისგან, არამედ სასოებითა მისითა
მოვალს“. და განემზადა ვახტანგ ბრძოლად და თქუა: „იხილი ღმერ-
თო, ამპარტავანი და დაამდაბლი; კულად იხილი ქირვეული და
იგნნი. ხოლო ისი შეურაცხ მიჩნს და არა მეშინის;
ძალისა შენ მიერ მოცემულისა დიდ არს, რომლითა ესძლო, 25
არამედ მეშინიან მე შენგან, რამეთუ მდაბალთა ვმანი ისმინნი, და
შენ გხადი შემწედ ჩემდა“.

M 355 ჯუარსა, და განვიდა შორის⁸ განწყობილთა თანა⁹, და თქუა: „არა
ბრძავენ ლომი ვარსა, რამეთუ მეფე ვარ და შენ მონა, არამედ და-

A 185; ელდა ჩემი თავი | ერისა ამისთუის სიმდაბლით, რათა რწმენეს ძა- 30
ლი ჯუარისა“. და მოეტევა პალეკარტოს, ვახტანგ მსმრიად და ნე-
ბასა მიახლდებოდა¹⁰, და აღიზახნეს ორთავე მათ განწყობილთა ვმითა
საშინელითა, და იყო ვმა იგი ვითარცა ვმა ქუხილისა, რომლითა

¹ ჯუანბერ M, ჯუანშერ B. ² მოიყვანეს A. ³ არიან M, არა A. ⁴ პალე-
კარტოს M. ⁵ მშინ A. ⁶ ღმერთმან < A. ⁷ განვალ M. ⁸ შორის AM, შორს B.
⁹ მათ MB. ¹⁰ ვახტანგ საომრად ნებასა მიეახლებოდა B, ვახტანგ ნეშუსა და მას
საომრად მიეახლებოდა M.

იძროდა ქუეყანა. და დასცა ლახუარი პალეკარტოს ფარსა ვახტანგისსა, რომელი იყო ვიგრის ტყვისსა, და განვლო ფარსა ვითარ წყროთა ერთი.

რამეთუ¹ იყო სიმსხო ლახურისა, ვითარ მკლავი კაციისა. და მისცა მეფემან ფარი იგი ლახუარსა მისსა | და მიეტევა პირისპირ, და სცა ზრმალი ჩაბალახსა ზედა, და 5
ჰ 184 განაპო თავი მისი ვიდრე | ბექთაშდე. და მიჰყო კელი და უპყრა თავსა მისსა ნახევარი, და მოილო წინაშე ჯუარისა და თქუა: „ყოვლისა განმდგომისა შენისა ესე იყავნ ნაწილი“. და მიეტევენეს სპანი ვახტანგისნი სპასა ბერძენთასა, და აოტნეს იგინი, და აღიკრნეს იგინი 10
გუნდ-გუნდად, და მოსწყუიდნეს² იგინი ზღუის პირსა, და არავინ M 356 განერა მათგანი, გარნა, რომელი შეესწრა | ზღუად, და ივლტოდა ნავითა. მას დღესა შინა მოსწყუდა სპათაგან ვახტანგისთა ორმოცდა-
A 186 სამი | ათასი³, და სპათაგან ბერძენთასა მოსწყუდა ოთხას და ორი ათასი⁴; და შეიპყრეს ტყუედ მათგანი ას ოცდაათი ათასი⁵. და 15
მოიქცეს სპანი იგი და მივიდეს გუამსა ვარაზ-ბაკურისსა, ვახტანგის დედის ძმისასა, ივლოვეს და შემურეს⁶ იგი საბრითა⁷ და მურითა, და წარიდეს ბარდავად. ხოლო ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, და უბრძანა მოყვანება ყოველთა ტყუეთა. და მოიყვანნეს დაუკლებლად: და აღირიცხუეს ერთ რიცხუად შუიდას ოთხმოცი 20
ათასი; და წარსცა ყოველი იგი წინაშე კეისრისა, კელითა ნასრისითა⁸ და ადარნასესითა, ერისთავთა მისთათა.

და მიწერა წიგნი, ვითარმედ: „სიბრძნე ღმრთისა მიუწოდომელ არს, სიბრძნესა კაცთასა და ნებასა სძლეეს ნება ღმრთისა. მე უწყი, რამეთუ არა არს ნება შენი საქმესა ამას, 25
რომელი ესე იქმნა პალეკარტოსაგან⁹, არცა თუ იყო ნება ჩემი, რომელი ესე ქმნა დედის ძმამან ჩემმან, და ორნივე ესე ძვირის-მოქმედნი ძვირმან მოინადირნა. ამისთუის ყო ესე ღმერთმან, რათა M 357 ახალნერგი ესე მოიყვანნეს | სარწმუნოებად შიშსა მისსა, ვითარცა
A 187 იგი უძღებისა შვილისათუის ყო საქმე განსაცხრომელი. | ხოლო თქუნენ 30
პირმშონი შვილნი ხართ ღმრთისანი, და მარადის მისნი ხართ. აწ

¹ რომელი MB. ² მიაწყუდივენეს M. მიაწყუდინეს B. ³ ორმოცდა თერთმეტი M, (აღრუელთა ოქ.ლხ [43,000] და ოქ.ლხ [40,3,8=51]. ⁴ ოთხას და თორმეტი M, სამოცდა თორმეტი ათასი B (უკანასკნელი წარმომდგარია უ [400] და ო [70] ასოვების აღრევისაგან). ⁵ ას ოცდახუთი ათასი MB. ⁶ შემურეს AM. ⁷ საბრითა A, ბარითა M, შარითა B. ⁸ ნასრესითა M, ნასარისითა B. ⁹ პალეკრაპოსისგან M.

მწუხარება ესე დედის ძმისა ჩემისა, დისწულისა
 თქუენისა, მიერ ნუგეშინის-ვეც, რაჟამს ვიძიე შური მკლველ-
 თა მისთა, ხოლო თქუენ ნუგეშინის-გეცით ერისა ამისთუისა, რო-
 მელი იქნნა ღმერთმან შუიდას ოთხმოცი ათასი¹. და უკეთუ ბრძა-
 ნებდენ მიმბუევედ ჩემდა, გამოისწრაფე; და უკეთუ არა, მოცი- 5
 ქულითა განაგე საქმე ჩუენი, რამეთუ დამძიმდა დგომა ქუეყანისა
 ამისთუის მოოჯრებულისა“. ხოლო ვიდრე მისულამდე მოციქულთა
 ჰ 185 ფრიად მწუხარე² იყო | კეისარი, არამედ რაჟამს უთხრეს: „ტყუე³
 პირველ შეპყრობილი და ტყუე ერისაგან მეოტისა ყოველი დაუ-
 კლებლად განუტეობია“, მაშინ განიხარა ფრიად და ყოველთა და- 10
 უტევეს მწუხარება. და შეჯდა მეფე ნაფსა, სამასითა⁴ დრომონითა,
 სუბუქად გამოვიდა ზღუის კიდესა, და მოუწოდა ვახტანგს, და ყვეს
 ურთიერთას აღთქმა და ფიცი; განაგეს საქმე წინდობისა, და უკუ-
 მოსცა კეისარმან საზღვარი ქართლისა: ციხე თუხარისი⁵ და კლარ-
 A 188
 M 358 ჯეთი | ყოველი, | ზღუითგან ვიდრე არსიანთამდე, და კვენი რომელნი 15
 მოსდგმანან⁶ ლადოთა. და გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერ-
 ძნეთისა, ქუეყანა ზღუის პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა
 ესრეთ: „ეგრის წყლითგან ვიდრე მდინარედმდე მცირისა ხაზარეთისა,
 ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელ აწ
 შენ მიგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუ⁷ მოგუეც, და ოდეს 20
 წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მის-
 გან ქუეყანა“.

და დაუწერა ეგრის წყალსა და კლისურასა⁸ შუა ქუეყანა
 ზითვად, და სხუა აფხაზეთი უკუსცა ბერძენთა ვახტანგ. და წარ-
 მოვიდა ვახტანგ გზასა კლარჯეთისასა, და სპანი მისნი განუტევნა 25
 გზასა სომხითისასა. და ვითარ მოიწია თუხარისად⁹, შეხედნა და
 შეუყუარდა ციხე, და თქუა: „თუ ხარ შენ ციხე“. და ვითარცა
 წარმოვიდა, იხილა კლდე შუა კლარჯეთსა, რომელსა სოფელსა
 ერქუა არტანუჯი, და მოუწოდა არტევას, ძუძუსმტესა მისსა, და
 დაადგინა ერისთავად. და უბრძანა, რათა ააგოს ციხე არტანუჯისა, 30
 და უბრძანა, რათა გამონახოს კვესა მას შინა სამონასტრე და ალა-
 A 189
 M 359 შენოს ეკლესია, და ქმნეს მონასტრად, | ვითარცა ეხილენეს მონას-
 ტერნი საბერძნეთისანი. და რქუა არტევას: „უკეთუ განძლიერდენ
 სპარსნი ჩუენ ზედა, საყუდელი ჩუენი აქა ყოფად არს“. ხოლო არტ-
 ევას ალაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერნი, სამნი ეკლესიანი 35

¹ შვიდას ორმოცდა ათასი M. ² მწუხარება A. ³ ტყუეფე A. ⁴ სამათასითა B.
⁵ თუხარისისა B. ⁶ მოსდგმენ M, მოსდგანან B. ⁷ უკუეფ A. ⁸ კელისოს M. ⁹ თუ-
 ხარასად A.

ბაბამერისა¹ და შინდობნისა² და ალიზისა³, [და განაახლა ციხე ალიზისა]⁴, ქმნა იგი ქუბად.

წარმოვიდა ვახტანგ და მოვიდა ქალაქად თუი-
სად მცხეთად, და იყო სიხარული დიდი და მადლისა მი-
ცემა ღმრთისა, რამეთუ მოვიდა იგი მშუილობით, და მისცა ნიჭი
დიდი ერსა თუისსა. ხოლო მეფემან სპარსთამან ვითარცა ცნა, რა-
მეთუ მიიქცა ვახტანგ ბერძენთად, მოკუდა. და დაჯდა ძე მისი, და
ვიდრე მოიწიფებოდა, წარგდა წელიწდისა სამისა⁵. ხოლო ვახტანგს
უშვნა ცოლმან ძე და ასული მარჩბივად, და მოკუდა შობასა შინა
ბალენდუხტ⁶ დედოფალი, ასული სპარსთა მეფისა. ხოლო ვახტანგ
უწოდა ძესა თუისსა სახელი სპარსულად დარჩილ და ქართულად
დაჩი. მაშინ ვახტანგ ვერ მოიცალა მოყვანებად ცოლი ბერძენთა
მეფისა ასული, და ვერცა კათალიკოზისა და ეპისკოპოზთა; რამეთუ
მოელოდდა იგი სპარსთა მეფისა მოსულასა, ამაგრებდა ციხეთა⁷ და
კაზმიდა ქალაქთა და მწედართა⁸. და განამზადებდა ბრძოლად სპარს-
თა; მაშინ შეაგდო საპყრობილესა შინა ბინქარან⁹ მაცთური, ების-
კოპოზი ცეცხლის-მსახურთა, და მოსრნა ყოველნი მსახურნი ცე-
ცხლისანი საზღვართაგან ქართლისათა.

ხოლო სპარსთა მეფე, შემდგომად სამისა წლისა,
წარმოემართა ბრძოლად ვახტანგისა, და მოიწია ინდაბარიანთა¹⁰, და
დაიბანაკეს. ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული ბერძენთა მეფე-
სა თანა და მიუმცნო, ვითარმედ: „აჰა დღე იგი, რომელ აღმით-
ქუამს, ვითარმედ სპარსნი შემოვაწყუდიენე გელსა შენსა; აჰა ესე-
რა, მომიყვანებიან იგინი შუვა საზღვართა ქართლისათა და ყოვე-
ლი კაცი მათ თანა, ვითარ სამასი ათასი (რამეთუ ჰგონებდა გან-
მრავლებასა სპათა მისთასა სომხითით და მეფეთაგან კავკასიანთათა;
ხოლო მათ ვერ იკადრეს განრთვად მისა. რამეთუ რომელთამე მათ-
განთა აქუს სასოგება ჯუარცმულისა, ხოლო რომელნი იძლიენეს ეშ-
მაკისაგან, განერთნეს მეფენი დარსუბანდისანი); აწ აღმისრულდებიეს
ალთქმა ჩემი, რომელი აღმითქუამს, სადაცა მიპოვნიეს | სახლი¹¹ ცე-
ცხლისა, დამივსია ფსლითა, და მოგუნნი და მზირნი¹² მიმიცემიან სა-
ტანჯველსა ბოროტსა, და მაცთური ბინქარან¹³ მივეც საპყრობი-

¹ შაბასა მერისა *M*, დაბაჲ მერისა *B*. ² ბიდონისა *M*, შენდობნისა *B*.
³ აზიზისა *MB*. ⁴ < *A* ex homoioteleuto. ⁵ წარგდა (წარმოგდა *B*) მას (ამის *B*) შინა
სამი წელიწადი *MB*. ⁶ ბალენდუხტ *A*, შალენდოხტ *M*. ⁷ ციხითა *A*. ⁸ და ქალაქ-
თა, და ჰკაზმიდა (ჰკაზმედა *B*) მწედართა *MB*. ⁹ ბინაქრან *M*, ბინქარ *B*. ¹⁰ ინდა-
ბარიანთა *B*, < *M*. ¹¹ სახელი *AM*. ¹² გზირნი *M*, გაზირნი *B*. ¹³ ბინაქრან *M*, ბინქა-
რიანი *B*.

ლესა, სიკუდილისაგან გარდაიხუეწა. მან უკუე მოიყვანნა სპარსნი ქართლად, და დაესუი ებისკოპოზად მიქაელ, კაცი სარწმუნო. ხოლო ბინქარან, ვითარცა მოიწია საზღვართა ქართლისათა, მოკუდა. აწ სწრაფით წარმოემართნენ სპანი შენნი, რათა აქა შინა დაეცნენ ყოველნი მტერნი ჯუარისანი, და მოვიცალო ყოველთა მტერთა შენთაგან, ხოლო თუ ჩუენ გუძლოს, განძლიერდეს იგი, და შემოვიდეს საზღვართა შენთა გზასა შიმშატიისა¹. ვიდრე მიიწეოდეს მოციქულნი ვახტანგისნი, წარსრულ იყო კეისარი ქუეყანით ხაზარეთით კერძო, რომლისაგან ვერ მოვიცალებ(ო)და მოსლვად ქართლად. ხოლო ვახტანგ განძლიერნა¹⁰ ციხე-ქალაქნი, და ურჩეულესი მბრძოლი ერისა მისისა ვითარ ასი ათასი მგედარი, და ასი ათასი ქუეითი იპყრა მის თანა, და დაუ-
A 192 ბანაკა მათ დიღმით ვიდრე ქართლის კართამდე, და სპარსთა დაი-
M 362 ბანაკეს ვიდრე² ცხენის-ტერფითგან ჩაღმართ. ხოლო ვახტანგ განაფართა ვიდი მოგუეთისა ვითარ სამეოც მგარ ქცევისათუის მას¹⁵ ზედა სპარსთა. ხოლო მეფე და ჯონბერ³ სპასპეტი დადგეს მცხეთას.

ხოლო ნასარ⁴ და მირდატ დაუტევენა სპათა ზედა სომხითისათა⁵, რომელნი დადგეს არმაზის კერძო; და რა⁶ ბრძოდიან სპარსთა არმაზით კერძო, მცხეთით განვიდიან; და რა⁶ განვიდეს²⁰ ლაშქარი იგი მიერ კერძო მცხეთით, ეწყუნიან არაგუსა ზედა. და ოდესმე განვლიან ფონი მტკურისა, და შეიბნიან ფონსა ზედა
3 188 ტფილისისასა, და რომელსამე დღესა მათ | სძლიან და რომელსამე დღესა მათ. ხოლო ვახტანგ მეფესა შეექმნა ჩაბალახი ოქროსი, და გამოესუა წინათ მგელი და უკანათ ლომი; და რომელსა კერძსა იძ-²⁵ ლეოდიან ქართველნი, მუნით მიმართის და მოსრის სპისა მისგან სპარსთასა, ვითარცა ლომმან კანჯარნი. ამიერითგან ვერღარა შეუძლებდეს სპარსნი წყობად მისა, არამედ დაისწავლეს იგი, რომ-
A 19; მელსა | ეწერა მგელი და ლომი, და ვითარცა იხილიან ვახტანგ, თქუიან:
M 363 „ღურ აზ⁷ გურგასლან“⁸, რომელ არს: „მირიდეთ⁹ თავსა | მგელისასა“. ³⁰ და მის მიერ სახელ ედვა ვახტანგ მეფესა გურგასლან.

განძლიერდა მათ შორის ბრძოლა ოთხთუე ოდენ. და მოვიდა მოციქული კეისრისაგან, და მოართო ძლუენი ვახტანგს, და მოგუარა სპათაგან ბერძენთასა ოთხმოცი ათასი

¹ შიბტიისა M. ² ვიდრე < MB. ³ ჯუნბერ M, ჯუნშერ B. ⁴ ნასრა M, ნასრ B. ⁵ ქართლისათა MB. ⁶ არა A. ⁷ დროზ M. ⁸ გორგასლან MB. ⁹ მირიდეთ A, მირიდეთ MB.

მვედარი, და მოუწერა ვახტანგს, ვითარმედ: „შევექვეც წყობასა ხა-
 კანისსა, და მომიღუნენია შენდა ოთხმოცი ათასი მვედარი, და მო-
 მიწერია ლეონისდა, უკეთუ გიჴმდეს ლაშქარი, წინაშე შენსა არს
 მელეტიოვან¹ ვიდრე ლამედმდე², და მოღმართ³ ვიდრე კარნუჴ-ქალა-
 ქამდე, და მიბრძანებია ლეონისდა წინაშე შენსა⁴ იყოს. და მოწინეულ⁵
 იყო ლაშქარი ბერძენთა ჯავახეთს. ხოლო, ვითარცა ცნა სპარსთა
 მეფემან ბერძენთა მოსულა შუელად მათდა, იწყო ზრახვად ვახტან-
 გისსა, მიამცნო მოციქულსა მისსა და რქუა: „რასათუის მოვსწყდე-
 ბით ურთიერთას: ძმანი და კაცნი ვართ, შეილნი ნებროთისნი. უკე-
 A 194 თუ ცხოველი⁶ ღმერთი არს, შე-უკუე-იწინე იგი; ხოლო, | დაეადგრეთ 10
 M 364 სიყუარულსა მამათა ჩუენთასა; ხოლო თ¹ უ¹ ი თ ო ე უ ლ ი ჩ უ ე ნ-
 განი სათნოსა სულისა თუისისასა მსახურებდეს“. ვითარცა მოვიდა მოციქული, უთხრა, და სთნდა ვახტანგს და ყო-
 ველსა ერსა მისსა, და მისცა ნიჭი ვახტანგ და მიუვლინა მოცი-
 ქული მისი და რქუა: „გზიხლავს ძალი ჯუარისა, ყოველთა მეფეთა 15
 მოგაქუნდა⁶ ხარკი ვიდრე გამოჩინებადმდე ჯუარცმულისა; რაჟამს
 გამოჩნდა იგი, მძლე გექმნა⁷ იგი და ყოველნი⁸ თაყუანისმცემელნი
 მისნი წინაშე მისსა, და მოხარკენი შენნი ბერძენნი მოღმართ
 გბრძენან, და მოაოჯრნეს სამსახურებელნი ცეცხლისანი. აწ, უკეთუ
 გუბრძოდი ჩუენ დატეგებისათუის სჯულისა, მოგკუდეთ ჩუენ მის- 20
 თუის, ვითარცა იგი მოკულდა ჩუენთუის, და მან აღმადგინნეს. ხო-
 3 189 ლო უკეთუ აღა[სრულო სიტყუა შენი და იყოს ცეცხლი შენდა“⁹. და
 იყოს ღმრთად ჩემდა ქრისტე, მამად და უფლად გზადო შენ. და-
 ლაცათუ ჩუენ პირმშონი ვართ, არამედ თქუენ დასხდეთ საყდართა
 ზედა მამისა ჩუენისათა“.

და ვითარცა უთხრეს სიტყუა ვახტანგისი, შეი¹-
 A 195 წყნარა და წარ[სცა გორგასალს|¹⁰ | ძღუენი ძლიერი და
 M 365 მის თანა გუირგუენი ანთრაკოანი, და ჟამი დაღვეს შეკრებისა.
 აიყარა მეფე სპარსთა, და უკუდგა რუსთავად, და გამოვიდეს იგი-
 ნი განთიად და დადგეს ველსა კალაისასა¹¹; რამეთუ ტფილისი სო- 30
 ფელი და კალაიკა მოოჯრებულ იყო მაშინ. ხოლო ვახტანგ დად-
 გა ჯაჴუს, და შეკრბეს მასვე ველსა ორნივე მეფენი, და მოიკითხეს
 ურთიერთას, და ყვეს აღთქმა თავის-თავისა სჯულსა ზედა გარდა-

¹ მელიტიოვან M, მელიტენითვან B. ² ლამედმდე B, ლამედმდენ M. ³ მომ-
 ღმართ A, აღმომართ B. ⁴ შენსა < A. ⁵ ცეცხლი MB. ⁶ მოგქონდა M, მოგვაქუნ-
 და B. ⁷ ექმნეს M, ექმნეს B. ⁸ და ყოველნი და ყოველნი A. ⁹ იყოს ცეცხლი
 ღთად შენდა M, არა იყოს ცეცხლი ღმერთად შენდა B. ¹⁰ არშია წაჭრილია,
 მოჩანს ზედა ნაწილი ასოებისა „რს“. ¹¹ კალისასა B, კლარჯეთისასა M.

უვალი. და მოიახლა¹ მას დღესა სპარსთა მეფე გორგასალმან² ლაშ-
 კრითურთ თუისით ტფილისად, და უძღუნა გორგასალმან² მკვევალი
 ათასი, მონა ხუთასი, სტავერა საკარმანგი ხუთასი, ბიზიონი რუშმა
 ხუთასი, ჯდალი³ ცხენი ათი ათასი⁴, ცხენი შარიგი⁵ ხუთასი, ჯორი
 სამასი, ზროხა ოთხი ათასი, ცხუარი [ათი ათასი]⁶. და დღესა მე- 5.
 სამესა მივიდა გორგასალი მის თანა და თანა წარიტანა ლეონ,
 ანთიპატრიკი კეისრისა, და ყვეს განზრახვა. და აზრახა ანთიპატ-
 რიკმან გორგასალსა, რათა ყოს მშუილობა კეისრისა და ხუასროსა,
 რამეთუ ეშინოდა ბერძენთა—ნუ უკუე შევიდენ საბერძნეთად⁷
 A 196 სპარსნი და მოაოჯრონ იგი, | რამეთუ სპანნი საბერძნეთი - 10
 სანი ყოველნი იყუნეს ხაზარეთს.

და რქუა ხუასრო [გ]ორგასალსა: „ითხოვე ჩემგან რა-
 M 366 ცა გნებავს თქვისა შენისათუის, ანუ სხუისა ვისთუისმე გნებავს“.
 ხოლო გორგასალმან რქუა: „მნებავს, რათა იყოს მშუილობა შენ
 შორის და კეისრისა“. რქუა ხუასრო: „დამიმძიმდა თხოვა შენი ჩემ 15
 ზედა: რამეთუ ბერძენთა რაჟამს პოვიან ეამი ჩუენ ზედა, არა ყვიან
 წყალობა; და მე ამით ვყავ სიყუარული შენ ზედა, რათა შევიდე
 საბერძნეთად და შური ვიძიო მათგან, და აჰა მოციქული ხაზართა
 მეფისა, და მეთე დღე არს რათგან მოსრულ არს, და შენ არა
 უწყვი მიზეზი მტერობისა ჩუენისა. ხოლო აწ მივითხრა სილაღე მათი 20
 ჰ 190 ჩუენ ზედა, და მე|ცყო ნება შენი, ვინათგან აღვითქუ ფიცითა
 ძლიერითა, ვითარმედ არა ვყო უნებელი⁸ შენი“. და თქუა, ვითარ-
 მედ: „შენ უწყვი, რამეთუ ზღუის მოღმართ ჩუენი არს⁹ საზღვარი,
 განყოფილი ნოესითგან, და აწ იგი მბრძავს ჩუენ ჯაზირსა და შამსა¹⁰,
 [და მოოჯრებულ არიან ქალაქნი; ხოლო შამი]¹¹ სამეფუო ჩუენი 25
 არს, არამედ ჯაზირისა ნახევარი, განწესებული¹² მამათა ჩუენთა,
 A 197 შენი არს ხუედრი, და მიუღებებს იგი ბერძენთა, | და მე ესერა შევი-
 M 367 დოდე უკუმოდებად მისსა. აწ, რ|ომელი ნაწილი მამათა
 შენთა არს, შენ განუყავ, და შენ იცი [და] ბერძენ[თა],
 ხოლო სხუა ჯაზირისა მიმიცემია ბერძენთად და, რომელი ვითხოვე 30
 შენგან, ყავ“.

ხოლო, ვითარცა ესმა ესე ანთიპატრიკსა, განიხარა ფრიად

¹ მოეახლა .1, მოხუნდა M, მოჰხადა B. ² გორგოსალმან A. ³ ჯდილი M.
⁴ თურამეტი M (აღრეულია Th [10.000] და Th[18]). ⁵ ბარგისა B, < M. ⁶ A-ში
 ცარიელი ადგილია დატოვებული; ცხენი შარიგი—ათი ათასი < M. ⁷ საბერძნე-
 თად < A. ⁸ უნებელი A. ⁹ არა A. ¹⁰ და შამსა B, დაბმასა A, < M. ¹¹ და
 მოოჯრებულ—შამი < A (ex homoioteleuto). ¹² განწინებული არს M, განწვალეულ
 არს B.

და თაყუანის-სცა ორთავე მეფეთა და თქუა: „ხუთნი ქალაქნი ჯა-
 ზირისანი შენდავე იყუნენ, შენ-კერძნი, რამეთუ ნახევარი სიკილისა,
 რომელი მოგუედო შენგან, უკუგცეთ, დღეთა ჩუენთა იყავნ მშუი-
 დობა შორის შენსა და კეისრისა“. და თქუა: „ვინ უწყის, თუ და-
 სჯერდეს ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა“. და თქუა ლეონ: „რა- 5
 ეამს წარმომავლინა მე ძალად ამისსა მეფისა, რქუა მეფესა ჩუენსა
 მონაზონმან ვინმე ღმრთის-მოყუარემან, ვითარმედ სთნავს ღმერთსა
 მშუიღობა სამთავე ამით მეფეთა; და იქმნაცა ეგრე. ხოლო კეისარ-
 მან უბრძანა მწიგნობარსა და დაწერა წიგნი ზავისა; და აჰა, აქა
 არს აღწერილი იგი“. 10

A 198
M 368

ვითარცა ესე თქუა, წარიკითხეს წიგნი იგი, და წერილ
 იყო ფიცით: „თუინიერ მისსა, რომელი მოსცა სპარს-
 თა მეფემან | ივზიმინოსსა, არა ვძებნო თქუენ ზეიდა“. და
 მოუწოდა სპარსთა მეფემან ხაზართა მეფისა მოციქულსა, და უთ-
 ხრა მან აღზრუნა სპარსთა ბერძენთა ზედა. მაშინ მოიღო სპარსთ 15
 მეფემან ქარტა და დაწერა ჳელითა თუისითა წიგნი ბერძენთა მე-
 ფისა სიყუარულისა და ჩინება საზღვართა და სიკილისა¹ უკუცემი-
 სათუის, მისცა ფილისტიმი საზღურითა² იელუსალემისათა, და თქუა:
 „ქალაქი სჯულისა თქუენისა არს იელუსალიმი“. და მისცა გორგა-
 ქ 191 სალს ნიჭი, ალვა ლიტრა სამი ათისი, ამბარი ლიტრა ხუთასი, 20
 მუშკი ლიტრა ხუთასი, ტაიჭი ცხენი სამი ათასი, სამოსელი ხუას-
 როვანი ათასი და ხაზდი სამი ათასი. და წარმოვიდა ვახტანგ ში-
 ნა; ხვალისა დღე მოუვლინა ვახტანგს ბარზაბანი საკუთარი და მო-
 ბიდანნი, და რქუა ესრეთ გორგასალს: „რომელი გინდა ჩემგან, მე
 ვქმნე აწ. აწ განაგე საბრძანებელი შენი, ვითარცა გნე- 25
 ბავს: მიავლინენ დასტურნი და დაითულენ ქალაქნი შენ-
 ნი, რომელნი მიგცენ შენ და კეისარსა. ხოლო ბარზაბანისად მი-
 ბრძანებუიეს მისულა კეისრისა და მითულვა ქუეყანათა და ქალაქ-
 თა თქუენთა. ხოლო შენ უწყი, რამეთუ³ საქმესა ჩემსა ზედა გან-
 რისხნენ სპარსნი მოხუცებულნი, რამეთუ მათ ეგონა ჩემთუის შე- 30
 მუსრვა საბერძენთისა, ხოლო მე დღეს საზღვართა ჩემთაგან ორი
 სამეფო მივანიჭე. აწ ესე არს სათხოველი ჩემი, რათა დაჲ⁴ შენი
 ცოლად მომცე, და შენ წარმოხუიდე ქუეყანასა მამულსა ჩუენსა,
 რათა ნახნენ ნათესავნი შენნი და შემწე მეყო თავითა შენითა მტერ-
 თა ზედა ჩემთა, აბაშთა და ელამთა⁵, ინდოთა და სინდთა, რამეთუ 35

A 199
M 369

¹ სიკუდილისა AM, სიკილისა B. ² საზურითა A. ³ რამეთუ რამეთუ A.
⁴ დაა A. ⁵ და დაელამთა A.

უძვირესი ბოროტი და დამდაბლება მეფობისა ჩემისა მათ ყვეს. აწ
 ოდეს მოხუდიდ ჩემ თანა, და ესრეთ ვარქუ მოხუცებულთა და მარზა-
 პანთა ჩემთა, რამეთუ სიყუარული ვყავ ჩემი დანოჯუარეთა
 ჩემთა, რამეთუ ესრეთ ინება ძმამან ჩემმან ვახტანგ მეფესან. რომელ-
 ნი ქუეყანანი მივსცენით, მათითავე შემწეობითა მოხარვე ვყვენით 5
 მტერნი ჩუენნი, და ამით დაეცხროთ გულის-წყრომა მათი ბერ-
 ძენტა ზედა. ხოლო შენ თავითა შენითა ინებ ძალად ჩემდა, არა-
 A 200 მელ სპანი შენნი | ადგილსავე იყუნენ“. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა თა-
 M 370 ნამზრახველთა თუისთა | და ეზრახა ლეონ ათიპატი¹ ესრეთ: „დიდ
 არს კეთილი შენი ბერძენტა ზედა, უფროს მეფეთა მათ, რომელნი 10
 სხენან საყდართა მათთა; რამეთუ შენ დასცევ ქალაქი პონტოსა
 შემუსრვისაგან, შენ მიანიჭე შუიდას ოთხმოცი ათასი სული, და
 დღეს შენ მიერ მიეცემის ჯაზირა და ფილისტიმი, რომელი მშუი-
 დობით არა რომელსა მეფესა შეუპყრის; და მართალ არს ხუასრო,
 მ უკეთუ არა | იყო მის თანა სათნოება, უჭმრად შერაცხოს იგი ერმან 15
 მისმან; დაღაცათუ თუმცა მან არა გითხრა, მიღმართ ვაძლიოთ,
 რამეთუ ესე არს სრული სიყუარული; მე მიგცე ლაშქრისა ჩემისა-
 გან ათი ათასი ქურვილი და მე წარვეყევ² მოციქულ-
 თა შენთა თანა წინაშე კეისრისა, და მუნით გამოგერთო ჯა-
 ზირსა სპითა ძლიერითა“.

ესე განაზრახა ლეონ ათიპატმან³, და სთნდა მეფესა ვახტანგს
 და ყოველთა წარჩინებულთა მისთა განზრახვა მისი; და მისცა სპარს-
 თა მეფესა დაჲ⁴ მისი ვახტანგ მეფემან ცოლად, რომელსა ერქუა
 A 201 მირანდუხტ⁵, რომელი წარტყუნულ იყო ოვსთაგან და გამოგვსნა
 M 371 ვახტანგს. ხუარანძე აქმისთუის არა მისცა, რამეთუ დაწინდებულ იყო 25
 სომეხთა პატიახშისა⁶ და მოიყვანა ვახტანგ ძე მისი, რომელსა ერ-
 ქუა სპარსულად დარჩილ, ხოლო ქართულად დაჩი; იყო ხუთისა
 წლისა, და დაადგა გუირგუინი და დაუტევა ქართლისა მეფედ; და
 დაუტევენა მის თანა შუიდნი წარჩინებულნი მისნი: პირველად ჯონ-
 ბერ⁷ სპასპეტი, მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყო- 30
 ველთა ერისთავთა; და დემეტრე, ერისთავი კახეთისა და კუხეთისა;
 გრიგოლ, ერისთავი ერეთისა; და ნერსარან⁸, ერისთავი ხუნანისა; და
 ადარნასე, ერისთავი სამშუილდისა; (და ნერსარან)⁹ და სამნალირ¹⁰,

¹ ანთუპატი M, ანთიპატრიკსა B (ანთიპატი — თ ე ი მ უ რ.). ² წავყუე M, წარვეყე B. ³ ანთიპატმან B.M. ⁴ დაა A. ⁵ მიპრანდუხტ M.B. ⁶ პატრიახშისა A. ⁷ ჯუანბერ M, ჯვანშერ B. ⁸ ნესრან M, ნერსან A. ⁹ განმეორება A-ში. ¹⁰ სა-
 მანლირ B, სამნალირ M.

ერისთავი შიდა-ეგრისა და სუანეთისა; და ბაკურ, ერისთავი მარ-
გუსისა და თაკურისა.

ამათ შეევედრა ძე თუისი დარჩი¹, და უბრძანა აღ-
შენება უჯარ [მისა] და მუნ შინა ზრდა დაჩი მეფისა, (და) რა-
მეთუ სიმარჯუედ გამონახა იგი ნადირთა და ცხოვართათუის. და 5
წარიტანნა თანა ოთხნი წარჩინებულნი მისნი: არტვაზ, ერისთავი
კლარჯეთისა; და ნარს, ერისთავი წუნდისა; ბივრიტიან, ერისთავი
ოძრვისა²; და საურმაგ, ეჯიბი დიდი, მათ თანა ათი ათასი მკედარი
A 202 |ლაშქრისა მისისა რჩეული. და ლეონ ანთიპატრომან³ დაუტევა
ლაშქრისა მისგან ათი ათასი ბერძენი, და თუით წარვიდა წინაშე 10
M 372 კეისრისა, და ვახტანგ მეფემან წაატანა თანა არტვაზ, ერისთავი
3 193 |კლარჯეთისა; და წარსცა ყოველი ნიჭი წინაშე კეისრისა, რომელი
მიენიჭა მეფესა ხუასროს; გარნა სტავრები და ტაიჭები დაიჭირა
თავისთუის, სხუა ყოველი წარსცა და უბრძანა არტვაზს, რათა
ჯაზირსა მიერთოს ლეონ ანტიპატრისა⁴ თანა. ხოლო ვახტანგს 15
ვევედრნეს დედა და დაჲ⁵ მისი, რათა წარიყვანნეს თანა და ილო-
ცონ იელუსალიმს.

წარიტანა და წარვიდეს ვახტანგ მეფე და ხუასრო გზასა არ-
დაბადაგანისასა, და მუნით წარვიდეს ვახტანგ და
დედა და დაჲ⁵ მისი იელუსალიმს, და ხუასრო ელოდა ანტიოქიას 20
შინა. შევიდეს და ილოცეს წმიდასა აღდგომასა, და მოილოცნეს ყო-
ველნი აღვილნი წმიდანნი, და შეევედრნეს წმიდასა აღდგომასა, შეწი-
რეს შესაწირავი დიდი და წარმოვიდეს და მოვიდეს ანტიოქიად. ხო-
ლო ლეონ, ანთიპატრო⁶ კეისრისა, და არტვაზ, ერისთავი კლარჯეთი-
სა⁷, მოვიდეს ოცი ათასითა მკედრითა რჩეულითა, და მოართუეს ხუას- 25
A 203 როს |ძღუენი კეისრისაგან მიუწდომელი. და ვახტანგს ნიჭი მიუწდომე-
ლი, და მოემცნო კეისარსა მოციქულთა(დ) სიხარული [და] მადლისა
M 373 მი|ცემა ღმრთისა, და ვახტანგის ქება და მადლი მიუწდომელი. მოემც-
ნო ვახტანგისად: „და მიბრძანებუიეს ლეონისდა⁸ ესრეთ, რათა იყოს
შიშსა და ბრძანებასა ჩემსა“. და შეკრბა ვახტანგის საბრძანებელსა 30
ქუეშე ბერძენნი, ქართველნი და სომეხნი ორმოცდაათი ათასი.

მაშინ უბრძანა სპარსთ მეფემან ვახტანგს: „დედა
და დაჲ⁵ შენი დამაშურალ არიან აქამდის, მოვიდენ ივინიცა სა-
მეფოდ ჩემდა, რათა ერთობით აღვასრულოთ სიხარული ჩუენი; მერ-

¹ დაჩი *MB*. ² ოძრვისა *A*. ³ ანთიპატროსმან *M*, ანთიპატრიკმან *B*. ⁴ ანთი-
პატრიკსა *B*. ⁵ დაა *A*. ⁶ ანტიპატრიოს *M*, ანთიპატრიკი *B*. ⁷ ერისთავი ვახტანგ-
ისი *MB*. ⁸ ლეონისად *A*.

მე თუ ინებონ წარსლება ქართლს, წარვიდენ იგინი გზასა რანისა-
სა; ხოლო თუ ინებონ ლოდინება შენი, გელოდონ ურალასა¹ ქა-
ლაქსა შინა⁴. და სთნდა უკუე ვახტანგს ბრძანება ხუასროსი, წარი-
ტანნეს თანა და წარემართნეს. სპარსთ მეფემან წარგზავნა მოცი-
ქული წინაშე ყოველთა წარჩინებულთა სპარსეთისათა, და მიუთხრეს 5
ესე ყოველი.

ხოლო მათ განიხარეს სიხარულითა დიდითა,
რამეთუ ცეცხლებრ ეგზებოდეს [ს] ბრძოლისათუის ინდოთა,
A 204 სინდელთა და აბაშთა ჯორჯანთათუის: | და მივიდეს ბაღდადს და
მოევებნეს ყოველნი წარჩინებულნი სპარსეთისანი სიხარულითა დი- 10
ქ 194 დითა; | და აღასრულეს ქორწილი სამეუფო, ექუს თუე განცხრომი-
M 374 თა და სიხარულითა დიდითა, და აღასრულეს მიუწდომელითა. და
შემდგომად ქორწილისა მოსცა ნიჭი დედასა ვახტანგისსა. და წარ-
მოვიდეს ურასს², და პატივსცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსე- 15
თისა, ვითარცა ხუასრო³ მეფესა მათსა, და მერე წარემართნეს მტერ-
თა ზედა. პირველად მივიდეს ჯორჯანეთს და წარმოტყუენეს ჯორ-
ჯანეთი, ყოვლად უმკუიდრო ყვეს, და დასხნეს ადგილსა მათსა ნათე-
საენი სპარსთანი⁴. და მიერთვან [იქმნნეს] ჯორჯანნი მეტეგრე და
გლებს სპარსთა⁵. და მუნით შევიდეს ინდოეთად და მუნ იქმნნეს ბრძო-
ლანი ძლიერნი და თუითო-თუითო. იყო მუნ წესად: რომელმანცა 20
მათგანმან სძლის, იელტინ მის წინაშე ბანაკი. ხოლო ვახტანგ მეფე-
მან მოკლა მუნებრაზი თოთხმეტი მუნ შინა, რომელთა დაეცნეს გო-
ლიათნი სპარსთანი. და დაყვეს ბრძოლასა შინა ინდოეთისასა სამი
ქ 195 წელი; და წარმოტყუენეს უმრავლესნი ქუეყანანი ინდოეთისანი,
A 205 არამედ მტკიცენი ციხენი ვერ გატეხნეს, რამეთუ ზღუასა შინა | იყუ- 25
M 375 ნეს, და წარმოიღეს ხარკი ინდოთ მეფისა: მუშკი ლიტრა ათასი,
ამბარი ეგზომივე, ალვა ნავი ათი, თუალი იაკინთი და ზურმუხტი
ნავი ერთი, და მის თანა საფირონი⁶ თუითოსახე, ოქრო აქლემი
ასი, ვეცხლი აქლემი ხუთასი.

და მუნით შევიდეს სინდეთს. მაშინ სინდთ მეფე- 30
მან განყო ერი თუისი ციხეთა და ქალაქთა შინა;
და რომელსაცა კერძა განვიდიან სპარსნი მტყუენავენ[ი], გამოუჯდი-
ან ციხეთა და ქალაქთაგან სინდნი, და დასდვიან ვნება დიდი სპარსთა
ზედა. და მოსწყდა ურიცხუი ერი სპარსთაგანი; ხოლო ძალითა ქრისტე-
სითა არა სადა იძლიენეს ვახტანგის სპათაგანნი, და ყოვლადვე მძლედ 35

¹ ურაპას B, უძლეს M. ² ურაპას B, ჰრას M. ³ ხუასროს MIB. ⁴ +და ელამ-
ნი B. ⁵ და მიერთვან იქმნეს ჯორჯანნი გლებად (ქმნეს ჯორჯალნი ვითხად M);
რომელნი აწ არიან მეტეგრენი სპარსთანი MB. ⁶ სფირონი A, სტრიფონი M.

გამოჩნდეს მტერთა ზედა¹ ოთხნი წარჩინებულნი ვახტანგისნი და ლეონ ბერძენი; რამეთუ მათ დასცნეს მრავალნი მვნედ მბრძოლნი მუბერაზნი სინდთანნი. ხოლო სინდთ მეფე იყო ქალაქსა შინა სინდას². მაშინ ყოვლითა ძალითა მათითა მივიდეს სინდეთს³, და მუნ მოხუდეს ბრძოლანი ძლიერნი, და დღეთა ყოველთა გამოვიდის თუთი⁴ სინდთ⁵

A 206 მეფე, რამეთუ | იყო იგი მვნე გოლიათი და შემმართველი, და
M 376 გამოიტანნის მვედარნი სინდეთისანი, და იყვის ბრძოლა მუბერაზთა:
რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე მათ. და სინდთ მე-
ფემან სძლო თავის-თავითა ყოველთა მუბერეზთა მბრძოლთა მის-
ჰ 196 თა დღეთა მრავალთა, და არა მიხუდეს | იგი [და ვახ-
ტანგ (მ)ბრძოლასა შინა]⁵ დღეთა მრავალთა. მაშინ სინდთ
მეფემან ველსა ზედა, კართა ქალაქისათა, დამე უთხარა⁶ მოხრებლი
დიდი დასამალავად შინაგან მვედართა, და სიმარჯუით დაუტევნა
გზანი გამოსავალნი მვედართანი, და ჩაადგინნა მუნ შინა მვედარნი
ათნი რჩეულნი. და დილას ადრე გამოგზავნა მუბერაზი ერთი; და 15
მას დღესა ხუდერი იყო ვახტანგისი კართა ცვისათუის, და მოდგა
მუბერაზი იგი და სთხოვდა ბრძოლასა თავის-თავ, რათამცა წარი-
ტყუევა, შეჴადა მათ მკუდართა ზედა. მაშინ საურმაგ, ეჯიბი ვახ-
ტანგისი, განვიდა და რქუა: „არა ხარ შენ კანდიერ ბრძოლად მე-
ფისა, არამედ მე გებრძოლო მონა მონასა“. ხოლო სინდელი 20
იგი გაიქცა და მისდევდა საურმაგ ჩუეულეებისაებრ, რამეთუ მრავალ-
გზის ბრძოლილ იყო ველსა მას ზედა. და ვითარ წარჯდა დამალულ-
M 377 თა მათ მვედართა (მათ), ზურგით გამოვიდეს მისსა, | და იგი მეოტი
შემოიქცა⁷. ხოლო საურმაგ სცნა ორორნი⁸ წინასა მას და მოკლა.
ხოლო ათთა მათ მოკლეს იგი საურმაგ. 25

მაშინ მიეტევა თუით ვახტანგ მეფე და მის თანა
სამნი იგი წარჩინებულნი: არტვაზ, ბივრიტიანი და ნასარ,
მათ თანა ლეონ ბერძენი. ხოლო სინდელნი ივლტოდეს, და მისდევ-
და ვახტანგ მოყუსითურთ ვიდრე კარადმდე ქალაქისა, და შეივლ-
ტოდეს⁹ იგინი ქალაქად. მაშინ შემოიქცა ვახტანგ მწუხარებითა, 30
სავსე მწუხარებითა, და იგლოვდა გუამსა ზედა საურმაგისსა, ვი-
თარცა ძმისა საყუარელისსა, რამეთუ თანაზრდილ იყო მისი, ძმის-
წული მამამძუძისა მისისა, არტვაზის მამის ერთგული, მისანდობელი
და ქველი. მაშინ სინდთ მეფე გამოდგა¹⁰ კართა¹¹ ქალაქისათა, და ემა

¹ + და მვნედ მბრძოლად გამოჩნდეს B. ² სინდას M, სინდიას B. ³ სინდე-
ათს A, სინდს M, სინდიას B. ⁴ თუითო A. ⁵ და—შინა < A. ⁶ თხარა MB. ⁷ შემო-
ექცა A. ⁸ ოროლნი B, ბროლი M. ⁹ შეველტოდეს A. ¹⁰ კართა < A.

უყო ემითა მალლითა და რქუა: „ვახტანგ მეფეო, მსგავსი ხარ შენ
 ყუავისა მის უგუნურისა, რომელმან პოვა ქორი მოწყულული და გა-
 გლევჯილი არწივისსაგან, რომელსა ვერ ეძლო ფრენა და მიახლებულ
 A 208 იყო სიკუდილსა. და არა უყო ყუავემან ვითა წესია ყუავეთა: რამე-
 ქ 197 თუ სხუამან ყუავემან ოდეს იხილის ქორი, იწყის ქმა-ქმალად ყივი- 5
 M 378 ლი და ასმინის სხუათაცა, და დაესხის სიმრავლე ყუავეთა, | რათამცა
 განიოტეს საყოფელთაგან მისთა და უშიშადმცა დაყუნეს დღენი
 მათნი: რამეთუ პირუტყუთაცა იციან სარგებელი თავისა. არა ქმნა
 ყუავემან ესევეთარი, არამედ შეიწყალა ქორი იგი, ვითარცა კეთი-
 ლის-მყოფელი მისი, დაუტევა ზრდა მართუეთა თუისთა, მარადის 10
 უკრებნ მკალსა და გუელსა, რამეთუ სხუისა შეჰყრობა არა
 ძალ-უც ყუავესა, და მით ზრდიდა ქორსა. [ვითა] რცა
 მოგზარდნეს ქორსა მას ფრთენი, თქუა გონებასა თუისსა: „ესერა
 დღეთა მრავალთა გაზრდილ ვარ(თ) მკალითა და გუელითა, და არა
 მომცემია ძალი მამა-დედათა ჩემთა, რამეთუ მკალითა ვერ განვძლი- 15
 ერდები; თუმცა ძალ-მედვა მიწვენა მფრინველთა და მით გამოზრდა
 თავისა ჩემისა, არამედ შევიპყრა ყუავე ისი, მზრდელი ჩემი, შევკა-
 მო და განვისუენო ორ დღე, და მომეცეს ძალი და ვიწყო ¹ წესი-
 საებრ ნადირობად მამათა ჩუენთაებრ“. რომლისათუისცა აღასრუ-
 A 209 ლა | ესე, შეიპყრა ყუავე იგი და შეჰკამა; მიერითგან იწყო ნადირო- 20
 ბად დიდთა და მალეთა მფრინველთა². ხოლო არა მიეცა ყუავესა
 მას ქება მოწყალეებისა, არამედ უგუნურად და თავის მკლველ ით-
 M 379 ქმის. [არცა მიეცა ქორ]³სა, მას ყუედრეება უწყალოებისა და კეთი-
 ლის უქსენებლობისა: რამეთუ იგი არს გუარი და წესი ქორისა;
 განილეოდა და მოკუედებოდა მკალითა, და ქმნა წესისაებრ, და 25
 განერა სიკუდილისაგან. ხოლო ყუავემან წესისა არა ქმნა და მითცა
 მოკუელა ⁴.

აწ სპარსნი, რომელნი პირველითგან მოაქამომ-
 დე და წალმართ მიუტუნისამდე მტერნი არიან ჯუარის-მსახურთანი,
 ეამსა შინა უღონოებით, ლიქნითა ყვიან⁵ სიყუარული, და ოდეს ეცის 30
 ეამი, არა ყვიან წყალობა და კეთილის ქსენება. ესე ბევრის-ბევრე-
 ულჯერ ქმნილია, რომელი გამიგონია წიგნთაგან. და ოდეს იხილენ⁶
 სპარსნი ჩემ მიერ შეკნინებულნი, არა ჰყავ⁷ იგი, რომელი ჯერ იყო
 შენდა საქმედ, სიხარული და მადლისა შეწირვა ღმრთისა შენისა,

¹ იწყო A. ² მრინველთა AM. ³ ამ სიტყვების მაგიერ A-ში განმეორებულია უკანასკნელი წინადადების „არამედ უგუნურ“. ⁴ არა მოკუელა A. ⁵ ყვეუენი A. ⁶ იხილენ < A. ⁷ იუფ A.

9. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

და ზრახება¹ სხუათაცა ნათესაეთა და მტერად² აღზრზენა სპარსთა ზედა, და შეწევნა მტერთა სპარსეთისთა. არა ჰყავ ესევეთარი, | არამედ | დაგიტეობიეს საყოფელი მამათა შენთა, და წინამძღუარ³ ქმნილ ხარ სპასა დიდსა საქრის-ტიანოსასა, და მოგივლია ორისა წლისა სავალი გზა, და მოს-რულ ხარ ძალად სპარსთა, რათამცა განძღიერდეს და მოიწყუნეს

A 210
3 198

M 380 და წარგწყმიდეს | შენ და ქუეყანა შენი და იპყრან წარსაწყმედელად ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. ქეშმარიტად ამას იმზადებ თავისა შენისათუის და ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. რად ვთქუი მე შენ-თუის ყუავეისა იგავი? რამეთუ მეფე ხარ თუითმპყრობელი და ახო-ვანი, ნებითა შენითა მიგიცემია თავი შენი მონად მტერთა შენთა; და ვითარ არა უგუნურად ვთქუა თავი შენი?⁴

მაშინ ვახტანგ რქუა: „გეგონა შენ, ვითარმედ სიბრძნით გა-მონახულად იზრახე, არამედ ცრუ არიან სიტყუანი ეგე შენნი. მე გითხრა და გაუწყო ქეშმარიტი: უგუნურო⁴, მსგავს ხარ შენ თავუისა მის მთხუნველისა, რომელსა არა ასხენ თუალნი, და საყოფელი მისი მიწასა ქუეშე არს, და არა უწყის ბრწყინვალეება მზისა და შუენი-ერება ველთა, და დაჯერებულ არს იგი ცხორებასა თუისსა, რამე-
A 211 თუ | ეგეოღენი ჰგონიეს მას ცხორება ყოველთა იძრვისთა, ვითარ-სა ცხორებასა შინა თუით არს; და არა სურვიელ არს ხილვად ნა-
M 381 თელსა ცისა და ქუეყანისასა. ეგრეთვე შენ ბრმა ხარ გონე-ბითა და თუალითა⁵, და ყ|რუ ხარ გონებისა ყურითა, არცა ხედავ, არცა გესმის და არცა უწყი ცხორება სულიერი⁶, და არა სურვიელ⁷ ხარ მისულად ცხორებასა მას საუკუნესა, ნათელსა მას დაუსრულებელსა, დიდებასა მას მოუგონებელსა⁸ და მი-
A 212 უწდომელსა⁹, არცა იცნობ შენ ღმერთსა შემოქმედსა ყოველისასა, რომლისა მიერ შეიქმნა ყოველივე. არა მიქმნია მე მოსულა ამა ქუეყანასა დიდებისათუის ამა სოფლისა, არცა მსახურებისათუის სპარსთ მეფისა, არამედ მსახურებისათუის ღმრთისა დაუსაბამოსა, სამებით ერთარსებისა, დამბადებელისა ყოველთასა, დიდებისათუის მერმისა საუკუნოსა დაუსრულებელისა. რამეთუ ჩემითა აქა მოსუ-ლითა გამომიქსნია იელუსალემი, წმიდა ქალაქი, სადა დადგეს ფერჯნი¹⁰ უფლისა ჩუენისა იესო¹¹ ქრისტესნი, და მუნ აღასრულა
A 212 ყოველივე¹², ცხორებისათუის¹³ სულთა ჩუენთასა; | და შემდგომად ყო-

¹ ზრახებად *A*. ² მტერთა *A*. ³ წამძღუარ *A*. ⁴ უგუნური *A*. ⁵ გონებისა თუალითა *MB*. ⁶ სრული *MB*. ⁷ სრულ *M*, სულიერ *A*. ⁸ დიდებასა მას მოუგონებელსა < *MB*. ⁹ და მიუწდომელსა < *B*. ¹⁰ საბრჯენი *M*. ¹¹ იესოს *A*. ¹² ყოველივე ყოველივე *A*. ¹³ ჯნისათუის *MB*.

ჭ 199 ველი საქრისტიანო დამიჯსნა¹ მოოჯრებისაგან, რამეთუ მისცემოდა
 ეამი სპარსთ მეფესა მოტყუენვად² ყოვლისა საქრისტიანოსა.
 დაღათუმცა ქუეყანა ჩემი დაცულ იყო ძალითა ქრისტესითა და სიმ-
 M 382 ნითა სპათა ჩემათა, | არამედ უძალო³ იყუნეს ბერძენნი და ვერ
 წინააღუდგებოდეს. და ესრეთ ჯერ არს ჩუენ ქრისტეს მოსავთა- 5
 გან, რათა ერთისა მოყუსისა ჩუენისათუის დავსდვათ სული ჩუენი.
 ხოლო ბევრის-ბევრეულთა სული დაჯსნილ არს ჩემითა აქა მოსულითა,
 და ამისთუის მიქმნია ესე, რათა ღმერთმან დამბადებელმან შეიწიროს
 მსახურება ესე ჩემი, და აღმისუბუქნეს ცოდვანი ჩემნი. რომელ სთქუ,
 თუ „მოიწყუ⁴ სპარსთა, მტერ ექმნებთან ქრისტიანეთა“, მე ძალითა 10
 ჩემითა და შეწევნითა ქრისტესითა ჟამსა ამას დამიჯსნიან ჭირისა-
 გან დიდისა ქრისტიანენი, და უქანა ღმერთმან დამბადებელმან
 წყალობა⁵ ყოს კუალად მოსავთა მისთა ზედა.

„დაღათუმცა არა იყო მიზეზი, ქრისტიანეთა
 ესნიისა და თუით ძალად სპარსთა მოსრულ ვიყავ. ჯერ 15
 A 213 იყო ესეცა | პირველად ნათესაობისათუის და შემდგომად ამისსა,
 დაღაცათუ არა ჭეშმარიტსა“ სჯულსა ზედა არიან სპარსნი, არა-
 მედ მეცნიერნი არიან ღმრთისა დამბადებელისანი, და რწამს ცხო-
 რება სულიერი, ხოლო თქუენ სრულიად უმეცარნი ხართ ღმრთი-
 M 383 სანი და უგულისგმო, ვითარცა ცხენი და ჯორი. ვითარ | უქუე არა 20
 მსახურებადმცა შეიწირა ღმერთმან დამბადებელმან ყოვლისამან და
 საწუთროსაცა ამის საქმეთაგან საძაგელ არს გონება შენი, არცა⁷
 ქორმან მან ღადარმან რომელმან შექამა ყუავე იგი მზრდელი თუი-
 სი, აქებ ნაქმარსა მისსა. ხოლო ბუნება ჩუენი ესე არს, რათა კე-
 თილის-მყოფელისა ჩუენისათუის დავდვათ სული ჩუენი, და მოვი- 25
 გოთ მაღლი ღმრთისაგან, და ვპოოთ ცხოვრება საუკუნო, და სო-
 ფელსა ამას მოვიგოთ ნიჭი კაცთაგან. და სახელსა ზედა ღმრთისა-
 სა მცნებათა მისთათუის თუ მოვკუდებით, უკუდავნივე ვართ და
 სიკუდილისაგან ცხოვრებად მივიცვალებით“.

რქუა სინდთ მეფემან: „ცუდი არს სიგრძე ზრა- 30
 ხვისა ჩუენ შორის, არამედ რომელ სთქუ შენ [თუ „სა-
 A 214 ხე]ლისათუის ღმრთის[ა ჩემისა] | მოვკუდე, სიკუდილისა-
 გან ცხოვრებად მივიცვალებით“. მაშა, უკეთუ კაცმან უწყოდის მომა-
 ჭ 200 ვალი მის ზედა დიდება და კეთილი, | ჯერ არს, რათა ისწრაფოს მიმ-
 თხუევად სუფევისა მის. აწ (უწყი)⁸ ჭეშმარიტისა მის სუფევისა მიმართ 35
 ჭეშმარიტად უწყი მისლვა შენი. გამოვედ ბრძოლად ჩემდა, რათა ჩემ

¹ დამიჯსნია B, მიჯსნია M. ² მოტყუენვად A. ³ უძალო MB. ⁴ მოიწყინო რა M, მოიწყინ-რა B. ⁵ წყობა A. ⁶ ჭეშმარიტისა A. ⁷ რამეთუ MB. ⁸ უკუე MB.

M 384 მიერ მიიცვალო; | რამეთუ წარჩინებული ისი შენი წარმევლენია
წინამორბედად შენდა, რათა გაგიმზადოს სადგური შენი⁴.

რქუა ვახტანგ: „მე აწინდელი სიკუდილი არა
მიჩნს სიხარულად, რამეთუ ცოდვილი ვარ, და არა სრულიად
აღმისრულებიეს მცნება ღმრთისა, და არა აღმივციან ცოდვანი
ჩემნი სინანულითა, არამედ ძალითა ქრისტესითა, არა მეშინის შენ-
გან სიკუდილისა; რამეთუ იგი არს მფარველი ჩემი, რომლისა მიერ
დაცულ ვარ ყოვლადვე; და მრავალ-მოწყალემან ღმერთმან, მრავ-
ლითა ძალითა მის-მიერთა ჩემ მონისა მისგან მოკლას¹ მგმობარი
მისი, და სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას გარესკნელსა, ცეცხლსა
უშრეტსა“. მაშინ გამოვიდა სინდთ მეფე, [და ვახტანგ] რქუა მო-

A 215 ყუასთა თუისთა: „ღმერთსა ევედრეინით და ზურგით კერძი ჩემი
განმიმავრეთ“. და განვიდა ვახტანგ, და ორთავე აქუნდა ოროლები.
[მაშინ იწყეს რბევად მრგულივ ნავარდსა, და ღონესა ეძიებდეს
ორნივე, რათამცა შეჰკუთეს წვერსა ოროლისასა]². მაშინ დაიჟამა

M 385 სინდთ მეფემან შეუკლა ვახტანგისი ოროლის წუერისა | და შეუტევა,
რათამცა სცნა ოროლნი.

ხოლო სიმეჩნითა და სიკავკასითა³ ტანისა მისი-
სათა მიუდრკა ოროლსა და წარიჟანდა და შემოუმრგ-
ლო ვითარცა გრივალმან, და სცნა ოროლნი სინდთ მეფესა ბეჰსა
მარცხენასა. ხოლო ვერ უფარა სიმეგრემან საქურველისამან და
იწყლა წყლულებითა დიდითა, რამეთუ წინათ განავლო წყრთა ერ-
თი. და ჩამოაგდო სინდთ მეფე, მივიდა ზედა ვახტანგ, ჩაყო ჭელი
და უპყრა ფერჭი მისი⁴, და თრევეთ მოილო წინაშე სპარსთ მეფისა.
მაშინ ყოველმან სპამან ვმითა მალლითა შეასხეს ქება ვახტანგს, და
ალივსნეს სიხარულითა მეფე სპარსთა და ყოველი ბანაკი მათი. და
მოვიდოდეს ყოველნი წარჩინებულნი წინაშე ვახტანგ მეფისა ძლუე-
ნითა და შესწირვიდეს ძლუნსა. ხოლო სპარსთ მეფემან მოიყვანა

ჰ 201 მკურნალი | კელოვანი და დაადგინა ზე[და სინდთა] მეფესა, რათა
A 216 [განიკურნოს წყლულებისაგან და მის მიერ წარელო, ყო]ველი სინ-
დეთი. ხოლო სინდთა დაიჭირეს, ნაცულად მეფისა, ძე მისი. მაშინ
ვახტანგ მოაწენა სპარსთ მეფესა განტევება სინდთ მეფისა, აღება

M 386 ხარკისა და მძევალთა, რამეთუ ვერ წარქილებდეს სინდთსა⁵.

არამედ სთნდა სპარსთ მეფესა განზრახვა ვახ-
ტანგისი, და განუტევა სინდთ მეფე; აღილო მისგან ხარკი ორი

¹ მოკლას MB. ² მაშინ—ოროლისასა < A (ex homoioteleuto). ³ სიკის-
კასითა MB. ⁴ მიშისი A. ⁵ სინდეს B.

ეგზომი, რომელ აელო ინდოთაგან, და ორნი შვილნი მძევლად, და ესე ხარკი სინდთა მეფემან სპარსთამან ყოველი მიანიჭა მეფესა ვახტანგს. მაშინ მეფე იგი სინდთა დაემოყურა ვახტანგს სიყუარულითა დიდითა; პირველად ამისთვის, რომელ ოდესმე¹ შევარდა ჯელთა ვახტანგისათა, არა მოკლა და ცოცხლებით მიიყვანა 5 წინაშე სპარსთ მეფისა, და შემდგომად ამისთვის, რამეთუ ვახტანგის მიერვე განთავისუფლდა ტყუეობისაგან, და უძღუნა ვახტანგს ძღუენი მიუწოდმელი დიდძალი; და წარმოვიდეს სინდეთით წელსა მეოთხესა სინდეთს შესულისა, დამორჩილდეს² მოოვრებულად³ ქალაქნი სინდეთისანი: სინდილა⁴, თოფორ[ი, კიმრაი⁵. და 10 მოვიდეს მუნით აბაშეთს. ხოლო აბაშნი მსხლდომარე იყუნეს ქუეყანასა, რომელსა მოსდგმიდა წყალი⁶ და ლერწმოვანი, რომე⁶ ვერ იარებოდა ნავი, ვერცა ოთხფერტი, არამედ საზღვარსა ზედა⁷ სპარსეთისასა, და სულგრძელადა ბრძოდეს; რამეთუ წყალი იგი რომელ შესდიოდა, გარდამოუგდეს, ლერწმოანი იგი დაწუეს ცეცხლითა, წარმოტყუენეს აბაშეთი. ყოველი, და განყუნა მეფემან სპარსთამან აბაშნი ორად: ნახევარნი დაუტევენა ადგილსა ზედა, და ნახევარნი წარმოიყვანა, ვითარ სახლი ათასი და განყუნა იგინი ადგილითი-ადგილად. და ესე არიან ქურდნი, ნათესავნი იგი რომელ წარმოტყუენა აბაშთაგან. 20

და წარმოვიდა ვახტანგ წელსა მერვესა შესულით მისითგან სპარსეთად ვიდრე ანტიოქიადმდე, და მოვიდა ურაად⁸. ხოლო სპარსთა მეფე აძლევდა თუისთაგან ცოლად; და ვახტანგ რქუა: „არა⁹ ჯერ არს ჩემგან ორთა ცოლთა პყრობა, რამეთუ მივის მე ცოლი ასული კეისრისა“. დაუძმძმდა ესე მეფესა ხუასროს, არამედ ვერა 25 რქუა. ხოლო ვახტანგ პოვნა დედა და დაა¹⁰ მისი მშუილობით და წარმოვიდეს ვიდრე განსაყოფელსა ბერძენთა და სომეხთასა. და წარვიდა ლეონ ბერძენი და სპა მისი შიმშიტად¹¹. ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული¹² წარმოყვანებად ცოლისა მისისა, და პეტრე 30 კათალიკოზისა, და სემოელ ებისკოპოზისა. წარმოვიდა ვახტანგ ქართლად; და მიეგება ძე მისი დაჩი და ყოველნი სპასალარნი, მათ თანა ებისკოპოსნი; და ვითარცა ცნა ებისკოპოზმან, ვითარმედ¹³ წარავლინა მეფემან მოციქული მოყვანებად კათალიკოზისა და ებისკოპოსთა, დაუძმძმდა მას ზედა.

¹ ოდეს MB. ² დარჩომოდეს MB. ³ მოოვრებულად A. ⁴ სინდას M, სინდა B.

⁵ კიმრა B. ⁶ რომელსა MB. ⁷ ურას MB. ⁸ ურაპად M, ურაპად B. ⁹ არა არ A.

¹⁰ დაა A. ¹¹ შიმბატ M, შიმბატად B. ¹² მოციქული < A. ¹³ ვითარმე A.

და იწყო რეცა ამბორის ყოფად და მიზეზობად; მიუვლინა მეფესა, ვითარმედ: „შენ დაგიტობია ქრისტე და ცეცხლსა ესავ“. ხოლო ვახტანგ მიუვლინა, ვითარმედ: „ძალითა ქრისტესითა შევედ¹ და სიმრთელით გამოვედ, ძალითავე ქრისტესითა უბრალო ვარ, ღმერთმან იცის, არამედ წარმივლენია მოყვანებად კათალიკოზისა და ებისკოპოზთა“. და ვითარცა ესმა ებისკოპოსსა, დაიდასტურა; ჰგონებდა, რათა შფოთითა დააცადოს საქმე იგი და მოსულა მათი, კრულ ყო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი. ხოლო მეფემან რქუა: „დადაცათუ უბრალო ვართ, სიმდაბლე ჯერ არს ჩუენგან“. და მივიდა მეფე, გარდაჲდა საჯედარსა, რათამცა შეემთხუია ფერკთა ებისკოპოზისათა, და განხარა² ფერკი ებისკოპოზმან და მიამთხუია პირსა | მეფისასა ფანდაკითა და შემუსრ-
კი კბილი მისი. ხოლო მეფემან თქუა: „სილაღე ესე ამპარტავანე-
ბისა, ვითარცა საცთური ეშმაკისა; უკეთუ სიმრავლემან ცოდვათა ჩუენ-
თამან აღგძრა, არა გაქუს ჳელმწიფება ბოროტისა, არამედ შენდო-
ბისა, ვითარცა იტყუის სახარება, ვითარმედ: „არ[ა] დაშრიტო პა-
ტრიუკი მგზებარე“, არცა განსტებო ლერწამი დაჩეჩქულილი“. ხოლო ჰგონებ ვითარმცა შენითა სივერაგითა დაგუაცადენე სიყუარულსა ქრისტესსა. მაშინ გამოჩნდა [ცხადად]³ რაჟამს გესმა უმთავრესისა შენისა ქართლად მოსულა, აღევზენ შურითა ბოროტითა, ვითარცა იუდა პეტრესითა, რამეთუ შენ ხარ ვითარცა იუდა, ხოლო ეკლესია ვითარცა პეტრე. ვეცხლის-მოყუარე ხარ შენ, და მეგუადრუცე ქრისტესი. აწ მიგავლინო შენ კოსტანტიპოლედ პატრიარქისა, და ვითარცა ჯერ იყოს, განვიკითხოს“. და წარსცა იგი დიაფასანთა⁴ და მის თანა კბილი⁵ მისი, და შეუთუალა, რათა კათალიკოზი და მის თანა თორმეტნი ებისკოპოზნი სწრაფით წარმოავლინენ. მათ შორისმცა არს პეტრე კათალიკოზად, სამოელ ებისკოპოზად, და სხუანი ვინცა სთნდენ. და ვითარცა მიაწიეს მიქაელ ებისკოპოზი, რქუა მას პატრიარქმან: „ვინათგან დაითხია სისხლი შენ მიერ ქუეყანისა ზედა, არლარა ღირს ხარ შენ ებისკოპოზად, და კადრებისათუის⁷ მეფისა თანა-გაც სიკუდილი, ვითარცა იტყუის: „დაემორჩილენით მეფეთა, რამეთუ არა ცუდად ჳრმალ აბიეს, რამეთუ ღმრთისა მიერ მთავრობს, ვითარცა ლომი შორის ცხოვართა“.

¹ სშევედ .I. ² განხადა (v. II. განხარა, განიზარა) B, განძრა M. ³ გაზნდ-
ვინვარე (v. I. ბღვივარე) B. ⁴ <A (რადგან წითლით უნდა დავწერა და ვერ და-
ვტრია). ⁵ დიასკაპანთა M, დესპანთა B (დიასპანთა თე ი მ). ⁶ კრებული A. ⁷ კად-
ნიერებისათუის .M.B.

M 390 და ექსორია ყვეს მიქაელ მონასტერსა მღუიძარეთასა; და წა-
რავლინეს პეტრე მღდელი და სამოელ მონაზონი ანტიოქიას. და მი-
უწერეს ანტიოქიისა პატრიაქსა მეფემან და პატრიაქმან კოსტან-
ტიპოლელმან: „პირველად დასაბამსა ქართლისასა მოქცევასა დე-
ქ 204 დაკაცისასა რომაელისა ნინოს მიქერ განავლინა აქათ ებისკოპოზი, 5
რამეთუ (შენ) შორის სპარსთა და ბერძენთა შფოთი იყო, და მით
ვერა მოაწიეს ¹ საქმე ესე ჯერისაებრ სჯულისა, რამეთუ ჩუენ უწ-
ყით, ვითარმედ ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის წმი-
დისა საყდრისანი არიან, ვითარცა განაწესეს მოციქულთა სახარე-
ბასა შინა, რომელ არს უწინარესობა“. და მიუწერეს ყოველი საქმე 10
დიდისა ვახტანგ მეფისა, ვითარმედ: „ებისკოპოსი რომელ მათ მიერ
A 221 დადგინებულ იყო, უკუვადგინეთ, და დღეს იცოდეთ ახალ-ნერგად
ქეშმარიტად ქართლი. აწ ორნი ესე თხოილნი მათნი აკურთხენ,
სხუანი ათორმეტნი ², ვინცა ვინ შენ გენებოს, იგინი აკურთხენ, და
ჩუენდა წარმოვიდენ, რათა ჩუენ ნიჭითა და საჭმრითა ყოვლითა 15
M 391 განუტევენთ“. და ანტიოქელმან პატრიაქმან ⁴ აკურთხნა თორმეტნი
ებისკოპოზნი და პეტრე კათალიკოზად.

და მოვიდეს კოსტანტიპოლელ, და მეფემან მისცა ნიჭი დიდ-
ძალი, და ასული თუისი მისცა მეფესა ვახტანგს, სა-
ხელით ელენე, და გამოავლინა იგი სპითა დიდითა ვიდრე 20
საზღურამდე სომხითისა. და მუნ მიეგება ვახტანგ მეფე და შეიქ-
ცეს სპანი ბერძენთანი, და წარმოვიდა ვახტანგ მცხეთად. ხოლო
მცხეთას მეფემან ვახტანგ ალაშენა ეკლესია მოციქულთა სუეტი-
ცხოველი, და უპყრა სუეტსა შინა სამხრით ადგილსა მას, სადა
იგი დაცემულ იყო ეკლესია, რომელ არს სიონი დიდი. და მუნ 25
ქ 205 შინა დასუეს პეტრე კათალიკოზად და სამოელ ებისკოპოსი მცხე-
თასავე საეპისკოპოზოსა, და სხუა ⁵ ერთი ებისკოპოზად კლარჯეთს
A 222 ეკლესიასა ახიზისა; ერთი არტანს. ერისუშეთს; ერთი ჯავახეთს,
წონდას; ერთი მანგლისსა; ერთი ბოლნისისს; ერთი რუსთავს; ერთი
ნინოწმიდას, უჯარმის კარსა, რომელი ვახტანგ ალაშენა; ერთი ქე- 30
რემს ⁶, მისვე ალაშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის ორ-
თავე ეკლესიათა, რომელი იგი ალაშენა მანვე; ერთი ჩელთს ⁷ რო-
მელ ⁸ სოფელსა შუა ალაშენა; ერთი ხუარნაბუჩს ⁹, და ერთი ავა-
M 392 რაკს, რომელ არს ხუნანის გაერთობით ¹⁰.

¹ მოაწიეს ვერა A. ² ვითარ MB. ³ ათორმეტნი B, თერთმეტნი M. ⁴ +ყო
ვერე, ვითარცა მიუძღვნეს პატრიაქმან და კეისარმან MB. ⁵ დასუა M, და დას-
დავა B. ⁶ ჰერამს B. ⁷ ჩელთას M, ჩელეთს B. ⁸ რომელელ A. ⁹ ხორნაბუჯს MB.
¹⁰ გამართებით MB.

შემდგომად ამისა აღაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელ-
სა თანა ცეცხლისასა, და დასუბა ებისკოპოზოზი, სადა იგი ეფლა გუა-
ში წმიდისა რაჟდენისი, რომელი იწამა სპარსთა მიერ წყობასა ვახ-
ტანგისა[სა]. ესე რაჟდენ იყო მამამძუძე ვახტანგის ცოლისა, რომელი
იგი პირველ მოეყვანა სპარსთა მეფისა ასული, და მოიქცა იგი ქრი- 5
სტიანედ, და იქმნა იგი დიდად მორწმუნე, და იყო იგი ბრძოლასა
მას შინა ძლიერ, და შეიპყრეს იგი სპარსთა და აიძულებდეს, რა-
თამცა უარყო ქრისტე. ხოლო წმიდამან მან აღიჩინა წარუვალი
იგი დიდება და იწამა ქრისტესთვის. და ესხნეს ვახტანგს ბერძნის
A 223 ცოლისაგან სამ ძე და ორ ასულ. ხოლო ძესა მისსა, პირმშო[სა] 10
პირველისა ცოლისასა, დაჩის, მისცა ქალაქი ჭერამისა¹ და ნეკრე-
სისა, და ქალაქი კამბეჩოვანისა², რომელ არს ხუარანბუჯი³, და ყო-
ველი ქუეყანა მტკუარსა აღმოსავალით; და თუით
ვახტანგ დაჯდა უჯა[რმოსა], და აღაშენა იგი ნაშენებითა
უზომოთა, და დაა⁴ მისი მისცა ხუარანძე ბაკურს ცოლად, პატიახშსა 15
სომხითისასა.

M 393
§ 206 |და ვითარცა წარვიდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, მოკუდა
ხუასრო, მეფე სპარსთა, და დაჯდა მეფედ მის წილ ძე მისი ხუას-
რო. და განძლიერებულ იყუნეს სპარსნი, რამეთუ ყოველნი მტერნი
მათნი დაემორჩილნეს შესლვითა ვახტანგისითა; და წარმოემართა 20
იგი ბრძოლად ბერძენთა, და მოუვლინა გორგასალსა მოციქული და
რქუა: „მოკუდა მამა ჩემი, და მეფე მყო ერმან ჩემმან საყდართა მა-
მისა ჩემისათა, და ესრეთ მიბრძანეს მოხუცებულთა⁵ ჩემთა, რათა
მოვიდე წინაშე შენსა და ვერჩდე ბრძანებასა შენსა. და შენ წარ-
მიძღუე, მეფეო, წინამძღურად ჩუენდა შესულასა ამას ჩუენსა სა- 25
ბერძენეთად, და მომეც ასული შენი ცოლად, რათა ვიყო მე ვითარ-
ცა ერთი შეილთა შენთაგანი“. და ვითარცა მოვიდა მოციქული
ვახტანგ მეფისა⁶, ვახტანგ მეფე აშენებნ ქალაქსა ტფილისისა, სა-
ფუძეელი ოდენ დაედვა.

და ვითარცა უთხრა მოციქულ[მან] შეთუალულობა 30
A 224 ხუასრო მეფისა, თქუა მეფემან: „ამისთვის თქუიან: | მკედლო, გამა-
M 394 ხუე მახუილი, რათა მსწრაფლ განეწონოს ასოთა შენთა“. | დღეთა
მიწვეულ იყო ვითარ სამეოცისა წლისათა, და რქუა ესრეთ: „უთ-
ხართ მეფესა ხუასროს, პირველად განემზადე ბრძოლად ჩუენდა⁷, და

¹ ჭერამისა AB, ჭერმისა M. ² კამბეჩიანისა M, კამბეჩისა B. ³ ხორანბუჯი-
სა M, ხორანბუჯი B. ⁴ დაა A. ⁵ მომხუცებულთა A. ⁶ წინაშე ვახტანგ მეფისა M,
ვახტანგ მეფისა B. ⁷ ჩუენდ A, ჩემდა B.

ეგრე შევედ საბერძნეთად, რამეთუ ძალნი რომელნი იქმნნეს ყოველ-
 ნი ძალითა ჯუარისათა იქმნნეს. აწ ცხორება ჩუენი იყავნ სასოე-
 ბითა ჯუარცმულისათა“. და წარავლინა ქადაგი, რათა დაუტეონ
 სოფლები და ქალაქები, რომელი იყო არა ძლიერი¹ და შეივლტო-
 დიან კავკასიანთა და კახეთად, რამეთუ კახეთი ტყე² იყო და შეუ- 5
 ვალი მტერისა მიერ. ხოლო დაჩი მეფე და³ დისწული მისი გარდავი-
 დეს⁴ კახეთად, და შედგეს კვესა ლოხათისასა⁵, ქუეყანასა მას კლდი-
 თა მოზღლდვილსა. და იყუნეს მის სოფლის კაცი ცეცხლისა და წყლის
 მსახურ, და სავსე იყო კვეი იგი სიმრავლითა კაცთათა, ვიდრე ნოსამ-
 დე⁶. ხოლო გორგასლისა⁷ ცოლი და შეილნი უჯარმის კვესა, და 10
 წინასა ციხესა ქუეშე⁸ დგა, და მის თანა ადარნასე, ჯონბერი⁹, და
 მცხეთას დემეტრე, და ნერსე, და¹⁰ ბიერიტიანე¹¹ დაუტევენს. წა-
 რავლინა მოციქული და მიუმცნო კეისარსა.

ქ 207 | და მოვიდა ხუასრო მეფე, და შემუსრნა ქალაქნი კამ-
 M 395 ბერძანნი¹², და ქერამისა ციხე¹³. და ვითარცა მოიწივნეს კახეთად, 15

A 225 დაიბანაკეს იორსა ზედა. ხოლო სპანი ვახტანგისნი დადგეს ველსა
 ზედა გარემოს ციხე-ქალაქისა, სადა რქუიან დარფაყა. და შეიბნეს
 იორსა ზედა, და სამ დღე იბრძოდეს, და დაგვემოდა ორთავე სპა-
 თაგან ურიცხუი. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა პეტრე ქათალიკოზსა, და
 თქუა: „არცალა ხარკისა მიცემისათუის გუბრძვანან, არამედ ქრისტეს 20
 დატეობისათუის. მე ესე განმიზრახავს, რამეთუ ცხორებასა სი-
 კუდილი უმჯობეს არს სახელსა ზედა ქრისტესსა, რათა სასუფევე-
 ლი გუაქუნდეს აღთქმულთა მისთა, რომელსა იტყუის: «რომელმან
 წარიწყმიდოს თავი თუისი ჩემთუის, მან პოვოს იგი».

რქუა მას კათალიკოზმან: „გიხილვან საქმენი, რომელნი არა- 25
 ვინ ნათესავთა შენთაგანმან იხილნა, შეწევნანი ქრისტეს-მიერნი;
 რამეთუ უწყის სიბრძნემან შენმან, ვითარმედ მტერი იგი, გა-
 მომცდელი ჩუენი, აცილობს ღმერთსა ჩუენსა, ვითარცა იგი იობის-
 M 396 თუის; რამეთუ ღმერთი მიუშუებს მოძულეებულთა მათ თუისთა | წარ-
 წყმედად, ხოლო შეეუარებულთა თუისთა განღმერთობად. იყავ შენ 30
 ვითარცა გაზრახოს შენ ღმერთმან, დაღაცათუ არა მოჰკუდეთ“¹⁴. და
 ამით სიტყუითა ამხილა, ვითარმედ წყობასა მას არა დარჩეს და
 ქ 208 რქუა: | „არა ხოლო თუ ქართლი მიეცეს განსარყუნელად, | არამედ
 A 226

¹ ძლიერი არა A. ² ტყუე A, ტყუე M. ³ და < A. ⁴ გარდავიდის A.
⁵ ლობიტისასა M, ლობატისასა B. ⁶ ნოსარამდე M, ნოსორადმდე B. ⁷ გორგასა-
 ლი MB. ⁸ წინა ციხესა თუით შედგა MB. ⁹ ჯუნბერ M, ჯუნზერ B. ¹⁰ და < A.
¹¹ ბიერიტიანი B, ბიერიტიან M. ¹² კამბეჩისანი M. ¹³ + და მელის-ციხე MB.
¹⁴ მოჰკუდეთ მოკუდეთ M, მოკუდეთ, მოკვდეთ B.

იელუსალემიკა, რომელ არს მშობელი შვილთა ნათლისათა“. და რქუა [შეფემან]: „დადევ ეკლესიასა შინა რაჟდენ წმიდისასა, რომელ არს პალატა¹ შინა უჯარმოსასა რომელი² აღმიშენებია, და ვეკუ³, ვითარმედ ყოველნი ქალაქნი გარემოს უჯარმოსა იძლიენენ, რამეთუ მტკიცენი და ძლიერნი ზღუდენი აქა დაესხენით“. და ყო კათალიკოზმან ეგრე. ხოლო ებისკოპოზნი ყოველნი⁴ წმიდანი მუნ შეკრბეს. და იყო ლაშქარი ვახტანგისი ორას ორმოცი ათასი⁵, ხოლო სპარსთა—შუიდას ორმოცი ათასი“. და განყო ვახტანგ ლაშქარი მისი სამად, და კლდით კერძო მიავლინა ქუეითი, და ერთ-კერძო მიავლინა პატიახშნი⁷ და სპასპეტნი; და სადათ სპარსთ მეფე იყო, მუნ თუით მივიდა ვახტანგ, რამეთუ⁸ ათასითა სპითა⁹.

ღამესა ნისლოვანსა განცისკრებასა ოდენ დაესხა ვახტანგ სპარსთა ზედა და რქუა ყოველსა ერსა მისსა: „ყოველი კაცი, M 397 რომელი დარჩეს სიკუდილისაგან, მტერთა ჩუნთაგანისა თავი ანუ ქელი არა გამოიტანოს, ჩუნ მიერ მოკუედინ იგი“. და ცისკარი რა¹⁵ აღელებოდა, დაესხა და შევლო ვიდრე პალატადმდე მეფისა; და შევიდა კარავსა შინა მეფისასა და მეფე შეესწრა ცხენსა ზედა, და A 227 ძე მისი ბარტამ მოკლა და მოჰკუეთა თავი მისი. და მუნ |შინა სპარსმან ვინმე სცა ისარი მკერდსა ვახტანგისსა, და¹⁰ იყო ბრძოლა შუა დღემდე; და სძლო ვახტანგ სპარსთა მათ, და მოკლა მათგანი²⁰ ვითარ ას ოცდაათი ათასი; და სპათაგან ვახტანგისთა მოკულა ვითარ ოცდარვა ათასი; და წარჰვიდეს ნატყუნავი ცხენი ორი ათასი¹¹, და სრულიად ვერ იოტნეს სიმრავლისაგან. და აიყარა მუნით სპარსთ მეფე და ჩადგა რუსთავსა. ხოლო დამძიმდა წყლულება ვახტანგისი, რამეთუ შეწეულ იყო ისარი ფირტუად. და წარვიდა უჯარმოს,²⁵ და უბრძანა სპასალართა ქართლისათა, რათა ადგილსავე დგენ.

ცნეს სპარსთა, ვითარმედ დამძიმდა ვახტანგ, მოაჯრეს ტფილისი ქალაქი და არმაზი ქართლი¹². ხოლო მცხეთა ვერ M 398 დაიპყრეს, გარნა რომელნი ზღუდესა გარქენით იყუნეს, მოაჯრნეს, კ 209 რომელნი იგი მუხრანით და არაგუსა ხერთვისისა იყო¹³. |ხოლო ბერძენთ მეფე, სიმამრი ვახტანგისი, მოკულა, და დაჯდა ძე მისი. გამოვიდა სპერად, გამოსულად ქართლს, და ვითარცა ცნა სიმძიმე³⁰

¹ რომელ პალატა B, რომელი რაბატასა M. ² რომელი <MB. ³ ვევეკუ A. ⁴ ყოველნი A. ⁵ ას ორმოცი ათასი B, ორას ორმოცდარვა M (აღრეულია სჰ-ი [240.000] და სჰ-ი [248]). ⁶ შუიდას ორმოცდა რვა M (აღრეულია იჰ-ი [740.000] და იჰ-ი [748]). ⁷ პატიახშნი MB, პატიოსანი A. ⁸ რამეთუ A, ვითარ MB. ⁹ ასი ათასითა კაცითა B, < M. ¹⁰ სადა A. ¹¹ ასი ათასი B, ს'ნ M. ¹² ტფილისი და არმაზი ქალაქი MB. ¹³ ხერთვისისა B, ხერთვისისა M.

ვახტანგისი ¹, დაადგრა კარნუ-ქალაქსა, და მივიდა მუნ ხუასრო. [შეიბნეს ხუასრო] ² და კეისარი კარნიფორას ³, და დაივოცა ⁴ ორ-
თაგანვე სპათა, რომელი იქმნა სისხლის მდინარე, და მის მიერ
ეწოდა ადგილსა მას კარნიფორა, რეცა სისხლის მუცელი ⁵. და ვერ
A 228 სძლეს | ერთმანერთსა, რამეთუ სპანი ორთანივე დაივოცნეს, და შეექცა 5
ხუასრო გზასა ქართლისასა. ხოლო ვახტანგ შეიტყო სიკუდილი თა-
ვისა თუისისა, და მოუწოდა კათალიკოზსა და ცოლსა თუისისა და
ძეთა და ყოველთა წარჩინებულთა, და თქუა: „მე ესერა წარვალ
წინაშე ღმრთისა ჩემისა, და ვმადლობ (და) სახელსა მისსა, რომელ-
მან არა დამაკლო წმიდათა მისთა. აწ გამცნებ თქუენ, რათა მტკი- 10
ცელ სდგეთ სარწმუნოებასა ზედა და ეძიებდეთ ქრისტესთვის სი-
კუდილსა სახელსა მისსა ზედა, რათა წარუვალი დიდება მოიგოთ“.
M 399 და რქუა ყოველთა წარჩინებულთა: „თქუენ მკუ-
[ი]დრნო ქალაქისანო ⁶, მოივსენენით კეთილნი ჩემნი, რა-
მეთუ პირველად სახლისა ჩემისა მიერ მიიღეთ ნათელი საუკუნო, 15
და მე ჯორციელებრითა დიდებითა გადიდენ თქუენ, ნათესავთა და
სახ(ე)ლსა ჩუენსა ნუ შეურაცხ-ჰყოფთ, და სიყუარულსა ბრძანებათსა
ნუ დაუტეობთ“.
და რქუა ძესა თუისისა დაჩის: „შენ ხარ პირმშო
შვილი ჩემი, და შენდა მიმიცემია გუირგუინი მეფობისა ჩუენისა, და
ნაწილად ძმათა შენთა მიმიცემია ტასის-კართგან და წონდიგან 20
ვიდრე სომხითამდე და საბერძნეთამდე, საზღვარი აფხაზეთისა.
რომელი ⁷ მოცემულ არს ეგრის-წყალსა და კლისურასა შუა, იგი
A 229 თუით ძმათა შენთა დედისა ⁸ არს, და იგი აქუნდეს მათ, და იყუ-
ჰ 210 ნენ შენდა ერისთავად მორჩილებასა ქუეშე ნათესავისა შენისასა“.
და მოუწოდა ნასარ ერისთავსა წონდისისასა, და არტვაზ ერისთავ- 25
სა კლარჯეთისასა, და ბივრიტიანსა, ერისთავსა ოძრჯისასა ⁹, და მათ
მიათულა ცოლი თუისი ელენე და შვილნი მისნი, რომელსა ერ-
ქუა ლეონ და მირდატ, და შევედრა მათ სამთა ერისთავთა ცრემ-
M 400 ლითა და შეხედვითა ¹⁰ ღმრთისათა.

მაშინ დღე იყო სასჯელი [ნა] წარჩინებულთა და ყო- 30
ველსა ერსა ზედა, და იტყუებდეს ყოველნი და ისხმიდეს ნაცარსა
თავთა ზედა მათთა, და ინატრიდეს სიკუდილსა თავისა თუისისასა
და ჯმისაგან ტირილისა და გოდებისა იძრვოდა ქუეყანა, და მორ-
წმუნე ¹¹ ერი ჰნატრიდა მეფესა, რამეთუ ქრისტესთვის მოიკლა ვახ-

¹ ვახტანგისი A, გორგასლისა M, გორგასლისა B. ² < A ex homoiote-
leuto. ³ კარნიფორას A. ⁴ დაივოცა A. ⁵ სისხლის მოცუალი M, სისხლსა. ცხენი
მუცელითა აპობდა სისხლსა B. ⁶ ქართლისანო MB. ⁷ რამეთუ A. ⁸ ძმათა შენთა
და დედისა (+მათისა B) MB. ⁹ ოძრჯისასა A. ¹⁰ შეხედვითა MB. ¹¹ მორმუნე .1.

ტანგ. და დაეფლა მცხეთას საკათალიკოზოსა სუეტსა თანა, რომელ-
ჭ 213 სა შინა არს ღმრთივ-აღმართებულისა სუეტისაგან | დაპყრობით.

და დაჯდა მეფედ ძე მისი დაჩი საყდარსა მამისა თუისისასა.
ხოლო ცოლი და ორნი ძენი ვახტანგისნი წარიყვანნეს სამთა
ერისთავთა, დაიპყრეს დასავლეთი ქართლისა, რომელი მისცა ვახ- 5
ტანგ. და დასხდეს წონდას ქალაქსა, და ზაფხულის და ზამთრის
იყუნინან ოძრტეს¹, და არა ეწოდა მათ მეფედ, არამედ ერისთავთა
მთავრად, და იყუნენ მორჩილებასა ძმისა მათისა დაჩი მეფისასა.

ამან დაჩი მეფემან იწყო (შენებად) შემდგომად
A 230 სიკუდილისა | ვახტანგისა შენებად ქართლისა, რამეთუ მოოჯრე- 10
ბულ იყუნეს ყოველნი ჯეგნი ქართლისანი, თუნიერ კახეთისა და
M 401 კლარჯეთისა და ეგრისისა, და განასრულნა ზღუდენი ტფილისისა-
ნი; დავითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შე(ე)ქმნა სახლად სამეფოდ. და
მოკუდა პეტრე კათალიკოზი და დაჯდა სამოელ. და მეფემან მია-
თულა მას მცხეთა, რამეთუ ეგრე ებრძანა მეფესა ვახტანგს. ამანვე 15
მეფემან დაჩი დაპაღიჯა² მთეულთა კახეთისათა, რათა აღიარონ
ქრისტე. ხოლო მათ არა ინებეს, და განდგეს ყოველნი ნოპატელნი³.

ხოლო ორთა მათგან(თა) ძეთა ვახტანგის[თა], ნა-
შობთა ბერძნისა ცოლისათა, მოკუდა რომელსა ერქუა ლეონ, და
დარჩა მირდატ⁴. ამას მირდატს⁵ ევაჰრა ძმა მისი დაჩი, მეფემან გაუ- 20
ჭ 214 ცვალა ქუეყანა⁶, აღიღო მირდატისაგან ეგრის-წყალსა და კლიქსუ-
რასა შუა მირდატისა დედული, საზღვარი საბერძნეთისა, და მისცა
ნაცულად ჯავახეთი ფარვანითგან მტკურამდე⁷, ტაისის-კარითგან
ვიდრე სპერამდე; ერისთაობდა მუნ, და იყო მორჩილ ძმისა თუისისა,
დაჩი მეფისა. ამან აღაშენა ჯავახეთს ეკლესია წყაროსთავისა. და 25
მოკუდა დაჩი თორმეტისა წლისა⁸. დაჯდა ძე მისი ბაკურ, და მო-
კუდა ბაკურ ცამეტისა წლისა⁹. და დაჯდა ძე მისი მეფედ ფარსმან.
A 251 და მოკუდა კათალიკოზი სამოელ, და დაჯდა კათალიკოზად თავ-
M 402 ფეჩაგ. და ვახტანგისითგან. ესე მეფენი მშუილობით იყუნეს, და
შვილნი მირდატისნი მონებდეს შვილთა დაჩისთა. 30

ამისა ფარსმანის მეფობასა მოვიდეს სპარსნი.
მოაოჯრეს ქართლი და რანი¹⁰, ხოლო ფარსმან, მეფემან ქართ-
ველთამან, ითხოვა სპარსთ მეფისაგან, რათა არა მოაოჯრნეს ეკლე-
სიანი, და იპყრას ქართლი სჯულსა ზედა ქრისტესსა. რამეთუ მას

¹ ოძრტეს A. ² დაპაღიჯა M, დაიპატიჯა B. ³ ნოპატელნი M, ნოპაპ-
ტელნი B. ⁴ მირდატ A. ⁵ მირდატ A. ⁶ ქუეყანა A. ⁷ + და დაიპყრა მირდატ, ძე-
მან ვახტანგისმან ფანავრითგან (ფარავნით B) და MB. ⁸ მოკვდა დაჩი მეფე M.
იმეფა დაჩი თორმეტ წელ, და მოკუდა დაჩი მეფე B. ⁹ მოკუდა ბაკურ M, და
იმეფა ათცამეტ წელ და მოკუდა ბაკურ B. ¹⁰ რანი < B.

ჟამსა ბერძენნი უცალო იყუნეს; დასავლით მტერნი აღდგომილ იყუნეს
კ 215 და ვერ შემძლებელ | იყუნეს შეწევნად ქართველთა და წინააღდგო-
მად სპარსთა. მაშინ სპარსთ მეფემან ისმინა ვედრება მისი და და-
იკვნა ეკლესიანი; ხოლო ფარსმან დაუწერა მორჩილება და მსახუ-
რება, და წარვიდა სპარსთ მეფე¹. მიერთგან განიყუნეს ნათესავნი 5
ვახტანგ მეფისანი: და დაჩისანი მორჩილობდეს სპარსთა, ხოლო
შვილნი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა.

მოკულა ფარსმან თოთხმეტისა წლისა² და დაჯდა მეფედ ძმისწუ-
M 403 ლი მისი, რომელსა ერქუა ფარსმანვე, და იყო იგი მორწმუნე ვითარ-
A 232 ცა³ მამის | ძმა მისი, და მატა ყოველთა ეკლესიათა შემკობა. მოკულა 10
კათალიკოზი ჩერმაგ, და ამან ფარსმან მეფემან დასუა საბა. აქათგან
არღარა მოიყვანებდეს კათალიკოზსა საბერძენთით, არამედ ქართ-
ველნი დასხდებოდეს, წარჩინებულთა ნათესავნი. და მოკულა კა-
კ 216 თალიკოზი საბა, და მანვე მეფემან დასუა | ვალეთი⁴.

მისვე ფარსმანის-ზე მოვიდა იოვანე შუამდინარით, რომელსა 15
ეწოდა ზედაზადნელი, განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი
სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა, რომელმან ქმნა
ნიშები და სასწაულები მრავალი, მან და მოწაფეთა მისთა, რომელ-
მან განაკუთრენის ყოველნი ქართველნი; დაიწერა ცხორება და სას-
წაულნი მათნი, დაისხნეს ეკლესიათა შინა ქართლისათა. 20

და მეფობითგან მირიან მეფისა, ვიდრე მეფობადმდე მეორისა
ფარსმანისა, გარდაჟდა წელი ორასი, და მეფენი გარდაიცვალნეს
თორმეტნი⁵, და ვახტანგისითგან⁶ კათალიკოზნი გარდაიცვალნეს
რვანი, და მოკულა ფარსმან.

დაჯდა მეფედ ძე მისი ბაკურ. ესე იყო მორწმუნე და 25
M 404 მაშენებელი ეკლესიათა; ამან | განამრავლნა⁷ ეკლესიანი და მღვდელნი
A 233 სამეფოსა შინა მისსა და განწმიდა ქართლი ყოვლისა უსჯულოე-
ბისაგან. და მოკულა კათალიკოზი ელათი⁸, და მან მეფემან დასუა
კ 229 |კათალიკოზი მაკარი. ამას ჟამსა მეფობდა სპარსეთს, რომელსა ერ-
ქუა ურმიზდ⁹. და მასვე ჟამსა იყო სომხითს კაცი ერთი, გული¹⁰ მთა-
ვართა, სახელით ვასქენ. და ესუა მას ცოლი, ასული მთავართა,
რომელსა ერქუა შუშანიკ, შვილი ვარდანისი. ხოლო ამა ვასქენს
ეუფლა ეშმაკი და განიზრახა მიქცევა ცეცხლის-მსახურებად, წარ-
ვიდა წინაშე სპარსთ მეფისა, დაუტევა სჯული ქრისტესი, და იქმნა
ცეცხლის-მსახურ. ხოლო სპარსთ მეფემან წარმოგზავნა იგი ნიჭითა 35

¹ მეფე A. ² მოკვდა ფარსმან M, იმეფა ფარსმან თოთხმეტ წელ, და მოკულა ფარსმან B. ³ ვითარცა <A ⁴ ველათი M. ველოიზ (ველავიოს) B. ⁵ თოთხმეტი B, იდ M. ⁶ ვახტანგისთგან A. ⁷ განმრავლნა AM. ⁸ ელათი M, ველოიზ B. ⁹ ურმიზდ A. ¹⁰ შვილი MB.

დიდითა ერისთავად რანისა. ვითარ¹ მოვიდა და ცნა ცოლმან მისმან შუშანიკ ქმრისა მისისაგნით დატეობა სჯულისა, არღარა ერჩდა ცოლებად², დაივიწყა სიყუარული ქმრისა თუისისა, ყოვლითა გულითა შეუდგა ქრისტესა და აღასრულებდა მცნებათა მისთა.

მაშინ ვასქენ შეუდგა მრავალ-ლონედ, პირველად⁵ ლიქნითა და ედერებითა და ნიჭის მიცემითა, და შემდგომად შე-
M 405 აგდო | სატანჯველთა შინა დიდთა, როქმელ სიგრძისაგან ვერ დაე-
A 234 წერენ ლუაწლნი წმიდისა შუშანიკისნი, და მოკლა იგი ქმარმან მის-
მან ვასქენ, ერისთავმან რანისამან. მაშინ ბაკურ, მეფემან ქართ-
ველთამან, მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა, და შემოკრიბნა ლაშქარ-
10 ნი ფარულად, და წარემართა ვასქენს ზედა. ხოლო ვასქენ ველსა გარე დგა, კიდესა მტკურისასა, სადა მიერთვის მტკუარსა მდინარე ანაკურტისა, დაესხა და შეიპყრა ვასქენ. დაჭრეს წურილად და ასონი მისნი მიჰკიდნეს ხეთა; ხოლო³ გუამი წმიდისა შუშანიკისი წარმოიღეს დიდითა პატივითა, და დაფლეს ცორტავს. ამან ბაკურ¹⁵ მეფემან წარგზავნა მოციქული წინაშე სპარსთ მეფისა. აუწყა ესე ყოველი, და ითხოვა მისგან შენდობა. მაშინ მეფემან განიზრახა გონებასა თუისსა და თქუა: „უკეთუ შევრისხნე ქართველთა, განერ-
თნენ ბერძენთა იგინი“. და შენდობა აღირჩია: გამოგზავნა მოცი-
ქული ბაკურისი პასუხითა კეთილითა, და ყოველი გმობა და ბრა-
20 ლობა ვასქენ მოკლულისა უბრძანა; ამართლა ბაკურ სიკუდილსა
ქ 230 მისსა, და წარგზავნა რანს და მოვაკანს სხუა ერისთავი, რომელსა
M 406 A 235 ერქუა დარელ⁴. და უბრძანა, რათა კეთილად მეგობრობდეს ქართ-
ველთა ზედა.

და მოკუდა⁵ კათალიკოზი მაკარი, და მანვე მეფე-
25 მან დასუა სუიშონ კათალიკოზად. და მოკუდა ბაკურ და დარჩეს შეილნი მისნი წურილნი, და ვერ იპყრობდეს მეფობასა. მაშინ მე-
ფემან სპარსთამან ურმიზდ მისცა ძესა თუისსა რანი და მოვაკანი, რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი. მოვიდა და დაჯდა ბარდაეს, და უწყო ზრახვად ქართველთა ერისთავთა⁶, აღუთქუა კეთილი დიდი,
30 და დაუწერა საერისთოთა⁷ მამული⁸ ლიქნითა. და გააგდეს ერის-
თავთა⁹ და თუის-თუისად ხარკსა მისცემდეს ქასრე ამბარვეზსა. და შეილნი ბაკურისნი დარჩეს მთეულეთს კახეთისასა, და ნათესავნი მირდატისნი, ვახტანგის ძისანი, დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთი-

¹ ვითარმედ *A*. ² ცოლად *MB*. ³ ხოლო *A*. ⁴ დარელ *AM*, დარიელ *B*.
⁵ მოაკუდა *A*. ⁶ ერისთავთა ქართლისათა *MB*. ⁷ ერისთავთა *M*, საერისთაოთა
მათთა *B*. ⁸ მამულები შეილითი შეილად (შვილამდე *M*) და ესრეთ წარიბირ-
ნა *MB*. ⁹ განდვეს ერისთავნი *MB*.

სათა. სხუა ყოველი ქართლი, სომხითი და ასფურანგი¹, დაიპყრეს სპარსთა და ბრძოდეს ბერძენთა.

შემდგომად ამისსა მცირედთა წელთა იქმნნეს შფოთნი დიდნი სპარსთა შინა, რამეთუ შემოვიდა თურქთა მე-
M 407 ფე სპარსეთს² შინა; მოვიდეს ბერძენნი, და ეწყუნეს სპარსთა⁵
A 236 შუამდინარეს, და შევიდეს სპარსეთს; იწყეს ტყუენვად სპარსეთისა. მაშინ ქასრე ამბარეზმან დაუტევა რანი, ქართლი, და წარვიდა შუელად მამისა თუისისა. ესრეთ რა უცალო იქმნნეს სპარსნი, შეითქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუემონი, წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა, და ითხოვეს, რა-
10 თა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა, რათა იყუნენ ერისთავად თუის-თუისად საერისთაოსა შეუცვალებელად. მაშინ კეისარმან აღასრულა თხოვა მათი.

და მოსცა ძმისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენთა მეფისა ასული³, რომელსა ერქუა გუარამ, რომელი
15 შთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს.

ჭ 234 ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კულაპარატობა, და წარმოგზავნა მცხეთას.

მოკუდა კათალიკოზი სუიმონ და დაჯდა სამოელ.

და შეილნი ბაკურ მეფისანი, ნათესავნი დაჩისანი, ვახტანგის
20 ძისანი, რომლისადა მიეცა მეფობა ვახტანგ მეფესა, ივინი დარჩეს კახეთს. დაიპყრეს კახეთი და ერეთი იორითგან, და დასხდეს უჯარ-
A 237 მოს, | და იყუნეს მორჩილებასა კულაპარატისსა. მაშინ წარმოსცა
M 408 კეისარმან ვანძი დიდი გუარამ კულაპარატისა თანა, და უბრძანა, რათა მით გამოიყვანნეს ჩრდილოთ ლაშქარნი და შეაერთნეს თანა
25 სპანი ქართველთანი, და შეგზავნნეს სპარსეთს. ხოლო გუარამ ყო⁴ ეგრე: გამოიყვანნა ოვსნი, დურძუკნი და დიდონი, წარუძღუნა წინა ერისთავნი ქართლისანი. შევიდეს არდაბადაგანს, დაუწყეს ტყუენვადა. და ესევითარნი ჭირნი და უცალოებანი მოიწივნეს სპარსთა ზედო.
30

მაშინ გამოჩნდა სპარსეთს კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ბარამ ჩუბინი. ესე ეწყო სპარსეთს თურქთა შემოსრულთა, ვითარცა წერილ არს განცხადებულად ცხორებასა სპარსთასა, მოკლა თურქთ მეფე და აოტა ბანაკი მათი. ხოლო სპანი იგი ბერძენთანი, რომელნი შესრულ იყუნეს სპარსეთს, შეიქცეს და 35

¹ ასფურაგნი *M*, ასფურაგანი *B*. ² სარსეთს *A*. ³ და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენისა ცოლისა *MB*. ⁴ იყო *A*.

წარვიდეს შინა, და ჩრდილონი¹ იგი, კულაპარატისა შგზაენილნი, იგინიცა წარმოვიდეს შინა; რამეთუ ვინათგან მოიცალეს სპარსთა
 A 238 თურქთაგან, შეეშინდეს, და დაქცა შიში და ძრწოლა ქართველთა სპარსთაგან². და ამან გუარამ კულაპარატმან³ იწყო ციხეთა და ქა-
 M 409 ლაქთა მაგრებად. და კულადცა წყალობა⁴ ყო ღმერთმან ქრისტი- 5
 კ 235 ანეთა ზედა; და სხუა | შუღლი დაქვარდა სპარსეთს: რამეთუ იგივე ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთ მეფესა და დასწუნა თუალნი ურმიზ[დ] მეფესა, ცოლის ძმათა მისთა⁵, და იწყეს ბრძოლად ჩუბინმან და ქასრე. იოტა ქასრე ჩუბინისაგან, და წარვიდა საბერძნეთს. და კეისარმან მავრიკ მოსცა ასული თუისი ცოლად ქასრეს, და მოსცა სპა 10
 მისი და წარმოგზავნა ჩუბინსა ზედა. იოტა ჩუბინი სპარსეთით, და ქასრემან დაიპყრა⁶ სპარსეთი.

მაშინ მავრიკ კეისარმან იურვა⁷ ქართველთათუის ქასრეს თანა და რქუა: „ვინათგან დაუტეობიათ⁸ ქართველთა კერპთა მსახურება, მუნითგან მორჩილნია ბერძენთანი⁹; რამეთუ ჟამსა შინა 15
 მძლავრებისაგან თქუენისა იქმნნეს ქართლი განრყუნილ, თუ არა სამართალი თქუენი არა არს ქართლსა ზედა. აწ ბრძანებითა ღმრთი-
 A 239 სათა, ვინათგან სრულსა სიყუარულსა ზედა ვართ მე და | შენ, ქართ-
 ლი ჩუენ შორის იყავნ თავისუფალ: მე ვარ მწე და მოურავი ქართ-
 ველთა და ყოველთა ქრისტიანეთა“.

მაშინ ერჩდა სპარსთ მეფე კეისარსა, და განთავისუფლდეს ქართლ[ველნი]; და ესე გუარამ კულაპარატი და-
 დგა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა. იყო კაცი მაშენებელი ეკლესიათა და მორწმუნე. ამან იწყო ეკლესია ჯუარის პატიოსნისა, და
 M 410 აქამომდე¹⁰ ჯუარი ველსა ზედა იყო, და ქმნა ეკლესია წელთამდე 25
 ოდენ. და მეფობდა კეთილად და უშფოთველად; არამედ ერისთავნი ქართლისანი ვერ სცვალნა საერისთოთაგან¹¹, რამეთუ სპარსთა მეფისაგან და ბერძენთა მეფისაგან ჰქონდეს სიგელნი მკუიდრობისათუის საერისთოთა მათთა, არამედ იყუნეს მორჩილებასა გუარამ კულაპარატისასა.

და მოკულა კათალიკოზი სამოელ და დასუეს სამოელვე.
 ამანვე გუარამ კულაპარატმან განაახლა საფუძველი ტფილი-
 კ 236 სისა სიონისა, | რამეთუ ნათესავნი მირიან მორწმუნისა მეფისანი ყოველთა ეკლესიათა მაშენებელნი იყუნეს.

¹ და ჩრდილონი M, და დარჩომილი B. ² სპარსთგან A. ³ კულაპარტმან A. ⁴ წყობა A. ⁵ ურმიზადს მეფის ცოლის ძმათა M, ურმიზდს მეფესა და ცოლის ძმათა მისთა B. ⁶ ქასრე და დაიპყრა A, და ქასრემ ამბარვეზმან დაიპყრა B, < M. ⁷ იურვა A, ⁸ დაუტეობ AM, დაუტეობით B. ⁹ ბერძენნი A. ¹⁰ აქამომდე A. ¹¹ საერისთომან A, საერისთოვთგან M, საერისთოთაგან B.

და მოკულა გუარამ კულაპარატი, და დაჯდა ძე მისი სტეფანო²³⁷ ნოზ¹; | მეფობისა სახელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერძენთა შიშისა-
 A 240 გან, არამედ ერისთავთა მთავრად ხადოდეს. და მოკულა სამოელ
 კათალიკოზი, და ამან სტეფანოს დასუა ბართლომე კათალიკოზად²
 ესე სტეფანოზ იყო ურწმუნო და უშიში, არა მსახურა⁵
 ღმერთსა, არა მატა სჯულსა და ეკლესიათა.

და ამა-ზე იქმნა შფოთი საბერძნეთს, რამეთუ მავრიკ კეისარსა
 M 411 განაღდა ფუქას მკვდარი, და მოკლა მავრიკ კეისარი და შვილნი
 მისნი, და დაიპყრა საბერძნეთი ფუკა მკვდარმან. მაშინ სიძემან კეი-
 სრისამან, სპარსთ მეფემან ქასრე, იწყო ძღუნად და³ ძებნად სის-
 10 ხლსა სიმამრის და ცოლის ძმათა მისთასა, შესულად და ტყუენვად
 საბერძნეთისა. განძლიერდა ბერძენთა ზედა, და ვერ წინააღუდდა
 ფუქას კეისარი; ხოლო სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, შეუშინდა
 სპარსთ მეფესა და განუდგა ბერძენთა და მიექცა სპარსთა.

მას ჟამსა ამანვე მეფემან ქასრე წარმოტყუენა¹⁵
 იელუსალიმი და წარიყვანა ძელი ცხოვრებისა; და შემდგო-
 მად ამისსა აღიღო ღმერთმინ ჳელი წყალობისა ქასრესგან, და შე-
 A 241 იპყრა ძემან თუისმან, და შესუა საპყრობილესა, და მოკულა სენითა
 ბოროტითა. ხოლო ამა სტეფანოზის-ზე მცხეთას მოაკლდებოდა და
 ტფილისი განძლიერდებოდა, არმაზი აღოჭრდებოდა და კალა აშენ-
 20 დებოდა⁴. ხოლო ძმა სტეფანოზისი, სახელით დემეტრე, აშენებდა
 ეკლესიასა ჯუარისა პატიოსნისასა; რამეთუ სენიცა იყო მის თანა
 ბოროტი, და ვერ შემძლებელ იყო განშორებად კარსა ეკლესიისასა.

და სტეფანოზ მთავრობდა ყოველსა ქართლსა ზედა, დაჯდა იგი
 M 412 ტფილისს⁵, და მორჩილობდა იგი სპარსთა. ხოლო შემდგომად²⁵
 ამისსა რაოდენთავე წელიწადთა გამოჩნდა საბერძნეთს კაცი ერთი,
 თუისი მავრიკ კეისრისა, სახელით ერაკლე. ამან მოკლა ფუკა კეი-
 სარი და დაიპყრა საბერძნეთი, განძლიერდა იგი და მოიყვანა და-
 სავლეთით თურქნი, და შეიკრიბნა სპანი⁶ ურიცხუნი, და წარემართა
 სპარსეთად ძიებად ძელისა ცხოველისა. მოვიდა პირველად ქართლს.³⁰
 და ამან სტეფანოზ განდგომა არა ინება სპარსთა, განამაგრნა ცი-
 ხე-ქალაქნი და დადგა ტფილისს⁵.

მოვიდა ერაკლე მეფე და მოდგა ტფილისსა. ხო-

¹ + ხოლო ამან სტეფანოზ B. ² კათალიკოზად კათალიკოზად A. ³ ძღუ-
 ნად და <MB. ⁴ მცხეთას მოაკლდებოდა და (კულა აღშენდებოდა) ტფილისი (და)
 განძლიერდებოდა, და არმაზი აღთხელდებოდა, კულა აღშენ[დებოდა] M, მცხეთას
 მოაკლ[დებოდა] და კალა აღშენდებოდა, ტფილისი განძლიერდებოდა და არ-
 მაზი აღთხელდებოდა B. ⁵ ტფილის A. ⁶ სპანი <A.

10. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

ლო ს ტ ე ფ ა ნ ო ზ ი ყ ო ქ უ ე ლ ი მ ვ ე დ ა რ ი და შ ე მ მ ა რ თ ე ბ ე ლ ი, დ ლ ე თ ა
 A 242 ყ ო ვ ე ლ თ ა გ ა მ ო ვ ი დ ის ¹ | კ ა რ თ ა ქ ა ლ ა ქ ის ა თ ა, და ე ბ რ ძ ო დ ის ბ ე რ -
 ძ ე ნ თ ა. მ ა შ ი ნ უ ქ ე მ ა ს წ ყ ო ბ ა ს ა ² შ ი ნ ა ჩ ა მ ო ა გ დ ე ს ს ტ ე ფ ა ნ ო ზ ³, და
 მ ო კ ლ ე ს; და დ ა ი ა პ ყ რ ა კ ე ის ა რ მ ა [ნ] ტ ფ ი ლ ის ი. ხ ო ლ ო ც ი ხ ე ს ა კ ა ლ ა -
 ს ა ს ა დ ა რ ჩ ე ს კ ა ც ნ ი, და ა რ ა მ ო ვ რ თ ნ ე ს მ ე ფ ე ს ა; ც ი ხ ი თ გ ა მ ო ლ მ ა რ თ ⁵
 ც ი ხ ის თ ა ე მ ა ნ ა გ ი ნ ა მ ე ფ ე ს ა და რ ქ ე ა: „ვ ა ც ის წ უ ე რ ნ ი გ ა ს ხ ე ნ, ვ ა ც -
 ბ ო ტ ის ა კ ის ე რ ი გ ა თ ქ ს“. მ ა შ ი ნ ბ რ ძ ა ნ ა მ ე ფ ე მ ა ნ: „დ ა ლ ა ც ა თ უ კ ა ც -
 M 413 მ ა ნ ა მ ა ნ ბ ა ს ქ რ ო ბ ი თ მ რ ქ ე ა მ ე ვ ა ც - ბ ო ტ ო ბ ა ⁴, ა რ ა ა რ ს ც უ დ ს ი ტ -
 ჯ 239 ყ უ ა მ ის ი“. და მ ო ი ლ ო წ ი გ ნ ი დ ა ნ ი ე ლ, და პ ო ვ ა მ ა ს შ ი ნ ა წ ე რ ი ლ ი
 ე ს რ გ თ: „გ ა მ ო ვ ი დ ე ს ვ ა ც ი დ ა ს ა ვ ა ლ ი თ, და შ ე მ უ ს რ ნ ე ს რ ქ ა ნ ი ვ ე რ -
 ძ ი [ს ა ა ლ მ ო ს ა ვ ე ლ ი] ს ა ნ ი“. მ ა შ ი ნ გ ა ნ ი ხ ა რ ა კ ე ის ა რ მ ა ნ და დ ა ი დ ა ს ტ უ რ ა,
 რ ა მ ე თ უ ყ ო ვ ე ლ ი გ ა ნ ე მ ა რ ჯ უ ე ბ ო ლ ა. მ ა შ ი ნ კ ე ის ა რ მ ა ნ მ ო უ წ ო დ ა ძ ე ს ა
 ბ ა კ უ რ ის ს ა, ქ ა რ თ ვ ე ლ თ ა მ ე ფ ის ა ს ა, ნ ა თ ე ს ა ვ ა ს დ ა ჩ ის ა ს ა, ვ ა ხ ტ ა ნ გ ის
 ძ ის ა ს ა, რ ო მ ე ლ ი ე რ ის თ ა ო ბ დ ა კ ა ხ ე თ ს, რ ო მ ე ლ ს ა ე რ ქ ე ა ა დ ა რ ნ ა ს ე,
 და მ ის ც ა ტ ფ ი ლ ის ი და მ თ ა ვ რ ო ბ დ ა ქ ა რ თ ლ ს ⁵, დ ა უ ტ ე ვ ა მ ის თ ა ნ ა ¹⁵
 ე რ ის თ ა ვ ი, რ ო მ ე ლ ს ა ე რ ქ ე ა ჯ ი ბ ლ ა ⁶, და უ ბ რ ძ ა ნ ა ბ რ ძ ო ლ ა კ ა ლ ის ა.
 ჯ 240 და თ უ ი თ | წ ა რ ე მ ა რ თ ა მ ე ფ ე.

შ ე მ დ გ ო მ ა დ მ ც ი რ ე დ თ ა დ ლ ე თ ა წ ა რ ი დ ე ს კ ა ლ ა
 A 243 | და შ ე ი ა პ ყ რ ე ს ც ი ხ ის თ ა ვ ი ი ვ ი. ა მ ა ნ ე რ ის თ ა ე მ ა ნ პ ი რ ვ ე ლ ა დ ⁷ პ ი რ ი
 დ რ ა ჰ კ ე ნ ი თ ა ⁸ ა ლ უ ე ს ო და რ ო მ ე ლ ს ი ტ ყ უ ი თ ა შ ე ნ ი თ ა კ ე ის ა რ მ ა ნ გ ა ნ ი -
 ხ ა რ ო ს ⁹. და შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ის ს ა ტ ყ ა ვ ი გ ა ჰ ვ ა დ ა და კ ე ის ა რ ს ა უ ჰ ა ნ ა
 მ ის წ ი ა გ ა რ დ ბ ა ნ ს: კ ა დ რ ე ბ ის ა თ უ ის მ ე ფ ის ა უ ყ ო ე ს ე. და ე ს ე ვ ი თ ა -
 რ ი თ ა ს ი კ უ დ ი ლ ი თ ა წ ა რ ე გ ნ ე ს ს ტ ე ფ ა ნ ო ზ და მ ს ა ხ უ რ ნ ი მ ის ნ ი. ა მ ის -
 თ უ ის უ ყ ო ე ს ე ლ მ ე რ თ მ ა ნ მ თ ა ვ ა რ ს ა მ ა ს ს ტ ე ფ ა ნ ო ზ ს ¹⁰, რ ა მ ე თ უ ¹¹
 M 414 ა რ ა მ ა დ ლ ო ბ ი თ ა ¹² ლ მ რ თ ის ა თ ა ც ხ ო ნ ე დ ე ბ ო | და: მ ო რ წ მ უ ნ ე თ ა ე მ ტ ე -
 25 რ ე ბ ო ლ ა და უ რ წ მ უ ნ ე თ ა მ ო ყ უ რ ო ბ დ ა.

ქ 241 | მ ა შ ი ნ კ უ ა ლ ა დ წ ა რ ი დ ე ს ბ ე რ ძ ე [ნ თ ა] ს ა ზ ლ ვ ა რ ი ქ ა რ -
 თ ლ ის ა: ს პ ე რ ი და ბ ო ლ ო კ ლ ა რ ჯ ე თ ის ა, ზ ლ უ ის პ ი რ ი ¹³. და შ ე ი ლ ნ ი
 ს ტ ე ფ ა ნ ო ზ ის ნ ი დ ა რ ჩ ე ს კ ლ დ ე თ ა შ ი ნ ა კ ლ ა რ ჯ ე თ ის ა თ ა, ხ ო ლ ო ყ ო ვ ე ლ ი
 ქ ა რ თ ლ ი დ ა ი ა პ ყ რ ა ა დ ა რ ნ ა ს ე ¹⁴, ბ ა კ უ რ ის ძ ე მ ა ნ, მ თ ა ვ რ ო ბ ი თ, და მ ე ფ ის ³⁰
 ს ა ხ ე ლ ი ვ ე რ ც ა მ ა ნ ი ა პ ყ რ ა ¹⁵, და ე რ ის თ ა ვ ი ი ი ვ ი თ უ ის - თ უ ის ს ა ს ა ე რ ის -
 თ ო ს ა ზ ე დ ა შ ე უ ც ვ ა ლ ე ბ ე ლ ა დ მ ო რ ჩ ი ლ ო ბ დ ე ს ა დ ა რ ნ ა ს ე მ თ ა ვ ა რ ს ა.

¹ გამოვიდის გამოვიდის A. ² წყობასა MB, წელიწადსა A. ³ სტეფანოზ A. ⁴ ვაც-ბოროტობა AM. ⁵ და მთავრობა ქართლისა MB. ⁶ ჯიბლაა A, ჯიბლა MB. ⁷ პირველად A. ⁸ დრაჰკენითა <A. ⁹ რომელ კეისარმან სიტყუითა მისითა განიხარა M, რომელ სიტყუითა მისითა კეისარმან განიხარა, რომელი თქვა სადიდებელი მეფისა ერაკლესი B. ¹⁰ სტეფანოზ A. ¹¹ რამეთუ <A. ¹² მინდობითა MB. ¹³ ბირი A. ¹⁴ ქარდთლირნასე A. ¹⁵ იკადრა MB.

ქ 242 |ხოლო ერაკლე შევიდა ¹ სპარსეთად, და მოკლა ხუასრო მეფე, და წა-
რილო ბაღდადი, და წარმოიყვანა ძელი ცხოვრებისა, უკუმოიარა გზა
A 244 ქართლისავე, მეშუიდესა წელსა რათგან ჩაველო. | და ეკლესია ჯუარის
პატიოსნისა და სიონი ტფილისისა გაესრულნეს ადარნასე ქართლისა
ქ 243 მთავარსა. მაშინ ერაკლე |მეფემან წაახსნა მანგლისით და ერუშეთით 5
ფიცარნი და შამშუქალნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, რო-
მელნი მოცემულ იყუნეს კოსტანტინესგან მირიანისდა.

შეწუხნა ადარნასე ², ქართველთ მთავარი, და
M 415 ევედრებოდა კეისარსა, რათა არა წარიხუნეს ნიჰნი იგი
ღმრთისა-მიერნი. არა ისმინა კეისარმან ვედრება მისი და წა- 10
რიხუნა.

ხოლო ამის ადარნასეს-ზეე გარდაიცვალნეს სამნი კათალიკოზ-
ნი: იოვანე, ბაბილა და თაბორ. მოკულა ადარნასე, დადგა ³ მის
წილ ძე მისი სტეფანოზ. ესე სტეფანოზ იყო უმეტეს ყოველთა
ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნე და განმწმედელი სჯუ- 15
ლისა, მაშენებელი ეკლესიათა, და მან მოადგნა ზღუდენი ეკლესია-
თა ჯუარისა პატიოსნისათა, და აღაშენნა დარბაზნი, და დაუწერა
კრება ⁴ ყოველთა პარასკევთა, და მუნ შეკრიბნა ყოველნი ებისკო-
პოზნი და მღღელნი მის ადგილისანი კათალიკოზის თანა, წინაშე

A 245 პატიოსნისა ჯუარისა; აღიდიან პარასკევი ⁵. ხოლო საკათალი- 20

ქ 244 |კოზოსა არიან კრებანი ყოველთა ხუთშაბათსა ⁶, და აღიდიან წმიდა
სიონი, ვითარცა დიდსა ხუთშაბათსა, საიდუმლოსა ჯორცსა და სი-
სხლსა ქრისტესსა. ხოლო მცხეთას საეპისკოპოზოსა არიან ⁷ ყოველ-
თა სამშაბათთა ⁸ კრება და ვსენება პირველ-მოწამისა ⁹ სტეფანესი
და ყოველთა მოწამეთა, და დიდისა მის განძლიერებისა 25
სპარსთასა, რომელ წამებულ იყუნეს აბიბოს [ნ]ეკრესელ ების-

M 416 კოპოზნი, რამეთუ მოაქცივნა უმრავლესნი მთეულნი არაგუისა აღმო-
სავალით. ხოლო პატიოსანი გუამი მისი დადევს მცხეთას, საეპის-
კოპოზოსა, სამარხავსა ებისკოპოზთასა. და დღესასწაულსა უფროს
ყოველთა დღესასწაულთასა შეკრბიან და [ა]ღიდებდიან ღმერთსა. 30

მათჟამთა გამოჩენილ იყო მომად ¹⁰, ნათესავი ისმაელისი, მო-
ძღუარი სარკინოზთა სჯულისა, და ყოველი არაბია და იამანეთი ¹¹
დაიპყრა, და მოკულა იგი. დადგა მის წილ აბოზიქარ, და შევიდა
სპარსეთს. რამეთუ ვინათგან შესრულ იყო ერაკლე მეფე სპარსეთს

¹ შევიდა შევიდ .1. ² ადარნასა .1. ³ დაადგა .1. და დადგა M, და დაჯდა B.

⁴ კრება <.1. ⁵ + ვითარცა დიდი პარასკევი MB. ⁶ ხუთშაბათთა MB. ⁷ არნ B.

⁸ შაბათთა B. ⁹ მირველ-მოწამისა .1. ¹⁰ მოწამად M, მაჰმედ B. ¹¹ იამანათე A, იმანეთი M.

და განერყუნა სპარსეთი, არავინ იყო წინააღმდეგომ¹ სპარსეთს. ამან აბიბაქარ აგარიან[მან] დაიპყრა | სპარსეთი, შევიდა ბაღდადს, მძლავრობით დაუტეობია² უმრავლესთა სპარსთა ცეცხლის-მსახურება, და მოაქცივნა სარკინოზად. და მოკულდა იგი, და დადგა ომარ, და განძლიერდა უმეტეს იგი. უთხრეს მეფესა ერაკლეს, ვითარ შემოვალნ³ აგარიანნი შამად და ჯაზირეთად, რომელ არს შუამდინარე. და გამოვიდა ერაკლე ფილისტიმად, რათა ეწყოს მუნ. ხოლო იყო მონაზონი, კაცი ღმრთისა, და მან რქუა მეფესა: „ივლ-
 კ 245
 M 417 ტოდე, რამეთუ | უფალმან მისცა აღმოსავლეთი და სამხრეთი⁴ სარკინოზთა, რომელ არს სარას ძა[ლ]ლთა“⁵. და მონაზონისა მის სიტყუითა⁶ ესე უთხრეს ერაკლე მეფესა ვარსკულავთ-მრაცხველთა⁷ და სრულთა მისანთა.

აღაშენა ერაკლე სუეტი და მას ზედა დაწერა: „მშუიღობა, შუამდინარეო და ტფილისო⁸, ვიდრემდის წარტდენ შუიდნი შუიდუელნი“. შუიდუელისათუის ესრეთ პოვეს⁹ ეპი განსაზღვრებული⁹ ფილასოფოსთა რმისტორმან იჯინტონის¹⁰ წიგნთა შინა¹¹, რომელ არს ორმოცდაათი¹² წელი. ხოლო მომადის გამოჩინებადმდე¹³ გარდასრულ იყუნეს წელნი ცხრაას¹⁴ ოცდაშუიდნი. მაშინ ყოველნი | ნათესავნი ბერძენთანი ჰფლვიდეს ქუეყანათა შინა განძსა, რათა რაჟამს გამოვიდენ, პოვენ განძნი იგი და არლა-
 A 247 რა ნახონ ჰირი იგი წაღებასა და კუალად გამოღებასა.

და აღმოვლო ერაკლე კეისარმან გზა რანისა და მეორედ შემოვიდა ქართლად. და რქუა ნათესავსა სპარსთასა¹⁵, რომელნი შემოლტოლვილ იყუნეს სარკინოზთაგან, უკეთუ: „უწყით, ვითარმედ დასრულდა მეფობა თქუენი, და უტევეთ ჩრდი-
 25 ლო და შემ[ო]ვედით ჩუენ თანა“¹⁶. და მათ დაუტევეს ქუეყანა
 M 418 ნა ესე, და დაფლნეს განძნი მათნი; რომელნიმე წარჰყვეს, და რომელნიმე დადგეს, და შეიქმნენ¹⁶ ყოვლისა საგანძურისა გუჯარნი. და რა გუჯარი დაწერეს, აღწერეს ნათესავი თუისი, რათა, ოდეს გამოვიდეს ბერძენნი, მით გუჯრითა მოიძიებენ ნათესავნი მათნი და 30 თუითოეულად განუყონ ქუეყანა და განძი.

2 247 |ხოლო სტეფანოზს ესხნეს ორნი ძენი, არჩილ და მიპრ. და განუყო ყოველი ხუასტაგი სამეფოსა მისისა, საგანძური ოქროსა

¹ წინააღმდეგომ A. ² დაატევებინა M, დაატეობინა B. ³ შემოვლეს M, შემოვლენ B. ⁴ სამხრითი A. ⁵ რომელ არს თარგმანი სარას ძალითა M, რომელ არს თარგმანი მისი სარას ძალი B. ⁶ სიტყუათა A. ⁷ ვარსკულავთა-მრიცხველთა MB. ⁸ ფილისტიმო M, ფილისტიმო B. ⁹ განსაზღვრებული A. ¹⁰ პრიმის ტროსამან (ტროსმან B) იჯინტონის MB. ¹¹ + სარკინოზთათუის M, რომელ არს სარკინოზთათუის B. ¹² ომოცდაათი. ¹³ ააღქსანდრეს წელთაგან M, ააღქსანდრესითგან B. ¹⁴ ცხრაას < A. ¹⁵ სპარსთასა A. ¹⁶ შეიტანნეს MB.

ქ 248 და ვეცხლისა, თუალთა | პატიოსანთა: და ნახევარი წარიღო ქუეყანასა
A 248 რი საქონელისა თუისისა მისცა არჩილს, უმრწემესა ძესა თუისისა.
ხოლო არჩილ დაფლა საგანძური უფროსი ჳეესა კახეთისასა, ხოლო
სამსახურებელნი ოქროსა და ვეცხლისანი ჳეესა უჯარმოსასა, 5
და საგანძური ქართლისა და ჳავახეთისანი დასხნა გორს, რომელი
მანვე ერაკლე განაჩინა სამალავად განძთა მათთუის, რომელნი
თანა ვერ წარქონდეს. სახელი გორისა² მის არს ტონითიო³ და
თარგმანებით „მთა ოქროსა“. და დასუა მას ჳედა ტილისმი, რათა
ვერვინ შეუძლოს გამოღებად. ხოლო საგანძური ყოველთა ქართლისა
ეკლესიათანი დაფლნა⁴ დიდისა სიონისა აჩრდილსა მცხეთას.
M 419 და შემდგომად მცირედთა | ჳამთა შევიდა არჩილცა ეგრისადვე.
ქ 249 რამეთუ მოიწია [ამი]რა აგარიანი ქართლად, რომელსა ერქუა
ყრუ მურვან, ძე⁵ მომადისი, რომელი წარმოვედინა ეშმის⁶ ამამომლსა⁷,
ძესა აბდალ — მელიქისსა, ნათესავისაგან ამათისა. ამის- 15
თუის ეწოდა ყრუ, რომელ მეორედ⁸ არა მიითუალვიდა სიტყუასა
განმზრახთასა.

და ყოველნი მთავარნი და პატიახშნი, ნათესავ-
A 249 თანი ერისთავთა და წარჩინებულთანი, | შევიდოდეს კავკასიად,
და დაიმაღლნეს ტყეთა⁹ და ღრეთა. და მოველო ყრუმან მურ- 20
ვან¹⁰ ყოველი კავკასია, და დაიპყრა კარი დარიელისა, დარუბანდისა,
და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და უმრავლესნი ციხენი ყოველთა
საზღვართა ქართლისათა. | და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლისანი
და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით
კუალად მიიკვალნეს აფხაზეთად, შეუდგა კუალსა მათსა და შემუს- 25
რნა ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი ქუეყანისა ეგრისისანიცა. | და
ქ 251 ციხე იგი სამ-ზღუდე, რომელ არს ციხე გოჯი, შემუსრა, და შეველო
ზღუდე, საზღვარი კლისორისა¹¹, და მოსლვასა მისსა კათალიკოსი
იყო თაბორა.

და ვითარცა შეველო ყრუმან კლისორა¹², რომე- 30
M 420 ლი მას ჳამსა იყო საზღვარი | საბერძნეთისა და საქართველოსა,
და შემუსრა ქალაქი აფხაზეთისა და აფშელეთისა¹³ ცხუმში,
და მოადგა ციხესა ანაკოფისასა, რომელსა შინა არს ხატი ყოვლად
წმიდისა ღმრთის-მშობელისა, არა კაცობრივითა ჳელითა დაწერილი,
არამედ ჳეგარდამო, რომლისა არავინ უწყის — ვინა იგი მოსრული 35

¹ მპირ A. ² სახელი ქგორისა A. ³ ტნითო M, ტონითო B. ⁴ დაფლნა < A.

⁵ დისწული B. ⁶ ებრძს M, ეშმის B. ⁷ + ბალდადელსა MB. ⁸ ეწოდა მეორედ ყრუ რომელ A. ⁹ კლდეთა MB. ¹⁰ ყრუ მურვან A, ყრუმან MB. ¹¹ კლისორისა M, კლისურისა B. ¹² კლისოსისა A. ¹³ აფშელეთისა B, აფბილეთისა M.

- A 250 იპოვა თავსა ზედა მის გორისასა, რომელსა ზედა მოსდგამს სამ-
ხრით ზღუა და ჩრდილოთ ქალაქი მწყურნები. მუნ შინა იყუნეს
მაშინ მეფენი ქართლისანი მირიან¹ და არჩილ; ხოლო მამა მათი
გარდაცვალებულ იყო და დამარხულ ეგრისს შინა. და ერისთავი
კეისრისა ლეონ შესრულ იყო ციხესა შინა სობღისსა, რომელ არს 5
გარდასლვისა ოვსეთისასა, და ვერვინ შემძლებელ იყო წყობად ყრუ-
სა; რამეთუ იყუნეს სპანი მისნი უფროს და უმრავლეს ჭალაკთა
ქ 252 ეგრისისათა. | მაშინ რქუა არჩილ მირიანს², ძმასა თუისსა: „მიწყუ-
დეულ არს ციხე-ქალაქ(ნ)ი ესე შემუსრვად; და უკეთუ შეიპყრნეს³
ჯელთა, გამოიკითხნეს ყოველნი საგანძურნი ნამალეენი, რომელნი 10
იგი დავფლენით ქუეყანასა ჩუენსა, მონაგებნი მირიან ღმრთივ-გან-
ბრძნობილისანი, და კუალად ვახტანგ ღმრთივ-განბრძნობილისა
M 421 მეფისანი, და ყოველთა შეილთა მათთა, რომელთა გუშენეს ჩუენ.
და იგიცა ითხოვოს ჯელთა ჩუენთაგან, რომელი და- 15
მალა ერაკლე მეფემან, რომლისა წერილი დავდევი (და) ორთა
A 251 მათ თანა გურიგუინთა ზურმუხტისა და იაგუნდისა | და ძოწეული-
სათა, რომელნი გამოიტანნა მამამან ჩუენმან, დიდმან მეფემან
ვახტანგ, ინდოეთით და სინდეთით, დავფლენით იგი უჯარმოს,
მახლობელ შორის ორთა მათ კოშკთა უმცველოთა, და ყოველი
იგი აღწერილ არს გონებასა ჩემსა. და შენ წარიხუენ ორნი 20
ი[გი] გურიგუინნი მისვე ვახტანგისნი, რომელნი
მიუძღვანნა სპარს[თა] მეფემან, ერთი მირიანს და ერთი
ვახტანგს, ყოვლისათუის⁴ ოქროსა და ვეცხლისა⁵, რომელი აჰკიდა
სატუირთავსა ხუთასსა და მკუირცხსა⁶ ორი ათასსა, და შენ და
მამამან ჩემმან დასდევით იგი ქუთათისს⁷ და ციხე გოჯს. ხოლო მე 25
გურიგუინი ჩემი მარტოდ დავდე. აწ, უკეთუ მოვწყდეთ, განძი იგი
უცნაურად დარჩეს. და მოსულასა ბერძენთასა ძიება ყოს კეისარმან
ნათესავისა ჩუენისათუის, და მოსცეს მეფობა და განძი იგი, არა
M 422 ვიქმნეთ ჩუენ მიზეზ ოჯრებისათუის ქართლისა და საბერძენეთისა,
არამედ შევიდეთ⁸ და ვეწყუნეთ ზღუით კერძოსა მას გუერდსა 30
შინა. თუ ენებოს ღმერთსა, ერთითა იოტოს ათასი და ორითა
ბევრი“.
- ქ 253 | და | მივიდეს წინაშე წმიდისა მის ხატისა ყოვლად წმიდისა
A 252 ღმრთის-შობელისა, თაყუანის-სცეს შევრდომით და იტყოდეს: „გან-
ვალთ სასოებითა ძისა შენისათა და ღმრთისა ჩუენისათა, რომელი 35

¹ მირ B. ² მირიან A, მიჭრს B. ³ შეგვიპყრნეს M, შეგვიპყრნეს B. ⁴ ყოველსა თანა MB. ⁵ ვეცხლსა MB. ⁶ მკუირცხლსა MB. ⁷ ქუთათის A. ⁸ არა შევიდეთ A.

იშვა შენგან, და მისა შეწირე ოხა ჩუენთუის“. და იყო მათ თანა სიმრავლე მცირედ ტაძრეულისა მათისა, ნათესავი ერისთავთა და პატიახშთა¹ ათასი, ხოლო სპათაგან აფხაზთა მბრძოლი ორი ათასი. და ვიდრე განთენებამდე მოავლინა უფალმან სარკინოზთა ზედა ხორშაკი ბლუარისა და გუემნა იგინი სატლითა სისხლისათა. და 5 ეწუენა მას ღამესა არჩილს ანგელოზი უფლისა, რომელმან რქუა მას: „წარვედით და ეწუვენით აგარიანთა; რამეთუ მიმივლენია მათ ზე- და გუემა სასტიკი მომსრველი, კაციოვან მიპირუტყუთამდე. გან- რა-ხუიდეთ, გესმეს ჳმა ტირილისა და ვაეზისა. ხოლო მჳნე იყვენით და განძლიერდით სასოებითა ღმრთისათა“. და ვითარცა განთენდე- 10 ბოდა, ისმა ბანაკით მათით ჳმა ტირილისა და გოდებისა.

M 423 |მა შინ განვიდეს სასოებითა ღმრთისათა წყობად
A 253 მათდა, ეწუენეს; და უფალმან მოსცა ძლევა მტერთა² მცირედთა ერთა ქრისტიანეთა, და მოსწყუიდანა სატლითა სარკინოზთაგან ოცდახუთმეტი ათასი, ხოლო მახუილითა—სამი ათასი. და იწულა 15 მიჰრ მარზაკითა ფერდსა. ხოლო ქრისტიანეთაგან მას ღღესა შინა მ 254 მოკლეს კაცი სამოცი, |სარკინოზთა ცხენი დაეცა ვითარცა³ ჳალაკი, და ჩააყრიდეს⁴ ყოველსა მას ზღუაზა⁵.

მა შინ იხილა აგარიანმან ვინმე ჩუენება, რო- მელსა ეტყოდა რეცა მოციქული მათი: „მოუტევია ღმერთსა 20 ძლევა მტერთა ჩუენდა ვიდრე აღსრულებამდე ათთა მეფეთა, ვითარცა რქუა ღმერთმან აბრამს და აგარს. არამედ ეკლესიათა და წმიდათა კაცთა ეკრძალეზოდეთ, ვითარცა იგი გამცენ კურანსა შინა ჩემსა“. მსწრაფლ აღიყვანეს⁶ და უკუნ იქცეს კუალსავე თუის- სა, და აღიარეს ციხე გოჯი, და დაიბანაკეს წყალთა მათ ზედა 25 ორთა, მსგავსად ერთისა⁷. და გარდამოჳდა წუიმა მძაფრი, აღდგენ მდინარენი სასტიკად; და მიმართა უფროსმან წყალმან აბაშთა, და

M 424 წარიღო მათგანი მსკუირცხლი სამი⁸ ათასი, და მიმართა უმცროს- მან წყალმან მჳედართა, რომელთა იგი ბანაკი იყო უჳალაკე, რო- A 254 მელნიმე ივლტოდეს ადგილითა, რომელნიმე ხეთა ზედა გავდეს; 30 და წაიღო ცხენი ოცდახუთმეტი ათასი. მიერთგან სახელ ეღვა ორთა მათ მდინარეთა: ერთსა⁹ ცხენისწყალი და ერთსა აბაშა. და აღიყარა¹⁰ მუნით, და შემოვლო გზა¹¹ გურიისა, განვლეს სპერისა, და სიმრავლისაგან არა შეჩენილ იყო კლება. ხოლო უწინავე დას- ჳრეს კულები ცხენთა მათთა, რამეთუ თივისაგან ვერ იარებოდეს. 35

¹ პტიალშთა M. ² მტერთა < MB. ³ ვითარსა A. ⁴ ჩაჳყრიდეს M, ჩაყრი- დის B. ⁵ ზღუდად MB. ⁶ აღიყარნეს MB. ⁷ მსგვესსა ერთსა B, მსგვესისსა ერთ- სა M. ⁸ ოცდასამი MB. ⁹ ერთსა ერთსა A. ¹⁰ დაიჳრა A. ¹¹ გზა < A.

ჰ 255 |ხოლო იქმნა მას ჟამსა შინა განრყუნოლ ქუეყა-
 ნა ქართლისა, სომხითისა და რანისა: რამეთუ არ-
 ლარა იპოებოდა ნაშენები და არცა საჭამადი კაცთა
 და პირუტყუთა ყოვლად. და წარაეღინეს მოციქული საბერძნეთს
 მეფესა წინაშე მიჰრ, და არჩილ, და ერისთავმან აფხაზეთისამან, 5
 და აუწყეს ესე ყოველი, რაცა იქმნა ღმრთისა მიერ ჳელითა მა-
 თითა. ხოლო მან წარმოსცა ორი გუჯარი და გუირგუინი მირი-
 ანისი¹ და არჩილისა, და მოუწერა მათ თანა, ვითარმედ: „თქუენი
 იყო მეფობა, სიმენე და სიბრძნე ქართლს შინა; დაღაცათუ აწ
 A 255 იდეგნებით ჩუენ | თანა | მსახურებისათუის ჳუარისა, მოქცეევისა 10
 M 425 ჩუენსა, ვითარცა ამითქუა ჩუენ ღმერთმან, ჩუენ თანა იდიდნეთ.
 არამედ დაადგერთ სიმაგრეთა შინა თქუენთა, ვიდრემდის წარ-
 გდენ წელნი მათნი სამასნი; რამეთუ ორას მეერგასესა² წელსა
 განიყოს³ მეფობა მათი, და განსრულებასა მესამისა წლისასა მოე-
 ჰ 256 ცეს ძალი მეფობასა ჩუენსა. შემუსრნეთ აგარიანნი, და ყოველ- 15
 ნი მათნი ამაღლებულნი დამდაბლდენ, და ჩუენ თანა მადიდებელნი
 ამაღლდენ“.

და მოუწერა ლეონს ჳსრეთ სახედ: „ყოვლად ვე
 საზღვართა ქართლისათა ჩუენგან ქმნულ არს ვნება და მე-
 ფეთა მათთაგან ჩუენდა მომართ თანადადგომი. ესე მსახურება და- 20
 დვეს ჩუენ თანა საყდარსა ამას სამეფოსა: პირველად ნათელი მო-
 ილეს ჳელსა ჩუენსა ქუეშე; კუალად შემუსრვისაგან დაარჩინეს დი-
 დი ქალაქი პონტოსა, და შორის ჩუენსა და შორის სპარსთა ყვეს
 მშუდილობა. რამეთუ იგივე ვახტანგ შუამდგომელ იქმნა, და ჳრმლითა
 A 256 მისითა უკუმოიღო სამეფოსა ამის პალესტინე და ორი ნაწილი ჳა- 25
 შირეთისა. აწ თუმცა ღმერთსა არა მაგათ მიერ დაებრკოლა ბო-
 M 426 რქოტი ვეგ მტერი, მო-მცა-სრულ იყო ვიდრე კოსტანტიპოლედმდე.
 და შვილთა შორის ნებრთისთა წარჩინებულ ყუნა ღმერთმან ვეგე-
 ნი, რამეთუ არა მოაკლდეს ნათესავსა მაგათსა ბრძენი გულისჳმის-
 მყოფელი და მბრძოლი, ვითარცა ესე მოგუითხრობს ჩუენ აღწერილი 30
 გუჯარი, რომელსა შინა აღწერილ არიან მეფენი და წარჩინებულნი
 ტომებით და სოფლებით მათით. შენდა მიბრძანებიეს ერისთაიბა
 აფხაზეთისა შენ და შვილთა და მომავალთა შენთა უკუნისამდე. არა-
 მედ კეთილად აპატიობდი⁴ მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა.
 ჰ 257 ამიერითგან ნულქარამცა ჳელგეწიფების ვნებად მათდა, საზღვართა 35
 მათ ეგრისათა, ვითარმედ⁵ იყუნენ მანდა ანუ განვიდენ მანდით. მიჰრ

¹ მიჰრსა B, მრისა M. ² მეერგასესანი A. ³ განეველთოს MB. ⁴ პატიობდი M, პატიობდი B. ⁵ ვიდრემდის MB.

დამძიმდა წყლულებისა მისგან მოსიკუდიდ, და რქუა ძმასა თუის-
სა არჩილს: „მე ესერა წარვალ, ძმა-უფალო¹, მამათა ჩუენთა თანა;

[არამედ წარმეც და დამფალ საფლავესა მამათავე ჩუენთა თანა]²,
და შენ გაუწყო ადგილი საგანძურთა ჩუენთა ნამალევთა სადა არს.
A 257 და არა მივის მე წული შვილი მკუიდრად, [არამედ მისხენ შვიდნი 5
M 427 ქალნი. აწ შენ ხარ მკუიდრი სახლისაგან]³ მეფობისა ჩუენისა, მირი-
ან მეფისა. | და შენ თუით უწყი, ვითარმედ ქალი შვილი ჩუენი არა
მივსციტო ერისთავთა ჩუენთა ცოლად. ანუ მივსციტო მეფეთა, ანუ მო-
ვინმე-ვიდის ნათესავი სპარსთ მეფეთა, ვითარცა ფეროზ, რომელსა
მისცა მირიან მეფემან ასული ცოლად. ხოლო ჩუენ შემცირებულ 10
ვართ, რამეთუ შენ ხარ უცოლო და ჩუენ ვართ უძეო.

აწ რათგან⁴ მოიყვანიან მამათა ჩუენთა ცოლნი
ასულნი ერისთავთა ჩუენთანი და [მისციან ასულნი
თუისნი მათ, და ქუეყანანნიცა ქართლისა მისციან
მათ, და შენცა]⁵ მისციენ⁶ მათ ასულნი ჩემნი, განუყვენ მათ 15
ქუეყანანი ქართლისანი, ნახევარი შენ და ნახევარი მათ. ხოლო საუ-
ხუცესოდ რომელ მქონდა, მიმიცემია შენდა, და გქონდეს საუხუცესოდ:
ეგრისი, სუანეთი და თაკურთი, არაგუეთი⁷ და გურია. ხოლო კლარჯე-
თი და შუა მთიულეთი მიეც ასულთა ჩემთა, რათა მუნ შინა იყუნენ
ჟამთა ამთ ბოროტთა. მამა ჩუენი მოკუდა შფოთსა ამას შინა, და ვერ 20

ჭ 258 წარვეციტო მცხეთას, წარსცენ | ძულნი მისნი და დაფლენ საყდარსა
ქუთათისსა, რათა იყოს იგი საწამებელად სამკუიდროსა⁸ ჩუენისა,
და შენ დაადგერ აქა და ემოყურებოდე ბერძენთა, ვიდრემდის გან-
A 258
M 428 ქარდეს ბნელი ესე“. და მოკუდა მირ, და წარმოსცეს მცხეთას,
და დაფლეს ზემოსა ეკლესიასა შესავალსა კარისასა. 25

არჩილ მოუწოდა ერისთავთა ქართლისათა, და მისცნა ძმის-
წულნი: ერთი მისცა მამის ძმასა, შვილსა⁹ გურამ კულაპარატისსა,
რომელსა ჰქონდა კლარჯეთი და ჯავახეთი; მეორე მისცა პატიანშსა,
ნათესავსა ფეროზისსა, რომელი მთავრობდა თრიალეთს, ტაშირს
და აბოცს¹⁰; მესამე მისცა ნერსეს ნერსიანსა, რომელი იყო იგი წარ- 30
ჩინებული ვახტანგ მეფისა; მეოთხე მისცა ადარნესეს¹¹ ადარნესიანსა,
და ორთავე ამთ განუყო ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი; მე-
ხუთე მისცა ვარზმანს და მისცა კოტმანიოვან ქურდის-ვევამდე.
იყო ესე ვარზმან ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა, რო-

¹ ძმაო ჩემო B, ძმაო M. ² არამედ — ჩუენთა თანა < A ex homioiteleuto.
³ არამედ — მკუიდრი სახლისაგან < A ex homioiteleuto. ⁴ რაგან A. ⁵ მისციან —
შენცა < AM ex homioiteleuto. ⁶ მიეც B. ⁷ არაგეთ M, არგეთი B. ⁸ სამკუიდ-
როისა A. ⁹ მამის ძმისწულის შვილსა MB. ¹⁰ აშოტს A. ¹¹ ადენესეს A.

მელი იყო დედის ძმა ვახტანგ მეფისა; მეექუსე მისცა ჯონ-
ბ 259 ბერს ჯონბერიანსა¹, რომელი იყო იგი ნათესავი მირიან მეფისა
შვილთაგან რევის ძეთასა; და მისცა ჯუარი და ხერკი, და ყოველი
მთელეთი, მანგლისის კევი და ტფილისი. ხოლო ნაწილი არჩილი-
A 259 სი იყო განზოგებით გამონაყოფი ყოველთა ამათ კვეთაგან. და ვი- 5
M 429 ცა, დაუძიმდა რამე მცირედ სხუათა მათ, და განუტევნა მთავარნი
ესე თუის-თუისად ადგილად. ხოლო არჩილ მოუწოდა ლეონს და
რქუა: „კურთხეულ იყავნ შენ უფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად
ილუაწე სტუმრობა ჩუენი, და დამიცვენ ჩუენ ადგილთა შენთა მშუი- 10
ლობით. გარნა აწ უწყეის² შენებად ადგილთა ჩუენთა კლისურით-
გან აღმართ. წარვალ და დავეშენები ციხე გეგუთს⁴ და ქუთათისს⁵.
აწ ითხოვე თავისა შენისა, რა გნებაეს ჩემგან, ნაცულად მსახურე-
ბისა შენისა“. ხოლო ლეონ რქუა: „მომცა მე კვისარმან ქუეყანა ესე
მკუიდრობით კეთილად სიმკნითა მისითა, ხოლო მიერთვან არს 15
ესე მამულობით სამკუიდრებელ ჩემდა კლისურითგან ვიდრე მდი-
ნარედმდე⁶ დიდად ხაზარეთისა, სადა წარწუდების⁷ წუერი კავკასი-
ისა ამისი. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი ესე ღირს
ყვენ შვილად და ძმად შენდა. არა მინდა ნაწილი შენგან, არამედ
ჩემიცა ესე შენივე იყოს“.

A 260 მაშინ მისცა ლეონ ძმისწული მისი გურანდუხტ
და გური გუინი, რომელი⁸ ბერძენთა მეფესა წარმოეცა
მირისტუის⁹. ყვეს აღთქმა და ფიცი საშინელი, ვითარმედ არა
იყოს მტერობა მათ შორის, არამედ ერჩდეს ლეონ არჩილს ყოველ-
M 430 თა დღეთა მისთა. და წარმოვიდა არჩილ და დაემკუიდრა ეგრისსა 25
ვიდრე¹⁰ შორაბანამდე. განაგნა ციხენი და ქალაქნი და აღაშენა ციხე
საზღვარსა ზედა გურიისა და საბერძნეთისასა. და წარკდა ამას შინა
ბ 260 წელიწადი თორმეტი, და იწყო შენებად ქართლმან. ხოლო განრყუ-
ნილ იყო საყოფლად მცხეთა. გარდავიდა არჩილ ეგრისით და და-
ჯდა ნაციხეარსა თანა კიდრისსა.

მაშინ მოვიდა მთავარი ერთი მისა, რომელი [იყო]
ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე,
ძისწული ადარნესე ბრძისა, რომლისა მამა მისი მზახლებულ¹¹ იყო
ბაგრატიონთად¹², და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერისთავად

¹ ჯუანშერს ჯუანშერიანსა B, ჯუანბორს ჯუანბორიანსა M. ² ჯუანშერს A, ჯუანბერს M. ³ უწყეის A.M, უწყი ესე B. ⁴ ციხე გოჯს M.B. ⁵ ქუთათის A. ⁶ მდინარედმდე A. ⁷ წარწუდების A, დასწუდების M.B. ⁸ რომელი რომელი A. ⁹ მირიანისათვისა M.B. ¹⁰ ეგრისსავე A. ¹¹ მზახებულ M.B. ¹² ბაგრატიონიანთადვე M.B.

არეთა სომხითისა, და ტყუეობასა მას ყრუისასა შთასრულ იყო იგი
 შვილთა თანა გურამ კულაპარატისთა კლარჯეთს, მუნ დარჩომილ
 A 261 იყო. ითხოვა არჩილისაგან და რქუა: „უკეთუ ინებო, | მყო მე ვითარ-
 ცა მკუიდრი შენი, მომეც ქუეყანა“. და მისცა შულავერი¹ და არ-
 ტანი. ამისსა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად, [და ყოველ- 5
 თა ტაძრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი და]² აზნაურ ყუნა იგი-
 ნი, აღაშენა ეკლესია საძმორს, შეირთო ცოლი, ასული გურამ
 კულაპარატისა, რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა, ბერძ-
 M. 131 ნის ცოლის ნაშობთა. დაჟდა | წუქეთს და აღაშენა კასრი, და ჰვე-
 სა ლაქუსტისსა აღაშენა ციხე. და პოვნა წუქეთს მთავარნი 10
 რომელთადა³ მიებოდა⁴ ვახტანგ მეფესა წუქეთი, და იყო მაშინ
 რომელი ერისთაობდა თუშთა და ხუნძთა⁵ ზედა და ყოველთა წარ-
 მართთა მის მთისათა, სახელით აბუ-ხუასრო, და არა ინება მისგან
 წაღებად წუქეთი.

აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნოპატას⁶, ორთა 15
 წყალთა შუა. ხოლო ნოპოტელნი უწინარეს იყუნეს კაცნი წარ-
 მართნი და მცვეის-ბუნებანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი
 და იძულებით მონათლნა⁷ იგინი. განძლიერებულ იყუნეს საარკინოზნი
 ქუეყანასა რანისსა. დაეპყრა გაზირი და სომხითი, და ბრძოდა მასლამა
 კ 261 ბერძენთა. ხოლო ძმისწულნი ადარნესე ბრმისანი, რომელთა დასწუ- 20
 A 262 ნეს მამის ძმასა თულანი, | წარმოვიდეს ტარონით შაკიხად⁸, სამნი
 ძმანი და დაემკუიდრნეს მუნ ბრძანებითა არჩილისათა. რამეთუ ყო-
 ველი პირი კავკასისა, რანით კერძი, უმკუიდრო ქმნილ⁹ იყო. ხოლო
 ერთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყუთაგან უკეთუ დარჩომილ იყო,
 და დაემკუიდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდე. 25

მასვე ქამსა პატიახუნი ვინმე არა შეეშუენეს კლარ-
 M. 132 ჯეთს, სხუად | წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ტა-
 ოსა, რომელსა ერქუა კალმახი, და აღაშენეს ციხედ; ხოლო ნახევარნი
 მოვიდეს კახეთად არჩილის თანა. ერთსა მათგანსა მისცა ცოლად
 ნათესავისაგან აბუ-ხოსროსა, რამეთუ დაქორივებულ იყო იგი და 30
 არა ესუა ქმარი. და მიუბოძა წუქეთი ციხით და კასრითურთ¹⁰, ჟამ-
 თა მათ, და ეცადნეს საარკინოზნი შემოსლვად ქართლად ყრუსა წარ-
 სლვითგან წელიწადსა ორმოცდამეთესა. აქა ჟამამდე არა შემოვი-

¹ შულავერი B. ² და ყოველთა — კახეთი და <A ex homioiteleuto. ³ რომელთა რომელთადა A. ⁴ მიეშორა A. ⁵ ხუზთა M, ხუშთა A. ⁶ ნუხატის B, ნუსპატს M. ⁷ იძულებით მონათლნა A. ⁸ ბაკიხად M. შაკისად B. ⁹ იქმნილ A. ¹⁰ კასრითურთ B, <M.

დოდეს, არამედ მიიღებდეს¹ ხარკსა ერისთავთაგან. და ესხნეს არჩილს ძენი ორნი: ჯუანბერ² და იოვანე; და ასულნი ოთხნი: გურან-დუხტ, მარიაჲ, მირანდუხტ და შუშანა.

A 263 ესე არჩილის წამება, და მეფეთა ცხოვრება, ნინოქს ქართლის მოქცევა ლეონტი მრუველმან აღწერა³.

5

¹ მიიღებდეს A. ² ჯუანშერ B, ჯუშბერ M. ³ ლეონტი მრუველმან აღწერა A, ლეონტი მრუველმან დედასა ასეთნი ეწერა M, ლეონტი მრუველმან აღწერა, და ახლა იოანე დეკანოზმან აღწერა (თ ე ი მ უ რ ა ხ ი ს ე ა რ ი ა ნ ტ ი).

რომელი იყო მეფე ქართლისა

და ვითარცა გარდაცა წელიწადი ორმოცდაათი, კულად მოვიდა კიქნომ², ძე³ მოჰმადისი, მოაოჯრა და შემუსრა ყოველი შენებული ქართლისა, და მიმართა შესლვად კახეთად, რათამცა მოაოჯრა და ყოველითურთ უმკუიდრო ყო. და იყო შიში დიდი მეფეთა M 433 და | მთავართა და ყოველსა ერსა ზედა. და არა შემძლებელ იყუნეს წინააღმდეგობად, რამეთუ რათგან განერყუნა ქუეყანა ესე ყრუსა, დაღაცათუ გარდავლნა ჟამნი მრავალნი მშუიდობით, [არლარა მოგებულ იყო კულასა თუისსა⁴]⁵. ხოლო წმიდამან არჩილ განიზ- 10 რახა გონებასა თუისსა, სიმჭნითა გონებისათა⁶, რათა მივიდეს და ნახოს, და ითხოვოს მისგან მშუიდობა ქუეყანისა და დაცვა შეურყეველად ეკლესიათა, არა დაპატიყება დატეობისათუის სჯულისა⁷. მინდობითა ღმრთისათა აღირჩია თავისა თუისისა და სულისა დადება სავსრად ქრისტიანეთა, და მივიდა კიქანაომს⁸ 15 თანა, რომელსა ეწოდა ასიმ. მაშინ⁹ ვითარცა ცნა მისულა მისი, A 264 მიეგება სიხარულით და მოიკითხა დიდითა დიდებითა. და დაყვეს დღე იგი ერთობით. აჟო სიკეთე მისი, შეუყუარდა სისრულე ასაკისა მისისა, უმეტესად შუენიერება პირისა მისისა. შემდგომად მცირედთა დღეთა იწყო ლიქნით სიტყუად, აღუთქმიდა ნიჭთა და 20 აწუევდა დატეობასა ქრისტეს სჯულისასა და მიქცევად სარკინოზად. ხოლო წმიდამან არჩილ არა თავს იღვა სიციბილი მისი და მტკიცითა გონებითა მიუგო და რქუა: „ნუ იყოფინ; თუმცა ვინმე M 434 სიტყუათა შენთა ვისმინე, ანუმცა დაუტევე ქრისტე ღმერთი ცხოველი, რომელი იგი არს ღმერთი ქეშმარიტი, რომელმან ვსნისა- 25 კ 263 თუის | ჩუენისა გორცითა სიკუდილი დაითმინა; და უკეთუ ვისმინო შენი, უწყოდე, რომე მოეკუდე სიკუდილითა, რომლითა ვიტანჯებოდე უკუნისამდე. გარნა უკეთუ შენ მომკლა, აღვდეგი ვითარცა ღმერთი ჩემი და მის თანაცა ვიდილო“.

ესმა რა ესე ყოველი უსჯულოსა მას და იხილა 30 სიმტკიცე მისი უქცეველი, დაუკუთირდა ფრიად და უბრ-

1 არწილისი A. 2 კიქუამ M, კიქუმ B. 3 ნათესავი B. 4 თუისსა M. 5 არლარა—თუისსა < A. 6 გონებისათა A, გულის მისისათა MB. 7 სჯლისა A. 8 კიქუნუმის M, კიქუმის B. 9 მან A.

ძანა შეპყრობა მისი და შეყენება საპყრობილესა, რათა ღონისძიებით მოაქციოს; რამეთუ არა სთნდა¹ სიკუდილი მისი სიშუენიერი-
 A 265 სათუის ხატისა მისისა და | სიმალლისათუის ასაკისა მისისა; და ვითარ შეაყენეს² საპყრობილესა, აკურთხევდა ღმერთსა და ითხოვდა შეწევნასა მისგან³, რათა მოწყალებითა მისითა ღირს ყოს მი- 5
 მთხუევად და მკუიდრ-ყოფად ნათელსა დაუსრულებელსა ყოველთა თანა წმიდათა, რომელთა ღმრთისათუის სიკუდილითა⁴ უკუდავება მოვიგოთ⁵.

მაშინ უკუე წარმოდგა წინაშე ასიმისა⁶ მთავარი ერთი გარდაბანელი, მიქცეული სარკინოზად, რომლისა მამის ძმა მოეკლა წანართა, და მკლველნი მისნი განერივნეს მშუილობით პაპსა⁷ არჩილისსა, ადარნესე მეფესა. ამისოუის
 M 435 უკუე შური იგო გარდაბანელმან⁸ და რქუა⁹ ასიმს: | „არა უწყი¹⁰ ვინ არს ესე არჩილ? ესე არს ძე სტეფანოზისი, ნათესავი დიდის მეფის ვახტანგისი, რომელი იყო ნათესავისაგან მირიან მეფისა, ქას- 15
 რეს ძისა. და ესე იყო მამისა თუისისა თანა, რაჟამს დაფლვიდეს საგანძურთა სამეფოთა ქართლისათა, და იგიცა იცის, რომელი ერაკლე მეფემან დაფლნა საგანძურნი თუისნი: რამეთუ ერაკლესა უჩუენებდა¹¹ სადაცა დაჰფლვიდა“. ესმა რა ესე ყოველი ასიმს, კუა-
 A 266 ლად მოუწოდა არჩილს და რქუა: „თუალ გასხენ, განახუნ¹² 20
 ქმნილ-კეთილობისა შენისათუის, რამეთუ ფრიადცა ქმნულ-კეთილ ხარ. აწ მითხრეს შენთუის, ვითარმედ შვილ ხარ დიდთა მეფეთა ხუას-
 ჭ 264 როანთა. არამედ აწ უფროს განდიდნე¹³ წინაშე ჩემსა, უკეთუ ის-
 მინო ჩემი, იყოს სამეფო შენი შენდავე და საგანძურნიცა მამათა შენთანი მიგანიჭნე შენვე. პირველად მიჩუენენ საგანძურნი მეფეთა 25
 ბერძენთანი, მოიქეც სჯულსა ჩემსა, იქმენ სარკინოზ, და სპასალარ გყო შენ ქუეყანასა ქართლისასა, მეფე და უფალ ერთა ზედა ქართლისათა“. მაშინ მიუგო და რქუა წმიდამან არჩილ: „უწყოდე მტკიცედ, რამეთუ მცირე ვიყავ ასაკითა, ოდეს იგი განვლო ქუე-
 M 436 ყანა ესე ერაკლე | მეფემან. ხოლო მამამან¹⁴ და ძმამან ჩემმან დას- 30
 ხნეს ივინი ციხესა მას სადათ იგი შეიქცა ყრუ ამირა; და აწ აქუს იგი ბერძენთა. ხოლო მე არა დაუტეო უფალი ღმერთი ჩემი, არცა განვეიდო წარუვალი იგი დიდება მსწრაფელ წარმავალისა ამისთუის“. მიუგო და რქუა ასიმს: „შენ უკუე იყავ დაცემა-

¹ არა სთნდა B, სთნდა A, არა უნდა M. ² შეიყუანეს MB. ³ მისგაგან A. ⁴ სიკუდილი A. ⁵ მოიგეს MB. ⁶ ამისსა A, ასიმისა MB. ⁷ პაპსა MB. ⁸ გარდაბანელმან მა A. ⁹ რქუა <A. ¹⁰ აუწყა A. ¹¹ უშუენებდა A. ¹² თუალ გახუნ MB, თუალ გასხენ, განახუნ A. ¹³ განდიდნეს A. ¹⁴ მამამან B, მამან M, მან A.

A 267 სა მას სარკინოზთასა აფხაზეთს შინა“. რქუა წმიდამან | არჩილ: „მე ვიყავ მაშინ, რაჟამს დასცნა იგინი ღმერთმან“. ჰრქუა ასიმ: „რომელმან ღმერთმან დასცნა სარკინოზნი?“¹ მიუგო წმიდამან და რქუა მას: „ღმერთმან ცხოველმან, რომელი არს შემოქმედი ცათა და ქუეყანისა და რომელი იგი არს და² მოვიდა ზეცით ქუეყანად ქსნი- 5
სათუის ნათესავისა კაცთასა, სიკუდილითა თუისითა აღგუადგინნა, და უკუდაეება მოგვანიჭა; მან უკუე დასცნა და დაამდაბლნა იგინი“.

მაშინ რქუა ასიმ წმიდასა არჩილს: „რომელი³ ღმერთი მოკუდავი არს და სასოება ცხოვრებისა მოკუდავისა მიმართ აქუს, ჯერ არს მისიკა სიკუდილი“. და უბრძანა 10
თავისა მოკუეთა, და აღსრულება წმიდისა არჩილისა. და არა ჰრი- და სიკეთესა მისსა, არცა შეირცხუინა ღიღებისაგან წარჩინებუ-
ლებისა მისისა. და განიყვანეს გარე და მოჰკუეთეს თავი თუესა მი-
რკანისსა⁴, რომელ არს მარტი. და შევედრა სული | დაქმადებელსა 15
თუისსა, აღირჩია სიკუდილი უკუდავებისა მომატყუებელი, შესცვალა
მცირედ ქამისა ესე მეფობა საწუთროსა სიხარულად საუკუნოდ.
ღირს იქმენ⁵ განწყობილთა თანა წმიდათა და ახოვანთა მოწამე-
თასა⁶ წარდგომად წინაშე ღმრთისა, და მათ თანა გუირგუინოსანი

A 268 იხარებ⁷ წინაშე წმიდისა სამებისა.

ვითარცა აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ, მოვიდეს ღამესა 20
მას გოდერძიანნი ტბიელნი⁸ და მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მა-
მეანნი, და მოიპარეს გუამი წმიდასა მოწამისა არჩილისი, წარმოი-
ღეს⁹ და შემურეს პატივითა ღიღითა, დამარხეს ნოკტორას¹⁰, მის მიერევე აღშენებულსა ეკლესიასა. ხოლო ცოლმან მისმან მიუბოძა
სოფლები მათ, რომელთა მოიღეს გუამი წმიდისა არჩილისი კახეთ- 25
სა შინა, სამკუიდრებელად თუისად.

წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცი-
რედ აღწერილი, რომელ ქამთა შლილობითა ჯერისაებრ ვერვის აღწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა აღიწერებოდა
ქამითი-ქამად, ვიდრე ვახტანგისამდე. ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდ- 30
რე აქამომდე აღწერა ჯონბერ ჯუანბერიანმან¹¹, ძმისწულის ქმარმან
წმიდისა არჩილისისმან, ნათესავმან რევისამან, მირიანის ძისამან¹².
M 438 მიერითგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა აწერონ ვითარცა
იხილონ და წინამდებარემან ქამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათ-
სა ღმრთიე-განბრძნობილსა.

¹ რქუა—სარკინოზნი < A. ² არს და < MB. ³ რომლისა MB. ⁴ მარვანისსა A. მირკინისსა M. ⁵ იქმნა MB. ⁶ + და A. ⁷ იხარებს MB. ⁸ ტბიელნი MB. ⁹ წარმოიღეს A. ¹⁰ ნოკტორას MB. ¹¹ ჯუანბარ ჯუანბერიანმან M, ჯუანბერ ჯუანბერიანმან B. ¹² ძმისმან A.

[მატიანე ქართლისად]

შემდგომად ამისსა, რაჟამს აღესრულა წმიდა მოწამე არ-
 A 269 ჩილ, დაშტეს შეიღნი მისნი იოვანე და ჯონბერ¹. [წარვიდა იოვანე
 ეგრისად, და წარიტანნა თანა დედა და ორნი დანი თუისსი; ხო-
 ჳ 266 ლო |ჯონბერ|² და ორნი დანი მისნი დაშტეს ქუეყანასა ქართლისა- 5
 სა და კახეთისა. არამედ უმრწემესი დაჲ³ მისი იყო სახითა შუენი-
 ერ; და მიესმა (მას) მისი ხაზართა მეფესა ხაკანს, მოუგზავნა მოცი-
 ქული და ითხოვა შუშან ცოლად; უქადა შეელად სარკინოზთა ზე-
 და. და რაჟამს მოიწია მოციქული ხაკანისი, მიუმცნო ჯონბერ¹ ძმა-
 სა თუისსა და დედასა. ხოლო მათ არა ინებეს და უთხრეს: „უკეთუ 10
 უღონო⁴ იქმნეს ყოფა ჩუენი, უმჯობეს არს, რათა შევიდეთ საბერ-
 ძნეთად და მივმართოთ ქრისტიანეთა, ვიდრეღარა შეივინოს შეილი
 ჩუენი წარმართთა მიერ“. და შუშანცა ავინა ხაზართ მეფესა. შემ-
 M 439 დგომად სამისა წლისა მოგზავნა ხაკანმან სპასალარი თუისი ბლუ-
 ჩან, გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთად, მოადგა ცი- 15
 ხესა, რომელსა შინა იყუნეს ჯონბერ¹ და დაჲ³ მისი შუშან⁵, და
 მცირედთა დღეთა წარიღო⁶ და ტყუე ყუნა იგინი, შემუსრა ქალაქი
 ტფილისი, წარტყუნა ქართლი და ყოველი ქუეყანა (დღესა
 ერთსა)⁷.

და ვითარ წარემართა გზ[ასა დარიელისასა], 20
 A 270 დღესა ერთსა რქუა შუშან ძმასა თუისსა: „უმჯობეს არს ჩემთვის
 სიკუდილი, რათა ღირს მყოს უფალმან წმიდათა დედათა თანა, ვი-
 დრეღარა შევივინო წარმართთა მიერ“. და ჰქონდა მას ბეჭედი,
 აღმოაგდო თუალი და მოწოვა იგი; რამეთუ იყო თუალსა მას ქუე-
 შე წამალი საკუდინელი, და მუნთქუესვე მოკულა. წარვიდა ბლუჩან 25
 ჳ 267 ხაკანისა, მიგუარა ჯუანბერ⁸ და მიუთხრა სიკუდილი დი[სა მისისა
 შუშანისი. ხოლო იგი განუწყრა არა მიტანებისათუის გუამისა მი-
 სისა, რომელსა წადიერ იყო ხილვად. შეიპყრეს ბლუჩან, მოაბნეს
 ყელსა⁹ საბელნი, განზიდვად სცეს იმიერ და ამიერ ორთა ცხენოსან-

¹ ჯუანბერ M, ჯუანშერ B. ² <A ex homoioteleuto; აღუადგინეთ MB-ს მი-
 ხედვით. ³ დაა A. ⁴ უღონე A. ⁵ შუშენ A. ⁶ +ციხე იგი B. ⁷ „დღესა ერთსა“ შეც-
 დომით განზოგადებულია ქვემო 21 სტრიქონიდან. ⁸ ჯუმბერ M, ჯუანშერ B.
⁹ ყელსა MB, ველსა A.

თა და მოსწყუიდეს თავი მისი ბოროტად. და ვითარ დაყო წელიწადი შუიდი ჯონბერ¹, განუტევა იგი ნიჭითა დიდითა² ხაკანმან და წარმოგზავნა ქუეყანად თუისად.

M 440 ხოლო ამიერი თგან იწყო შემცირებად³ მეფობამან დიდთა მეფეთა ხუასროანთა. პირველად უფლობა⁴ სარკინოზთაგან განდიდნა, და მათგანცა მიეცა ყოველი ესე | ქუეყანა ჟამითი-ჟამად რბევასა და ოჯრებასა. მეორედ, იქმნა სიმრავლე მთავართა ქუეყანასა ქართლისასა⁵, შეერია ბრძოლა, იქმნნეს მტერ ურთიერთას. და უკეთუ ვინმე გამოჩნდეს შვილთა შორის ვახტანგისთა, რომელიცა ღირს იყო მეფედ, იქმნის შემცირებულ სარკინოზთაგან: რამეთუ დაიპყრეს ტფილისი ქალაქი აგარიანთა, შექმნეს სახლად საყოფლად თუისად, მიიღებდეს ხარკსა ქუეყანისა ამისგან, რომელსა რქუიან ხარაჯა. ხოლო განგებითა ღმრთისათა, სიმრავლისათუის ცოდვათა ჩუენთასა, განდიდნა ნათესავეი სარკინოზთა.

ხოლო ამან ჯო[ნბერ]⁶ შვირთო ცოლი ბაგრატიონიანთა, ასული ბაგრატიონიანისა აღარნასესი, სახელით ლატავრი⁷, და აბრალა დედამან მისმან მოყვანება მისი ცოლად. არათურე კეთილად მეცნიერ იყო, რამეთუ⁸ არიან იგინი ნათესავენი დავით წინასწარმეტყუელისანი, რომელი იგი მამად ღმრთისად⁹ იწოდა. და ვითარ იხილა ძინ ცოლი თუისი, შეუყუარდა, აკურთხა და დალოცა. და ვითარ გარდაცდეს ამას შინა წელიწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა აგარიანი, რომელი მთაქრობდა¹⁰ სომხითს, ქართლსა და ერეთსა, სახელით ხუასრო, ოდეს ამან აღაშენა ტფილისი ქალაქი, მოოჯრებული ხაზართაგან.

M 441 ხოლო რაჟამს მოუძღურდეს ბერძენნი, გაადგა მათ ერისთავი აფხაზთა, სახელით ლეონ, ძმისწული ერისთავისა¹¹, რომლისად მიეცა სამკუიდროდ აფხაზეთი. ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა, და ძალითა მათითა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი, ვიდრე ღიხამდე, სახელით¹² მეფე აფხაზთა; რამეთუ მიცვალებულ იყო ივანე და დაბერებულ იყო ჯონბერ¹³. და შემდგომად ამისსა ჯონბერცა¹⁴ მიიცვალა; არამედ სიცოცხლესავე ჯონბერისსა¹⁵ იცვალა აღარნესე ბაგრატიონიანმან ნასამალი კლარჯეთისა, შავშეთისა, აჭარისა, ნიგალისა¹⁶, ასისფორისა, არტანისა და ქუემო-

¹ ჯუანშერ B, < M. ² დიდთა A. ³ შემირებად A. ⁴ უფლება MB. ⁵ ქართლისასა A. ⁶ ჯო... A (ბოლო „ნბერ“ ჩამოჭრილია). ⁷ ლატერი A. ⁸ ვითარმედ MB. ⁹ კორციელად მამად ღვთისად B, მამად ღვთისად კორციელად M. ¹⁰ მავრობდა A. ¹¹ ლეონ ერისთავისა MB. ¹² და სახელ იდგა B, სახელ დგა M. ¹³ ჯუმბერ M. ¹⁴ ჯუანშერ B. ¹⁵ ჯუმბერცა M, ჯუანშერცა B. ¹⁶ ჯუმბერისასა M, ჯუანშერისასა B. ¹⁶ ნაგალისა A.

სა ტაოსა, და ციხეთაგანცა რომელნი ჰქონდეს შვილის შვილთა ეახ-
ტანგ მეფისათა. და წარვიდა ადარნესე კლარჯეთად, და მოკუდა მუნ.

შემდგომად სიკუდილისა ადარნესისისა, განადიდა უფალ-
კ 269 მან მეფობა¹ აშოტ კულაპარატისა, | რამეთუ ეუფლა ქართლს და სა-
A 273 ზღვართა მისთა. | რამეთუ მათ ჟამთა შესრულ იყო მასლამა² საბერ- 5
დნეთად და შეიქცა მოუძღვრებული და გაწბილებული. მაშინ ბერ-
ძენთ მეფემან მოუბოძა კულაპარატობა აშოტს, და მოუძღვრებულ
იყუნეს სარკინოზნი, და გაადიდნა აშოტ კულაპარატი. ხოლო ტფი-
ლისს³ არავენ-რა დარჩა სარკინოზთაგანი, თუნიერ იაჰი შუაბის
M 442 ძისა⁴, და გრიგოლ მთავრობდა კახეთს. 10

მეორესა წელსა, მას ჟამსა, გამოილა აშქრა აშოტ
კულაპარატმან⁵ და უშუელა თეოდოს აფხაზთა⁶ მეფემან, ძემან მე-
ორისა ლეონისმან, რომელი იგი სიძე იყო აშოტ კულაპარატისა.
მოვიდა გრიგოლ კახეთით, და გრიგოლს უშუელეს შთიულთა და
წანართა, ამირამან ტფილელმან. და შეიბნეს კასანს⁷ ზედა აშოტ და 15
გრიგოლ. გააქციეს გრიგოლ, მთავარი კახეთისა, და იპყრეს ქუე-
ყანა, რომელი ჰქონდა ქართლისაგან; და დაიპყრა აშოტ კლარჯე-
კ 270 თითგან ვიდრე კსნამდე. | შემდგომად ამისსა მოვიდა ხალილ, იზიდის
კ 272 ძე, არაბით, დაიპყრა სომხითი, ქართლი, ერეთი, | და მოკლეს აშოტ
კულაპარატი გარდაბანს⁸ ეკლესიასა შინა, და სისხლი მისი, რომე- 20
A 274 ლი მაშინ დაითხია, აწცა იხილევების⁹ ვითარცა ახალი.

კ 273 | ვითარცა კულადცა¹⁰ ეუფლნეს სარკინოზნი ქართლს.
და ვითარ წარვიდა ხალილ, დაუტევა ამირად იაჰია¹¹ შუაბის ძე.
მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბანელნი და განაჩინეს ქორებისკოპოზად
დაჩი ივანეს ძე, ქობულის ძისა. და შემდგომად ამისა განაჩინეს 25
ქორებისკოპოსად სამოელ დიონაონი¹². კულად მეორედ მოვიდა
ივანე ხალილ არაბით¹³. შეებნეს გარდაბანელნი გავაზს; გააქცივნა¹⁴
ხალილ და მოსწყუიდა¹⁵ სიმრავლე ფრიალ. კულად დაჯდა ამი-
M 443 რად ტფილისს | საჰაკ¹⁶, ისმაელის ძე. ხოლო ხალილ მოვიდა მესა-
მედ, და მოკლეს ჯავახეთს, და ძე მისი მოჰმად მოვიდა ქართლს; 30
და მოერთო მას ბაგრატ, ძე აშოტ კულაპარატისა, და მისცა მას
ქართლი.

კ 274 | გამოვიდა სააკ, ამირა ტფილელი, ლაშქრითა, და

¹ განადიდა მეფობა უფალმან A. ² მასლამა A, მასლამა MB. ³ ტფილისი A.
⁴ იალი ბოაბის ძისა A, აღშუბის ძისასა M, ალი შუაბის ძისასა B. ⁵ კულაპარატი A.
⁶ აფხაზთა A. ⁷ კასანს A, კსანსა MB. ⁸ გარდაბან A. ⁹ იხლევების A. ¹⁰ კულადცა
ეუფლნეს ვითართა A, ხოლო ეუფლნეს M, ხოლო კვალადცა დაეუფლნეს B.
¹¹ იაჰია M, ალი B. ¹² დიონაური M, დონაური B. ¹³ არაბი MB. ¹⁴ გააქციეს MB.
¹⁵ მოსწყუიდა M, მოსწყდა B. ¹⁶ ტფილის საჰაკ A.

დადგა რექსა; ხოლო მოჰმედ და ბაგრატ წარიდეს უფლის-ციხე; და მოვიდეს კახნი გარდაბანელნი¹ შუელად სააკისსა: და შეიბნეს რექს და იყო შროლა ~~მო~~ შორის. არცა იგინი გაიქცეს და არცა იგინი, ვიდრემდის გაიყარნეს. და მოემად წარვიდა ბარდაეს.

აქა ჟამნი გარდასრულ იყუნეს წელიწადნი მოამადის გამო-
A 275 ჩინებითგან², რომელმან სარკინოზთა სჯული დაუდგა, ორასცხრა-
მეტნი. მაშინ მოვიდა ბულა³ თურქი მონა, რომელი გამოეგზავნა
ამირ-მუმს ბაღდადით, სპითა დიდითა, და შემუსრა ყოველი სომ-
ხეთი და ტყუე ყუნა ყოველნი მთავარნი მათნი. მოვიდა და მოად-
გა ტფილისის ქალაქსა, რამეთუ არა მორჩილობდა სააკ ამირა: მო-
ბ 275 კლა სააკ, შემუსრა ტფილისი, დაწუა ცეცხლითა და მოაოჯრნა
ყოველნი არენი მისნი. და თეოდოსი, აფხაზთა მეფე, გამოვიდა წი-
ნააღმდგომად მისა, დადგა კუერცხობს. ხოლო ბულა, ვითარცა
ცნა, წარმოავლინა ზირაქ სპასალარი თუისი, და ბაგრატ, ძე აშოტ
M 444 კულაპარატისა: | შეიბნეს, და გააქცივნეს აფხაზნი, და მოსწყუდიდნეს 15
სიმრავლე ურიცხუი. და თეოდოსი მეფე წარვიდა მეოტა გზასა
დეღლეთისსა.

კულად უკუმოქცეულთა⁴ დაუდგეს გარდაბანელნი ჯუარის
გუერდსა, და აენეს ლაშქარსა დიადი⁵. ვითარცა ცნა ბულა, აღი-
ყარა მუნით და მოვიდა ქართალეთს, დადგა მუნ შინა, აიყვანა 20
მთეულთაგან მძევალნი კაცი სამასი, და ლამოდა შესულასა ოვსე-
თად; შევიდა ცხავატამდის⁶. ხოლო აბულაბაზ⁷, სომეხთ ერისთავმან,
A 276 და გურამ, აშოტის ძემან, მიუწერეს მთეულთა, რაითა არა შეუშონ.
ხოლო მათ გაწირნეს მძევალნი მათნი; უშუელა ღმერთმან: რამეთუ
მოვიდა თოვლი, დაუდგეს წინა და შეებნეს. მოსცა ღმერთმან ძლე- 25
ვა, და მოკლდა ურიცხუი ერი სარკინოზთა, და ცხენმან მათმან ძო-
ვა იელი, და დაიგოცა ფრიად. ხოლო სიმრავლისაგან ლაშქრისა
არა ჩინდა, რამეთუ იყო სიმრავლე მისი, ვითარ ასოცი ათასი.

შეიქცა გარე და დაიზამთრა ბარდაეს. და შეიპყრა ხუციასა
ვინმე ძე, რომელი გამთავრებულ იყო, და შემუსრა გარდაბანი. გა- 30
ნალო კარი დარუბანდისა, და გამოიყვანა ხაზარნი სახლი სამასი⁸, და
დასხნა შანქორს. დარიალამით⁹ გამოიყვანა ოვსნი, სახლი ასი¹⁰, და-
სხნა იგინი ღმანისს¹¹, და ენება ზაფხულის შესულა ოვსეთს. ამირ-მუმ-
M 445 [მ]ან¹² ვითარცა ცნა, ვიდრემდის¹³ ხაზართა, ტომთა მისთა, ზრახავს,

¹ გარდაბანელი A. ² გაჩინებითგან A. ³ ბულა < A. ⁴ უკუმ მოქცეულთა MB.
⁵ დიად MB. ⁶ ცხავატამდის B, ცხავცამდის M. ⁷ აბულაბაზ MB. ⁸ სახლისა მი-
სისა A. სახელისა მისისა M. ⁹ და რამით M, და დარეილით B (და დარიალამნიო
თ ე ი მ.). ¹⁰ სამი ათასი B. ¹¹ ღმანის A. ¹² ამირ-მუმლმან MB. ¹³ ვითარმედ MB.

ჰ 276 მოუვლინა ბუღას, რათა დაუტკეოს ქართლი მუმედს, ხალილის ძესა. და წარვიდა ბუღა, და ამირობდა მუმედ, ხალილის ძე. და გარდა-
ადგინა ამირ-მუმეზან მაუმედ, და დაადგინა ისე, შეიხის ძე¹, ნათესა-
ვი უმედისივე.

და ქორე ბესკოვზი გაბრიელ იყო დონაური, ძმა⁵
სამოელ ქორე ბესკოვზ [ი]სა. და წარვიდა ისე, და მოვიდა სხუა
ამირა, სახელით აბრაამ. და კუალ²ად მოვიდა ამირად ხალ[ილ]ის-
ძე ჰუმედ, და უფროს ნებიერად დაიპყრა ყოველი ესე ქუეყანა, სომხი-
თი, ქართლი და რანი. და წარვიდა ხალილის³ ძე, და დადგა ამირად
კაცი საქაქის მონათაგანი⁴, სახელით გაბულოც⁵. ხოლო გუარამ,¹⁰
ძემან⁶ აშოტ კურატპალატისმან, შეიპყრა გაბუ[ლო]ც და წარსცა სა-
ბერძნეთად: რამეთუ გადიდებულ იყო გაბულოც, და დაემორჩილნეს
გარ[და]ბანელნი. და ბრძოდა აშოტ მამის ძმისწულსა მისსა⁷, ძმასა
გუ[არამ]ისასა. ხოლო გუ[არამ]ს დაეპყრა ჯავახეთი, თრიალეთი,
ტაშირი, და აბოცი, და არტანი, და ჰბრძოდა სარკინოზთა. ზოგ-¹⁵
ჯერ სძლის გუარამ, და ზოგჯერ სარკინოზთა. ხოლო გუარამ გა-
M 446 ნუყუნა ქუეყანანი ძმათ[ა] თუისთა, | ადარნასეს და ბაგრატს, და აბო-
ცი[ს] განუყო ცოლის ძმასა თუისსა, სომეხთ მეფესა⁸.

ჰ 277 | მას ეამსა გამოვიდა გიორგი⁹, აფხაზთა მეფე, ძმა თეოდო-
სესი და დიმიტრისი, ძე ლეონისი, დაიპყრა ქართლი და დაუტკეა²⁰
ერისთავად ჩიხას ძე დიმიტრისი¹⁰, რომელსა ერქუა ბაგრატ, რო-
მელი იცნობ[ებ]ის ექსორია-ქმნილობით. და ცოლმან მეფისამა[ნ] მოკ-
ლა ძე დემეტრესი, ერისთავი ჩიხისა, და ეცრუა იგი ივანე მთავარ-
სა შავლიანსა¹¹, და შთა[ა]გდეს ბაგრატ ზღუას. ხოლო ღმერთმან
განარინა იგი, და მიიწია ქალაქად კოსტანტინეპოლედ. და მოგუა-²⁵
რა მეფემან იოვანე ძესა თუისსა ადარნასეს ცოლი¹², ასული გუარამ
აშოტისი¹³. და მოკულა იოვანე, მეფე აფხაზთა, და მეფობდა მის
წილ ძე მისი ადარნასე. და შეიპყრნა ლიპარიტ ქუეყანანი თრი-
ალეთისანი, აღაგო ციხე კლდე-კართა; იპალსონ ძემან დავით ბა-
ჰ 278 გრატისმან¹⁴. | ხოლო ნასრ ძე გუარამისი [და გურგენ]¹⁵ იყუნეს აფ- 30

¹ შეიხის ძე *М.В.* ² აქ *A*-ში ამოხუღლია და აკლია ერთი ფურცელი (164,7—165,9), ის, რაც მარიამისეულ ქართლის ცხოვრებაში მოთავსებულია გვ. 445 „და მოვიდა კუალად...“ ვიდრე გვ. 447 „და მათ თანა სარკინოზნი“. ³ ხალილის *М.* ⁴ მონათესაეთაგანი *В.* ⁵ გაბულოც *В.* ⁶ ძემან გუარამ *М.* ⁷ + ძესა სუმბატ სომეხთა მეფისასა *В.* ⁸ მეფისა *М.* ⁹ იგი *М.* გიორგი აღწუფელი *В.* ¹⁰ + და ვითარ გარდაიცვალა გიორგი, აფხაზთა მეფე, დარჩა ძე დემეტრესი მცირე *В.* ¹¹ შავლიანსა *В.* ¹² ცოლი ადარნასეს *М.* ¹³ აშოტისი *М.* აშოტის ძისა *В.* ¹⁴ იპატრონა დავით, ძე ბაგრატ კურატპალატისა *В.* ¹⁵ ხოლო ესე ნასრა, ბიძის ძე ამა დავით კურატპალატისა, და გურგენ *В.* ხოლო ნასრ, ძე გუარამისი, და გურგენ (თე ი მ.).

ხაზთა კერძ, ხოლო დავით და ლიპარიტ უშუელდეს სომეხთა, და იბრძოდეს სომეხნი და აფხაზნი ქართლსა ზედა. მას ჟამსა მონაზონი იქმნა გუარამ.

და ვითარ მოკულდა კახთა ქორეპისკოპოსი¹ გაბრიელ დონა-
M 447 ური², დაჯდა ქორეპისკოპოსად³ ფადლაი არევემანელი, | კაცი ბრძენი 5
და საქმის მეცნიერი. მას ჟამსა შინა მოიტყუა⁴ ნასრა, ძემან გუარამისმან, დავით, ძე ბაგრატიისი, მამის ძმისწული მისი, და მოკლა იგი. ხოლო ნასრას შეუკრბეს მტერად სომეხნი, ლიპარიტ, და
ჭ 280 ქართველნი, და აშოტ⁵ ძმა დავითისი, | და მათ თანა სა|რკინოზნი.
A 277 და შეებნეს ნასარს, გააქციეს და მიიხუნეს ციხენი; და წარვიდა 10
საბერძენთს წინაშე ბერძენთ მეფისა. და მოკულდა გუ[ა]რამ, ძე აშოტისი, და დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აღშენებულსა. ესე ბაგრატი, ძე დემეტრე აფხაზთა მეფისა, შესრულ იყო საბერძენთად კოსტანტინე[ნ]ეპოლეს, და მოსცა ბერძენთა მეფემან ლაშქარი, და გამოგზავნა ზღუით ნავითა, შემოვიდა აფხაზეთად, და მოკლა ადარნესე, 15
ძე იოვანესი, და დაიპყრა აფხაზეთი. და შეირთო ცოლი მისი ცოლად, ასული გუ[ა]რამისი; და გამოიყვანა ბაგრატი აფხაზთა მეფემან ნა-
ჭ 281 სრა. ხოლო | შეიპყრნა ნასრა სამნი⁶ ციხენი სამცხეს: ორძვე, და ჯუარის-ციხე, და ლომსიანთა, გუარამისივე აშენებული.

მოვიდა გურგენ და ადარნასე, ძე დავითისი; 20
M 448 უშუელდეს სომეხთა, და შეიბნეს მტუარსა ზედა; და იძლინეს აფხაზნი, ხოლო მოკლეს ნასრა და ბაყათარ, მთავარი ოვ-
ჭ 282 სი, და ერისთავი აფხაზთა. ხოლო | ფადლა⁷ მთავარეპისკოპოზი⁸
განძლიერდა⁹, და დაიმორჩილნა გარდაბანელნი. და შემდგომად მისა დაჯდა კუირიკე ქორეპისკოპოზად¹⁰; და იპყრობდეს ქართლს 25
აზნაურნი.

მას ჟამსა გამოვიდა კოსტანტი¹¹, აფხაზთა მეფე, დაიპყრა ქართ-
A 278 ლი; და ემტერა სომეხთა | მეფე, სუმბატ ტეძერაკალი¹², გამოილაშქრა სპითა დიდითა, მოადგა უფლის-ციხესა, მოიღეს პალანკურდანი¹³, აღმოაგეს ზემოთ-კერძო, და წარიღეს ციხე ვერჯითა¹⁴. 30
ხოლო კულად იმძახნეს სუმბატ და კოსტანტი¹⁵, და უკუმოსცა უფლის-ციხე და ყოველი ქართლი.

¹ ქორაფის კოვზი M. ² დონაური M. ³ ქორაფისკოვსად M. ⁴ მის ვითარცა მოიტანა M, მას ჟამსა შინა მოიტყუა B. ⁵ აშოტ M. ⁶ სამნი ნასრა A. ⁷ ფადლა A. ⁸ ქორეპისკოპოსი B, ქორაფის კოვზი M. ⁹ განძლიერდა A. ¹⁰ ქორეპისად A. ¹¹ კოსტანტინე MB. ¹² ტეზერაკალი MB. ¹³ პალანკურდანი B, ოლანკურდანი M. ¹⁴ ფერჯითა AM, ვერჯითა B. ¹⁵ კოსტანტინე MB.

ხოლო ამისა შემდგომად მოვიდა ამირა აგარიანი, სახელით აბულ-კასიმ, ძე აბუსაჯისი, რომელი გამოეგზავნა¹ ამირ-მუმნსა სპითა დიდითა და ურიცხუითა; და არა იტევდა ქუეყანა. რამეთუ მოვიდა პირველად სომხითს, და მოსრა ყოველი სომხითი, სიენეთი, ვაეძორი და ასპურაგანი. და სუ[მ]ბატ, სომეხთ მეფემან, ვერ და-
M 449 იდგნა ზარისა მისისაგან და წარმოვიდა მუნით მეოცობით, და მიმართა მთათა აფხაზეთისათა, და მუნ იყოფებოდა.

მოვიდა აბუს[ა]ჯის ძე ტფილისს, და მას ქამსა ამირა იყო ჯათარ(ას), ძე იაისი². მოვიდა და მოადგა უჯარმას, შიგა დგა სამასი კაცი, და ჰბრძოდეს მრავალთა დღეთა. და ვითარ იხილეს,
A 279 რამეთუ ვერ დაუღვამიდეს, დაადგეს ლამე³ და გარდაიხუეწნეს: რომელნიმე წარვიდეს, და რომელთამე ეწვივნეს და დაჯოცნეს. ვითარცა ცნეს ბოქორმელთა ციხეონთა წაღება უჯარმისა, დაადგეს ციხე და გარდაიხუეწნეს. რაჟამს მოვიდეს, პოვეს იგი უკაცური; აიღეს ბოქორმა და დაიჭირეს ციხედვე; უჯარმის ზღუდენი დაარღუევიან.
A 279 15

ხოლო კუირიკე ქორეზისკოპოზმან ვითარ იხილა, რომელ
კ 283 არა იყო ღონე მისი, მიენდო ფიცითა, მივიდა და ნახა; კჳითხა მან: „ვინ გაუწყა აქა მოსულა?“ და რქუა: „მაუწყა დედამან ჩემმან“. ხოლო მან თქუა: „არა ვატკივნო გული ერთისა შემხედვარასა“. და შეუყუარდა სიკეთისა მისისათვის, განუტევა, ხოლო ბოქორმა თუით
M 150 დაიჭირა. შემდგომად ამისა შემოვიდა ქართლად და მოაოჯრა ქართლი; და ვიდრე იგი შემოვიდოდა, მოარღუეინა ზღუდენი⁴ უფლდ-ციხისანი, რომელ არა დაიშვირონ. შევიდა მუნით სამცხეს, და მოაოჯრა სამცხე და ჯავახეთი, მოადგა ციხესა თმოგუისასა. და ვითარ იხილა სიმტკიცე მისი და სიმაგრე, აიყარა მუნით და მოვიდა
A 280 25 ყველს, მოადგა გარე, და იწყო ბრძოლად.

იყო მუნ შინა ჭაბუკი ერთი, სახელით გუბრონ. [ებრძოდა შიგნით გამოღმართ, ყოველთა დღეთა, მოყუასთა თუისთა თანა. და ვითარ წარიდეს ციხე იგი, შეიპყრეს წმიდა გობრონ]⁵. აწამეს და წამება მისი ვრცელად აღწერა წმიდამან მამამან ჩემმან⁶
A 280 30 სტეფანე მტბევარმან ებისკოპოზმან. აიყარა მუნით და წარვიდა დვინად⁷ ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოეტისასა, მსწრაფლ აიყარა მუნით და მიუმცნო ლაშქარსა თუისსა, რათა ყოველი კაცი, რომელი პოვონ ცოცხალი, გამოიყვანონ მის წინაშე. მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოეტისასა;
A 280 35 და ციხოვანთა დედა-წულრ რომელი პოვა გარეგნით, დაიპყრა გელ-

¹ გამოგზავნა A. ² ალისა M, ალისი B. ³ ამისთვის აღდგეს ლამით B, დაადგეს და ლამით M. ⁴ ზღუდენი < A. ⁵ ებრძოდა — გობრონ < A ex homoioteleuto. ⁶ ჩემმან MB. ⁷ დინად A.

თა. ამისთუის გამოსცეს ციხე, შეიპყრა სუმბატ და წარიყვანა დეინს¹, ჩამოჰკიდა ძელსა და მოკლა. შემდგომად ამისა, ვითარ გარდაჰქდეს წელნი რაოდენნიმე², მოეშენა ქუეყანა.

M 451 მაშინ უჯმო კუირიკე ქორე|ბისკოპოსმან³ კოსტან-
ქ 284 ტი⁴ აფხაზთა მეფესა, ჩავიდეს ერეთად, მოადგეს ციხესა ვფინსა. 5
აფხაზთ მეფე დაუდგა ზედათ-კერძო და კუირიკე ქუემოთ. და ვითარ მისწურეს წადებად, მაშინ ადარნესე პატრიკი⁵ მოვიდა, პარასკევსა ჯუარსა მიუპყრა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გავაზანი, ხოლო კუირიკეს ორჰობი; და ვითარ დაიზავნეს, შემოიქცეს. მოვიდა კოსტანტი⁶, აფხაზთა მეფე, ილოცა ალავერდს 10
წმიდას გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატი-
A 281 სცა კუირიკე ქორებისკოპოსმან და წარვიდა⁷ ქუეყანად თუისად.

შემდგომად ამისსა მცირედთა დღეთა მიიცვალა კოსტანტი⁸, აფხაზთა მეფე, და იშლებოდა ქუეყანა აფხაზეთისა ჟამ რა- 15
ოდენმე. რამეთუ ესხნეს ძენი ორნი კოსტანტი⁹ მეფესა: ერთი უბუცესი და მეორე უმცროსი, რომელი უშვა ცოლმან. უბუცესსა ერქვა გიორგი და უმრწემესსა ბაგრატ. და იყო მათ შორის ბრძოლა ფიცხელი, რომელი თუითოეულად პოვო⁷ ცხორებასა მათსა.

ხოლო ესე ბაგრატ იყო სიძე⁸ გურგენ ერისთავთა ერისთავისა 20
ვისა⁹, უშუელდა გურგენ ყოვლითა ძალითა მისითა. ვიდრე არა მი-
M 452 იცვალა ბაგრატ, არა იყო მშუილობა¹⁰. და შემდგომად სიკუდილისა მისისა მიიღო¹¹ სრულებით მეფობა აფხაზეთისა გიორგი მეფემან. იყო იგი სრულებით ყოვლითავე სიკეთითა, სიმკნითა და ახო-
ვანებითა, ღმრთის-მოყუარე იყო და უმეტეს მაშენებელი ეკლესიათა, 25
მოწყალე გლახაკთა, უხუი, მდაბალი და ყოვლითა კეთილითა და სათნოებითა სრული. ამან განაგნა და განაწყუნა ყოველნი საქმენი მამულსა და სამეფოსა მისსა: აღაშენა საყდარი ჭყონდიდისა,
A 285 შექმნა საეპისკოპოსოდ, და განაშენა ნაწილთა სიმრავლითა წმი- 30
დათა მარტულითათა.

მას ჟამსა მიიცვალა კუირიკე ქორებისკოპოსი¹², და დაჯდა ქორებისკოპოსად¹³ ფადლა, ძე კუირიკესი. ამან აღაშენა ციხე ლოწობანთა.

ამასვე ჟამსა მოვიდეს სარკინოზ[ნი], რომელთა უჯმობდეს ს[ა]ჯობით, და მოტყუენეს კახეთი, დაწუეს ჯუარი და მცხეთა, და 35

¹ დაევანს *A.* ² რაოდენნიმე *A.* ³ ქორებისკოსმან *A.* ⁴ კოსტანტინე *MB.* ⁵ პატრიკი *A.* ⁶ წარვიდა *A.* ⁷ პოვა *A.* ჰპოო *B.* ჰპო *M.* ⁸ სიძე *A.* ⁹ ერისთავი *A.* ¹⁰ + შორის მათსა *B.* ¹¹ მიიღო *A.* ¹² ქორებისკოპოსი *A.* ¹³ ქორებისკოპოსად *A.*

შეიქცეს; წარვიდეს და წაიტანეს თანა ჯუარი¹ დაჭრილი. და შეე-
დვა სნება მუცლისა, და გულისგმა ყვეს, რომე ჯუარისაგან ევნე-
ბოდა. შეიკრიბნეს² ნაწილნი და წარმოსცნეს ჯუარსა³; ჩაკრიბნეს
ბუღესა შინა, და აღმართნეს ადგილსავე თუისსა.

და ერეთს ვიდრე⁴ მეფობადმდე იზხანიკისა⁵ პირველნი 5
M 453 ყოველნი იყუნეს⁶ მწვალებელნი; ხოლო იზხანიკ დისწული იყო | გურ-
გენ ერისთავთა ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქციენა მართლ-
მადიდებელად, დინარ დედოფალმან. და სალართა დაეპყრა ბარ-
დავი და ადარაბადგანი, ხოლო გიორგი⁷, აფხაზთა მეფემან, მისცა
‡ 291 ქართლი ძესა თუისსა უხუცესსა კოსტანტისსა⁸. | და ვითარ დაყო 10
სამი წელიწადი, იწყო მტერობად მამისა თუისისა და ძებნად მე-
ფობისა. და ვითარ გამოაცხადა საქმე მისი, შედგა იგი უფლის-
‡ 292 ციხეს და | შეუდგეს თანა ტბელნი და სხუანი მრავალნი აზნა-
A 283 ურნი.

ხოლო გიორგი⁹ მეფემან, ვითარ დაიდასტურა განდგომა 15
ძისა თუისისა, გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა თუისითა, და მო-
იყვანა ყოველნი¹⁰ მეფენი და ფადლა ქორეპისკოპოსი¹¹, მოადგეს
უფლის-ციხესა, და ბრძოდეს დღეთა მრავალთა, და ვერას აენებდეს
ციხესა, რომელ მრავლად დგეს შიგნით. და ზოგსა დღესა შეებმიან
შიგნითით ცხენითა, და ზოგსა დღესა ქუეითად. 20

მაშინ გიორგი მეფემან აბირნა აზნაურნი სასუერელნი ეს-
რეთ სახედ, ვითარმედ: „გამოედ, ჩუენ წარგიყვანოთ აფხაზეთად,
შენ დაჯედ მეფედ და მამა შენი დარჩეს გარეგან“. ხოლო მან დაი-
ჯერა და მიენდო. გარნა აზნაურნი იგი, რომელნი უდგეს თანა.

M 454 უშლიდეს საქმესა | ამას, და მან არა ისმინა მათი; გამოვიდა ღამე 25
ტივდთა მტკუარსა, და ვითარ განეწურა პირსა წყლისასა, ვერღარა
დაითმინეს, მიეტევენეს შეპყრობად. და ვითარ იგრძნა ზაკულება მა-
თი, შეაქციენა ტიენი¹² გარე, რათამცა შევიდა ციხესავე. ვერ-
ღარა დაიმორჩილნეს ტიენი და ჩაჴდეს ადგილსა¹³, სადაცა ტიე-

A 284 ნი გადგებოდეს. შეიქმნა ჳმა, გამოვიდა მეფე და ყოველი ლაშქა- 30
რი; დაცვეს ციხე გარეშამო და, რაჟამს განთენა, იწყეს ძებნად.
ხოლო იგი გამოსრულ იყო [წყლით და შესრულ იყო]¹⁴ ნაპრალსა.

¹ წაიტანეს ჯუარი თანა A. ² შეკრიბნეს MB. ³ ჯუარსა AM, ქართლსავე B.
⁴ და ჰერეთს M, და ჰერეთსავე B, დართეს ვიდრე A. ⁵ იზხანიკისა A, იზხანი-
კისა M. ⁶ იყუნეს < A. ⁷ გიორგი B, იგი AM (-გ). ⁸ კოსტანტინეს MB. ⁹ გი-
ორგი B, გი M, იგი A. ¹⁰ ყოველნი A, ტოვლნი MB. ¹¹ ქორეპისკოპოსი A,
ქორაფისკოპოზი M. ¹² ტიენი ტიენი A. ¹³ ადგილსა < A. ¹⁴ < A ex homoioteleuto.

კლდისასა, და მუნ დამალულ იყო. და პოვა იგი კაცმან ვინმე უნ-
დომან[ნ], შეიპყრეს და მოპყუარეს იგი მეფესა, და მეფემან გაპატი-
ჟა ბოროტად: პირველად თუალნი¹ დასწუნეს და მერე გამოყუე-
რეს, და მოკუდა. ხოლო აზნაურნი, რომელნი დგეს ციხესა შინა,
მინდობით გამოიყვანა, და ტბელნი განუტევენა, მშუილობით გაგ- 5
ზავენა; და იგინი წარვიდეს ასპურაგანს².

ქ 293 | მიიცივალა ფადლა ქორებისკოპოსი³; დაჯდა კუირიკე ქო-
რებისკოპოსად⁴. ამისა შემდგომად გადაგეს აზნაურნი გარდაბანელნი,
იწყეს ზრახვად გიორგი მეფისა. გამოილაშქრა გიორგი მეფემან⁵, ჩა-
ვიდა კახეთად. [და მოსწვა და⁶ ასწყუიდა, და წარვიდა თუისადვე 10
M 455 ქუეყანად. კუალად დადგა | ატენს. და ძე მისი ლეონ იყო⁷ ერისთავად
ქართლისა; და აწვია ყოველი ლაშქარი კუალად შთასლვად კახე-
თად⁸. ვითარ ცნა კუირიკე—ვერ დაუდგებოდა, ადგა და მოვიდა
მათ წინაშე. და კუალად ენება გაპარვა ზაკვით, შეიპყრა კელთა და
წარვიდა კახეთად, რათამცა დედა-წული მისი აკრიბა კელთა. გარდა- 15
ეხუეწნეს, რამეთუ აცნობეს აზნაურთა ქართველთა.

მო ერთო შტორა⁹, ძმა კუირიკე ქორებისკოპოსისა¹⁰, გიორგი
A 285 მეფესა, და მოუტანა | თანა ციხე მისი უჯარმა, და ეუფლნეს სხუა-
თაცა ციხეთა კახეთისათა თუინიერ საშთა ციხეთა: ნახკოენისა,
ბოკორმისა და ლოწობანთა. 20

ლოწობანნი ჰქონდეს ივანე არსის¹¹ ძესა; და გამაგრდა
შიგან, გაწირა პატრონი. და აუგეს შურის-ჯოხე და დააყენნეს შიგა
ლაშქარნი. და ციხე მარანასა¹² ჰქონდა ხანხუასა¹³, არსის ძესავე,
ძმასა ივანესსა¹⁴; ლამოდა მსგავსად ძმისა თუისისა მკლავითა დაქე-
რასა. მივიდა მეფე და უბრძანა შებმა ლაშქართა. ხოლო მათ წარი- 25
დეს ჯერჯითა და ხანხუა¹⁵ მოიყვანეს შეპყრობილი წინაშე მეფისა;
და მეფემან წარსცა პყრობილად ჯიქეთს.

ციხე ნახრქევანისა ჰქონდა ფადლასა, ძესა კუირიკესსა. იგიცა
M 456 გამაგრდა შიგნით; ვითარ იხილა კუირიკე | ქორებისკოპოსმან¹⁶, რა-
ქ 294 მეთუ არა იყო ღონე მისი, ითხოვა სიმტიკე ცოცხლებით გაგზავ- 30
ნისა, და დაულოცა კახეთი გიორგი მეფესა. ხოლო ლეონ, ძე მეფე-
ისა, არა ლამოდა განტევებასა კუირიკესსა, რამეთუ არცა პირველ შეპ-
ყრობასა იყონება მისი, გარნა არა უსმინა მამამან მისმან, და კუირი-

¹ თუალნი *A.* ² ასპურაგენს *A.* ³ ასფორანგს *M.* ⁴ ქორებისკოპოსად *A.* ⁵ მეფე *A.* ⁶ მოსწვა და *B.* მოუწოდა *M.* ⁷ ძე მისი ლეონ იყო *B.* ძმა იყო *M.* ⁸ და მოსწვა — კახეთად < *A* ex homoioteleuto. ⁹ შურტა *B.* ბურტა *M.* ¹⁰ ქორებისკოპოსისა *A.* ¹¹ არისის *M.* არშის *B.* ¹² მარანისა *B.* მირანსა *M.* ¹³ ხანხუას *B.* ტანტუასა *A.* ¹⁴ ჰქონდა მამის ხუასარის ძესა ივანესსა *M.* ¹⁵ ხანხუა *B.* ¹⁶ ქორებისკოპოსმან *A.*

A 286 კე ესე პირი ითხოვა, რათა მას ზამთარსა არა აიღონ ციხე| ბოქორ-
მა, და შემდგომად აღესებისა წარვიდეს, ნება სცეს. ამისთვის
აიღეს ციხე ნახრქეანისა, და შვილი ერთი უმრწემესი, დავით, მძე-
ვლად; განუტევეს ღღესა ლამპრობასა.

წარვიდა მეფე აფხაზეთად, და შევიდა კუირიკე ბოქორ-⁵
მას, ეკაზმებოდა და ლამოდა შემდგომად¹ აღესებისა წარსლვასა.
მაშინ შეეზახნეს აზნაურნი ქართველნი და მათ თანა კახნი: გოდერ-
ძი, მაგდელი², მამა ყანჩელი, დაჩი კორინთელი, დაჩი³ და ივანე
სხუილოსელი, სარ და გრიგოლ, ძმანი ფხუნელი, და მათ თანა
ორმოცდაათი აზნაური სხუა, და მოერანეს კუირიკეს. დაუწყეს¹⁰
ბრძოლა ციხეთა, და მკირედთა დღეთა წარიხუნეს ციხენი ყოველ-
ნი, დაარღვივნეს შურის-ციხენი⁴ და ლოწობანი; და კუალადცა ეუ-
ფლა კუირიკე მამულსა თუისსა.

მოვიდეს⁵ და უთხრეს გიორგი მეფესა წაღება კახეთისა.

M 457 დაუშდომდა დიდად⁶, და აბრალა ყოველთა ვინცა ვინ აწუია გაშუება¹⁵
კუირიკე ქორებისკოპოსისა⁷. და ვითარ ამას შინა გარდადღეს ჟამნი
იგი, კუალად გაგზავნა ლაშქარი თუისი და ძე მისი ლეონ უჩინა

A 287 წინამძღურად. და მოწუა კახეთი, და მასვე ლაშქრობასა შინა
მოართუეს ამბავი: მიცვალება დიდისა და ღმრთის-მოყუარისა გიორგი
მეფისა. მოუწოდა ლეონ ქორებისკოპოსსა⁸ კუირიკეს; და შეკრბეს²⁰
ბაზალეთს, ტბის პირსა, თუითათა ცხენოსნითა, და იუბნეს დღე
ერთი, ვიდრემდის განუცხადა მიცვალება მამისა თუისისა, და აპ-
კიდა სიყუარული და უქადა ძისა მისისა სიძობა. და ვითარცა ესმა
ესე კუირიკეს, გარდაჭდა ცხენისაგან და თაყუანისცემითა მისცა
ბ 295 მადლი, და განიხარა ზავი და სიყუარული, და უფროს პირი მძა-²⁵
ხობისა.

შეიქცა ლეონ, და ეუფლა მამულსა და სამეფოსა
თუისსა, რამეთუ მაშინვე შევიდა აფხაზეთად; და განადიდა უფალმან
ღმერთმან მეფობა მისი; მსგავსად მამისა თუისისა იყო იგიცა ღმრთის-
მოყუარე და სავსე ყოვლითა კეთილითა. ამან აღაშენა ეკლესია მო-³⁰
ქუისა და შექმნა საეპისკოპოზოდ, აკურთხა და განასრულა ყოვლითა
განგებითა და ვითარ ეუფლა მამულსა თუისსა, აღუსრულა⁹ აღთქმა

M 458 თუისი კუირიკე ქორებისკოპოსსა¹⁰, და მისცა ასული თუისი ცოლად
ძესა კუირიკესსა¹¹. კუალად იწყო მტერობად კუირიკესა და ძებნად

¹ შემდგომად A. ² მაგდელი M, მაგდელი B. ³ დაჩი < A. ⁴ შურის-ციხე MB.

⁵ მოვიდეს A. ⁶ დიად A. ⁷ ქორებისკოპოსისა A. ⁸ ქორებიკოსესა A. ⁹ აღუსრულა M, აღასრულა AB. ¹⁰ ქორებისკოსი A. ¹¹ + და შემდგომად მცირედისა მოკუდა ასუ-
ლი ლეონისი MB.

A 288 კახეთისა, გაილაშქრა სპითა დიდითა, ჩადგა არაგვის პირსა, | ას-
წყუიდა ხერკი, მუხრანი და ბაზალეთი; და მასვე ლაშქრობასა დას-
ნეულდა, შეიქცა გარე და მოკულა.

დაჯდა მეფედ დემეტრე, ძმა ლეონისი, ეუფლა ქართლს;
და ვითარ მოიწყო სამეფო თუისი, გარდაცდეს ამას შინა ჟამნი. 5
იყო ძმა მისი თევდოს საბერძნეთს. უჭმეს ვიეთმე კაცთა ამის
ქუეყანისათა, რათა გამოვიდეს ძმასა თუისსა ზედა, რამეთუ სიცი-
ცხლესავე დიდისა გიორგი აფხაზთა მეფისასა გაეგზავნენეს საბერ-
ძნეთს ორნი შეილნი, თეოდოს და ბაგრატი, რათა მუნ იზარდებო-
დენ, ამისთუის რათა შემდგომად სიკუდილისა მისისა არა იყოს¹ მათ 10
შორის ბრძოლა და ჯდომა.

გამოვიდა თეოდოსი საბერძნეთით, მოვიდა სამცხეს, დაადგა
მარგის მერეს², უჭმობდა მესხთა აზნაურთა, იკრებდა ლაშქარსა და
ლამოდა მკლავითა თუისითა აღებასა მამულისა თუისისასა. ხოლო
დემეტრე მეფემან წარავლინა ლაშქარი თუისი, დაესხნეს უგრძნაუ- 15

M 159 ლად, გაიქცეს³ | თეოდოსი, წარვიდეს ქართლს და მიმართეს ადარ-
ნესეს მთავარსა⁴; შეიყვანეს იგი ძამის⁵ ციხესა, და მუნით გამოლ-
ქ 290 მართ | ეძიებდა საქმესა თუისსა.

მაშინ დემეტრე მეფემან მიგზავნა ლაშქარი თუისი,
A 289 მოადგეს | ციხესა ძამისასა, და ბრძოდეს სამ თუე ოდენ. და ციხით 20
გამოლმართ ევენბოდეს ფრიად, და მოსჭირდა⁶ ციხოვანთა; ითხო-
ვეს ფიცი და სიმტკიცე, რათა განუტონ თეოდოსი, და წარვიდენ
მშუიდობით. და მათ მიინდვეს იგი, და გაგზავნეს მშუიდობით. წარ-
ვიდა წინაშე დავითისა კულაპარატისა, და მუნ დაყო წელიწადი
ერთი. წარმოვიდა⁷ და მოვიდა კახეთად. 25

მაშინ მოგზავნა მეფემან მოციქული თეოდოსისა და
კუირიკე ქორებისკოპოსისა⁸ და რქუა: „რადგან მოვიდა ძმა ჩემი სა-
ბერძნეთით, არა დაილევის ჩუენ შორის ბრძოლა, სიტყუითა კაც-
თათა; აწ შუამდგომელობითა შენითა მომანდვე ძმა ჩემი, და ვი-
ყუნეთ ორნივე სწორად უფალ მამულსა ჩუენსა, ვითარცა ვიყუევინით 30
უწინარეს მე და ლეონ; აღიღე ჩემგან სიმტკიცე და შუამდგომელნი,
და შენგან დიდად დავიმაღლო საქმე ესე“. ვითარცა ცნა კუირიკე ქო-
რებისკოპოსმან⁹ სიტყუა დემეტრე მეფისა, მოიყვანა თეოდოსი და
M 460 აწუთა მინდობა მისი, და ეტყოდა: „მე ვიყო მეძიებელ სისხლსა შენ-
სა“. თეოდოსი მიანდო ძმასა თუისსა და გაგზავნა. 35

¹ იყო *AM*. ² მარგის მერეს *M*, მარგის და *B*. ³ გააქციეს *MB*. ⁴ ადარნა-
სეს ძმელსა (ძელელსა *B*) მთავარსა *MB*. ⁵ ძმის *A*, ძმისასა *M*. ⁶ მოსჭირდა *A*.
⁷ + ტათ *MB*. ⁸ ქორებისკოპოსისა *A*, ქათალიკოზი *M*. ⁹ ქორებისკოპოსმან *A*,
ქორაფისკოპოსმან *M*.

მაშინ წარიყვანეს¹ ფიცითა და სიმტკიცითა, რომლითა
 A 290 ეფუცნეს წინაშე სუეტსა-ცხოველსა კათალიკოზი, მღვდელთ-მოდღუ-
 არნი და დიდებულნი ყოველნი; და ვითა მივიდა თეოდოსი წინაშე
 3 297 ძმისა თუისისა, დაყუნა დღენი მცირედნი. ხოლო დემეტრე დაივიწყა
 შუამდგომელობა ღმრთისა და შემართა ფიცთა², შეიპყრა თეოდოსი. და დასწუნა თუალნი და ვითარ იხილეს ესე მყოფთა მამულისა მისისათა, ძიება ყვეს ძმისა მათისა, რომელსა ერქუა ჩალა-მეფე, და ვერ³ შეუძლეს ამისი ქმნა, რამეთუ დემეტრე მეფე იყო მკნე და ახოვანი. და რაჟამს აღესრულა დემეტრე მეფე, იხილეს ყოველთა მკუიდრთა ქუეყანისათა, რომელ არლარა დარჩა მკუიდრი აფხაზეთისა 10 და ქართლისა, გამოიყვანეს თეოდოსი და დასუეს მეფედ.

მაშინ მოვიდეს კახნი და მოადგეს უფლის-ციხესა. და იყო⁴
 მათ ჟამთა ერისთავი ქართლისა ივანე მარუშის⁵ ძე, კაცი ძლიერი
 M 461 | და ერ-მრავალი. ამან წარავლინა მოციქული წინაშე დავით კულაპარატისა; აწუია, რათა გამოილაშქროს და ძალითა მისითა აი- 15
 ლოს ქართლი: ანუ დაიშვიროს თუით, ანუ უბოძოს ბაგრატს, ძესა გურგენისსა, ასულის წულსა გიორგი აფხაზთა მეფისა, რომელსა
 A 291 მართებდა დედოფლად⁶ აფხაზეთი და ქართლი.

ეს ევეც იოვანე მარუშის⁷ ძე ეძებდა ბაგრატს მეფედ; და ვითარცა მოისმინა დავით კულაპარატმან სიტყუა მარუშის ძისა. 20
 წარმოემართა ძალითა მისითა, მოვიდა ქართლად. და რაჟამს ცნეს მოსულა მისი კახთა, წარვიდეს ვითარცა მეოტნი და დაუტევეს ქართლი.

მოვიდა დავით კულაპარატი, ჩამოდგა⁸ ქუა-ჭურელთა, მიეგება წინა ივანე ქართლის ერისთავი, აღიღო მისგან უფლის-ცი- 25
 3 298 ხე და მიუბოძა ბაგრატს და მამასა მისსა გურგენს. რამეთუ არა
 ესუა შეილი (გურგენს) დავით კულაპარატსა, და ბაგრატ, ძე გურგენისი, გაეზარდა შეილად თუისად. ესე⁹ დავით კულაპარატი უმე-
 3 299 ტეს განდიდნა ყოველთა მეფეთა ტაოსთა. | რამეთუ იყო პირველად
 ღმრთის-მოყუარე, გლახაკთ-მოწყალე, მდაბალი და მშუიდი, ძიური-
 უქსენებელი, ეკლესიათა მაშენებელი, ტკბილი, უხუი, კაცთ-მოყუა- 30
 M 462 რე, ფიქოსანთა მოყუარე, ყოველთათუის კეთილის მყოფელი და საევე ყოველითა კეთილითა. ამან აღაშენა საყდარი ღმრთისა, წმიდა ეკლესია ხახულისა. და ვითარ შეიქცა მუნით გარე, დაუტევნა უფ-

¹ + იგი M, თვედოსი B. ² შემართა ფიცითა M, შემართა ფიცთა ვატენასა B. ³ ვითარ (- ვრ) A. ⁴ იყო < A. ⁵ მარუშის AM. ⁶ რომელსა ეყოდა დედულად MB. ⁷ მარუშის A. ⁸ ჩაუდგა M, ჩამოაგდო A. ⁹ ესე ესე A.

A 292
 კ 300 ლის-ციხელნი¹ გურგენ და ძე მისი ბაგრატ. მას ჟამსა იყო ბაგრატ ასაკითა თუისითა უსრულ; ამისთუის თანაგანმგებელად დაუტევა მამა მისი გურგენ. შემოკრიბნა² ქართველნი აზნაურნი და უბრძანა: „ესე არს მკუიდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე. ამას დაემორჩილენით ყოველნი“. და დაუხა დღენი მცირედნი და წარვიდა ტაოს.

ვითარ წარცდეს მას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, იწყეს კულად მდგრობად ზაკულებით, ვითარცა არს ჩუეულება ქართლისა აზნაურთა. შეეუბნეს ნაქორდეველთა³ და საბოტარელთა, შოო 40 ყვანნეს ლაშქარნი კახეთით, და გასცეს უფლის-ციხე, და შეიპყრნეს გურგენ და ბაგრატ და დედოფალი გუბრანდუხტ, წარიყვანეს კახეთად.

რა ჟამს ცნა ესე დავით კულაპარატმან, დაუძმძიდა ფრიად, გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა მისითა, მოვიდა თრიალეთს, შთა-15. სლვად კახეთად. და რაჟამს ცნეს კახთა, გამოგზავნეს მოციქული, M 463 და მოუპყრეს პირი ზავისა. და განუტევენეს გურგენ და ბაგრატ და დედოფალი გუბრანდუხტ, შეუქციეს ქართლი და უფლის-ციხე, ხო- A 293
 კ 301 ლო წირქულეს⁴ ციხე და გურა⁵ თუით დაიმპირეს.

მათ ჟამთა ეპყრა უფლის-ციხე და ქართლი გუბრანდუხტ 20 დედოფალსა. ესე გუბრანდუხტ დედოფალი იყო ასული გიორგი აფხაზთა მეფისა, დედა ბაგრატისი. და ვითარ გარდაჰქდა ამას შინა წელიწადი სამი და მეფობდა აფხაზეთს თეოდოსი მწუხარე, განირყუნა ქუეყანა იგი და შეიცვალა ყოველი წესი და განგება პირველთა მეფეთა განწესებული. იხილეს რა წარჩინებულთა მის ქუეყანისათა, იყუნეს 25 ერთობით მწუხარებასა შინა დიდსა. ამანვე ივანე მარუშის⁶ ძემან ინება, რათა მოიყვანოს ბაგრატ მეფედ აფხაზეთისა, და მის თანაყოველთა დიდებულთა და ერისთავთა, აზნაურთა აფხაზეთისა და ქართლისათა გამოითხოვეს ბაგრატ მეფედ დავით კულაპარატისაგან. ხოლო მან დიდითა იძულებითა ძნელად აღიასრულა თხოვა მათი; ვითარცა 30 ვთქუ⁷ პირველად, უშვილო იყო⁸ დავით კულაპარატი და ბაგრატ გაეზარდა შვილად, მპყრობელად⁹ ორისავე კერძოსა ტაოსა, გარნა რაჟამს უმკუიდრო ქმნულ იყო ქუეყანა აფხაზეთისა, მოსცა მათ M 464 სიმტკიცითა და მძველითა.

¹ უფლის ციხესა B, უფლის ციხეს M. ² შემოკრიბნა A. ³ ნაქორდეველთა MB. ⁴ წირქულეს MB. ⁵ აგრუა M, გრუი B. ⁶ მირუშის A. ⁷ ვთქუა A, ვთქუ M, ვსთქუ B. ⁸ ყო A. ⁹ მპყრობელად < A.

A 294 შთაიყვანეს აფხაზეთს და დალოცეს | მეფედ, და
დამორჩილდეს ყოველნი ბრძანებასა მისსა: რამეთუ განსრულ იყო
ასაკითა. და ვითარ გარდავდა წელიწადი ორი, იწყო განგებად და
საურავად და გამართებად ყოველსა საქმესა, მსგავსად პაპისა მისი-
სა, დიდისა მეფისა გიორგისა, გინა თუ ემეტესადრე ვთქუა¹. რა- 5
მეთუ ყოვლითურთ მიემგავსებოდა ქცევასა გამზრდელისა თუისისა,
დიდისა დავით კულაპარატისა, და იხილვებოდა მის თანა ყოველი
სახე² კეთილისა. გამოგზავნა თეოდოსი მეფე, დედის ძმა მისი, ტა-
ოს, წინაშე კულაპარატისა, რამეთუ ესე საქმე გამოწახა უმჯობესად,
რათა ყოველთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, სასოება კეთილისა, 10
‡ 302 გინა შიში უწყსოებისათუის მისა მიმართ აქუნდეს. | შემდგომად ამისა
გარდამოვიდა ქართლს, რათა განაგნეს საქმენი დაშლილნი ქარ-
თლისანი. მოვიდა და დადგა თილუას³. ხოლო მას ჟამსა აზნაურთა
ქართლისათა რომელთამე არა ენება გარდამოსლვა მისი, რამეთუ
თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა, დაღაცათუ იყუნეს 15
მორჩილებასა შინა გუარანდუხტისასა.

M 465 იწინამძღურეს ქავთარ ტბელი, | მოეგებნეს ბრძო-
ლად, დაუდგეს თავსა ზედა მულრისასა⁴. იხილა რა ბაგრატ აფ-
A 295 ხაზთ | მეფემან, აღუზახნა სპათა თუისთა, მივიდეს, შეებნეს და იოტ-
ნეს ქართველნი, რომელნიმე დაჯოცნეს და რომელნიმე დაიპყრნეს, 20
და სხუანი კულად მეოტნი გარდაიხუეწნეს და დაიფანჩნეს⁵. ხოლო
მოვიდა უფლის-ციხეს, აილო ციხე დედისაგან თუისისა, დაყუნა
დღენი და განაგნა მცირედ საქმენი ქართლისანი; წარიყვანა დედა
თუისი და წარვიდა ქუეყანად აფხაზეთისა. და ვითარცა გელოვან-
მან მენავეთ-მოდღუარმან განაგო ყოველი საქმე აფხაზეთისა; რამეთუ 25
მცირედ ამხილის ყოველთა, ვინ უკუე პოვის⁶ ურჩი, და მის ადგი-
ლისა განადიდის ერთგული და მისანდობელი თუისი. და ამას შინა
გარდავდეს წელიწადნი რაოდენნიმე. და იყო მათ ჟამთა ერისთა-
ვად კლდე-ქართა რატი, და ჰქონდა ციხე ატენისა და ქართლი-
საგან მტკუარისა სამხრით კერძო ყოველივე: თრიალეთი, მანგლის- 30
ტვეი და საკურეთი⁷; არა მორჩილობდა კეთილად მეფესა ბაგრატს.

შეკრიბა⁸ [უცნაურად] სპა თუისი ყოველი, და გამოვიდა
ქართლად. და ენება მოდგომა და შერევა რატ ერისთავისა⁹. მაშინ
M 466 უკუე აუწყეს¹⁰ მსწრაფლ¹¹ კულაპარატსა¹², და უთხრეს ესრე: | „არა

¹ ვთქუ *A.* ² საქმე *MB.* ³ თილუას *AB,* მთიულეთს *M.* ⁴ მორჩისასა *M,*
მორჩისასა *B.* ⁵ დაიფანტნეს *MB.* ⁶ პოვის *A.* ⁷ სკორეთი *M,* სკურეთი *B.*
⁸ შეკრიბა *A.* შეიკრიბა *MB.* ⁹ რატი ერისთავთა ერისთუისა *M,* რატი ერისთავთ
ერისთავს *B.* ¹⁰ აუწყეს *<A.* ¹¹ მსწრაფლ *<MB.* ¹² დავით უტრატალატსა *MB.*

სადა წარვალს სხუაგან, არამედ¹ განმზადებულ არს სიკუდილად
 A 296 შენდა“. და შეკაზმულ იყო მამა|ბაგრატიის მოსლვად შეიღისა თა-
 ჰ 303 უწოდა|ლაშქარსა თუისსა, და უჭმო ყოველთა მეფეთა სომხითისა-
 თა. და მაშინ ჯერეთ ცოცხალი იყო პაპა² ბაგრატიისი, ბაგრატი, ქარ- 5
 თველთა მეფე³; იგიცა მოვიდა დავით კულაპარატსა წინაშე; რამე-
 თუ ეშინოდა ძისა თუისისა გურგენისგან წაღებასა მეფობისასა. მო-
 ვიდეს და დადგეს დღივს სპითა დიდითა, რომელთა არა იყო რი-
 ცხუი, და გაგზავნა ლაშქარნი გურგენს ზედა. მიეგებნეს გურგენს
 წინა, გარდათხრილთა⁴ თავსა შავშეთისასა, გააქციეს გურგენ და 10
 შთახუეწა მეოტი⁵, და შევიდა ციხესა წერბეთისასა⁶.

მას ჟამსა მოსრულ იყო ბაგრატი ტრიალეთს, და
 დადგა კარუშეთს⁷. გაგზავნა მოციქული, განახნა⁸ ლაშ-
 ქარნი და იხილა, რომელ ძალითა არა ეგებოდა წინააღდგომა
 დავით კულაპარატისა. მაშინ დაუტევნა სპანი თუისნი ადგილ- 15
 სა ზედა, და თუით მარტო მივიდა წინაშე მისსა და ითხოვა შენ-
 M 467 დობა, და აუწყა, ვითარმედ: „სხუისა რომლისა არასათუის|მოვედ.
 გარნა არამორჩილებისათუის რატისა“. ხოლო მან გაგზავნა და
 უბრძანა ესრეთ: „მითხრეს, რომელ ჩემდა სიკუდილად გამოსრულ
 A 297 იყავ; გარნა აწ ვსცან|დასტური, რომელ უბრალო ხარ, არამედ 20
 მითავისუფლებიხართ⁹ რატის ზე¹⁰; დაიმორჩილე ვითაც
 სახედ გწადიან“.

მაშინ წარმოვიდა¹¹ სიხარულითა სავსე, და წარვიდა მას ჟამ-
 სა აფხაზეთადვე, რათა ვერა უგრძნას. რატი და უგრძნეულად მივი-
 დეს, [ოდეს] არა გონებდეს, ვითარ მოიწია ჟამი ზამთრისა. მოვიდა 25
 ძალითა თუისითა ყოვლითა, მოადგა კლდე-ქართა. იხილა რა რატი,
 გამოვიდა გარე და გამოიტანა შვილი ლიპარიტ თანა, შევედრა
 ბაგრატი აფხაზთა მეფესა, და მისცა ციხე თუისი ბაგრატს, და
 ჰ 304 თუით დაჯდა მამულსა თუისსა არგვეთს¹². | კულად, ვითარ წარვი-
 დეს აშას შინა ჟამნი რაოდენნიმე და ვითარ ვთქუ პირველვე. მოიწ- 30
 ყუნა და განაგნა ყოველნი საქმენი აფხაზეთისანი, ურჩნი თუისნი შე-
 ცუალნა დიდებისაგან, ადგილთა მათთა დაადგინნა¹³ ერთგულნი და
 მოსწრაფედ მორჩილნი ბრძანებათა მისთა; და წარემატა ყოველთა
 მეფეთა ყოვლითა განგებითა. და გაამრავლა ლაშქარი თუისი უმე-

¹ არამედ *A.* თუინიერ *MB.* ² პაპი *A.* ³ ბაგრატი ქართველთა მეფე *AM*
 (და თეიმ.), ბაგრატი რეგვენი *B.* ⁴ გარდათრილთა *A.* ⁵ მეოლი *A.* ⁶ წუფთისასა *MB.*
⁷ კარუბეთს *M.* ⁸ განიცადა *MB.* ⁹ მითავისუფლებიხართ *MB.* ¹⁰ ზედა *MB.* ¹¹ ამის
 შემდეგ, ვიღრე გვ. 176,20 («მიციკვალა») *A.*-ს აკლია. ¹² არაგვეთს *M.* ¹³ დაადიდნა *M.*

M 468 ტეს ყოვლისა ჟამისა, გაქმოილაშქრა ყოვლითა სპითა თუისითა, გარდამოვიდა ქართლს, წარგზავნა მოციქული კახეთს, ითხოვნა ციხენი ქართლისანი, რომელნი მათ ჰქონდეს. მას ჟამსა იყო ქორე-ბისკოპოზი¹ დავით. ხოლო მან არა ინება მოცემა ციხეთა, არამედ მიუმცნო ესრეთ: „უკეთუ ეძიებ ციხეთა, იყოს ჩუენ შორის დამჯე-რებელ მკლავი და ჰომი. ხოლო მე წინა მოგეგებო კსანსა² ზედა“.

განუწყრა ბაგრატ, აფხაზთა და ქართუელთა მეფე; და კურატპალა-ტი იყო მას ჟამსა დლივის, რამეთუ განაგებდა საქმეთა ტაოსა და ქართლისათა, რომელ მაშინ | თუითვე ეპყრა ტაო, მიცვალებასა ზედა მამისა მათისა, გურგენ მეფეთ-მეფისა. წარგზავნა კაცი მოსწრა-ფედ, აწუია სპათა აფხაზეთისათა და ქართლისათა, და თუით წა-რემართა ზემოთა ლაშქრითა, გაიარა თრიალეთი, გავლო ჯიდი მცხეთისა, და მოერთნეს თანა აფხაზნი და ქართველნი. დადგა თრია-ლეთს³ და იწყო შემუსრა კახეთისა, და ვერ წინააღუდგა დავით, რამეთუ იყო ძალი მისი ურიცხვი; იწყო ბრძოლად ციხეთა და მას ჟამსა აღიღო ქუეყანა ჰერეთისა, და განაჩინა მთავრად აბულალ, და წარმოვიდა შინა.

M 469 და მათვე ჟამთა, რაჟამს წარმოვიდა | ბაგრატ აფხაზთა მე-ფე, კულად მიიქცეს კაცნი ჰერეთისანი⁴, და მიერთნეს დავითს. აიღო დავით ჰერეთი. შემდგომად მცირედისა ჟამ[ი]სა მიიცვალა. 20

A 297 | კულად გამოვიდა ყოვლითა სპითა მისითა ბაგრატ, აიღო მეორედ ერეთი. დაიშკირა დინარ⁵ დედოფალი თუისად, იწყო ძებნად კა-ხეთისა და ძალითა მისითა მიუწდომელითა ორ წელ წარუხუნა ყოველნი ციხენი კახეთისანი. შეაწყუდია კუირიკე ბოჭორმას, დაუ-ყენნა ციხეს გარეშამო მცველნი წელიწდამდი⁶, და წარიღო ბოჭორ-მაცა. და დაიპყრა სრულიად კახეთი, წარმოიყუანა კუირიკე⁷ და დაიჭირა კარსა ზედა თუისსა.

მას ჟამსა განდიდნა⁸ ფადლუნ, ამირა განძისა, იწყო კირთებად ერისთავთა კახეთისათა, ჟამითი-ჟამად მეკობრობით და პარვით რბევად და ტყუენვად ადგილითი-ადგილად. ხოლო იხილა რა დიდმან მეფემან ბაგრატ კანდიერება მისი, აღივსო შურითა და დიად შეუძნდა კანდიერება მისი, განემზადა ყოვლითა სპითა მისითა, წარგზავნა მოციქული წინაშე გურგაკ⁹ შანშა, სომეხთა მე-ფისა, აწუია, რათა შური იძიონ ფადლონისგან. ხოლო მან განიხა-რა სიხარულითა დიდითა; | და მოუწოდა მსწრაფელ ყოველთა¹⁰ სპათა

¹ ქორაფის კოვზი M. ² კანასა M. ³ თიანეთს B. ⁴ ჰრეთისანი M. ⁵ დინარ MB. ⁶ წლითი წლამდის B, წლითი წლამდის M. ⁷ წარმოიყუანა კუირიკე < A. ⁸ განადიდნა A, გადიდნა MB. ⁹ გავიკ MB. ¹⁰ ყველთა A.

M 470 თუისთა, წარმოემართა და მოვიღა წინაშე ბაგრა|ტ აფხაზთა მეფი-
 A 298 სა. შეკრბეს ორნივე ძორაკერტს¹, მიმართეს ფაღლონს, დიდად გან-
 ლაღებულსა, მოძულესა ქრისტიანეთასა², რომელი ყოვლითურთ ეძი-
 ებდა წარწყმედად ყოველთა ჯუარის მსახურთა. და ვითარ იხილა
 ძალი მათი უძლეველი, შეუშინდა, წარვიდა და მიმართა სიმპარგეთა 5
 შესლვად. ამან დიდმან და ყოვლითურთ ძლევა-შემოსილმან³ მე-
 ფემან ბაგრატ წარმოტყუენა ქუეყანა რანისა, მოადგა ქალაქსა შან-
 ქორსა, დაუდგნა⁴ ფილაკაენანი, და მცირედთა დღეთა დაღეწნა
 ზღუდენი შანქორისნი. და ხეალისა დღე ეგულეზოდა შემუსრვად და
 წარტყუენვად ქალაქისა მის. მას ღამესა მოუვლინა მოციქული ფად- 10
 ლუმან, ითხოვა შენდობა და აღუთქუა დღეთა შინა სიცოცხლისა-
 თა მსახურება, გაუტყუეთა ხარაჯი⁵, დაუწერა თავისუფლება და თა-
 ვის-თავითა⁶ ლაშქრობა მტერთა მისთა ზედა. მაშინ უბრძანა და
 შემოკრიბნა წინაშე მისსა ყოველნი დიდებულნი; უბრძანა პირვე-
 ლად, რათა დაიჭირონ ქალაქი იგი ძალითა მათითა. იხილეს, გა- 15
 ნიცადეს და მოახსენეს, რომელ ვერვის დაედგა⁷, და უფროსად ხო-
 M 471 ლო ამისთუის, რომელ სხუათა ყოველთა|სალაშქროთა საქმეთაგან
 უცალო იქმნებოდეს.

A 299 კუა ლა დ|უბრძანა და განიზრახა დაზავება ფაღლონისი. და
 მათ ყოველთა, სიბრძნითა მათითა, გამოარჩიეს უმჯობესად და 20
 აწუთეს ზავი. უბრძანა და გაგზავნა მოციქული და მისგან აუწყა ზა-
 ვი დასტური. მაშინ ფაღლუმან განიხარა სიხარულითა დიდითა,
 აღასრულა ყოველი იგი სიტყუითა აღთქმული საქმით: უძღუნა
 ძღუენი დიდი და მიუწდომელი, აღავსნა ყოველნი დიდებულნი ნი-
 ქითა მიუწდომელითა და წარმოვიდა შინა განმარჯუებული. 25

ჰ 307 ამან ვე|დი დმან მეფემან აღაშენა საყდარი ბედიისა, შექმნა
 საეპისკოპოზოდ, მოცვალა მუნ გულდაყუისა საეპისკოპოზო, შეწირნა
 სოფელნი მრავალნი ყოველთა ჰვეთა და ადგილთა, განასრულა ყოვე-
 ლითა განგებითა, და შეამკო ყოვლითა სამკაულითა ეკლესია⁸,
 აკურთხა და დასუა ეპისკოპოზი. 30

უკეთ თუ ვისმე ენებოს განცდად და გულისკმის ყოფად
 სიმაღლისათუის და დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს
 სამკაული ბედიისა ეკლესიისა, და მისგან გულისკმა ყოს და
 ცნას, რომელ არავინ ყოფილ არს მსგავსი მისი სხუა მეფე ქუე-
 ყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისა. ამანვე აკურთხა ეკლესია ქუ- 35

¹ ზორაკერტს MB. ² ქრისტიანეთსა A. ³ ძლევა-შემოსილმან A. ⁴ აუდგ-
 ნა A, ადგნა M, დაუდგნა B. ⁵ ხარაჯა MB. ⁶ თავის თავითა AB, თავის ფიცითა M. ⁷ ძლევიდა M, ძალ ედვა B. ⁸ ეკლესია A.

A 300
M 472 თა|თისი¹ გა|ნ|გებითა დიდითა | და მიუწდომელითა: რამეთუ შემო-
კრიბნა მახლობელნი ყოველნი ჳელმწიფენი, კათალიკოზნი, მღდელთ-
მოდღუარნი და ყოველთა მონასტერთა წინამძღუარნი, და ყოველნი
დიდებულნი ჳემონი და ქომონი, მამულისა და სამეფოსა მისისა
მყოფნი და ² სხუათა ყოველთა საჳელმწიფოთანი.

5

ესე ბაგრა³ტ, აფხაზთა და ქართველთა მეფე, წარე-
მატა ყოველთა მეფეთა ყოვლითა განგებითა, ამისდა შემპონედ ⁴ და
ამისა მოაჯედ შეიქნეს ყოველნი ჳელმწიფენი, მახლობელნი და მო-
თუალულნი⁵ მამულისა და სამეფოსა მისისანი, მოლაშქრედ ვითარცა
თუისნი დიდებულნი და მისანდობელნი. და დაუმორჩილნა ლმერთმან ⁶
ყოველნი მტერნი და წინააღმდეგომნი, მომადლა დღეთა მისთა მშუი-
დობა და დიდი დაწყნარება ქუეყანისა. და უკეთუ ვინმე ინებოს
თუითეულად წარმოთქმად ყოველთა განგებათა მისთა, მოუძღურ-
დეს ძალი მისი, რომელთაგან ⁷ მცირედ წარმოვთქუი ჟამთა სიგრძესა
არა დავიწყებინათუის.

15

ჰ 308 | და ვთქუ ესეცა, რომელ ⁸ შემდგომად დიდისა მეფისა ვახ-
ტანგ გორგასლისა, არაუინ გამოჩენილ არს სხუა მსგავსი მისი, დი-
დებითა და | ძალითა, ყოვლითა გონებითა, ეკლესიათა მ|აშენებელი,
გლახაკთა მოწყალე და სამართლის მოქმედი ყოველთა კაცთა-
თუის.

20

მეფობდა ოცდათექუსმეტ წელ და გარდაიცვალა შემკო-
ჰ 310 ბილი | მჯცითა შუენიერიითა, ქრონიკონსა ორას ოცდათოთხმეტ-
სა, თუესა მისისა შუიდსა, დღესა პარასკევსა.

და იყო დღეთა მიცვალებისა მისისათა ტაოს, და წარმოიღო
გუამი მისი ჳუიადმან ერისთავთა ერისთავმან, და დამარბა ბედიას⁹. 25
შემდგომად ამისა მეფე იქმნა ძე მისი გიორგი. და იყო იგიცა საესე
ყოვლითა სიკეთითა. ესე ეუფლა ყოველსა მამულსა და სამეფოსა
თუისსა ჟამსა ოდენ სიყრმისა და სიჭაბუკისა მისისასა, რამეთუ
იყო, რაჟამს მეფე იქმნა, წლისა თორმეტისა ¹⁰. ხოლო მეშუიდეგა
წელსა მეფობისა მისისასა გამოვიდა ბასილი, მეფე ბერძენთა, მას ¹¹
ზედა ყოვლითა სპითა მისითა და უცხოთესლითა ურიცხუითა.

ხოლო გიორგი¹² მეფე განვიდა სპითა დიდითა წინააღ-
ჰ 311 მდგომად მისა. და დაიბანაკეს ორთავე ქუეყანისა ბასიანისასა
მრავალდღე, და არა შიმართეს ბრძოლად ურთიერთას. მორიდა გი-
A 302 ორგი მეფემან, მოვიდა, დაწუა ქალაქი ოლქისნი, და მუნით იგი ¹³

¹ ქუთათისა MB. ² და < A. ³ შემპონედ A. ⁴ მოთუღლნი MB. ⁵ რათ-
გან A. ⁶ ვთქუ რომელ ესეცა A. ⁷ დაამარბა ბდას A. ⁸ ათექუსმეტისა M, იწ B.
⁹ გიორგი B, გ'ი M, იგი A.

მოვიდა [კოლასა და გამოუღდა]¹ კუალსა, და მოუღდა უკანა ბასი-
 M 474 ანთა² მეფე ბერძენთა. | და შეკრბეს უკანა მავალნი გიორგისნი, და
 დეენნა მავალნი ბასილისნი, და იქმნა ბრძოლა დიდი; და სოფელსა
 რქუიან ბირიმი³. და მოისრნეს მრავლად ორკერძოვე, მოკლენეს⁴
 ერისთავნი დიდებულნი: რატი, ძე ლიპარიტისი, და ხურსი. და 5
 გუიანადა ეწია ჳმა მეფესა, ვითარმედ ომი⁵ არს უკანა მავალთა
 ზედა. მაშინ უბრძანა სპათა თუისთა, და აღიჭრნეს⁶ მსწრაფლ. და
 განვიდა თუით იგი მეფე; ხოლო ახოვანი იყო და უშიში ყოვლი-
 თურთ, ვითარცა უჯორცო, და მის თანა სიმრავლე სპისა მისისა.
 და მოვიდა მუნით ბასილი მეფე (და) ყოვლითა სპითა მისითა. შე- 10
 კრბეს იმიერ და ამიერ, იქმნა ბრძოლა დიდი, და მოსრნეს ბერძენ-
 ნი ფრიად, და წარმოიღეს ავარი; ეზომ⁷ გაგრძელდა მათ შორის
 ბრძოლა, რომელ სივლტოლად განემზადა ბასილი მეფე.

ხოლო ვითარ სულ მოკლე იქმნეს ქართველნი, მორიდეს და
 წარმოვიდეს. და წარმოუღდეს უკანა ბერძენნი, დაჯოცნეს ურიცხუნი 15
 პირითა მახუილისათა. მოუწია ლაშქარმან, დაატყოვეს არტანი და
 M 475 მოაოჯრეს, გიორგი მეფე თრიალეთს მოადგა უკანა, | ასწყუიდა | ქუე-
 ყანა ჯავახეთისა და გარდავიდა თრიალეთს. კუალადცა მიეახლნეს
 ურთიერთას, რამეთუ განძლიერდა გიორგი მეფე და მოირთო ძალი
 კახეთისა და ერეთისა, გარნა დაუშალეს მაშინ შეგზმა მეორედ. 20

შეიქცა ბასილი მეფე თრიალეთით, უკუ მოიარა
 ჯავახეთი და არტანი⁸, კუალად უბოროტესად შურის-გებითა მო-
 აოჯრნა ქუეყანანი იგი, წარვიდა, დაიზამთრა ქუეყანასა ხალღისასა,⁹
 მახლობელად ქალაქსა ტრაპეზონთასა. და ვიდოდეს მათ შორის
 მოციქულნი ზავისა და სიყუარულისათუის. 25

მას უამსა იქმნა დიდი განდგომილება საბერძნეთით; შეიერ-
 თნეს სპასპეტი და წარვიზი¹⁰, და მოვლო¹¹ ქუეყანა აღმოსავლეთი-
 სსა, და დიდად შეძრწუნდა მისთუის ბასილი. გარნა პატივ-სცა
 ღმერთმან მასვე, და მოკლა წარვიზი ქსიფე [და გადგეს რომელნი
 მირთულ იყუნეს. ხოლო ქსიფეს]¹² მიუგო ცრუობა წარვიზისა; 30
 რამეთუ შეიტყუვეს ციხესა დალასანოსთა¹³ სისხლისათუის ფუკასი-
 სსა¹⁴ ძისა, შეიპყრეს | და მოგუარეს ბასილი მეფესა, და მან ექსო-
 რია ყო კუნძულსა რომელსამე და მისთანათა მრავალთა მოჰყუეთა

¹ კოლასა და გამოუღდა <AM ex homoioteleuto. ² ბასილი MB. ³ შირიმი M, შირიმი B. ⁴ მოვლნეს A. ⁵ რომი A, ომ B. ⁶ აღიჭრნეს MB. ⁷ ეზომი A. ⁸ არტანი M, პატარანი A. ⁹ ტალღისასა A, ხლღისასა M, ხალღასა B. (v. l. ხალღასა).
¹⁰ + ძე ფოკას განდგომილისა, და მეფე იქმნა ქსიფენ B. ¹¹ წარიდგინეს M, მიიდგინეს B, მოვლო A. ¹² <A ex homoioteleuto. ¹³ სალასანოსათა M. ¹⁴ ბუკასისა A, ფოკასის B, ფოპასის M.

თავი მახუილითა, რომელთა თანა იყო ფერის¹, ძე ჯოჯიკისი, ნათესავით ტაოველი, და სხუანი იუენეს ბერძენნი.

A 304 კულად შემოიქცა ბასილი მეფე, მოვიდა ბასიანს, ითხოვდა ქუეყანათა და ციხეთა, აღუთქმიდა ზავსა და მშუიდობასა.

M 476 ცნა რა გიორგი² მეფემან, წარავლინა ზუიადი ერისთავი სპითა მისითა, და უბრძანა, რათა ზავისა მიპყრობითა მცირედ ხან დაიშვირვა ადგილსა; და თუით წარვიდა წარდგომად უკანა სპითა ძლიერთა. და განიზრახვიდა ესრეთ: „უკეთუ ინებოს ზავი ბასილი მეფემან, იქმნეს ესრეთ; და უკეთუ³ ინებოს ომი, განვემზადნეთ მისთუისცა⁴. ხოლო რომელთა არა უნდა ყოფად მშუიდობისა, იწყეს განმზადებად

ქ 314 ძელი ცხორებისა | და მანდილი⁵ წმიდა დადვა ქუეყანასა ზედა და თქუა: „უკეთუ მიმცე გელსა მტერთასა, არლარა ვიყო თაყუანის-15 მცემელ თქუენ თანა⁷ უკუნისამდე“. და ვითარ გაგრძელდა ბრძოლა მათ შორის, კულადცა მეოტ იქმნნეს სპანი ქართველთანი⁸, და წარმოვიდეს მეოტად. მოისრნეს ურიცხუნი პირითა მახუილისათა; და რომელნიმე ტყუე იქმნნეს, წარილეს ავარი დიდძალი და განძი სა-

A 305 მეფო, რომელი ჰქონდა | თანა. 20

და წარმოუდგა ბასილი მეფე უკანა. ხოლო კულადცა იწყეს ზავად, ვითარცა პირველ; რამეთუ შიში დიდი აქუნდა საბერძენ-

M 477 თით | განდგომისა. და ყვეს მშუიდობა და დაიზავნეს, და მისცა გიორგი მეფემან მძევლად ძე თუისი ბაგრატ, წელიწადისა სამისა, და ციხენი რომელ⁹ პირველ [გაეცხეს აზნაურთა დაულოცნა, სხუანიცა 25 ციხენი პირველ]¹⁰ მიცემულნი, და უკანას იადნი¹¹, და ქუეყანა, რომელი ჰქონდა კულაბარატსა ტაოსთა და არტანთა და ჯავახეთს¹². ხოლო

ქ 315 რომელნიმე ამა ქუეყანათაგან იძლივნეს, და¹³ კულად დაულოცნა ეკლესიანი, სოფელნი და ადგილნი გიორგი მეფესა, ხოლო თუით წარვიდა, და თანა წარიყვანა ბაგრატ უფლისწული მძევლად, ძე 30 გიორგი მეფისა ჩუენისა.

აღუთქუა ფიციით აღთქმა ვითარმედ: „წელსა მესამესა გამოვიგზავნო ძე შენი“. და იყო სამ წელ ქალაქსა სამეფოსა კოსტან-

¹ ფერის B, ფეხის M. ² გიორგი B, გ¹ M, იგი A. ³ უკეთუ < A. ⁴ მეფესა MB. ⁵ სინდაქსარ M, სინდაქსად B. ⁶ მადლი A. ⁷ თქუენდა MB. ⁸ საქართველოსანი MB. ⁹ რომელნიმე MB. ¹⁰ გაეცნეს—პირველ < A ex homoioteleuto, აღვადგინეთ MB-დან. ¹¹ უკანის თხუთმეტნი M, უკანის ვითარ თოთხმეტნი B, უკანას იადნი A (—ი დნი = 14-ნი). ¹² ტაოს კოლატანს და ჯავახეთს M, ტაოს, ბასიანს, კოლა-არტანთა და ჯავახეთს B. ¹³ იძლივნეს და < MB.

ტიპოლეს. და წელსა მესამესა გამოგზავნა, ვითარცა აღუთქუა.
რაჟამს მოიწია მამულსა და სამეფოსა თუისსა, მოყვა თანა კატა-
ბანი ადმოსავლეთისა ვიდრე სამზღურამდე მამულსა მისისა, და
ვითარ შეიქცა გარე, მოეწია სწრაფით¹ მანდატური² და მო[ა]რთო
კატაბანსა (და მოართო) წიგნი კოსტანტი³ მეფისა, რომელსა წე-
A 306 რილ იყო ესრეთ სახედ, ვითარმედ: „განგებთა ღმრთისათა | მი-
M 478 იცვალა სანატრელი მეფე ბასილი, ჩემი ძმა, და ნაცულად მისა
ვიქმენ მე მეფედ ყოველსა ზედა საბერძნეთსა. აწ უკუე, სადაცა მი-
წევნულ იყოს⁴ განსაგებელსა შენსა⁵ ბაგრატ, ძე გიორგი მეფისა,
აფხაზთა კელმწიფისა, შეაქციე სწრაფითა დიდითა, რათა მოვიდეს¹⁰
ჩუენ თანა“. ხოლო მან, ვითარცა წარიკითხა ბრძანება მეფისა, ენება,
რათამცა შეაქცია გარე ბრძანებისაებრ მისისა. შემოიქცა სწრაფით,
დევნა უყო უკანა. რაჟამს მოეახლა, იხილა, რომელ სიმრავლე⁶
დიდძალი მიგებებულ იყო: დიდებულნი წინა, ერისთავთა ერისთავნი
და⁷ ერისთავნი ტაოელნი, მესხნი და ქართველნი, რომელთა არა¹⁵
იყო რიცხუი. შეიქცა გარე და უთხრა მანდატურსა, რომელი მოწეულ
იყო დასტირითა⁸: „უკეთუ ძალ გიც შენ, აქციე, ჩემგან კულა ესე აღა-
რა ეგების“. ზ, დ ი დ ი ს ა კ უ ი რ ვ ე ლ ი და მოწყალეება ღმრთისა:
ვითარ მიყის განერა მართალი კელთავან მათთა, რომელთა ენება
ზაკვით შექცევა მისი. და თუ ვისმე გენებოს განცდად ესე ვითართა²⁰
ჰ 316 შეწევნათა ღმრთისა მიმართ, იხილნეთ და განიცადნეთ ურიცხუნი
კელის აპყრობანი ღმრთისა-მიერნი ამას დიდსა ბაგრატს აფხაზთა
A 307 ზედა მეფესა, რომელნი არავის. ზედა მოწევნულ იყუნენ სხუისა მე-
M 479 ფისა. რომელთათუიქს (გაუწყრა) ჟამსა და ჟამსა გაუწყოს წინა-
მდებარემან სიტყუამან ესე⁹. უკუე მოიწია მამისა წინაშე თუისისა,²⁵
გიორგი მეფისა, სახლად მათდა ქუთათისს¹⁰. იხილეს მშობელთა
მისთა შვილი მათი და მსგავსი მათი განუცდელისა და მიუთხრო-
ბელისა სიკეთისა მათისა, ყოვლითურთ შუენიერი, რომლისა სიკე-
თისა მათისა შეუძლებელ არს კაცთავან მითხრობა. იხილეს რა,
განიხარეს სიხარულითა მიუთხრობელითა და შეწირეს მადლობა³¹
ღმრთისა მიმართ. იყო ქრონიკონი მას ჟამსა ო რ ა ს ო რ მ ო ც და -
ხ უ თ ი¹¹.

შემდგომად ორის წლისა გარდაიცვალა გიორგი მეფე,
საესე ყოვლითა სიკეთითა, ჟამსა ოდენ სიყმისასა, რომელ არავინ

¹ მსწრაფლ M, მოსწრაფებით B. ² მანდატური < A. ³ კოსტანტინე MB

⁴ იყო A. ⁵ ჩემსა M, ჩვენსა B. ⁶ სიმრავლე < A. ⁷ ერისთავთა ერისთავნი და < MB

⁸ დასტიდართა (დასტადართა) B, < M. ⁹ + ვითარ M, ხოლო ვითარ B. ¹⁰ ქუ-
თათის A. ¹¹ ორმოცდახუთუ A.

პ 317 გამოჩენილ იყო მსგავსი მისი მამათა|შორის მისთა ახოვანობითა,
ჭაბუკობითა, სიჭველითა, ტანითა, სახითა და ცნობითა, ყოვლითურთ
სავსე ყოვლითა განგებითა საჯელმწიფოთა, ქქსა [ორ]ას¹ ორ-
მოცდაშუიღს, თუესა აგუისტოსსა თექუსმეტსა, ქუეყანასა თრი-
ალეთისასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების მყინვარნი გინა იწრონი. 5

A 308 დაუტევა გლოვა და მწუხარება ყოველთა მკუიდრთა მამულისა|და
M 480 სამეფოსა მისისათა. იგლოვდეს² ყოველნი სიკეთესა და სიჭაბუ-
კესა მისსა. წარიყვანეს და დამარხეს საყდარსა ქუთათისსა. ესხნეს
შვილნი: ორნი³ ძენი, ბაგრატ და ლემეტრე, და ასულნი გურან-
დუხტ, კატა; და მესხეთე შვილი მათი, მართა, მიცვალებულ იყო. 10
ხოლო შემდგომად მიცვალებისა დიდისა მეფისა, მასვე ჟამსა მეფე
იქმნა ბაგრატ ყოველსა მამულსა და სამეფოსა მისსა ზედა, ზემო-
სა და ქუემოსა, წელიწდისა ცხრისასა.

მასვე ჟამსა წარვიდეს აზნაურნი ტაოველნი საბერძნეთს:
ვაჩე კარიტისძე, და ბანელი ებისკოპ[ო]სი იოვანე, და მათ თანა სიმ- 15

პ 318 რავლე აზნაურთა|ტაოელთა. ხოლო კოსტანტი¹ მეფემან, მოქცევასა
ოდენ წელიწდისასა, გამოგზავნა პარკიმანოზი ლაშქრითა ურიცხუითა,
მოვიდა, ჩამოღვა და აოჯრნა იგივე ქუეყანანი, რომელნი ბასილი მე-
ფესა მოეოჯრნეს. მოვიდა თრიალეთს ციხესა ქუეშე კლდე-კართასა;
მას ჟამსა ჰქონდეს ლიპარიტ ერისთავთა ერისთავსა⁵. შემოიკრიბნა 20
სხუანიცა აზნაურნი, დაუდგეს განძთა⁶ და შეეზნეს ციხესა ქუეშე.

M 481 რაჟამსა იხილა⁷ პარკიმანოზმან, რომელ ვერას ავნებ|დეს, შეიქცა
გარე. მასვე ჟამსა წარვიდა ჩანჩახი⁸ ფალელი საბერძნეთს, მისცა
ციხე⁹ და მ[ი]ერთო ბერძენთა. და არჯევან ლოლოლას¹⁰ ძემან

A 309 მისცა ციხე წერბეთისა¹¹ ბერძენთა⁷. რაჟამს იხილა საბა, მტბევარ- 25
მან ებისკოპოზმან, რომელ შავშეთს არღარა იყო სხუა ღონე, ააგო
ციხე თავსა ზედა ტბეთისასა, დაიშვირა ქუეყანა შავშეთისა, ქმნა
დიდი ერთგულობა ბაგრატ აფხაზთ მეფისათუის. პატივ-სცა ღმერთ-

პ 319 მან და ვერ წაუღეს ქუეყანა მტერთა. | რამეთუ მას ჟამსა გაგზავნა
პარკიმანოზმან და პროედროსმან^{12,13} იოვანე ბანელი¹⁴ ხარტულარი¹⁵, 30
წარიყვანა თანა ელიანბი¹⁶ ლაშქრითა დიდითა, და მისცა თანა

¹ ას A. ² ეგლოვდეს A. ³ შვილნი ოთხნი MB. ⁴ კოსტანტინე MB. ⁵ ერის-
თავსა < A. ⁶ განძთა B. ⁷ რაჟამს იხილა — ბერძენთა A-ში განმეორებულია.
⁸ ჩანჩუხი B, ჩანჩხი M, ჩანჩახი || ჩანჩხი A. ⁹ +გარეულობისა B, გაყრილობისა M.
¹⁰ ჰოპოლას M, ზლოლის B, ლოლოლას || ლოლას A. ¹¹ წერბეთისა M, წეფეთისა B.
¹² პროედროსმან A, პროედროსმან M, პროედროზი (პარკიმანოზ პროედრო-
ზი) B. ¹³ +ერისთავმან MB. ¹⁴ შინაელი A. ¹⁵ ხალტულარი B, ხალტურლარი M,
ტრატურალი A. ¹⁶ ვალანგი M, ვითანგი B.

დემეტრე კლარჯი¹, ძე სუმბატისი, რეცა შესატყუენელად ქუეყანისა
კატათუის, და მით მიზეზითა მიიქცეს მრავალნი კაცნი მის ქუეყა-
ნისანი წურილისა ერისაგან. შემოვიდა მასვე ციხესა შინა ეზრა² არ-
ჩელი³, და სხუანი აზნაურნი, გამოჩნდეს ერთგულად, შედგეს ციხესა
და გაამაგრეს ფრიად.

5

A 310
M 482

ხოლო ციხე არტანუჯისა ჰქონდა იოვანე ერის-
თაესა აბუსერსა, და მათ ჟამთა ქუეყანათა ამათ შინა | იქმნენ ბრძო-
ლანი და შულღნი და მი-და-მონი მრავალნი. და ვითარ იღელ-
კებოდა ქუეყანა, კულადცა პატივ-სცა⁴ ღმერთმან ბაგრატ აფხაზ-
თა და ქართველთა მეფესა. ეწია სენი სასიკუდინო კოსტანტი⁵ მე-
ფესა. მოწერა პარკიმანოზსა⁶ პროედროსსა⁷, უწმო შეღმართ. ხო-
ლო იგი წარემართა მსწრაფლ, და ვიდრე მოვიდოდა, მიიცვალა
კოსტანტი⁸ მეფე. [და რაჟამს მიიცვლებოდა, დასუა სხუა მეფე]⁹,
რომანოზ; შე(ი)რთო ასული თუისი ზოია.

პ 320

შემდგომად ამისსა წელსა მესამესა, წარვიდა დე-
დოფალი მარიამ, დედა ბაგრატისი, აფხაზთა მეფისა, საბერძნეთად,
ძიებად მშუიდობისა და ერთობისა, კულად ძიებად პატივისა კულა-
პარატობისასა ძისათუის თუისისა, ვითარცა არს ჩუეულეზა სახლი-
სა მათისა, და მოყვანებისათუის ძის ცოლისა. | და ვითარცა მიიწია
საბერძნეთად წინაშე ბერძენთა მეფისა, აღუსრულა ბერძენთა მეფემან
ყოველი სათხოველი სიხარულით, და მოსცნა ფიცნი¹⁰ და სიმტი-
ცენი ერთობისა და სიყუარულისათუის, დაუწერნა ოქრობეჭედნი,
მოსცა პატივი კულაპარატობისა, მოსცა ბაგრატისთუის ცოლად
ელენე დედოფალი.

პ 321

მო-რა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა
თუისისა, ქუეყანასა ტაოს, მოართუა პატივი, აღასრულა ქორწი-
ლი. უკურთხნეს გუირგუინნი ბაგრატს¹¹. და მიიცვალა ელენე დედო-
ფალი ქუთათის, და შეირთო ცოლად ბაგრატ მეფემან ბორენა¹²
დედოფალი, ოვსთ მეფის ასული, და¹³ დორლოლელისა¹⁴. და
ამისსა შემდგომად სხუაცა ძე დარჩა გიორგი მეფისა ანაკოფიას
შინა, ოვსთ მეფისა ასულისა, მეორის ცოლისა თანა. და აზნაურ-
თაგან იყო მათ შუა მი-და-მო საუბარი, და ყრმა მცირე იყო სა-
ხელით ბაგრატ¹⁵. ვერცა გაამეფეს¹⁶, თუცა ვის გულსა ეღვა, და

A 311
M 483

30

¹ კლარ *A.* ² ეზარ *A.* ³ ანჩელი *M.* ⁴ პატივისა *A.* ⁵ კოსტანტინე *M.* ⁶ პარ-
კიმანოზმან *A.* ⁷ პროედროსსა *A.* ⁸ კოსტანტინე *MB.* ⁹ და—მეფე *<A ex homoioteleuto.* ¹⁰ ფიცარნი *A.* ¹¹ ბანას *M.* ბაგრატს *AB.* ¹² შორანა *A.* ¹³ დაა *A.* ¹⁴ დურ-
ლოლელისი *B.* დურლოლელის *M.* ¹⁵ დემეტრე *MB.* ¹⁶ ამეფეს *A.*

ვერცალა გამოინდევს ბაგრატ მეფემან და დედამან მისმან, არცალა დიდებულთა თავადთა ამის სამეფოსათა, და ვერლარა დაიდგნა, წარვიდა სამეფოსა მისგან, მიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარუტანა თანა ანაკოფია. მიერიოთგან წარუტდა ანაკოფია აფხაზთა მეფეთა მოაქაჟამადმდე.

5

მ 322 | და შემდგომად ამისა მოირჭუნა¹ და ეუფლა ზემოსა და
მ 323 ქუემოსა თავის მამულსა ზედა ბაგრატ. | და დიდი ფადლონ² ავად იქცეოდა³, მოთუალულთა⁴ ამის სამეფოსათა, და ვიდრე ყრმადა იყო ბაგრატ, შეკრბეს ლაშქარნი ამის სამეფოსანი, იპირიანეს⁵ ლიპარიტ და ივანე აბაზას ძე⁶, მოვიდა დიდი კუირიკე, რანთა და კახთა 10
A 312 მეფე, და დავით, | სომეხთ მეფე, ჯაფარა, ამირა ტფილისისა. რამეთუ
M 484 ესე ყოველნი შეკრბულ იყუნეს⁷ ეკლესს ფადლონს ზედა, გააქციეს ფადლონ და აუწყუიდეს ლაშქარი, აღიღეს ავარი და განძი ურიცხუი, ამიერიოთგან ვიდრე სიკუდილადმდე შევიდა⁸ ფადლონ.

და სიმცირესავე შინა⁹ ბაგრატ მეფისასა ლიპარიტ 15
ლიპარიტის ძემან და ივანე აბაზას ძემან, ქართლის ერისთავმან, მუხათ გუერდსა (და) გამოიტყუიეს ტფილელი ამირა ჯაფარ, შეიტყუეს და ჯელთა შეიპყრეს, დიდი ხანი დაყვეს¹⁰ პატიმრობასა შინა, და წარუღეს ბირთუისი. შეიწყალა აფხაზთა მეფემან და გაუტევა ტფილისს¹¹ [ზედა ამირად, და მიერიოთგან დარჩა მტერო— 20
ბა ლიპარიტეთ და ამირას შუა. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა აზრახა ლიპარიტ წადება ტფილისისა]¹². მოადგეს ტფილისსა მტკუარსა იმიერიოთ კერძო და ქუემოთ აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი, და წყალსა იმიერიოთ¹³, ისინით¹⁴ მოადგეს ლაშქარნი კახნი და ერნი¹⁵. მას ჟამსა მოკლულ იყო დიდი მეფე კახთა, კუირიკე, ოგსისა 25
ვისმე მონისა მიერ, რამეთუ წყობასა შინა ოგსთა მეფე ურდურე მოიკლა კუირიკე მეფესა. [ამისთუის მოიკლა კუირიკე მეფე]¹⁶ ნადირობასა შინა¹⁷.

M 485 მას ჟამსა იყო მეფე კახეთს გაგიკ, ძე დავით სომეხთ მეფე სამშვილდარისა და ზოლოკერტელისა¹⁸, დისწული კუი- 30
A 313 რიკესი, და ბრძოდეს ორ წელ ტფილისსა. და მის ჟამსა იყო

¹ მოიჭურნა M. ² ფადლონ A. ³ + და სწუნობდა (სწუნობდა M) ყოველთა MB.
⁴ მოთუალულთა MB. ⁵ იპირნეს B (იპირნეს თ ე ი მ.), იპყრნეს M. ⁶ აბას ძე A. ⁷ შეკრბულ იყუნეს <A. ⁸ შეჭავდა B, შჭა მ. ⁹ მაშინ A, შინა MB. ¹⁰ დააყვეს B.
¹¹ ტფილისი A. ¹² ზედა — ტფილისისა <A ex homoioteleuto. ¹³ იმიერიოთ M, იმერიოთ B, <A. ¹⁴ ისანიოთ კერძო B, მსინიოთ კერძო M, ისინი A. ¹⁵ აერნი A, ჰერნი M, ტერნი B. ¹⁶ ამისთუის — მეფე <AM ex homoioteleuto. ¹⁷ + ფიდრაზის (ფიდარზის B) გორთა ოგსისა მონისა მიერ MB. ¹⁸ ზოლოკერტელისე A, ზოლაკერტისა M, ზორაკერტელისა B.

3 324 ამირად ჯაფარა. ძე აისი¹. | და ესრე შეაჭირვეს ტფილელთა, რომელ ლიტრა ვირის ჯორცი ხუთას დრამად ასყიდის, და ვერლარა დაუდგმიდეს შიმშილ(ი)თა და ბრძოლათა ძლიერათა. ტფილელთა განიზრახეს მოცემა ტფილისისა, და ამა ქალაქისა ბრძოლასა შიგან წაუხუნეს² ციხენი ორბეთი და ფარცხისი აფხაზთ მეფისა ლაშქართა, და ამირა შეეკაზმა თავის ლაშქრითა, შეამზადა ტივები და ნავეები ღამით წასაგაღად განძას ლაშქარსა³ თანა ფადლონის⁴ (თანა) შვილისა.

და რომელ თამე დიდებულთა აფხაზთა მეფისათა ფარულად⁵ აზრახეს მეფესა არა განძება ამირისა, და ფარულად ლიპარიტისაგან აპყიდეს ზავი ამირას, გამოაცხადეს და დაამკუიდრეს⁶ ამირა ტფილისსავე ზედა. და აბირნა⁷ აფხაზთ მეფემან კახნი⁸, აშოტ მთავარი მარილელი, დისი ძე⁹ კუირიკე მეფისა, და ხახუილა¹⁰ გურთა ჯუარის-ციხითა. და მოეყარა აფხაზთა მეფე ქალაქსა, და ემტერა კახთა, და მიერთგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეგამხედვარად თავის M 486 პატრონისაგან. გაილაშქრა აფხაზთა მეფე[მან] კახეთს, შეება და შე- A 314 უქდა მთასა ზედა მიქაელ-გაბრიელთასა, და წყობასა შინა შეიპყრნა სტეფანოზ¹¹ ვარჯანის ძე, პანკისისა ერისთავი, და ვაჯე¹², სიძე¹³ გურგენი ბერისა, ხუარნაბუჩის¹⁴ ერისთავი, და ჯელი¹⁵, დისწული გოდერძისა¹⁶, ტურის¹⁷ ერისთავი და მჭელისა¹⁸. გარდაადგა თიანეთს, და დაწუა დარბაზი ბოდოჯისა, სახლი სახელოვანი, დიდის კუირიკე მეფისაგან აგებულთ. და ესე ერისთავნი¹⁹ ქენებით აძლევდეს ციხეთა მათთა, და ვერლარა ჩავიდეს²⁰ კახეთად, და შემოიქცა, რამეთუ ლიპარიტ იყო²¹ საურავთა გარდაქცეულთა²². და შემდგომად მცირედისა ჟამისა გამოიყვანა ლიპარიტ დემეტრე, ძე ბაგრატიისი, ბერძენთ ლაშქრითა²³, და მიერთნეს სხუანიცა ვინმე დიდებულნი და აზნაურნი, მოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამოვიდეს ქართლს, მოადგეს ატენსა და მოწუეს არე-არე ქართლი.

და იყუნეს ლიპარიტის თანა კახნი და ბერძენნი, და ვერ წაიღეს ატენი, რამეთუ ციხის უფალნი კაცნი მტკიცე იყუნეს ერთგულობასა ზედა ბაგრატიისა, თუნიერ ფარსმან თმოგუელი- 30 სსა და ბეშქენ ჯაყელისა, | თუხარისისა²⁴ ერისთავისა. გავიდეს ჯაყა-

¹ ალისი B, ალესი M. ² წარტყუნეს MB. ³ ლაშქარისა A. ⁴ ფადლონისა A. ⁵ ლიპარიტისაგან ფარულად MB. ⁶ დამკუიდრეს A. ⁷ დაიბირნა B, და იბირნა M. ⁸ კაცნი A. ⁹ და სიძე MB. ¹⁰ ხახულა B, ხულა M. ¹¹ სტეფანოზ A. ¹² ვაჩე MB. ¹³ ძე MB, სძე A. ¹⁴ ბერის სახუარი-სანაბუჩის A. ¹⁵ დაჯე B, და ჯე M. ¹⁶ გოდერძისა A. ¹⁷ ტვირის M, შტორის B. ¹⁸ მაჭელისა B. ¹⁹ ერისთავი A. ²⁰ ჩავიდა A. ²¹ იყო MB. ²² გუერად ქცეულთა MB. ²³ ლაშქრისა A. ²⁴ თუხარისა A.

A 315 ხეტს და იწყეს ახალქალაქისა ზღუდეთა შენებად, რამეთუ მას | ქამსა
M 487 უზღუდე იყო. არე ზამთრისა მოწვევულ იყო; ბერძენთა ენება | შელ-
მართ წასულა; დაეზავა ლიპარიტ¹, უბოძა ქართლის ერისთაობა.
წარვიდეს ბერძენნი საბერძენეთად, და წარიტანეს დემეტრე თანა.
კუალად განძლიერდა და მოიჭურნა² ბაგრატ მეფემან თავის მიმულსა 5
ზედა, და დააგლო³ სუემინ ბაგრატიმან ჟამი ვისტი⁴ ცხრითა ცი-
ხითა ანისისათა, თუნიერ ამბერდისათა. და მოსცეს ანელთა ანისი
ბაგრატს⁵, რამეთუ მამულად ეყვოდეს⁶ სომეხნი, სენეჟე(რე)რემ სო-
მეხთ მეფისა ასული იყო მარიამ დედოფალი, ბაგრატის დედა. იყო
ჟამი გაზაფხულისა და ბაგრატ აფხაზეთს იყო, და მოადგა ანაკო- 10
ფიას, მისწურა ასაღებლად. და მოვიდეს ტფილელნი ბერნი, რა-
მეთუ მის ჟამისა პირველ მომკუდარ იყო ტფილელი ამირა ჯაფარ.
უქადეს ქალაქი და უქმეს სასწრაფოდ. დააგლო და მოაყენა ანა-
კოფიას გარე ქობულ უთაო სამ კაჭა ძე⁷ აფხაზეთისა ლაშქრითა.
ამოიარა და მოვიდა ქუთათის და ქუთათისისა ლაშქარი⁸, და გუ- 15
რიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი მოაყენნა ხუფათსა⁹; დაუდგნეს
A 316 ფილაკავანნი და ბრძოდეს. ამოიარა მეფემან და მოვიდა ქართლს
M 488 და მოვიდეს სხუანი მკვობელნი ბერნი ტფილელნი. წარემართა
ტფილისად, და მოეგებნეს ქალაქისა ბერნი ტფილელნი¹⁰, დარბაზი-
სა ყმანი, ცხენოსანნი, დიღმის ველსა, და ყოველი¹¹ ქუეითი დაკაზ- 20
მული, და დედათა¹² სიმრავლე იყო მიიდანს¹³.

და იყო ჳმა ბუკთა და დუმბულთა¹⁴ ორკერძოვე საშინელი,
რომლისა ჳმითა იძრვოდა ქუეყანა; და იყო სიხარული ორკერძოვე
გასაკუთრებელი. შეიყვანეს და მოავლეს ქალაქი, ასნმიდეს დრამასა 25
და დრაპკანსა, და მოართუნეს კლიტენი ქალაქისანი. შეიყვანეს სა-
ამიროსა¹⁵ დარბაზსა, დაჟდა მეფე ბაგრატ საურავად. აიხუნა კოშკ-
ნი წყალყინისანი¹⁶ და კოშკნი ჳართანი, და აიღო ციხე ქალაქისა
დარიჯელელი და მთაბორი¹⁷, და დაადგინნა შიგან ერისთავნი
კ 326 თუისნი. ხოლო ისნელთა ჩაადგეს ჳიდი და | არა მოსცეს ისნი¹⁸,
დაუდგეს ფილაკავანნი და ბრძოდეს ისნთა. და ისნის ველსა მო- 30
ვიდეს კახთ მეფე გავიკ, და ერისთავი გოდერძი¹⁹, და ყოველნი

¹ + აფხაზთა მეფესა MB. ² მოიჭურნა B, მოიჭურნა AM. ³ და დააგლო A, და იგლო M. ⁴ მოერთო ვესტი MB. ⁵ ბაგრატის დედასა MB. ⁶ ეყოდეს A, ეყოდეს B, ეყოდეს M. ⁷ ქუაბულელ კაჭას ძე უთალო (კაჭანძე ოთალო B) MB. ⁸ და მოაყენა ქუთათისსა სამოქალაქოსა ლაშქარი MB. ⁹ ხუფათის M, ხოფათის B. ¹⁰ ტფილელნი < MB. ¹¹ + ერი MB. ¹² + და მამათა MB. ¹³ მოედანს MB. ¹⁴ და დუმბულთა B, დადუმბულთა A, დაუდუმბულთა M. ¹⁵ სამიროსა A. ¹⁶ წყალ ყაინისანი M. ¹⁷ თაბორი MB. ¹⁸ ისანი B. ¹⁹ ერისთავთ ერისთავი გოდერძი B, იოვანე ერისთავი გოდერძი A, ერისთავი გოდერძი M.

დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატიისა. მაშინ განვიდა
A 317 ბაგრატ ველსა ისინისა¹, მოიყუანნა კახნი და ითაყუანნა, | მისცა მშუი-
ლობა და განუტევენა. იყო სიხარული და მშუილობა და საურავი
დღითი-დღე შემატეებისა.

M 489 და ვითარ ამას შინა | გარდაჯდეს დღენი ზაფხულისანი, და 5
კუალად იწყო ლიპარიტ მათვე ფიცხელთა საურავ-
თა, და გაიყვანა ანისით დედოფლისაგან აბუსერი, ერისთავი არ-
ტანუჯისა და ხიხათა და ციხის ჯურისა², და იოვანე ერისთავი, ი-
ვანე დადიანი³, და შეიპყრნა იგინი ანისის კარსა. და დაავდო ტფი-
ლისი მეფემან, და გავიდა ჯავახეთს. ამისსა შემდგომად გამოიყვანნა 10
მაწყუერელმან მესხნი განძითა ბაგრატიისითა შუელად მეფისა⁴, და
მეფე დგა ღრტილას⁵. ხოლო ლიპარიტ შეკრიბნა კახნი და მოადგა
ფუკათა⁶; გამოექცა⁷ მაწყუერელი მეფესა, და შეეზრახა ლიპარიტს.
ცნა ესე მეფემან, ზამთრის ბუქთა საშინელთა გარდაიარა შავშეთი,
ჩავიდა ქართლს. და ლიპარიტ გამოიყვანნა ახლად საბერძნეთით 15
დემეტრე, ძმა ბაგრატ მეფისა; ბერძენთ მეფისა განძი და ლაშქარი
შემწე იყო. და განხეთქნა ამის სამეფოსა კაცი: რომელნიმე წარუ-
A 318 დგინნა დამეტრეს⁸, და რომელნიმე დარჩეს ბაგრატის ერთგულობასა
შინა; და ძე ლიპარიტისი ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატის კვლთა
შინა, და ითხოვა იგი ბაგრატისაგან, ნაცულად გაუშუა აბუსერი 20
M 490 თავის | ციხითა მშუილობით.

და იყუნეს თანამდგომ ლიპარიტის კახნი ძალითა მათითა,
და დავით სომეხთა მეფე ძალითა მისითა: განძლიერ-
დეს იგინი ძალითა მათითა ამას კერძოსა ქართლისასა, და იყო
მი-და-მო საუბარი კვლოვნებისა⁹. და მოვიდეს ვარგნი¹⁰ სამი ათასი 25
კაცი [და დააყენა შუას¹¹ გარე და მოიტანა¹² თანა შვიდასი კაცი] ¹³.
მოვიდა ბაგრატ შიდათ ლაშქრითა და ამით ვარანგითა, მესხნი ვე-
პ 327 დარა მოილოდინნეს. მივიდეს და შეიბნეს თავსა სასირეთის ქალი-
სასა, გაიქცა შიდას ლაშქარი. და ომსა ამასვე შეიპყრეს აბუსერი
და სხუანიცა დიდებულნი მის თანა; და ვერდარა უძღეს ბრძოლად 30
ვარანგთა (ბრძოლად); მისცნა ლიპარიტ პაშტნი¹⁴, და წინა მათსა
პურსა უკაზმიდეს, და ვერეთ ლიხი¹⁵ გარდავლეს.

¹ ისინისა A, ისინისასა M, ისანისასა B. ² + და აწყუერის(ა B) ციხის(ა B) პატრონი MB. ³ + და გვარამ გოდერძის ძე, ბეჰის ციხის პატრონი B. ⁴ ბაგრა-
ტისთვის შუელად მეფისა M, ბაგრატიისათჳს შუელად B. ⁵ ღრტილას A, ღირტი-
ლას M, ხრტილას B. ⁶ ფოკათა MB, ფუკათა A. ⁷ გამოიქცა A. ⁸ დემეტრეს < A.
⁹ საურავი კვლოვნად MB. ¹⁰ ვარანგნი MB. ¹¹ ბაშს B. ¹² გარდმოიტანა B.
¹³ და დააყენა—კაცი < A ex homoioteleuto. ¹⁴ პაშტი A. ¹⁵ ლხინი B, ლიხი AM.

და ამისა¹ პირველ² მომკუდარ იყო ძმა ბაგრატიის დემეტრე. და შემდგომად გაქცევისა შეშინდა ბაგრატ სამეფოსა და მამულისა მისისა ვახეთქილობასა, და უქმნა მუდარა ლიპარიტს, და ცხენოსნით მცირედითა მივიდა ლიპარიტს თანა ხოვლესა³. და რა ცნა⁴ ლიპარიტ მიუსულა მისი, არა ნახა, გარიდა მუნით, შეიქცა⁵ და წარვიდა აფხაზეთს. და შემდგომად ამისა მცირედისა ქამისა სულა ერისთავებან კალმახისამან, გრიგოლ ერისთავებან არტანუჯისამან შეირთუეს⁶ სიტყუა, და შეიწუივნეს⁷ სხუანიცა აზნაურნი მესხნი, და უქმეს მეფესა ბაგრატს. და წარმოემართა ლაშქრობითა, გარდამოვლო [გზა] რკინის-ჯუარისა და შეკრბეს არყის-ციხეს. ცნა ესე ლიპარიტ, და შეკრიბა თავის ლაშქარი, და მოირთნა კახნი, სომეხნი, და ბერძენნი თანავე ჰყვეს, და მიუჭდა უგრძნულად არყის-ციხეს, და შეიბნეს. და სძლო ლიპარიტ, და გააქცია მეფე. შეიპყრეს სულა, კალმახისა ერისთავი, და მრავლითა ტანჯვითა და ძელისა გასუმითა სთხოვა კალმახი, და არა მისცა. ამასვე ომსა შინა შეიპყრეს გრიგოლ, ძე აბუსერისა, სთხოვეს არტანუჯი სიკუდილისა ქადეზითა, და მისცა. მოირჭუნა ლიპარიტ, აიხუნა ზემონი ციხენი, და მიიერთნა⁸ თავადნი კაცნი. გარეს-გარე წარვიდეს ლიპარიტ მითვე ლაშქრითა დეინად, და ულაშქრა ბერძენთ მეფესა დეინელსა ზედა, და შემოიქცა თავის ქუეყანად.

შემდგომად წელიწოდისა მოქცევისა გამოჩნდეს თურქნი სურტანისნი ბარაიმ ილმიანი⁹ ქუეყანასა¹⁰ არტანისსა¹¹. გაქმოვიდა ბერძენთ მეფისა ლაშქარი, და უქმეს ლიპარიტს. და წარვიდა ლიპარიტ შუელად ბერძენთა ყოვლითა ლაშქრითა ამის ზედაჲს¹² ქერძისათა. შეიბნეს¹³, და გაიქციეს ყოველი სპა საბერძენეთისა და ლიპარიტისა თურქთა. და იქმნა მოსრვა დიდი, და შეიპყრეს ლიპარიტ, და წარიყვანეს ზუარასანს სურტანსა თანა. დიდებულთა ამის სამეფოსათა და შეილთა ლიპარიტისთა, ივანე და ნიანია, იძებნეს უშიშობა, გამოიყვანეს მეფე მეფედ. კუალად მოირჭუნა და შეიპყრნა შეილნი ლიპარიტისნი¹⁴; აიღო უფლის-ციხე და გამოუშო ივანე. დადგომილ იყუნეს განძას ქუეყანასა თურქნი, წასალეებლად მიეწურა განძა. გამოგზავნა თავის ნაცულად ბერძენთ მეფემან

¹ ამისი *A*. ² პირველად *A*. ³ ხოვლესი *A*. ⁴ და რა ცნა *A*, და არა ცნა *M*.
⁵ + ბაგრატ *B*. ⁶ შეაერთეს *MB*. ⁷ შეიწუნარეს *M*, შეიწყუნეს *B*. ⁸ მიართუნა *A*, მიერთნა *M*, მიირთნა *B*. ⁹ ბარა იმლიმანი *A*, ბარალიმ ილმიანი *M*, ბაპრამ ლამიანი *B*. ¹⁰ ქუეყანისა *A*. ¹¹ ბასიანისასა *MB*. ¹² ზედაჲს *A*, ხას *M*, ზემოსა *B*.
¹³ + ორდროსა და უკუმისა ქუემოთ *MB*. ¹⁴ ლიპარიტისნი *A*.

ლიხტური ლაშქრითა დიდითა, და აწუივეს ბაგრატს¹ ყოვლითა ლაშქრითა მისითა, და წაყვა თანა, და მიმართეს თურქთა; და მივიდა² განძას კარსა ზედა, და მირიდეს თურქთა, დაირჩინეს³ განძისა ქუეყანა, და შემოიქცეს მშუდილობით. და ამისა შემდგომად კუალად უკმეს ტფილელთა და მოსცა⁴ ტფილისი ბაგრატს, და შე-⁵იყვანეს ბაგრატ, და იყო სიხარული და მშუდილობა დიდი.

A 321 ა მისსა შემდგომად | დაეცნა⁵ ლიპარიტ⁶ თურქთა, და შემოვიდა ანის, დააგდო ბაგრატ⁷ ტფილისი ლიპარიტის გზითა, აღმოვი-
M 493 ლო ქართლი, მივიდა ჯავახეთს. განძლიერდა ლიპარიტ, რამეთუ მსახურებისა მისისათვის ტყუე-ქმნილ იყო, წარვიდა საბერძნეთს, 10 ნახა ბერძენთ მეფე, მოილო ბერძენთ მეფისაგან ძალი. და ვერლარა დაუდგა⁸ ბაგრატ. ამისსა პირველ სუმიოდა⁹ ძე მისი გიორგი ბაგრატს, დაუტევა ქუთათის მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა, წარვიდა საბერძნეთს. მას ჟამსა იყო ბერძენთ მეფე მიხაელ¹⁰ მონომახი¹¹, და ლიპარიტის სათნოთა სწრაფით ვერლარა შემოიქცა 15 ბაგრატ თავის მამულსა ზედა; და დაყო მუნ სამი წელიწადი დიდსა დიდებასა, და პატივსა (შეძინასა) შინა¹².

ჰ 329 |ვიდრედა¹³ იყო ბაგრატ საბერძნეთს, ითხოვა ლიპარიტ ძე ბაგრატისი, გიორგი, მეფედ და მხედ. მოსცეს იგი დედამან მისმან და დიდებულთა მის ქუეყანისათა. მოიყვანეს საყდარსა რუისისა და 20 აკურთხეს მეფედ; მოიყვანეს მზრდელად მისა ლიპარიტ, და პატრონად დაა¹⁴ მისი გურანდუხტ დედოფალი, კაცი სრუ-

ჰ 330 ლი | და უნაცვალო სახითა, სიბრძნითა, სიუხუითა, ღმრთის-მსახურე-
A 322 ბითა და ყოვლითა სიკეთითა. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა ითხოვა გურანდუხტ ბაგრატ¹⁵ მეფისაგან, და გაგზავნა ბერძენთ 25
M 494 მეფემან დიდითა დიდებითა, ნიჭითა და განძითა | მიუწოდოელითა. და მისულასა მისსა მიეგება ყოველი ლაშქარი აფხაზეთისა და ზღუის პირისა ხუფთას¹⁶. და იყო სიხარული და ღმრთისა მადლობა დიდი, ბრძანა და შემოვიდა სახლად თუისად ქუთათის. და ლიპარიტ მოი-
რჭუნა ზემოს კერძო დაუკლებელად, და იყო მოყუარედ მისა ხუა- 30 რასანს დოღლუბებგ სურტანი და საბერძნეთს ბერძენთ მეფე, და ზრდიდა ბაგრატის ძესა გიორგის მცირესა სახელითა მეფობისათა. ხოლო ბაგრატს ჰქონდა ლიხსა ქომოთ კერძი მიწყობით.

¹ ბაგრატ A. ² მივიდეს M, მოვიდეს B. ³ დაარჩინეს A. ⁴ მოსცეს MB. ⁵ ეცნა M, დაეცნა B. ⁶ ლიპარიტ A. ⁷ ბაგრატ A. ⁸ დაუდგნა A. ⁹ სუმიოდა A. ¹⁰ კოსტანტინე B, (v. I. მიხაელ) მიიხლა M. ¹¹ მონა მოტი A, მონა მეოტი M. ¹² დიდსა დიდებასა და პატივსა შინა ბერძენთასა B, დაბასა ბერძენთასა და პატივსა შინავე M. ¹³ ვიდრე B, ვე M, ვერლა A. ¹⁴ დაა A. ¹⁵ + ბერძენთა MB. ¹⁶ აფხაზეთისა ზღუის პირსა, ხუფთას (ხუფათისა M) MB.

და მცირ[ე]დისა ჟამისა შემდგომად ამისა სამეფოსა
 დიდებულთა მოეწყინა პატრონობა ლიპარიტისი. სულა¹ კალმახელი
 და ყოველნი მესხნი გამოექცეს ლიპარიტს, და შეიპყრეს დღივს
 ლიპარიტ და ძე მისი ივანე, ხოლო ნიანია გარდაეხუფე², და მი-
 მართა კლდე-კართა. და არა შეუშუეს მამისა მისისა ციხოვანთა³, 5
 და წარვიდა ანის⁴. და ლიპარიტ და ივანე პყრობილნი სულა წა-
 A 323 რიყვანა კალმახს. გავზავნა სულა მეფისა | წინაშე სულთა ზედა მკმო-
 ბელნი⁵. ხოლო გუზანდუხტ და ძე ბაგრატისი გიორგი დგეს ღრტი-
 ლას, და ცნეს რა⁶ შეპყრობა⁷ ლიპარიტისი, შეიყვანეს ახალ-ქალაქ-
 M 495 სა, მუნ მოილოდინეს ბაგრატ (და ამისა) სულთა ზედა. მოვიდა 10
 ბაგრატ, და ამისსა მსახურებისა ნაცულად მეფემან უბოძა⁸ მამუ-
 ლობით ციხის-ჯუარი და ოძრქე⁹ ბოდო-კლდითა, და სხუაცა მრავალი
 საქონელი და სამღვდელთმოდლუარნი¹⁰, და რაც უნდა. მოვიდა
 მეფეს წინაშე სულა ჯავახეთს, და მოგუარნა ლიპარიტ და ივანე
 პყრობილნი, და მოაქსენნა: კელთა აღიხუნა ლიპარიტთაგან¹¹ ციხენი 15
 არტანუჯი და ყველი¹², არტან¹³ უფლის-ციხე და ბირთუისი. ხოლო
 კლდე-კარნი მტკიცედ იყუნეს ციხეონთა, რამეთუ მუნ შინა დგა ანა-
 მორი, მწიგნობართა უხუცესი ლიპარიტისა. მიიყვანეს თრიალეთს,
 ჭ 331 | ამოთა¹⁴ თხოვითა არა მოსცეს კლდე-კარნი და აღმართნეს ძელნი
 და გაასხნეს მას ზედა ლიპარიტ და ივანე, და გაწირნეს სიკუდილად. 20
 და შემდგომად დღეთა რაოდენთამე დაამტკიცეს¹⁵ მეფე და დიდ-
 ბულნი ამის სამეფოსანი (ხოლო) ციხიონთა ლიპარიტისათა მშუილო-
 A 324 ბით გაშუეებისათუის ლიპარიტისა, | და ივანესა¹⁶ მოსცნეს კლდე-
 კარნი, გამოილო თავისი ხუასტაგი, და ჩაიცუნა ჩოვანი ლიპარიტ,
 შევედრა ძე თუისი მეფესა ივანე, დარჩა არაგუეთის მამული ივა- 25
 M 496 ნეს. ეფუცა ლიპარიტ მეფესა შეუცოდლობისათუის, გაუშუეს და
 წარვიდა სამეფოსა. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა გაიპარა და
 წარვიდა ივანე საბერძნეთს, დაყუნა მუნ წელი რაოდენნიმე. და
 ნიანია მოკულდა ანის ბერძენთა ყმობასა შინა, და ივანეს უურვა თა-
 ვის მამამან ბაგრატს თანა. 30

და თუით ბაგრატ გამოიზიდნა და გამოიყვანა
 ამა სამეფოსა, და უბოძა მამული არაგუეთისა და ქართლისა,
 და მონებდა ერთგულობით, და იყო თავადთა თანა ამის სამე-

¹ საულ A. ² გარდაეხუფა A. გარდაიხუფა B. ³ ცხენონთა A. ⁴ ჰბერძენთა თანა MB. ⁵ მკმობელი A. ⁶ არა ცნეს B. ⁷ შეპყრობა A. ⁸ უბრძანა A. ⁹ ოძრქე A. ¹⁰ სამღვდელთ-მოდლურნი B, სამღვდელთ მოძღურენი M. ¹¹ ლიპარიტთაგან B, ლიპარიტისაგან M. ¹² ყოველი A. ¹³ არტან < MB. ¹⁴ ამოთა A. მამოთა M, ამოთა B. ¹⁵ მოიმტკიცნეს B, მოიმტკიცეს M. ¹⁶ ივანესთუის M, ივანესთუის B.

ფოსათა¹. ხოლო² ლიპარიტ მიიცვალა საბერძნეთს, სამეფოსა ქა-
ლაქსა კოსტანტიპოლეს, და წარმოიყვანეს დიდითა დიდებითა
ერთგულთა და გაზრდილთა მისთა, მოიყვანეს და დამარხეს კაცხს,
სამარხოსა მამათა მათთასა. მოირქუნა ბაგრატ და განძლიერდა
უფროს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა: და ამან წარიხუნა ყოველ- 5

A 325 ვანისა. და შემდგომად ამისსა იქმნნეს საქმენი დიდნი: ამის მეფო-
ბასა შიგან გამოვიდა სურტანი არფასარან, მეფე სპარსეთისა, დას-
M 497 ხმის გუარად; უკრძნაულად მოვიდა და შემუსრა კანგარი და თრი-
ალეთი; დღესა ერთსა მარბიელმან მისმან მიუწია ყველის ყურსა, 10
გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და ტაოს, ვიდრე ფანასკერტამდე.

და მასვე დღესა ჩამოიწია თორს³ და ლუივის-
ქეცს, და თუით დადგა თრიალეთს სამ დღე. რამეთუ მას ჟამსა მო-
მეველ იყო მეფე ტაოთ, და თანა ჰყვანდეს დედა, და დამ⁴, და ძე მისი
გიორგი დადგომილ იყუნეს ხეკრებულთა; და აყრისა მისისა ჟამსა 15
მოუქდა ლაშქარი სურტანისა, წამოვიდეს და წარმოდგეს ქედსა ზედა,

ჰ 332 გაახალქალაქსა: რამეთუ მესხნი აზნაურნი ზემოს კერძისანი ძლიე-
რად დგეს ახალქალაქსა და ბრძოდეს სამ დღე, რამეთუ არა ზღუ-
დითა მტკიცითა გასრულებულ იყო ახალქალაქი. ვერღარა დაუდ- 20

A 326 გმიდეს ბრძოლათა ძლიერთა, აღიჭურნეს მყოფნი ქალაქისანი, | და
განახუნეს კარნი, და შეეზნეს ძლიერად, მოისრნეს⁵ პირითა მახუი-
ლისათა. და შევიდეს თურქნი და ტყუე ყუნეს სულნი ქრისტიანე-
თანი; აღიღეს ტყუე და განძი ძლიერი, და შეიღება წყალი ახალ-
M 498 ქალაქისა სისხლითა. 25

და მოუვლინა ახალქალაქით მოციქული სურტანმან
ბაგრატ მეფესა, აჰკიდა მზახობა, სთხოვა ასული მისის დისა; და
მიიქცა სურტანი ანისად⁶, შემუსრა და წარმოიღო⁷ ანისი, მოსრნა
და ტყუე ყუნა ურიცხუნი⁸ სულნი, და წარვიდა ქუეყანად თუისად
სპარსეთად. და ანისი წარუღო ბერძენთა, და მისცა მანუჩას⁹, ძესა 30
აბულასეარისსა. ხოლო დისწული ბაგრატიისი, რომელსა ითხოვდა
სურტანი, იყო ძმისწული სომეხთა მეფისა კუირიკესი. სთხოვა ბაგ-
რატ, და არა მოსცა სომეხთა მეფემან. მიგზავნა ბაგრატ მოცი-
ქულად დიდძალად ერისთავი ვარზა-ბაკურ გამრეკელი. იბირნა¹⁰
კაცი სომეხთ მეფისანი, და სამშუილდეს შემომავალი სომეხთ მე- 35

¹ + და სპასალარ სიკეთითა მისითა MB. ² ხლო A. ³ თორს A. ⁴ დაა A.
⁵ მოსრნეს B, მოსრნეს M. ⁶ ასინად A. ⁷ წაუღო B, წაიღო M. ⁸ ურიცხუნი A.
⁹ მანუჩარს B, მანუჩას M. ¹⁰ აბირნა MB.

ფე კუირიკე და ძმა მისი სუმბატ შეიპყრნეს ქუეშის ქალას და აც-
 ნობეს ბაგრატს, და წარვიდა ქუეა-ჭურელთათ მსწრაფლ, მოგუარნეს
 A 327 პყრობილნი კლდე-ქართა ქუეშე. | სთხოვა სამშუილდე და არა მოს-
 ცეს, რამეთუ ერთი ძმა მათი ადარნასე შესრულ იყო სამშუილდეს.
 M 499 ხოლო მიიყვანეს სამშუილდეს, და ამართეს ძელი, და გაასუეს სო- 5
 მებთ მეფე კუირიკე სამ დღე; ითხოვეს მშუიდობა და მოსცეს სამ-
 შუილდე. ხოლო მოსრულ იყუნეს ორნი ერისთავნი სომეხთ მეფე-
 სანი: ლოკის¹ ერისთავი და კაქვაქარისა², აძლევედეს და მოსცემდეს
 სამთა ციხეთა სუმბატ³, ძმა კუირიკესი⁴.

ხოლო შეეწყაღნეს ბაგრატ მეფესა, მისცნა და 10
 უთავისუფლნა ყოველნი ციხენი, თუინიერ სამშუილდისა, არცა სხუანი
 ციხეთ-უფალნი კაცნი დიდებულნი შემოუშუნეს, არამედ სამშუილ-
 დე ოდენ იურვა სახლად თუისად⁵, და ეგრეთ მონებდეს სომეხნი.

პ 333 |ბაგრატ გაათხოვა ასული თუისი მართა და შერთო ბერძენთა
 პ 334 მეფესა. | შემდგომად ამისა გაათხოვა დისწული და შერთო სპარსთ 15
 მეფესა სურტანსა. და შემდგომად სამისა წლისა მოვიდა სურტანი,
 შემოვლო რანი⁶, და უგრძნაულად შევიდა ერეთად; და ამის
 ქუეყანისა დიდებულნი იყუნეს მორთულ და ერთგულ ბაგრატისსა.
 A 328 მას ჟამსა იყო მცირედითა საქონლითა მეფე კახეთისა ახსართან,
 ძე გურგაკისი⁷. და ყოველთა დაყარნეს ციხენი მათნი, და ივლტო- 20
 დეს კავკასიად. და იყო ბაგრატ გალაშქრებული აღებად კახეთისა,
 M 500 და ლაშქარი მისი | წინა გაგზავნილ იყო ვეჟინის ერისთავსთან
 წირქუალელს(ა)თან, შემოაქციეს⁸ მშუიდობით, და უამბეს შემოსულა
 სურტანისა და დაყრა ციხეთა. შემოიქცა სწრაფით, და მოვიდა 25
 ქუეყანად თუისად ქართლად.

ხოლო ახსართან მიერთო⁹ სურტანს. მიუძღუნა ძღუენი დი-
 დი, დაუტევა სჯული, და დაიცუითა წინა, აღუთქუა ხარა-
 ჯა, და მისცნა ციხენი დაყრილნი სურთანმან მასვე:
 და რომელნი აფხაზთ მეფისა კაცთა დაეყარნეს, და რომელნი
 თუით ახსართანს, მისცნა ყოველნი. და შემდგომად სამის კუირისა¹⁰ 30
 წარმოემართა აფხაზთა მეფესა ზედა, მიერთნეს სომეხთ მეფე კუი-
 რიკე, და ტფილელი ამირა, და ახსართან; შემოვიდეს ქართლს თა-
 ვნა ჯაჭუით. გაუშუეს მარბიელი ცისკრად, და სამწუხროდ¹¹ აღიქსო
 ქართლი, თუესა დეკენბერსა ათსა, დღესა სამშაბათსა, ხოლო ქრო-
 ნიკონი იყო ორას ოთხმოც და რვა. 35

¹ ლუკის M, ლუკის B. ² კაქვაქარის M. კაქვა-ქარისა B. ³ სუნბატ B. ⁴ + ოფრეთს და კობას (კოშკსა B) და ვარზაქარს MB. ⁵ თუისა A. ⁶ რანისა A. ⁷ გაგიკისი M, გაგიკისა B. ⁸ შემოიქცეს MB. ⁹ მიართო A. ¹⁰ კუირიისა A. ¹¹ სამწუროდ A.

A 329 და იყო ქართლს შინა პური და ღვინო | დიდი, და
დაყო ექუსი კურა, იწყო ოვრებად და ჯოცად კაცისა, და გარდა-
ვიდა მარბიელი მისი არაგუთს. მიუწიეს და დაარბივეს ვიდრე
სუერის ციხემდე, და მოისრა ურიცხუი სული ქრისტიანეთა, ტყუე
M 501 იქმნა. და იქმნა საძაგელ ქუეყანა ქართლისა სახილველ კაცთა: 5
მოოვრდეს ყოველნი ეკლესიანი, და სიმრავლითა მძორისათა¹ არ-
ლარა დაედგმოდეს ქუეყანასა თუალნი, და ცოდვითა ჩუენთა მო-
საგებელსა რისხვასა ღმრთისასა ზეცით ცაჲ² წამებდა, და სისხლის
მწუმიელი ღრუბელი აღმოსავლეთით მოეფინა ქართლსა ზედა, და
იქმნა ღამე უკუნი, ვითარცა ნათელი ღღისა. და იყო ხილვა მისი 10
საშინელი, და არე-არე სისხლის წუიმა³ ეხილვა კაცთა. და იქმნა
ზამთარი სასტიკი, რომელი გარდაეხუეწა და მიმართა მთათა, მოს-
წყდა იგიცა სიფიცხისაგან ზამთრისა, ხოლო ყოველსა ქართლსა
შინა იყო და დადგა ლაშქარი, და თუით თავადი სურტანი დადგა
კარბს, და მერმე ჩამოვიდა შერთულთა, და აჭირა სიძნელემან ზამ- 15
თრისამან, ბუქთა ძლიერთა, და მიგზავნა მოციქული ივანე; ძე ლი-
A 330 პარიტისი. მეფემან ბაგრატ | ძიებად მშუიღობისა. ხოლო სურტანმან
შეაქცია იგი აფხაზეთს, ბაგრატსა⁴ სთხოვა ხარაჯა და უქადა
მშუიღობა. ხოლო სიფიცხლისაგან ზამთრისა მოილოდინა⁵, და წა-
ვიდა ქართლს. და ჩამავალმან წაულო რუსთავი და ტფილისი, და 20
M 502 მისცა ფადლონს, განძისა პატრონსა. არა თუ მეფეთა ჩუენთა
მტერობისათუის ამოსწყუიდა ტფილისი და რუსთავი⁶ ამა სამეფოსა,
და არცა ამისთუის, უკეთუმცა იგი ამირანი ორგულად დადგრო-
მილ იყუნეს კარსა მისსა ზედა, არამედ კეთილისა და მსახურებისა
ნაცულად ბოროტსა უყოფდიან ყოველსა კაცსა: 25
რამეთუ მინდობილ იყუნეს ძალსა უღთოებისა მათისასა, და
იყუნეს იგინი ყოვლითურთ მცბიერ; და ამის ქართლის ოვრებასა შინა
ჰ 336 ლაშქრისა მისისა იყო⁷ სიმრავლე ხუთასი ათასი. | წარვიდა სურ-
ტანი ქუეყანად თუისად, და მოიწია არე გაზაფხულისა; შეიქნა სიმ-
დიდრე წყალთა ძლიერი, და მტკუარი ვერლარა ეტია ნადინებსა 30
თუისსა, მოეფინა ველთა და წარილო მრავალი სული, რომელი
ღარჩომილ იყო სურტანის⁸.

და ამისსა შემდგომად იწყო ფადლონ ამპარტავანებასა⁹
A 331 და ურჯუებასა¹⁰ და სიახლესა ტფილისისასა¹¹, და საღამე გამო-

¹ მოძღურისათა *A.* ² ცაა *A.* ³ სისხლი წუემული *M.* სისხლი წვიმული *B.*
⁴ ბაგრატისა *A.* ⁵ მიდიოდინ *A.* ვერლარა მოილოდინა *MB.* ⁶ ერისთავი *A.*
⁷ იყო *A.* ⁸ სულტანსა *M.* სულტანისაგან *B.* ⁹ ამპარტავანებისა *A.* ¹⁰ უსჯულოე-
ბასა *B.* როჯველობასა *M.* ¹¹ ტლისისასა *A.*

ყენებასა ჯელოსანთასა. და ვითარცა იქმნა ზაფხული, გარდამოვი-
 და მეფე ქართლად და ჩადგა დიდგორთა, რამეთუ საზაფხულო
 მეფეთა სადგური¹ არს² იგი ადგილი. ხოლო ფადლონ არად
 შერაცხა³ იგი დიდგორთა დგომა, წარმოემართა ლაშქრითა,
 ოცდაცამეტი ათასითა კაცითა, მოვიდა ტფილისად, დაიბანაკა⁵
 M 503 ეკელსა ისინისასა. ხოლო მუნ დაუტევენა კარაენი და ამოვლო⁴ მუხ-
 რანისა.

ა რ ბ ი ნ ა ქ ა რ თ ლ ი ს ა ნ ა პ ი რ ნ ი. ხოლო ცნა ტფილისით გა-
 ღმართ⁵ მეფემან ქართლისა ვენება, წარმოსულა ფადლონისა, გა-
 მოუგზავნა ხილვად ივანე, ძე ლიპარიტისი, იოვანე ერისთავი, და¹⁰
 ნიანია, ძე ქუაბულისი, და მურვან ჯაყელი, ერისთავი ყველისა,
 და თანა სხუანიცა აზნაურნი მცირედითა რჩეულითა მგედრითა.
 ხოლო ქართლს ვერდარა ჩამოესწრნეს, შექცეულთა გაუსწრეს მუხ-
 რანს წინა, წილკნის გორთა⁶ თანა. უკანასა კერძსა შეიბნეს და
 პირველსავე ვრძლის მოკიდებასა გააქცივნა ფადლონ, და მიედგა⁷ 15
 ფადლონის ლაშქარი გაქცეული საშინელსა⁸ ხრამსა⁹, მიჰყოცდეს და
 იპყრობდეს აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი, და აღმოვიგო ხრამი იგი
 A 332 ცქხენითა და კაცითა.

და ზე და ლაშქარმან მეოტად განსლვად დაიწყო
 შობასა ტყით¹⁰, და ყოველთა ტყეთაგან და ძეძუნართა ვითა ქუი- 20
 სა¹¹ მართუესა გამოკრებს, ეგრეთ¹² ლაშქარსა გამოჰკრებდეს და-
 მალულსა ფადლონისსა ბაგრატის ლაშქარნი. და შემოუსწრეს
 ჰ 337 წინა იწროსა ღართისსა, და მცირედნი ვინმე გაესწრნეს. და სდევენ-
 ნა ლაშქარმან ბაგრატისმან ვიდრე მთამდე ხერკისა. მოსრეს და
 ტყუე ყვეს ლაშქარი ფადლონისი. ხოლო ფადლონ თხუთმეტითა 25
 M 504 ოდენ ცხენოსნითა ელო გზა წილკნისა, და მიეახლა¹³ პირსა არა-
 გუისასა, და გაჭდა ნარღუევთა გზით ერწოთ, და თქუა თავი თუი-
 სი მოციქულად, ვითარმედ: „ფადლონის მოციქული ვარ, მახარობ-
 ლად მივალ ახსართანს თანა; აფხაზთა მეფისა ლაშქარი გავაქ-
 ციეთ“. დახუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფად- 30
 ლონს, და რქუა: „არა ხარ შენ მოციქული, არამედ ხარ ამირათ-
 ამირა ფადლონ“. და რქუა კაცსა მას ფადლონ: „მიიღე ჩემგან
 ოქრო და ვეცხლი დიდძალი და საკარგავნი მრავალნი, ნუ შემი-
 წამებ და გარდამიყვანე მინდორად და წამომყევ თანა“. რქუა

¹ სადგომი MB. ² არს < A. ³ შერაცხეს A. ⁴ + ღამე ყოველ MB. ⁵ + აფხაზ-
 თა MB. ⁶ გუგურდასა M. ⁷ მოადგა MB. ⁸ საშინელსა < MB. ⁹ + ნარგუავისასა MB.
¹⁰ შობოს ტყით B, ბობოსტით M. ¹¹ კიკვის B. ¹² გამოკრებს ეგრეთ < MB.
¹³ მიეხვია MB.

მას კაცმან მან: „ვერ ვიქმ¹ საქმესა მაგას, რამეთუ
 A 333 მკუიდრი ვარ ამის ქუეყანისა². აწ ისმინე ჩემი და მოქყევ თანა, და
 მე მიგიყვანო ახსართანს თანა, და გამოგზავნოს ქუეყანასა³ შენსა“.
 ნებსით არა უნდა⁴ ესე ფადლონს, არამედ ერწოთ ვერლარა შემ-
 დლებელ იყუნეს წასულად. წარუძლუა კაცი იგი, და მიგუარა ე- 5
 ლეთს ისაკ თოლობელისა⁵ ძესა, აზნაურსა მესხსა. ხოლო მან რა
 ცნა ფადლონისი კარად მისულა, გაძარცუა ერი ფადლონისი, გარ-
 დაყარნა ცხენსა, დაიჭირნა ჯელთა და გასო⁶ ჯორსა ფადლონ;
 და⁷ იქენა ისაკ მკუიდრობა აფხაზთა მეფისა, რომელმცა⁸ აფ-
 ხაზთა მეფისაგან⁹ გაქცეული ფადლონი შეიპყრა¹⁰, და შეგუარა ბო- 10
 ჳორმას ბაგრატიად. არამედ [მსწრაფლ წარიყვანა და მიგუარა
 M 505 ახსართანს თელავს. ხოლო ახსართან]¹¹ მსწრაფლ წარიყვანა ხუარ-
 ნაბუჩს, რამეთუ აფხაზთა მეფისაგან ეშინოდა უკანა ჩამოდგომა.
 მიუპყრეს ხუარნაბუჩს ფადლონი, და მოსცეს ხუარნაბუჩი. წარი-
 ყვანა არადეთად, მოსცა არადეთი ახსართანსვე. 15

ხოლო ბაგრატი შეშინდა გაშუებასა ფადლონის-
 სა¹², მისცა ბოჭორ[მა] და უჯარმა კახთა, და წამოიყვანა
 ჳ 338 ფადლონი, გაასუა¹³ ძელსა, მიუპყრეს¹⁴ ტფილისსა¹⁵, აიღეს
 ქირვეულად¹⁶: რამეთუ მუნ შინა მდგომი კაცი თუით გაამირება-
 სა¹⁷ ლამოდა, და არა დაიჭირა ბაგრატი თავისად ტფილისი¹⁸, არა- 20
 მედ დმანის[ს] დატეობილი და მათ ამირათა ძებნა დმანის, და იგი
 A 334 [შემოიყვანა მემამულედ, სახელით სილილარაბა¹⁹, და მისცა მას ტფი-
 ლისი²⁰. ხოლო თავისად აიხუნა ციხენი რუსთავისანი²¹, ფარცხისი,
 აგარანი²², გრიგოლ-წმიდანი, ქავაზინი²³, და ორმოცდაოთხი ათასი
 დრაპკანი, და მძევალად მძისწული მისი²⁴, ძე მანუჩასი და სამთა თა- 25
 ვადთა ჯანძისათა. და [მოუგზავნა სულტანმან სარანგი²⁵ ალხაზი, და]²⁶
 მისითა შუამდგომლობითა და სიტყუითა სურტანისათა გაუშუა²⁷
 M 506 და დაეზავა ბაგრატი და გაგზავნა საჯელმწიფოსა თუისსა გაქძას,
 და წარყვა სარანგი თანა.

¹ იქმ A. ² სოფლისა MB. ³ ქუეყანასა A. ⁴ უნდა A. ⁵ ისაკ ტოლობე-
 ლის ძესა B, ისაკლტბაღლისა ძესა M. ⁶ შესუა MB. ⁷ + არა MB. ⁸ რომელმან-
 ცა M. ⁹ მეფისა, რომელმცა აფხაზთა < A ex homioioteleuto. ¹⁰ შეეპყრა AM.
¹¹ მსწრაფლ — ახსართან < A ex homioioteleuto. ¹² ფადლონისა A. ¹³ გასუეს MB.
¹⁴ მიუპყრეს მიუბ A. ¹⁵ ტფილისი MB. ¹⁶ + ტფილისი MB. ¹⁷ გამოლოიძებასა A,
 გამირებასა M. ¹⁸ ტფილისი < B. ¹⁹ სითლარაბი M, სითლარაბა B. ²⁰ არამედ
 დმანისს და ტვებული სითლარაბა ძებნა, შემოიყვანა ტფილისად, და მისცა მას
 ტფილისი B. ²¹ რუსთავეი MB. ²² აგარანი M. ²³ ქვაზნი M, ქავაზნი B. ²⁴ მისი < A.
²⁵ სარაბანგი M. ²⁶ მოუგზავნა — და < A. ²⁷ გაუტეა (განუტევა B) ფადლონ MB.

და მოართუეს გაგიკეთი¹, და აილო აფხაზთა მეფემან
 გაგი. და შემდგომად ამისსა ფაღლონმან გატენნა ფიცნი და შუა-
 მდგომელოზანი დიდისა სურტანისანი, და მოიპარა ქავაზინი. და შემ-
 დგომად ამისსა მეფე აფხაზეთს იყო. მოვიდა ფაღლონ და მოად-
 ვა აგარათა; და გაუშუნა ციხისთავმან აგარანი. და მსწრაფლ აღ- 5
 მოვიდა მეფე, მივიდა და მოადვა აგარათა. და წარუხუნა აგარანი
 და გამოიყვანა დორლოლევი, ოვსთ მეფე, ორმოცი ათასითა კაცი-
 თა ოვსითა, და წარუძღუნა ძე მისი გიორგი კულაპარატი, მოაოკრა
 განძა, და აილო ტყუე და ნატყუნა[ვი] ურიცხუი, და გაგზავნა თა-
 ვის სამეფოდ. და ამისსა შემდგომად აღისურვილა დიდმან ოვსთ 10
 მეფემან დორლოლეუმან² დისი ძისა³ მათისა ბაგრატიის სევასტოსი-
 სათუის, და ითხოვა დარბაზობა. ხოლო ბაგრატი ნება სცა, და მხიარ-
 ულად წარმოემართა ოვსთ მეფე ყოვლითა თავადითა ოვსეთისათა,
 და ამოვლო გზა აფხაზეთისა და მივიდა ქუთათის. და ნახა⁴ მარიამ⁵
 დედოფალი დაჲ⁶ მათი, დედა გიორგი კულაპარატისი; და გიორგი 15
 კულაპარატი გებულ იყო უწინა, და მოიყვან[ეს] ქართლს⁷,
 ჯიდის-ჭალასა⁸ ნადარბაზევთა, და გამოეგება წინა დიდითა ზიამეითა⁹
 და პატივითა. შეკრბეს კესუთა¹⁰ ზედა, და იყო სიხარული და ჯმა
 ბუკთა და დუმბულთა¹¹ საშინელი და | მიუწლომელი. | და დაყვეს
 ერთგან დღე თორმეტი, და განისუენეს ყოვლითა განსუენებითა, 20
 სიხარულითა. და მიზეზითა ზამთრისათა განისწრაფეს, და მისცეს
 ნიჭი და საბოძარი მეფესა და ყოველსა დიდებულსა აფხაზეთისა-
 სა¹². გაგზავნა და წარვიდა სიხარულითა.

A 335

M 507
პ 339

A 336

და შემდგომად ამისსა ატარებდა¹³ სურტანი მო-
 ციქულთა, და უკრებდა ძღუენთა ბაგრატი მეფესა, ამოთა¹⁴ ენი- 25
 თა სთხოვდა ხარაჯასა; ხოლო არა დაიდვა ბაგრატი მეფემან ხა-
 რაჯა; არამედ ავლენდა ესეცა¹⁵ მოციქულთა, და უკრებდა იგიცა
 ძღუენსა სურტანსა. და იყო მათ შუა სიტყუით სიყუარული.

და შემდგომად მცირედთა წელიწადთა¹⁶ სამშუილ-
 დის ტბათა¹⁷ მდგომსა ბაგრატი მეფესა დაეცა სალმობა მუცლისა, 30
 და ჩადვა მარაბდათა¹⁸, და გაუძნელდა სალმობა; ტახტითა წარმოი-
 ყვანეს, და თანა იყო გიორგი კულაპარატი და ყოველნი დიდებულ-

¹ გაგიკეთ A. ² დურლოლეუმან MB. ³ დის სიძისა B. ⁴ და ნახა < A.
⁵ მარიამ < MB. ⁶ დაა A. ⁷ + და მეფე დგა (იღვა B) MB. ⁸ ტინისჯიდს (ტინის-
 ჯიდის B) ჭალასა MB. ⁹ სიამითა MB. ¹⁰ კესუთა MB. ¹¹ დადუმბულთა A, და
 უმბულთა M. ¹² ოვსეთისასა MB. ¹³ არონიებდა M, არონინებდა B. ¹⁴ ამოთა A.
¹⁵ იგიცა MB. ¹⁶ წელიწადთა A. ¹⁷ ბართა B; ტბათა AM (და თეი მ.) ¹⁸ მარა-
 ბადათა A, მარაბადათა M.

ნი მისნი. [ხოლო გიორგი კულაპარატი გაგებულ იყო წინა, და მოიყუანეს ქართლს მეფე, და ყოველნი დიდებულნი მისნი] ¹; მოვი-
 და დედა მისი მარიაჲმ დედოფალი, და ცოლი მისი ბორენა ², და
 ასული მისი მარიაჲმ. შემდგომად მცირედთა დღეთა მიუთუალა ძე
 მათი გიორგი კულაპარატი მეფედ დიდებულთა ამის სამეფოსათა, 5
 და ყოველნი შევედრნა მას, და რქუა დედასა თუისსა: „დედაო,
 M 508 მეწყალი შენ, რამეთუ ყოველნი შობილნი შენნი წარგუიქციენ წი-
 ნა და ეგრეთღა ³ შენ მოჰკუდები“. და შემდგომად ამისსა მიიცვა-
 ლა თუესა ნოენბერსა ოცდაოთხსა, ქრონიკონსა ორას
 ოთხმოცდათორმეტსა. 10

და (შემდგომად) ამის(ა) ბაგრატიისა სიკუდილისა ჟამსა შინა
 კ 310 მოიკლა სურქტანი კაცისა ვისგანმე, ბერისა თურქისა, თავის ⁴ ლაშ-
 A 337 ქართა ხარგასა შინა. გაველო ჯეონი ⁵ | შუიდასი ათასითა კაცითა,
 გაელაშქრა თურქთა მეფესა ზედა, სამარკანდისა მოახლესა ⁶ ზედა
 ციხესა რომელსამე მოადგა; მოიკლა მის თურქისაგან ციხის პატრო- 15
 ნისა, და ვერლარა შეესწრა თურქი იგი ციხესა, და დაქრეს უწყა-
 ლოდ მახუილითა, და ვერლარა ცნეს ბაგრატ და სურქტანმან ერთ-
 მანერთისა სიკუდილი ⁷. შემდგომად ამისა დაჯდა ძე ბაგრატიისი,
 გიორგი კულაპარატი, მეფედ. და არა აფრინდა ყოველსა მამულსა
 მისსა შიგან ერთიცა ქათამი. და წარიყვანეს ბაგრატ დიდითა დი- 20
 დებითა და პატივითა, და დამარხეს ჭყონდიდს ⁸.

ესე ბაგრატ წელიწდისა ცხრისა ⁹ იქმნა მეფე, და აღესრულა
 წლისა ორმოცდაათექუსმეტისა. ესე ბაგრატ პირველ ¹⁰ იყო
 კულაპარატი, და შემდგომად ნოველიმოსი(სა), და მერმე იქმნა სევას-
 ტოს. იყო კაცი სახითა უშუენიერეს ყოველთა კაცთასა, სრული 25
 სიბრძნითა, ფილასოფოსი ენითა, სუიანი ბედითა, უმდიდრეს ყოველ-
 M 509 თა მეფეთა | აფხაზეთისათა, მოწყალე შეცოდებულთა, უხუთი ალაგთა ¹¹
 ზედა. ხოლო ჟამთა მისთა ¹² დაწყნარება ქუეყანასა არა ჰქონდა: ეკლე-
 სიანი, და გლეხნი, აზნაურნი და გლახაკნი ყოველად ¹³ იკითხვებოდეს.
 A 338 ხოლო გიორგი ¹⁴ მეფე იყო მოწყალე | და განმკითხველი გლა- 30
 კ 341 ხაკთა, კაცი საშიში და უხუთი ყოველთა მეფეთა | აფხაზეთისათა, პუ-
 რად ¹⁵ უკეთესი ყოველთა კაცთასა, ცხენოსან-მშუილდოსანი რჩეუ-
 ლი. და შემდგომად მამისა მისისა დაყო მშუილობით ზამთარი ერთი
 და ¹⁶ ზაფხული ნახევარი.

¹ ხოლო—დიდებულნი მისნი < A ex homoioteleuto. ² შორენა M, შორანა A.
³ ეგრეთღა A. ⁴ თავი A. ⁵ ჯელონი A, ჯეგონი M. ⁶ მოახლეს M, სიახლესა B.
⁷ სიკუდილი < A. ⁸ ჭყონდის A. ⁹ ცხრამეტისა M. ¹⁰ პირველი M, < A. ¹¹ გლახაკთა B,
 (v. l. ალაგთა). ¹² ზმისთა A. ¹³ ეკლესიანი, გლახაკნი აზნაურნი ვერ MB. ¹⁴ გ'ი M,
 იგი A. ¹⁵ პურ A. ¹⁶ და < A.

შემდგომად ამისსა თავადთა ამის სამეფოსათა, ნიანია ქუაბუ-
ლის¹ ძემან და ივანე ლიპარიტის ძემან, ვარდან სუანთა ერის-
თავმან, იკლეს სიყრმითგან გიორგი მეფე და აშალეს ქუეყანა: ივანე
მოირთნა კახნი, დადგა ქსნის პირსა; და ნიანია წაულო ქუთათისისა
საქურჭლე და შედგა ქუთათის შინა; და ვარდან გაადგინნა სუანნი⁵
აგის მოხარულნი, დაარბიეს და ამოსწყუიდეს საეგრო². ხოლო გიორ-
გი მეფემან სძლო სიკეთითა, სიბრძნითა, და ძვირ-უგსენებელ იქმნა,
უბოძა ივანეს სამშვილდე, და ძესა ივანესსა ლიპარიტს მისცა ლო-
M 510 წობანი³ ნაცულად რუსთავეისა, რომელი მიეცა კახთა, და ნიანის
თმოგვი და სხუანი საქონელნი რჩეულნი, ვარდანს უბოძა ასკლნა⁴ 10
და უთაღუბო⁵ ჭასყლთა⁶ ივანეს სიტყუით უბოძა; ყოველივე ერთ-
გული და ორგული დაფარა წყალობითა, და დაიწყნარა მეფობა
თუისი გიორგი მეფემან.

კულად ვადგა ივანე ლიპარიტის ძე, და ცნა გიორგი მე-
ფემან. ქუთათისით ვარდამოვიდა სამცხეს, მოირთნა მესხნი, ვარ- 15
დამოიარა და მივიდა სამშვილდის კარსა. მუნ მოიყუანა კახთა მე-
ფე აღსართან. ვერ დადგა ივანე ციხეშიგან, მირიდა მათათა სამ-
ხრისათა⁷. და მას ვერ-წყობილობასა შინა წაიხუნა ლოწობანი⁸
ლიპარიტისაგან აღსართან, მოეყარა სამშვილდესა, ვარდადგა ჯავა-
ხეთს, და მოიყუანა მეფეთ-მეფემან გიორგი მათ წინაშე, და დაიფიც- 20
ნეს ეკრანთას, დაიმტკიცა ივანე კლდე-ქართა და სამშვილდეს ზედა.

კულადცა ვადგა ივანე, გამოსტყუა ვაგი ციხოვანთა გიორგი
მეფისათა, და მიჰყიდა ფადლონს, განძის პატრონსა, და მოვიდა
სულტანი მალიქ-შა⁹ მტერად ყოველთა ქრისტიანეთა. მიაგება ივა-
ქ 342 ნე ძე მისი ლიპარიტ წინა, შეაწყნარა სულტანსა, და დაყო მის 25
თანა მცირედი ხანი, გამოეპარა. და მოვიდა სულტანი, და მოადგა
სამშვილდესა, და წაულო სამშვილდე, და ტყუე იქმნა ივანე, თავი-
M 511 თა, ცოლითა, და შეილის-შვილითა, და ყოველთა აზნაურთა დე-
და-წულითა, და დაიჭირა სამშვილდე სულტანმან. და მუნ დგომასა
მოარბია ქართლი, წაიდეს ტყუე და ნატყუენავი ურიცხვი, და შე- 30
იქცა ვარე. და აილო განძა¹⁰, და დაადრო სარანგი¹¹ თავადად გან-
ძას¹² და ბრძოლად ქუეყანისა ყოვლისა, კაცისა მ¹³, შედგა ფად-
ლონ ციხეთა მაგართა, და ვერ დაუდგნა, გამოიყუანეს და დააპა-
ტიმრეს იგიცა.

1 ქუბულის A. 2 ამის შემდეგ, ძველის ბოლომდე (გვ. 199, 17), აკლია A-ს.
3 ლუწუბანი M. 4 ასკალანა B. 5 უთაღუბობა B. 6 ჯავყლთა B. 7 სომხითისათა B.
8 ლუწუბანნი M. 9 მით ჭაშს M. 10 განძი M. 11 სარანგი M. 12 და განძას M.
13 ორმოცდარვა ათასითა კაცითა B.

შემდგომად მცირედისა ხანისა¹ შეკრბა სარანგი ყოვლითა
ლაშქრითა მისითა, და განძისათა², დვინისა და დმანისისა ამირათა
თანა დგომითა³, და მომართა გიორგი მეფესა. შეკრბა გიორგი მე-
ფეთ-მეფე ყოვლითა სპითა მისითა, ზემოთა და ქუემოთა, და მოი-
ყუნა მათ წინაშე აღსართან, კახთა მეფე, დაჰმართეს ერთმანერთსა. 5
განაძლიერა ღმერთმან გიორგი მეფე წარძღუანებითა პატროსნისა
ჯუარისათა⁴. მიუჰდა ზედა თარცხს ქუემოთ, და იოტა ბანაკი სა-
რანგისი⁵: გააქცია და ასწყუიდა. იყო ჟამი მწუხრისა, და სილაშე-
მან დაარჩინა⁶ ნეშტი სარანგის(ი) ლაშქრისა, და შემოიქცა უკლებ-
ლად⁷ მშვიდობით მეფეთ-მეფე გიორგი თავისა სამეფოსა. 10

და შემდგომად ამისა მომადლა ღმერთმან მძლავრებისაგან
ბერძენთასა წახშულნი ციხენი: წაუხვენა⁸ ბერძენთა ანაკოფია, თა-
M 512 ვადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი ციხეინი კლარჯეთისა,
შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტანისა. და შემდგომად ამისა ესე-
ცა მომადლა ღმერთმან, აღიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა, და 15
სიმაგრენი ვანანდისა და კარმიფორ-ასიანი, და იოტნა თურქნი⁹
მის ქუეყანისანი.

¹ ხანსა *M.* ² განძისათა *M.* ³ დგომითა *M.* ⁴ ეუარისათა *M.* ⁵ სარალანგისი *M.*
⁶ სილაშემა დაარჩინა *M.* ⁷ უკულებლად *M.* ⁸ წაუხვენა < *M.* ⁹ თურქენი *M.*

ამისსა შემდგომად მოვიდა სულტანი მალიქ-შა, შოადგა სამშვილდეს და წარიღო, ივანე, ძე ლიპარიტისი, ტყუე ყო, მიაოჭრა სომხითი და წარვიდა. ხოლო მასევე წელსა მოვიდა სარანგი ძალითა სულტანისათა, ჩამოდგა სამშვილდეს¹; და მივიდეს 5
ლაშქარნი გიორგი მეფისანი, შეიბნეს ფარცხის, სძლეს სპათა გიორგისთა და აოტნეს² სპარსნი, რამეთუ დიდი ძლევა მოსცა ღმერთ-მან გიორგის.

- და წარვიდა გიორგი მეფე მამულოსა თუისსა ტაოს, მი-
A 339 ვიდა ბანას; ხოლო მუნ მოვიდა წინაშე მათსა ზორვარი³ აღმო- 10
სავალისა, გრიგოლ ბაკურიანის ძე, რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, და კარნუ-ქალაქი და კარი; დიდად გაიხარეს და განისუენეს; და მოსცა გიორგი მეფესა კარის⁴ ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანა, და განიყარნეს. ხოლო მეფემან გიორგი დაუტევნა კარს აზნაურნი შავშნი, და წარმოვიდა შინა. ხოლო განძლიერებასა თურქ- 15
M 513 თასა დაუტევნეს ბერძენთა ქუეყანანი, | ციხენი და ქალაქნი მათნი⁵, რომელ აღმოსაღლეთს ქონდეს, და წარვიდეს; რომელნიცა აიხუნეს თურქთა⁶, დაემკუიდრნეს მას შინა. ვინათგან მეზობლობით მოეახლნეს საზღვართა ჩუენთა, განმრავლდა შიში და ჭირი მათგან ჩუენ ზედა: რამეთუ იწყეს მიერთგან რბევად და ტყუენვად, მო- 20
ოჭრებად, და წვად და სრვად ქრისტიანეთა. რამეთუ მათ ჟამთა
344 შინა გიორგი⁷ მეფესა დაქესხნეს, ყველს გარემდგომსა უგრძნაულად თურქნი დიდნი, რომელთა თავადი იყო აჰმად⁸, ამირა ძლიერი და მაგრად მოისარი, რომელსა მას⁹ ჟამსა ოდენ აეღო კარი, მოვიდეს ესენი შინა განცემითა ქრისტიანეთათა, აოტნეს გიორგი 25
მეფე და სპა მისი ურიცხუი.

A 340 |ხოლო საჭურჭლენი დიდნი და სამსახურებელნი, სამეფოთა ტაბლათანი, ოქროსა და ვეცხლისანი, ბაგრატიულნი¹⁰

¹ სამშვილდის ბარსა MB. ² იოტნეს MB. ³ ზოდეარი (... ზორავარი) M. ⁴ კარის MB. ⁵ ქუეყანანი მათნი, ციხენი და ქალაქნი MB. ⁶ + და MB. ⁷ გიორგის A. ⁸ აჰმად B. ⁹ მას < A. ¹⁰ + და MB.

სასმურნი¹, და საწმედონი² პატოსანნი, კარავნი სამეფონი და³
 ყოველთა დიდებულთანი⁴ აიხუნეს იავარად და წარვიდეს. ხოლო
 გიორგი მეფე წარვიდა მეოტი აჭარით აფხაზეთად. მათ უკუე ლაშ-
 A 350 ქართა⁵, [ესევეითართა ალაფითა საესეთა მიმავალთა, წინა დაემ-
 თხუიენეს ამირანი დიდნი, იასი ვინმე და ბუჟღუშ⁶, მათ თანა სიმ- 5
 რაველე ურიცხუი თურქთა, საბერძნეთს მიმავალთა, რომელთა იხი-
 ლეს რა ესეოდენი სიმრავლე ოქროსა⁷ და სიმდიდრისა, რომელი
 ქონდა, და ცნეს მეოტება გიორგისი, და ესმა მათგან, ვითარმედ:
 M 514 „რად | წარხუალთ⁸ საბერძნეთად? აჰა ქუეყანა საქართველო, უკა-
 ცური და საესე ესევეითართა“ სიმდიდრითა“. ხოლო მათ მყის 10
 მოაქციენეს გზანი მათნი და მოეხუიენეს¹⁰ პირსა ყოველისა ქუეყანი-
 სასა, ვითარცა მკალნი.

დღესა ივანობისასა ასისფორნი¹¹ და კლარჯეთი
 ზღუის პირამდინ, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი,
 სამოქალაქო¹² და ჭყონდიდი აღიესო თურქითა. მოისრა და ტყუე 15
 იქმნა ამათ ქუეყანათა მკუიდრი ყოველი. და მასევე ერთსა დღესა და-
 წუეს ქუთათისი, არტანუჯი და ჟდაბნონი კლარჯეთისანი; დაყუევს
 ამათ ქუეყანათა შინა თურქთა ვიდრე მოსულადმდე თოვლისა, მღ-
 ჭამეს ქუეყანა და მოსწყუიდეს, თუ სადღა¹³ ვინ დარჩომილ იყო
 ჭ 345 ტყეთა, კლდეთა, ქუაბთა და ჭურელთა ქუეყანისათა. ესე იყო პირ- 20
 A 351 ველი და დიდი თურქობა, რამეთუ ქრონიკონი იყო სამასი. თუ
 ვინმე მთიულეთს ანუ სიმაგრეთა სადამე¹⁴ ვინ დაშთა კაცი, ზამთრი-
 სა¹⁵ სიფიცხითა, უსახლობითა და შიმშილითა ეგრეცა მოისრა.

და განგრძელდა ესევეითარი ჭირი ქრისტიანეთა ზედა,
 რამეთუ არესა თანა გააფხულისასა მოვიდიან თურქნი, და მათვე 25
 პირველთა საქმეთა იქმოდინ, ზამთრის წარვიდიან; და არა იყო
 მათ ჟამთა შინა თესვა და მკა: მოოჯრდა ქუეყანა და ტყედ¹⁶ გარდაიქ-
 ცა, და ნატულად კაცთა მჭეცი და ნადირნი ველისანი დაემკუიდრნეს
 მას შინა. და იყო ჭირი მოუთმენელი ყოველთა ზედა მკუიდრთა ქუეყა-
 M 515 ნისათა, შეუსწორებელი და აღმატებული ოდესევე ყოფილთა სმენილთა 30
 გარდასრულთა ოჯრებათასა, რამეთუ წმიდანი ეკლესიანი
 შექმნნეს სახლად ონეთა¹⁷ თუისთა, ხოლო საკურთხეველნი ღმრთი-

¹ გარატყულნი და სიასამურნი ზქ. ² სამწდონი B, სამწდონნი M.
³ და < M. ⁴ დიდებულთა A. ⁵ ამ ადგილიდან ვიდრე გვ. 351-მდე A-ში არე-
 ულია; გასწორებულია ივ. ჯავახიშვილის შენიშვნის მიხედვით. ⁶ ბუჟღუშ M,
 ბუჟღობ B. ⁷ ქორსა A. ⁸ წარხუალ A. ⁹ ვითართა A. ¹⁰ მოეფინნეს MB. ¹¹ ასის-
 ფორი M, კარნისფორნი || კასისფორნი B-ს vv. 11. ¹² სამოქალაქა A. ¹³ სადამე M,
 სადამე B. ¹⁴ სადღა MB. ¹⁵ სამთრისა A. ¹⁶ ტყუედ MB. ¹⁷ ჭონეთა M, ჭუნეთა B.

სანი ადგილად არაწმიდებისა მათისა, და მღდელნი რომელნიმე¹ თუით შეწირვასა შინა საღმრთოსა მსხუერპლისასა მუნვე მასუილითა შეწირულ იქმნეს და სისხლნი არინეს თუისნი² მეუფისათა³ თანა, და რომელნიმე მწარესა ტყუეობასა შინა მიცემულ იქმნეს. მოხუცებულნი არა შეწყალებულ იქმნეს, ხოლო ქალწულნი გინე-⁵

A 342 ბულ, ჭაბუკნი დაკუთვებულ⁴ | მიმოტაცებული, ცეცხლი⁵ უცხო და მბრძოლი, რომლითა მოიწუა შენებულნი⁶ ყოველნი, მდინარენი სისხლისანი ნაცულად წყლისა ნაკადულთა, მრწყევლნი ქუეყანი-
სანი.

და რათა თუით მათ იერემიასთა ვიტყოდით: რამეთუ¹⁰ მან ოდესმე კეთილად უწყოდა ჟამისა ამის ჯეროვანი გოდება, ვითარმედ: „ძენი სიონისანი, პატროსანნი და ბოროტის მოქმედნი გამოუცდელნი, უცხოთა გზათა ტყუეობისათა მოგზაურობენ. ხოლო გზანი სიონისანი იგლოვენ არა ყოფისათუის მათ ზედა მდღელსასწაულეთათა, და ჯელნი⁷ დედათა მოწყალეთანი არა საზრდელისა¹⁵ შეილთა მიცემად მოქმედებენ, არამედ საზრდელსა თუისსა ჰყოფენ

A 343 თუით მათ საყუარელთათუის⁸“. | და ესენი ესრეთ და ფრიალცა უძუირეს.

ჰ 346 ამათ რა საქმეთა ესრეთ ხედვიდა მეფე გიორგი, და რაქმე-
M 516 თუ არა | სადათ იყო ღონე შეწევნისა და ჯსნისა, არცა-რა მქსნელი²⁰ ამათ ძუირთა რომელ მოეცვა პირი ყოვლისა ქუეყანისა, რამეთუ ძალი ბერძენთაცა შემცირებულ იყო, და რომელნი ქუეყანანი ამათ ქონდეს აღმოსავლეთს ზღუის გარეთ, ყოველსა⁹ თურქსა და-
ეპყრა, ყო განზრახვა დიდებულთა თანა. დაამტკიცეს წარსლვა მალალსა სულტანსა მალიქ-შას წინაშე.²⁵

და ესრეთ დადვა სული თუისი და სისხლნი ქრისტიანეთათუის, და მინდობითა ღმრთისათა და წარძღუანებითა ძელისა ცხორებისათა წარვიდა ასპანს, ნახა სულტანი და შეწყყნარებულ იქმნა მისგან, ვითარცა შვილი საყუარელი. და რამეთუ იყოცა¹⁰ მალიქ-შა ვითარცა სიდიდითა კიდეთა მპყრობელობისათა შესწორებულ¹¹,
ეგრეთვე სახითა სიტკბოებისათა და სახიერებითა¹² აღმატებულ ყოველთა კაცთასა, რომლისანი მრავალ არიან და სხუანიცა ურიც-

¹ რომელნი A. ² მათნი B. ³ მეუფისა B, მეფისა M. ⁴ + ხოლო ჩვილნი (ჩივლნი B) MB. ⁵ ცოცხალი A. ⁶ შენებული A. ⁷ და ჯელნი < A. ⁸ თუით თუისთა მათ საყუარელთა MB, თუით მათსა ყოველსა რომელთათუის (— თუით მათ საყარელთათუის) A. ⁹ ყოველასა A. ¹⁰ იყო კაცი იგი MB. ¹¹ შესწორებულ B. ¹² სახარებითა A.

- ხუნი საცნაურებანი¹, მართლმსაჯულობანი^{2,3}, ქრისტიანე⁴ 344
ნეთა⁴ | სიყუარულნი, და, რათა არა განგვარძოთ სიტყუა, ყოვლად
უბოროტო რამე გონება ყოვლით კერძო აქუნდა. ამისთუისცა ყო-
ველი სათხოველი აღუსრულა მეფესა გიორგის, უმეტესცა სასოებინ-
სა. და სამეფომისი განათავისუფლა ზედა მარბეველთაგან⁵, და მო- 5
სცა კახეთი და ერეთი, გარნა ხარაჯა ითხოვა სამეფოსა მისისა,
M 517 რომელსა აიღებდეს ჟამთა მრავალთა. და ესრე გაიღიდებითა დი-
დითა გამოგზავნა თუისად სამეფოდ, და წარმოაყოლნა სპანი დიდ-
ნი, რათა წარვლონ გზა მშუიდობისა და რათა⁶ აართონ კახე-
თი. და ჟამსა სთულისასა მოვიდეს კახეთად და მოადგეს ციხესა 10
ვეჭინისასა⁷. და ვიდრე ბრძოდესლა მოვიდა თოვლი. ხოლო მეფესა
გიორგის მოეგსენა ნადირობა აჯამეთისა, აღარას ზრუნვიდა სხუა-
სა, არცა ელოდა აღებასა ვეჭინისასა⁸ და კახეთისა, არამედ ლაშ-
ქართა თურქთა, რომელ ჰყვა, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ქუეყანა
იორის პირი, კუხეთი, რომელი მოოჯრდა⁹ მუნ დღენდელად დღემდ- 15
ღე¹⁰, ხოლო დუით გარდაელო მთა ლიხთა და შთავიდა აფხაზეთად.
მათ ჟამთა ახსართანცა, კახთა მეფე, წარვიდა მა-
ლიქ-შასა წინაშე, დაუტევა ქრისტეანობა და შეეძინა სარკინოზთა
A 345 სჯულსა; და ამით ღონითა აილო სულტანისაგან კახეთი. ამათ ესე-
3 347 ვითართა ჟამთა | არავე დაამშუიდნა ქუეყანა, არცარა იქმნა ლხინე- 20
ბა კაცთა უკეთურებისათუის მკუიდრთა მისთასა: რამეთუ ყოველმან
ასაკმან და ყოველმან პატივმან ყოვლითურთ შესცოდეს ღმერთსა,
და მიიქცეს¹¹ გზათაგან წრფელთა ყოვლისა მიმართ უკეთურებისა.
და ბუნებით მოწყალე და სახიერი ღმერთი ესეოდენ განარის-
ხეს, ვიდრემდის თუით მოიხადეს განჩინება რისხვისა, ქადებული 25
უსჯულოთათუის ესაიას მიმართ მეტყუელისა ესრეთ: „ვაჲ¹² ნათე-
M 518 საგსა ცოდვილსა, ერი, რომელ სავსე არს უსჯულოებითა, კუალით-
გან ფერკთათ ვიდრე თავადმდე, არა არს შუა¹³ მას შინა სიცოცხლე,
არცა ბრძული, არცა შესახუეველ“, და შემდგომნი: „ამისთუის ქუე-
ყანა თქუენი ოჯერ, ქალაქნი ცეცხლითა მომწუარ, სოფელთა თქუენ- 30
თა უცხოთესლნი მოსჭამდენ, და მოოჯრებულ და დაქცეულ არს
ერისაგან უცხო ტომთასა“.

¹ სახარებანი A. ² მრავალ მსაჯულებანი M. ³ + მოწყალეზანი MB. ⁴ ქრისტიანეთანი A. ⁵ მარბიელთაგან M. ⁶ < A ex homioiteleuto. ⁷ ვეჭინისასა MB. ⁸ ვეჭინისასა M, ვეჭანისა B. ⁹ მოუჯდა A. ¹⁰ დღემდმდე < A. ¹¹ მიიქცეს A. ¹² ვაჲ A. ¹³ შუა < MB.

ესე ყოველი მოიწია, და თუაღიოთა ჩუენითა ვიხილეთ და ფრიად უფროსი ამათ(ი) წარმოთქმულთასა: (და) რამეთუ, ვითარმცა ვინ გამოთქუა თითოეულად რომელი დღეთა ჩუენთა მოიწია 346 ^A წია ჭირი, ამას ყოველსა ზედა არავე | დასცხრა გულს-წყრომა უფლისა ჩუენ ზედა. რამეთუ არა შეეინანეთ, არცა გულსივმა ვყავთ, 5 არცა ჯეროვნად მოვიქეცით გზათა მიმართ უფლისათა; ამისთუისცა ქუეყანით მევალთა ბოროტთა ზედა სხუანიცა საშინელებანი ზეგარდამონი, ღმრთისა მიერ მოვლინებულნი გუემანი მოიწივნეს ქუეყანასა ჩუენსა ზედა, რათა არა თქუან ¹ მცოდველთა, ვითარმედ: „ესე აღძრვანი წარმართთანი არა ცოდვათა ჩუენთათუის იქმნეს, 10 არცა ღმრთისა მიერ ² მოიწივნეს, არამედ შეცვალებითა რათამე ჟამათა და დამთხუევითა ³ საქმეთათა“.

ამისთუისცა დღესა აღესებასა, თუით მას აღდგომასა უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესსა⁴, რომელსა შინა სიხარული და განსუენება ჯერ იყო, მოხედნა უფალმან რისხვითა და შეძრა ქუე- 15 ყანა საფუძველითურთ, ესეოდენ სასტიკებითა, ვიდრემდის მთანი M 719 მაღალნი და კლდენი მყარნი სახედ მტურერისა დაიგალნეს, ქალაქნი და სოფელნი დაირღუეს, ეკლესიანი დაეცნეს და სახლნი დაინთქნეს, და დაზულეს⁵, და იქმნნეს საფლავ მას შინა მკუიდრთა⁶, რომ 347 ^A მელთა თანა თმოგულიცა დაიქცა, დაიპყრნა ქუეშე კახაბერის ძე 23 ნიანია ⁷ ცოლითურთ. და განგრძელდა ესევითარი ძრვა⁸ ქუეყანისა

მა შინ რისხვასა შინა მოიქსენა წყალობა მან, რომელი სწავლის⁹ ყოველსა შვილსა, რომელი უყუარს, მოაკუდინებს და აცხოვნებს, რომელი მზა არს წყალობად, უფროს მამისა მოწყალისა, 25 რამეთუ წერილისაებრ: «არათუმცა უფალმან დამიტევა ჩუენ თესლი, ვითარცა სოდომნიცა შევიქმნენით და გომორელთამცა მივემსგავსენით». რამეთუ ამიერიით გან იწყეს ნიავთა მობერვად, ღრუბელთა მაცხოვარებისათა აღმოკუთრობად. ვინათგან ათორმეტ წელ ამით თუითო-სახეთა ჭირთა და განგრძობილსა ჭირსა, ბნელსა უკუნსა 30 შინა იწყო აღმოცისკრობად მზემან ყოველთა მეფობათამან, დიდმან სახელითა და უდიდესმან საქმიითა, სახელ-მოდგამმან დავით, ღმრთისა მამამან და თუით სამეოცდამეთურამეტემან შვილმან ამის დაფითისამან, დავით.

¹ თქუან M, თქუენ A. ² მიერ < A. ³ + აღძრვისა B, აღზრვისა. ⁴ აღდგომასა მეუფისასა MB. ⁵ დაზულეს B (v. 1. დაზულეს), დაირღუნეს M. ⁶ მკუდართა A. ⁷ კახაბერი, ძე ნიანისი (ნანასი M) MB. ⁸ რყევა MB. ⁹ სცვლის A.

მას ჟამსა იყო¹ ქრონიკონი სამას და ცხრა². ამას მარტოდ შობილსა გიორგისგან თუით მამამან დადგა გუირგუინი მეფობისა, და, უკეშმარიტესი ვთქუათა, თუით მამამან ზეცათამან პოვა დავით, მონა თუისი, და საცხებელი მისი წმიდა სცხო მას, რამეთუ A 348 კელი მისი შეეწეოდა მას, და მკლაყემან წმიდამან მისმან განაძლიერა იგი, წყალობა და კეშმარიტება შეემოსებოდა მას, უზეშთაეს ყო იგი უფროს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა, ვიდრემდის დავხდვა ზღუასა ზედა კელი მისი და მდინარეთა ზედა მარჯუენა მისი; გარნა შრომითა ფრიადითა და ლუაწლითა ძლიერითა, მრავალთა ღღეთა შემდგომად იქმნა ესე, ვითარცა წინამდებარემან სიტყუამან 10. ცხად ყოს.

რამეთუ მეფე იქმნა რა დავით, მოოკრებულ [იყო ქართლი]³, და თუინიერ ციხეთასა სადაჲე არა იყო კაცი სოფელსა შინა, არცარა შენებულობა. და მათ ჟამთა შინა ქონდეს თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა ლიპარიტს⁴, 15 და მეფესა დავითს წინაშე იყო რეცა ერთგულად. ეგრეთვე ნინიაა მ 349 კახაბერის ძე(სა)ცა და სხუანიცა ახინაურნი მცირედ-მცირედ შემოკრბიან დაშთომილნი სადავე და სოფლებთავეცა⁵ იწყეს შთამოსლვად და დასხდომად. მაშინ იყო საზღვარი სამეფოსა⁶ მთა მცირე ლიხთა, და სადგომი სამეფო წაღულის-თავი. და ოდესცა ნადირობა უნდის 20. ქართლისა ჭალათა⁷, ანუ ნაჭარმაგვეს, რომელი ყოვლად აღსავსე M 521 იყო ირემთა და ეშუთა მიერ, ხოლო ცხენ-კეთილნი კაცნი ჩამოგზავნიან და გაინახიან⁸, ეგრეთლა ჩამოვიდიან ნადირობად ვაკესა.

ხოლო ამავითარობასა შინა გარდაჯდა წელიწადი ოთხი. მოკუდა სულტანი მალიქ-შა, და ლიპარიტ ამირამან 25 იწყო მათვე მამულის-პაპთა⁹ კუალთა სლვა: რამეთუ ზაკვიდა წინაშე მისსა მოპოვნებად უსჯულოებისა, დაღათუ ქრისტიანე იყო სახითა, გარნა ორგულებით და სიძულილით პატრონთაგან მოაქუნდა გონებითა, ვინათგან გულისგმის ყოფა არა ინება კეთილისა, დადგა ყოველსა გზასა არა კეთილსა; და მას ესე ვითარებასა¹⁰ ხედვიდა და- 30 ვით, ინება გაწურთა მისი: და პყრობილ ყო იგი ჟამ რაოდენმე, რომელი კმა იყო განსასწავლელად გონიერისა ვისმე. და ესრეთ მომტკიცებული¹¹ მრავალთა და მტკიცეთა ფიცთა მიერ და ერთგუ-

¹ + ჰასაკით(ა B) ივ წლისა, ხოლო MB. ² სამოცდაცხრა A, ტ'თ MB. ³ იყო ქართლი < A (სინგურით ჩაწერილში). ⁴ ლიპარიტის A. ⁵ სოფლებდთა-ცა M, სოფლებთავე B. ⁶ სამეფოსა < A. ⁷ კალაქთა MB. ⁸ მონახიან M, მონახიან B. ⁹ მამულ-პაპურთა MB. ¹⁰ ესევეითარსა B, < M. ¹¹ მამტკიცებელი B.

ლობისათვის¹ ღმრთისა შუამდგომელად მომცემი განუტევა იგი, და მითვე დიდებითა ადიდა და არა შეუტყვალა. რამეთუ კეთილმან არა თუ მართლისა², არამედ არცაღა თუ ბოროტისა³ ადვილად აბრაღის, ვინათგან სიბოროტედ არა განსწავლილ არს, არცა მე-
ქუელ⁴ იყო.

5

ხოლო იგი ვითარცა ძალლი მიექცა ნათხევარსა, A 350 და ვითარცა ღორი ინწუბა სანგორელსა მწუთირისასა: განაცხადა A 340 მტერობა | და⁵ უკეთურებასა იწურთიდა საწოლსა ზედა თუისსა. M 522 იხილა რა მშუიღმან და | ღმრთივ-განბრძნობილმან მეფემან დავით, კუალად⁶ კუდი ძალლისა არა გაემარტების⁷, არცა კირჩხიბი მართ- 10 ლად ეალს, მეორესა წელსა კუალად შეიპყრა, ორ წელ პყრობილ ყო⁸ და საბერძნეთს გაგზავნა, და მუნ განეგო⁹ ცხოვრებასა.

კუალად ამას ქამსა გამოვიდეს ფრანგი, აღიღეს იელუსა- ჭ 359 ლემი და ანტიოქია, და შეწევნითა ღმრთისათა მოეშენა ქუეყანა ქართ- ლისა, განძლიერდა დავით, განამრავლნა სპანი. და არღარა მისცა 15 სურტანსა ხარაჯა, და თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლს: რამეთუ ვიდრე აქამომდე ზამთრისა მოწვევნასა ფალანგებითა მათითა ჩამოდგიან ავქალას¹⁰, დილომს¹¹, და ჩაღმართ მტკურისა და იორის პირსა, რამეთუ მათი იყო საღვური¹².

კახეთს მეფობდა კუირიკე, კაცი მეფობისავე თანა 20 A 341 ქმნული¹³ ვნებათა¹⁴ ზედა, და ქეშმარიტი ქრისტიანე. მოსცა ჟამი ღმერთმან მეფესა დავითს, და წაუღო კუირიკეს ციხე ზედაზადენი. ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი¹⁵. და წარებატებოდა დიდებითა და გამარჯუებულობითა¹⁶, რომელთა თანა ესეცა იქმნა: მოკულდა რა- 25 ნეთა. ესრეთ დასრულდა სახლი ბაღუივაშთა¹⁷, სახლი განამწარე- ბელთა: რამეთუ სუა უკანასკნელი თხლე რისხვისა, სასუმელი ცო- დვილთა ქუეყანისათა. და არღარავინ დაშთა საყოფელთა მათთა M 523 მკუიდრი, რამეთუ აიჭნა უსჯულოება მამათა | მათთა წინაშე უფ- ლისა, და მამული მათი აღიღო მეფემან. და შემდგომად წელიწა- 30 დისა ერთისა მიიცვალა მეფე კუირიკე. და დასუეს კახთა მეფედ ძმისწული კუირიკესი აღსართან, რომელსა არა რა ქონდეს ნიშანნი¹⁸

¹ ერთობისათვის MB. ² მართალსა MB. ³ ბოროტსა MB. ⁴ მეკუეულ A. ⁵ და < A. ⁶ რამეთუ MB, კუალად (- კ'დ - ვ'დ, ვითარმედ?) A. ⁷ განემარტე- ბის MB. ⁸ იყო A. ⁹ განეგუა M, განეხვა B. ¹⁰ ჰავქალას MB. ¹¹ დილუამს M. ¹² საღვომი MB. ¹³ მეფე ქმნული MB, ¹⁴ ვნებთა AM. ¹⁵ ტაა (321) B, < M. ¹⁶ გამარჯუებულობითა A. ¹⁷ ბაღუივაშთა B, < M. ¹⁸ ნიშანი A.

მეფობისანი; რამეთუ იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულო და ყოველად უმეტრად უსამართლო¹.

მას ჟამსა განიცადა მეფემან გონებისა თუალითა, კეთილად გულსნება ყო საქმე², რომლითა მოიმაღლებდა ღმერთსა, A 342 და სარგებელი იქმნებოდა; რამეთუ წმიდანი ეკლესიანი, სახლნი 5 ღმრთისანი, ქუაბ-ავაზაკთა ქმნილნი, უღირსთა³ და უწესოთა მა-
ჭ 351 მულობით დაეპყრნეს საებისკობოზო(სა)ნი, | ვითარცა ავაზაკთა, და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორებისკობოზნი დაედგინნეს, რომელნი⁴ ნაცულად სჯულ(ი)თა საღმრთოთა უსჯულოებასა აწურთი-
A 351 დეს მათ ქუეშეთა ყოველთა, და თუით | სახელითა უფლისათა. და 10
A 352 მღღელთაგან გამოვიდოდა ყოველი უსჯულოება და ცოდვა, რომელთა თუალი ღმრთისა ხედვიდა ყოველთა, და⁵ განრისხებულ იყო, ვითარცა ზემო ვთქუით.

და (ვითარ) რამეთუ არა სწორ არს ცოდვა მღღელობისა⁶ და მკედრისა, არცა ერისა და მღღელთ-მთავრისა, არცა 15 მწყემსისა და სამწყსოსა, ვითარცა წერილ არს: «მონამან, რომელ-
M 524 მან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა განემზადოს⁷ ნებისა-
ებრ მისა⁸, იგუემოს ფრიად». ამათ უკუე ესევითართა⁹ და დიდთა წყლულებათა კურნებად შემოკრბა ერი მრავალი; საშეფოსა თუისისა კათალიკოზნი, მღღელთ-მთავარნი, მეუღაბნოენი, მოძღუარნი და 20 მეცნიერნი — შემოკრბნა ყოველნი წინაშე მისსა ჟამსა და ადგილსა ჯეროვანსა, და დღეთა მრავალთა ფრიადითა გამოწულილვითა კეთილად გამოიძიეს, ყოველი ცთომბა განმართეს, კეთილი და სათნო ღმრთისა წესი ყოველი დაამტკიცეს, უღირსად გამოჩინებულნი განკუეთნეს¹⁰ და შეაჩუენნეს, გარდამოსთხინეს საყდართაგან, დაღათუ¹¹ 25 ძნელდა¹² იყო ესე, რამეთუ იყუნეს კაცნი მთავართა და წარჩინებულთა შეილნი, რომელთა უწესოდ დაეპყრა საყდრები, და მათ
A 353 წილ ჰეშმარიტნი და სათნონი ღმრთისანი მწყემსნი დაადგინნეს, და ძეგლი ჰეშმარიტისა სარწმუნოებისა აღწერეს, მიმდგომი და მოწამე წმიდათა ათორმეტთა კრებათა. და ესრეთ ყოველნი ნიჭი- 30 თა¹³ სამეფოთა წარგზავნენეს თუითოეული სახელ¹⁴ თუისად. და ესეცა მიმსგავსებულად დიდისა კოსტანტინესა აღასრულა მეფემან დავით, რომლისა სანაცულოდ იხილეთ თუ რა განავო ღმერთმან გულთ-მეცნიერმან, მცველმან ისრაელისამან.

¹ + და ყოველად წინა-უკმო (წინა-უკუმიუა M) მამის ძმისა მისისა MB.
² საქმე < A. ³ უღირსთა A. ⁴ რომელმან A. ⁵ და ყოველთა A. ⁶ მღღედლისა MB.
⁷ განეკრძალოს MB. ⁸ ნებისაებრ მისა < MB. ⁹ ვითართა A. ¹⁰ განწყუენნეს < MB.
¹¹ და რამეთუ A. ¹² არა ადვილ MB. ¹³ ნიჭთა A. ¹⁴ სახლად M, სახიდ B.

რამეთუ ესე ახსართან კახთ მეფედ ქსენებულ
 იყო, შეიპყრეს ჰერთა¹ დიდებულთა, არიშიანმან და ბარამ, და დე-
 ლის ძმამან მისმან ქვეთარ ბარაამის ძემან, მოსცეს მეფესა; და აი-
 ხუნა მეფემან ერეთი და კახეთი, და ერწუხს² ქმნნა წყობანი დიდნი,
 და ვმა-გასმენილი დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ლაშქრითა და
 განწირულითა ერითა დაჯოცნა სულტანისა იგი ურიცხუნი სპანი,
 და ათაბაგი განძისა, უმრავლესი კახთა და ქუეყანისა ერი³,
 მტერთავე თანა გარემოდგომილი ჩუენდა. ესეოდენ და ადვილად
 გელთ უსხნა ღმერთმან საკუირველმან, რომელ⁴ ერთი ათასთა არა
 თუ სდევედა, არამედ კელითა იპყრობდა, ორთა არა თუ ბევრნი
 წარეკცივნეს, არამედ სანთლითა თუით მათვე⁵ ტყუეთა და მთხრებლ-
 თათა ტყუედ მოიყვანდეს ყოველნი ქრისტიანენი. ხოლო თუით
 მეფე არა თუ ვითარცა სხუა ვინმე ზურგით უდგა ოდენ სპათა მის-
 თა, ანუ შორით უხახებდა⁶, ვითარცა ერთი მთავართაგანი⁷ ვინმე,
 არამედ უპირატეს ყოველთასა თუით წინა უვიდოდა, და ვითა ლო-
 მი შეუუხახებდა წმითა მალლითა, და ვითა გრიგალი მიდამო იქცე-
 ოდა, და თუით გოლიათებრ მიმართებდა და მკლავითა ძლიერითა
 დაამგობდა⁸ ახოვანთა. სრვიდა და დასცემდა წინადამთხუეულთა
 ყოველთა, ვიდრემდის ფრიადისა ცემისაგან არა თუ ვითარცა ძუე-
 ლისა დაეითისა ელიაზარის წმლისა⁹ ვადასა ოდენ დაეწება, არამედ
 წმლით მისით უკუმოდინართა სისხლითა წელნი¹⁰ აღსაფსე ესხნეს¹¹,
 რაჟამს შემდგომად (ერისა) ომისა გარდაჯდისა¹² და სარტყლისა
 განჯსნისა საცნაურ იქმნა, ქუეყანად რა დაითხია დამტკნარებული
 სისხლი და რამეთუ ჩუენთუის მისგან გამოდენასა ვაყენებდით. და
 მას დღესა სამნი ცხენნი გამოუკლნეს, და მეოთხესა ზედა სრულ ყო
 მის დღისა ომი. და ესე მრავლისაგან მცირედი წარმოვთქუით.

ესე რა თუით - მპყრობელობით დაიპყრა ერ-
 თი¹³ და კახეთი, ნებეირად აიხუნა ციხენი და სიმაგრენი მათნი, მზე-
 ებრ მიჰფინა წყალობა ყოველთა ზედა მკუიდრთა ქუეყანისათა. ვი-
 ნათგან ღმერთი ესრეთ განაგებდა საქმეთა დაეითისთა, და წარუ-
 მართებდა ყოველთა გზათა მისთა, და მოსცემდა ჟამად-ჟამად ძლე-
 ვათა საკუირველთა, და უძლოდა ძალითი-ძალად, არცა იგი უდებ-
 ებდა¹³ განმრავლებად საქმეთა კეთილთა და სათნოთა ღმრთისათა,

¹ ერთა *A*, ჰერთა *M*, წერთა *B*. ² ერტოხს *M*. ³ ერი < *A*. ⁴ რომელი *A*.
⁵ მათივე *A*. ⁶ უზრახებდა *MB*. ⁷ მრავალთაგანი *MB*. ⁸ და ვნობდა *MB*.
⁹ ვლმისა *A*. ¹⁰ წიადნი *M*. ¹¹ აღსაფსედ ეტვირთნეს *MB*. ¹² რაჟამს, შემდგომად
 ომისა, გარდაჯდის *B*, რომელი შემდგომად მუცლისა *M*. ¹³ უდებდა *A*, უდებ-
 და *M*, უდებებდა *B*.

- ჭ 353 არამედ სრულითა | გულითა მსახურებდა, და მათ იქმოდა, რომელ-
ნი მას სათნო ეყოფვოდიან, ვითარცა აწ ითქუმის.
- რამეთუ მოიგონა აღშენება¹ მონასტრისა და და-
ამტყიცა რომელიცა გამოირჩია მადლმან საღმრთომან ადგილსა
ყოვლად შეუენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლულსა, რომელსა შინა⁵
ვითარცა მეორე ცა² გარდააკარვა³ ტაძარი ყოვლად წმიდისა და
უფროსად კურთხეულისა დედისა ღმრთისა, რაბამ რამე აღმატე-
M 527 ბული⁴ წინანდელთა ქმნულთა, რომელი ზეშთა მატს შეუენიერებითა
ყოვლითა, სივრცითა და ნივთთა სიკეთითა, სიმრავლითა და მოქ-
მნულობითა შესწორებულობითა, რომელსა აწ თანა მოწმობით ზე-¹⁰
A 356 დვენ თუალნი ყოველთანი. და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატიოსან-
თა ნაწილთა წმიდათათა, და წმიდათა ხატთა მიერ და სიწმიდისა
სამსახურებელთა ყოვლად დიდებულთა და სხუათა ნივთთა ძნიად
საპოვნებელთა.
- ამათ თანა დასხნა მუნვე დიდთა და ხოსროანთა მეფეთა¹⁵
ტახტნი, საყდარნი, სასანთლენი და კიდელნი⁵ ფერად-ფერადნი
იავარად მოხმულნი თუისნი, და კულად გუირგუინნი⁶ და მანიაკნი,
ფიალნი და სასუმელნი, რომელნი მოუხუნა მეფეთა არაბეთისათა,
რაჟამს თუით იგინიცა ტყუედ მოიყვანნა, მასვე ტაძარსა შინა შე-
წირნა ღმრთისა საჯსენოდ და სამადლობელად ძლევისა მისსაკუირ-
20 ველისა. მუნვე შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხორებითა და შემ-
კულნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თუისთა ოდენ სამეფოთა პოვ-
ნილნი, არამედ ქუეყანის კიდეთათ სადაცა ესმის ვიეთიმე სიწმიდე,
სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ჯორციელითა სათნოებითა⁷ აღ-
სავსეობა, იძინა და კულად გამოიძინა, მოიყვანნა და დაამკუიდრ-
25 M 528 ნა მას შინა. და მამული ლიპარიტეთი⁸ უმკუიდროდ დარჩომილ
იყო, არამედ სხუათა მრავალთა და სამარადლიანთა უსარჩლელ(ი)-
A 357 მიუხუეჰელთა სოფლებთა თანა | მისცნა დედასა ღმრთისასა,
სამსახურებელნი წინაშე მდგომელთა მისთათუის, და უზრუნ-
ველი ტრაპეზი განუჩინა, რომელიცა აწ წინამდებარე არს ყოვლი-
30 სა აღმოსავალისა მეორედ იელუსა]ლიმად, სასწაულად ყოვლისა
ჭ 354 კეთილისად, მოძღურად სწავლულობისად, სიტყუად⁹ ათიქნად,
ფრიად უაღრეს მისსა საღმრთოთა შინა, წესთა დიაკონად ყოვლი-
სა საეკლესიოსა¹⁰ შეუენიერებისად.

¹ აღშენება *A*. ² ცაა *A*. ³ გარდაართნა *B*, გარდავართნა *M*. ⁴ აღმატებულ *A*.
⁵ საკიდელნი *MB*. ⁶ გუირგუინი *A*. ⁷ სათნოებითა *A*. ⁸ პიპარიტეთი *A*. ⁹ სხუად *M*,
სახლად *B*. ¹⁰ საეკლესიოსა *A*.

და კჳალად სხუა მოიგონა საქმე, შემსგავსებული მოწყა-
ლისა და ტყბილისა ღმრთისა სახისა¹, კაცთ-მოყუარებისა თუისისა:
აღაშენა ქსენონი ადგილსა შემსგავსებულსა და შუენიერსა, რომელ-
სა შინა შეკრიბნა² ძმანი, თუითო-სახითა სენითა განცილინი, და
მოუშზადა ყოველი სავმარი მათი, უნაკლულოდ, უხუებით, და გა-
ნუჩინა შესავალი და საღუაწი მათნი ყოვლადვე. თუით მივიდის და
მოიხილნის, მოიკითხნის და ამბორს უყვის, თუითოვეულსა მამებრ
სწყალობდის და ნატრიდის, განამწობდის მოთმინებისა მიმართ, მო-
ნახის თუისითა გელითა ცხედრები; სამოსლები და საგებელი მათი,
A 358 პინაკი და ყოველი სავმარი მათი, მოსცის თუითოვეულსა ოქრო M 529
საყოფინი³ და განკრძალულნი⁴ ზედამდგომელნი მათნი, და განაგის
ყოველი საქმე მათი დიდად და შუენიერად ღმრთის-მსახურებით.

ხოლო ვიდრე ამა ქამაღმდე ქალაქი ტფილისი, რუს-
თავი და სომხითი, ყოველი სამშუილდე, აგარანი თურქთა ჰქონდეს.
ხოლო თრიალეთი და კლდე-კარნი ჰქონდეს თევდორეს, ჰყონდი-
დელისა დისწულსა, კაცსა გონიერსა და დიდად მყოფსა, რამეთუ
რა მეფე გარდავიდის აფხაზეთად, უმცროვე ეშინოდის თურქთა და
მათთა ციხოვანთა. მას ქამსა მეფე გარდავიდა იმერით⁵; შეკრბეს გა-
ორკი ჰყონდიდლის წინაშე და მწიგნობართა უხუცესსა⁶ თევდორე,
აბულეთ და ივანე ორბელი, და სიმარჯუით მოიპარეს სამშუილდე. 20

მაშინ იქმნა დიდი სიხარული, რამეთუ დღითი-დღე შეე-
მატებოდა საზღვართა სამეფოთა. ცნეს რა თურქთა აღება სამ-
შუილდისა, უმრავლესნი ციხენი სომხითისანი დაუტევენეს, და ღამით
მეოტ იქმნნეს, და ჩუენ თანა მოითუალნეს ივანი. რამეთუ ვიდრე
მოაქამომდე⁷ სთუელთამდის ჩამოიარინ თურქთა სომხითი ყოვლი- 25

A 359 თა ფალანგითა მათითა, ჩამოდვიან გაჩიანთა, პირსა მტკურისასა,
ტფილისითგან ვიდრე ბარდავადმდე, და იორის პირთა ყოველთა
მათ საზამთროთა შუენიერთა ადგილთა, რომელთა შინა ზამთრის, ვი-
თარცა არესა გაზაფხულისასა, ითიბების თივა, და აქუს შეშა და წყა-
ლი უხუებით, | და მუნ არს სიპრავლე ნადირთა თუითო-ფერი და საშუე- 30
ბელი ყოველი. ამათ ადგილთა შინა და დგიან ხარგებითა.
35 ცხენისა, ჯორისა, ცხურისა და აქლემისა მათისა არა იყო რიცხვი;
აქუნდა ცხორება სანატრელი, ინადირობდიან, განისუენებდიან, იხა-
რებდიან, და არა იყო ნაკლულევანება მათ თანა. თუისთა ქალაქთა
ვაჭრობდიან, ხოლო ჩუენთა ნაპირთა არბევდიან, ტყუითა და ალა- 35

¹ სახიერისა B. ² შეკრბიან A. ³ კმა-საყოფინი B, კმა M. ⁴ განკრძალვის M, განკრძალვის B. ⁵ იმერითს MB. ⁶ + წინაშე MB. ⁷ მაქამომდე A.

ფითა. გაზაფხულსა თანა იწყიან სლვა აღმართ მათაა სომხითისა და არარატისათა; ეგრეთვე ზაფხულისაცა ჰქონდის შუება და განსუენება, თივათა და ველთა შუენიერთა, წყაროთა და ყუავილოვანთა ადგილთა ყოფილთა¹. და ესეოდენ ღიღო იყო ძალი და სიმრავლე მათი, რომელ სთქუამცაჲ: „თუ ყოველი თურქობა ყოვლიანა ქუეყანისა უმისოდ“². არა ვისგან მოსაგონებელ იყო ოღესცა მათი გასხმა

ანუ ვნება, არცა თუ თუით სულტანისაგან.

ოდეს სამშუილდე და ძერნა აიღეს, ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი³. მაშინ მოვიდა ძალი სულტანისა და ყოველი თურქობა, კაცი ვითარ ასი ათასი, უგრძნულად სიმარჯუითა, ხოლო მეფე დგა ნაპარმავეცს ტაძრეულითა⁴. ცნა რა მიმწუხრი მოსულა მათი თრიალეთს, ღამე ყოველ წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა, რამეთუ ესეოდენნი⁵ დახუდეს მას წინაშე⁶. ცისკარს მოვიდეს თურქნი, და იქმნა ბრძოლა ფიცხელი, და შეწევნითა ღმრთისათა იძლია ბანაკი მათი. და მიდრეკასა დღისასა მიდრკეს სივლტოლად ესეოდენ ზარგანჯილნი და მოსწრაფენი, ვიდრემდის არცა თუ კარავთა მათთა და ქურქელთა მათთა მიხედნეს ყოვლად, არამედ მოსწრაფებასა პატივ-სცეს ფერგთა მათთა უფროს საქონლისა მათისა, და ესრეთ განიბნიენეს თუისთა ქუეყანათა.

ხოლო ესე ვითარსა ქუეყანასა⁸ საკუირველსა მათსა თუით მეფე და სპანი მისნი ესეოდენ ურწუმნო იყუნეს, ვითარმედ არავინ სდევნა ყოვლად, რამეთუ ხვალისა ომი ეგონა. და წაილო გიორგი ჭყონდიდეღმან⁹ რუსთავიცა, მეფისა მუხრანს ყოფასა,

იყო ქრონიკონი სამას ოცდაათხუთმეტი. რომლისათუის შეწყენა შეექმნა თურქთა; და რიღობა საზამთროთა ადგილთა; დგომისა. რამეთუ მოიშახურნა¹⁰ მეფემან რომელთა მოსრვა ეგებვოდის, და უგრძნულად დაესხის, მოსწყუილნის; და ესე არა ერთგვის, ანუ ორგვის, გინა სამ; არამედ მრავალგვის, ვითარცა ერთი ითქუემის¹¹.

რამეთუ ტაოს ჩამოდგეს დიდნი თურქნი ხარკებათა¹², რამეთუ ზამთრისა სიფიცხისა¹³ და მათაა სიპაგრესა მიენდუნეს. ხოლო მეფემან მოიგელოვნა ესრეთ; რამეთუ¹⁴ სპათა ქართლასათა მზაობა უბრძანა, და თუით ქუთათის[ს] წარვიდა, რომლითა უეჭუელ ყუნა იგინი. და თუესა ფებერვალსა აცნობა ქართველთა და

¹ ყოფილთა < MB. ² რომელსა თემცა A. ³ უმისოდ A. იქი არსო M. აქა (v. l. იგი) არსო B. ⁴ ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი < M. ⁵ ტაძრეულითა A. ⁶ ესეოდენნი A. ⁷ შინაშე A. ⁸ ქუეყანასა A. სივლტოლასა MB. ⁹ ჭყონდიდელი A. ¹⁰ მოიშახურნის M, მოიშტეარნის B. ¹¹ ვითარცა აწ ერთი ითქუას MB. ¹² სარგაებითა A. ¹³ სიფიცხითა A. ¹⁴ რამეთა A.

მესხთა, რათა კლარჯეთს დახუდენ პაემანსა, და თუით შუიდითა ¹ სპითა ხუფითთა ჭოროხის პირი წაელო. და შეკრბეს ერთად, და უგრძნულად დაესხა მათ ზედა, უშიზად გულ-დებითა მსხდომარეთა ბასიანამდე და მთად კარმიფოროისად ²: რამეთუ ქრონიკონი იყო სა მას ოცდათექუსმეტის].

5

მოსრეს სიმრავლე მათი ურიცხუი, აღიდეს [დედა-წული] მათი ³ A 362 თი ³ ცხენებითა ⁴, ცხოვარი, აქლემი და ყოველი ნაქონიები მათი, M 532 რომლითა აღიესო ყოველი სამეფო მისი ყოვლითა კეთილითა.

და მასვე წელსა ასული თუისი კატა გაგზავნა საბერძნეთს სძლად ბერძენთა მეფისად, რამეთუ პირველ ამისსა ⁵ პირშუო ასული თამარ გაგზავნა შარვანისა დედოფლად ⁶, რათა ვითარცა ორნი მნათობნი — ერთი აღმოსავალს, ხოლო მეორე დასავალს — ცისკროვან ყოფდენ სფეროსა ⁷ მამისაგან მიმღებელნი ⁸ მზეებრთა შარავან-დედთანნი.

10

და მეორესა წელსა დაიპყრნა გრიგოლის ძენი ასა ⁹ და ¹⁵ შოთა, და აილო ციხე გიში. გაგზავნა ძე თუისი დემეტრე შარვანს სპითა ძლიერითა ლაშქრად ¹⁰. ხოლო მუნ ქმნა ომნი საკუირველნი, ³ 357 რომლითა განაკუირვნა მხილველნი და მსმენელნი, აილო ციხე ქალაძორი, და ძლევა-შემოსილი მოვიდა წინაშე მამისა თუისისა, სავესე ალაფითა და ტყუითა ურიცხუითა მოვიდა მამისა თუისისა. ²⁰

ხოლო მეორესა წელსა (დაიპყრნა) წარმოემართა ¹¹ ბზობად ღანუჯით წარსლვად რახსის პირსა, [და ზატიკი] გარდაიჭა და ნაჭიდურს. მუნ მოართუეს ამბავი ბქეშქენ ჯაყელისა ჯაეახეთს ¹² A 363 თურქთაგან მოკლეისა; ამისთუის უშლიდეს დიდებულნი მას ყამსა წარსლვად. და არა მოისმინა ყოვლად, არამედ დაესხა თურქთა, ²⁵ რახსის ¹² პირსა მდგომთა, და მოსრა სიმრავლე მათი ურიცხუი, და წარმოილო ტყუე და ალაფი.

ამასვე წელსა აილო ციხე ლორე. მაშინ ივლისსა აიხუნა აგარანი ¹³, მეორესა დღესა, ცისკარს. რამეთუ პირველცა ესე ციხე ¹⁴ M 533 აელო ბაგრატს, პაპასა მისსა, გარნა სამთუე ბრძოლითა. ამასვე აგუისტოსსა მოკუდა სულტანი მალიქი, მალიქ-შას ძე, და ალექსი ¹⁵ ბერძენთ მეფე. და ვერ ცნეს ერთმან მეორისა სიკუდილი. ქრონიკონი იყო სა მას ოცდათურამეტი.

30

¹ შიდითა B. ² კარმიფოროისა MB. ³ აღიდეს დედა-წული მათი < M. ⁴ ცხენები MB. ⁵ ამირასა A. ⁶ გაგზავნა შარვანისა დედოფლად თამარ A. ⁷ საფეროსა AM. ⁸ მიმღებელთა A. ⁹ ასამ B, სათა M. ¹⁰ ლაშქრითა A. ¹¹ + მეფე MB. ¹² რახსის A, რახსის MB. ¹³ აგარანი A. ¹⁴ + კომინინოს B (მხოლოდ ბროსეს ხელნაწერში).

ბედვიდა რა მეფე დავით ესეოდენტა ზეგარდამოთა ღმრთისა მიმართ წყალობათა, ძლევათა და გამარჯულებათა თუისთა, და რომელთა ღმერთი მოსცემდა სამეფოთა ქუეყანათა, ქალაქთა, და ციხეთა, რამეთუ არა ვგრე იყო ესოდენი სიმრავლე ლაშქართა სამეფოსა შინა მისსა, რათამცა ქალაქთა და ციხეთა შინა მდგომი დამჭირველად, და კუალად თუით მის თანა მყოფად, და მოლაშქრედცა კმა ეყუნეს დაუცხრომელად მიმოსლვასა ლაშქრობასა მისსა ზამთარ და ზაფხულ¹.

A 364 | ამისთუისცა შემოიკრიბა გონება. კეთილად და გონიერად გამგონე, ვითარცა დავით, სულისა მიერ წმიდისა. და მიმოავლო 10
 3 358 თუალი გონებისა თუისისა და განიცადა კეთილად, განიზრახა სამეფოთა ცნობითა, რომელ არა კმა იყუნეს სამეფოსა მისისანი თანა | მიყოლად კრთომითა წადიერებითა სულისა მისისათა.

და მსგავსად ალექსანდრესსა კმნა და ამანცა სულთ-ითქუნა. რამეთუ ითქუმისცა ფილასოფოსმან ვინმე რქუა მას: „არიან 15
 მრავალნი და ურიცხუნნი სამეფონნი, რომელნი არცა თუ სახელი ასმიეს შენი“². და მან სულთ-ითქუნა და თქუა: „უკეთუ დამიშთის ესენი, რა იყოს მპყრობელობა ჩემი“. ამისთუისცა ამან მეორემან ალექსანდრე განიზრახა სივრცითა³ გონებისათა, რამეთუ სხუა-
 M 534 ეზრ არა იყო ღონე, და უწყოდა კეთილად ყივჩაყთა ნათესავ-
 20 თა⁴ სიმრავლე⁵; და წყობათა შინა სიმკნე: სისუბუქე და მიმოსლვა, სიფიცხე მიმართებისა, ადვილად დასაჭირვლობა⁶ და ყოვლითურთ მომზავებლობა ნებისა თუისისა. ამათ თანა და უადვილეს იყუნეს მოსლვად მახლობელობითაცა და უპოვარებითა, რამეთუ მრავალ-

A 365 თა წელთა მიერ | მოეყენა კუალად სანატრელად და განთქმული 25
 სიკეთითა გუარანდუბტ დედოფალი; შეილი ყივჩაყთა უმთავრესისა თრაქა შარალანის ძისა, სჯულიერად მეუღლედ თუისად, დედოფლად ყოვლისა საქართველოსა. ამისთუისცა წარავლინნა კაცნი ყოვლისა საქართველოსა სარწმუნონნი. და მოუწოდა ყივჩაყთა და სიმაჰრსა თუისსა. 30

ხოლო მათ⁷ სიხარულით მიითუალეს, გარნა ითხოვეს⁸ გზა მშუიღობისა ოვსთავან. ამისთუისცა ბრძანა მეფემან წარსლვა ოვსეთს. და სიტყუასავე თანა წარემართა და თანა წარიტანა გიორგი ჭყონდიდელი და მწიგნობართ უხუცესი თუისი, კაცი სრული ყოვლითა სიკეთითა სულისა და ჭორცთასა, სავსე სიბრძნითა და გონიერებითა 35

¹ ზაფხუ A. ² რომელთა არცა თუ სახელი გასმიეს შენ MB. ³ სვრცითა A. ⁴ ნათესავად A, ნათესავისა MB. ⁵ სიმრავლესა A. ⁶ დასამპირვლობა M, დასამპირვლობა B. ⁷ მათ < .1. ⁸ განითხოვეს A, გარნა ითხოვეს MB.

თა, განმზრახნი, სუიანი და ფრთხილი, თანა-აღზრდილი¹ აღმზრდე-
ლი პატრონისა, და თანა-განკათული ყოველთა გზათა, საქმეთა და
ლუაწლთა მისთა.

შევიდეს ოვსეთს და მოეგებნეს ოვსეთის მეფენი და
მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა, და ⁵
აღიხუნეს მძევალნი ორთაგანვე, ოვსთა და ყივჩაყთა. ესრეთ აღვი-
A 366
M 535
ლაღ შეაერთნეს ორნივე ნათესავნი. და ყო შორის მათსა სიყუა-
რული და მშუილობა ვითარცა ძმათა. და აიხუნა ციხენი დარიელის-
ნი და ყოველთა კართა² ოვსეთისა და კავკასისა მთისანი³. შექმნა
გზა მშუილობისა და სიმამრი და ცოლის ძმანი თუისნი არა ცუდად ¹⁰
§ 359 დაშურეს⁴; არცა ცუდ იქმნა გამოყვანა მათი, | არამედ მათით გე-
ლითა მოსრნა სრულიად სპარსეთსა ძალნი, დასცა შიში და
ზარი ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა, და მათითა თანადგომითა⁵
ქმნნა საქმენი დაურწმუნებელნი⁶. ვითარცა ითქუას წაღმართ.

ხოლო მაშინ ოვსეთს ყოფასა მიიცვალა⁷ ჭყონდიდელი და ¹⁵
თავადგა⁸ სიყრმითგანთა პატრონისისა⁹ მსახურებათათუის, და პა-
ტივითა დიდითა წარმოგზავნნა მონასტერსა ახალსა, და მუნ დაე-
მარხა; რომელი იგლოვა ყოველმან სამეფომან და თუით მეფემან,
ვითა მამა¹⁰, შემოსითა შაეისათა ორმოც დღე, ვიდრემდის იშვა
ვახტანგ, რომლისა ხარებითა დაიჭსნა გლოვა. ²⁰

ხოლო ყივჩაყნი დააყენნა ადგილთა მათთა მარ-
ჯუეთა დედა-წულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად გან-
მავალი რჩეული ორმოცი ათასი. და კულად მონანი რომელ ჰყვეს
რჩეულნი და განსწავლულნი ლუაწლსა, ვითარ ხუთასი¹¹ კაცი. ყო-
A 367 ველი ქრისტიანედ ქმნილნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმკნითა. ²⁵
და თუით ყივჩაყნიცა უმრავლესნი, ქრისტიანე ქმნილნი¹², დლითი-
M 536 დღე შეეძინებოდა სიმრავლე ქრისტესა; ესენი რა | ესრეთ შემო-
კრიბნა, და დააწყუნა გუარად-გუარად¹³ და დაუდგინეს¹⁴ სპასალარ-
ნი მმართველნი, და ვგრეთვე თუისისა სამეფოსანი სპანი რჩეულ-
ნი და მოკაზმულნი, ცხენ-კეთილნი და პირშექცეულნი¹⁵, და საშუალ ³⁰
მათსა თუით იგი უმსგავსო სპასპეტი და წინამბრძოლი, მიმსგავ-

¹ თანა აღმზრდელ აღზრდილი M, თანა-აღზრდილი B. ² კაცთა A. ³ მათი-
სანი A. ⁴ შექმნა გზა მშუილობისა ყივჩაყთათუის, და გამოიყვანა სიმრავლე ფრი-
ად დიდი, სიმამრი და ცოლის ძმანი თუისნი, და არცა ცუდად დაშურა MB.
⁵ თანაყოლითა MB. ⁶ დაურწმუნებულნი M, დაურწმუნებულნი A. ⁷ + გიორგი B,
გ' M. ⁸ თავადგან M. ⁹ პატრონის M, პატრონი B. ¹⁰ + უმეტესცა მამისა M.
¹¹ ხუთი (ხუთ M) ათასი MB. ¹² იქმნებოდეს MB. ¹³ გუარად გუარად MB, გუა-
რად A. ¹⁴ პირშექცეულნი B.

სებული ძუელისა ქაიხოსროსთვის¹ მოთხრობილთა, წინა უძლოდა; და იწყო რბევად სპარსეთისა, შარვანისა და სომხეთისა დიდისა.

რამეთუ არა და შურებოდა, არცა მოეწყინებოდა, არამედ ჟამიერად და წესიერად აღაშქრებდა მათ. მართებდა, და განაგებდა მსგავსად მისსა, დიდისა ვანიერებისა, და ვინდამცა იყო წინა-
კ 360 მდგომი მისი, და ანუ მიმმართი ომისა. რამეთუ დაღათუ ფროთეანსა
ვეფხსა მიამსგავსა წერილმან მკედონელი იგი სიფიციხისა² მიქმპარ-
რთველობისათვის, და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანასა შინა, და
ქრელად მრავალ-ფერობისათვის ქცევათა და განზრახვათა მისთა-
სა, არამედ ჩუენი ესე გუიერგუინოსანი და ახალი ალექსანდრე, და-
ლათუ იყო ჟამით შემდგომი, არამედ³ არა საქმითა, არა განზრ-
A 368 ხვითა, არცა სიმჭნითა უმცირედ⁴. თუით მათ საქმეთა შინა, რომელ-
თა მძლედ ითქუმის ალექსანდრე, არა უმდაბლეს, არამედ⁵ მრავლი-
თა უმაღლეს მგონის⁶ ესე; და რაოდენთა საწუთროთა⁷ და ვორ-
ციელთა იგი შინა მისთა სწორთა და მისგან და მის ჟამისათა ყო-
ველთა უმაღლეს და უზეშთავს იყო, ეგვოდენ საღმრთოთა და ქრის-
M 537 ტეს ჰცნებათა შინა ვორციელთავე | თანა მისთა პირველთა ყოველ-
თა მატდა, რამეთუ არცა ძილი თუალთა, არცა რული წამთა, არ-
ცა განაუენება ვორცთა თუისთა, არა მიდრკა⁸ გემოვნებათა მიმართ,
არცა ნებასა ვორცთასა, არა სასველ-საქმელთა, არცა სიმღერა-სი-
ღოდათა და არათურთითა⁹ არარა ვორციელთა შეაკრა გონება,
გარნა საღმრთოთა და სასულიეროთა ყოველთა¹⁰.

ხოლო აქუნდის ჩუეულემა ესე მეფესა, რამეთუ გან-
ზრახვით გარდავიდის აფხაზეთად, და ჩამოიტანის¹¹ თურქმანნი
საზამთროთა ადგილთა მტკურის პირისათა; რამეთუ მათნიცა მსა-
ხურნი¹² ზედა ადგიან მეფესა, და ეძებდიან გზათა მისთა. გარდავი-
და მეფე გეგუთს, და მიერ ხუფათს¹³, და ამით გულპყრობილ ყუნა
A 369 ივინი, ქრონიკონი | იყო ს ა მ ა ს ო რ მ ო ც ი. ხოლო მათ ცნეს რა
სიშორე მისი, ჩამოდგეს ბორტიას¹⁴, დიდნი ფრიად, დაიზამთრეს.
არა რულლოდა მეფესა, არამედ გარდამოიფრინეა ფებერვალსა ათ-
ოთხმეტსა, უცნაურად დაესხა ზედა, და ძლით ვინმე შეესწრა ცხენ-
სა¹⁵ და გარდაიხუეწა¹⁶. აღიღეს ტყუე, ალაფი ურიცხუი. და მო-
ვიდა ლანუქს. მასვე შუიდეულსა პირმარხვასა აიღო შარვანს ქა-

¹ ქაიხოსროსთვის *A.* ² სიფიციხითა *MB.* ³ არამედ < *A.* ⁴ უმცირე *M.*
⁵ არამედ *A.* ⁶ მგონე *A.* ⁷ საწუთოთა *MB.* ⁸ არამედ მიდრკა არა *A.* ⁹ არა-
თურთ *M.* რადთურთ *B.* ¹⁰ + დასრულდებად და უდებეად მზიდველთა ნებისათა.
და განიცადეთლა ოთხთა ამათ წელთა ქმნილნი მისი, რომელთა მრავალგზის
მცირედი მეგულემის თქუმად *MB.* ¹¹ ჩამოიტყუნეს *B.* ჩამოიტყუნეს *M.* ¹² მსტო-
ვარნი *B.* ¹³ ხუფათს *BM.* ¹⁴ ზოტორიას *M.* ბოტორიას *B.* ¹⁵ ცხენსა *A.* ცხენ-
ზედა *B.* ¹⁶ გარდაიხეწეს *B.*

ლაქი ყაბა¹, და აღიესო სამეფო ოქროთა და ვეცხლითა, ყოვლითა სიმღიდრითა. წამოვიდა ქართლს, და მსწრაფლ შეკრიბა სპა და ზ 361 შევიდა შარვანს მაისისა შუიღსა არბიალით-ჟაით² ვიდრე ქურდევამ- M³ 538 ნამდი და ხიშტალანთამდე³, სავსენი ალაფითა მოვიდეს ქართლად. მასვე დღესა შეიბნეს შარვანელი და დარუბანდელი, მოკლეს ფრი- 5 დონ⁴, ამოსწყუდიდნეს შარვანელნი.

თუესა ნოენ ბერსა წარვიდა მეფე აშორნიას⁵, და-
ესხა თურქმანთა, მოსრნა და იავარ-ყუნა, წარმოიღო ურიცხუი. ჩამოვლო მგზავრად, დაესხა სივეელამეჯს⁶ თურქმანთა, და არა დაუტევა მეოტი ძალი⁷ კარავთა მათთა; ესე ერთისა წლისა⁸. და 10 მასვე ზამთარსა ჩავიდა აფხაზეთს ბიჭუინტამდე, და განაგნა საქ-
A 370 მენი მანდაურნი: ღირსნი წყალობისანი შეიწყალნა, შემცოდენი დაიპყრნა, წუართნა⁹; რამეთუ იყო ზამთარი და თოვლი ფრიად. ხოლო ცნეს რა თურქთა, ვითარმედ შორს არს მეფე; გულდებით ჩამოდგეს პირთა მტკურისათა¹⁰, გარნა ლომსა¹¹ არა პრცხუენო- 15 და¹², არცა რულოდა ომისათუის, ვერცარა დამხრწვევლთაგანი დაიშკირვიდა. წარმოვიდა მსწრაფლ აფხაზეთით თოვლთა საშინელ-
თა, და გარდაათხრევიდა მთა ლიხისა, რამეთუ¹³ გარდანაკუეთსა თოვლისასა აქუნდა მგარი სამი. და დახუდა შხად სპა მისი, და პირველ ამბავისა¹⁴ ცნობამდე დაესხა ხუნანს¹⁵ და აღიესო ლაშქ- 20 რითა მათითა მტკურამდე და გაგთით¹⁶ ბერდუჯამდე¹⁷. მოსრეს პირითა მახუილისათა, რომელ არა დაუშთა მთხრობი ამბავისა. ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი, თუე მარტი.

ხოლო ვითარცა მოიწია გაზაფხული, და განდიდნა მტკუარი ფრიად, რამეთუ¹⁸ ნადინები მისი ვერლარა იტევედა. და მისითა 25 მინდობითა ჩადგეს თურქნი ბარდავს გულდებითა. მაშინ მონახუნა¹⁹
M 539 მეფემან ივინიცა, და²⁰ მტკუარსა გაცურდა ყვიჩაყითა, დაქუაზარავსა ამას წყალსა. მოსრნა თურქნი, არაბია, ბარდავი, და დაყო ორო დღე, და ნებიერად მოვიდა შინა სავსე ალაფითა. თუე იყო ივნისი.
A 371 მათ ესევეითართა ჭირთაგან შეიწრებულნი თურქმანნი და კულად 30 ზ 362 ვაქარნი, განძელ-ატეილელ-დმანელნი, წარვიდეს სულტანს წინაშე,

¹ ყაბალა B, კაბალა M. ² არბია ლიკათათ M, არაბია-ლიკათათ (v. l. არ-
ბიალიათ ჟაათ) B. ³ შიშტალანთამდე MP, ხიშტალანთამდე (ბ ა რ ა თ ა შ ე ი ლ ი ს
ვარ.). ⁴ აფრიდონ MB. ⁵ აბორნიას M, აშორნიას B. ⁶ სევეელამეჯს B, სივეელამეჯს M.
⁷ მეოტი ძალი A, მოტირალი MB. ⁸ წილისა A, წლისად B. ⁹ წუართნი A.
¹⁰ მტკურისათა A. ¹¹ ლომსა AB, მომჭვლოვანებულსა M. ¹² სცონიდა M. ¹³ რა-
მეთუ A, სადა MB. ¹⁴ +ქართლისა MB. ¹⁵ ხუნანს M, სულტანს B. ¹⁶ გაგთათ MB.
¹⁷ ბერდუჯამდე A. ¹⁸ რომელ MB. ¹⁹ მონახნა MB. ²⁰ + ალმისა MB.

და ყოველსა სპარსეთსა, შეიღებნეს შავად, რომელთამე პირნი და რომელთამე ჳელები სრულიად; და ესრეთ მიუთხრნეს ჳირნი. მოწვეწულნი მათ ჳედა, რომლითა¹ აღძრნეს წყალობად თუისა².

მაშინ სულტანმან მოუწოდა არაბეთისა მეფესა დურბეზს, სადაყის ძესა, დამოსცა ძე თუისი მალიქი და ყოველი ძალი მისი, და აჩინა სპასალარად ელაზი, ძე არდულისი. კაცი³ დამანი, მრავალ-ლონე, და უბრძანა თურქმნობასა სადლაცა ვინ იყო, დამასკოთ და ალაბითგან ამოღმართ, ყოველსა მჯედრობად⁴ შემძლებელსა. ამათ თანა ათაბაგსა განძისასა მისითა ძალითა და ყოველთა სომხითისა ამირათა. ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი. 10

შეკრბეს ესე ყოველნი, შეითქუნეს, შეიმტკიცენს სიმრავლითა ვითარცა ქუიშა ჳლუისა, რომლითა აღივსო ქუეყანა, და აგუისტოსსა თურამეტსა მოვიდა თრიალეთს, მანგლისს⁵ და დიდგორთა, რო:ელ(ი) თუით ფერჯთა ჳედა ვერ ეტეოდეს ამათ აღვილთა. ხოლო მეფემან დავით, უშიშმან და ყოვლად უძრავმან გულითა, 15

A 372 და თუ ვითარ წინა განაწყო⁶ სპა მისი, და თუ ვითარ ყოველი საქ-
M 540 მე შეუენიერად და ღონიერად ყო, რაბამ რამე წყნარად, უშფოთველად და გამოცდილობით. ყოვლად ბრძნად განაგო, და თუ ვითარ თუისნის სპანი დაიკვნა უგნებელად. ამათ ყოველთათუის ვგონებ, რომელ ყოველთა ბრძენთა სოფლისათა ვერ შემძლებელ არს მით- 20
ბრობად⁷ ჳედამიწევით ყოველსავე.

რამეთუ პირველსავე ომსა იოტა ბანაკი მათი და ივლტოდა. რამეთუ ჳელი მალლისა შეეწეოდა, და ძალი ჳეგარდამო ფარვიდა მას, და წმიდა მოწამე გიორგი განცხადებულად ყოველთა სახილველად წინაუძლოდა მას და მკლავითა თუისითა მოს- 25
რვიდა ჳედამოწვენულთა უსჯულოთა მათ წარმართთა, რომელ თუით იგი უსჯულონი და უმეცარნი მოღმართ აღიარებდეს და მოგუითხრობდეს სასწაულსა ამას მთავარ-მოწამისა გიორგისსა. და ვითარითა ღონითა მოსრნა სახელოვანნი იგი მებრძოლნი არაბეთისანი და⁸ ანუ მეოტთა ვითარ სიმარჯუით განკარძალულად სდევნა 30
და მოსრნა. რომლისთა აღივსნეს ველნი, მთანი და ღელენი მძორითა⁹.

და სპანი ჩუენნი და ყოველი სამეფო აღივსო ოქროთა და ვეცხლითა, არაბულითა ცხენებითა. ასურულითა ჳორებითა, | კარ-
A 373

¹ რომელთა B. ² და იქმნა გლოვა ფრიადი შორის მათსა MB. ³ კაცი AB.
⁴ მჯედრობდა A. ⁵ მანგლის A. ⁶ განაწყო M. ⁷ მითხრობით A (—მითხრობათ—
მითხრობად). ⁸ < A ex homoioteleuto. ⁹ და თუ ვითარ — ღელენი მძორითა
(სტრ. 18—30) M-ში სხვაგვარად არის დალაგებული.

ვებითა, სარა-ფარდაგებითა¹, სხუითა უცხოთა ქურჭლებითა საბ-
რძოლელთა თუითო-სახეთათა, ქოსთა და ფილაკავანთათა, სასმურთა
ტურფათა და სანადიმოთათა², საბანელთა და საშზარეულთათა,
რაოდენმან ქარტამან და მელანმან დაიტოოს აღწერად! და რა-
მეთუ გლესთა იხილემცა ოდეს არაბთა³ მეფენი მოპ- 5
ყვანდეს ტყუედ, და სხუათა გოლიათთათუის რადლა რამცა გუინ-
ლოდა თქმად.

ხოლო ამად რა თხრობად მოვიწიე, ვაებისა ღირსად შეე-
რაცხენ ღიღინი იგი სახელოვანნი გამომეტყუელნი, ვიტყუი უკუე
უშიროზს, არისტოვლის⁴ ელინთა, ხოლო იოსიპოს⁵ ებრაელსა, 10
რომელთაგანმან ერთმან ტროადელთა⁶-აქილ[ე]ველთანი შეამკვნა
M 541 თხრობანი, თუ ვითარ აღამენონ⁷ და პარაფამონ⁸ უაქიველი⁹ და
ეკტონ¹⁰, მერმეცა უდისეოს და ფირესტე¹¹, ეკუთენეს, და ვინ ვის
მძლე ექმნეს; და მეორემან ალექსანდრესნი წარმოთქუნა მძლეო-
ბანი, სიმენენი და ძლევა-შემოსილობანი; ხოლო მესამემან (ნე)ტი- 15
ტოს-მიერნი¹² მეტომეთა თუისთა ზედანი¹³ ჭირნი მისცნა აღწერასა,
და ვინათგან ამით ნივთნი საქმეთანი არა აქუნდეს კმად მისა-
თხრობელად, ამის თუისცა მის ჯელოვებისა რიტორობისათა
A 374 განავრცელენეს, ვითარცა იტყუის თუით საღ[ამ]ე ალექსანდრიელი:
„არა დიდი იყავ აქიველი, არამედ დიდთა მიემთხუია მაქებელსა 20
უშიროს“. რამეთუ ოცდარვა წელ განგრძობასა ტროადელთა ბრძო-
ლისასა ვერა-რა ღირსი ქებისა იქმნა¹⁴. ხოლო მეფისა დავითისი ესო-
დენთა მიმართ წინაგანწყობა სამ ჟამდმდე იყო, და ვერცა პირ-
ველსა ომსა შეუძლეს წინადადგომად. ქონებოდესცა ამა ბერძენ-
თა¹⁵ ნივთთა საქმენი დავითისნი, და მათმცა აღწერენეს ჯეროვნად 25
მათისებრ რიტორობისა მსგავსად, და მაშინდამცა ღირს ქმნილ
იყუნეს ჯეროვნასა ქებასა. და ესენი ესოდენ.

3 364 | ხოლო მეორესა წელსა აილო¹⁶ მეფემან ქალაქი ტვილისი,
პირველსავე ომსა, ოთხას წილ ქონებული სპარსთა. დაუშკუიდრა
შვილთა თუისთა საჭურჭლედ და სახლად თუისად საუკუნოდ. ქრო- 30
ნიკონი იყო სამას ორმოცდა ორი¹⁷.

¹ სარა ფარდაგებითა M, სარა-ფარდაგებითა B. ² სანადიმოთათა A, სანდიმოთათა M. ³ არანთა B. ⁴ არისტოტელის B, არისტოტელისა M. ⁵ ელისიპოს იოსიპოს A. ⁶ ტროადელთა A. ⁷ ვითარცა მენონ A, ვითარ აღამენონს M. ⁸ პარაფამო B, პუამოს M. ⁹ უაქიველი A, აქალვეი M. ¹⁰ ეკეტორ M. ¹¹ ორესტი M. ¹² ტიტოს მიერნი M, ვესპასიანე ტიტოას-მიერნი B (ხელნაწერები „ნეტიტოას [= ნეტიტოას] მიერნი). ¹³ ზანი A, ზარნი B, ზედანი M. ¹⁴ ვერა რა ღირსი; ქებისა იქმნა MB, ვერა რა ღირს იქმნების ქების ქება A. ¹⁵ ბრძენთა MB. ¹⁶ აილო A. ¹⁷ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდა ორი < M.

და მოვიდა სულტანი შარვანს, შეიპყრა შარვა-შა, აიღო შამბ-
 ხია, და მოგზავნა მოციქული მეფის წინაშე, და მოუწერა წიგნი
 M 542 და რქუა, ვითარემდ: „შენ ტყეთა მეფე ხარ, და ვერა ოდეს გამო-
 ხულ ველთა; მე ესერა შარვა-შა შეეიპყარ ჯელთა და ხარაჯასა ვი-
 A 375 თხოვ; შენ თუ ვენებოს ძლუენი ჯეროვანი გამოქვგზავნო¹, და თუ²
 გინდა სამალავთათ გამოედ და მნასე“. ხოლო ესმა რა ესე მეფესა,
 მსწრაფლ ჳმა უყო ყოველთა სპათა მისთა. და ბრძანებასავე მისსა
 თანა მოვიდეს წინაშე მისა ყოველნი სამეფოსა მისისანი. და წარე-
 მართა სულტანსა ზედა³ და ყივჩაყნი ოდენ აღთუალულ იყუნეს მა-
 შინ. და იყო² შემზმული³ ორმოცდაათი ათასი. ეუწყა რა⁴ სულტან-
 სა ზედა-მისულა, ძალი და სიმრავლე სპათა მისთა, და განკრთა,
 იყარა ველთათ, მსწრაფლ შევიდა ქალაქად, და გარემოიზღუდა
 ერთ-კერძო ხანდაკებითა⁵, და სხუით-კერძო ზღუდითა⁶ ქალაქისა
 შამახისათ. ხოლო ცნა რა ესე მეფემან, არღარა ჯერ უჩნდა ზედა-
 მისულა მლტოლვარისა⁷, არამედ დავარდა მიწასა ზედა, და მად-
 ლობა შეწირა ღმრთისა-სახიერისა და კაცთ-მოყუარისა, და ადგი-
 ლობანსა დადგა.

მა შინ სულტანმან მრავალთა მიერ ვედრება-
 თა⁸, ძლუენთა და მუდართთა შეთულილობათა, ვითარცა მონამან
 პირველმან, არღა ძლუენი ანუ ომნი ითხოვნა, არამედ გზა სამ-
 ლტოლვარო, ფრიად რამე სიმდაბლით, და არა (და არა) სულტან-
 ნურად, შეიწრებულმან შიმშილითა და წყურთილითა მრავალ დღე.

მა სვე დღესა სურტანსა წინაშე მიღმეული⁹ ათაბაგი რანისა
 A 376 აღსუნლული ძალითა მრავლითა¹⁰ მოსრეს მონათა/მეფისათა, ვითარ
 M 543 ოთხი ათასი კაცი, და იგი ოდენ მარტო მეოტი ძლით მივიდა 23
 სულტანსა წინაშე. იხილა რა ესე სულტანმან, მასვე ღამესა გაიპა-
 რა, და სასადუნით¹¹ მეოტი სხუით გზით წარვიდა სოფლად თუისად.
 და ესრეთ ძლევა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა
 კ 365 მეფე-|და მცირედთა დღეთა განისუენა ამთენს¹².

და მეორესა თუესა, იენისსა, კუალად წარვიდა 30
 შარვანს, აიღო გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა, სიციხეთა¹³
 მათ საშინელთა, მოირთო შარვანი და აღაესნა კეთილითა ყოველ-
 ნი მოჩიხილნი ბრძანებათა მისთანი, წარმოვიდა ქართლად. ხოლო

¹ გამოგზავნე M, გამოგზავნე B. ² და იყო B, და იპოვა M. ³ შემზმული < M.
⁴ სულტანსა ზედა — ეუწყა რა < A ex homoioteleuto. ⁵ + სხრკითა და M,
 სხრკითა და B. ⁶ ზღუდისა A. ⁷ მტოლვარისა A. ⁸ ვედრებითა A. ⁹ მიმავალ-
 ლი MB. ¹⁰ მრავლითა A. ¹¹ სასადუნით MB (სასდუნით ბარათ.). ¹² ამათ
 ენასა M (ამ თვეს ბარათ.), ამა თუესა ჯავახ. ¹³ ციხეთა M, სიციხეთა AB.

სთუელთა გარდავიდა გეგუთს, ინადირა, განისუენა, განაგო მანდა-
ური ყოველი, და მარტსა გარდავიდა ქართლად: აღილო ქალაქი
დმანისი. და აპრილსა დაესხნეს შაბურანს, დარუბანდელსა, და
მოსწყუიდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი, და აღი-
ხუნეს ციხენი ლასანნი¹ და ხოზაონდი² და მიმდგომი მათი ქუეყანა. 5

და მყის აღამსრბოლა³, ვითარცა არწივმან, და მისსა
A 377 აიხუნეს ციხენი სომხითისანი, გაგნი, ტერონაკალი⁴, ქავაზინნი⁵, ნორ-
ბედი⁶, მანასგომონი⁷ და ტალინჯქარი⁸. და იენისსა წარემართა
ლაშქრითა. განვლო ჯავახეთი, კოლა. კარნიფოლა⁹, ბასიანნი სპე-
რამდინ, და, რაცა პოვა თურქმანი, მოსრა და ტყუე ყო, ჩამოვლო 10

M 544 ბუიათა-ყური¹⁰, და დაწუნა ოლთისნი, მოვიდა თრიალეთს დიდითა
გამარჯულებითა, და მცირედნი დღენი შუა გამოცდეს, და განიყარა
ლაშქარი თუის-თუისად. და აგუისტოსსა ოცსა მოვიდეს მწიგნო-
ბარნი¹¹ ანელთა თავადთანნი და მოაქსენეს¹² მოცემა ქალაქისა და
ციხეთა ბოჟანასა, წყაროთა ზედა მდგომსა¹³, და მსწრაფლ წიგნები 15
წუევისა წარსცა ყოველთა. მესამესა დღესა სამეოცი ათასი მჴედა-
რი წინაშე უდგა.

წარემართა და, ვითარცა მიიწია, მესამესა დღესა
აილო ქალაქი ანისი და ციხენი მისნი უჭირველად, სოფელნი და ქუე-
ყანანი მიმდგომნი ანისისნი, და წარმოიყვანა ბულასვარ. რვათა 20
ძეთა მისთა თანა, მჴეველთა და სძალთა, და ჩაგზავნა აფხაზეთად;
ანისისა მკეველად დაუტევენა აზნაურნი მესხნი. წარმოვიდა ქართ-
კ 366 ლად. და მცირედთა დღეთა მოუსუენა სპათა მისთა, და მერე წა-

A 378 რემართა შარვანს. და აილო ქალაქი შამახია და ციხე|ბირიტი¹⁴,
სრულად ყოველი შარვანი, და დაუტევენა ციხეთა და ქალაქთა შინა 25
ლაშქარნი დიდნი, ჰერნი¹⁵ და კახნი; გამგებელად და ზედამხედველად
ყოველთა საქმეთა მანდაურთა აჩინა მწიგნობართ-უხუცესი თუისი
სუიმონ ჰყონდიდელი, მთავარებისკოპოზი, მაშინ ბედიელ¹⁶-ალავერ-
დელი, მისსგავსებული გიორგი, დედის ძმისა თუისისა, კაცი ყოვ-
ლითურთ სრული და ბრძენი. 30

და განაგო მეფემან ყოველი საქმე შარვანისა, ალავეს-
ნა კეთილთა საბოძვართა ქურდნი, ლეკნი და თარასნი. მოვიდა

¹ დასოსნი M. ² ხოზორდი M. ³ აღმოსრბოლა M, აღისრბოლა B.
ამსრბოლა თ ე ი მ. ⁴ გაგინი ხერუნაკლი M. ⁵ ქავაზნი M. ⁶ ნორბედი B. ⁷ მანას-
გომნი B, მონას გომნი M. ⁸ ტალინჯაქარი B, ხალინჯაქარი M. ⁹ კარნი ფორა M.
¹⁰ ბულდაყური M. ¹¹ მეწიგნენი M. ¹² მოიქსენეს A. ¹³ მდგომასა A. ¹⁴ ბიგრიტი B
ბიკირტი M. ¹⁵ აერნი (-გერნი?) A, შერნი B, ჰერნი M. ¹⁶ ბედაია A.

M 545 ქართლად. და ყივჩაყთა თუისთა უჩინა საზამთროდ სადგური და სა-
ზრდელი, კაცნი ზედამდგომნი | მათნი, და განაგო ყოველი საქმე ქარ-
თლისა, სომხითისა და ანისა, და ეგულებოდა გაზაფხულ ქმნა დიდ-
თა საქმეთა, უფროსთა ლაშქრობათა, ვინათგან არავინ წინააღუდ-
გა მას; რამეთუ თუით სულტანი მუნ სადა იყო, ძრწოდა შიშისაგან 5
მისისა, და არცაღა თუით ძუელად ქონებულთა ქალაქთა და
ქუეყანათა ჰგონებდა თუისად ქონებად, არამედ თუისად² რაოდენ-
ცა შორს იყო, ეგრეცა ეოცნებოდა მძინარესა შიში და მღუიძარესა
სიკუდილი.

A 379 ამის თუისცა ზედას-ზედა წარ[მოავლენ] დის | მო- 10
ციქულთა ძლუნითა დამშუიდებად პირსა მისსა; რამეთუ წარმოს-
ცნის საქურჭლენი მძიმენი, ტურფანი, მრავალფერნი, მფრინველნი
და ნადირნი, უცხონი და ძუირად საპოვნელნი, ეძიებენ³ მშუიდობა-
სა და სიყუარულსა, და ყივჩაყთაგან არა რბევასა. ამის თუისცა არა-
რას მიხედვიდეს წარსაგებელთა სიმრავლესა, ოდენცა მუნ თუით 15
სადა იყვის, იპოვის მშუიდობა და სიცოცხლე თავისა თუისისა, და
ვგონებ, ვითარმედ მამათა და პაპათაგან წალებულნი ქუეყანანი,
ტყუენი და სიმდიდრენი, მრავალ-წილად უკუმოიზღუნა ამან მცნემან,
დაამშუიდა ქუეყანა, აღივსო და გარდაეცა ყოველითა კეთილითა,
განავსო და აღაშენა ყოველი ოჯერ-ქმნილი, და გარდაემატა ყოველთა 20
ჟამთა მშუიდობითა³ და სიმდიდრითა სამეფო ჩუენი, ნაცულად
გარდასრულთა ოჯრებათასა. ესეცი თარნი უკუე არიან მეფობრივთა
და მიმოსლვათა მისთა, წყობათა, ლუაწლთა, ძლევათა და წარმარ-
თებულებათა, და პყრობათა და ახმათა დიდთა მათ, და მრავალთა
M 546 საქმეფოთა და სამთავროთა მოთხრობანი და საქმენი, რომელნი მან 25
ქმნნა და აღასრულნა, რომელნი ჩუენ მცირედითა და ყოველად კნი-
ნითა სიტყუითა წარმოგუიჩენიან, | დიდთა მათ და მოთხრობად შე-
უძლებელთა საქმეთა მისთაგან, და ბრჭალთაგან ლომსა და ფესუსა
A 380 მცირისა ყუავილისასა ქსოვილისა ვითარებასა⁴ საცნაურ ყოფად
ვმეცადინობთ, ვითარცა აჩრდილისაგან კაცსა. რომელ- 30
ნი ესე შეუძლებელ არიან ყოფად.

ხოლო ჯორციელთა საქმეთა ესრეთ მოქმედისაგან უკეთუ ვი-
ეთმე ჰგონონ, ვითარმედ რადლამცა მოეცალა საღმრთოთა და⁵
სულიერთა სათნოებათა მიერ მიხედვად და მოგონებად, არა თუ

¹ თუისად < MB. ² ეძიებენ B, ეძიებენ AM. ³ მშვიდობისათა M, < A. ⁴ ბრჭალ-
თაგან ლომისა და ფესუსა მცირისა ყოველსა ქსოვილსა ვარდებსა M, ბრჭალთა-
გან ლომსა და ფეხვისა მცირისა ყოველსა ქსოვილისა ვითარებასა B. ⁵ და⁵ < A.

ქმნად, ვინათგან ფრიადცა კმა არიან ესენი ერთისა ჯორცთა შინა მყოფისა კაცისა ქმნად და წარმართებად, და თუ სადათ პოვა¹ სამეფო თუისი სიმდაბლედ შთასრული, და თუ სადა სიმალლედ აღიყვანა, და თუ სადა დასხნა საზღვარნი, და ძლეულნი ვითა მძლედ გამოაჩინნა, ამათნი მგონებელნი ნუ უკუე არა იბრალებენ, არამედ⁵ ეუწყენ მათ, ვითარმედ უკეთუ ამათ პირთათუის ვინ გამოიძიოს და ზედამიწეენით ვინ ცნობა ინებოს, კნინლა და ესე ჯორციელნი საქმენი წარმოთქმულნი ფრიად უნდოდ² და არა-რად³ პოვენეს, ვითარცა მცირედ[ი] და სასაწუთონი და დგრომათა⁴ მათ თანა მტკიცედ

A 381 [და] | საუკუნოდ ღმერთ-მყოფელთა მისთა საქმეთა, რომელთა იგი¹⁰ უმეტეს ამათსა მათ მოქმედებდა და უსასწრაფოვეს აქუნდა, რომელთაგანნი მცირედნი⁵ მრავლისაგან, ვითარცა სასამელი

M 547 ერთი მტკუროსაგან⁶, ჩუენც[ა] მივცნეთ] თხრობასა. იტყუის სოლომონ: «დასაბამად სიბრძნისა მოიგე სიბრძნეო». ხოლო დავით, მამა ღმრთისა: «დასაბამად სიბრძნისა შიში უფლისა». ესე¹⁵ შიში უფლისა⁷ მოიგო სიყრმითგან თუისით დავით და ასაკსა მისსა თანა აღორძინდა⁸. ეამსა თუისსა ესევეთარნი ნაყოფნი გამოიხუნა,

ქ 368 რომლითა ორკერძო ცხორება თუისი | განაშუენა, რომლითა შეამკუნა საქმენი თუისნი, რომლითა განაგნა ჯორციელნი და წარმართნა სულიერნი.²⁰

ხოლო თუ ვითარ ისმენდი გონიერად დედად სიბრძნისა რა პოვა შიში უფლისად⁹ შიშისად ღმრთისად საღმრთონი წერილნი. და ესენი მდიდრად შეიტკებნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართულსა¹⁰ სხუათა ენათაგან, ძუელნი და ახალნი, ვითარცა

A 382 სხუამან პტოლემეოს¹¹, ამას ზედა ოდენ სასოვან ქმნილმან¹² და ესე-²⁵ ოდენ შეიპყრნა¹³ და შეითუისნა, რომელ სთქუამცა თუ¹⁴ მათ შინა იძრვის და მათ შინა ცხოველ არს, იგინი იყუნეს მისსა საზრდელ. ყოველთა გემოვან და სასმელ ტკბილ და საწადელი. იგინი შუებად. განცხრომა საწურთელ და სარგებელ, დღე და ღამე მიმოსლვათა შინა, მიმდემთა¹⁵ ლაშქრობათა, მოუწყენელთა შრომათა განუსუე-³⁰ ნებელთა წიგნები ეტუირთა სიმრავლესა ჯოროთა და აქლემთასა; სად არ გარდავდეს¹⁶ ონესა, პირველ ყოვლისა წიგნნი მოაქუნდაან ჯელითა, და არა დააცადის კითხვა ვიდრე არა დაშურის.

1 ჰოვო A. 2 უნდოდ A. 3 არა A, არა-რად MB. 4 დგრომათა B, დგრომათა M. 5 მცირედთაგანი A. 6 მტკუროსაგან A. 7 ესე შიში უფლისა < B. 8 აღორძინა B. 9 უფლისა MB. 10 ქართლისასა M, ქართულსათას B. 11 პატლიმეოს Af. 12 ქანდელი A, < M. 13 შეიფუარნა MB. 14 სთქუა A, საქმეთა M, მათქვანცა თუ B. 15 მიმდელთა B, მამა დედათა M. 16 და სადა გარდავდის MB.

ხოლო შემდგომად სერობისა ნაცულად ძილისა¹ ანუ² სხუისა რასმე საქმისა კულად კითხვა წიგნთა. და რაჟამს თუალნი დაშურიან, სმენილნი ანაცვალნის გარეწარად, არამედ
 M 548 ფრიალცა ფრთხილად ისმენ³ წინაშე თუისსა მკითხველისასა, გამოეძიებენ⁴, ჰკითხავენ⁵, უფროსლა თუით განმარტებენ⁶ ძალსა და სი- 5
 ღრმესა მათსა, და უსაკუირველეს არს⁷: უწყით ყოველთა, თუ სასწრაფო ყოველთა საქმე ნადირობისა, და თუ ვითარ დაიმონებს შედ-
 A 383 გომილსა თუისსა და წარტყუენულ ჰყოფს. ნადირობისასა შინა არა რასა შინა სხუასა, გარნა ხილვასა⁸ და დევნასა ნადირისასა⁹, თუ ვითარ ჯელთ იგდოს, მიხედველ ჰყოფს. გარნა მისი გულს-მოდგინება ამასცა სძლევდა, რამეთუ თუით ნადირობასა შინა წიგნნი აქუნდიან ჯელთა, და რაჟამს ჟამი იყვის, მისცნის ვისმე მსახურსა. და ესრეთლა დევნა უყვის; და ნუ უკუე ჰგონო, ვითარმედ ჯელითა
 ჰ 369 ცალიერთა მოიქცის, ანუ¹⁰ ცუდად დაშურის¹¹, რამეთუ ვინ იხილა ესეოდენი განმარჯუებული ნადირობასა შინა, ანუ ვინ ჰგავენ ჯორ- 15
 ციელი. მოსამახოს¹² ვინმე ითქმის ებრაელი მოისრა[ობისა]¹³ და კეთილ-მმართველობისათუის¹⁴ აღექსანდრეს სპათა შორის მჯობად, და აქილევნი კენტავროსაგან განსწავლულად მოისრობისა ელენთა შორის, ხოლო ბარამ-ჯური¹⁵ სპარსთა შორის მოქმედად უცხოთა და საკუირველთა, გარნა ქეშმარიტად ვერცა ერთი 20
 ამათგანი შეუსწორებდა ამას, ვითარცა გუიხილავს.

და ვთქუ¹⁶ სხუაცა საქმე, საცნაურ მყოფელი წიგნთა სიყუარულისა, რომელსა შინა არარა იყო¹⁷ ტყუ-
 A 384 ვილი, ვინათგან წარსწყმედს | უფალი ყოველნი რომელნი იტყუიან სიტრუვესა. წინა დაიდვა ოდესმე წიგნი სამოციქულო წარკითხვად: 25
 რაჟამს დაასრულის, ნიშანი დასუის ბოლოსა წიგნისასა. ხოლო მო-
 M 549 ქცევასა წელიწდისასა მით ნიშნითა ავთუალეთ, ოცდაოთხჯერ წარკითხა. არიან უკუე სხუანიცა მრავალნი საცნაურებანი ამის პირისანი, გარნა მე ერთიდა შევსძინო სიტყუად სხუა ამათთა. ქალაქი ტფილისი იყო, ოდეს ერთჯერ არა სრულიად შემოყვანებულ 30
 იყო უღელსა ქუეშე მორჩილებისასა, ვითარცა აწ; არამედ სავსე იყო სისზლითა ქრისტიანეთათა: ოდესვე ყვიან ლავლავი და თუინი-
 ერ მიზეზისაცა¹⁸ მოსრნიან რაოდენნი პოენიან ქრისტიანენი, ხოლო

¹ ძილისა *A*, რომლისა *M*. ² ანუ *A*. ³ ისმენენ *A.M*. ⁴ გამოეძიებენ *A*, გამოეძიებდენ *M*. ⁵ კლიტვან *A* (—კიხვან—ჰკითხავენ), ჰკითხვენ *M*. ⁶ განმარტებენ *A*, განამარტებენ *M*. ⁷ +ესე *M*. ⁸ გარნა ხილვასა *M*, ვანხილვასა *A*, გარნა ვანხილვასა *B* (—გან ხილვასა). ⁹ დევნა ნადირისა *A*. ¹⁰ ნუ *A*. ¹¹ დაშურის *AB*, ირბინის *M*. ¹² მოსამახოსო *M*, მოსამაზოს *A*. ¹³ მოისრაბის *M*. ¹⁴ კეთილ მმართველობისათუის *A*. ¹⁵ შპარმჯური *M*. ¹⁶ ვთქუ *A*, ვთქუ *M*, ვთქვა *B*. ¹⁷ იყოს *B*. ¹⁸ მიზეზიცა *A*.

ოღესმე ქარავანსა თანა შემოყოლილთა თურქთა ზედა განსცნიან შემომავალ-გამომავალნი ქრისტიანენი და ტყუეობად სიკუდილსა მისცნიან; და ესრეთ ისრვოდა ქუეყანა მრავალჴამ. რომელი ესე ფრიად ეძუინებოდა სულსა დავითისსა, შემოვიდა ოღესმე ქარავან-
A 385 ნი | დიდი განძით, და თანა შემოჰყვეს თურქნი დიდნი. ცნა რა მე- 5
ფემან, გაგზავენა მონათავანნი თხუთმეტნი კაცი რჩეულნი, რათა ლოჴინით კერძო ნახირი მძოვარი ქალაქისა წარმოიტაცონ, ნუ უკუე იგი თურქნი გამოვიდენ დევნად, და მოსწყუიდნეს ამით ღონითა. ხოლო თუით სამასითა ოდენ კაცითა დაიმალა ღელეთა ავჭალისა-
10 წარვიდა ყოვლად უსაჭურველო, კრმლითა ოდენ, და თანა წარიტა-
ნა წიგნი ღმრთის-მეტყუელი, და ამცნო სპათა არა შეძრვად ყოვ-
M 550 ლადვე მისლვადმდე მიისა მათ თანა.

ხოლო მონათა ყვეს ბრძანებული მათ და და წარ-
ბ 370 მოიღეს ნახირი. მოეწივნეს თურქნი, ვითარ ასი კაცი. | და შემ- 15
დგომად დიდისა ომისა ჩამოყარნეს მონანი, დაკოცნეს ცხენნი, გარ-
ნა ქუეითცა იბრძოდეს¹ ფიცხლად. ხოლო მეფე ცხენსა რა გარდაჯ-
და, არა ჰგონებდა ჯერეთ მოსულასა, შეექცა კითხვასა. და ესე-
ოდენ წარიტყუნა გონებითა, რომელ სრულად დაავიწყდა² წინა-
A 386 მდებარე | საქმე, ვიდრემდის ვმა რამე კლვისა შემოსმა ყურთა. 20
მყის დაუტევა წიგნი მუნვე, და ამჯერებული მიყვანდა³ მას ვმასა.
და ვითარცა ზედა წარადგა მონათა თუისთა, ესევეთარსა ღუაწლსა
შინა მყოფთა, და აშორვიდა თუისთა სპათა, და უკეთემცა მათდა
ცნობად წარსულ იყო, მონათა დაუწოდეს, მსწრაფლ შთაბრიელ-
და⁴ ვითარცა არწივი, და დააბნიენა ვითარცა კაკაბნი, და მსწრაფლ 25
ესოდენნი მოსწყუიდნა, რომელ მათნი ცხენნი კმა ეყუნეს⁵ მონა-
თა მათ.

და ამჯერებულთა ესოდენნი მოსრნეს, რომელ მცი-
რედ⁶ შეესწრნეს ქალაქსა⁷. ხოლო გზანი სავსენი იყუნეს მძორითა 30
მათითა; და ფრიადისა ცემისაგან კრმალმანცა დაღულარქნილმან
უარყო ქარქაში თუისი⁸. მოვიდა სპათა თუისთა თანა, რომელნი
ფრიად აბრალებდეს მას, განიცადელა ჩემად, ესევეთარსა საქმესა
შინა და ესეოდენ უცალოს წიგნივ აქუნდეს უსასწრაფოესად საქმედ.
და ესეოდენი.

¹ ქვეითნიცა იბრძოდეს B, ქუეითი ეგრეცა იბრძოდეს M. ² დავიწყდა A. მიჰყუა MB. ³ შთაბრიალდა B, შთაბილად M. ⁴ იყუნეს A. ⁵ მცირედნი B, მცირედლა M. ⁶ შეივლტოდეს ქალაქად M. ⁸ თუის A.

- A 387 ხოლო ვთქუა ესეცა, ვით არმედ, | უკეთუმცა არა წე-
რილთა მეცნიერებანი¹ და გარდასრულთა საქმეთა შემცნებანი², პირ-
M 551 ველ მეფეთა ყოფილთა კეთილთა ძლუნებულთა, ანუ | ვერას წარ-
მართებულთადა³ შემთხუეულნი წინა განსაკრძალვებლად სახედ არა
შემოეხუნეს და არა მოეკმარნეს, ვითარცა იტყუის სოლომონ, ვითარ- 5
მედ⁴: «იციის ქცეულებანი ჟამთანი, ავსნანი იგავთანი და გარდა-
სულთა შეამსგავსნის მომავალნი». არათუმცა ესენი ესრეთ, კუერ-
თხი მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული, ძნელი და ნანდულივე დი-
დი განსაგებელი, (რათა⁵) იპყრა ესრეთ მილლად, ვითარ⁶ ვერვინ
სხუამან, რამეთუ განაბრძნა უფროს გაბრიელისსა⁷, და უმეტეს ეთამ 10
ჭ 371 ისრაიტიელისა, წერლისსაებრ, და ვითარ ვინ აღრაცხნეს რაოდენ-
ნი საქმენი ეთხოვებიან მეფობასა, რაოდენნი მართებანი⁸ და გან-
საგებნი⁹, კიდეთა პყრობანი, ნაპირთა მჭირვანი, განხე-
თქილობათა კრძალვანი, სამეფოსა წყნარობისა ღონენი, ლაშ-
ქრობასა¹⁰ მეცადინობანი, მთავართა ზაკვისა ცნობანი, მკედართა 15
A 388 განწესებანი, საერონი¹¹ შიშნი, საველოთა და საბჭოთა სჯანი, სა-
ქურტლეთა შემოსავალნი¹², მოციქულთა შემთხუევანი და პასუხნი,
მედღუნეთა ჯგროვანნი მისაგებელნი, შემცოდეთა წყალობითნი წურ-
თანი, მსახურებულთა ნიჭ-მრავლობანი, მოჩივართა მართალნი გა-
მოძიებანი, მოსაკითხავთა შესატყუისნი მოკითხვანი,¹³ სპათა დაწყო- 20
ბანი და ღონიერნი მიმართებანი, და რაოდენნი¹⁴ ვინ აღმოწყუნეს
სიტყუითა უფსკრულისაგან სამეფოთა საქმეთასა, რომელსა შინა
ვერვინ ძუელთა და ახალთაგან მეფეთა ემსგავსა, ვითარცა საქმენი
წამებენ შვისა შარავანდედთა უბრწყინვალესნი და ცხადნი, რომელ-
ნი სიბრძნითა თუისითა ქმნნა. 25
- რამეთუ¹⁴ სულტანი დასუა მოხარკედ თუისა, ხო-
M 552 ლომეფე ბერძენთა ვითარცა სახლეული თუისი¹⁵. დასცნა წარ-
მართნი, მოსრნა ბარბაროზნი, მრწემად მოიყვანნა მეფენი, ხოლო
მონად კელმწიფენი, მეოტად წარიქცივნა¹⁶ არაბნი, იავარად ისმაი-
ტელნი, მტურად დასხნა სპარსნი, ხოლო გლეხად¹⁷ მთავარნი მათნი. 30
A 389 და რათა | მოკლედ ვთქუა, პირველ ყოფილნი მეფენი¹⁸, გოლიათნი,
გმირნი კაცნი იგო, საუკუნითგან სახელოვანნი, მვნენი და ძლიერნი,

¹ მეცნიერებამან A. ² შემცნებანი B. ³ წარმართებულთა MB. ⁴ ვითარცა A.
⁵ რათა AM (და თეიმ.), რომელ B. ⁶ და ვითარ MB, რათა A. ⁷ გაბასაელისა B,
ბესელისასა M. ⁸ მართებნი A. ⁹ განსაგებელნი MB. ¹⁰ ლაშქრობათა MB. ¹¹ საერო-
თა B. ¹² შემოსვლანი MB. ¹³ რაოდენი A. ¹⁴ რამეთუ AM, ხოლო B. ¹⁵ თუისი A.
¹⁶ წარიქცივნა B, წარიქცივნეს M. ¹⁷ გლეხნი A. ¹⁸ + მსაჯულნი MB.

და რათაცა¹ საქმეთა ზედა სახელოვანნი, ყოველნივე ესრეთ დასხ-
ნა, ვითარცა პირუტყუნი ყოველსა შინა საქმესა.

ხოლო კუალად საღმრთოთა სათნოებათა და სუ-
ლიერთა² საქმეთა მისთა ვიეთი გონება მისწუთეს, ანუ მოუგონე-
ბელსა³ ვისმან⁴ ენამან შეუძლოს თხრობად. რამეთუ ვითარცა 5
ღმერთი მართლ სჯიდა სამეფოთა⁵ თუისთა თუალ-უხუაჲითა⁶ მით
ბჭობითა თუისითა და არა სადათ მიდრკებოდა წამი მისისა სას-
წორისა, ვითარცა სოლომონისთვის გუესმის, საბჭოთა შინა, და
372 თუით მოსეს-მიერნი გუაუწყებენ ბჭობანი და თხრობანი. ხოლო
თავი სათნოებათა სიწმიდე ესეოდენი მოიგო, ვითარცა დიდმან 10
ანტონი; ნუ მეტყუი მისთა სიჭაბუკისათა რათამე, რომელი არცა
ღმერთმან მოიგენენეს! უწყი კეშმარიტებით, რამეთუ ყოველთა
ათის წლისა ჟამთა, სამარადისოდ წმიდითა პირითა და განწმედი-
A 390 ლითა გონებითა, უხრწნელთა ქრისტეს საიდუმლოთა, თანა-მოწა-
მებითა სუინდისისათა და არა მხილებითა გონებისათა, და რომლი- 15
სა მოწამე არს სარწმუნო ცათა შინა. კუალად ლოცვისა და მარ-
M 553 ხვისათუის რადლა საჴმარ არს თჴმა, რომლისა იგი საქმარ ოდენ იყო,
და კუალად მონასტერნი, საეპისკოპოზონი ეკლესიანი წესსა და რიგ-
სა ლოცვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა⁷ განგებისასა დარბასის
კართ მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ყოვე- 20
ლად შეუნიერსა და დაწყობილსა, კეთილ-წესიერებასა ლოცვისა
და მარხვისასა.

ხოლო საეშმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი,
და გინება ღმრთისა განმარისხებელი, და ყოველი უწესოება მოსპო-
ბილ იყო ლაშქართა შინა მისთა და ურიცხუსა მას შინა სიმრავ- 25
ლესა ენათა ნათესავთასა, ვითარცა ცათა შინა მყოფთა შორის.
კუალად წყალობა გლახაკთა ესეოდენი აჴუნდა, ვიდრემდის აღავსო
ზღუა და ჳმელი ქველის საქმემან მისმან, რამეთუ ლავრანი და სა-
კრებულონი და⁸ მონასტერნი არა თუისთა⁹ ოდენ სამეფოთა¹⁰,
A 391 არამედ საბერძნეთისნიცა, მთაწმიდისა და ბორღალეთისანი, მერ- 30
მეცა ასურეთისა და კუიპრისა, შავის¹¹ მთისა პალესტინისანი,
აღავსნა კეთილითა, უფროსლა საფლავი უფლისა ჩუენისა იესოს
ქრისტესი და მყოფელნი იელუსალემისანი¹² თუითო-ფერთა მიერ შე-

¹ რათაცა *M.1*, ყოველთა *B.* ² საღმრთოთა და სათნოებათა სულიერთა *A.*
³ მოგონებულსა *MB.* ⁴ ვისმე *A.* ⁵ სამწყსოთა *M.* ⁶ თუალ-უხუაჲითა *M.*, თვალ-
უხუაჲითა *B.* უხუაჲითა *A.* ⁷ საეკლესიოსა *A.* ⁸ და *A.* ⁹ თუისითა *A.* ¹⁰ თუისისა
ოდენ სამეფოსანი *M.* ¹¹ შავისა *A.* ¹² ისრაელისანი *M.*

საწირავთა განამდიდრნა. კუალად უწორესცა ამათსა: რამეთუ მთა-
სა სინასა, სადა იხილეს ღმერთი მოსე და ელია, აღაშენა მონას-
ტერი, და წარსცა ოქრო მრავალ-ათასეული, და მოსაკიდელნი ოქ-
სიონნი, და წიგნები საეკლესიაონნი ¹ სრულობით, სამსახურებელი სი-
წმიდეთა ოქროსა ² რჩეულსა.

5

და კუალად ღმერთი-დღე წარსცა გებელთა რო-
M 554 მელთა თუისითა გელითა მისცემდა ფარულად, ვინ ³ აღრაცხოს ⁴
პ 373 თუინიერ მამისა ზეცათასა, რომელი მიაგებს ცხადად. რამეთუ იყო
მისა კისაკი მცირე: აღავსის დრაკნით რა დღე სარწმუნოთა თუის-
თა გელითა, და სამწუხროდ ცალიერი მოაქუნდის იგი მხიარულსა ¹⁰
სულთა და პირითა: ოდესმე ნახევარი წარავის (ნახევარი) მისი,
და ოდესმე არავინ პოვნის, და ეგრე სავსე მისცას დამარხვად ხე-
A 392 ლისა, და სულთ-ითქვის: „ოდეს ვერ მივეც ⁵ ქრისტესა მარცხები-
თა ჩემთა ცოდვათათა“. და ამას არა თუ გელოსანთავან მორთუ-
ლისა ⁷ იქმოდის, ანუ თუ საჭურჭლით ⁸, არამედ გელთა თუისთა ¹⁵
ნადირებულთა, რომელთაგანი თუისსა მოძღუარსა იოვანეს მისცა
ოდესმე დრაჰკანი, ვითარ ოცდაოთხი ათასი, რათა განუყოს გლა-
ხაკთა. და ესეცა მცირედი მრავალისაგან თქმად შეუძლებელ. ხო-
ლო განათავისუფლნა არა მონასტერნი ოდენ და ლავრანი მოსა-
კარგვეთა ⁹ მაჭირებელთაგან, არამედ ხუცესნიცა სამეფოსა ¹⁰ შინა ²⁰
ყოვლისა ჭირისა და ბეგრისაგან, რათა თავისუფალთა საღმრთო ¹¹
მსახურება მიუპყრან ¹².

ხოლო ამათ თანა რაოდენნი ეკლესიანი აღაშენნა, რა-
ოდენნი კიდნი მდინარეთა სასტიკთა ზედა, რაოდენნი გზანი, სა-
წყინოდ სავალნი, ქვა-ფენილ ყვნა, რაოდენნი ეკლესიანი, წარმართ- ²⁵
თაგან შეგინებულნი, განწმიდნა სახლად ღმერთისად, რაოდენნი ნა-
თესავნი წარმართთანი შეილად წმიდისა ემზაზისად შეაწყნარნა
A 393 ქრისტესა და დადვა მისთვის უმეტესი მოსწრაფება, რათამცა ყო-
ველი სოფელი მოსტაცა ეშმაკსა და შეასაკუთრა ღმერთსა, რომლი-
M 555 თა მიიღო მადლი მოციქულობისა, ვითარცა ჰავლე და ვითარცა ³⁰
დიდმან კოსტანტინე. სხუათავე კეთილთა თანა აქუნდა ესეცა, რა-
მეთუ სლვათა შინა სამეფოსასა სიმრავლითა სპათათა და სიმალი-
თა სლვისათა ვერ ადვილად მიემთხუეოდინ მოჩივარნი და დაჭი-

¹ საეკლესიო. MB. ² ოქროთა A. ³ ვინ < A. ⁴ აღრაცხოს A. ⁵ სულ-
თქმით თქვის (ჭრქვის M) MB. ⁶ მისცე A. ⁷ მორთმულისა B, მორთმულისა-
გან M. ⁸ საჭურჭლით A. ⁹ მოსაკარგვეთა A. ¹⁰ სამეფოსა A. ¹¹ საღმრთო AB,
სულთა M. ¹² + ღმერთსა MB.

რებულნი, მიმძღავრებულნი, განაღა ვიეთგანმე რომელთა საჭიროდ უკმდის განკითხვა და შეწყენა მეფობრივი.

ნუ უკუე და ვინმე აღვიდის ბორცუსა ზედა რას-
მე, გზისა მახლობელსა, ანუ კლდესა, გინა თუ ხესა, ვითარცა ზა-
ქე, უკეთუ ოდენ ეპოვის ესევითარი რამე, და მუნით საცნაურ ყვის 5
კრტინვა თუისი, ამისთუის დაედგინნეს კაცნი მართლად მცნობელ-
ნი და განმკითხველნი მოჩივართანი, რომელთა მიერ მიიღებდეს
კურნებასა. მრავალგზის გუიხილავს იგი დამალტობელად დაწუთა
მ 374 თუისთა | ცრემლითა¹ ხილვასა ზედა თუითო-სახეთა სენთა მიერ გან-
A 394 საცდელთასა², და ხილვად საცნაურთა³, რომელნი შეემთხუევიან 10
მიუნდობელთა ამათ და უბადრუკთა კორცთა, რომელთა ზრდის
სხუათა უმეტეს ქუეყანა ქუთათისა. ვინ აღრიცხუნეს ტყუენი⁴, რო-
მელნი მან განათავისუფლნა და რომელნიმე უკუმოიგსნნა თუისთა
ყვიჩაყთაგან ფასითა. ვინ ჯეროვნად წარმოთქუნეს პატივის პყრო-
ბანი მონაზონთანი, სიყუარულით შეწყყნარებანი მათნი, თითოეული- 15
სა ნიჭნი და სავმარნი, რომლითა⁵ უზრუნველ ყვნის ყოველთა სა-
ჭიროთაგან.

ხოლო აქუნდა ამას ყოვლად ბრძენსა მეფესა საქ-
M 556 მედ ესეცა, რომელთა უმეტეს ყოველთა საშიშად საზარელ იყო
ყოველთა, რამეთუ ღმრთისა მიერ იყო მის ზედა ნიჭი ესე და საქმე 20
ყოვლად საკუთრველი. არა-რა შორიელი, არცა სამეფოთა შინა
მისთა, არცა ლაშქართა შინა მისთა მყოფთა კაცთა, დიდთა და
მცირედთა, საქმე კეთილი, გინა სიტყუა ბოროტი, სიტყუა თქმული,
არა-რა დაეფარვოდა ყოვლადვე, არამედ რაოდენცა ვის ფარულად
ექმნის, ანუ თუ ეთქუის, ყოველივე ცხად იყო წინაშე მისსა, ვიდ- 25
A 395 რემდის გულის-სიტყუანიცა, მოგონებანი ვიეთნიმე მიუთხრნის მათ,
რომლითა⁶ ზარგანვიდლ ყუნის, და მონაზონთა განშორებულთა სე-
ნაკთა შინა მათთა ქმნულნი ლუაწლნი და სათნოებანი უწყოდნის⁷
ცხადად, და სიშორე გზისა ვიდრე ეკლესიამდე ზომით იცოდის,
და მოთმინებისათუის აქებდის და ნატრიდის. ნუ ამას ეძიებ მკით- 30
ხველო, თუ ვითარ⁸ იქმნებოდა ესე, არამედ ამას სცნობდა, თუ⁹
რა სარგებელი პოვის ამით, რამეთუ არა თუ ცუდად რადმე და
გასაკითხავად საგინებელთა⁹ საქმეთად¹⁰, ანუ საკიცხელთად ვიეთ-
თუისმე იქმოდის, ნუ იყოფინ ესე, წარვედ.

¹ წრემლითა A. ² განციდელთასა MB. ³ საძნაურთა MB. ⁴ ტყუენი A. ⁵ რო-
მელთა B. ⁶ რომელთა ზარ-განვიდლ ყვის B, რომლითა ზარი განვიდის მათ A.
⁷ უწყოდნის A. ⁸ ვითარ თუ < A ex homoteuteo. ⁹ საგრნებელთა A, საგობელ-
თა MB. ¹⁰ საქმეთა და A.

არამედ დიდნი[ი] საქმენი და ფრიად სასწრაფონი წარმართნა; ამით და მრავლითა კეთილითა მიზეზ ექმნა ესე პირველად ორგულებასა, ზაკეასა და ლალატსა, რასაცა ვერვინ დიდთა, ანუ მცირეთაგანი იკადრებდა მოგონებადცა, არა თუ თქმად 375
 მ 557 ვისდა, არცა თუ უმაღლესსა ვინ¹ თუისსა | თანა, ანუ მოყუასსა 5
 A 396 თუისსა, გინა ყრმათა თუისთა. ვინათგან | მტკიცედ უწყოდა ყოველ-
 მან კაცმან პირით აღმოსლვასავე² თანა სიტყუისასა, საცნაურ | ქმნილ
 არს უეჭველად წინაშე მეფისა. და მრავალნი განპატიჯებულცა იყუ-
 ნეს და მხილებულ³ ესევეითართათუის. ამისთუისცა ვერ ოდეს ვინ⁴
 განიზრახა ლალატი რათურთით დღეთა მისთა, არამედ იყო ყო- 10
 ველთაგან საკრძალავ და სარიდო.

და კჳალად მდღელთ-მოდღუართა, მდღელთა და დია-
 კონთა, მონაზონთა და ყოველთა კაცთა ესევე საქმე ექმნა წესიე-
 რება, გზა ყოველთა სათნოებათა მიმართ: რამეთუ შიშითა მისი-
 თა ვერ იკადრებდიან უწყსოდ სლვად, ვინათგან უწყოდნიან არა- 15
 რას⁵ დაფარულობა წინაშე მისსა, და მის მიერ ქება სათნოებისა,
 ძაგება არაწმიდათა და უწყსოთა საქმეთა; რამეთუ ვერცა მსოფლიო
 ვინმე და ვერცა მოქალაქე, ვერ მწედარი და ვერ რომელი პატივი
 და ასაკი იკადრებდა განდრეკილად სლვად; რამეთუ ყოველთა კაც-
 თა იყო წესიერება, ყოველთა კანონ, ყოველთა პატიოსნობა და 20
 თუით მათ მეძავთა ყოველთა კრძალულება, ყოველთა შიშ და მმარ-
 თებელ გზათა საღმრთოთა მშუდილობისათა.

ესე დიდნი საქმენი, ღმრთისაგან ოდენ შესაძლებელნი, ეს-
 A 397 რეთ ადვილად წარმართნა ამით, ვითარცა ვერვინ ადვილი წარმარ-
 თის ეგრეთ. ამისთუისცა შიში დიდი და ზარი მისი განითქუა კი- 25
 M 558 დეთა | ქუეყანისათა და განკრთეს ყოველნი მკუიდრნი ქუეყანისანი.
 ხოლო შემოკრბა ოდესმე წინაშე მეფისა ნათესავი გულარძნილი,
 ყოვლად ბოროტთა სომეხთა ებისკოპოზები და მონასტერთა მისთა⁶
 წინამძღურები მრავალი ფრიად, რომელნი აზნობდეს თავთა თუის-
 თა მიწვენად თავსა ყოველისა სწავლულებისა და მეცნიერებისასა. 30
 მოაჭსენეს, რათამცა ყო ბრძანებითა მისითა კრება, ყვესმცა სიტ-
 ყუის-გება და გამოძიება სჯულსა: უკეთუ იძლიენენ, და იქმნენ თა-
 ნა ერთ-ვმა სჯულისა და თუისი სჯული შეაჩუენონ; ხოლო უკეთუ
 სძლონ, ესოდენ მიემადლოს, რათა არღარა გუიწოდეთ მწვალებე-
 ჭ 376 ლად და | არცა შეგუაჩუენებდეთ. 35

¹ უმაღლესა ვინ A, ცხედრეულსა M. ² აღმოსლვასა ვიდრე A. ³ მახლო-
 ბელ .i. ⁴ ვერცა ოდენ ვინ B, ვერცავინ M. ⁵ არარასა M. ⁶ მათთა MB.

ხოლო მოუწოდა მეფემანცა¹ იოვანეს, კათალიკოზსა ქართლისასა, და მის ქუეშეთა ებისკოპოზთა და მეუღაბნოეთა, და არსენი იყალთოველსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა, და განმანათლებელსა ყოველთა ეკლესიათასა, სხუათა მეცნიერთა და ბრძენთა კაცთა. ყვეს უკუე სიტყუის-გება ურთიერთას ცისკრითგან ვიდრე ცხრა ემაზდე, და ვერვინ უძლეს დაბრალობად², რამეთუ იყო ორ-კერძოვე ძღვევის მოყუარება ოდენ და ცუდი სიტყუათა³. პაექრობა: რამეთუ შევიდიან-შეუფალოთ ხაქშეთა და ძნიად გამოსავალთა, შეეწყინა ესე მეფესა და რქუა მათ: „მამანო, სიღრმეთა სადმე შესრულ ხაროთ და უცნაურთა ხედვათა, ვითარცა⁴ ფილასოფოსნი, | და ჩუენ ვერას უძლებოთ ცნობად, ვითარცა უსწავლელნი და ყოვლად მსოფლიონი. ესე საცნაურ არს თქუენდა, რამეთუ მე შორს ვარ სწავლულეებასა და მეცნიერებასა, ვითარცა მვედრობისა შინა აღზრდილი. ამისთუისცა უსწავლელთა, და ლიტონთა, და მარტივთა მიერ სიტყუათა გეზრახხო თქუენ“. ესერა⁵ თქუა, იწყო მათდა მზმაროთ სიტყუათა თქმად, რომელთა ღმერთი მოსცემდა უეჭუელად პირსა მისსა, ესეოდენთა იგავთა და სახეთა წინადაუღებდა, აქსნათა საკუირველთა მიერ წინადაუღგრომელთა⁶ უცილობელთა, რომლითა დაანთქნა, ვითარცა მეგუიპტელნი, და დაუყო პირი მათი, და უბასუხო ყუნა და ყოვლად უსიტყუელ, ⁷ ვითარცა ოდესმე დიდმან ბასილი ათინას შინა.

ესენი ე მწვალებელნი და ესოდენ ზარგანჯილ ყუნა და ყოვლად უღონო, რომელთა აღიარეს ძღვეულება თუისი ამისთა⁸ ოდენ მეტყუელთა, ვითარმედ: „ჩუენ, მეფე, მოწაფე⁹ გუეგონე ამათ⁷ მოძღუართა თქუენთა, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე ხარ მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუდარ არიან ევე მოძღუარ საგონებელნი“. და ესრეთ ფრიად მაბრალებელნი თავისანი მიიქცეს სირცხულიელნი, არღარა ოდენ⁸ მკადრებელნი ამისნი ოდესცა.

ხოლო არიან ვინმე მაბრალობელნი მეფისანი ⁹ ჯერეთცა ესეოდენ მჭირსიდ მოქალაქობისა⁹ მოლაშქრეობისათუის და მვედრობათა მისთა განუსუენებელისა მიმოსლვისა და ჭირებისათუის¹⁰, ვითარმედ: „არცა მშუილდი თავს იდებდა¹¹ მარადის გარდა-

¹ მეფემანცა < A. ² დაბრკოლება M, დაბოლოებად B (v. l. დაბრკ-ლე-ბად). ³ ცუდ სიტყუათა M, სიტყუათა B. ⁴ + და A. ⁵ ამისთა A, ამით M. ⁶ მოწაფე < A. ⁷ ამათ A. ⁸ ოდეს AM. ⁹ მოქალაქობისა < MB. ¹⁰ მიმოსლვისათუის და დაჭირვებისა M, მიმოსლვისათუის B. ¹¹ იდებხო MB.

M 560 ცმულობასა, არცა ძალი ორქანოსა მარადის განსხირპულობასა,
A 400 რამეთუ ჟამსა წმარეებისა მისისასა თითოეული მათი უჭმარ იზო-
ვოსო¹. და ესევეთართა უგბილოთა მათთუის² და უმიზეზოთა, და
ყოვლად³ იტყუიან. გარნა ისმინეთ ესევეთართა მათ პირველად ესე,
რამეთუ სამეფო აფხაზეთისა მცირე ქონდა მოკლებული, მცირედ⁵
იყო, და ტყუეობათა და მოვსენებულთა ჭირთაგან მცირე გუნდი
მწედრობისა, იგინიცა დაჯაბნებულნი, მრავალგზის მტერთაგან სივ-
ლტოლითა უცხენო და უსაჭურველონი და თურქთა წყობისა მი-
მართ ყოვლად უმეცარნი, ფრიად მოშიშნი. უკეთუმცა ესოდენ უწ-
ყინოთა ლაშქრობითა და მცირედ-მცირედ ბრძოლითა და სწავლი- 10
თა გუარინანდ⁴ და ღონიერად წინაძლომითა, და მრავალთა ძლე-
ვათა მიერ მოგონებითა⁵ არა განეწუართნეს სპანი თუისნი, და გა-
ნეკადნიერნეს წყობათა მიერ მკნეთა, ქებითა და ნიჭთა მიცემითა,
ხოლო ჯაბანთა სადედლოთა შთაცუმითა და კიცხვეით ძაგებითა
არამცა მოვლონა, ვიდრემდის სპათა შორის მისთა ყოვლად არა 15
იზოვებოდა ჯაბანად ზრახული, რათამცა ექმნეს⁶ ესეოდენნი ძლევა-
ნი, ანუ რათამცა⁶ ექმნენ⁷ და აღეხუნეს ესეოდენნი სამეფონი.
A 401 ნუ| უკუე ძალითა, ანუ ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა მოსმურო-
ბითა, განცხრომითა და მაჩუენებელთ საქმეთა შედგომითა⁸ არა
ესრეთ, არამედ არცა ალექსანდრე ქმნა ესრეთ, რამეთუ პირვე- 20
ლად მამულიისა თუისისანი შეკრიბნა და მით დაიპყრნა
დასავალისანი ევროპი⁹, იტალია, რომი და აფრიკეთი¹⁰, და მათით
M 561 წარტანებითა დაიპყრა ეგვიპტე შესრულჰან კარქედონით, მიერ
ეგვიპტით პალესტინე, პინიკე¹¹ და კილიკიასა¹² თუისად შემქმნელი
წინა განეწყო დარიოზს. და რაჟამ სპარსეთა მოირთო, მაშინდა 25
სძლო პიროს¹³ ინდოსა¹⁴, და ეგრეთღა ამით ყოვლითა მოვლო ყო-
ველი ქუეყანა, და ქმნა რა იგი ქმნა, თუ არა ქართველითა სპითა,
ვერცარას ალექსანდრე იქმოდა კარგსა, და თუმცა დავითს¹⁵ სპარს-
კ 378 თა¹⁶ ქონებოდა მეფობა, ანუ| ბერძენთა და რომთა ძალი, ანუ სხუა-
თა დიდთა სამეფოთა, მაშინმცა ნახნეს¹⁷ ნაქმარნი მისნი და სხუათა 30
დიდთა¹⁸ ქებულთანნი.

¹ უჭმარ იზოსო B. ² უგობებელთა მათთუის B, უგობდლისა მისთუის M.
³ + უმიზეზოსა M. ⁴ გონიერად B (გვარიანად თეიშ.). ⁵ მოგუარებითა MB. ⁶ ექმნენს—რათამცა < A ex homoioteleuto. ⁷ ექმნენს B, ესე A. ⁸ შედგომილთა A.
⁹ ევტროპი A. ¹⁰ აფრიფეთი A. ¹¹ ფინიკე B, ფინიკედ M. ¹² კილიკიასა M, კილი-
კასა B (კილიკიასა ბარათ.). ¹³ პუროს M. ¹⁴ პინდოსა MB, ინდოსა A. ¹⁵ და-
ვითის A. ¹⁶ სპათა A. ¹⁷ გენანნეს B, განაანუნეს M. ¹⁸ დიდთა < MB.

ხოლო ვთქუა მეორეცა მიზეზ[ი] ამისვე პირისა. ვინათგან ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს პირველითგან ¹
 A 402 თუისთა უფალთა: რაჲმეთუ, რაჲმას განდიდნენ, განსუქნენ და დიდება პოვონ და ² განსუენება, იწყონ განზრახვა ბოროტისა, ვითარცა მოგუთხრობს ძუელი მატიანე ქართლისა და საქმენი აწ ხი- ⁵
 ლულნი. და ესე მან უბრძნესმან ყოველთა კაცთამან კეთილად სადამე უწყოდა, ამისთუისა არაოდეს მოაცალა ამისად განზრახვად, ანუ განსუენებად. ანუ შეკრებად, და ქმნად რასამე ესევეითარსა; არამედ საქმეთა რომელთა იწყო ქმნად, გაასრულნაცა მაღლად, შუენიერად, ნუ უკუე და ლომსაცა აბრალონ ეგევეითართა, რამეთუ არა ¹⁰
 ციღამტკაველურად იხედავს, არცა კუერნაულად ³ კრთების.

კულად სხუასა ბრალობასა შემოიღებენ მეტყუელნი: „შეიყუარნის ვინმეო ⁴ და განდიდნის ⁵ ვინმეო, და კულად მოიძულნის ⁶ ვინმე და დამცუინისო ⁷, ესე აღამაღლის, და ესე დაამ- ¹⁵
 M 562 დაბლის“. ეჲა უსამართლოებასა, გი უგუნურებასა! ამისთუისცა აბ-
 რალება, რამეთუ კაცი მიწისაგანი ღმერთსა ემსგავსა რათაცა საქმითა, ვინ იხილა ესე საუკუნითგან? გი კაცო, ამისთუის რადლა ¹⁵
 A 403 ღმერთსა აბრალებ, [უგუნურო, აქმსავე ესრეთ მოქმედსა? ანუ არა ხუთთა ქანქართა ათმოფელსა მისცნა ათნი ქალაქნი? ანუ არა ერთისა დამფლველსა მოულო იგიცა და მისცა ათთა ზედა მეთერთ- ²⁰
 მეტედ?

ანუ რასათუის ქადაგებულ არიან სამოთხის შუებანი და სასუფეველისა ნეტარებანი, ღმრთისა ნების-მყოფელთათუის ქე-
 შმართად, ხოლო საშინელებანი ურჩთა და უღირსთათუის? უკეთუ მეფემან ერთგულნი, ფრთხილნი და ახოვანნი, ნაცულად ორგულ- ²⁵
 თა, ჯაბანთა და უღირ[რ]სთა, ადიდნეს, რა ⁸ უსამართლო ქმნა? ანუ უკეთუ დუხჭირმანცა ⁹ აბრალოს სარკესა, რამეთუ სახესა ცხადად უჩნს ¹⁰
 უქმარნი და უღირსნი, ნუ ამას, არამედ თავთა თუისთა აბრალებდენ ¹¹. უკეთუ არავინ იყო ესოდენ მართლად აღმწონელ საქმეთა და მცნობელ ვითარებასა კაცისასა, რომლისა ჩრდილსა ¹² შე- ³⁰
 კრებულ იყუნეს ერნი, ტომნი და ენანი, მეფენი და ჯელმწიფენი
 ჯ 379 ოსეთისა და ყიფჩაყეთისანი, სომხეთისა ¹³ და ფრანგეთისანი, შარვანისა და სპარსეთისანი, ხილვისაებრ ¹⁴ ნაბუქოდონოსორისა ¹⁵:

¹ პირველითგანი A, პირველითგანვე B. ² და < A. ³ ევერნურად B, კურნალად M. ⁴ ვინ ძეო A. ⁵ განდიდნის A. ⁶ მოიძიანის A. ⁷ დამტრვინისო M, დაამცირნისო B. ⁸ რაჲ B, რაA, < M. ⁹ დუხჭირმანცა A. ¹⁰ სახე მისი ცხადად უჩვენის B, სახე მისი ცულად აქუნ M. ¹¹ აბრალებდენ B. ¹² ჩრდილსა MB. ¹³ სომხეთისა M. ¹⁴ ხილისაებრ A. ¹⁵ ნაბუქოდონოსორისა A.

A 404 «ეხედევდო¹, იტყუის, ხესა შორის ქუეყანისა სიმაღლედ ცისა მიწდომასა, და რტოთა მისთა კიდემდე ქუეყანისა. ფურცელნი მისნი შუენიერ, და ნაყოფი მისი ფრიად საზრდელი მისი. შორის ქუე-კერძო მისა დაიმკუიდრეს მვეტთა ქუეყანისათა, და შორის რტოთა M 563 მისთა მკუიდრობა ყვეს მფრინველთა ცისათა, და მისგან იზარდე- 5 ბოლა ყოველი ჯორციელი».

აჰა ესერა, სახე² არა უმსგავსო, არამედ ფრიადცა თანა შეტყუებული ჩუენისა თუითმპყრობელისა, ყოვლად გამომსახველნი სიტყუით საქმეთა თუალთა ჩუენთა ახილულთა. რამეთუ სიტკბოებისა, სახიერებისა³ და სიბრძნისა მისისა ხილვად წყურიელ- 10 ნი კიდით ქუეყანისათ შემოკრებოდეს წინაშე მისა. ვინ იყო ეზომ ტკბილ შემთხუევათა შინა, ვინ სატრფიალო ზრახვითა და სასურველ დუმილითა, იგივე შუენიერ ხატითა. უშუენიერეს მორთულობითა გუამისათა, შეწყობილ ანგელოზთა⁴ ანაგებითა, და ახოვან ტანითა, ძლიერ ძალითა, უძლიერეს სიმახუილითა. საწადელ დიმი- 15 ლითა, უსაწადელეს მჭმუნვარებითა, მადლიერ ხედვითა, საზარელ A 405 ლომებრ მკთომელობითა. ბრძენ ცნობითა, უბრძნეს გამორჩევითა, მარტივ სახითა, მრავალ-სახე მართებითა, შემრისხველ მყუდროებითა, მაქებელ განმსწავლელობითა, და არცა ერთსა კეთილთაგანსა შემაშობებელ⁵ უზომოებითა, მაღალ უმაღლესთათუის და მდაბალ 20 მდაბალთათუის, და მტერთაგანცა თუით საწადელ და საყუარელ. სათნოებათა მისთაგან შეკდომებულთა⁶, ვინა ესრეთ მიიღო ერთიცა სათნოებათაგანი, ვითარ მან შეკრიბა⁷ ყოველი სრულებით თითოეული: რომელ ყოველთათუის შეუძლებელ არს დაკუირვება⁸ ოდენ, არათუ მიბაძვება, რომლითა სრულ იქმნეს იგი ყოველსა 25 M 564 შინა, ესრეთ რა აღსავსე იყო ნავი უფასოთაგან ტუირითთა სათნოებისათა, და არღარა შემძლებელ დადირთა წარსლვად.

ჰ 380 და აქუნდა ყოვლით კერძო მშუიღობა სამეფოთა მისთა. მაშინ დიდმან მან წინაგანმგებელმან ცხოვრებისა ჩუენისა- მან და ყოვლისავე უმჯობესისა შემცვალეებელმან განგებითა მით, 30 რომელნი მან უწყის, და განაწესებს ჟამთა და წელთა ჩუენთა, ეს- A 406 რეთ განაგო, ვითარცა მუშაკმან კეთილმან: რაჟამს იხილნის ქუევილნი აღსავსედ ნაყოფითა და ქუეყანად დადრეკილნი, ისწრაფის დაუნჯება მათი; და ვითარცა მენავემან ბრძენმან განიცადის რა ნავი თუისი აღსავსედ მრავალ-ფერითა ტუირითთა, მიისწრაფის ნავთსა- 35 დგურად, რათა არარა ევენოს სოფლისა ამის მღელვარისა ზღუისაგან.

¹ ეხედევდო B. ² ესრა .1, < MB. ³ საზარების .1, < M. ⁴ ანგელოზთა < MB. ⁵ შემაშობებელ B. ⁶ შეკდომებულთა A. ⁷ შეკრიბა MB. ⁸ დაკუირვებულ A.

რამეთუ ჟამსა ზამთრისასა, მშუიღობასა და დაწყნარებასა ყოვლისა სამეფოსასა არა გარეგნად მენაკიდურესა, არამედ საშუალ თუისთა სამეფოთა ადგილთა, თუით მის მიერვე წინათ განჩინებულთა¹ განსასუენებელად² და მისაძინელად, რულითა რათმე შუენიერითა დაიძინა მამათა თუისთა თანა. და თუით მებრ ესე კმა არს საცნაურ მყოფელად საკუთრებისა თუისისა ღმრთისა მიმართ³. რამეთუ მრავალგზის მრავალთა მიზეზთა და განსაცდელთა სიკუდილისათა შთავარდა იგი, რომელთავან მცირედ მივსცეთ თხრობასა. რამეთუ ნადირთა დევნასა შინა ოდესმე მუხნარს წაექცა ცხენი და ესეოდენ შემუსრა, რომელ სადმე⁴ სამ დღე უსულო მდებარე იყო, უძრავად, სამშუინველისაგან ოდენ საცნაური ცოცხლად. და შემდგომად სამ დღე ნამეტსა სისხლისასა აღმომყრელსა მოექცა სული, სიტყუა, და ძლითღა აღდგა ცოცხალი. და ესევეითარი მრავალგზის შეემთხუია, და ღმერთმან ივსნა სიკუდილისაგან.

კუალად ციხესა რო [მელსამე] ბრძოდეს ქართლსა, და მეფე კარსა კარვისასა დგა, პერანგითა მოსილი ოდენ, შუადღე, და ციხით ვინმე შემოსტყორცა ისარი, და ჰკრა ხატსა მთავარანგელოზისასა, რომელი ეკიდა ყელსა, ოქროსა, მცირე; და ძალმან საღმრთომან განარინა მშუიღობით. რაოდენ გზის ყიფიყათა თუისთა განიზრახეს ღალატი, და განაჩინეს კაცნი მვნენი, რომელნიმე შუბითა, სხუანი ისრითა, და ესე არა ერთ და ორ, გინა სამ, არამედ მრავალგზის, და არაოდეს მიუშუა ღმერთმან კუერთხი ცოდვილთა მართალსა მას ზედა. არცა ოდეს მისცა იგი⁵ | კელთა მეძიებელთა მისთასა, დაღათუ მრავალგზის⁶ დევნასა თურქთასა მარტო დაეპყრის ანუ უსაჭურველო, გარნა ყოველსა შინა კელი იგი | ზეგარდამო ფარვიდა მდევართა მისთაგან, არამედ ყოვლად ვე და ყოველსა შინა იყო ზედნიერ და სუიან, შადლითა აღსაესე.

ეგრეთვე ჟამსა შინა შუენიერსა და ჯეროვანსა მოუწოდა ღმერთმან შემყუარებელსა თუისსა და მარადის მოსურნესა სამარადისოდ მეფობად წინაშე მისსა, და არღარა მიუშუა მრავალჯემ შჯად და დაჭირვად სამსხემოსა ამას კედარსა შინა მკუიდრობითა, და ჯორცთა ამათ ქუე-დაშვიდველთა მიერ შეკრვად სულსა გონებაქმულსა, არცა განხრწნადითა გუირგუინითა და პორფირითა, ვითარ-

¹ განჩინებულსა MB. ² განსასუენებელსა A. ³ მიერ B. ⁴ სადმე < MB.

⁵ იგი < A. ⁶ მრავალგზის A (და ბარათ.), < MB.

ცა სიზმრითა და ნაოცნითა უმრავლესად მღერად, არამედ ნანდულილ ქეშმარიტითა, მტკიცითა, წარუდინებელითა¹ და სამარადისოთა, სადა თუით იგი ბუნებით ღმერთი მეუფებს მადლით ღმერთ-ქმნილთა ზედა, მუნ აღიყვანა მის თანა მეფობად², უხრწნელითა და ბრწყინ-ვალთა გუიერგუინითა და პორფირითა შემკული, სადა იგი აწ⁵ მკვიდრ არს და იქცევის ნათელსა შინა ღმრთაებისასა.

რამეთუ იყო მაშინ თუე იანვარი ოცდაოთხი, და^{A 409} დღე შაბათი, ოდეს ქრონიკონი იყო სამის ოცდახუთი, ხოლო წელიწადნი მისნი შობითგან ორმეოცდაცამეტ, ხოლო მეფობდა ოცდაათოთხმეტ წელ და, ვითარცა პირველმან დავით და სოლო-¹⁰ მონ, ამანცა თუისითა ველითა დასუა საყდართა თუასთა ძე თუისი, დიმიტრი სახელით სახელდებული, მარადღე გარდამონასახი, ყოვლითურთ მსგავსი მამულთა, დაადგა თავსა გუიერგუინი შუენიერი ქვათაგან პატეოსანთა, ვიტყუი უკუე სათნოებათა მამულთა, და შეარტყა წელთა ძლიერთა მახუილი, ეპა, რაბამ სუიანად ვმარე-¹⁵ ბული, და შემოსა პორფირი მკლავთა ლომებრთა³, და ტანსა ახოვანსა. დაულოცა ცხორება წარმართებული, და განგრძობა დღეთა ბედნიერობით, თაყუანისცემად მისა მეფეთა ქუეყანისათა, და ყოველთა წარმართთა მონებად მისა, გამობრწყინებად დღეთა მისთა სიმართლე და მრავალი მშუიდობა. ესრეთ განიცვალა⁴ ქუე-²⁰ ჰ 382 (ყა)ნა⁵ მოქალაქობა ზენად სუფევად, რომლისა მკუიდრნი განჯსნილ არიან შრომათაგან და ოფლთა, ზრუნვათა, და მუ[ნ] მეფობს სიმ-^{M 567} დიდრეთა მათ ზედა, რომელნი წინა წარგზავნა, საუნჯეთა მათ^{A 410} უშიშთა⁶. რამეთუ მუნ არს შრომა⁷, შუებ[ა] და სიხარული, და რომელსა არა აქუს მწუხარება და სიმდიდრე, რომელსა არა შეუდგს²⁵ სიგლახაკე, და რომელსა არა გაჰკუეთს ურვა და მეფობა, რომელსა არა აქუს აღსასრული, და მუნ არს ცხორება, რომელსა არა შეამრლუევს სიკუდილი.

¹ წარუდინებელითა *AM*. ² მეუფებდა *M*. ³ ლომობერთა *A*. ⁴ განიცვალა *A*, განცვალა *MB*. ⁵ ქუეყანა *AM*, ქვენა *B*. ⁶ + მალათა და მპარველთაგან უშიშთა დაღვევისაგან და მოკლებისა ქალაქსა მას, რომლისა შუენიერება არა უხილავს თუალსა სახელოვანსა და რომლისა ბრწყინვალემა ვერ აღვალს გულსა ჯორციელსა, ვერცა სასმენელი დაიტევს სმენილსა *M*. ⁷ შრომა < *MB*.

[გადათვნილი ანგარიში]

საქმენი კელთა ჩუენთანი წარმართენ უფალღ.

ცნორება და მოქცევა ქართლისა, და მოთზრება ნათესაობისა, და თუ რომელინ რომელთა ტომთანი ვართ, ანუ თუ ვითარ მოვიქცებით და მოვიღეთ ხჯული ქრისტეანობისა და ვიცანთ ღმერთი, იხმინეთ აღწერილი აბიათარისი.

ადიდენ ღმერთთან და დაამყარენ ორთავე ცნორებათა შინა პატრონი: დედოფალთა დედოფალი ნესტან-დარეჯან, და მე მათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა. ესენი იყუნეს უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი, მამენებელი 10 ნი ეკლესიათანი, რამეთუ ალავერდი წარტყუნულ იყო წარმართთაგან, რომელ ხსუათა მეფეთა ვერ კელ ეყო განწმედად და აღმენებად; ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარძლისა, აღაშენეს გა¹ და ნუმბათი და სამკურნი რაბამ რამე აღსატებულად და
A 411 შემსგავსებულად, ვითარცა ჯერ იყო წინანდელთა ქმნულთა ნივთთა 15 ხიკეთითა და მოქმნულებისა შეუხწორებელობისა. და აღავსო ზიწმიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა, წმიდათა სატთა და სიწმიდისა სამსახურებელთა, ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა ხიკეთითა, შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა გიორგისა და მცნესეთა მისთათუის. შემდგომად ამათ თანა რაღ- 20 დენნიმე ეკლესიანი აღაშენეს და რაოდენნიმე წარმართთაგან შეკინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს ხანლად ღმრთისა და წარსამართებულად მეღვინისა თუისისა.

ღმერთო და ყოველნო წმიდანო მისნო და წმიდაო გიორგი ალავერდისაო, მთავარ-მოწამეო, მცველ და მტარველ, შკარსა¹ მდგო- 25 მელ და განმმარჯუებელ ექმნენით ორთა ცნორებათა შინა პატრონთა დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს და ძესა მათსა, ღმრთივ-გუთრგუთრისანსა შეფესა ალექსანდრეს, და დედოფალსა ანას, რომლისა მიერ გუებრძანა პატიოსანთა ამათ წიგნთა აღწერა, დაღაცათუ ჩუენ შემუშებელ ვიყვენით, არამედ ბრძანებათა მისთა ვერღარა ურწ 30
A 412 კექმნენით. ხალღო ჩუენ ძალისაებრ, | ვითარცა ძალ-გუეიფა, ვიდუაწეთ. დაღაცათუ ნაღუაწი ესე უნდო და უშუენ არს, არამედ შენდობა იყავნ ყოველთაგან.

¹ ცაა A.

[ლამა ზიორზის-დროინდელი მამათიანე]

ცხორება დამატრე მუჟისა*:

ს რ უ ლ ყო რ ა¹ და ვით ს რ ბ ა მე ფო ბ რ ი ვ ი² ქ რ ო ნ ი-
კ ო ნ ს ა ს ა მ ა ს ო რ მ ე ო ც დ ა ხ უ თ ს ა და³ მი ვ ი და და უ ს-
რ უ ლ ე ბ ე ლ ს ა⁴ ს უ ფ ე ვ ა ს ა⁵ სა უ კ უ ნ ო დ⁶, ს ი ც ო ც ხ ლ ე ს ა⁵
ვე⁷ შ ი ნ ა მ ის ა⁸ და ს უ მ ე ფ ე დ ძ ე მ ის ი⁹ დ ე მ ე ტ რ ე და და ა დ გ ა გ უ ი-
რ გ უ ი ნ ი თ უ ი თ მ ის ი თ ა ჯ ე ლ ი თ ა. და ი ჰ ყ რ ა სა მ ე ფ ო ტ ა ხ ტ ი¹⁰ და სა ჯ-
დ ო მ ი მ კ ლ ა ვ ი თ ა ლ ო მ ე ბ რ ი ვ ი თ ა მ ის ა თ ხ რ ო ბ ე ლ ა დ ბ რ ძ ე ნ თ ა ქ ე ბ ის
მ ო ყ უ ა რ ე თ ა თ უ ის. ი ტ ყ უ ის ს ო ლ ო მ ო ნ ც ა მ ე ფ ე « ჯ ა მ ნ ი ა რ ი ა ნ მ შ უ ი-
დ ო ბ ის ა ნ ი სა რ წ მ უ ნ ო ე ბ ა მ ე ფ ე თ ა. პ ი რ ვ ე ლ ა დ მ ო შ ი შ ი ი ყ ო ლ მ რ თ ის ა, ¹⁰
ს უ ი ა ნ ი და გ ა მ ა რ ჯ უ ე ბ უ ლ ი, ს ი მ ა ლ ლ ე ს ა და ს ი მ დ ი დ რ ე ს ა შ ი ნ ა მ დ ა-
ბ ა ლ ი, და გ ლ ა ხ ა კ თ ა¹¹ მ ო წ ყ ა ლ ე, ო ბ ო ლ თ ა და ქ უ რ ი ვ ე თ ა გ ა ნ მ კ ი თ-
ხ ე ლ ი, სა ყ დ ა რ თ ა და ე კ ლ ე ს ი ა თ ა, მ ლ დ ე ლ თ ა¹² და მ ო ნ ა ზ ო ნ-
თ ა კ ე თ ი ლ ის მ ყ ო ფ ე ლ ი, შ ე მ წ ი რ ვ ე ლ ი ს ო ფ ე ლ თ ა და ა გ ა რ ა კ თ ა.
დ ი დ ე ბ უ ლ თ ა სა მ ე ფ ო ს ა მ ა თ ის ა თ ა და კ ა რ ს ა ზ ე და მ ყ ო ფ თ ა ტ ბ ი- ¹⁵
ლ ა დ მ ო უ ბ ა რ ი¹³, უ ხ უ ი და მ ბ ო ძ ე ბ ე ლ ი. ვ ი თ ა რ გ ა ა ვ რ ც ე ლ ა და
ა ლ ა შ ე ნ ა¹⁴ სა მ ე ფ ო მ ის ი: ო დ ე ს დ ი დ მ ა ნ და ვ ი თ ტ ვ ი ლ ის ი ა ი ლ ო,
ჰ ე რ ე თ ი¹⁵ და კ ა ხ ე თ ი მ ო ი რ თ ო, ც ი ხ ე თ ა და ქ ა ლ ა ქ თ ა ვ ა ნ კ ი დ ე
A 413 კ ა ც კ ი ა რ ს ა და¹⁶ ი ყ ო. ჰ ე რ ე თ ი¹⁷, ს ო მ ზ ი თ ი, ტ ა შ ი რ ი, ჯ ა ვ ა ხ ე თ ი,
ქ უ ე ნ ა ა რ ტ ა ნ ი და [ზ ე ნ ა] ა რ ტ ა ნ ი¹⁸ ა მ ა თ ს ა მ ე ფ ო ბ ა ს ა შ ი ნ ა ა შ ე ნ - ²⁰
დ ე ს¹⁹, ტ ა ო ს ნ ა პ ი რ ნ ი [კ ა].

ო დ ე ს ჯ ე რ ა რ ა ი ყ ო მ ე ფ ე²⁰, დ ი დ მ ა ნ და ვ ი თ შ ა რ ვ ა ნ ს გ ა გ ზ ა ვ ნ ა
შ ე ი ლ ი დ ე მ ე ტ რ ე და²¹ ქ მ ნ ა²² ო მ ნ ი და ბ რ ძ ო ლ ა ნ ი, რ ო მ ე ლ²³ ყ ო-
ვ ე ლ ნ ი მ ხ ე დ ვ ე ლ ნ ი მ ის ნ ი გ ა ნ ა კ უ ი რ ვ ნ ა და ა ლ ი ლ ო²⁴ ც ი ხ ე ქ უ ე ლ ა ძ ო-

* ამ გვერდიდან მოყოლებული ვიდრე 239-ე გვერდამდე „B“ ლიტერით აღნიშნულია არა მ. ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრება“, არამედ ქალაქვილისეული ხელნაწერი № Q/207.

¹ რა < A. ² მეფობითაცა A. ³ და < A. ⁴ დაუსრულებელსავე A. ⁵ სუფევისა A. ⁶ საუკუნოდ < A, საუკუნოდ და B. ⁷ სიცოცხლესა A. ⁸ მისა < A. ⁹ ძე მისი < A. ¹⁰ ხატი B. ¹¹ გლახაკთ A. ¹² საყდართა ეკლესიათა მლდელთა B. ¹³ ტკბილად მოუბარი მყოფთა A. ¹⁴ აშენა A. ¹⁵ ერეთი A. ¹⁶ არსად A. ¹⁷ ერეთი A. ¹⁸ ქუენარტანი და არტანი A, ქუეყანა არტანი და B. ¹⁹ აშენდა და A. ²⁰ არ მეფე იყო A. ²¹ შეილი დემეტრე და < A. ²² ქმნა B. ²³ რომელთა B. ²⁴ აიღო A.

რი^{1, 2} აღივსო³ ალაფითა და ტყუითა⁴ ურიცხვითა, გააქცივნა სუქმანეთნი⁵. ოდეს სუქმ[ან]ეთნი გააქცივნა დემეტრე, ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაათი⁶. თავნი⁷ ყოველისა სპარსეთობისა დაჯოცნა და ამოსწყუიუნა და⁸ აღავსნა საჭურჭლენი და ლაშქარნი მისნი.

5

ერთგულთა შემწყნარებელი იყო და⁹ შეცოდებულთა სამართლიანად მწურთელი¹⁰. ვინათგან არა სწორი არს ცოდვა მღდელისა და მკედრისა და¹¹ არცა ერისა და მღდელთ-მთავრისა; რო- მელმან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა ყოს, იგუემოს ფრიად. ყოველითურთ ემსგავსა ძირსა კეთილსა დავეითიანსა, ხესა¹⁰ ღმრთივ-დანერგულსა და ცხებულაინსა¹². წარვლო ცხორება და

A 414

მიიწია სრულ-ქმნილი სიბერესა, შეიმოსა ჩოჯა და¹³ იკურთხა ცრემლითა¹⁴ სქემბა¹⁵ და მას უკანის¹⁶ დაყო წელიწადი ერთი და მოკულა.

და¹⁷ დასუეს¹⁸ მეფედ ძე მისი დავით¹⁹. იმეფა ექუს თუე და¹⁵ მოკულა.

შემდგომად მისსა²⁰ დაჯდა ძე მისივე გიორგი ქრონიკონსა²¹ სამას სამეოცდა²² ათხუთმეტსა²³.

ამასვე წელსა დემეტრე მეფე მოკულა²⁴ და და²⁵ დემეტრესი თამარ, თილუისა აღმაშენებელი, იგიცა შემონაზონებული გარდა-²⁰ იცვალა. და და²⁶ მისი კატა დედოფალი საბერძნეთს გათხოვილ იყო.

ამის დავითის შვილი და²⁷ გიორგის ძმის წული დემეტრე დარჩა და²⁸ ოდეს ორბელნი უკუადგეს გიორგი მეფესა, იგი თანა-უკუიტანეს²⁹ და³⁰ ლორეს შედგეს. მუნით გამოასხნა³¹ ორბელნი მეფემან და იპყრნა³² და დაჯოცნა. და³³ დემეტრე კლდე-

¹ ქელადორი B. ² +და B. ³ აივსო B. ⁴ ტყუითა და ალაფითა B. ⁵ სუქმეთ-ნი A. ⁶ ოდეს სუქმანეთნი გააქცივნა დემეტრე ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაათი < B. ⁷ თავი AB. ⁸ და < A. ⁹ და < A. ¹⁰ მწურთელი A. ¹¹ და < A. ¹² ცხებულისანსა B. (შემდეგ „ს“ შუაში ამოფხეკილია). ¹³ და < B. ¹⁴ ცრემლითა < A. ¹⁵ სქემბა < B. ¹⁶ და მას უკანის < A. ¹⁷ და < A. ¹⁸ დასუა A. ¹⁹ ძე მისი დავით მეფედ A; B-ში ამ სტრიქონის გასწვრივ კიდევ ზე თურად სხვა ხელით სწერია: დავით მეფე. ²⁰ მისა A. ²¹ ქრონიკონი იყო A, ქრონიკონსა B. ²² სამოცდა AB. ²³ ხუთი A, თხუთმეტსა B. ²⁴ მოკულა დემეტრე მეფე A. ²⁵ და A. ²⁶ დაა AB. ²⁷ და < A. ²⁸ და < A. ²⁹ თანა უკუიტანეს A, თანა უკუიტანეს B. ³⁰ და < A. ³¹ გამოასხნეს A. ³² დაიპყრნა AB. ³³ და < A.

კართა დასუეს, უკანის¹ თუალნი დასწუნეს და² მოკუდა და მცხეთას დამარხეს.

დემეტრე მეფე ბელტის ციხეს მიიცვალა და გელათს წარიყვანეს მისგანვე კურთხეულსა ახალსა მონასტერსა. ქრონიკონი იყო სამას სამეოცდაათოთხმეტი³. დემეტრე აბუღეთის ძესა, ივანეს, თავი მოჰკუთხა⁴ ჩხერეს მერეს მეოცესა წელიწადსა⁵ წადასა მეფობისა⁶ მისსა და მეიტხთა დაღვა ფიცის არ გატეხისათვის.

ცხორება გიორგი მფვისა.

დაჯდა მეფედ გიორგი, უმაღლესი ყოველთა მეფეთასა, მძლე და მორჭმული მტერთა და შეცოდებულთათვის, კეთილად-მსახური ღმრთისა, საყდართა, ებისკოპოზთა, მეუღაბნოვეთა, მღვდელთათვის კეთილის მყოფელი იყო და უკადრი შეცოდებისა დიდთა და ცოტათაგან, გლახაკთა და ქურციკთათვის მოწყალე იყო და ერთგულთათვის უხუი და მზოდებელი იყო.

სპარსეთისა სულტანი⁷, შორს მყოფნი და ახლოს მყოფნი, მეძღუნედ და მოხარკედ მისდა იყუნეს და ყოველნი სანაპირონი სამეფოსა მისისანი უშიშად ჰქონდეს⁸.

აილო ანისი, აღრითგან წანაღები თურქთა, ქრონიკონსა სამასოთხმეოცსა⁹. შეიპყრა სალღუხი, ამოსწყუიტა ყოველი ძალი მისი, მოაღებინა ძღუენი და საჭურჭლენი, რომელი არა აითუალვოდა. და აღივსნეს სამეფო და ლაშქარნი მისნი.

უშიშად ჰქონდეს¹⁰ განძას სულტანი¹⁰ და ხლათის სულტანი. [და შამისა, ჯაზირისა და არღონისძე სალღუხი] გააქცივნა და დაჯოცნა¹¹. და მოვიდა ილღუხი¹² დიდითა ლაშქრითა სპარსეთისა-თა¹³, დაარბია შავშეთი, კლარჯეთი და გავალის ჯარს (sic) ესრე დაჯოცნეს, რომელ მოამბე ერთიცა ვერ წავიდა.

¹ უკან *A.* ² და < . i . ³ სამას სამოცდა თოთხმეტი *A.*, სამას სამოცდა ოთხი *B.*

⁴ მოკუთხა *A.* ⁵ მეფობასა *A.* დემეტრე მეფის შესახები 4—8 სტრიქონში *B.*-ში არ არის. შემდეგ *B.*-ში გიორგი III მეფობის შესახები ცნობები იწყება, *A.*-საგან განსხვავებული. ⁶ სპარსეთისა სურტანი *A.* ⁷ ქონდეს *A.* ⁸ ოთხმოცსა *A.* ⁹ ქონდეს *A.* ¹⁰ სურტანი *A.* ¹¹ ხლათის სულტანი გააქცივნა და აჯოცნა *A.* ¹² ილღუხი *A.* ¹³ დიდითა სპარსეთითა დიდითა ლაშქრითა *A.*

აქა ორბელნი გადგეს¹; ოდეს ორბელნი გადგეს ქრონიკონი იყო სამას ოთხმეოცდა² ჩუიღმეტი³.

და აფხაზეთი, სუანეთი და ყოველი სამოქალაქო აქუნდა დაწყნარებით. და ოვსთა და ყივჩაყთა რაოდენი⁴ ათასი კაცი უბრძანის, მოვიდიან, ეგრეთვე შარვანის სახლი. 5

და მოსცა ღმერთმან შვილი გუირგუინის ცოლსა თანა⁵ ბურდუხანს, მსგავსად აღთქმით შობილისა, ვითარ ანნას სამოელი, რომელისა მიერ გამობრწყინდა სიმართლე და მრავალი მშუიღობა დღეთა მისთა. და იმეფა ოცდარვა წელი და მიიცეალა სტაგირს კახეთისასა, თუესა მარტსა ოცდაშუიღსა, სამშაბათსა ვნებისასა და დამარხეს მცხეთას ჟამის სიძნელისაგან და მასვე წელსა გელათს წაიყვანეს. 10

ცხოვრება დიდისა მფხეთ-მფვისა თამარისი.

იქნნა ყოველთა მეფეთა შორის უდიდეს, სუიანი და ბენდიერი, ღმრთის-მოშიში, ტკბილი, სახიერი. და თავი ყოველთა 15 კეთილთა ღმრთის-მოშიშება არს⁶ და სიმდაბლე. ეკლესიათა და მონაზონთა მოყუარე, გლახაკთა და მოჩივართ განმკითხველი.

A 437

საბერძნეთისა მთაწმიდისა, იერუსალემისა⁸ და შავისა მთისა⁷ საყდარნი და ეკლესიანი რომელნიმე დარღუეულნი აღაშენნა, [რომელნიმე] მათითა საფასოთა დაიქსნნა ხარკისაგან უცხო 20 თესლთასა. და თუით ჳელთაგან მისთა სთულისა სამსხუერპლოდ ღმრთისა და სიწმიდისა სამსახურებელად⁹ აკერეინებდა და ეგრე დასდებდეს ეკლესიათა იქი¹⁰ და აქა აღმოსავლეთისათა ცა შინა.

ლოცვისა მოყუარე იყო დაუცადებელი: ვითარ მოწესემან უწინარეს ძილისა ლოცვა და ფსალმუნება გარდაიკადა. 25

ვაზირთა მისთა და ლაშქართა განურისხებელი, ღირსთათვის მშობლურთა წყალობათა მიმფენელი და [ეგზომ], რომელ მისსა სამეფოსა შინა ერთიცა მსახური არ გაპატიჯებულა, თუინიერ გუზან ტაოსკარელისაგან¹¹ კიდევ: მას თულნი დასწუნეს. გაღმა გასული სპარსეთს ზაქარია ასპანის (sic) ძემან შეიპყრა და დარბაზს¹² მოგუარეს.

¹ აქა ორბელნი გადგეს < A. ² ოთხმოცდა A. ³ თარიღის შემდეგ A უმატებს: აქა ორბელნი გადგეს. ⁴ რაზდენი A. ⁵ ცოლსთან A. ⁶ არს < A. ⁷ იერუსალემისა A. ⁸ შავშეთისა A. ⁹ სამსახურად A. ¹⁰ იქი < A. ¹¹ ტაოს კარველისაგან A. ¹² დარბაზს A.

და რომელ მისა მეფობასა შინა სულტანნი გააქცივნეს ¹, ქა-
 ლაქნი და ციხენი აიხუნნეს ², ესე არს: ათაბაგი განძისა გააქცი-
 ეს, ქრონიკონი იყო [ოთხ]ას და რ[ვა]. აღიესო ტყუითა
 და ალაფითა სამეფო მათი. მწარგრძელმან ზაქარია მანდატურთ-
 უხუცესმან და სპასალარმან, მისმან ძმამან ივანე ათაბაგმან აი-
 A 418 ლეს დვინი ³ მეცხრესა ⁴ წელსა მეფობისა მისისასა, ქრონიკონი
 იყო [ოთხ]ას ოცდაცამეტი.

მათვე აიღეს გელაქუნი, ბიჯნისი ⁵, ამბერდი და ბარგუშატი ⁶
 ზემოთ ანისთ (sic) და ვიდრე ხუაფრიდისა კიდამდის. არავის
 ასმია, არცა ყოფილა სხუა ხელმწიფისა ყმა, ვითარ ესენი ერთ-
 გულად მსახურებითა სუიანნი და გამარჯუებულნი. **ლაქუკო**
 მოვიდა რუქნადინი ⁷, და თანა ჰყუა ლაშქარი დიმიუშკით და
 ალაბით ამოღმა, წაღებად ამის სამეფოსა. მიეგებნეს ბაზინის ქუე-
 ყანასა, გაიქციეს (sic), ვოცეს და ამოსწყუიდეს. მოასხნეს სულტან-
 ნი ⁸ და ამირანი ტყუედ ერზინკიელი ⁹, შამელი და ბივრტელი ¹⁰,
 15 საჭურჭლისა ზანდუკთა ოქროთა და მარგალიტითა სავსეთა, და
 დროშათა სასულტანოთა ¹¹ მრავალთა კარავთა, ვეცხლის ჭურჭელთა
 და ოქროსათა სადა იყო სიმრავლე. აქლემითა, ჯორითა და
 ცხენითა აღავს[ნ]ეს მინდორნი და ველნი. ქრონიკონი იყო [ოთხ]ას
 ოცდაათხუთმეტი ¹². 20

ამისსა შემდგომად აიღეს კარი და ციხენი კარნიფორისა ¹³
 და ვინანდისნი და რაქს[ის] პირის ციხენი და წინა ამისსა ხახული,
 ოშკი ¹⁴ და ბანა წაელო.

ამათ ესოდენტა ¹⁵ ღმრთისა წყალობათა უფროსიცა ღმრთის-
 A 419 მოშიშება მოემატებოდა. საყდართა | და მონასტერთა დაღეწასა 25
 ვერვინ იკადრებდა. ქარაევანსა ვერვინ ძარცუიდა ¹⁶ ამერი და
 იმერი, ძუელი სამეფო მათი აფხაზეთისა დაწყნარებით ჰქონდა, რო-
 მელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავის-მოქმედი
 აღარ იყო. თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კარსა ზედა მიიღის და ¹⁷
 დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან და ყიფჩაყმან და ¹⁸
 სუანმან ვერ იკადრიან პარვა. და იყო მდიდრად ესე სამეფო, რო-
 მელ აზნაურის ქმანი მათთა პატრონთა სწორად იმოსებოდეს.

¹ სულტანი გაქციევს A. ² აიხუნნეს A. ³ დვინი A. ⁴ მეორესა A. ⁵ ბინ-
 ჯისი A. ⁶ ბარგუშატი A. ⁷ მუქადინი A. ⁸ სულტანნი A. ⁹ ეზენკიელი A. ¹⁰ შამ-
 ბელი და ბივრტელი A. ¹¹ სასულტანოთა A. ¹² ას ოცდაათხუთმეტი A. ¹³ კარნი-
 ფორისა A. ¹⁴ ხახილიოშკი A. ¹⁵ ესდენტა A. ¹⁶ ძურციდა A. ¹⁷ და < A.

თამარის ქმარი და ვით (ის ქმარი)¹ იყო ოვსთ მეფე, ტომი ბაგრატიონთა (sic), ჭაბუკი და ლომი და მისათხოვნილი², ამათ ყოველთა განმარჯუებათა და ნაქმართა თანა-დამხუდარი და თუით-მქონელი, შემმართველი, მოლაშქრე მკუთრიცხლი.

დალეწნეს სპარსეთისა ქალაქნი და მარანდი ამოსწყუიდეს⁵ და ერანის ქუეყანა. ესოდენად³ სიშორესა შინა მივიდენ, რომელ არცა თუ სახელი ქართველობისა ისმოდა.

ორნი შეილნი მიეცნეს: გიორგი და რუსუდან. ამის გიორგის შობასა ზედა გაილაშქრა და აილო კარი: ესრე ჩნდა⁴ ბედნიერობა ამისი და თამარ მეფისა.

A 421 და ასული მამის მისისა გიორგისი, რუსუდან დედოჯალი, იყო ტკბილი და მოწყალე, ნუგეშინის-მცემელი და შემხუფეული დაჭირებულთა, და მზრდელი ჩუილთა და ობოლთა, რომელ ღირსნი მათგან ზრდისანი ნაშობთა მათთა წინაშე მიუსხმიდინან. ჯელთა მისთაგან ნაქმარი საყდართა და ეკლესიათა იგზავნებოდა.

მოახლენი მათნი სულტანნი⁵ მოხარკედ დასხნა და სამეფო განუხეთქელად დაიკვა, ყოველნივე შეიტკბნა და მშუილობა ყო ყოველთათუის. მეფობასა შინა დაყო ოცდასამი წელიწადი და აღვიდა წინაშე ღმრთისა, სადა იგი მკუთრირობენ წინანსწარმეტყუელნი, და მამათ-მთავარნი, და მეფენი, თუესა იანვარსა თორმეტსა, დღესა ოთხშაბათსა, აგარათა⁶ სომხთისათა, ქრონიკონსა ოთხას⁷ ოცდაშუიღსა, დამარხეს ხხალსა მონასტერსა გელათს.

წონ იყო ჟამისა მისთუის რაოდენ⁸ ულხინებელი გლოვა, ტყე-²⁵ პა და თმათა ფხურა იქმნებოდა, ლმობიერებანი, სიტკბობენი, ღირსთათუის შობობურნი ზრდანი და ბოძებანი. საჯმარ იყო გულის-³⁰ A 421 ჯმის ყოფა მეცნიერთაგან, მოთქუმა ნუგეშინისმცემელთაგან. იგლოვა ყოველმან ამან სამეფომან ჟამსა ჯგროვანსა. დასუეს გიორგი ძე მისი მეფედ მასვე წელიწადსა, რომლისა წელნიცა მრავალ-ჟამეულ არიან³⁰ და ცხორება მათი კეთილად წარმართებულ აჟა ცვალებადსა თანა, მერმესაცა, დაუსრულებელსა.

¹ „ის ქმარ“ გადამწერს შეცდომით გაუმეორებია და თვითონვე წერტილოვან რაკალში ჩასმით წაუშლია. ² მისათხოვნილი A. ³ ესოდენად A. ⁴ ჩუენდა A. ⁵ სურტანნი A. ⁶ აგარათა A. ⁷ რავას A (განსხვავება წარმოსდგება „უ“ რიცხვნიშნის შეცდომით „ყ“-ად წაკითხულობისაგან). ⁸ რასდენ A.

ცხოვრება ზიოჯი მფინსა, თამარის ძისა

ოდეს დაიბადა, ქრონიკონი იყო ოთხას¹ და ცამეტი.

მრავალ არიან კირნი მართალთანი, იტყუის წინასწარმეტყუელი, და ყ[ო]ვლისავე ბოროტისაგან იქსნნეს მოშიშნი მისნი. და კუალად მოციქული: ზი სიბრძნე სიმდიდრისა და სიბრძნისა ღმრთისა, ვითარ გამოუტყულებელ არიან გზანი მისნი, ვინ ცნა გონება უფლისა, ანუ ვინ თანამზრახველ ეყო მას.

შემდგომად გარდაცვალებისა თამარ მეფეთ-მეფისა, წარიწირა სასოება ყოველმან ამან სამეფომან, გარნა ღმერთმან გუიანმან მრისხანებისათვის, და მოსწრაფემან² მოწყალებისათვის, მოსცა მშობელისავე მსგავსი მისგანვე შობისა ლაშა³. ათორმეტისა წლისა იყო⁴, ოდეს მეფედ⁵ დაჯდა ნერგი კეთილი, მოზარდი და ყუავილი ყოველთა ფერთაგან შემკობილი, ღომი ძალითა და უმანკო⁶ გონები-

A 422 თა, მოყუარული ყოველთა კაცთა დიდთა და [მცირეთა]⁷, მთავართა მათითა პატივითა, მონაზონთა და მღდელთა მათითა⁸ პატივითა, მშვიდი და განურისხებელი ბუნებითა, შვიდთა სამეფოთა მეფე, მონისაცა ერთისა მათრავისა არა მკრეველი, მშვილდოსანი და ცხენოსანი, გულოვანი და შემმართებელი, რომელ მისითა მკლავითა ომნი დასხნა და გარდაიჯაღნა სიმცროსავე. შინა სწორნი დავით პაპის-პაპისა მისისანი. ბედნიერი ლაშქრობითა, ბედნიერი ქუეყანისა ნაყოფთა მოსულისათვის, დაქირებულთა განშკითხველი, ბჭუ და მისამარადლე, და მხედვარი მეტად ჟამისა და ასაკისა მისისა.

და იყო სამეფო მისი დიდსა დაწყნარებასა შინა, და იყუნეს გამგედ და განმზრახად ყოველთა საქმეთა მისთა მისისავე მშობლისობითაგან (sic) მვარგრძელი ზაქარია მან და ტურთ-უხუცესი და ამირ[კ]სპასალარი და ივანე ათაბაგი. პირველსა⁹ მშობელმან მათმან დიდმან თამარ მეფეთ-მეფემან გაალაშქრებინა მისსა ბედსა ზედა და იილო კარი. შემდგომად გაილაშქრა, წარვიდა და შევიდა დიდსა სპარსეთს, გატება არდაველი¹⁰, დაღწენა ციხე-ქალაქნი და ალავსო სამეფო ალაფითა.

A 423 ამისსა შემდგომად მოწუა¹¹ და მოარბივა ხლათისა ქუეყანა, შემოიხუეწა ხლათელი და ძლევა-შემოსილმან მას ზედა მისცნა ზა-

¹ რეას A (წარმოსდგება „უ“ რიცხვისშის შეცდომით „კ“-ად წაკითხულობისაგან). ² მოსწრაფებისა A. ³ ლაბა A. ⁴ იყო < A. ⁵ მეფე A. ⁶ მანკო A. ⁷ მცირეთა < A. ⁸ მათით A. ⁹ პირველსა ზედა A. ¹⁰ არდეველი A. ¹¹ მოწუ A.

ვისა სიმტკიცენი მათგან შეუცოდებლობასა შინა წყალობისნი. და სხუა შემოიხუეწა კარნუ-ქალაქელი მოყურად და ერთგულად სახლისა მისისა, ჩადგა ბასიანს და მუნ ითამაშეს და გაისუენეს ერთგან. აიღო კერპოლი შალვა თორელმან მისითა ჳრმლითა და ომითა მისათხრობელითა, რომელ არა ყოფილა კაცთა შორის მისებრი ჳა-⁵ ბუკი და მეომარი.

მეფეჲმან აიღო ოროტი და ყოველნი ციხენი და მიმდგომნი მისნი ვიდრე ნახჭევანამდე და განძას კართამდის, აიღო შანქორი¹.

და შემოვიდეს უცხო თესლნი ვინმე ლაშქარნი სომხითს და¹⁰ ჳერეთს², ეგნო რამე მცირედი მათგანცა. შექცეულთა მიეწია ბა-ლის (sic) წყალთა ჳედა და პირველი წყლულეზა მათგან იქმნა. შემდგომ³ მოხედვითა ღმრთისათა და ღმობიერ ქცევითა მეფისა გიორგისითა გააქციენეს და ამოსწყუიდნეს⁴ გაქცეულნი. და⁵ მეორესა წელიწადსა კულაღცა⁶ მომართეს და დადგეს ბარდავის ჳალასა.¹⁵ შეიყარა სამეფო მისი და მოირთნა კარნუ-ქალაქისა ლაშქარნი, ჩადგა ღომთა-გორსა და აგარათა შუა და ვიდრე ჳედა მისულადმ-
 A 424 **დე** გაექცნეს, და გარდაიხუეწნეს, განვლეს დარუბანდისა გზა.

და ვიტყოდეთ ჳებასა მისსა წინაშე ყოველთა კაცთა, არა ვტყუოდეთ, არცა გურცხუენოდის. ვითარ. იტყუის დავით მამა²⁰ ღმრთისა: იქმნნეს მშუილდ რვალისა მკლავნი მისნი და ექმნა შემწედ მაცხოვარება მისი.

ესრეთ წარმართებასა და ბედნიერობასა შინა მათსა, და⁷ მათი, რუსუდან, ითხოვეს ხლათსა დასასმელად დიდმან სულტანმან⁸ მელიქმან, რომელსა ეგუიპტით ვიდრე ხლათამდის²⁵ სპარსეთი ჳქონდა, და დაშალა მოწყალებამან ღმრთისამან და არა ყო ესრე.

შემდგომად ამისსა დიდითა შემოხუეწითა სთხოვა შარვან-შაჳ-
 მან⁹. უქადეს და უბრძანეს მიცემისა პირი. გაგზავნა შარვანს ჳარ-
 თლისა ერისთავი და თუით გიორგი მეფე ჳავანს¹⁰ მივიდა გაჳაზ-
 მად და მიცემად დისა მისისა და ათ დღე [დაყო], დრო იყო წასუ-
 ლისა მისისა. ხოლო ღმერთმან მოგუჳაგო¹¹ პატიყად ცოდვათა ჩუენ-
 თა: მოკუდა გიორგი მეფე ჳავანს¹² იანგარსა ათურამეტსა¹³, დღე-
 სა ოთხშაბათსა, ჳრონიკონი იყო ოთხას¹⁴ | ო რ მ [ე] ო ც და ო რ ი.
 A 425

¹ ბანქორი A. ² ერეთს A. ³ შემდგომი A. ⁴ ამოსწყუიდნეს და A. ⁵ და<A. ⁶ კულაღა A. ⁷ დაა A. ⁸ სულტანმან A. ⁹ შარვანუ A. ¹⁰ შავანს A. ¹¹ მოგუა-
 ვა ღმერთმან A. ¹² შავანს A. ¹³ თურამეტსა A. ¹⁴ რვაას. A.

და იქმნეს საშინელნი ტკივილნი, ცრემლთა წილ გულითა სისხლის დენანი, წარწირვანი... დარჩომისა და სიცოცხლისა თანააღზრდილთა და მომქსენებელთა კეთილთა და სიამოვნეთა მისთანი, ტკივილნი, და ნაცრისა თავსა სხმანი ეაზირთა და დიდებულთა და ყოვლისა სამეფოსაგან და თუით მისისა გამზრდელისა ივანე ათა- 5 ბაგისაგან.

ღმერთმან¹, რომელი მდიდარ არს მოწყალეებითა და მიუწოდომელ ძლიერებითა, მოხედნა და არა გაწირა ესე სამეფო, რისხვასა შინა წყალობით მოიკსენა¹: ესრე ღმრთისა ნებითა დარჩომილი ამასვე სამეფოსა შინა რუსუდან დასუეს მეფედ მასვე წელიწადსა, უკეთუმცა ღმერთსა წარწყმედისაგან არა დავეცვენით, აღარ საგონებელ იყო სიცოცხლესა² ტკივილისაგან ძმისა მისისა. 10

წაიყვანეს მაშინვე გელათს, დამარხეს საფლავსა მამისა მისისასა. და არა დარჩა ცოლსა თანა გურიგუინისა შვილი.

ხოლო ღმერთმან ყოვლისა საზიერებისამან, რომელი არა გან- 15 სწირავს მოშიშთა მისთა, დაიცავნ სამეფო ესე და მეფე ჩუენი ღმრთივ-გურიგუინოსანი რუსუდან და ყავნ ნაყოფი მისი ჩუენდა სალხინებელად თესლითი-თესლადმდე და მიეცინ სიმრავლე წელიწადთა, შემდგომად უწინარესი და სასუფეველი ცათა.

¹ ღმერთმან—მოიკსენა A-ში ამ ადგილას კი არ არის, არამედ იგი მოსდევს სიტყვას „მისისა“ 244 ვვერდის 32-ე სტრიქონში. ² საგონი სიცოცხლისა A.

საკუთარ სახელთა საქმიანობა

საკუთარ სახელთა საძიებელი

აბაზას ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) 18410,16.

აბაზოცი, ანბაზუკა (ოესთა მეფე) 2727, 2828.

აბაშა (მდინარე) 15132.

აბაშეთი 13311,16.

აბაშნი 9017, 12435, 1279, 13311,17,20, 15127.

აბდალ-მელიქი 14915.

აბეზორა იხ. აბეშურა.

აბეჯი (ბიბლ.) 10914.

აბეშურა, ანებორა (ასული ასფაგურ მეფისა, ცოლი შირიანისა) 408, მისი გარდაცვალება 4121.

აბიათარ მღვდელი (ურია, შირიან მეფის დროს) 5811, 6215,17, 6414, 7421; თქმული აბიათარ მღვდლისა 5824—5930, 5931—6625; მისი ასულია სიდონია 6128, 629, 648; აბიათარ—ახალი პავლე 6210, 648; მისი აღწერილია ცხობრება და მოქცევა ქართლისა 2366.

აბიხაქარ (აბოხიქარ) აგარიანი (ხალიფა) 14733, 1482.

აბიზოს ნეკრესელი 8026, 14726

აბოხიქარ (აბიხაქარ) აგარიანი (ხალიფა) 14733, 1482.

აბორნია იხ. აშორნია.

აბოცი, აშოტი 517, 1725, 5425 («ვიდრე თავამდე აშოტისა»), 15330 («ტაშირს და აშოტს»), 16415,17; აბოცისა გზა 2936.

1. **აბულახვარი**: მის ძეს მანუჩას გადასცა სულტანმა ანისი 19131.

2. **აბულახვარი**, ბულასვარი (მანუჩას ძე): მას წაართვა ანისი დავით აღმაშენებელმა 22020.

აბულაბაში, აბულბაზი (სომეხთა ერისთავი) 16322.

აბულალი (ჭერეთის მთავარი) 17616.

აბულეთი 21020; აბულეთის ძე ივანე 2395.

აბულ-კასიმი (ამირა აგარიანი) 1662,8; მან მოაოხრა ქართლი და სამცხე 16621,23.

აბუსაჯი: აბულ-კასიმი, ძე აბუსაჯისი 1662,8.

1. **აბუსერი**: იოვანე ერისთავი აბუსერი (პატრონი არტანუჯისა) 1837.

2. **აბუსერი**: ერისთავი არტანუჯისა და ხიხათა და ციხის ჯურისა და აწყურისა ციხისა პატრონი 1877,20,29; გრიგოლ, ძე აბუსერისა 18816.

აბუხუსრო, აბუხოსრო: «რომელია ერისთავობდა თუშთა და ზუნძთა ზედა» 15513,30.

1. **აბრ. ში** (ბიბლ.) 15122.

2. **აბრაში**, აბრაში (იბრაჰიმი, ამირა ტფილისისა) 1647.

აგადონი იხ. არდამი.

აგარაკი (საეპისკოპოზო, «ხუნანის გამართებით») 13524.

აგარანი, აგარნი 19524, 1965,8, 21014, 21220, 24222; 24417.

აგარე (ბიბლ.) 15122.

აგარიანი 15119; აგარიანი აბიბაქარ 1482; აგარიანი ამარა 14913 (მურვან ყრუ), 16121 (ხუასრო), 1661 (აბულ-ქასიმი).

აგარიანნი 1488, 1517, 15215, 16111.

აგრუა იხ. გრუი.

ადამი (მეთექვსმეტე მეფე. ძე ფარსმან II ქველისა) 3424.

ადარბადვანი, ადარბადვანი, ადარბადვანი, არდარბადვანი, არდარბადვანი, ადარბავანი, ადარბადავი, ადარბადვა შაჰ, 928, 101, 1110, 4228, 8922, 9010, 10425, 11624, 14328, 16380.

ადარი, ადარიმა იხ. არდამი.

1. ადარნასე (ძე ბაკურისი, მთავარი ქართლისა) 14614, 1478, 12, 15812; ყოველი ქართლი დაიპყრა 14630, 32; მან დასარულა «ეკლესია ჯუარის პატიოსნისა და სიონი ტფილისისა» 1474; მისი გარდაცვალება 14713.

2. ადარნასე (ერისთავი სამშვილდისა) 11822, 12533, 13711.

3. ადარნასე (ძმისწული ადარნასე ბრმისა) 15432.

4. ადარნასე (აფხაზთა მეფის იოვანეს ძე) 16117; მისი ცოლია ასული გუარამ აშოტის ძისა 16428; მისი გამეფება 16428; იგი მოკლა ბაგრატიმა, დემეტრეს ძემ 16513.

5. ადარნასე (ძე დავითისი) 16520.

6. ადარნასე, ძმელი (ძეღელი) მთავარი 17110.

7. ადარნასე, (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 1924.

8. ადარნასე ადარნასიანი (ქართლის ერისთავი) 15331.

9. ადარნასე ზაგრატიონიანი 16132; მისი ასულია ლატაერი 16118; მისი გარდაცვალება 1621.

10. ადარნასე ბრმა, ადარნესე ბრმა 15433, 15520.

11. ადარნასე პატრიკი, ადარნესე პატრიკი 1677.

ადერკო, ადერკო, ადორკი (ძე ქართამისი, ასულის წული ბარტამ მეფისა) 2333, 2411, 2421, 2535, 10, 13, 21, 2622, 28, 279; «ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი» 2522; «მოამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი» 2611; მის დროს «მოვიდეს... ანდრია და სიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს» 2613, 17, 20; მის დროს «კუართი უყულისა წილითა ხუდა მცხეთელთა» 6031, 613, 4, 8; ჰყავდა ორი შვილი — ბარტამი და ქართამი 2630; ადერკის გარდაცვალება 2635.

აერნი იხ. ჰერნი.

ავჭალა, ჰაეჭალა 20618; აეჭალისა დღენი 2243.

აზნაურნი (აზონისაგან ფარნავაზის მხარეზე გადმოსული მხედარი) 1827. 1924.

აზონი, აზნო, აზოვი, აზოვენი, აზონა, აზნი (ძე იარღოსისი, პატრიარქი) 1223, 1333, 1410, 22, 23, 25, 27, 29, 164, 12, 14, 173; აზონ პატრიკი 1223; ალექსანდრემ დასტოვა აზონი ქართლის ერისთავად 131, 1531; აზონმა მოარღვია ზღუდენი ქალაქ მცხეთას 1310; ათასი მხედარი ბერძენი გადაუდგა აზონს და მოვიდნენ ფარნავაზთან 1617, 1822; მათ უწოდა ფარნავაზმა აზნაურნი 1827; ყოველნი ქართველნი გადაუდგნენ აზონს 1618; აზონი გამაგრდა კლარჯეთში 1622; მოიყვანა ჯარები საბერძნეთიდან 1622; აზონი მოკლეს 174.

აზორკი იხ. არზოკი.

ათინა 20982, 23021.

ათრაქა შარალანის ძე (ციციყუთა უმთავრესი, დავით აღმაშ. სიმაგრე) 21327, 30, 21410.

აინინა (კერპი): საურმაგმა «შექმნა ორნი კერპნი, აინინა და დანა» 1994.

აის ძე იხ. ალი.

ალაბი, ჰალაბი, ჰლაბი 2178 (დემასკოთ და ალაბითგან ამოღმართ), 24118
(«დიმუშკით და ალაბით ამოღმა»).

ალავერდელი იხ. ბუდიელ-ალავერდელი.

ალავერდი: ალავერდისა წმ. გიორგი 16710, 23624; ალავერდი მოთხრებულთ
იყო 23611.

ალაზანი 217,20,22; მცირე ალაზანი 217,20; ორივე ალაზანი 222.

1. ალექსანდრე (მაკედონელი) 1126,28, 12,1,17, 133,7, 142, 2623, 11919 14818, შენ.
21314, 21819, 23120; ალექსანდრეს შემოსვლა ქართლში 1125, 1225; მოაო-
ხრა ქართლის ციხე-ქალაქები 1310; მის მოსვლისას ქართლში მცხეთელი
მანასახლისი იყო სამარი 1416; ალექსანდრემ მოკლა ფარნავაზის მამა 1417;
ალექსანდრე წავიდა ქარაღიდან 133, 1828; «ალექსანდრეს მეფობითგან
ესე ყოველნი მეფენი... იყვნეს კერპთმსახურნი» 3627, 133; მან ააშენა ალექ-
სანდრია 1323; მოკვდა ალექსანდრიაში 1323; მისი მძლეობანი და სიმბნე-
ნი აღწერა არისტოფულემ 21814; მის სპათა შორის მოსრობაში განთქ-
მული იყო მოსამახოს ებრაელი 22317. ალექსანდრე მაკედონელი და და-
ვით აღმაშენებელი 2157,13, 23128; დავითი—მეორე ალექსანდრეა 21319;
დავითი—ახალი ალექსანდრეა 21510.

2. ალექსანდრე (კახთა მეფე, 1476 წლიდან) 2360,27.

ალექსანდრია (ქალაქი) 1320,23, 142.

ალექსანდრიელი (ალექსანდრელი B, ალექსანდრე M) 21819.

ალექსანდროზითგან 11919.

ალექსი, ალექსი კომნინოსი (ბერძენთ მეფე) 21231.

— 1. ალი, აი, იაი, იაია (ამირა ჯაფარის მამა) 1669, 1851.

— 2. ალი იხ. იაპია შუაბის ძე.

ალფარსლანი იხ. არფასარანი.

ალხაზი სარანგი 19220,29, 19831, 1991.

ამადი, აჰმადი (თურქთა ამირა) 20023.

ამაზასპი იხ. 2. ამზასპი.

ამაზერი იხ. არმაზელი.

ამაზსა იხ. 1. ამზასპი.

ამა-მომლი ეშმი 14914 იხ. ეშმი.

ამბარვეჯი ქასრე რხ. 2. ქასრე ამბარვეჯი.

ამბერდი 1437, 2118.

ამზეერი იხ. არმაზელი.

ამზასპანი (ყრმა სეფე-წული) 7135.

1. ამზასპი, ამზასა (არმაზის მეფე, არზოკის შვილი) 3112.

2. ამზასპი, ამზასპი (მეთურამეტე მეფე, ძე ფარსმან III-ისა) 349,12,13,20,24,25,26,
3423,28,29, 354,5,25,29,30, 361,36; მისი დისწულია რევი 368.

3. ამზასპი ტარაღნელი (ერისთავი სომხითისა) 10517.

ამზაჰერი იხ. არმაზელი.

1. ანა იხ. ანნ.

2. ანა დედოფალი (კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლე) 2369,28.

3. ანა მღვდელი (ბიბლ.) 6014.

ანაკერტი (მდინარე): «მიგრთვის მტკუარსა» 14213.

არაგვის-კარი (დარიალი) 721 (არაგვის-კარი, რომელ არს დარიალა), 1911 (აღლაშენა გელესია სტეფან-წმიდისა მცხეთოს, კართა ზედა არაგვისთა).

არადეთი 11910.

1. არარატი (მთა) 1101; 2112; ქუეყანა არარატისა 11720; ქალაქნი არარატისა და მასისანი 710.

2. არარატი, არატი (ქალაქი) 3811.

არატი იხ. 2. არარატი.

არახხი 210. იხ. აგრეთვე რაკსი.

არბაკი იხ. არშაკი.

არბაკუნიაწი იხ. არშაკუნიაწი.

არზიალით-ყოით 2110. იხ. 2. არაზია.

არგვეთი, არგუეთი. არაგუეთი, არაგეთი 16310, 17500, 1830, 20114; მამული არგუეთისა 19000.02.

არდაბადუგანი იხ. ადარბადუგანი.

არდაველი, არდეველი 21300.

არდაში, ადარიშა, ადარი, აგადონი (ქართლის ერისთავი, ნებროთის ნათესავი) 400, 2000; შან ააშენა ქალაქი დარუბანდი 800; მოზღულა მცხეთა და არმაზი 800, 900.

არდაშირი (სპარსეთის მეფეთა ზედწოდება) 3300; აბაასი (ბარამ), რომელი იცნობების არდაშირობითა 1100; აქსრუ არდაშირისა სასანიანისა 4000.

არდოხიხტე ხალდეზი 21300, 20.

არდული (სასალარ ელლაზის მამა) 2170.

არეც სიყნელი (ერისთავი სომხეთისა) 10517.

არეგმანელი ფადლაი (კახთა ქორეპისკოპოზი) 1650. იხ. 1. ფადლა.

არვანდი, იარვანდი (დიდი მეფე სომხეთისა) 2710, 2000.

არზაკი, აზირკი, არზუკი, არსუკი, არზოლი (ქართლის მეფე, ფარსმან I არმაზელის ძე) 2700, 20, 2800, 2900, 3000; მისი გარდაცვალება 310.

არისტოფული (ალექსანდრე მაკედონელის ისტორიკოსი) 21800 («ვიტეუი ურუმიროზს, არისტოფელის ელისთა»).

არისტოტელი 21800 ზენ.

არიში (ჭრეთში) 1070.

არიშიანი (ჭრეთის დიდებული) 2000.

არისის ძე, არსის ძე, არშის ძე 16300. იხ. არსის ძე.

1. არმაზელი, არმაზელი, ამზაერი, ამზაჭერი, ამზერი (ქართლის მეფე, კალს ძე) 2700, 20, 2800, 2900, 3000; მისი გარდაცვალება 310.

2. არმაზელი ფარსმანი (ქართლის მეფე, ქართამის ძე) 2700. იხ. ფარსმან I.

3. არმაზელი ფარსმან კველი (ქართლის მეფე, ამხასპის ძე) 3100, 17, 18, 19, 20, 2000. იხ. ფარსმან II კველი არმაზელი.

არმაზელნი მეფენი 2710.

1. არმაზი (მთა) 400, 807, 1300, 1300.

2. არმაზი (ციხე, ქალაქი) 5100, 20, 600, 800, 1300, 2600, 2700, 3100, 3300, 10500, 12100, 1300, 14500.

3. არმაზი (-ფარნავაზი) 1800 («ფარნავაზ სპარსულად არმაზ ერქუა»).

4. არმაზი (კერპი, ქართველთა ღმერთი) 1810, 19, 13, 1900, 5000, 5400, 6000, 6500, 6600, 6700, 6800.

არსენი იყალთოველი (ქართველი მეცნიერი) 2302 (დავით აღმაშენებელმა «მოუ-
წოდა... არსენი იყალთოველსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და
ქართველთა ენათასა»).

არსის ძე, არისის ძე, არშის ძე: ივანე 16321, ხანხუა 16921.10.

არსიანი 1730; ტასისკარიტგან ვიდრე არსიანთამდის 1720; ზღუიოტგან არსიან-
თამდე 8628, 11918.

არტაბანი, არტაზანი (მეფე სომეხთა) 2724, 302,10, 314.

არტაგი (არშაკის ძე, მეფე ქართველთა) 2210, 14,17.

1. **არტავაზი** (სომეხთა მეფის არტაზანის ძე) 3020.

2. **არტავაზი** იხ. **არტავანი**.

არტანი, არტანი 1727, 2714, 310, 13528, 1554, 16103, 16415, 17910,22, 19010; ქა-
ლაქი არტანისა 68; ნაქალაქევი არტანისა 1634; არტანისა ქუეყანა 13332;
არტანისა ციხენი 13914; ქუნა არტანი და ზენა არტანი 23720; ქუეყანა,
რომელი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა» 18027.

არტანუჯი (ციხე) 11920,30; 19018; არტანუჯის ციხე ააშენა არტევანმა 11910;
არტანუჯის ერისთავი იოვანე აბუსერი 1833; აბუსერი, ერისთავი არტა-
ნუჯისა 1877; გრიგოლ, ერისთავი არტანუჯისა 1843,10; არტანუჯი და-
წვეს თურქებმა 20117.

არტაზანი, არტაბანი (მეფე სომეხთა) 2724, 302,10, 314.

არტავაზი (ძე საღურმაგ სპასპეტისა); იგი ვახტანგ გორგასალის ძეძუსმტეა 10228,
11920; ვახტანგმა დაადგინა ის არტანუჯის ერისთავად 11920; არტავანმა
ააშენა არტანუჯის ციხე 11920, 34; არტავანი—კლარჯეთის ერისთავია
1263,11,14,24, 12827,30, 13928.

არფასარან სულტანი (აღფარსლანი, სპარსეთის მეფე) 1918; ილაშქრა საქარ-
თველთაში ბაგრატ IV-ის დროს 1910,10,28; ბაგრატს სთხოვა დისწული
ცოლად 19120,22, 19220; სულტანმა აიღო ანისი 19120; შემოიჭრა ჰერეთ-
ში 19217,24; კახეთის მეფე ახსართანი მიემბრო სულტანს 19220,20; შემო-
ვიდა ქართლში 228 ქრონიკონს 19224, 19314,22; ბაგრატს მოსთხოვა
ხარი 19317; სულტანი წაეიდა თავის ქუეყანაში 19320; შუამდგომლობს
ბაგრატთან ფადლონის გაშვებისათვის 19320,27, 19320; სულტანისა და ბა-
გრატის ურთიერთდამოკიდებულება 19320,20; სულტანის მოკვლა ენებ
ბერი თურქის მიერ 19712,17.

არფილო იხ. 1. **აფრიდონი**.

არყის-ციხე 18310,13.

1. **არშაკი, არბაკი** (მეფე სომხთისა) 214,5.

2. **არშაკი, არბაკი** (სომეხთა მეფის ძე, ქაროლის მეფე ფარნაჯლომის უცმდეგ)
2112,21, 220; მისი გარდაცვალება 2210.

3. **არშაკი, არბაკი** (მირიანის ძე, ქართველთა მეფე); 247,8,17,18,21,28, 250,8; გური-
გუინი არშაკისი 2521.

არშაკუნიაანი, არშაკონიანი, არბაკუნიაანი, არბაკონიანი (შკვიდრნი სომხი-
თისანი) 245, 3110,13, 10622; მირიანის ძე არშაკი იყო «დედით არშაკუ-
ნიანი და მამით ნებროთიანი და ფარნაჯლონი» 247.

არჩილი, ანჩელი; ეზრა არჩელი და სხუანი აზნაურნი 1820.

არჩილ I (თრდატის ძე, ქართველთა მეფე) 8921,24,28, 9120,28; მისი გამეფება
8914; მისი ცოლია მარიაში, ბერძნის ქალი 8916. არჩილმა ააშენა ეკლე-
სია სტეფან-წმიდისა 905; მისი ძეა მირდატი 9012,28; რძალად მოიყვანა

აფხაზეთი 1141, 1036, 1121, 1192, 1492, 1612, 1651, 1671, 1682, 1702, 1721, 1731, 1741, 1751, 1771, 1861, 1881, 1891, 1911, 1961, 2011, 2031, 2101, 2151, 2161, 2201, 2401; აფხაზეთი საბერძნეთის საზღვარზეა 1191, 1391; აფხაზეთში მოვიდნენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 261; აფხაზეთისა დიდებულნი 191; აფხაზეთისა ერისთავი 1521; აფხაზეთისა ლაშქარი 1861, 1892, 1761 (სხათა აფხაზეთისათა); აფხაზეთისა მეფენი 1971, მეფე თეოდოსი მწუხარე 1731, მეფე ბაგრატ მესამე 1731, 1741; აფხაზეთისა მეფობა 1671; აფხაზეთისა შთანი 1661; აფხაზეთისა სამეფო 231, 241; აფხაზეთისა ხანი 1761; აფხაზეთისა ქალაქი ცხუმი 1491; აფხაზეთისა ციხენი 1031, 1991 (ანაკლია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა).

აფხაზნი 1631, 1641, 1651, 1761; აფხაზთა ერისთავი 1611, 1651; აფხაზთა მეფენი 1841, მეფე თეოდოსი 1621, 1631, მეფე გიორგი I, ძმა თეოდოსის და დიმიტრისი 1641, მეფე იოვანე 1641 (მოკვდა), მეფე ალექსანდრე იოვანეს ძე 1641, მეფე ბაგრატ, ძე დემეტრესი 1651, მეფე კონსტანტინე 1651, 1671, 1681, 1691 (გარდაიცვალა) 1671, მეფე გიორგი II კონსტანტინეს ძე 1671, 1681, 1711, 1721, 1731, მეფე აფხაზთა და ქართულთა ბაგრატ III, გურგენის ძე 1741, 1751, 1761, 1771, 1781, მეფე გიორგი I, ბაგრატის ძე 1781, მეფე აფხაზთა და ქართველთა ბაგრატ IV, გიორგისძე 1811, 1821, 1831, 1841, 1851, 1861, 1871, 1881, 1891, 1921, 1931, 1961; აფხაზთა მეფისა ლაშქარი 181, 1911; აფხაზთა ხვა 151; აფხაზთა კლდეზე 181.

აქაბი (მეფე ისრაელისა) 1111.

აქილეველი (აქილენი) 2181.

აქილევთი, აქილელი, აქალევი (ტროის ომის გმირი) 2181, 2211.

ალამენონი, ალამენოსი, ალმენოსი (ტროის ომის გმირი) 2181.

ალზიზა ეკლესია, აზიზისა ეკლესია 1201, 1351.

ალმოსავლეთისა ერისთავი 341.

1 **ალსართანი I**, (ახსართანი, გაგიკის ძე, მეფე კახეთისა) 1921, 1941, 1951, 1981, 1991, 1991; მიემზრო სულტან არფანარანს 1921; ალსართანი და ფადლონი 1951, 1991; ალსართანი წაიღია მალიქ-შაჰთან და დიბრუნა კახეთი 2031.

2 **ალსართანი II** (ახსართანი, კვირიკე IV-ის ძმისწული, კახთა მეფე) 2031; ალსართანი შეიპყრეს პერეთის დიდებულებმა და მეფეს (დავით აღმაშენებელს) მიჰგარეს 2081.

ალსულფლი (ათამბაგი რანისა) 2191.

აშორნია, აშორნა, აბორნია 2161.

1. **აშოტი** (აბოცი) 841, 1531 წ. იხ. აბოცი.

2. **აშოტი** (ბაგრატ I კურაპალატის ძე, ძმა დავითისი) 1651.

3. **აშოტი** (მთავარი მარილელი) 1851.

4 **აშოტ კურაპალატი** (ქარაღის მთავარი) 1621, 1631; ბერძენთა კისარმა უბოძა მას კურაპალატობა 1621; მისი ლაშქრობა ქართლში 1621, 1631 (დაიპყრა აშოტ კურაპალატითგან ვიდრე ესამდე); მისი სიკვდილი 1621; მისი შვილი ბაგრატ I 1621, 1631; მისი უმცროსი შვილი გუარამი 1631, 1641, 1651, 1651.

აწუფარი: აწუფრისა ციხისა პატრონი 1871 წ. წ.

აჭარა 1700, 16100, 2010, 14.

1. ახალქალაქი (სომხითის არე) 5027.

2. ახალქალაქი (ჯავახეთში) 1900, 19110, 10, 24, 28, ახალქალაქის ხლუდეთა შენება 1861, 19120.

ახიზისა ეკლესია, აღიზისა ეკლესია 1201, 18520.

ახიზისა ციხე 1202.

ახხარათანი იზ, აღსარათანი.

აჯამეთი 20312.

ამშადი, ამადი (თურქთა ამირა) 20020.

ბამანი, ბარამი (სპარსეთის მეფე, ძე სპანდიატისი): «რომელი იცნობების არდა-შირობით» 1110.

ბაბამერი, დაბა მერისა: ეკლესია ბაბამერისა 1201.

ბაბილა (ქართლის კათალიკოზი ადარნასეს დროს) 14700.

ბაბილონი, ბაბილოვანი 111, 1117, 211, 6120.

ბაგაენი, შაგენი 24-110, 300.

1. ბაგრატ I (ძე აშოტ კურაპალატისა): შიშნორო მომადს 16200; მოვადმა და ბაგრატმა უფლის-ციხე აილეს 1631; ბაგრატი ბულა თურქს მიემბრო 16314; მისი ძმა გუარამი 16417; მისი შვილია დავითი, რომელიც ლიპარიტმა იპატრონა 16420, 1657.

2. ბაგრატ II (ქართველთა მეფე, ი. წ. რეგენი) 1700.

3. ბაგრატ III (ძე გურგენისი) 1720, 10, 24, 28; იგი გაეხარდა თავის შვილად დავით კურაპალატსა 1727, 1730, 1740; ბაგრატი უსრულია ასაკითა 1731; ბაგრატი შეიპყრეს ქართლის აზნაურებმა და წაიყვანეს კახეთში 1731; იგი განათავისუფლეს კახელებმა 17317; მისი დედაა გუარანდუშტი 17312, 24; აფხაზეთის და ქართლის დიდებულებმა გამოითხოვეს იგი მეფედ 1737, 24; «დამორჩილდეს ყოველი ბრძანებასა მისსა» 1742; ურჩი აზნაურები დაამარცხა 17418-27; მას არ მოიჩილობდა კლდე-კართა ერისთავი რატი 17410, 1752; უთანხმოება დავით კურაპალატთან 1752, 10, 12; ბრძოლა დავით ქორეპისკოპოსთან 1767, 10; აიღო ჰერეთი 1762; ბრძოლა ფადლონთან 1761, 1771; «წარმოტყუენა ქუეყანა რანისა» 1777; მან ააშენა ბედიის ეკლესია 1772; აკურთხა ქუთაისის ეკლესია 1770; ბაგრატის საერთო დახასიათება 1780-20; მისი გარდაცვალება 1782; დამარხეს ბედიამი 1782.

4. ბაგრატ IV (ძე გიორგი I-ისა) 1802, 10, 11; ჯერ იყო კურაპალატი, 1972, 1832, შემდეგ ნოელისისოსი 1972 და მერე სეფასტოსი, 1972, 1961; მისი დედა მარიამ დედოფალი 1830, 1830; მისი პირველი ცოლია ელენე, ბერძენთა მეფის ასული 1832, 27; მეორე ცოლია ბორენა, ოვსთ მეფის ასული, და დედოფალისა 1832, 1961; მისი დები და ძმა 1822, 1830, 1830; მისი შვილია გიორგი 1830, 10, 11, 1930, 1970; იგი დავით მეფის პაპაა 2120; ბაგრატი საბერძნეთს გაიგზავნა მძევლად «წელიწადისა სამისა» 1830 10; კონსტანტინეპოლს დაჰყო სამი წელი 1811; დაბრუნდა საქართველოში, «მოიწია მამისა წინაშე თუისისა... სახლად მათდა ქუთათისსა» 1810, 24, 25; გამეფდა 217 კრონიკონს (=1027 წ.) «წელიწადისა ცხრისა» 1820, 1972; მას ღალატობენ დიდებულნი აზნაურები, ხოლო საბა მტბეგარი მას იცავს 1822; ბერძნებმა ხალხი აუჯანყეს ბაგრატს 1830; უთანხმოება აქვს თავის ნახევარ-ძმასთან დემეტრესთან; ბაგრატი იმარჯუებს 1841; მის ყრმობაში

17. ანსეული ქართლის ცხოვრება.

ბრძოლა ტფილისის ამირას წინააღმდეგ 1841; ბაგრატიმა ზავი შეჰკრა ამირასთან 1851; ლაშქრობა კახეთის დასაპყრობად 1851; ბრძოლა ლიპარიტთან 1853, 1858; ბაგრატის კვლავ გაძლიერება 1866, 8; ბაგრატიმა გარემოიკვა ანაკოფიის ციხე 1861; ტფილისში შესვლა 1862; კახელებთან დახვედრა 1871; ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატს შორის 1879, 11, 18, 19, 20, 27, 1882, 9, 19; ბაგრატიმა «შეიპყრნა შეილნი ლიპარიტისნი» 1883; ბაგრატი შეელოდა ბერძნებს თურქების წინააღმდეგ განძასთან ბრძოლაში 1891; ბაგრატი კვლავ ტფილისშია 1895, 6; ისევ სტოვებს ტფილისს ლიპარიტის გამო 1898, 12; ბაგრატის გამგზავრება საბიოხეთში 18916, 18; ბაგრატი დაბრუნდა საბერძნეთიდან 1892, 28 («შემოვიდა სახლად თუისად ქუთათის») 1893; მოვიდა ახალქალაქს 1909, 10; შეურთდა ლიპარიტს და მის ძეს იუაიეს 1903, 31; ბაგრატი კვლავ გაძლიერდა 1914; სულტანმა არფასარანმა (ალფარსლანმა) მას მოციქული გამოუგზავნა 1912, 31, 32, 33; სომეხთა მეფის კვირიკესაგან სამშვილდის წადლება 1922, 10; თავისი ასული მართა ბერძენთა მეფეს შერთა 1924; კახეთს გალაშქრება 19218, 21; სულტანთან (ალფარსლანთან) ურთიერთობა 19231, 1962, 28; ბაგრატი სთხოვს სულტანს ზავს 19317, 18; ბრძოლა ფადლონთან 1942, 24, 19511, 16, 20, 28, 1966; ბაგრატის დასწელება 1963; მისი გარდაცვალება 1978, 11, 17; ბაგრატი «დამარხეს კჳონდიდს» 19720.

5. ბაგრატი (ძე დემეტრესი, აფხაზთა მეფისა): იგი ჩიხის ერისთავია 1612, 24; მან დაიპყრა აფხაზეთი 1654, 17.

6. ბაგრატი (ძე კონსტანტინესი, აფხაზთა მეფისა) 16718, 20, 22.

ბაგრატიონნი 1543; ბაგრატიონთა ტომი 2422.

ბაგრატიონიანი 10623, 15434; ადარნასე ბაგრატიონიანი 16116, 32.

ბაგრეგანი 2733.

ბაგრიტიანი იხ. ბიგრიტიანი.

ბაზალეთი 2014, 17021, 1712.

ბაზუკი, ბაზოკი (ოვსთა მეფე) 2727, 2817, 20.

1. ბაკური, I (ერეს ძე, ქართლის მეფე) 3622, 24.

2. ბაკური, II (დანის ძე, ქართლის მეფე) 14026, 27.

3. ბაკური, III (ფარსმან II-ის ძე. «მეფე ქართველთა») 14126; ილაშქრა ვასკენის წინააღმდეგ 1429, 15, 20, 21; მისი გარდაცვალება 14226; მისი შვილები «დარჩეს მთეულეთს კახეთისასა» 14233, 14330; მის ძეს ადარნასეს ქართლის მთავრობა მისცა კვისარმა ერაკლემ 14613, 30.

4. ბაკური (ერისთავი მარგუისა და თაკურისა) 1261.

5. ბაკური (პატიანში სომხითისა); ცოლად ჰყავს ეახტანგ გორგასალის და ახუარანძე 12526, 13615.

ბაკურიანის ძე გრიგოლი (ზორავეარი აღმოსავალისა) 20011.

ბალენდუხტი. შალენდუხტი, შალენდოხტი ბანდოხტი, (ვახტანგ გორგასალის მეუღლე, ასული სპარსთა მეფისა) 10414; ეცოლა ტყუბი შვილი და მშობიარობას გადაჰყვა 12010.

ბაღის წყალი 24411.

ბანა 20010, 24123.

ბანელი: იოვანე ბანელი ეპისკოპოზი 18215; იოვანე ბანელი ხარტულარი 18230. ბარამი იხ. ვ. ბარამი.

ბარაბა (ბიბლა): შეილნი ბარაბასნი 276.

ბარბიანნი, ბარბიანნი 7319.

ბარამი ილშიანი იხ. ბაჭრამ-ლამიანი.

1. ბარამი იხ. ბამანი.

2. ბარამი (პერთა დიდებული) 2062.

3. ბარამი, ბარამი (ქეთარის მამა) 2083.

4. ბარამ ჩუბინი 14332; აუჯანყდა სპარსთა მეფეს 1447, 8, 9, 11.

ბარამ-ჯული (სპარსელი) 22319.

ბარბიანნი იხ. ბარბიანნი.

ბარგუმატი, ბარგუმატი 2418.

ბარდაველი ერისთავი 202, 15331.

ბარდავი 4320, 7323, 8423, 937, 11818, 14220, 1634, 29, 1686, 21027, 21626, 28; ქალაქი ბარდავი ააშენა ბარდაოსმა 218; ბარდავის ქალა 24416.

ბარდოს, ბარდაოს (მამათმთავარი) 123, 214, 16, 44.

ბარზაზანი (სპარსთა მეფის ხვასროს ნათესავი) 12423, 27.

ბარზაზული, ბარზაზოდი, ბარზანობი, ბარბაროზი (ერისთავი რანისა, საგდუნტ დედოფლის, მირდატის მეუღლის, მამა) 9022; თავის ასულს საგდუნტს მისცემს ცოლად არჩილის ძეს მირდატს 9026, 31, 919, 10, 12; მასთან ბარდავში მივიდა საგდუნტი შეწყალების სათხოვნელად 9231, 9315; გაგზავნა მცხეთაში ცეცხლის-მსახურნი 9324; მისი გარდაცვალება 9327; მისი ძე ვარზა-ბაქარი 9328.

ბართლომე (კათალიკოზი) 1454.

1. ბარტამი (A) ბარტომი (MB), ბარტო (MB): ქართლის მეფის ადერკის უფროსი ვაჟი 2632, 27; ბარტამ მეფისა საგრილი 5630.

2. ბარტამი იხ. ბარტომი.

3. ბარტამი, ბარდამი (სპარსეთის მეფე, უმცროსი შვილი «ქასრე არდაშირისა სასანიანისა», ძმა მირიანისა) 429, 21, 28, 27, 81.

4. ბარტამი (სპარსეთის მეფის ხვასროს ძე): მოკლა ვახტანგ გორგასალმა 1393.

ბარტამი, ბარტონი, ბარტამი, ბარტემი (ქართლის მეფე, არტაგის ძე) 2218, 233, 8, 17, 18; მას არ ჰყავდა ძე, ჰყავდა მხოლოდ ასული, რომელიც შერთო ქუჯის შვილს შვილს ქართამს 2321, 26, 27, 30, 31, 2411; ბარტომი მოკლა მირიანმა, ფარნაჯომის ძემ 2331, 2414.

ბარუქი (ბიბლ.): ზაქარია ბარუქის ძე 10916.

ბასიანი 2734, 17833, 1791(?) , 1803, 2124, 2443; ბასიანნი 2203; ბასიანის ქუეყანა 1882 შენ. 2413.

1. ბასილი (ქართლის ეპისკოპოზი, არჩილის მეფობის დროს) 9124.

2. ბასილი დიდი (ეპისკოპოსი) 23021.

3. ბასილი (II, მეფე ბერძენთა, 976—1025 წწ.): მან ილაშქრა გიორგი I-ის წინააღმდეგ 17330, 1791, 3, 10, 13; მან მოაოხრა ჯავახეთი და არტანი და გადავიდა ხალდიანში 18218, 17921; მის დროს საბერძენეთში მოხდა განდგომილება 17928, 32; ბასილის ლაშქრობა ბასიანში 1803, 8, 11, 13, 21; ბასილის გარდაცვალება 1817.

ბაქარი, ბაქტარი (მირიანის ძე, ქართლის მეფე) 4424, 849, 1056; იგი მძევლად ჰყავს კონსტანტინე კეისარს 4425; დაბრუნდა საბერძენეთიდან 8210, 823; მისი ჯამეფება 8313, 8416, 19, 21, 27, 30; მისი გარდაცვალება 852, 6. იხ. აგრეთვე ბაქარიანი.

ბაქარიანი 8724. იხ. აგრეთვე ბაქარი.

ბაღდადი 4210, 1279, 1472, 1482, 1634; **ბაღდადში გარდაიცვალა ქართველთა მეფე მირდატი** 884, 897.

ბალუჩიშენი: «ესრეთ დასრულდა სახლი ბალუჩიშეთა, სახლი განმამწარებელთა 20628.

1. **ბაყათარი** (ოგსი, ბუმბერაზი და გოლიათი) 1011, 5, 11, 19, 27, 1021, 4, 8, 9.

2. **ბაყათარი** (მთავარი ოგსი) 16522.

ბაში, შუა 18728 შენ.

აპრამ-ლაშვიანი, ბარამი ილმინი. ბარალიმ ილმინი (თურქნი სულტანისნი) 18822.

ბაშქარი იხ. ბაქარი.

ბეღია (ქალაქი): იგი ააშენა ეგროსმა «და უწოდა სახელი თუისი ეგრისი, აჲ მას ადგილსა ჰქუიან ბეღიაჲ» 222; საყდარი ბეღიისა ააშენა ბაგრატ III-მ 17728, 33; ბეღიაში დამარხეს ბაგრატ III.

ბედიელ-ალაგერდელი 22028.

ბევრახფი, შევრახფი 812.

ბეთლემში ურიასტანისა 2527.

ბელტის ციხე: აქ მიიცივალა დემეტრე მეფე 2398.

ბერდუჯი, ძღინარე ბერდუჯისი 28, 7, 14, 514, 1317, 1722, 2311, 8927, 21621.

ბერი 525 («... ჩემთვისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთი-სასა»).

ბერძენნი 91, 1118, 1228, 173, 9, 187, 8, 2616, 3012, 3324, 362, 439, 499 შენ., 868, 27, 28, 8729, 9429, 24, 30, 955, 9617, 1061, 4, 12, 14, 1081, 9, 14, 11010, 11533, 1, 6, 11, 11924, 1207, 1227, 18, 1230, 27, 29, 30, 1256, 10, 12610, 31, 1282, 28 (ლეონ ბერძენი), 1314, 13327, 1356, 1366, 13621, 1411, 7, 14219, 1439, 5, 14415, 23, 1452, 12, 14, 1462, 27, 15127, 15323, 15434, 15520, 15922, 16125, 28, 17911, 15, 1802, 18224, 25, 18529, 1, 2, 3, 18812, 24, 18917 შენ., 1906 შენ., 19022, 19130, 19912, 20010, 20222, 21824, 23123; **ბერძენთა ასული**: ცოლი რევისა, სახელით სეფელია 369, ცოლი ვანტანგ გორგასალისა 12012, 1366, 14019, 14315, 1552; **ბერძენთა ენა** 2302 («არსენი იყალთოველსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა»); **ბერძენთა ერი** 1167; **ბერძენთა ლაშქარი** 1226, 15523, 18822; **ბერძენთა მეფე** 8428, 8718, 12012, 21, 1245, 8, 16, 13830 (სიმამრი ვანტანგ გორგასალისა), 14310, 14428, 15422, 15826, 1626, 16511, 14, 19214, 22527; **მეფე ბერძენთა ბიზინტიოსი** 14, კონსტანტინე (დიდი) 434, 443 6, დიდი ლეონი 10322, ბასილი (II) 17830, 1792, 1817, კონსტანტინე (VIII) 1815, 18313, რომანოზი (III) 18314, 20, 1843, კონსტანტინე (IX, მონომახოსი) 18716, 18319, 21, 22, 18911, 14, მიხაელი (VI, სტრატოტიკოსი) 18914, 25, 31, ალექსი (I, კომნინოსი) 21210, 22; **ბერძენთა ნათესავნი** 14819, 30; **ბერძენთა სპანი** 4310, 11330, 23, 11526, 11711, 11810, 14, 12134, 13522, 14336; **ბერძენთა ხეული** 10630; **ბერძენთა ცხოვრების წიგნი** 91, 1128 შენ., 4411.

ბერძული ენა 1122, 2403—4. იხ. აგრეთვე ბერძენთა ენა.

ბეხელი იხ. გაბასაელი.

ბეშქენ ჯაყელი (თუხარისის ერისთავი) 18522; იგი თურქებმა მოჰკლეს ჯაყა-ზეთში 21223.

ბეჰის ციხე 1879 შენ.

ბეკრიტი, ბიკირტი, ბირიტი (ციხე) 22021.

ბეღონია იხ. შინდობანი.

ბეირიბელი 24116.

1. ბივრიტიანი, ბავრიტიანი: სუმბატ ბივრიტიანი (სომეხთა სპასპეტო) 2723, 283-16, 302,28.
2. ბივრიტიანი. ბივრიტიანე (ერისთავი ოძრხისა) 1267, 12827, 13712, 13926; ბივრიტიანე სუფე-წული 10228.
ბივრიტიანნი (მკუიდრნი სომხთისანი): პატიახშნი ბივრიტიანნი 10623.
ბიწინტია (ქალაქი) 1332.
ბიწინტიოხი, ბინინტოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთავანი, ბერძენთა მეფე) 1338 შენ., 1380, 144.
ბიკირტი, ბიგირტი, ბირიტი (ციხე) 22024.
ბინქარი, ბინქარიანი, ბინქარანი, ბინაქარანი, ბონაქარანი, ბუნქარანი, ბუნქარი, შინქარანი, შინაქარანი, შინაქარი (ცეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოსი) 9325,31, 948, 10412, 12016,32; მისი გარდაცვალება 1213.
ბინჯისი იხ. ბიჯისი.
ბიობ ბედნიერი, შიოშ ბედნიერი 929,31.
ბირთუისი 17419. 19016.
ბირიშნი იხ. შირიშნი.
ბირიტი ბიკირტი, ბიგირტი (ციხე) 22024.
ბიჭუინტა 21611.
ბიჯნისი 2418.
ბლუჩანი, ბულჩანი (ხაზართა მეფის, ხაკანის, სპასალარი) 16014,25,28.
ბობობტი იხ. შობობ ტყე.
ბოდელი: ბოდელნი მდდელნი 602.
ბოდი, ბოდე, ბუდი (დაბა) 772,6,7, 8029, 822.
ბოდო-კლდე 19012.
ბოდოჯისა დარბაზი 18521.
ბოლნისი 13529; ფარსმანა, ვარახ-ბაქარის ძემ, ააშენა ბოლნისის ეკლესია 8721.
ბოჟანახ წყარონი 22015.
ბორენა, შორენა. შორანა (ოვსთ მეფის ასული, ბაგრატ IV-ის მეუღლე) 18328, 1973.
ბორწო (მოვკანელი მეფე) 11633.
ბორტია, ბოტორია, ბოტორა 21529.
ბორღალეთი (ბულგარეთი) 22630.
ბოსტან-ქალაქი («რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი») 511, 18.
ბოტორა, ბოტორია, ბოტრია 21529.
ბოჭორბა (ციხე) 16615,30, 16920, 17015, 17624,25; 19510,17.
ბოჭორმელი 16615 (ცნეს ბოჭორმელთა ციხეონთა წაღება უჯარმისა).
ბრანჯეთი 7923.
ბრანჯნი 4524,27,30, 464, 476; ბრანჯი დიაკონი 7929, 802; ბრანჯთა მეფე 4527,28, 7929,32.
ბრანჯული 5519.
ბუდი იხ. ბოდი.
ბუიათა-ყური, ბულთა-ყური 22011.
ბულასვარი (აბულასვარი) იხ. 2. აბულასვარი.
ბულჩანი იხ. ბლუჩანი.
ბუნთურკნი 1216.
ბუჟლოში, ბუჟლოში, ბუჟლუში (დიდი ამირა თურქთა) 2015.
ბურღუხანი (ვაოვგი III-ის მეუღლე) 2406.

ბულა თურქი 1637,13,19, 1641,2.

ბულთა-ყური, ბუიათა-ყური 22011.

ბაახილაჯა, ბსლჳა M, გაანლაჯაჲ || გარდაჯათ B (ბრანჯუთა საერისთაო) 462ხ.
გაბახელი, ბესელი M, გაბრიელი A (ბიბლ.) 22510 შენ.

გაბლუცო, გაბულოცი (ამირა) 16410,11,12.

1. გაბრიელ დონაური (კახთა ქორეპისკოპოზი) 1645; მისი გარდაცვალება 165ა.

2. გაბრიელი იბ. გაბახელი.

გაბულოცი, გაბლუცა (ამირა) 16410,11,12.

გაგნი (სომხითის ციხე) 2207; გაგთათ ბერდუჯამდე 216ა1.

გაგი (ციხე) 196ჲ, 198ჲჲ.

გაგიკეთი 1961.

1. გაგიკი, გურგაკი (კახეთის მეფე, კვირიკე III-ის დისწული) 184ჲ, 186ჲ; მისი ძეა აღსართანი 192ჲო.

2. გაგიკი, გურგაკი (სომეხთა მეფე) 176ჲჲ («გურგაკი შანშა»).

გაგაჴი, გაგახნი, გაგახანი 162ჲ7, 167ჲ, 239ჲჲ (? გავალი).

გაჴირი 15519.

გაიანე (დედოფალ რიფსიმეს დედამძუტე) 49ჲ4,ჲჲ, 5017, 5131.

გაიმი (კერპი) 144 შენ., 55ჲ («მარჯუენით... გაცი; და მარცხენით მისსა უდგაკაცი ვეცხლისა და სახელი მისი გაიმ, რომელნი იგი ღმრთად უჩნდეს ერსა მას ქართლისასა»), 6517 («ძუენი ღმერთნი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმა»).

გამრეკელი ვარზა-ბაკური (ერისთავი) 1913ჲ.

განძა 1857, 18711, 19526, 196ჲ, 198ჲ1, 199ჲ, 224ჲ, 18221 («განძთა»); განძა ქუეყანა 188ჲ1,ჲ2, 1894; განძა საკელმწიფო 1952ჲ; განძისა ათაბაგი 2037. 217ჲ 2412; განძას კარი 189ჲ, 244ჲ; განძისა პატრონი ფადლონი 19321, 1982ჲ, 1762ჲ («ფადლუნ, ამირა განძისა»); განძას სულტანი 2392ჲ.

განძელი 21631 («ვაჰარნი განძელ-ტფილელ-დმანენლი»).

გარდაბანენლი 16224,27, 16318, 16413, 16524; კახნი გარდაბანენლი 163ჲ; ახნაჯრანი გარდაბანენლი 169ჲ; მთავარი ერთი გარდაბანელი 15810,13.

გარდაბანი, გარბნი 8734, 16380, 172ჲ («ბერდუჯის მდინართგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი»); აშოტ კურაპალატი მოჰკლეს გარდაბანს 16220.

გარდაბოსი (მამათმთავარი) 56,13.

გარდათხრილი 17510 («მიუგებნეს გურგენს წინა გარდათხრილთა, თავსა შავშეთისასა»).

გაჩიანი (ქალაქი) 514,17, 206; გაჩიანნი 172ჲ («გაჩიანთამდისა», 1821 («თუენი ზემთორისანი დაყუნეს გაჩიანთა»), 2102ჲ («ჩამოდგიან გაჩიანთა»).

გაჩიოხი (მამათმთავარი) 57,13,17.

გაცი (კერპი) 144 შენ. («ორნი კერპნი ვეცხლისანი გაცი და გაიმა»), 55ჲ («იყუ მარჯუენით მისა კაცი ოქროსა და სახელი მისი გაცი»), 6517 («ძუენი ღმერთნი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმა»)

გეგუთი (ციხე) 15412, 21527, 2201.

გელათი: აქ დაიწყო მონასტრის აშენება დავით აღმაშენებელმა 209ჲ; დავითმა აქცია გელათი მეორე ათინად 209ჲჲ; გელათის მონასტრის შენება დაუშთავრებია (უკურთხებია) დავითის ძეს დემეტრეს 2394; გელათში დამარ-

ხეს დემეტრე 239გ, გიორგი მესამე 240იი, თამარი 242ჰ, დავით სოსლანი და გიორგი ლაშა 245იზ.

გელაქუნი 241ზ.

გეონი (მღონარე) 107ჟჟ.

გვარამი იხ. გუარამი.

1. გიორგი (I, აფხაზთა მეფე, გიორგი აღწეული) 164იჟ.

2. გიორგი (II, აფხაზთა მეფე, კონსტანტინეს უფროსი ძე) 167იზ,ჟჟ, 168ჟ,იზ,2ი 169ჟ,17,ჟი, 170იჰ; მისი შვილები არიან ლეონი, თეოდოსი და ბაგრატი 170ი7, 171გ; მისი ასულია გუარანდუბტ დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა 172ი7, 1732ი, 174გ; გიორგის გარდაცვალება 170ი9,ჟჟ.

3. გიორგი I (ბაგრატ III-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 1782გ; გამეფებისას 12 წლისა იყო 1782გ; მის წინააღმდეგ გამოილაშქრა ბერძენთა მეფემ ბასილიმ 1788გ,ჟჰ,ჰჰ, 1792,17,19, 180გ; ბასილი და გიორგი დაზავდნენ და გიორგიმ მძევლად მისცა თავისი ძე ბაგრატი 1802გ,ჟჟ, 181გ; გიორგის შვილები 182ჟ, 183ჟ; გიორგის «სახლია» ქუთათისში 1812გ; გიორგის გარდაცვალება 1813გ; დაპარხეს ქუთათისში 182გ; გიორგის დახასიათება 179გ—გ; მემბტიანე მას უწოდებს «აფხაზთა კელმწიფეს» 1844.

4. გიორგი II (ბაგრატ IV-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 189ი2,19,ჟ2 190გ, 191იზ, 196გ,15,ჟ2; მისი გამეფება 1971,5,19; მას აუჯანყდნენ დიდებულები 198გ,გ,18; მას გადაუდგა ივანე ლიპარიტის ძე 1934,22; სარანგის ლაშქრობა გიორგის წინააღმდეგ და ფარცხისის ბრძოლა 193გ,6, 200გ; გიორგის გამარჯვება ამ ბრძოლაში 200გ; გიორგის გამეზავრება ტაოში, «მამულა თუისსა» 200გ, კარის ციხე-ქალაქში 200ი3,14; თურქი აჰმად ამირას მეთაურობით თავს დაესხნენ გიორგის ყველში 20022, 23; ოტებულო გიორგი წავიდა აფხაზეთში 2013,გ; გიორგი გაემგზავრა ასპანს, სულტან მალიქ-შასთან 202ი9, 203გ; მალიქ-შამ მისცა მას კახეთი და ჭყვითი 203გ; კახელებთან ბრძოლის დროს გიორგი აჯამეთში წავიდა სანადიროდ და თურქები მიუშვა კახეთის ასაოხრებლად 203ი2,14; გიორგიმ თავის სიცოცხლემივე დაადგა გვირგვინი თავის შვილს დავითს (აღმაშენებელს) 205გ; გიორგის დახასიათება 19730—33; გიორგი კურაპალატი 195გ,18,ჟ2, 1971,5,19; მემბტიანე გიორგის უწოდებს «მეფეთ-მეფეს» 19820, 193გ,10.

5. გიორგი III (დემეტრე I-ის ძე) 238ი7,ჟჟ,ჟჰ; მისი მეუღლე ბურდუხანი 240ი; მისი შვილია თამარი 240გ; გიორგის სახელმწიფო მოღვაწეობა 239ი6—27; გიორგი გარდაიცვალა «სტაგირის კახეთისასა» 240გ; გიორგის დახასიათება 239ი0—15.

6. გიორგი IV, ლაშა-გიორგი (თამარის ძე) 2371, 242გ,ჟჟ, 2431, 24430; მას «ლ-შა» ეწოდებოდა 243ი3; იგი გარდაიცვალა ბაგაენს 24433, დამარხეს გელათს 245ი3; გიორგის დახასიათება 243ი3—24.

7. გიორგი კახალუკიელი (წმ. გიორგი, მთავარ-მოწამე) 4514, 21724,28; ალავერდის წმ. გიორგი 16711, 23619,ჟჰ.

8. გიორგი ჭყვიდიდელი (მწიგნობართ-უხუცესი) 210ი8, 21133, 21333; მისი დისწულები არიან თევდორე 210ი5, სვიმონი 2202გ; გიორგის გარდაცვალება 214ი5. გიში (ციხე) 212ი5.

გობრონი, გუბრონი (წმ. გობრონი) 16627,29.

გოდერძი (კახი აზნაური, ერისთავი) 1707, 18631; გოდერძის დისწული ჯედი 18520; გვარამ გოდერძის ძე, ბეჭის ციხის პატრონი 1879 შენ.

გოდერძიანი 15921.

გოლგოლა, გოლგოთა, გულგულა 220, 15525.

გომორენი (ბიბლ.) 20427.

გორგასალი, გორგოსალი 12227, 1231,2,6,8,12,14; 12419,24, 13621, 13710, იხ. ვახტანგ გორგასალი.

გოჯი, ციხე-გოჯი 1714, 9425, 10326, 14927, 15025, 15125, 15419 შენ.

1. გრიგოლი (აბუსერის ძე, ერისთავი არტანუჯისა) 1887,1.

2. გრიგოლი (ბაკურიანის ძე, ზორავეარი აღმოსავლეთისა) 20011.

3. გრიგოლი (ეპისკოპოზი ქართლისა) 9124.

4. გრიგოლი (ერისთავი ჰერეთისა) 12582.

5. გრიგოლი (მთავარი კახეთისა) 16210; ბრძოლა გრიგოლსა და აშოტ კურაპალატს შორის 16214,16.

6. გრიგოლი (ნახიანელი, დიდი მღვდელთ-მომღვარი, ღვთის-მეტყველი) 10518 შენ., 11120,21 11214; მისი მოწაფე იყო პეტრე მღვდელი 10827; გრიგოლი დასაფლავებულია ანძიანძორს 1066.

7. გრიგოლი (პართეველი) 10624,26.

8. გრიგოლი (ფხუნელი) 1709 («სარ და გრიგოლ, ძმანი ფხუნელნი»).

9. გრიგოლი (ნათესავესაგან რვეის, მირიანის ძისა) 1057.

10. გრიგოლი (ასამისა და შოთას მამა) 21215.

გრიგოლ-წმიდანი (ციხე, რომელიც აიღო ბაგრატ IV-მ) 19524.

გრუა, გურა, აგოუა (ციხე) 17319.

1. გუარამი, გურამი, გვარამი (მთავარი ქართლისა, კურაპალატი) 14324 26, 14314,29, 15327, 15527; გუარამი ვახტანგ გორგასლის შვილის, მირდატის, ძმისწულია 14316; გუარამის შვილია სტეფანოზი 1451; მას კეისარმა კურაპალატობა მისცა 14317; მას ემორჩილებიან «ნათესავნი დაჩისანი, ვახტანგის ძისანი» 14323; იგი ბერძენთა მორჩილებაშია 14422; გუარამმა დაიწყო ჯვარის ეკლესიის აგება 14424; მან განაახლა ტფილისის სიონის საფუძველი 14433; გუარამის გარდაცვალება 1451.

2. გუარამი, გურამი, გვარამი (გუარამ მამფალი, აშოტ კურაპალატის უმცროსი ძე) 16323, 16414,16, 16519; მისი ძმები არიან ადარნასე და ბაგრატი 16417; მისი ძეა ნასრა 16430, 1656; მისი ასული აფხაზთა მეფემ იოვანემ ცოლად შერთო თავის ძეს ადარნასეს 16428, 16517; გუარამის შემონახონება 1653; გუარამის გარდაცვალება 16511 («დამარხეს ოპიხას, მეორედ მისგან აღშენებულსა»).

3. გუარამი (გვარამ გოდერძის ძე, ბექის ციხის პატრონი) 1879 შენ.

1. გუარანდუხტი, გუარანდუხტი (არჩილ II-ს ძმისწული) 15421.

2. გუარანდუხტი (არჩილის II-ის ასული) 1562.

3. გუარანდუხტი (დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა) 17318,20, 17416; იგი იყო ასული გიორგი აფხაზთა მეფისა 17217, 17321; ქართლის აზნაურებმა შეიპყრეს იგი, მისი მეუღლე გურგენი და შვილი ბაგრატი 17312.

4. გუარანდუხტი (გიორგი I-ის ასული, ბაგრატ IV-ს და) 1828, 18922,25, 1908.

5. გუარანდუხტი (დედოფალი, დავით აღმაშენებლის მეუღლე) 21328 («გუარანდუხტ დედოფალი, შვილი ყვიჩაყთა უმთავრესისა, ათრაქა შარალანის ძისა»).

გუბრონი (წმ. გობრონი) 16627,29.

გულამაყრელნი 8015.

გულდაყუბა: გულდაყუბის საეპისკოპოსო 17727.

გუზან ტაოსკარელი 24028.

გუთის-ტევი 361.

გუთნი 4314; **გუთთა მეფე** 438,5,12.

გულგულა, გოლგოლა, გოლგოთა 220, 15525.

გულისტანი 21931 («გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა»).

გურა, გრუი, აგრუა (ციხე) 17319.

გურამი იხ. გუარამი.

1. **გურანდუხტი** იხ. გუარანდუხტი.

2. **გურანდუხტი, მირანდუხტი M, მიპრანდუხტი B** (ვახტანგ გორგასალის და) 9417.

გურგაკი, გაგიკი (გურგაკ შანშა, სოხეთა მეფე) 17633, 19220. იხ. გაგიკი.

გურგახლანი, გორგასალი 12130.31. იხ. ვახტანგ გორგასალი.

1. **გურგენი** (მეფეთა-მეფე, ბაგრატ II-ის ძე, ბაგრატ III-ის მამა) 17228, 1731,3, 1752,7,9,10; მისი მეუღლე გიორგი აფხაზთა მეფის ასული (გუარანდუხტი) 17217, 17312,21; მისი შვილი ბაგრატ III (III) გახარდა უშვილო დავით კურაპალატმა 17627; ქართლის ახნაურებმა შეიპყრეს გურგენი, ბაგრატი და გუარანდუხტი 17312, შემდეგ განაჯივინეს 17317; ურთიერთობა ბაგრატ II-სა და გურგენს შორის 1757,9,10; გურგენის გარდაცვალება 17610.

2. **გურგენი** (დიდი ერისთავ-ერისთავი): თავის სიძეს, აფხაზთა მეფის კონსტანტინეს ძეს, ბაგრატს, შეელოდა ძმასთან ბრძოლაში 16720,21; მისი დაა დინარ დედოფალი 1633; მისი დისწულია ჭერეთის მეფე იშხანიკი 1688.

3. **გურგენი, გურგან M** (კურაპალატი) 16430, 16520.

4. **გურგენ ბერი** (ბუარნაბუჯის ერისთავის ვაჟს მამა, ან სიმამრი) 18519.

გურგენის ზღუა, ზღუა გურგენისი 119, 33, 1010.

გურთა: ხახულია გურთა 187,15.

გურთა 15318; **გზა გურთისა** 15133; **სახლვარი გურთისა და საბერძნეთისა** 15427.

გურიელნი ახნაურნი 18616.

ღადანა, ლადანა, ლადანი (მეფე ადამის დედა, ფარსმან II ქველის მეუღლე) 344.

1. **დავითი** (კურაპალატი, ბაგრატ I კურაპალატის ძე) 1612, 1651; მისი ძაა აშოტი 1659; მისი შვილია ადარნასე 16520; დავითი მოკლა მისი მამის ძმისწულმა ნასრამ 1657.

2. **დავით დიდი კურაპალატი** (ძე ადარნასე კურაპალატისა, ტაოს მფლობელი) 17124; დავითი ტაოს, არტანის და ჯავახეთის მფლობელია 18027; ითანე მარუშის ძე წინადადებას აძლევს დავითს ილაშქროს ქართლის ასაღებად 17214; დავითის ლაშქრობა ქართლში 17220,24; დავითმა აიღო უფლის-ციხე და გადასცა ბაგრატს (მესამეს) 17224,26; დავითის ლაშქრობა ქართლის მზაკვარი დიდებულების წინააღმდეგ 17314; დავითი უშვილო იყო და ბაგრატი «გაეხარდა შვილად» 17227, 1735,29,31, 1747; დავითის წყალობით ბაგრატი «შთიყვანეს აფხაზეთს და დალოცეს მეფედ» 17327, 1741; უსინათლო მეფე თეოდოსი ბაგრატმა გაგზავნა ტაოში დავითთან 1749; დიდებულებმა ერთმანეთს გადაჰკიდეს ბაგრატი და დავითი 17434, 1753,6,16; ბაგრატის და დავითის შერიგება 17520; დავითის დახასიათება 17223; დავითმა ააშენა ხახულის ეკლესია 17233.

3. **დავით II აღმაშენებელი** (გიორგი II-ის ძე) 2001, 20482,34, 2054,12,16, 20622, 2131, 21715, 21822, 22216, 2244, 2373; დავითი გიორგი II-ის ძმართოდ

შობილი» ძეა 2051; დავითის შვილები—დემეტრე, თამარი და კატა 2372, 2129,11; დავითი—ლაშა გიორგის პაპის პაპა 2432; დავითის გაძლიერება 20615; დავითის საქმენი 20830, 2182, 2291,23; ბრძოლა ლიპარიტთან 20525,11, 2063; კახეთ-ჰერეთის შემოერთება 2062, 2084,27; ბრძოლა თურქებთან: დავითმა აიღო სამშვილდე და ძერნა 2102, 211, რუსთავი 2112, ციხე გიში 2121, ლორე და აგარანი 2122,29, შირვანის ქალაქი ყაბა (კაბალა) 2161, ტფილისი 2182, 23717; დავითის ლაშქრობა შირვანში 2190,11, 2202,4,11; დმანისის აღება 2203; სომხეთის ციხეების აღება 2207; კოლასა და ბასიანში ლაშქრობა 2203; ანისის აღება 22019, 221; მუღმივი ჯარის შექმნა და ყივჩაყთა გადმოყვანა 2134,29, 21421; ლალატი ყივჩაყთაგან 2342; რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მოწვევა 2071-4; სწავლულთა და მეცნიერთა კრების მოწვევა 2301; გელათის მონასტრის აგება 2093-34; დაერდომილთა თავშესაფარის, ქსენონის, აშენება 2103; დავითის სიყვარული წიგნებისადმი 2222, 2232,25, 22412,15,33, 2252; დავითის გარდაცვალება 2351,7-10; დავითის დახასიათება 20411-34, 225-226; დავით აღმაშენებელი და კონსტანტინე დიდი 2072; დავით აღმაშენებელი და ალექსანდრე მაკედონელი 21314, 2312; დავითი—მეორე ალექსანდრეა 21318, დავითი—ახალი ალექსანდრეა 21510.

4. დავით III (დემეტრეს ძე, დავით აღმაშენებლის შვილიშვილი) 23315,28.

5. დავით სოსლანი (თამარის ქმარი) 2421.

6. დავითი (კახთა ქორეპისკოპოზი, კვირიკე II-ის უმცრ. შვილი) 1703, 1761,14,15,20.

7. დავითი (წინასწარმეტყველი) 1232,25, 603, 753, 1092,11, 11718, 1542, 16118, 20431, 20820, 21310, 22215, 23510, 23510 (აგმგავსა ძირსა კეთილსა დავითიანსა), 24420.

8. დავითი (სომეხთა მეფე) 18411, 18723; მისი ძეა კახეთის მეფე გაგიკი 18429.

დალასანოსთა ციხე 17931.

დამასკო, დიმუშკი 2177, 24112.

დამოთელნი, დემოთელნი 2927.

დამოთი, დემოთი (დამოთისა ციხე) 310.

დანანა, დანა (კერპი) 1934 («ორნი კერპნი, აინინა და დანანა»).

დანიელი (წინასწარმეტყველი) 10811, 146 («წიგნი დანიელ»).

დარიაელო (=არაგვი) 133 («მდინარესა ზედა, რომელი განვლის დარიალანსა და ჩავლის ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა დარიაელო რტუიანა»).

დარიალანი, დარიალამი, დარალანი, დარიალა, დარიანი, დარიელი 932, 1632; დარაგუის-კარი, რომელ არს დარიალა 723; დარიალანის გზა 10321, 16020; დარიალანის კარი 982, 14321, 103 შენ. («შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩვენ დარიალისად უწოდთ»); დარიალანის ციხე 332, 1031 შენ. («აღაშენნა... გოდოლნი მალაღნი»), 214 («ციხენი დარიალისნი»). იხ. აგრეთვე ოვსეთისა კარნი.

დარიაელი, დარული (ერისთავი რანისა და მოვკანისა) 1422.

დარიაოზი (სპარსეთის მეფე) 23125.

დარიჯელელი (ტფილისის ციხე) 18628.

დარუბანდელნი, დარბანდელნი 9421, 2161, 2201; ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი 2204.

დარუბანდი, დარუბალი 421,2,3,5, 431,2; დარუბანდისა გზა 24418; დარუბანდისა ზღუა 232,33 («ზღუათაგან დარუბანდისათა»), 82; ზღუის-კარი დარუბანდი

710,22, 822 («ალაშენა ქალაქი ზღვის კარს და უწოდა სახელი დარუბანდი, რომელი ითარგმანების „დაკმა კარი“); კარი დარუბანდისა 9420, 14921 16331, 2031 («შეაბნა კარნი ქუიტკირითა, სახელად დარუბალ»); მეფენი დარუბანდისანი 12020.

დარუაკა (ციხე-ქალაქი) 13717.

დარჩილი, **დარჩი**, **დაჩი** (ვახტანგ გორგასალის ძე) 12011, 12527, 1263. იბ. 1. **დაჩი** დასავლეთისა ერისთავნი 3522.

დასტერი, **სტერი**, **სციერი** (ქალაქი) 10524.

დაშტი 2714 («ზექცეს და ჩატყუნეს დაშტი, ვიდრე ნახკევიანმდე»).

1. **დაჩი**, **დარჩი**, **დარჩილი** (ვახტანგ გორგასალის ძე, ქართლის მეფე) 12011, 12, 12527, 1263. 13331, 13611, 1376. 13918, 1409; მას ეწოდება «სპარსულად დარჩილ და ქართულად დაჩო» 12012, 12527; მისი ძმაა მირდატი 1402; მისი ძეა ბაკური 14028; ხუთი წლის იყო, მამამ რომ იგი ქართლის მეფედ გამოაცხადა 12528; იგი იზრდებოდა უჯარმაში 1264; დაჯდა მეფედ 1403; დაამთავრა ტფილისის ზღუდეთა შენება და ტფილისისკატახტო ქალაქად შექმნა 14012-18; მთეულეებში ქრისტიანობას ავრცელებს 14016; მას ემორჩილებოდნენ მისი ძმები 1408, 28; დაჩის გარდაცვალება 1402; შვილნი დაჩისნი 14086, 1418; ნათესავნი დაჩისნი 14320, 14613.

2. **დაჩი** (ივანეს ძე, კახეთის ქორეპისკოპოზი) 16228.

3. **დაჩი კორინთელი** (აბნაური) 1708.

4. **დაჩი სხუილოხეთი** (აბნაური) 1708.

დედა-ციხე 510, 23; «დედა-ციხე სამშვილდე» 127.

დევთა-სახლი: «ქაჯატუნი, რომელი ითარგმანების დევთა-სახლად» 2710.

1. **დემეტრე**, **დიმიტრი** (I, აფხაზთა მეფე, ლეონის ძე, გიორგისა და თეოდოსეს ძმა) 16420, 31, 22, 16513.

2. **დემეტრე** (II, აფხაზთა მეფე): იგი ლეონ II აფხაზთა მეფის ძმაა და გიორგი II აფხაზთა მეფის ძე 1714; მისი ბრძოლა ძმასთან თეოდოსესთან 1715, 19, 303, 1724, 4; მისი გარდაცვალება 1720.

3. **დემეტრე** I (ქართველთა მეფე, დავით აღმაშენებლის შვილი) 23512, 23726, 2382, 2393; მამამ შირვანს გაგზავნა სალაშქროდ 21210. 23322; აიღო ციხე ქელაძორი 21218, 23724; აღიკვეცა ბერად 23812; გარდაიცვალა ბელტის ციხეში 23810, 2393; დაასაფლავეს გელათში 2394; მისი დახასიათება 2386-11.

4. **დემეტრე** (ერისთავი კახეთისა, ვახტანგ გორგასალის დროს) 1192, 12531, 13712.

5. **დემეტრე** (სტეფანოზის ძმა) 14521 («აშენებდა ეკლესიასა ჯუჯარისა პატროსნისასა»).

6. **დემეტრე კლარჯი** (ძე სუმბატისი) 1831.

7. **დემეტრე** (ქართველთა მეფის გიორგი I-ის ძე, ბაგრატ IV-ის ნახევარ-ძმა) 1824; დემეტრე გიორგის შვილია მეორე ცოლთან, ოცხს მეფის ასულთან 1831-13; მას იყენებენ ლიპარიტი და სხვებიც ბაგრატ IV-სთან ბრძოლაში 1822, 1864, 18716, 18; მისი გარდაცვალება 1881.

8. **დემეტრე** (დავითის ძე, ქართველთა მეფის დემეტრე I-ის შვილიშვილი) 23522, 23. **დემოთელნი**, **დამოთელნი** 2927.

1. **დემოთი**, **დამოთი** 310 («ციხე დემოთისა»).

2. **დემოთი**, **დომთა** 2910 («ადგილსა, რომელსა ჰქუიან დომთა»).

დეროკი (მეფე შინა-ქართლს) 3112.

დეაღეთი: გზა დეაღეთისა 3411, 4222, 16317.

დვინელი 1882; სომეხი დვინელი 472.

დვინი, დვინი, დვანი (ქალაქი) 5027 («დვინი, საყოფელი სომეხთ მეფეთა»); 1661, 1672, 18819, 2412; დვინის ამირა 1912.

დიანარი იხ. დინარი.

დიდგორნი 1942, 21713.

დიდოეთი 1980.

დიდონი: დურძუნი და დიდონი 2720, 4133, 14317.

დიფანი იხ. დვინი.

დიმიტრი იხ. დემეტრე.

დიშუშკი (დამასკო) 24112.

დიშნი (ციხე) 1720.

1. დინარი, მდინარი (პერეთის დედოფალი, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის და) 1684.

2. დინარი, დინარი (პერეთის დედოფალი) 17622.

დილაი, დილაში 12113, 20618; 151 («ველსა დილოზისასა»), 18622 («დილის ველსა»).

დილი 1754, 1768, 1901.

დიმანელი 21631 («ვაჰარნი განძელ-ტიფილელ-დმანელნი»).

დიმანისი 19521; ბულა თურქმა დმანისში ჯადმოიყვანა ოვსნი 16333; დავით აღმაშენებელმა აიღო ქალაქი დმანისი 2201; დმანისის ამირა 1992.

დიშთა, დეშთი 2916. შდ. დეშთი.

დიშაური გაბრიელი (კახეთის კორეპისკოპოსი) 1646; მისი გარდაცვალება 1651.

დიშაური სამოკლი, დიონანონი სამოელი (კახეთის კორეპისკოპოსი, ძმა გაბრიელ დიშაურისა) 16221, 1646.

დიორდოელი, დურდულელი (ოვსთა მეფე, ბორენა დედოფლის ძმა) 18621, 1967.11.

დიორდოევი (ხვარანის სულტანი) 18631.

დიურბეზი (სადაყის ძე, არაბეთის მეფე) 2176.

დიურდულელი იხ. დორდოელი.

დიურძუკეთი, ურძუკეთი 731, 1915, 10, 21, 27, 2012, 19, 30.

დიურძუკი, დურძოკი, ურძუკი (ძე ტირეთისი, მამათმთავარი) 73, 22.

დიურძუკნი, ურძუკნი, დურძუკუნი, ურძუკუნი, დრკუნი 1915 შნ., 1925, 2011, 20, 22, 23, 2729, 4133, 14327.

დიურდოევი, დორდოევი (ხვარანის სულტანი) 18631.

ქბარაღნი 553, 7428; იოსიპოს ებრაელი (ფლავიოსი) 21810; მოსამხოს ებრაელი 22316.

ებრაული ენა 1121, 547, 587.

ეგვიპტე იხ. ეგვიპტე.

ეგრიხი, ეგრი 519, 721, 1613, 1822, 1910, 2322, 2523, 4120, 4433, 8630, 9419, 14012, 14912, 21; 15228, 15318, 1604, 16120; ეგრიხი-ქალაქი 228 («ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ეგრიხი»); შიდა-ეგრიხი 1261; ეგრიხის საზღვრები 224, 1713 («მოეცა ქუჯის ქუეყანა ეგრიხის წყალსა და რიონს შუა, ზღვიდგან მოამდე, რომელსა შინა არს ეგრიხი და სუანეთი»); ქუეყანა ეგრიხა, ეგრიხისა 1492, 28; ქალაქნი და სიძაგრუხი ქუეყანისა ეგრიხისანი და... ციხე გოჯი 14920-27; ეგრიხისა ქალაქნი 1508; ეგრიხისა ერისთავნი 3522, 30; ეგრიხის ერისთავი ქუჯი 1731; ანდრია მოცი-

ქული და სიმონ კანანელი მოვიდნენ ეგრისში 2614; არჩილ II სტეფანოზის ძემ ააშენა ეგრისში ციხენი და ქალაქნი 1542^გ; ეგრისში გაოდაი-ცვალა და დამარბულია არჩილის მამა სტეფანოზი 1504 იხ. აგრეთვე ეგური.

ეგრის-წყალი, ეგრისის-წყალი 1712, 2612, 4420, 9421, 26, 11922, 13322, 14121.

ეგროსი (მამათმთავარი) 122, 227, 41.

ეგუპტე, ეგვიპტე 1322, 2312^გ, 2442^გ.

ეგური (ეგრისი) 1712 (ამეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს ზედათ).

ევლავიოზი, ევლათი, ელათი (ქართლის კათალიკოზი) 1412^გ.

ევმანოელი (ბიბლ.) 571.

ეგროპი (ეგროპა) 2312^გ.

ეგფრათი 1072^გ.

ეზენკაელი (ერზინკიელი) 2411^გ.

ეზრა არჩელი, ეზრა ანჩელი (აზნაური) 1832^გ.

ეთამ ისრაიტიელი (ბიბლ.) 22510.

ელიცო (ქალაქი) 176, 1052^გ, 18412.

ეკრანთა 19321.

ეკტონი, ეკეტორი (ჰექტორი, ტროელი გმირი) 21812.

ელათი, ევლათი, ევლავიოზი (ქართლის კათალიკოზი) 1412^გ.

ელამნი 1242^გ.

ელარბინი, ელარშინი (დაბა) 522^გ.

1. ელენე (დედოფალი. ვანტანგ გორგასალის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) 1352^გ, 1352^გ.

2. ელენე (დედოფალი, ბაგრატ IV-ის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) 1832^გ, გარდაიცვალა ქუთაისში 1832^გ.

3. ელენე (საბურძნეთის დედოფალი, კონსტანტინე დიდის დედა) 496, 11; 622^გ. 721^გ, 27, 732^გ.

ელენნი 2231^გ. იხ. აგრეთვე ელინნი.

1. ელია (წინასწარმეტყველი) 6611, 2272^გ.

2. ელია მღვდელი 622^გ.

3. ელია (ქართლის ეპისკოპოზი) 8710, 10.

ელიაზარი (ბიბლ.) 2082^გ.

ელიანზი, ევლანგი, ვითანგი 18231.

ელინნი, ელენნი 21310, 22310.

ელიოზ მცხეთელი (მამის მამა აბიათარ მღვდელისა) 267, 9, 6015, 19, 24, 27, 615, 15, 732^გ.

ელლაზი (ძე არდულისი, სულტნის სპასალარი) 2176.

ერაკლე (ევისარი) 1471, 6, 10, 34, 1486, 7, 8, 11, 13, 1497, 1501^გ, 1586; ერაკლემ ზოცლა ფოკა და თეითონ გამეფდა 1452^გ; ერაკლეს პირველი ლაშქრობა ქართლში 1453^გ, 1464, 6, 7, 11, 12, 20, 21; დაიპყრა ტფილისი 1461, 12; ერაკლე ევისარი და სტეფანოზი 14531, 1462, 3; ერაკლეს მეორე ლაშქრობა ქართლში 1482^გ; არჩილ II სტეფანოზის ძე მცირეწლოვანი იყო, როდესაც ერაკლემ ქართლში ილაშქრა 1563^გ.

ერანი 242^გ («ერანის ქუეყანა»),

ერეთი (ჰერეთი) 2611, 402^გ, 4120, 12, 422^გ, 443^გ, 821^გ, 836^გ, 1253^გ, 1552^გ, 1612^გ. 1621^გ, 167^გ, 168^გ, 1762^გ, 1916, 19217, 2036, 2084, 27. იხ. აგრეთვე ჰერეთი.

ერზინკიელი, ეზენკიელი 2411^გ.

ერნი (ჰერნი) 18424. იხ. ჰერნი.

ერტოხი (ერწუხი) 2084.

ერუშეთი (ადგილი) 7410, 1475; ერუშეთისა ეკლესია 8510; ერუშეთის საეპისკოპო-
პოზო 13528 (ვახტანგ გორგასალმა «დასუა ერთი ეპისკოპოზად კლარჯეთს
ეკლესიასა ახიხისა: ერთი არტანს, ერუშეთს»).

ერწო 19427, 1954.

ერწო-თიანელი: მათ შორის ქრისტიანობის გავრცელება 8021.

ერწუხი, ერტოხი 2084.

ესაია (წინასწარმეტყველი) 10917, 11084, 20326.

ეფესო 494

ეშმი, ეშიმი (ხალიფა ჰიშამი, ძე აბდალ-მელიქისა) 14914.

3 აქძორი 1665.

ვალანგი, ვითანგი, ვლიანბი 18281.

ვალეთი, ველათი, ველავიოზი (ქართლის კათალიკოზი) 14114.

ვანანდი 2783; ვანანდისა სიმაგრენი 19916; ციხენი ვანანდისნი 24122.

ვარაზ-ბაკურ გამრეკელი (ერისთავი) 19184.

ვარაზ-ბაკური. ვარზა-ბაკური, ვარაზ-ბაქარი, ვარზა-ბაქარი (ბარზაბოდის ძე,
საგდულტ დედოფლის ძმა, ვახტანგ გორგასალის ბიძა, ერისთავი რანისა)
9328, 980, 15, 1048, 24, 11529; მისი სიკვდილი 1168, 17, 11816.

ვარაზ-ბაქარი, ვარზა-ბაქარი (მირდატის ძე, ქართლის მეფე) 8528, 867, 17, 23;
ვარაზ-ბაქარის შვილები 874, 14, 24; ვარაზ-ბაქარი ურწმუნო კაცი იყო 5533,
862; მას გადაუდგენ კლარჯნი და ბერძნებს მიემზრნენ 8627, 29 9431, 32;
ვარაზ-ბაქარის გარდაცვალება 8633; მის შემდეგ მეფედ დაჯდა მისი სი-
მამრი თერდატი 872.

ვარაზ-მირი (ვახტანგ გორგასალის მამამძუძის ძმა) 11518.

ვარანგნი, ვარგნი 18725, 27, 31.

ვარან ზოსროთანგი, ვარანზუსროთაგანი (ვახტანგ გორგასალის სახელი სპარს-
სულად) 9212, 10418.

ვარგნი იხ. ვარანგნი.

1. ვარდანი (მთავარი, შუშანიკის მამა) 14132.

2. ვარდანი (სვანთა ერისთავი) 1982, 5, 10.

ვარზა-ბაკური, ვარზა-ბაქარი იხ. ვარაზ-ბაკური, ვარაზ-ბაქარი.

ვარზაბუდი იხ. ბარზაბუდი.

ვარზაქარი (ციხე) 1929 შენ.

ვარზმანი, ვარაზმანი (ქართლის ერისთავი) 15333; ვარზმანი იყო ნათესავი სპარს-
თა ერისთავისა ბარდაველისა 15334.

ვარჯანის ძე სტეფანოზი (პანკისის ერისთავი) 18518.

ვახტენი (რანის ერისთავი, შუშანიკის ქმარი) 14131, 32, 1425, 6; მინ მოკლა შუშა-
ნიკი 1428; ბაკურ მეფემ ილაშქრა ვახტენის წინააღმდეგ 14211, 13, 51.

ვაშთაშიში, ვაშტაშაბი (სპარსთა მეფე, სპანდიარტ-რეალის მამა) 116.

1. ვაჩე (რეე მართლის ძე, ქართლის მეფე) 3620, 22.

2. ვაჩე კარიჭის ძე (ტაოელი აზნაური) 18215.

3. ვაჩე, ვაჯე (გურგენ ბერის ძე თუ სიძე; ხვარაზმუჯის ერისთავი) 18518.

1. ვახტანგ გორგასალი, ვახტანგ გურგასალი, (მირდატის ძე) 892, 9134, 9414,
9515, 34, 10417, 1055, 10, 28, 10828, 11117, 28, 31, 1125, 10, 11, 1147, 12, 15, 16, 17, 11530.

1174,16, 119ჰ, 12611,15,18,19,26,28,29,30,32, 12713,14,21, 15321,23,26,28,30, 1349, 13511,21,22, 1363,14,20,21, 13710, 13827, 1405,10,16, 14123, 15012,18,21,23, 15224, 15331, 1541, 15511; მისი სახელი 9212 («ვარან ხოსროთანგი»), 12123,31 («გურგასლან»); მას ეწოდება «დიდი მეფე ვახტანგ გორგასანი» 15815, 17318; ვახტანგის დაბადება 9213,21; იგი შვიდი წლისა დარჩა, მირდატი რომ გარდაიცვალა 9230; მისი დედა საგდუნტი 9210; მისი დები 9417, 9824, 12525, 13615; მისი ცოლი ბაღენდუნტი 10414, 12010; მისი მეორე ცოლი, ბერძენთა მეფის ასული 12012, 13325, 13519; მისი შვილები 1208, 12528, 1360, 1404,18,20,30, 1416,7, 14234, 14314,20,21, 14618, 1558, 1619, 1621; ვახტანგის მამამძღვე საურმაგ სპასპეტი 9221, 9329; მისი მასწავლებელი მიქაელ ეპისკოპოზი 958; ვახტანგის პირველი ცოლის მამამძღვე წმ. რაქედნი 1363,4; ვახტანგის ლაშქრობა ოცნეთში 988,12,15,25,30,33, 9918,16,21,24,31,32, 1003 4,5,15,17,21,26,33, 1016,11,27,28, 1021,2,3,5,16,21, 10311, 1043; ლაშქრობა პაქანიგეთსა და ჯიქეთში 1036; ლაშქრობა საბურძნეთზე 10422, 10514,23, 11420,33, 11521,23,25,28, 1161,4,8,14, 11722,31, 1181,9,13,16,18, 11912,24, 1203,7; ბრძოლა სპარსელებთან და ურთიერთობა ვახტანგსა და სპარსთა მეფეს შორის 12020,21, 1218,8,10,24,34, 1221,7,13,14,26,27,31, 1231,2,6,8,12,14,19,22,28,24, 1254,8,21,23 1273; ლაშქრობა სინდეთში 12735, 1281,10,16,18,26,29,30, 1291, 13013, 1323,11,18, 16,23,25,27,32,34, 1333,5,6; ვახტანგი და ხუასრო მეფე 13716,19, 1387,8,11,13 20,21,31; ვახტანგმა ააშენა მცხეთაში სვეტიცხოველი 13523; ააშენა ნინოწმინდის ეკლესია 13530; ტფილისის აშენება 13628, 14013; ვახტანგის დაჭრა ომში და გარდაცვალება 13819,24,27, 1391,6,34, 1401 («ბაღელა მტერთას საკათალიკოზოსა სუეტსა თანა»); ვახტანგის დახასიათება 10426; მისი ცხოვრების აღწერა 15930.

2. ვახტანგი (დავით აღმაშენებლის ძე) 21420.

ვეფინი (ციხე) 167ჰ, 20311,13; ვეფინის ერისთავი 19222.

ვენახიანე (რომის კეისარი) 273 («სპასიანოს»), 10918 («სპასიანოს»), 21816 შენ.

ვითანგი, ვალანგი, ელიანბი 18231.

ვისტი, ვესტი (ანისის ვესტი ანუ ვესტიტორი *Κεζαυπέρος*) 1868.

ზაბილონი, ზაბულონი, საბილონი (კაბადღუკელი, წმინდა ნინოს მამა) 4516,23,25,30,34,35, 4615,19, 478,4,7,18, 7932.

ზაგა (ბრანჯთა საერისთაო) 4626.

ზადა (ბრანჯთა საერისთაო) 4626.

1. ზადენი (მთა) 218, 6932.

2. ზადენი (ციხე) 217.

3. ზადენი (კერპი; ღმერთი) 217, 5224, 656,15 («ღმერთნი ქართლისანი არმაზ და ზადენა»).

ზავანეთი (ჯავანეთი) 223. იხ. ჯავანეთი.

1. ზანავი, ზავნი (ციხე) 127 («სარკინე და ციხე დიდი ზავნი, უბანი ჭურათაჲ»).

2. ზანავი (წყარო) 1031.

ზარენი, ზარენა (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 3018,20,22,24.

ზარმა (ბრანჯთა საერისთაო) 4626.

1. ზაქარია ასპანის ძე; მან შეიპყრა გუზან ტაოსკარელი 24030.

2. ზაქარია მხარგრძელი (ივანე ათაბაგის ძმა) 2414 («ზაქარია მანდატურთ-უბუ-

(ცემან და სპასალარმან), 24326 (ჩუქარია მანდატურთ-უხუცესი და ამირსპასალარი).

3. ზაქარია ბარუქის ძე (ბიბლ.) 10916.

ზაქე (ბიბლ., ლუკა 19,2) 2284.

ზედაზადენი (ციხე) 20622.

ზედაზადნელი ოიანე (ეგანმანათლებელი ქართლისა) 14116.

ზემია ქუეყანა 18527 (ამოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამოვიდეს ქართლს), შდ. ზენა სოფელი.

ზენა არტანი 23720.

ზენა სოფელი 614 («ქუეყანასა ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა ქართლი»), 15322 («ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი»).

ზირაქი (ბულა თურქის სპასალარი) 16314.

ზიჯა (ბრანჯთა სეერისთა) 4626.

ზოია (კონსტანტინე VIII-ის ასული, კეისარ რომანოზ III-ის მეუღლე) 18314.

ზორაკერტი, ძორაკერტი 1772.

ზორაკერტელი, ზოლოკერტელი 18420.

ზუიადი (ერისთავთა ჟოისთავი) 17825, 1805.

ზღვის ყურისა ქუეყანა (გგრისის სამფლობელო) 224.

ჭერნი (ჭერნი) 18424 შენ., 22026 შენ. იხ. ჰერნი.

თაბორი, თაბორა (ქართლის კათალიკოზი) 14719, 14929.

2. თაბორი, მთაბორი (ტფილისის ციხე) 18628.

თაფუჩაჯი (ქართლის კათალიკოზი) 14028.

თაყურე 15518; ერისთავი თაყურისა 1262; გზა თაყურისა 3529.

1. თამარი (დავით აღმაშენებლის ასული, შირვანის დედოფალი) 21211, 23819; იგი თიღის მაშენებელია 23220.

2. თამარი (დიდი, მეფეთა-მეფე) 24013—24222, 24328; მისი ქმარი დავითი 24211; მისი შვილები 24221, 2431; თამარის გარდაცვალება 24220, 2432; დამარხეს გელათს 24224; თამარის დახასიათება 24014—27.

თარასნი 22013 («ქურდნი, ლეკნი და თარასნი»).

თარბი იხ. თარში.

თარგამოსი, თარგმოსი, თარგმოსი (მამათმთავარი, ძე თარშისი) 18,9,12,29, 229, 33,31, 417,25; ნათესავი თარგამოსისი 321, 417, 615.

თარგამოსიანნი, თარგამოხანნი, 320, 41,3, 76,17,18,25, 925,26; ნათესავნი თარგამოსიანნი 79,10; 922.

თარში, თარბი (მამათმთავარი, თარგამოსის მამა) 18.

თარჯან ხაზარი (გოლიათი) 9911,18,27,22, 1002,18,32, 1016,12.

თედლორე (დისწული გიორგი მწიგნობართ-უხუცესისა და ჰყონდიდელისა) 21016,17. თედლოხი, თეოდოსი იხ. თეოდოსი.

თელავი 19512.

1. თეოდოსი I (აფხაზთა მეფე, ლეონის ძე): უშველა აშოტ კურაპალატს კახეთის მთავართან, გრიგოლთან, ბრძოლაში 10212; შეებრძოლა ბულა თურქს 16312,16; მისი ძმა გიორგი, აფხაზთა მეფე 16419.

2. თეოდოსი (თედოსი) II, მწუხარე (აფხაზთა მეფე, გიორგი II აფხაზთა მეფის შვილი): იგი საბერძენეთში იზრდებოდა 1716,9,12; თეოდოსის ურთიერთობა

ძმასთან, მეფე დემეტრესთან 1717.16,22,26,33,35, 1723; თეოდოს-ს დაბრმა-
ვება 1725; თეოდოსის გამეფება 1721, 1732; მისი დისწულია ბაგოატ
მესამე 1748.

თერდატი 873, 10518. იხ. თრდატი.

თერისა ზღვა 120.

თიანეთი 9830, 17614 შენ., 19521.

თიღა 17413, 23820 («თამარ, თიღისა აღმაშენებელი»).

თმოგუელი ფარხმანი 18531.

თმოგუი 16624, 19810; დაიქცა მიწისძვრის დროს 20420.

თმონდი (ბრანჯთა საერისთაო) 4626.

თთლობელის ძე ისაკი, ტოლობელის ძე ისაკი (აზნაური მესხი) 1956,9.

თარელი შალვა 2444 («აიღო კეროლი შალვა თორელმან»).

თორი 19112.

თოფორი (სინდეთის ქალაქი) 13310.

1. **თრდატი, თერდატი, თარდატი** (ქართლის მეფე, რვეის ძე, ვარაზ-ბაქარის
სიმამრი), 8520, 8724; მისი გამეფება 873,6; მისი გარდაცვალება 8712.

2. **თრდატი** (ვარაზ-ბაქარის ძე, არჩილ I-ის მამა) 8532, 8913.

3. **თრდატი, თერდატი** (სომეხთა მეფე, არშაკუნიანი, კოსარო მეფის ძე) 4420,
5032, 51233, 56182, 10518, 10624, 11310; იხრდებოდა საბერძნეთში 438;
ებრძოდა გუთებს 4313; ბრძოლა თრდატსა და მირიანს ზორის 4321,22,24,25,27,
441; თრდატის ასული სალომე შეირთო მირიანის ძემ, რევა 4425,26, 4513,
830, 8420, 9826.

4. **თრდატი** (სომხეთის ერისთავი, დიდი თრდატის ნათესავი) 10518.

თრიალეთი 2420, 3032, 35320, 16414, 17315, 17512, 17612,13, 17917,18, 18219, 20516,

21112, 21713, 22011; ლიპარიტმა დაიპყრა «ქუეყანანი თრიალეთისანი» 16423;

თრიალეთს ფლობდა რატი, კლდე-კართა ერისთავი 17430; თრიალეთში

ბრძოლაა გიორგი I-სა და ბასილ კეისარს შორის 17931; თრიალეთში

გარდაიცვალა გიორგი მეფე 1824; აქ მოჭვარეს ბაგრატ IV-ს შეპყრობილი

ლიპარიტი 19018; თრიალეთი მოაოხრა სულტანმა აღფარსლანმა 1919,13;

თრიალეთს ფლობდა გიორგი ჭყონდიდელის დისწული თევდორე 21015.

თურქეთი 939.

თურქმანნი 21524, 2168,9,30, 22010.

თურქმნობა (=თურქმანნი) 2177.

თურქნი, თურქუნი 910, 106,9,14,15,21, 1111,13, 2223, 1897, 19916, 21017, 21225,

2241,3,15, 2318, 23425; დიდნი თურქნი 20023, 21128, 2245; თურქთა მეფე

14332, 19714; ბულა თურქი 1637; თურქი ბერი, სულტან აღფარსლანის

მკვლელი 19712,15,16; თურქებმა პაქანიგნი და ჯიქნი აოტეს 1034; თურქები

სპარსეთში 1434; ბარამ ჩუბინის ბრძოლა თურქებთან 14384, 1443; ერაქ-

ლე კეისარმა დასაუფლოთიდან თურქები მოიყვანა სპარსეთის წინააღმდეგ

საბრძოლველად 14520; სულტნის თურქები გამოჩნდნენ არტანუი 18821,28,

განძაში 18831, 1892,3; აღფარსლანის თურქები აოხრებენ საქართველოს

19123; თურქთა გაძლიერება მალიქ-შას სულტნობაში (გიორგი II-ისა

და დავით აღმაშენებლის დროს) 20015,18, 2016; ამ დროს საქართველო

აივსო თურქებით 20115,18,28, 20228, 21014,25; თურქთა შემოსევა მტკვრის

პირას 21614,28,28; გიორგი II-მ მისცა თურქებს სუჯუთი, იორის პირი და

კუხეთი 20314; ქართველებმა წაართვეს თურქებს სამშვილდე 21022, 21114,

18. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

რუსთავი 21123,25, ლორე 21228, ტფილისი 21828; ანისი 22019, 23919; ჯავახეთში თურქებმა მოჰკლეს ბეშქენ ჯაყელი 21224.

თურქობა 2115,9, 20121 («ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა»).

თუშეთი 8023

თუშნი 15512 («ფრისთაობდა თუშთა და ხუნძთა ზედა... აბუხუსრო»).

თუხარისი, თუხარასი (ციხე-ქალაქი) 720, 124,14, 8623, 11422, 11914,28; თუხარისი ააშენა ოძრზოსმა 66; თუხარისის ეკლესია ააშენა მარდატ მეფემ 856; ბეშქენ ჯაყელი იყო თუხარისის ერისთავი 18522.

თხოთა 773; მთა თხოთისა 6714, 7633.

●იაი, იაი, აი, ალი (ამირა ჯაფარის მამა) 1669, 1851.

1. იაკობი (ქართლის ეპისკოპოსი) 8122, 8516,28.

2. იაკობი 879. იხ. იობი.

იამანეთი, იმანეთი 14722.

იარაგანდო, არუანდი (დიდი მეფე სომხითისა, მეფე სომეხთა) 2712,22; მისი ძმა არტაშანი 2724.

იარდოხი (ახონის მამა) 1229

იარედი (აფრიდონის ძე) 831,91.

იასი (თურქთა დიდი ამირა) 2015.

იაფეთი (მამათმთავარი, ბიბლ.) 19.

იამია შუაბის ძე, იალი ბოაბის ძე, ალი შუაბის ძე, ალშუბის ძე (ტფილისის ამირა) 1629,22.

იერემია (წინასწარმეტყველი) 20210.

იერუსალემელნი, იელუსალემელნი 4925.

იერუსალემი, იელუსალემი (A), იერუსალიმი 261, 4520, 4624, 4718,80, 6180,81, 7422, 7922, 12 418,19, 12617, 13022, 1381, 22622; ვანტანგ გორგასალი დედიოთა და დით გაემგზავრა იერუსალემს 12620; თამარ მეფემ იერუსალემში, მთაწმიდასა და შავ მთაზე ააშენა ეკლესიები 24018; დავით აღმაშენებელმა გელათი გადააქცია «ალმოსავალისა მეორედ იელუსალიმად» 20921; იერუსალემი დაიპყრეს და მოაოზრეს: ნაბუქოდონოსორმა 1022, სპარსელებმა 2522,20,22, 601,6, ვესპასიანე კეისარმა 274, ქასრე მეფემ 14518, ფრანგებმა 20612.

იესო, იესო ქრისტე 2520, 277, 3612, 4819, 539,22, 5522, 5812, 591,20,22, 6024, 726, 7422,24, 751, 902, 9112, 1112, 13022, 1476, 20414, 22622. იხ. აგრეთვე ქრისტე-ფანე იხ. იოანე.

ივბიმიანოხი (ბერძენთა მეფე 'Ιοβιανός) 10614,17,19, 10922,22,22,22,22, 1159,21, 12412; არჩილ II-მ მოიყვანა ცოლი, ნათესავი ივბიმიანოს მეფისა, სახელით მარიამი 8912.

ივლიანე, ივლიანე უკეთური (ბერძენთა მეფე იულიანე განდკომილი) 10612, 10922,22,22,22.

იზიდის ძე ხალიდი (სარკინოხი) 16212. იხ. ხალიდი იზიდის ძე.

იორუჯანი, ითარუჯანი, ითირუჯი (ქალდეველთა ღმერთი) 5612 («ქალდეველთა ღმერთი ითირუჯ და ჩუენი ესე ღმერთი არმაზ მტერ არიან»), 6522 («ესე არმაზ ქართველთა და ქალდეველთა ღმერთი ითარუჯან ყოვლადვე მტერ არიან»).

- **ადლელუზი**, ილღუზი (სპარსთა სარდალი) 239ჰს.
• **აღმაანი**, იმილმიანი იხ. ბაქრამ-ლამიანი.
• **ანდპარანნი** (გეოგრ.) 120ჰს.
• **ანდოეთი** 107ჰს, 12719,23,24,1501ს.
• **ანდონი**, ჰინდონი 9017, 124ჰს, 127ჰ, 1331; ინდოთა მეფე 42ჰ, 127ჰ; პიროს ინდო 2312ჰ.
• **ანდოური**, შინდური: ინდოურად მხრანველნი 107ჰს.
1. **ოთანე**, იოვანე (არჩილ II-ის ძე) 156ჰ, 160ჰ; მისი გარდაცვალება 161ჰს.
2. **ოთანე**, იოვანე (აფხაზთა მეფე) 1642ჰ,27; მისი შვილი ადარნასე მეფე 1651ს.
3. **ოთანე**, ივანე (მთავარი შველიანი) 1642ჰ.
4. **ოთანე**, იოვანე (ეპისკოპოზი; ქართლის პირველი ეპისკოპოზი, წარმოგზავნილი კონსტანტინე კისრის მიერ) 7224,29, 7326, 745, 7521, 8013,34; მისი გარდაცვალება 821; მის შემდეგ ეპისკოპოზად დაჯდა იაკობ მღვდელი 813ჰ.
5. **ოთანე**, იოვანე (ქართლის კათალიკოზი ადარნასე ბაკურის ძის დროს) 1471ს.
6. **ოთანე**, იოვანე (ქართლის კათალიკოზი დავით აღმაშენებლის დროს) 2301.
7. **ოთანე**, იოვანე (მოძღვარი დავით აღმაშენებლისა) 2271ს.
8. **ოთანე**, იოვანე (ნათლისმცემელი? 942ჰ («არა კეთილად ვიყაროთ სჯული ქრისტესი და წესი იოვანეს მცნებისა»)).
9. **ოთანე** აბაზას ძე, ივანე აბაზას ძე 18410,18.
• **10. თთანე** აბულეთის ძე, ივანე აბულეთის ძე 2596.
• **11. თთანე** აბუსერი, იოვანე-ერისთავი აბუსერი (არტანუჯის ერისთავი) 1436.
• **12. თთანე** არშის ძე, ივანე არსის ძე 16921,24.
• **13. თთანე** ბანელი, იოვანე ბანელი ხარტულარი 182ჰს.
• **14. თთანე** გოდერძი (?), ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი, ერისთავი გოდერძი 18681 შენ.
• **15. თთანე** დადიანი, ივანე დადიანი 187ს.
• **16. თთანე** დეკანოზი (აღმწერელი-ისტორიკოსი) 156ს შენ.
• **17. თთანე** ერისთავი, იოვანე ერისთავი 187ჰ, 19410.
• **18. თთანე** ზედაზნელი, იოვანე ზედაზანელი («ჯანმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისა») 1411ს.
• **19. თთანე** ლიპარიტის ძე, ივანე ლიპარიტის ძე (ლიპარიტ ერისთავის ძე) 18828,30; ივანე მძველად დარჩა ბაგრატ IV-ს 1871ს; ივანე შეიპყრეს დიდებულებმა 1904,6,14,20; ბაგრატმა შეირიგა 1902ს,25,29; ივანე წავიდა საბერძენეთს 1902ჰ; ბაგრატ მეფემ ივანე მოციქულად გაუგზავნა სულტანს 1931ს; ივანე ებრძვის ფადლონს 19410; გიორგი II-ის გამეფებისას ივანემ და სხვა დიდებულებმა «აშალეს ქუეყანა» 1932ჰ; გიორგიმ შეირიგა ივანე 1938,11; ივანე კვლავ გადაუდგა გიორგი მეფეს 19814,17,21,22,24,27; მალიქ-შამ დაატყვევა ივანე 200ჰ; ივანეს შვილია ლიპარიტი 1988,26.
• **20. თთანე** მარუზის ძე (ივანე, ქართლის ერისთავი) 1721ს,19,25, 17326.
• **21. თთანე** მხარგრძელი (ივანე ათაბაგი, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა), 241ს, 24327, 245ს.
• **22. თთანე** ორბელი, ივანე ორბელი 210ჰს.
• **23. თთანე** ხვილოხელი, ივანე სხუილოსელი 170ს.
• **24. თთანე** ქობულის ძე, ივანე ქობულის ძე (კახთა ქორეპისკოპოზის დ:ჩის მამა) 162ჰს.
• **თთანელი**, იობანელი (დეგტალარი,პატრიარქი, წმ. ნინოს ბიძა) 451ს,21, 5517.

1. იობი (ქართლის ეპისკოპოსი) 852 წ. შენ. (A: «დაჯდა იოსებ სომეხი, ნერსეს კათალიკოსისა დიაკონი»), 879 წ. შენ. (A: «იაკობ ეპისკოპოსი»).

2. იობი (ბიბლ.) 1372.

იონა (ქართლის ეპისკოპოსი არჩილ I-ის დროს) 912.

იონნი: იონთა სოფელი 512.

იორღანე (მდინარე) 472.

იორი 226, 13716, 18, 14322, 20619; «ქუყყანა იორის პირი» 20313; იორისპირანი 21027. იხ. აგრეთვე მცირე ალაზანი.

იოსებ სომეხი იხ. 1. იობი.

იოსაბოს ებრაელი (იოსებ ფლავიოსი, ისტორიკოსი) 21810.

იპაჯაჯი (ლექთა მეფე) 1169.

ისაკ თოლობგელის ძე, ისაკ ტოლობგელის ძე (ანაური მესტი) 1956, 6.

ისანი, ისნი 18629 წ. იხ. ისნი.

ისე შეიხის ძე, ისე შეიხის ძე (ტფილისის ამირა) 1643, 6.

ისმაელი (სარკინოხთა მამათმთავარი) 14731 («მომად, ნათესავი ისმაელისია»).

ისმაელის ძე საჰაკი (ტფილისის ამირა) 16229. იხ. საჰაკი.

ისმაიტელი 22529.

ისნელნი 18629.

ისნი, ისანი 18629; ისნის ველი 18630, 1372, 1946.

ისრაელი 915, 17; ერთი ისრაელი 5319, 20734; ნიაფორა ისრაელი 588; მეფე ისრაელისა 11033.

ისრაიტელი 10919, 1111; ეთამ ისრაიტელი 22511.

იტალია 2312.

იუდა 13421.

იულოთოველი არსენი (ქართველი მეცნიერი) 2302.

იშხანიკი (პერეთის მეფე, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის დისწული) 1685, 6.

იწრანი (მყინვარნი, თრიალეთში) 1825.

იჯინტონი: რმისტორმან იჯინტონის წიგნი 14818.

ქაბადუკელი 4514 (წმიდა იგი კაბადუკელია, გიორგი), 4523 («ქაბუკო კაბადუკელი ზაბილონ», ნინოს მამა).

კაბადუკია (ქალაქი) 4515.

კაბალა, ყაბალა, ყაბა (შირვანის ქალაქი) 2161 წ. შენ.

კაბარზიანი, ბარზიანი, ბარაზიანი 7319 წ. შენ.

კავატი, კაცია (ოვსი) 4230.

კავასი, კავასანი, კავასიოსი (მამათმთავარი) 124, 31, 44 (კავასანი), 79 (კავასიოსი), 729, 82; შეილნი კავასისნი 78, 88; ნათესავნი კავასისნი 1925.

კავასია, კავასი, კავასიანი (მთა) 120, 211, 81, 82, 521, 711, 2*, 1224, 1419, 1372 («შეივლტოდინ კავასიათა [კავასიანთა] და კახეთად») 14918, 19221, 2145; წული კავასისია 227, 15417; სიმაგურნი კავასისიანი 1038; ყოველი კავასია 14921; ყოველი პირი კავასისა 15522; ყოველნი კავასისის ნათესავნი 1928; მეფენი კავასისიანი 10422. იხ. კავასანი.

კავასიანი, კავასიანი 2018, 8417; ყოველნი კავასიანი 2017, 405; მთიულნი კავასიანი 7318; კვენი კავასიანთანი 418; კარნი კავასიანთანი 875, 885; მეფენი კავასიანი 9831, 10418, მეფენი კავასიანთანი 10319, 12024.

კავასნი (მთები) 1180, 8382. იხ. კავასია.

ყავცია, კავატია (ოვსი) 4280.

კაკვა-ქარისა ერისთავი, კაქვაქარისა ერისთავი 1928.

კალა, კალაი (ტფილისის ციხე) 12281, 14520, 1464 («ციხესა კალასასა»), 14616; კალის ციხის აღება ვრაკლე კეისრის მიერ 14618; ველი კალისა, ველი კალისა 12280.

კალმახელი სულა (კალმახის ერისთავი) 1902. იხ. სულა კალმახელი.

კალმახი (ტაოში) 15528 («კლდე ტაოსა, რომელსა ერჭუა კალმახია»), 18318; სულა, ჯრისთავი კალმახისა 1887,14; შეპყრობილი ლიპარიტი და ივანე წაიყვანეს კალმახს 1907.

კამბეჯოვანი, კამბეჯონი 288, ქალაქი კაძებჯოვანი (კამბეჯიანი, კამბეჯი) 13612, 13714.

კანანელი: სიმონ კანანელი 2614; ლონგინოზ კანანელი (კარსელი) 268. იხ. აგრეთვე სოზის კანანელი,

კანგარი (გეოგრ.) 1919.

კანოხ, კასო (შიდა ქართლის მეფე) 279,18.

კაპოტი, კაპოვეტი (ციხე) 16633,35.

კარახლოი, კარახლოლო, კარახაოლა (ციხე, კარნუ-ქალაქი) 10519. იხ. კარნუ-ქალაქი.

კარბი (გეოგრ.) 19315.

კარი (ციხე-ქალაქი) 2001,13,14; კარი აიღო გიორგი II-მ 19915; კარს ფლოზს გრიგოლ ბაქურაიანის ძე 20012; აჰმად ამირამ აიღო კარი 20024; თამარის დროს ქართველებმა აიღეს კარი 24121, 2428.

კარნიფორ-ასიანი (ციხე-სიმაგრე, კარნიფორ-ბასიანი?) 19916.

კარნიფორა, კარმიფორა, კარნიფორა (მთა, ციხე) 1392, 2124, 2209; საიდან წარმოსდგა სახელი „კარნიფორა“? 1294; კარნიფორის ციხე აიღეს ქართველებმა თამარის დროს 24121.

კარნუ-ქალაქელი 2442.

კარნუ-ქალაქი 1224, 1391, 24416; «მოადგეს ციხესა, რომელსა რქუიან კარახაოლა, ხოლო აჟ ეწოდებოდა კარნუ-ქალაქი» 10519; მას ფლოზდა გრიგოლ ბაქურაიანის ძე 20012.

კარსელი ლონგინოზი 268 შენ., 6024.

კარუშეთი, კარუშეთი 17518.

კარქელანი (კართაგენი) 23123.

კარხაოლა, კარახაოლი, კარახოლო (კარნუ-ქალაქი) 10519. იხ. კარნუ-ქალაქი.

კასარო, კასრო, კოსარო, კოსაროსი (სომეხთა მეფე) იხ. კოსარო.

კასპი 126, 6714; კასპი ქალაქი 9228,9418; კასპისა სპასალარი 9227; კასპისა გარდასავალი 7694; კასპი ააშენა უფლოსმა მ12; კასპი შემუსრეს ოვსებმა 9416.

კასპო, კაოსი 2718. იხ. კაოსი.

კასრი (ციხე?) 1559,31.

კასრო, კასორი, კოსარო, კოსაროსი (სომეხთა მეფე). იხ. კოსარო.

1. კატა (გიორგი I-ის ასული) 18210.

2. კატა (დავით აღმაშენებლის ასული, საბერძნეთში გათხოვილი) 2126, 23821.

კატაქარისა ერისთავი, კაკვა-ქარისა ერისთავი 1928.

კატუნოზი იხ. ნიკტანები.

კატხი 19118 («ლიპარიტი... დამარხეს კაცს, სამარხოსა მამათა მათოსას»).

1. კახაბერი (ძე ნიანიასი); დაიღუპა ცოლითურთ თმოგვის დაქვევის დროს 20420.

2. კახაბერი (ნიანიას მამა) 20517.

კახეთი 526, 5013, 8000, 9419, 1375,7,15, 14011, 14322, 1555,6,21,29, 1575, 15925
16015, 16910,12,15, 17125, 17311,12,16, 17920, 18550,23, 2036; კახეთის სახლ-
ერები 1721 («მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთა»);
მირიანმა კახეთი საუფლისწულოდ მისცა თავის შვილს რეცს 1434; კახეთში
ერისთაობდა ადარნასე ბაკურის ძე 14614; მთავრობდა გრიგოლი
16210,14,16; კახეთი შოაორეს სარკინოზებმა 16735; ბრძოლა კახეთისა-
თვის აღხაზთა მეფე გიორგი II-სა და ქორეპისკოპოზ კვირიკე I-ს შორის:
16981, 17014,18, 1711; ბრძოლა კახეთისათვის ბაგრატ III-სა და კვირიკე
II-ს შორის 1762,14,21,26; ბაგრატ IV-ის ლაშქრობა კახეთში 19221; გიორ-
გი II და კახეთის მეფე აღსართანი 20310,13,19; დავით აღმაშენებელმა
კახეთი შემოიერთა 2084,28, 23718.—მთა კახეთისა 520,21, 7125,35; მთეულნი
კახეთისანი 14016, მთეულეთი კახეთისა 14233; ქუეყანა კახეთისა 1606;
კახეთისა ქალაქნი 128, 218 (ნელქარი, ნეკრესი), 249 (ნენქარი, ნეკრისი)-
8029 (დაბა ბოდი), 2409 (სტაგირი); ციხენი კახეთისანი 16919, 1916; ავე-
კახეთისა 8612, 883, 8910, 1491.—დიდებულნი კახეთისანი 1871; კახეთისა
ერისთავნი 1720, 3416, 12581 (დემეტრე), 14614 (ადარნასე ბაკურის ძე),
17629; მთავარი კახეთისა 16216 (გრიგოლი); მეფე კახეთისა 18429 (გაგიკო,
19219 (აღსართანი), 20620 (კვირიკე IV).

კახნი 1707, 17212,22, 17316, 18424, 18512,15,20, 1872,12, 18811, 19517, 1984,9, 2037.
22025; კახნი გარდაბანელნი 1632; კახთა მეფე 18410,25 (დიდი კვირიკე III);
18631 (გაგიკი), 19816 (აღსართან I), 1995 (აღსართან I), 20317 (აღსარ-
თან I), 20631 (აღსართან II), 2081 (აღსართან II); კახთა ქორეპისკოპოზნი
1654 (გაბრიელ დონაური).

კახოსი (მამამთავარი) 57,18,20,22,23,24.

კენტავროსი 22318 («აქილევით კენტავროსაგან განსწავლულად»).

კესუნე, კესური 19618 («შეკრებს კესუთა ხედა»).

კეკაპოსი, კეკაპოსი (სპარსთა მეფე) 93,10,19,23,28.

კეჩროლი 2444.

კილიკია, კილიკი 23124.

კიშრაი, კიშრა (სინდეთის ქალაქი) 13310.

კლარჯეთი 210, 1620,23, 176,7,30, 1822, 2631, 2930,32, 8510, 8628,20, 8730, 9419,31, 11925,
14012, 14234, 15318, 15522,26, 16132, 16224,17, 19111, 20113, 2121, 23929; კლარ-
ჯეთი ყოველი 11914; ბოლო კლარჯეთისა 14628; გზა კლარჯეთისა 2617,
11925; კლდენი კლარჯეთისანი 14234, 14629; მკვიდრნი კლარჯეთისანი 2934;
უღაზნონი კლარჯეთისანი 20117; ციხენი კლარჯეთისანი 19913, 1621 («სიმა-
გრეთა შინა კლარჯეთისათა»); კევი კლარჯეთისა 859.—ერისთავი კლარ-
ჯეთისა 2621, 3523, 15323; ერისთავი კლარჯეთისა არტვახი 1267,12,24, 13522;
მთავარი კლარჯეთისა გუარამი 14316; კლარჯეთის საეპისკოპოზო 13522.

კლარჯნი 1829; დემეტრე კლარჯი 1831; კლარჯნი გადაუდგნენ ვარახ-ბაქტრს
და მიემხრნენ ბერძნებს 8627.

კლდე-კარი, კლდე-კარნი (თრიალეთში) 1905,17,19,20, 1923, 19821, 20515; კლდე-კარ-
თა ციხე ააგო ლიპარიტმა 16429; კლდე-კართა ერისთავი რატი 17420, 17525;
კლდე-კართა ციხეს მოადგა კონსტანტინე კეისრის ლაშქარი 18216; მას
ფლობს თევდორე, გიორგი ჭკონდიდელის დისწული 21015; კლდე-კართა
ციხეში დამწყვედიეს დემეტრე უფლისწული, გიორგი III-ის ძმისწული 23822.

კლისურა, კლისორა, კლისუსრა, კლისოსი 15411,10; კლისურა იყო საბერძნეთისა და საქართველოს საზღვარი 1493; ქვეყანა «ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა» 1192, 13922, 14021; კლისურაში შემოიჭრა მურვან ყრუ 14922,30.

კობა, კოშკი (ციხე) 192; შენ.

კოდისწყაროელნი 603 («კოდისწყაროელთა მწიგნობართა»).

კოლა 1727 («კოლა-არტანი»), 1791, 18027 შენ., 2201.

კოლასტა, კოლასტრა, კოლასტარი (ქალაქი, *Kolastara?* წმ. ნინოს დედის სამშობლო) 4517, 478.

კონსტანტინე, კონსტანტინეპოლი იხ. კოსტანტინე, კოსტანტინეპოლი.

კოსინთელი დაჩი (აზნაური კახი) 1708.

კოხარო, კოსაროსი, კასარი, კოსარო, კასრო (სომეხთა მეფე) 3633, სპარსელებთან ბრძოლაში მას ეხმარება ქართველთა მეფე ასფაგური 371,4,19,24; მას ჰქვამს ანაკი 3718,22,34, 385,12,15; კოსაროს შვილია თრდატი 3825, 4313.

1. კოსტანტინე, კოსტანტი (აფხაზთა მეფე); დაიპყრა ქართლი 16527,31; კოსტანტინე და კვირიკე ქორეპისკოპოზი 1674,10; კონსტანტინეს გარდაცვალება 16714; კონსტანტინეს ძენი გიორგი და ბაგრატი 16716.

2. კოსტანტინე, კოსტანტი (ძე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 16810.

3. კოსტანტინე I (დიდი, ბერძენთა მეფე, 324—337 წწ.) 444,6,14, 5822, 622, 10611 («კოსტანტინელთა მეფეთა», v. I. «კოსტანტინეზე მეფისა»), 10932; კონსტანტინეს გაქრისტიანება 4410,11; კონსტანტინეს მძევლად ჰყავს მირიანის ძე ბაქარი 8218; კონსტანტინე და რიფსიმე 501,6,10,21,30,32,33, 511,27; ურთიერთობა კონსტანტინესა და მირიან მეფეს შორის 4420,22,31, 6234, 7215,17,23, 7325,33, 743, 8218—832, 834, 1477; დავით აღმაშენებლის შედარება კონსტანტინესთან 20722, 22731.

4. კოსტანტინე, კოსტანტი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე VIII, 1025—1028 წწ.) 1815, 18216, 18310,18.

5. კოსტანტინე მონომახი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე IX მონომახოსი, 1042—1054 წწ.) 18914 შენ.

6. კოსტანტინე (კონსტანტინეპოლი) 10520, 11113, 11417 შენ., 1152.

კოსტანტინელი 10611 («კოსტანტინელთა მეფეთა» AM, «კოსტანტინეზე მეფისა B»).

კოსტანტინეპოლე. კოსტანტიპოლე, კოსტანტინე, კოსტანტე ქალაქი 7934, 10520, 11331, 11417, 13422, 13518, 15227, 16425, 16513, 18033, 1912.

კოსტანტინეპოლელი, კოსტანტიპოლელი 1353 («პატრიარქმან კოსტანტიპოლელელმან»).

კოტმანი (გეოგრ.) 15333 («კოტმანიტგან ქურდის-კვეამდე»).

კოშკი, კობა (ციხე) 192; შენ.

კახანო, ქანნი, კასანი, კასანი, კანა 1212, 16213,18, 1766, 1984.

კაურცხოზი 16312.

კაუტარი (ციხე) 1916.

კუიბრი (კუნძ. კვიპროსი): დავით აღმაშენებლის ღვაწლი კვიპროსის მონასტერთა მშენებლობაში 22331.

1. კუიბრე I (კახთა ქორეპისკოპოზი) 16525, 16616, 1674,6,9,13; მისი გარდაცვალება 16731; მისი შვილია ფადლა ქორეპისკოპოზი 16732.

2. კუიბრე II (კახთა ქორეპისკოპოზი) 1697,13,20,22,33, 1706,10,13,16,20,24,33,34, 17127,22; მისი ძმა შურტა (შტორა) 16917; მისი ძვა ფადლა 16922; კვი-

- რიკეს ძეს (დავითს) მიათხოვა თავისი ასული ლეონ II აფხაზთა მეფემ 17034.
3. **კუირიკე III** (დიდი, კახთა ქორეპისკოპოზი, რანთა და კახთა მეფე) 17624,28. 18410; იგი მოკლა ოვსმა მონამ 18425,27; მისი დისწულია კახეთის მეფე გაგიკი 18430; კვირიკეს სიძე (ან დისწული) 18519; კვირიკეს მიერ არის აგებული «დარბაზი ბოდოჯისა» 18522.
 4. **კუირიკე IV** (კახეთის მეფე) 20620; დავით აღმაშენებელმა წაართვა კვირიკეს ციხე ზედაზადენი 20622; კვირიკეს გარდაცვალება 20631; მისი ძმისწულია აღსართან II, კახთა მეფე 20632.
 5. **კუირიკე** (სომეხთა მეფე) 1926,31; კვირიკეს ძმა სუმბატი 1921,3; კვირიკეს ძმისწული (ქალი) არის ბაგრატ IV-ის დისწული 19132.
 6. **კულა**, კალა 14720 შენ. იხ. კალაი.
- კუხეთი** 4435, 8028 შენ., 852, 1058, 20315; კუხეთის დაბა ბოდე 772, 8029, 828; კახეთისა და კუხეთის ერისთავი დემეტრე 12531.
- კუხოხი** (მამათმთავარი) 57.

ლ აზარე (ბიბლ.) 4721.

ლაკასანელნი იხ. წიად-ლაკასანელნი.

ლაკუახტისა ვეფ: აქ არჩილ II-მ ააშენა ციხე 15510.

ლაშე, **ლამდე** (გეოგრ.) 1224 («მელეტიტგან ვიდრე ლამედმდე»).

ლაშიანი იხ. ბაჰრამ ლაშიანი.

ლატაფრი (ადარნასე ბაგრატონიანის ასული, ჯუანშერ არჩილის ძის მეუღლე) 16118.

ლაშა, **ლაშა გიორგი** 2371, 24311. **რხ. გიორგი IV ლაშა.**

ლეკანი, **ლეკი** (მამათმთავარი) 124, 233, 44, 814; ნათესავნი ლეკანისნი 76, 86.

ლექეთი 911; **ლექეთის გუა** 16015.

ლექნი 17, 1319, 1611,12, 2726, 2827, 297, 373, 4131, 869, 2204,32; **ლექთა** მეფე 2723; **იპაჯაჯ**, **ლექთა** მეფე 1169.

1. **ლეონი** (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 13923; მისი გარდაცვალება 14919.

2. **ლეონ I** (ერისთავი კეისრისა აფხაზეთში) 1505, 1525,18,32, 1548,14 («მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე... კლისურიტგან ვიდრე მდინარედმდე დიდად ხაზარეთისა»; **ლეონმა** შერთო არჩილ II-ის ძმისწული (მიჰრის ასული) გუარანდუბტი 15421; **ლეონი** ემორჩილება არჩილს 15424; მისი ძმისწულია **ლეონივე**, ერისთავი აფხაზთა 16128.

3. **ლეონ II** (აფხაზთა ერისთავი, «მეორე ლეონი», შემდეგ აფხაზთა მეფე): ის ძმისწულია კეისრის ერისთავის ლეონისა (იხ. 2. ლეონი) 16128 და ხაზართა მეფის ასულის წულია 16127; ის გადაუდგა ბერძნებს და თავი გამოაცხადა აფხაზთა მეფედ 16129; მისი შვილები 16213, 16420.

4. **ლეონ III** (აფხაზთა მეფე, ძე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 16931; **ლეონი** იყო ქართლის ერისთავად 16911; მამამ ჩაგზავნა იგი კახეთში სალამჭროდ 17017,20; **ლეონის** გაშეფება 17022,27; კახეთის ქორეპისკოპოზ კვირიკეს ძეს მიათხოვა თავისი ასული 17033; **ლეონის** გარდაცვალება 1713; **ლეონის** ძმა დემეტრე II, აფხაზთა მეფე 1714,31.

5. **ლეონი** (ბერძენთა მეფე ლეონ I დიდი, 457—474 წწ.) 10322.

6. **ლეონი**, **ლეონ ანთიპატი**, **ლეონ ანთიპატი**, **ლეონ ანთიპატროსი**, **ლეონ ანთიპატრო**, **ლეონ ანთიპატრი**, **ლეონ ანთიპატრიკი**, **ლეონ ანთიპატრენი** (ბერძენი კეისრის ნაცვალი, *ἀντιπατρις*) 1223,3, 1236, 1245, 1259,21, 1269,15,24,39, 1281,28, 13328.

ლეონტი მრუველი, ლეონტი მროველი 11, 156ს.

ლიახუი (მდინარე) 3330, 3413.

ლიბანი (მთა) 6111.

ლიპარიტეთი 18421 («მიერთვან დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა»), 20928 («მამული ლიპარიტეთი უმკუცაროდ დარჩომილ იყო»).

1. **ლიპარიტი** (თრიალეთის მპყრობელი) 16428, 16513; ლიპარიტმა ააგო ციხე კლდე-კართა 16429.

2. **ლიპარიტი** (კლდე-კართა ერისთავის რატიის ძე) 17527; მისი ძეა დიდებული ერისთავი რატი, რომელიც ბასიანის ბრძოლაში დაიღუპა 1020—21 წელს 1795.

3. **ლიპარიტი** (ლიპარიტის ძე, ერისთავთ-ერისთავი, თრიალეთის მფლობელი) 18220, 1849, 18929, იგი ლიპარიტის ძეა 18415; ლიპარიტის ბრძოლა ტფილისის ამირას ჯაფარის წინააღმდეგ 18416, 21, 22, 18510; ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატ IV-ს შორის 18515 («მიერთვან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეყამხედვად თავის პატრონისაგან»), 18524, 25, 26; ბაგრატისა და ლიპარიტის შერაგება და ლიპარიტის დანიშვნა ქართლის ერისთავად 1863; ბაგრატ-ლიპარიტის ბრძოლის განახლება 1876, 12, 13, 15, 19, 22, 31, 1883, 4, 5, 11, 18, 17, 18; ლიპარიტი შველის ბერძნებს დვინის წინააღმდეგ ბრძოლაში 18816; ლიპარიტი შველის ბერძნებს თურქებთან ბრძოლაში 18823, 24; ლიპარიტის შეპყრობა თურქების მიერ 18820; მისი განთავისუფლება 1897; ლიპარიტის წყალობით ბაგრატმა დაჰკარგა ანისი და ტფილისი 1898, 9, 13; ლიპარიტი გიორგი II-ის აღმზრდელია 18918, 21, 22; ლიპარიტის შეპყრობა დიდებულთა მიერ 1902, 3, 4, 6, 8, 14, 15, 20, 22; მისი განთავისუფლება 1902, 23, 24; ლიპარიტის ბერად შედგომა 1902; მისი გარდაცვალება 1911; შვილნი ლიპარიტისნი (ივანე და ნიანა) 18828, 30 1904; ლიპარიტის ძე ივანე 18719, 1904, 6, 14, 20, 23, 25, 19316, 19410, 1982, 14, 2003; ლიპარიტის ციხეაწანი 1902; ლიპარიტის მწიგნობართა უხუცესი ანამორი 19018.

4. **ლიპარიტი** (ივანეს ძე): გიორგი II-მ უბოძა მას ლოწობანი 1988, 19; მისმა მამამ ივანემ მიაგება იგი მალიქ-შას 19825.

5. **ლიპარიტი** (ამირა): მის მფლობელობაშია «თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა» 20515; ლიპარიტის ბრძოლა დავით აღმაშენებლის წინააღმდეგ 20525; მისი პირველი შეპყრობა დავითის მიერ 20581; მისი მეორე შეპყრობა 20611; ლიპარიტის გაძევება საქართველოდან 20612; ლიპარიტის ძე რატი 2063.

ლიხი (მთა) 213, 1718, 16120, 18732, 18983, 20316, 21618: «მთა მცირე რომელსა აწ ჰქუიან ლიხთა 225; მთა მცირე ლიხთა 20519; მთა მცირე 3522.

ლიხტური (ბერძენთა მხედართ-მთავარი, λιχτο?) 1891.

ლოკი, **ლუკი**, **ლუკია** 1928 («ლოკის ერისთავი»).

ლოლღლას ძე, **პოპოლას ძე**, **ჭლოლის ძე**, **ლოლას ძე** 18224 («არჯვენა ლოღოლას ძემან»).

ლომეკი, **პომეკი**, **ლომიკი**, **ლომეკი** (ლომეკის მდინარე) 234, 32, 720, 82.

ლომთა გორი (გეოგრა.) 24417.

ლომსიანთა (ციხე სამცხეში) 16519.

ლომსიანნი (ახნაურნი ლომსიანნი) 18616 («გურეღლნი ახნაურნი და ლომსიანნი მოაყენა ხუფათსა»).

ლონგინოზ კარსნელი, **ლონკინოზ კანანელი** (I) (მცხეთელი ურია) 268, 6024.

ლოპატიისა ჭევი, ლოხათისა კევი 1377.

ლორე (ციხე) 2382; დავით აღმაშენებელმა აიღო ციხე ლორე 2128.

ლოლოთეთი (ბერძენი, რეე I-ის მეუღლის, სეფელიას მამა) 369.

ლოწობანი, ლუწუბანი, ლოწობანი (ციხე) 16920, 21, 17012, 1988, 18; ციხე ლოწობანთა ააშენა ფადლა II ქორეპისკოპოსმა 16732.

ლოკინი (გეოგრ.) 2247.

ლოხათისა ჭევი იხ. ლოპატიისა კევი.

ლუკა მახარებელი 4824.

ლუკია: ლუკიის ერისთავი 1928.

მაგდალინელი, მაგდანელი (მარიამ მაგდალინელი) 4720, 5324, 28.

მაგდეური, მგდეური, მგდუორი (კახი აზნაური) 1708.

მაგოგეთი, მაგოგი 1082.

მაეუანი, მაიუანი (მცხეთელი სპასპეტი) 3832, 392, 27, 407.

მაერიკი (ბერძენთა კეისარი, 582—602 წწ.): მაერიკმა თავისი ასული მიათხოვა ქსარეს 14410; მაერიკის წყალობით ქართლი განთავისუფლდა სპარსელ-ბისაგან 14413; მაერიკი მოკლა სარდალმა ფოკამ 1457, 8, 27.

მაიუანი იხ. მაეუანი.

მაკარი (ქართლის კათალიკოზი) 14129; მისი გარდაცვალება 14228.

მაკედონელი (ალექსანდრე მაკედონელი) 2157. იხ. ალექსანდრე მაკედონელი.

მაკედონი (ქვეყანა მაკედონია) 1127.

1. მალიქი (მალიქ-შას ძე, სელჯუკიანთა სულტანი) 21231; გარდაცვალა 338 ქრონიკონს (1118 წელს) 21233.

2. მალიქი (სულტანის [მაჰმუდ II-ის] ძე) 2175.

მალიქ-შა (მალიქ-შაჰ I, სელჯუკიანთა სულტანი, 1072—1092 წწ.): აიღო სანშვილდე 19824, 29; მისი თარეში საქართველოში 1080 წელს 2002, 19, 20, 20115, 21; გიორგი II მიდის ასპანს მალიქ-შასთან 20229; კახთა მეფე აღსართანოც მიდის მასთან 20318; მალიქ-შას გარდაცვალება 20525; მისი ძე მალიქი 21231.

მამეანნი აზნაურნი 15921.

მანასგომონი, მანასგომნი (სომხითის ციხე) 2208.

მანგლისი 1473, 21713; მანგლისის საეპისკოპოზო 13529.

მანგლისისა ჭევი, მანგლის-კევი 1544, 17430.

მანუჩა, მანუჩარი, მანუჩია (აბულასეარის ძე, ანისის მფლობელი ამირა) 19130; ძე მანუჩასი 19525.

მარაზდანი 19631.

მარანდი (გეოგრ.) 2425.

მარანი (ციხე) 16923.

მარგის შერე, მარგი (ადგილი სამცხეში) 17113.

მარგული (მარგუსი) 1717 («ერთი გაგზავნა მარგუს ერისთავად»), 1261 («ერისთავი მარგუსისა»).

მარვანოზი იხ. მირვანოზი.

1. მართა (გიორგი I-ის ასული) 18210.

2. მართა (ბაგრატ IV-ის ასული, ბერძენთა მეფის მეუღლე) 19214.

1. მარიამი (დედოფალი, არჩილ II-ის მეუღლე, ბერძენი, ივბიმიანოს მეფის ნათესავი) 8916.

2. მარიამი (არჩილ II-ის ასული) 1563.

3. მარიამი (დელოვალი, ბაგრატ IV-ის დედა) 18316, 19614, 1973; იგი იყო სომეხთა მეფის სენაქერემის ასული 1869.
4. მარიამი (ბაგრატ IV-ის ასული) 1974.
5. მარიამი (ქრისტეს დედა) 11124.
6. მარიამი, მარიამ მაგდალინელი, მარიამ მაგდანელი 4720, 5324, 28.
- მარილელი: ანოტ მთავარი მარილელი 18513.
- მარუშის ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) 17213, 19, 20; მისი თათნობით მეფედ იქმნა მოყვანილი ბაგრატ მესამე 17328.
- მასისი (მთა) 114, 329 შენ.; ქუეყანა მასისა 117, 29; «ლარღათ შინა მასისისთა» 49; ქალაქნი მასისანი 719.
- მასლაჰა (არაბთა სარდალი, VIII საუკ. დასაწყ.) 15519, 1625.
- მასლანი (გეოგრ. ?) 21112 («წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა»), მაუმელი 1643. იბ. მომადი.
- მაწყუერელი 18711, 13.
- მაჭელი, მჭელი 18520.
- მაჰმედი, მომადი, მოამადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 14781—83.
- მეგრნი, მეგრელი 17, 1822, 2618, 19, 2926, 3322, 26, 28, 3532, 363; ანდრია მოციქულმა მოაქცია მეგრელი 2616.
- მეგუიპტელნი, მეგუიბტელი 1127, 23019.
- მელიტი, მელატი, მელიტენი (გეოგრ.) 1224.
1. მელიქი: აბდალ-მელიქი (ამირ-მუმენ ეშმის მამა) 14915.
2. მელიქი (ხლათის დიდი სულტანი) 24425.
- მერე (გეოგრ.): 17118 («დაადგა მარგის მერეს»), 2396 («ჩხერეს მერეს»).
- მერისა დაბა, დაბა მერისა, შაბასა მერისა, ბაბამერისა 1201.
- მესხნი 18711, 1903, 19815, 2121; ახნაურნი მესხნი 17113, 1889, 19118, 22022; ახნაურნი მესხნი ისაკ თოლობელის ძე 1956.
- მეტეხნი 2397.
- მთაბორი, თაბორი (ციხე ტფილისში) 18620.
- მთავართა ხანათლო (ადგილი მცხეთაში) 737.
- «მთა ოქროსა» (მთა ტონთიო) 1499.
- მთაწმიდა: დავით აღმაშენებლის ყურადღება მთაწმიდის მონასტრისადმი 22630; დანგრეულ ეკლესიათა განახლება თამარ მეფის მიერ 24018.
- მთეულეთი 492; ყოველი მთეულეთი 1544; მთეულეთი კახეთისა 14283.
- მთეულელნი, მთიულელნი 3031.
- მთულნი 807, 14, 23, 1031 შენ. 14727, 16321, 23; მთეულნი კახეთისანი 14018.
- მთიულეთი 20122.
- მთიულნი 16214, 24130; მთიულნი კავკასიანნი 7316.
- მირან 4011 («სპარსულად მირან და ქართულად მირიან»).
1. მირანდუხტი, მიჰრანდუხტი, მირიან საგდუხტი (ვახტანგ გორგასალის და) 9226, 10312; იგი ტყვედ წაიყვანეს ოვსებმა 9417 შენ., 10320; მისთხოვდა სპარსთა მეფეს 12524.
2. მირანდუხტი (არჩილ II-ის ასული) 1563.
1. მირდატ I (დეროკის ძე, შიდა-ქართლის მეფე) 3114, 16 («მირდატ ქართველი»), 3214, 3, 21, 22, 25, 81, 3317, 22, 27; მისი სიკვდილი 3333; მირდატის დაზასითება 3119—31.
2. მირდატ II (ბაკურის ძე, ქართლის მეფე) 3624, 26.

3. მირდატ III (ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 857,11,14,20; მან ააშენა თუზარისში ეკლესია 858; მირდატის გარდაცვალება 857.
 4. მირდატ IV (ვარახ-ბაქარის ძე, ქართველთა მეფე) 859, 872,25,26; შეიპყრეს სპარსელებმა 861, 896; გარდაიცვალა ბაღდადში 883, 896; მისი ძმისწულია არჩილ პირველი 891.
 5. მირდატ V (არჩილ I-ის ძე, ქართლის მეფე) 901,13,20, 912, 929; მან შეირთო ბარზაბოდის ასული საგდუსტი 902,29, 917,15; მირდატის გამეფება 922; მისი გარდაცვალება 922.
 6. მირდატი (ერისთავი, ვახტანგ გორგასალის დროს) 1218.
 7. მირდატი (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 1392, 1402,21,22, 1431; შეიღწი მირდატისნი 1403, 1417; ნათესავნი მირდატისნი 1423.
 1. მირვან I (საურმაგის სიძე, ქართლის მეფე), მირიანი 205,9,32, 215; მირვანის ბრძოლა დღრძულებთან 205,17,21,25,30; მირვანის ძეა ფარნაჯომი 216; მირვანის დახასიათება 2010.
 2. მირვან II (ფარნაჯომის ძე, ქართლის მეფე), მირიანი 224,26, 236,8; მირვანის მამამძე 225,21; მირვანი იზრდება სპარსეთში 222; მირვანის ბრძოლა ძალუფლებისათვის 231,14,16; მირვანის გამეფება 241,4; მისი გარდაცვალება 247; მირვანის დახასიათება 222.
 3. მირვანი იხ. მირიანი.
- მირვანოზი, მარვანოზი, მირავანოზი (წარჩინებული სპარსელი, მირიანის მამამძე) 402,30, 413,9.
- მიოი, მიჭრი, მირიანი (სტეფანოზის ძე) იხ. მიჭრი.
1. მიოიანი, მიჭრანი, მირვანი (ძე ქასრე არდაშირისა სასანიანისა, ქართლის მეფე) 379, 402,22,24, 417,11,21,25,27,28,31,39,34, 424,7,31, 4316, 732, 792, 821, 835, 842, 8530, 10510 («მირიან მეფისითგან ვიდრე ვახტანგ მეფისამდე გარდაცვალებულ იყო ნათესავი რვა და მეფენი ათნი»), 10530, 11319, 14121 («მეფობითგან მირიან მეფისა ვიდრე მეფობამდე გეორგისა ფარს-მანისა გარდაკა წელი ორასი»), 14433, 1477, 15011,22, 1586; მირიანი იყო სპართა მეფის ქასრეს ძე, «ნაშობი მკვევლისა, რომელსა ერქვა სპარსულად მიჭრან (მირან) და ქართულად მირიან» 4011,16, 15815; მისი ცოლია ასეფაგურ მეფის ასული 403,20; მირიანის მეორე ცოლია ბერძნის ქალი ნანა 4129; მირიანის სამეფლობელო 419, 4432; მირიანის უმცროსი ძმა ბარტა-მი, სპარსეთის მეფე, და მირიანის ბრძოლა მასთან 428,9,16,26,29; მირიანის ბრძოლა ნახარებთან 431,17; მირიანის ბრძოლა სომეხთა მეფე თრდატთან 4321,23,24; მირიანის ბრძოლა საბერძნეთის წინააღმდეგ კონსტანტინე კეისრის დროს 4339,31,33, 449,16,17, 5820, 621; მირიანისა და კონსტანტინეს შორიგება; კონსტანტინემ მძევლად წაიყვანა მირიანის ძე ბაქარი 4424,25,31; მირიანის გაქრისტიანება 456, 5421, 5612, 6216,17, 648,13,16,25, 654, 6628, 671, 6713—683 (ზნის დაბნელების შემთხვევა), 689,17,19,20,26,27,30, 693,21,23; 7012,24, 729,11,13, 7415,24,30, 7513, 7726, 8214,24, 1086; მირიანის მოციქულ-ები კონსტანტინესთან 7215,21,23,30,32, 7325; მირიანის მონათლა 731; მირიანის მიერ მთელთა მოქცევა 805,13,22; მირიანმა «ფანასრულა ეკლესია საგბისკაოსო» 836; მირიანის დასწელება და გარდაცვალება 8312, 3411,15 («დაფელა ზემოსა ეკლესიასა, საშულსა სვეტსა, სამბრით ჩრდილოთ კეროთ»); მირიანის გვირგვინი 15022, 1527; მირიანის ძე ბაქარი 4424, 8210, 833, 1059; მირიანის ძე რევი 4427, 4519, 8032, 830, 9826, 1058.

- 159ი; მირიანის ასული და მისი ქმარი ფეროზი 448, 451, 8580, 8631, 1539; მირიანის ასულის წული 8530, 8631; მირიანის ძის (რევის) ცოლი 4518; მირიანის ძის (რევის) წული თრდატი 8528, 872; მირიან მეფის ნათესავი 872, 1055, 1542, 1581; მირიანის ნათესავი ხუარასნელი 656.
2. მირიანი (ვახტანგ გორგასალის მამის ძმისწული, ნათესავისაგან რევისსა, მირიანის ძისა) 9524, 29, 1057.
3. მირიანი იხ. მირვანი.
4. მირიანო, მირი, მიპრი, იხ. მიპრი.
- მიქაელ-გაბრიელთა მთა (კახეთში) 18517.
1. მიქაელი (ქართლის ეპისკოპოზი) 945, 8, 958, 1212; მიქაელმა დაწვა მობიდანის წიგნები 913; მიქაელისა და ვახტანგ გორგასალის უთანხმოება 1333; 1341, 6, 8, 12; მიქაელის გასამართლება კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ 1342, 2; მიქაელის გაძევება «მონასტერსა მლუიძარეთასა» 1351.
2. მიქაელი (მთავარანგელოზი) 6418, 10719, 10812.
- მიხაელი, მიხაილი (ბერძენთა მეფე მიხაელ VI სტრატოტიკი) 18914.
- მიპრანდუხტი იხ. მირანდუხტი.
- მიპრი, მირი, მირიანი (სტეფანოზის უფროსი ძე, არჩილ II-ის ძმა) 1483, 1492, 1508 («მეფენი ქართლისანი მირიან და არჩილ»), 1508, 15118, 1525; მიპრის სასიკვდილად დაიკრა აგარიანებთან ბრძოლაში 15118, 1581; მიპრის გარდაცვალება 1522; მიპრის გვირგვინი 1542.
- მოამადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 1635. იხ. 1. მომადი.
1. მობილანი (ქართლის ეპისკოპოზი) 912 («ნათესავად სპარს... მოგუი უსჯულთა, შემსულელი წესთა»), 912; მისი წიგნები დაწვა მიქაელ ეპისკოპოზმა 913; მობიდანის გარდაცვალება 947.
2. მობილანი (სპართა მეფის ხვაროს მოციქული ვახტანგ გორგასალთან) 1242.
- მოგუეთი (მოგუთა) 738, 12115. იხ. მოგუთა.
- მოგუთა, მოგუეთი 2111, 738 («ვიდის კარსა მოგუეთისასა»), 932, 12115 («ვიდო მოგუეთისა»).
1. მოვაკანი (მამათმთავარი) 124, 219, 44.
2. მოვაკანი, მოვკანი (ქვეყანა) 28, 402, 29, 4120, 32, 4229, 4433, 8619, 24, 9016, 21, 9419, 1422; რანისა და მოვაკანის ერისთავი 8921, 1422; სპა რანისა და მოვაკანისა 8922, 9019, 10425.
- მოვაკნეთი (ქალაქი) 218.
- მოვაკნელნი 17.
1. მომადი, მომადი, მოამადი, მაჰმედი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 14731, 14817, 1635.
2. მომადი, მომედი (მურეჯან ყრუს მამა) 14914.
3. მომადი, მომადი, მომედი (არაბთა სარდლის კიქნოშის მამა) 1571.
4. მომადი, მომედი, მომედი, უმედი, ჰუმედი (ბალილის ძე, ამირა) 16220, 16314, 16412, 3, 4, 8, 9.
- მონომახი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე IX მონომახოსი, 1042—1054 წწ.) 18914 უნ.
- მოსამახოსი, მოსონომახოსო (ცინზე ებრაელი ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქარში) 22316.
- მოსე (წინანწარმეტყველი) 918, 4818, 6018, 2268, 2272; მოსეს წიგნები 5834, 10918.
- მოქუი 17080 (მოქვის ეკლესია ააშენა ლეონმა).

მოლრისი, მოლრი, მელრი 17418.

მრუველი ლეონტი, მრუველი ლეონტი 11, 1565.

მტბეგარი (ტბეთის ეპისკოპოსი): სტეფანე მტბეგარი 16631; საბა მტბეგარი 18225.

მტყუარი (მდინარე) 214, 13, 17, 19, 428, 515, 20, 29, 826, 27, 1010, 1314, 2631, 33, 2714, 2316, 4411, 6933, 734, 10423, 13613, 14023, 16521, 16826, 17430, 19330, 20618, 21621, 27; თავი მტკერისა 67, 1727, 2632, 34, 9415; პირი მტკერისა 21026, 21225, 21615 (აწამოდგეს პირთა მტკურისათა); კიდე მტკერისა 14212; ორივე კერძი მტკერისა 4320; ფონი მტკერისა 12122; მტკერის ადიდება 21624; ხერთვისი მტკურისა 123.

მტუერის ციხე 1214; «მტუერის ციხე, რომელ არს ხუნანი» 52, 720, 128.

მუმელი იხ. 4. მომადი.

მურვან ყრუ (ძე მომადისი, ამირა აგარიანი) 14914, 16, 20, 30, 1506, 15532.

მურვან ჯაყელი (ერისთავი ყველისა) 19411.

მუქადინი (რუქნადინი) 24112 შენ.

მულრი, მოლრი, მოლრისი 17418.

მუხათ-გუერდი 18417.

მუხნარი, მუხრანი 3420, 6633, 9813, 13830, 1712, 1946, 13, 21123, 2349; სანახები მუხნარისა 6713.

მუჰამედი იხ. 1. მომადი.

მლუიძარეთა მონასტერი 1351.

მყინვარნი გინა იწორნი (ადგილი თრიალეთში) 1825.

მცირე ილაზანი (იორი) 217, 20.

მცირე ხაზარეთის მდინარე (ყუბანი) 228.

მცხეთა (დედა-ქალაქი) 810, 33, 1011, 18, 1211, 1314, 1420, 177, 1932, 34, 2032, 246, 2524, 29, 30, 2910, 35, 304, 401 შენ., 406, 21, 4119, 453, 5231, 531, 6, 5827, 5930, 6032, 6519, 6830, 7230, 7710, 28, 803, 8913, 9113, 9316, 29, 1052, 12117, 20, 21, 13522, 13712, 13828, 14015, 14318, 15321, 15429; მცხეთა ქალაქი 636, 1310, 1412, 189, 2630, 3224, 3414, 3832, 3930, 491, 5411, 5819, 613, 7128, 826, 1204; ქალაქი დიდი მცხეთა 126, 5230; მცხეთა სამეფო ქალაქი 1820, 7416, 10327; დედა-ქალაქი სამეფო მცხეთა 549; დედა-ქალაქი 71.—თავი მცხეთისა 3611; კარნი მცხეთისანი 3420; ზღუდენი მცხეთისანი 2219, 2612; სიმაგრენი მცხეთისანი 1933; ციხენი მცხეთისანი 1311—14, 1622, 3420, 8617; ზიდი მცხეთისა 17618; მცხეთისა ჯვარი 7821; ეკლესია სტეფან-წმინდისა მცხეთას 9010; მცხეთის საეპისკოპოზო 13528, 14723; ეკლესია საეპისკოპოზო 7433, 836; მცხეთის დიდი სიონი 14911, სვეტი-ციხოველი 13523, 1722.—მცხეთა მდებარეობს «მესაკრებელსა შორის მტკურისა და არაგვისასა» 529; არდამმა მოზღუდა მცხეთა 824; აზონმა მოარღვია მცხეთის ზღუდეები 1310; ფარნავაზმა მოზღუდა მცხეთა 189; იერუსალემიდან გამოქცეული ურიანი მოვიდნენ მცხეთას და აქ დამკვიდრდნენ 276, 609; მცხეთაში მოვიდნენ კონსტანტინე დიდის მოციქულები 834; სტეფანოზის დროს «მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განმლიერდებოდა» 14519; სარკინოზებმა დაწვეს მცხეთა 1673; მცხეთაში დამარბეს: ვახტანგ გორგასალი 1401, აბიბოს ნეკრესელი 14728, მიპრი 15324, დემეტრე (დავით აღმაშენებლის შვალიშვილი) 2392, გიორგი მესამე (დროებით დამარბეს) 24011.

მცხეთე 1414. იხ. მცხეთოსი.

მცხეთელნი 3421, 6031; მცხეთელნი მოქალაქენი 4318; ურიანი მცხეთელნი 2533,

261, 589, 7318; მცხეთელთა მამასახლისი, მცხეთელი მამასახლისი 1013, 19, 29, 1416; მცხეთელთა ეპისკოპოზი 9312 შენ.; ელიოზ მცხეთელი 267, 9.

მცხეთოსი, მცხეთეოსი, მცხეთე (მამათმთავარი) 56, 8, 26, 610, 15, 20; შვილნი მცხეთოსისნი 61, 22, 1414, 1528.

მუელისა ერისთავი, მაჭელისა ერისთავი 18520.

1. მხარგრძელი ზაქარია (მანდატურთ-უხუცესი და ამირ-სპასალარი) 2414, 24326.

2. მხარგრძელი ივანე (ათაბაჯი) 2415, 24327, 2455.

ნაბუქოლონოსორი (მეფე) 1027, 23233.

ნადარბაზეფნი 19617 («მოიყვანეს ქართლს, კიდის-ქალასა ნადარბაზეფთა»).

ნაზარეფელი (იესო ნაზარეფელი) 591.

ნანა, ნათელი, ნინო (დღეოფალი, მირიან მეფის მეუღლე) 5418, 6222, 6811, 26, 8033, 835; ნანა არის ოლილოტოსის (ულიოტორის) ასული, საბერძნეთიდან, პონტოდან 4130; მისი დასწეულება 6316; ნანას მოჭკევა ნინოს მიერ 6329, 647, 8, 654, 6614, 17, 678; ნანას მონათვლა 7231, 732, 7513; ნანას გარდაცვალება 8414.

ნარეკუავის ზრამი 19416 შენ.

ნარხი იხ. ნასრი.

ნარლუეფნი (გეოგრ.) 19427 («და გაკდა ნარლუეფთა გზით ერწოთ»).

ნახიზის ჭევე, ნისბანის კევი 4213.

ნასრა, ნასრი (გუარამის ძე, აშოტ კურაპალატის შვილიშვილი) 16430, 1656, 8, 10, 17, 18, 22.

ნასრო, ნასარი, ნასრა, ნასრე, ნარსი (წუნდის ერისთავი) 11821, 12118, 1267, 12827, 13923.

ნასტაკისი, ნასტარ იგი (ადგილი ქსანს ზემოთ) 1213.

ნაქალაქევი არტანისა 1634.

ნაქურდეფელნი, ნაქორდეფელნი 17310.

ნაქარმაგევი 20521, 21111.

ნახუეფანი, ნახრუეფანი, ნახუეფანი 2734, 2448; ციხე ნახუეფანისა 16919, 28, 1703, 1916.

ნაჯიდური (ადგილი რაჭსის პირს) 21223.

ნებროთი, («ნებროთ გმირი, მეფე ყოვლისა ქუეყანისა») 30, 15, 18, 23, 46, 9, 13, 14, 15, 6418, 9632, 10718, 1083, 10; ნებროთის დაცემა 418, 618; სპანი ნებროთისნი 328, 48; სამეოცნი გმირნი ნებროთისნი 42; ნათესავნი ნებროთისნი 810, 18, 811 შენ., 10630; შვილნი ნებროთისნი 203, 1229, 15228; წიგნი ნებროთისი 6416, 28.

ნებროთიანნი 617, 19, 248, 3917, 32.

ნეკრესი, ნეკრისი (ქალაქი კახეთში) 219, 249, 4110, 13611; ნეკრესის-ეკლესია 8712. იხ. ნელქარი, ნენქარი.

ნეკრესელი: აბიბოს ნეკრესელი ეპისკოპოზი 14728.

ნელქარი, ქალაქი ნელქარისი (ნეკრესი) 218. («ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი»). იხ. ნეკრესი, ნენქარი.

ნენქარი 248 («ნენქარ ქალაქი კახეთისა»). იხ. ნეკრესი, ნელქარი.

ნერსარანი, ნერსანი, ნესრანი, ნერსე (ერისთავი ხუნანისა) 12532, 13712.

1. ნერსე იხ. ნერსარანი.

2. ნერსე ნერსიანი (წარჩინებული ვანტანგ გორგასალისა, ქართლის ერისთავი არჩილ I-ის დროს) 15330.

3. ნერსე (სომეხთა კათალიკოზი) 8527.

ნეტან-დარეჯანი (დედოფალთა დედოფალი, კახთა მეფის ალექსანდრეს დედა, XV საუკ.) 2368,27.

1. ნიანია (ლიპარატის ძე) 18828, 1904; გარდაიცვალა ანისში 19020.

2. ნიანია (ქუბაულის ძე, ახნაული) 19411; იბრძვის გიორგი II-ის წინააღმდეგ სამეფოს სხვა «თავადებთან» ერთად 19814; მას გიორგიმ უბოძა თმოგვი 1989; მისი ძე უნდა იყოს კახაბერი, რომელიც მიწისძვრის დროს დაიღუპა თმოგვში 21421.

3. ნიანია (კახაბერის ძე) 20516.

ნიგალი (გეოგრ.) 16133.

ნილოხი (მდინარე) 10728.

ნიტანები მეგვიბტელი (Nizantepi, ეგვიპტის მეფე, თქმულებით ალექსანდრე მაკედონელის მამა) 1127.

ნიკოფსი, ნიკფისი (ქალაქი) 2615.

ნინო (წმიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელი) 4013, 4527, 4913, 5636, 5720,21,32, 5930, 6112,17, 6224, 6620,24,27,29, 7011,10 შენ., 7224, 7312, 7622, 772,12, 7926,29,31,32, 805,12,28, 817, 10613, 11110,17,31, 1126; ნინო—მოციქული და ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელი 4510, ნინო—მოძღვარი ქართლისა 479; ნინო რომაელი დედაკაცია, ბერძნულად მეტყველი 5710, 6320, 1358; იგი ზაბილონისა და სოსანას შვილია 4710; ნინოს აღზრდა 4712,15,22; ნინო ემსახურება ნიაფორს სარა ბეთლემელს 4727, 4822, 4910; ნინოს კურთხევა მოძღვრად და მისი მოღვაწეობა 4921,27,28,32,33, 5214,9; ნინოს მოსვლა სომხითის საზღვართან (ორბანთა) 5214; ნინო ფარავნის ტბასთან და შეხვედრა მცხეთელ მწყემსებთან 5220,26, 5315,32; ნინო ურბნისში 514; ნინო მცხეთაში 540,22,25,27,31, 5611, 6831; ნინომ მცხეთაში დაყო სამი წელი 5819; ნინო და მაცულვანი 581, 6324, 7492; ჯვარი ნახსლვეი 6235; სვეტის აღმართვა ნინოს მიერ 6927, 701, 7131; ნინო და აბიათარ მღვდელი 5811,25,27, 6213,14; ნინო და სიდონია 5815, 6123,34; ნინო და ნანა დედოფალი 634,6,10,14,15,21,22,23,25,29,33, 645, 732; (ნანა მონათლა); ნინო და მირიან მეფე 6220, 6432, 653,5,26, 6723,27,31,35, 6810,14,21,23, 694,5, 732 (მირიანი მონათლა), 7418, 1087; ნინოს წიგნი ელენე დედოფალთან 6228; ნინო ბოდბეში 8029,33,35, 813; ნინოს გარდაცვალება 8227, 8318, ნინოს ცხოვრების ჩაწერა და აღწერა 8119,30, 1564.

ნინოწმიდა (საეპისკოპოსო) 13590.

ნიხანის ჯვოი, ნასიბის კვი 4213.

ნიქოზი 1361 (ნიქოზის ეკლესია ააშენა ვახტანგ გორგასალმა).

ნოე (ბიბლ.) 18, 1071, 10915, 12324.

ნოტკორა, ნოტკორა: აქ დამარხეს არჩილ მეორე 15923.

ნოპატა, ნუხპატი, ნუსპატი (ციხე-ქალაქი) 15515.

ნოპატელნი, ნოპოტელნი, ნოლატელნი, ნოპაპატელნი, ნუსპატელნი 14017, 15516.

ნორბედი, ნორიბედი (სომხითის ციხე) 2207.

ნოსოი, ნოსარი, ნოსი 1379.

ნოსტე (მდინარე) 1729, 2929.

ნოტკორა, ნოტკორა: აქ დამარხეს არჩილ მეორე 15923.

ნუხპატი, ნუსპატელნი იხ. ნოპატა, ნოპატელნი.

ოცესუი 792, 3517, 3828, 4291, 9421, 987, 10294, 1037, 1047, 16321, 21393, 2144, 16; ოცესუის მოსახლურე იყო პაქანიგეთი 1032; ველი ოცესუისა 992; კარნი ოცესუისანი (დარიალი) 1031 შენ., 2148; ოცესუისა ქალაქნი 10294; ოცესუისა თავადნი 19613 («წარმომართა ოცესუ მეფე ყოვლითა თავადითა ოცესუისათა»); ოცესუისა მეფენი 9834, 2144, 23282; ოცესუისა მთავარნი 2144; ოცესუისა სპა 2727, 10120, 22; ოცესუისა არავეი 994; ოცესუისა მდინარე 1033.

ოცსნი, ოსნი 791, 93, 4, 6, 13, 9, 1611, 12, 32, 2726, 2827, 297, 21, 301, 6, 9, 18, 19, 19, 24, 317, 3412, 19, 21, 36, 3513, 27, 28, 32, 368, 373, 3931, 869, 956, 9619, 18, 19, 970, 19, 9811, 19, 999, 10199, 10213, 14, 22, 29, 31, 1031 შენ., 10311, 18, 15, 1047 შენ., 12524, 14327, 16332, 1968, 21322, 2148, 2404, 24130; ოცსი ხუანხუა 356, ოცსნი ფეროშ და კავატია 4230, ბაყათარ ოცსი 10123; ოცსთა ბუმბერაზნი 3438, 10134 (ბაყათარი); მთავარი ოცსი ბაყათარი 16522; ოცსთა მეფენი 1710, 1919, 2726, 2817 (ბაზოცი), 3515, 1037, 18426 (ურდურე), 1967—13 (დორლოლელი), 2421 (დავით სოსლანი); ოცსთ მეფის ასული 18331 (გიორგი 1-ის ცოლი), 18339 (ბაგრატ IV-ის მეუღლე ბორენა); ოცსთა სპანი, ოცსნი სპანი 3411, 357, 9414.

ოლთისნი (ქალაქი) 17835, 20011, 22011.

ოლილოტოხისი, ულიოტოროისი (პონტოელი, ნანა დედოფლის მამა) 4130.

ოზარი (ხალიფა) 1485.

ოპიზა 16512.

ორბანნი (ადგილი სომხეთის საზღვარზე) 5215.

ორბეთი (ციხე) 1855.

ორბელნი: გადაუდგნენ გიორგი მესამეს 23524, 2401; ორბელი ივანე 21020.

ორბის ციხე 516; «ქართლოს ალაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქუიან სამ-შვილდე» 51.

ორბნისი, ურბნისი (ქალაქი) 125, 545.

ორდრო (გეოგრ.) 18825 შენ.

ორეთის ზღვა, ორეთის მთა, თერის ზღვა 120, 34.

ორესტი, ფირესტე (ბერძენი გმირი) 21818 და შენ.

ოროტი (გეოგრ.) 2447.

ორკობი (გეოგრ.) 1679.

ოსნი იხ. ოცსნი.

ოტრეთი (ციხე) 1929 შენ.

ოშცი 24123.

ოდრკე, ორძკე (ციხე-ქალაქი) 66, 124, 1407, 16518, 19012; ოძრკისა ერისთავი 1728, 2924, 3523, 1268, 13920.

ოდრკეველნი 2917.

ოდრკევი 2914 («ალაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრკევისასა»).

ოდრკოსი, ოზრკოსი, ოძროსოსი (მამათმთავარი) 63, 4, 3.

პავლე (მოციქული) 22730; აბიათარ მღვდელი ახალი პავლეა 6211, 646.

პალეკარტოს დოლოთელი, პალეკარტოს, პალეკარპოს დოლოთელი, პალეკრაპოსი, პასტინე კარტო (ბერძენთა სპასალარი) 11080, 11611, 11711, 1181, 20.

პალესტიანე 15225, 23124; პალესტინისა შავი მთა 22631.

19. ანასუელი ქართლის ცხოვრება.

პანკისი: პანკისისა ერისთავი 18518.

პართველი გრიგოლი 10624,26.

პარყამო, პარყამონი, პუამოსი (პრიამოსი, ტროის მეფე) 21812.

პახტინე კარტო იხ. პალეკარტოს ლოლოთელი.

პარხალი, პარხარი 2931 («ქუყყანასა პარხლისა»), 3021 («ქუყყანასა პარხრისასა»).

პატლანისა ველი 4525.

პაჭანიგეთი, პაჭანიკეთი 1031,2,6.

პაჭანიგნი, პაჭანიკნი, პაჭანკნი 2728, 1034,5,17.

პეროუაფრი სიგნელი, პეროუაფარი სიგნელი, პეროუეარი სიგნელი 812,29.

პეროუა-კაფა, პეროუ-კაფარი, პეროუკაფი (ციხე-ქალაქი) 10515.

1. პეტრე (პეტრე მღვდელი, შემდეგ კართლის კათალიკოზი) 1092,4,6,8,25, 1107,15,21, 1114,18,30, 1126,15,35, 11625, 13718; პეტრე გრიგოლ ნაზიანზელის მოწაფეა 10828; პეტრეს ელჩობა კისართან და კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან 11328, 11410,12,16,25; პეტრე—კათალიკოზი 13329, 13427; იგი კათალიკოზად აკურთხა ანტიოქიის პატრიარქმა 1352,13,17,26; პეტრეს გარდაცვალება 14014.

2. პეტრე (მოციქული) 4828 (პეტრე AB, პილატე M), 13421,22.

პილატე 4821,22,23; 4826 (პილატე M, პეტრე AB).

პინიკე, ფინიკე (ფინიკია) 23124.

პიროსი, პეროსი (პინდო) 23126.

პლატონი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი) 1328 შენ., 141.

პონტო 4129, 4823, 10523, 11421; პონტო-ქალაქი 10525 (შმოადგეს ლაშქარნი პონტოს, ქალაქსა დიდსა ზღუის კიდესა), 10824, 11520, 12511, 15223.

პონტოელნი 11520.

პონტოს ზღუა 119, 26, 35.

პრიამოსი (ტროის მეფე) 21812. იხ. პარყამო.

პტოლემეოხი, პატილემოსი 22225.

პუროხი, პიროსი (პინდო) 23126.

ქალეთი (გეოგრ.) 8021, 1955.

რაბატელნი, რაპატელნი 5230.

რანი 96, 2419, 4021. 4120, 4223, 4433, 855, 8928, 9024, 1271, 14032, 1437, 14622, 15523, 1649. 19217; საზღვარნი კართლისანი და რანისანი 5926; ქუყყანა რანისა 1522, 15519, 1777; რანი და მოვაკანი 83, 8619,24, 8921, 9016,21, 9419, 14222,28; რანისა ციხენი და ქალაქნი 402. 9033; რანისა სპა 8423, 9019; სპარსნი რანისნი (M: სპანი რანისნი) 2520; რანი ბარდავამდის მირიანისგან მიცემული ჰქონდა ფეროზს, მირიანის სიძეს 7323, 8028, 8428; რანის ერისთავი ბარზაბოდი 9022,26. ვარაზ-ბაქური 989, 10424, 1169,17. ვასქენი 14219; რანისა და მოვაკანის ერისთავი დარელი 14222; რანის ათაბაგი ალსუნდული 21923.

რანნი 17; რანთა და კახთა მეფე დიდი კვირიკე 18410.

რაბატელნი, რაბატელნი 5230.

რაჟდენი (წმ. რაჟდენი. ვახტანგ გორგასალის ცოლის მამამძღუძე) 1363,4; რაჯდენ წმიდის ეკლესია უჯარმაში 1382.

1. რატი (ლიპარიტის მამა, კლდე-კართა ერისთავი ბაგრატ III-ის დროს) 17429; ბრძოლა რატი ერისთავსა და ბაგრატ III-ს შორის 17433, 17518, 21, 24, 26.
2. რატი (ლიპარიტის ძე, ერისთავი გიორგი I-ის დროს) 1795.
3. რატი (ლიპარიტის ძე, უკანასკნელი წარმომადგენელი ბალევიკაშთა სახლი-დან) 20624.

რავსი, რახსი, არახსი (მდინარე) 215, 4429; რახსის პირი 21222, 26; რახსის პირის ციხენი 24122.

1. რევი, რევ მართალი (ქართლის მეფე, ამხასპის დისწული, სომეხთა მეფის ძე) 368, 11; მას ეწოდა «რევ მართალი» 3618.
2. რევი (მირიანის ძე) 6331, 7527, 7821, 8032; რევს საუფლისწულოდ მიეცა კახეთი და კუხეთი, რეხიდენციად აქვს უჯარმა 4434; მისი ცოლია სალომე უჯარმელი 4427, 8032, 8420; რევის გარდაცვალება 839, 11; რევის ძენი 1543; რევის ძე თრდატი 7813, 8419, 29, 8529, 31, 872; ნათესავნი რევისნი 9326, 15932; რევის ძმამ ბაქარმა ხელი ააღებინა რევის ნათესავებს მეფობის პრეტენზიაზე 8432;

რევიანი (რევის, მირიანის ძის, შთამომავალი) 8725.

რევაჟ, რევი, რეხი (ადგილი ლიახვის ნაპირას) 3331, 1631, 2.

რიონი (მდინარე) 1712, 19.

რიფსიმე («დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი») 4923, 27, 29; მისი დედამძღუდა გაიანე 4924; კონსტანტინე დიდს სურდა მისი ცოლად შერთვა 503, 5, 17, 5118; თრდატ სომეხთა მეფემ აწამა რიფსიმე 5129, 30.

რკინის-ვევი 325 («იწროთა რკინის-ვევისათა»).

რკინის-ჯუარი 18810 («გზა რკინის-ჯუარისა»).

რმისტორმან იჯინტონი, ჰრომის ტროსამან იჯინტონი (ჰერმი ტროსმანჯინტონი, ჰერმი ტრისმევისტოსი, *Ἡρόμιος ὁ τρυσμηνεῖστος*, «ერმი სამდიდებუ-ლი») 14816.

რომაელებრ. რომელებრ (რომაულად) 539.

რომაელი: რომელი ნინო 1355. იხ. 1. რომი.

რომანოზი (ბერძენთა მეფე რომანოზ III, 1028—1034 წწ.) 18314, 1843.

რომე, ჰრომე, რომი, ჰრომი (ქვეყანა და ქალაქი რომი) 1230, 1330, 4516, 4633, 7923, 1081, 23122; რომის პატრიარქი 7925.

1. რომი. ჰრომი, რომელი, რომელი (რომაელი, ბერძენი) 6320 («დედაკაცისა მის რომისა ტყუისა მიერ, რომელსა რქუიან ნინო»), 1355; რომნი (რომაე-ლები. ბერძნები) 1118, 1410, 163, 16, 188, 24 4524, 5832, 1081, 23129; რომთა კეისარი 273; რომთა აზნაურნი 1915; რომთა სჯული 6512, 6731; რომე-ლებრ, რომაელებრ (რომაულად, ბერძნულად) 539.

2. რომი იხ. რომე.

3. რომი იხ. რომოსი.

რომნი (რომაელები, ბერძნები) იხ. 1. რომი.

რომოსი, რომი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ ტომთაგანი) 1326 შენ., 1329; მან ააშენა ქალაქი რომი 1330.

რუსთავი (ციხე-ქალაქი კუბეთში) 127, 852, 1059, 12220, 13824; რუსთავს ძვე-ლად ერქვა ბოსტან-ქალაქი 511, 19; რუსთავის ერისთავებად მირიანის ძემ, ბაქარმა, დააყენა თავისი ძმისწულები, რევის შვილები 852, 1059; სულ-ტანმა ალფარსლანმა განისი პატრონს, ფადლონს, გადასცა რუსთავი 19320, 22; ბაგრატ IV-მ, ფადლონის დაჭერის შემდეგ, აიღო რუსთავი

1952; რუსთავს ფლობს ივანე ლიპარიტის ძე 1968; დავით აღმაშენებელმა წართვა თურქებს რუსთავი 210ა, 211ა. — რუსთავის ეკლესია 871; რუსთავის საეპისკოპოზო 1352.

რუხი: რუხის საყდარში აკურთხეს მეფედ გიორგი მეორე 1892.

1. რუსუდანი (დედოფალი, თამარ მეფის მამიდა) 2421.

2. რუსუდანი (მეფე, თამარ მეფის ასული) 242; მისი გათხოვება 244; რუსუდანის გამეფება 245, 10, 17.

რუქნადინი (რუმის სულტანი) 2412.

საკი, საპაკა (ტფილისის ამირა) იხ. საპაკი.

1. საბა (ქართლის კათალიკოზი ფარსმან VI-ის დროს) 1411, 14.

2. საბა (მტბეარი ეპისკოპოზი) 182ა.

საბატანი, საბასტანი (საბას ქვეყანა, საბას სამეფო) 70ა.

საბერძნეთი 102, 112, 176, 3527, 366 შენ., 3821, 20, 434, 22, 12, 621, 10, 8919, 10514, 1061, 1193, 1239, 10, 18, 1241, 1362, 1371, 1449, 15020, 1524, 16011, 16411, 17127, 1814, 1864, 18325, 18931, 2010, 6; აფხაზეთი საბერძნეთის საზღვარზე 11910, 19, 13921, 14022; კლისორა არის საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსი 1493; არჩილ II-მ ააშენა ციხე გურიისა და საბერძნეთის საზღვარზე 15427; ბიზანტიოსს აღექსანდრემ მისცა მფლობელობაში საბერძნეთი და ქართლი 1330; საბერძნეთიდან მოიყვანა აზონმა ჯარი 1630; საბერძნეთიდან (კონსტანდინ) იყო ნანა დედოფალი 412; საბერძნეთში ილაშქრა მირიანმა 432, 443, 5, 5821; საბერძნეთიდან მოიყვანა ცოლი არჩილ I-მა 8918; საბერძნეთში გაიქცა ნასრა გუარამის ძე 16511; საბერძნეთში გაქცევით გადაირჩინა თავი ბაგრატ დემეტრეს ძემ 1642, 16511; აფხაზეთის უფლისწულები თვოდოსი და ბაგრატ I საბერძნეთში იარღვოდნენ 1716, 8, 12; საბერძნეთში წავიდნენ ტაოელი აზნაურები 18214, 22; საბერძნეთში წავიდა მარიამ დედოფალი, დედა ბაგრატ IV-ისა 18316, 20; საბერძნეთში წავიდა ლიპარიტი 18910; საბერძნეთში წავიდა ბაგრატ მეოთხე 18914, 18; საბერძნეთში წავიდა ივანე ლიპარიტის ძე 19028; საბერძნეთში გარდაიცვალა ლიპარიტი 1911; საბერძნეთში გააძევა დავით აღმაშენებელმა ლიპარიტ ამირა 20612; საბერძნეთში გაათხოვეს კატა, დავით აღმაშენებლის ასული 212, 23821. — საბერძნეთიდან მოვიდნენ ქართლში პირველი მღვდლები 6918; საბერძნეთიდან იყო მიქაელ ეპისკოპოზი 94; საბერძნეთიდან მოჰყავდათ ძველად, ფარსმან VI-ის დრომდე, ქართლის კათალიკოზები 1411; დავით აღმაშენებელმა შესაწირავევით ააგოს საბერძნეთის მონასტრები 22630; საბერძნეთის მთაწმინდის ეკლესიები განააზღვებინა თამარ მეფემ 24018. — აჯანყება საბერძნეთში მავრიკი კეისრის დროს 1457, 12, 28, 28; საბერძნეთში შეიჭრა მასლამა 1625; დიდგვარიანთა განდგომილება საბერძნეთში ბასილი II-ის დროს 1732, 1802.

საბოტარეღნი 17310.

საგდუხტი (დედოფალი, მირდატ არჩილის ძის მეუღლე, ვახტანგ გორგასალის დედა, რანის ერისთავის ბარზაბოდის ასული) 9027, 31, 9115, 16, 21, 924, 10, 25, 30, 9322, 21, 29, 30, 934, 932.

სადაყის ძე დურბეზი (არაბთა მეფე) 2176.

საეგრო (ეგრისი) 1986. იხ. ეგრისი.

საჟურეღნი აზნაურნი 16821.

საკურეთი, სკორეთი, სკვრეთი 17411; სკორეთის მდინარე 516, 1721.

სალდუხი არდოხის ძე 23920, 24.

სალომე უჯარმელი, სალომე უჯარმოელი, სელომე (დედოფალი, მირიანის ძის რეგის მეუღლე, თრდატ სომეხთა მეფის ასული) 4420, 774, 8022, 819, 8422; სალომემ ჩაწერა ნინოს ცხოვრება 4512, 8120.

სამარი, სამარა, სარამი (მცხეთელი მამასახლისი, ფარანავახის ბიძა) 1410, 1528. სამარკანდი 19714.

სამბატ ზაფრიტიანი 2723. იხ. სუმბატი.

სამნადირი, სამანდირი (ერისთავი შიდა-ვერისისა და სვანეთისა) 12533.

1. სამოელი (I, ონაზონი, ქართლის ეპისკოპოსი, შემდეგ კათალიკოსი) 1082, 1092, 1102, 11108, 10, 11, 11216, 35, 11328, 11510, 13330; სამოელი აკურთბა ეპისკოპოსად ანტიოქიის პატრიარქმა 13427, 1352, 14, 10; იგი მცხეთის ეპისკოპოსია 13520; პეტრე კათალიკოსის გარდაცვალების შემდეგ დაჯდა კათალიკოსად სამოელი 14014; მისი გარდაცვალება 14028.

2. სამოელი (II, ქართლის კათალიკოსი) 14330, 14401.

3. სამოელი (III, ქართლის კათალიკოსი) 14411, 14511.

4. სამოელ დონაური (კახთა ქორეპისკოპოსი, ძმა გაბრიელ დონაურისა) 16220, 1640.

5. სამოელი (ბიბლ., ანნას შვილი) 2407.

სამოქალაქო 18618 უფნ., 20118, 24033.

სამშვილდარი (სამშვილდე) 18430.

სამშვილდე, სამშვილდე (დედა-ციხე) 127, 8, 244, 8424; წინათ სამშვილდეს ერქვა ორანის ციხე ნა; ყოველი სამშვილდე 21014; სამშვილდის კარი 10810; სამშვილდის ტბანი (ბარნი) 19620; სამშვილდის სიონი 9120 (ააშენა საგდუბტ დედოფალმა); სამშვილდის საერისთავო 2011, 0114; სამშვილდის ერისთავი 1724, 3417, 875, 12533 (ადარნასე).—სამშვილდე—სომეხთა მეფის მფლობელობაში 18430, 19135, 19234, 6, 11, 12; გიორგი II-მ უბოძა სამშვილდე ივანე ლიპარიტის ძეს 1983, 19, 24; სულტანმა მალიქ-შამ წაიღო სამშვილდე 19327, 20, 2001, 2; სამშვილდე უჭირავთ თურქებს 21014; თურქებს წაართვეს ქართველებმა სამშვილდე დავით აღმაშენებლის დროს 21020, 22, 2118.

სამცხე 16622, 23, 19818, 20114; ტაშისკარიდან არსანამდე, ნოსტის თავიდან ზღვამდე არის სამცხე და აჭარა 1722; ოძრხევის ქვეყანას ეწოდება სამცხე 2915; სამცხეშია ციხეები: დომთა 2918, ოძრხე, ჯვარის-ციხე და ლომსიანთა 16518, მარგის შერე 17118.

სანათლო, მოავართა სანათლო (ადგილი მცხეთაში) 737.

1. სარა: სარას ძალღნი ანუ სარკინოზნი 14810.

2. სარა ბეულდემელი (ნიაფორი, სომეზი დვინელი) 4522, 471, 4822, 491, 8, 10, 12; ნინოს დედა და შემდეგ ნინოც ემსახურებოდნენ სარას 4727; მისგან ეწავლა ნინოს ცოტაოდენი სომხური 5227.

3. სარა ფხუნელი, სარ ფუნელი (ახნაური კახი) 1703.

სარანგი ალხაზი 19520, 20, 19831, 19910.

სარკინე (ქალაქი, მცხეთის უბანი) 1021, 126, 10.

სარკინელნი 1216, 20, 21.

სარკინოზნი (არაბები, მამუდიანები) 1484, 10, 24, 1514, 14, 17, 15810, 20, 1591, 3, 1608, 1615, 10, 14, 1628, 9, 1632, 16418, 16, 1656; სარკინოზთა მამათ-მოავართა მუჰამედი 14711; სარკინოზების გაძლიერება რანში 15510; ისინი თავდაპირველად ქართლის ერისთავთაგან ხარკს ლებულობდნენ და ამით

კმაყოფილდებოდნენ 1561; მათი შემოკრა ქართლში 1558; სარკინოზები ხელშეორედ დაეუფლნენ ქართლს 1622; სარკინოზებმა მოარბიეს კახეთი 1673; — სარკინოზთა სჯული (მუჰამედის მოძღვრება) 1473, 1636.

სარმაგი იხ. საურმაგი.

სახანიანი: ქასრე სასანიანი 3630, 3822, 4017.

სახდუნი, სასადუნი (გეოგრ.) 2197.

ხასირეთის ჭალა 18728.

1. საურმაგი, სარმაგი, სურმაგი, საურაგი (ქართლის მეფე, ფარნავაზის ძე) 191,7,16,13,14,16,19,21,28,32, 2012,18, 2324; მან იშვილა მირვანი და მიათხოვა მას თავისი ასული 201,2,3,6,9; საურმაგის გარდაცვალება 209.

2. საურმაგი (სპასპეტი, ვახტანგ გორგასალის მამამძუძე) 9221,23, 9329, 10223.

3. საურმაგი (ვახტანგ გორგასალის დიდი უჯიბი) 1268, 12818,21,24,25,31.

საფურცელი (ადგილი მცხეთასთან) 3427, 5229.

საქართველო 4120 («მატა კეთილსა ქართველთასა» AB, «მმატა კეთილის ყოფა საქართველოსა M»), 14981 («ელისორა... იყო საზღვარი საბერძნეთისა და საქართველოსა»), 2019; ყოველი საქართველო 21328.29.

საძმორი 1557 (საძმორის ეკლესია).

საჯატუნი იხ. ქაჯატუნი.

საჯი: «სარკინოზნი, რომელთა უკმობდეს საჯობით» 16785.

საშაკი, სააკი (საპაკ ისმაილის ძე, ტფილიანის ამირა) 16220,33, 1632,10,11 16410.

სეგველამეჯი, სეგველამეჯი, სეგველმეჯი (გეოგრ.) 2169.

სელომე 4426. იხ. სალომე უჯარმელი.

სენეკერემი (სომეხთა მეფე, ბაგრატ IV-ის დედის, მარიამ დედოფლის მამა) 1868.

სეფელია (ლოლოთეთის ასული, რეე მართალის მეუღლე) 369.

სენეთი იხ. სუნეთი.

სიდონია (აბითათო მღვდელის ასული, ნინოს მოწაფე 5812, 5922, 6123, 629, 646, 691, 717; სიდონიამ დაწერა მოკცევა მირიან მეფისა 6626.

სიგველამეჯი, სეგველამეჯი, სეგველმეჯი (გეოგრ.) 2169.

სიგნეთი 1664.

სიგნელი: არეე სიგნელი (ერისთავი სომხითისა) 10518; პეროკავრა სიგნელი 819,20. იხ. პეროკავრა სიგნელი.

სითილარბი, სითლარაბა, სილილარაბა (Sidi-el-Arab, ტფილისის ამირა) 19522..

სიკილი, სიკილია 1242,17.

სილილარაბა, სითილარბი, სითლარაბა (ტფილისის ამირა) 19522.

სიმონ კანანელი (მოციქული, აფხაზეთსა და ეგრისში ქრისტიანობის გამავრცელებელი) 2614,13.

სიმონ იხ. სუიმონი.

სინას შთა 2272.

სინდა, სინდი, სინდია, სინდილა (ქალაქი) 1283, 13310 შენ.

სინდეთი 1081, 12730, 1284,7, 13230,33, 1333,9, 15018; ქალაქნი სინდეთისანი: სინდილა (სინდა), თოფორი, კიმრაი 13310.

სინდელნი (სინდნი) 1279, 12820,28.

სინდილა იხ. სინდა.

სინდნი 904,7, 1081, 12433, 12730, 13231; სინდთა მეფე 1286,8,11,34, 13130, 13211,16, 20,23,25,32,35, 1332,3; სინდთა ბუმბერაზნი 1283.

სინელნი იხ. სობის სინელნი.

სიონი (ბიბლ.) 20212,14.

სკორეთი, სკვრეთი, საკურეთი (მდინარე) 516, 1724, 17431.

სობის სინელნი, სობის კანანელნი, სობის კანანელნი (თარგმანნი, მწიგნობარნი) 603.

სობლის ციხე 1505.

სოლომნი (ბიბლ.) 20427.

სოლომონი (სოლომონ ბრძენი, მეფე ურიათა) 10932, 22214, 2255, 2268, 23510, 2379.

სომეხა დვინელი (ნიაფორი სარა ბეთლემელი) 4727. იხ. სარა ბეთლემელი.

სომეხნი 16, 920, 24, 31, 107, 118, 12, 14, 2132, 33, 223, 2315, 16, 20, 2414, 258, 20, 2627, 2711, 284, 10, 26, 296, 8, 21, 22, 304, 11, 13, 18, 27, 32, 314, 7, 22, 3220, 3324, 28, 3521, 362, 3710, 3410, 27, 366, 10, 26, 12631, 13327, 1651, 2, 8, 21, 1868, 18812, 19213; სომეხთა მეფენი 2416, 2523, 2710, 3320, 25, 3524, 25, 28, 35, 367, 384, 25, 5028, 16418; არშაკი 2114, 23, 28, 32, 225, იარვანდი 2723, არტაშანი 302, 7, 9, კოსარო 371, 18, 19, 3827, 437 თრდატი 5032, სუმბატ ტუქერაკალი 16528, 1665, გაგიკ შანშა 17633, დავითი 18411, 28, სენაქერემი 1868, დავითი 18723, კირიკე 19132, 33, 35, 1925, 7, 31; სომეხთა ერისთავი აბულაბაზი 16322, სომეხთ მეფისა ერისთავნი 1927; სომეხთა სპანი 2513, 2732, 3014; სომეხთა ცხოვრების წიგნი 4329 შენ., სომეხთა მოქცევის წიგნი 5132.

სომხეთი, სომხითი 1145, 1638, 23232.

სომხითი 729, 102, 1326, 1631, 214, 239, 32, 2412, 288, 13, 2936, 325, 3320, 3824, 3910, 4021, 29, 4119, 4228, 4315, 38, 32, 441, 2, 6219, 8615, 10415, 10514, 1163, 11926, 12028, 13921, 14130, 1431, 15519, 16122, 24410; არენი სომხითისანი 5028, 1551; მთანი სომხითისანი 19817 შენ., 2111; საზღვარნი სომხითისანი 338, 2521: საზღვარი სომხითისა 3021, 13521; ქვეყანა სომხითისა 492, 1522; ციხენი სომხითისანი 21023, 2207.—აზნაურნი სომხითისანი 2931; სომხითისა ამირანი 21710; ერისთავნი სომხითისანი (სიენელი, ასპურავნელი, ტაროვნელი) 10516, ერისთავი არეთა სომხითისა 1551; ერნი სომხითისანი 1628; სომხითის მეფე 214 (არშაკი), 2712 (იარვანდი), 3633 (კოსარო), დიდი მეფე სომხითისა 399; მთავარნი სომხითისანი 3818; მკვიდრნი სომხითისანი 10622; პატიახში სომხითისა 13616; სპანი სომხითისანი 256, 284, 33, 3030, 3234, 10528, 11316, 12119.—სომხითი დაიპყრა ამირა ხალილ იზიდის ძემ 16219, მომად ხალილის ძემ 1648, აბულ-კასიმმა 1664, მალიკ-შამ 2004; სომხითი თურქების ხელშია 21014, 25; სომხითის საქმეგები განაგო და სომხითი ააღორძინა დავით აღმაშენებელმა 2213, 23719; სომხითის ცხოვრების წიგნი 4329.

სომხითი დიდი 2152 (დავით აღმაშენებელმა დაარბია დიდი სომხითი).

სომხითისა აგარანი 24222.

სომხური ენა 33, 5228; ქართველებმა «დაუტყვეს ენა სომხური და... შეიქმნა ენა ქართული» 111; ქართლში გაერცვლებული იყო ექესი ენა: სომხური, ქართული... 1121; წმ. ნინომ იცოდა ცოტაოდენი სომხური ენა 5227 შენ.

სოსანა, სოსანა, სოსანი (წმ. ნინოს დედა) 4519, 22, 476, 7, 11.

სპანდატ-რვალი, სპანდატა რვალი, სპანდატი, სპანდიტი (სპარსთა მეფის ვაშტაშადის ძე) 117, 12, 15.

სპარსეთი 890, 1111, 203, 2224, 2624, 3132, 3222, 32, 34, 3328, 376, 8, 11, 12, 3812, 4220, 4318, 21, 4416, 1082, 11428, 11617, 18, 1302, 13322, 1436, 6, 26, 31, 35, 14530, 19130, 2171, 23125, 23233, 24030, 24423; დიდი სპარსეთი 24330; ერი სპარსეთისა

12714 («პატივ-სცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსეთისა, ვითარცა ზუას-
რო მეფესა მათსა»); ლაშქარი სპარსეთისა 23925, სა სპარსეთისა 433;
მეფედარი სპარსეთისანი 3418; საზღვარი სპარსეთისანი 3822, 8618, საზღ-
ვარი სპარსეთისა 13318; ქვეყანა გმირთა და გოლიათთა 11394; სპარსე-
თისა ქალაქნი 403, 2425.—ერისთავნი სპარსეთისანი 2625, 28; მარზაბანნი
სპარსეთისანი 4214; მეფობა სპარსეთისა 2622; სპარსეთის მეფე 2624, 3822
(ქასრე სასანიანი), 14128 («მეფობდა სპარსეთსა ურმიზდი»), 1918 («სურ-
ტანი არფასარან, მეფე სპარსეთისა»); სპარსეთისა სულტანნი 23918;
წარჩინებულნი სპარსეთისანი 1275, 10.—ფარნაჯომმა მოიყვანა სპარსეთი-
დან ცეცხლის-მსახურნი და მოგენი 2110; სპარსეთი დაიპყრა სომეხთა
მეფემ 3827; ბარამ ჩუბინის განდგომა სპარსეთში 1446, 11, 12; ერაკლე კეი-
სარი შევიდა სპარსეთში 1471, 34. 1481; აბიბაქარმა დაიპყრა სპარსეთი
1482; დავით აღმაშენებელმა «მოსრნა სრულიად სპარსეთისა ძალნი»
21412, 2152.

სპარსეთობა 2383 («თენი ყოვლისა სპარსეთობისა დაკონა»).

სპარსნი 95, 7, 8, 20, 1012, 14, 22, 1110, 2180, 31, 2215, 16, 20, 34, 3012, 15, 27, 3116, 17, 22, 323, 12, 20,
331, 6, 16, 26, 28, 29, 3522, 30, 31 შენ., 374, 21, 393, 9, 20, 22, 4027, 28, 30, 33, 423, 4422, 7222,
5625, 878, 20, 33, 8916, 9015, 24, 25, 916, 944, 9514, 9915, 10324, 10420, 10527, 29,
1082, 12, 11010, 17, 11414, 23, 28, 1156, 9, 14, 1163, 13, 16, 19, 1194, 12015, 28,
1211, 13, 16, 20, 28, 12310, 12732, 33, 12923, 33, 13016, 13110, 15, 17, 1356, 1367, 19,
1388, 13, 20, 27, 1434, 5, 8, 30, 1442, 4, 1452, 14723, 15233, 2007, 22319; სპარ-
სნი—ნათესაენი ნებრთისნი 89; ფარნავაზი დედის მხრით იყო სპარ-
სი ასპანელი 1414; მობიდანნი იყო ნათესავად სპარსი 912; ვინმე სპარსმა
დასჭრა ვახტანგი 13318; სპარსნი რანისნი 2520; სპარსნი იყვნენ: საურმა-
გის ცოლი 201, მირდატის ცოლი 3118.—სპარსთა ბუპებრაზნი 327, 11;
სპარსთა გოლიათნი 12723; სპარსთა ერი 12734; სპარსთა ერისთავნი 94,
108, 2211, 3318, 22, 27, 38, 865, 16, 18, 25, 30, 11530, სპარსთა წეფის ერისთავი
8920; სპარსი ლაშქარი 4033, 7015, სპარსთა ლაშქარი 1166; სპარსთა მე-
ფენი 3911, 14, 8620, 8710, 31, 8911, 9017, 34, 912, 9315, 27, 9617, 10410, 12, 14, 24,
11310, 13, 15, 1206, 10, 14, 19, 1226, 29, 1231, 12412, 14, 15, 12632, 1274, 13029, 1312,
13224, 28, 28, 32, 34, 1332, 6, 16, 22, 1365, 14033, 1413, 5, 34, 35, 15022, 1539, 19216,
კეკაპოსი 98, 19, ვაშტაშაზი 116, სპანდიატ რეალი 117, ბარამი (ბაანანი)
1116, ქასრე 371, 5, 11, 12, 18, 382, 3928, 29, 33, 409, 428, 24, ბარტანი 4226, ძე
ბარტამისი (ხუარან-ხუარანი?) 4333, 4416, 23, 7019, 31, 8421, 28, 865, 6, 10580,
ხუასროთანგი 10618, ხუასრო 13618, ხუასროს ძე ხუასრო 13618, 21, 13810, 24,
ურმიზდი 14216, 28, 1447, ქასრე 14421, 27, 14510, 14; სპარსთა მეფობა 23128;
სპარსნი მოხუცებულნი 12490; სპარსთა ნათესაენი 11213, 12718, 14523,
15333; სპარსთა ნოჯადნი 10319; სპარსთა სამეფო 186; სპანი სპარსთანი
2218, 11318, 12127; სპარსთა სჯული (ცეცხლის-მსახურება) 219, 1483; სპარ-
სი ცეცხლის-მსახური შინკარანი 9391 და შენ.; სპარსთა ქვეყანა, ქვეყნები
10815, 11312; სპარსნი წარჩინებულნი 4419, 8610.—სპარსნი იერუსალემ-
ში 2552, 601, 5; სპარსთა შემოსვლა ქართლში 379; სპარსელებმა მოაზბ-
რეს სომხითი 8614; სპარსელებს ხარკის მიცემა შეუწყვიტეს ვარაზ-ბაქარ-
მა და მისმა ძმამ მირდატმა 8719, 31; სპარსელებმა დაიპყრეს ქართლი
881, 897, 9; სპარსელების მიერ იწამა წმ. რაყდენი 1363; ფარსმანის დროს
სპარსელებმა მოაზბრეს ქართლი 14031; სპარსელებს ემორჩილებოდნენ

დაჩინ შთამომავალნი 1416; სპარსელებზე დაიპყრეს ყოველი ქართლი, სომხითი და ასპურაგანი 1432; ერაყელ კეისრის ქართლში ლაშქრობის დროს სპარსელებს მიემხრო სტეფანოზი 1451, 15, 31; ტფილისი ოთხას წელს ეპყრათ სპარსელებს 2182; დავით აღმაშენებელმა «მტურგად დასხნა სპარსნი» 2250.—**სპარსთა ცხოვრების წიგნი** 814, 930, 3632, 14332.

სპარსული ენა 4112, 10719; **სპარსულად** 4010, 9211, 12011, 12527.

სპასიანოსი (ვესპასიანე, რომაელთა კეისარი) 278, 10918. იხ. ვესპასიანე.

1. სპერი (ისპირი) 1146, 13832, 14024, 15133, 2209; სპერი ქართლის საზღვარი 14628;

2. სპერი, სპერისა მდინარე (ქოროზი) 125 («მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ქოროზი»)

სპერის ზღვა (შავი ზღვა) 432, 581, 65, 1318.

სტაგირი (ადგილი კახეთში) 2408.

სტერი, სციერი, დასტერი (ქალაქი პონტოში) 10524.

1. სტეფანე, მტბევარი (ეპისკოპოზი): მან აღწერა წმ. გობრონის წამება 16631.

2. სტეფანე პირველ-მოწამე 14724.

3 სტეფანე 524 («სტეფანეს მსგავსი დიაკონი»).

1. სტეფანოზ I (გუარამ კურაპალატის ძე, ქართლის მთავარი 1451, 1, 5; გადაუდგა ბერძნებს (ფოკას გადადგომის დროს) და მიემხრო სპარსელებს 14513; მის დროს ძლიერდება ტფილისი 14519; მისი რეზიდენციაა ტფილისში 14524; ერაყელ კეისრის ლაშქრობის დროს სპარსელების მომხრეა და გბრძვის ერაყელს 14531, 1461; სტეფანოზის სიკვდილი 1463, 23, 24; სტეფანოზის ძმა დემეტრე, ჯვარის ეკლესიის მაშენებელი 14524; სტეფანოზის შვილები 14629.

2. სტეფანოზ II (ადარნასეს ძე, ქართლის მთავარი) 14714; მისი შვილები არიან არჩილი და ნიპრი 14832, 15814.

3. სტეფანოზი (ვარჯანის ძე, პანკისის ერისთავი) 18518.

სტეფან-წმიდისა ეკლესია 9010.

სუანეთი 1713, 15318, 2403; სუანეთის საზღვრები 1931 («დიდეთიოგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სუანეთი»); სუანეთის ერისთავი 1261 («სამხალღი, ერისთავი შიდა-ეგრისა და სუანეთისა»).

სუაწნი 1965, 24131; **სუანთა** ერისთავი ვარდანი 1982.

სუერის ციხე 1931.

1. სუიზონი (ქართლის ეპისკოპოზი) 8716, 883.

2. სუიზონი (ქართლის კათალიკოზი ბაკურ მეფის დროს) 14226, 14319.

3. სუიზონ ჭყონდიდელი (მწიგნობართ-უბუქესი, მთავარეპისკოპოზი) 22022.

4. სუიზონი: სიმონ კანანელი (მოციქული) 2614, 15.

სულა კალმახელი (კალაპანის ერისთავი) 1887; ლიპარიტმა შეიპყრო სულა 18314; სულამ და სხვა დიდებულებმა შეიპყრეს ლიპარიტი 1912, 6, 7, 14.

†. ხუმბატი (დემეტრე კლარჯის მამა) 1831.

2. ხუმბატ ბიერითიანი, სამბატ ბაერიტიანი (სომეხთა სპასხეტი) 283, 7, 16, 19, 21, 24, 32, 296, 302, 15; სუმბატმა მოკლა მეფე იარაგანდი 2722; მან მოაოხრა ქართლი 2911; ზაგი სუმბატსა და ქართლის მეფეებს შორის 3022.

3. ხუმბატ ტეჭერაკალი (სომეხთა მეფე) 16522, 31, 1665, 32; იგი შეიპყრო აბულ-ქასიმმა 1671.

4. ხუმბატი (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 1921, 9.

ხურმაგი იხ. საურმაგო.

ხუქმანეთი 2382.

ხუჯეთი 20314.

სციერო, სტერი, დასტერი (ქალაქი პონტოში) 10524.

სხუილახელნი (ახნაურნი კახნი); დანი და ივანე სხუილახელნი 1701.

ტალინჯქარი, ტალინჯაქარი (სომხითის ციხე) 2208.

ტაო 210, 1527, 1737, 1749, 1768, 1782, 1832, 1911, 14, 200, 2112; «ქუეყანას პარხლისას, რომელ არს ტაო» 292, 302; ტაოს ნაპირნი 23721; ტაოს ორივე კერძი (ე. ი. ზემო და ქვემო) 17332; «ტაოსთა» (ტაოს MB) 18027; («ქუეყანა რომელი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა და ჯავახეთს»); ქვემო ტაო 16133—1621; მეფენი ტაოსნი 17229; ტაოს მკვიდრი 1734.

ტაოელნი, ტაოველნი: ფერის ჯოჯიკის ძე, ნათესავით ტაოველი 1802; ახნაურნი ტაოველნი 18214, 16; ერისთავნი ტაოველი 18115.

ტაოხკარელი გუზანი 2402.

ტაოვენელი ამაზახსი (სომხითის ერისთავი) 10517.

ტაონი (გეოგრ.) 15521.

ტასისკარი 64, 11, 13, 13920, 1402; ოძრხის ერისთავის საგამგებლოა ტასისკარიდან არსიანამდე 1728; შიგა-ქართლი შვიცავს ტფილისიდან და არაგვიდან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანგარამდე 181.

ტაშირი 2133, 221, 16415, 23719; სამშვილდის საერისთაოში შედიოდა «სკორეთისა მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი» 1726; პატიაში განაგებდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს 15329.

ტბეთი 1827.

ტბელნი ახნაურნი, ტბიელნი ახნაურნი 15921, 16819, 1695.

ტენებაგა (ბრანჯთა საერისთაო) 4625.

ტერონაკალი (სომხითის ციხე) 2207.

ტეჭერაკალი სუმბატი (სომეხთა მეფე) 16523.

ტეორი, ტური, შტორი: ტურის ერისთავი ჯედი 18520.

ტიგრანი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 3029.

ტინის-ჰადი 19617-შენ.

ტირეთი (დურძუკის მამა, მამათმთავარი) 78.

ტიტო (რომაელთა კეისარი Titus Flavius Vespasianus 79—81 წწ.) 10917, 21815.

თლობელის ძე ისაკი, თლობელის ძე ისაკი (ახნაური მესნი) 1356.

ტონითო, ტონითო (მთა, «მთა ოქროსა») 1498.

ტრაპეზონნი (ქალაქი) 17924.

ტრაოდელნი 21811; ტროის ომი («ტრაოდელითა ბრძოლა») 21821.

ტური, ტვირი, შტორი: ტურის ერისთავი 18520.

ტფილენი 18513, 1851; ტფილენი ბერნი 18611, 18, 19 («ქალაქისა ბერნი ტფილენი»); ვაჰარნი განძელ-ტფილელ-დმანელნი 21611; ტფილელი ამირა 16215; (იაპი შუაბის ძე), 16233 (საპაქ ისმაილის ძე 18417 (ჯაფარი), 18612 (ჯაფარი), 19222.

ტფილისი 590, 611, 1723, 12123, 1232. 14814 (v. l. ფილისტიმი), 1544, 1628, 18615; ტფილისი—სამეფო ქალაქი 14013; ტფილისი ქალაქი 13628, 13828, 16310, 22330; ტფილისის კარნი 8616; ტფილისის სიონი 14422 (გვარამ კურაპალატმა განაახლა მისი საფუძველი), 1474 (ადარნასე, ქართლისა

მთავარმა დაასრულა მისი შენება); ტფილისი სოფელი და კალაი 122^ა; ციხე ტფილისისა 86^ა; ტფილისის ამირა 162^ა (საპკისმავლის ძე), 165^ა (აბულ-კასიმი), 184^ა (ჯაფარი), 185^ა (ჯაფარი),—ვანტანგ გორგასალმა დაიწყო ქალაქ ტფილისის აშენება 136^ა; დაჩიმ დაამთავრა ტფილისის ზღუდეთა შენება 140^ა; სტეფანოზის დროს ტფილისი ძლიერდება და ნცხეთა სუსტდება 145^ა,^ბ; ერაკლე კვისარმა დაიპყრა ტფილისი 145^ა,^ბ,^გ, 146^ა და მისცა ადარნასეს 146^ა; ხაზარმა სპასალარმა ბლუჩანმა შემუსრა ტფილისი 160^ა, 161^ა; აგარიანებმა დაიპყრეს ტფილისი და გაიზადეს თავის რეზიდენციად 161^ა; ბულა თურქმა გადასწვა ტფილისი 163^ა; ლიპარიტისა და სხვა ერისთავების ბრძოლა ტფილისის ამირასთან 184^ა,^ბ, 185^ა; ტფილისი დასტოვა ბაგრატ მეოთხემ 187^ა (პირველად), 189^ა (მეორედ); ბაგრატ IV-ის ბრძოლა ფადლონთან ტფილისის გამო 193^ა,^ბ, 194^ა,^ბ, 195^ა,^ბ,^გ,^დ; ტფილისი თურქთა მფლობელობაშია 210^ა,^ბ; დავით აღმაშენებელმა აიღო ტფილისი 218^ა, 237^ა.

ტყე-ტბა 2^ა (მცირისა ალაზნისა თავიდგან ვიდრე ტყე-ტბამდენ, რომელსა აწჳჳუან გოლგოლას), 5^ა.

უბრაბი, უბარაბი, უფრობი (სპარსთა მეფის ერისთავი) 87^ა.

უდიხეხი (ოდიხეხი, ტროის ომის გმირი) 218^ა.

უთალო, უთაო (ქუბუღულუქ ბაჰას ძე უთალო) 186^ა.

უკუშია (გეოგრ.) 188^ა შენ.

ულიოტორი, ოლილოტოსი (ნანა დედოფლის მამა) 41^ა.

უმედი (მომად ხალილის ძე) 164^ა. იხ. 4. მომადი.

უშიროზი, უშიროსი (პომეროსი) 218^ა,^ბ.

უოხოსი (ხაზართა მეფის ძე) 72^ა,^ბ.

უჟიკნი, უჟიკთა სახელმწიფო 49^ა.

ურაჰა, ურაა, ურალა (ქალაქი) 127^ა,^ბ, 133^ა.

ურბნისი, ორბნისი 12^ა, 54^ა.

ურდურე (ოესთა მეფე) 184^ა.

1. ურია (ბიბლ., დავით წინასწარმეტყველის ცოლი) 109^ა.

2. ურია იხ. ურიანი.

ურიანი, ჰურიანი 261^ა, 27^ა, 48^ა,^ბ, 51^ა, 53^ა,^ბ, 60^ა, 61^ა,^ბ, 62^ა, 70^ა, 71^ა, 109^ა;

ურიანი მცხეთელნი 25^ა,^ბ, 26^ა, 62^ა, 73^ა, 74^ა; უბანი ურიათა (მცხეთაში) 127, 587; ძველად მცხეთაში მოსულნი ურიანი 27^ა; იერუსალემიდან

ნაბუქოდნოსორის მიერ ოტებულნი ურიანი 10^ა; იერუსალემიდან I საუ-

კუნეში გამოქცეული ურიანი და მცხეთაში დამკვიდრებულნი 27^ა; ჰურიანი

ქარქველნი 60^ა; დედაკაცი ვინმე ურია 54^ა; ურიანი დედანი (წინოს მო-

წაფენი) 53^ა; ურია მღვდელი აბიათარი 53^ა, 61^ა; ურიათა უბანი

ურბნისში 54^ა.

ურიახტანი 25^ა.

1. ურმიზდი, ჰურმიზდი, ურმისდი (სპარსთა მეფე, ჰორმიზდ III [?]. 457—

458 წწ. 10417.

2. ურმიზდი, ურმიზი (სპარსთა მეფე, ჰორმიზდ IV, 579—590 წწ.) 141^ა,^ბ,

142^ა, 1447.

ურძუკეთი (დურძუკეთი) 7^ა, 19^ა,^ბ, 21^ა, 2^ა,^ბ. იხ. დურძუკეთი.

ურძუკნი, ურძუკენი (დურძუკენი) 19^ა, 20^ა. იხ. დურძუკენი.

• უფლის-ციხე 612, 126, 249, 6715, 17212; უფლის-ციხე აიღეს ბაგრატ I-მა და მომად ხალილის ძემ 1631, ბრძოლა უფლის-ციხის გამო სუმბატ ტყვერაკალსა და კონსტანტინე აფხაზთა მეფეს შორის 16529, 30, 33; კვირიკე I ქორეპისკოპოზმა უფლის-ციხის ზღუდეები დაანგრია 1662; გიორგი II აფხაზთა მეფის ძე კონსტანტინე გამაგრდა უფლის-ციხეში თავისი მამის წინააღმდეგ საბრძოლველად 16812, 18; დავით კურაპალატმა აიღო უფლის-ციხე და უბოძა ბაგრატ III-სა და გურგენს 17225, 34, 17311, 18; უფლის-ციხე უპყრია ბაგრატ III-ის დედას გუარანდუხტს 17320, 17422; ბაგრატ IV-მ შეიპყრა ლიპარიტის შვილები და აიღო უფლის-ციხე 18330; სულა კალმახელმა წაართვა უფლის-ციხე ლიპარიტსა და მის ძეს ივანეს 19016.

• უფლოსი (მამათმთავარი, მცხეთოსის ძე) 66, 22, 1414, 1528.

• უფროზი, უბრაბი, უბრაბი (სპარსთა მეფის ერისთავი) 872

• უჯარმა, უჯარმო (ციხე-ქალაქი) 443, 775, 8033, 826, 1264, 15018, 19517; უჯარმის ციხე-ქალაქი ააშენა ასფაგურმა 3627; უჯარმის ნაგებობანი ააშენა ვახტანგ გორგასალმა 13530, 13614, 13834; უჯარმა ვახტანგ გორგასალმა თავის სამეოფელ ადგილად აქცია 13614, 13825; უჯარმაშივე ისხდნენ ვახტანგის ძის, დარის, მემკვიდრენი 14322; უჯარმის ციხეს მოადგა აბულკასიმი 1669, 13, 15; უჯარმის ციხეს დაეუფლა გიორგი II აფხაზთა მეფე 16318.— უჯარმის კარის, ნინოწმიდის, საეპისკოპოზო 13530.

უჯარმელი სალომე იხ. სალომე უჯარმელი.

უჯარმის ჳევი 13710, 1495.

ფადლა I, ფადლაი, ფადილა (ფადლა არგემანელი, კახთა ქორეპისკოპოზი) 1656, 23.

2. **ფადლა II** (კვირიკე I-ის ძე, კახთა ქორეპისკოპოზი) 16732, 16817; ფადლას გარდაცვალება 1697.

3. **ფადლა** (კვირიკე II-ის ძე, ნახრქევანის ციხის მპყრობელი) 16924.

ფადლონი, ფადლონი (ამირა განძისა) 17623, 34, 1857, 1957; ფადლონი ქრისტიანეთა მოძულეა 1772; ბაგრატ III-ის ბრძოლა ფადლონთან 17710, 19, 22; აღფარსლანმა ფადლონს მისცა რუსთავი და ტფილისი 1932; ბაგრატ IV-ის ბრძოლა ფადლონთან 1847, 12, 13, 14, 19333, 1943, 9, 15, 16, 22, 25, 28, 30, 32, 1954; ფადლონის შეპყრობა 1957, 8, 10, 14, 16, 18; მისი განთავისუფლება ბაგრატის მიერ 1957 შენ., 19 28; ფადლონის მიერ ფიცის გატეხვა და მისი ლაშქრობა ბაგრატის წინააღმდეგ 1962, 4; გიორგი II-ის დროს ფადლონმა ხელთ იგდო გაგის ციხე 1962; სულტანმა მალიქ-შამ დააპატრონა ფადლონი 19582.

ფალელი ჩანჩახი 18223.

ფანახკერტი 19111.

ფარპოროტი, **ფარშოროტი**, **ფარბოროტი** (სპარსთა მეფის ქეკაპოსის ძე) 924, 27.

ფარავანი, **ფარავნი**, **ფანვარი** (ტბა ჯაფახეთში) 67, 12, 1726, 181, 5218, 5313, 35, 14028.

ფარზმან-ფარუზი (სპარსელი ვახტანგ გორგასალის ლაშქარში) 9916, 20, 22.

ფარისოსი, **ფისოსი**: გზა ფარისოსისა 282.

1. **ფარნავაზი**, **ფარნაოზი**, **ფარნავოზი**, **ფანვარაზი** (ქართლის მეფე) 1413, 18, 186, 25, 30, 2011, 2334; იგი პირველი მეფე იყო ქართლში ქოთლოსის ნათესავთაგან 191; სპარსულად მისი სახელი იყო «არმავზ» 1812; ფარნავოზი მამით ქართლელია და დედით ასპანელი სპარსი 1414; იგი მცხეთელი

მამასახლისის სამარის დისწულია 1415,17; აზონის შიშისაგან იგი სპარსეთშია გადახვეწილი 1424,27,32,33, 156,10,12,16,19; ფარნავაზი და ქუჯი აზონ ერისთავთან ბრძოლაში 1527, 165,17,21,24,29,30,33, 173; ფარნავაზმა გაიმარჯვა და «მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგრეთ ზედათ» 176,14; ფარნავაზმა ააშენა შორაპნისა და დიშნის ციხეები 1719 და მოხლულმა მცხეთა 183; მან აღმართა კერპი არმაზი 1811; ფარნავაზის გარდაცვალება 196; «საფლავი ფარნავაზისი» 4119; ფარნავაზის ძეა საურმაგი 191; ფარნავაზის ერთი და ოგსთა მეფის ცოლია, ხოლო მეორე—ქუჯისა 1710; ფარნავაზის დახასიათება 1420, 1831.

2. **ფარნავაზი** (სპასუქტი, ფარსმან ქველის ძუძუსმტე) 3134. 321,9,31, 3227 შენ. 3319. **ფარნავაზიანნი** 2238, 2338, 248; ფარნავაზიანნი მეფენი (ფარნავაზიანთა მეფენი) 2119; უკანასკნელი ფარნავაზიანთა მეფეთაგან არის მირვანი 4123; ფარნავაზიანთა ნათესაენი (ნათესავი) 2516, 3629, 4128; ფარნავაზიანთა ნათესაობა 3933.

ფარნავაზიანობა 2323,29.

ფარნავაზი (მირვან I-ის ძე, ქართლის მეფე) 210,20,28,30, 221,2,3,12,13,20; მისი ძეა მირვან მეორე 224,20.

1. **ფარსმან I არმაზელი** (ქართამის ძე, ქართლის მეფე არმაზში), 279,13,18.

2. **ფარსმან II ქველი არმაზელი** (ანზასპის ძე, ქართლის მეფე არმაზში). 3113; მისი ბრძოლა შინა-ქართლის მეფესთან, მირდატთან 3117,18,19,20,22,31, 322,4,8,10,14,17,23,27,28,82; მისი მუხანათური მოკვლა 333,6; მისი სამფლობელო დატერა სპარსელების მიერ 3318; ფარსმანის ცოლი 3330,31; მისი ძე აღამი 3320,23, 341; ფარსმანის ძუძუსმტე და სპასუქტი ფარნავაზი 3333,34; ფარსმანის დახასიათება 3123, 3311, 3410.

3. **ფარსმან III** (აღამის ძე, ქართლის მეფე; ფარსმან II-ის შვილიშვილი) 317.

4. **ფარსმან IV** (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 853, 876,13; მან შეუწყვიტა სპარსელებს ხარკის მიცემა 8719; მისი გარდაცვალება 8722; ფარსმანის დახასიათება 8718.

5. **ფარსმან V** (ბაკურ II-ის ძე, «მეფე ქართველთა») 14027; მის მეფობაში სპარსელებმა მოაოხრეს ქართლი 14031,32; ფარსმანის დროიდან ქართლის ნაწილი («ნათესაენი დაჩისანი») ემორჩილება სპარსელებს 1414; ფარსმანის გარდაცვალება 1418.

6. **ფარსმან VI** (ფარსმან V-ის ძმისწული, ქართლის მეფე) 1419,11,22,24; მის დროს ქართლში მოვიდა იოანე ზედაზნელი 1416.

7. **ფარსმან თმოგველი** (ციხის უფალი) 18511.

ფარსმან-ფარუხი იხ. **ფარხმან-ფარუხი**.

ფარშოროტი იხ. **ფარბოროტი**.

ფარცხასი (ციხე) 1855, 1952, 1997 («ფარცხს ქუემოთ»).

ფერიოზი, **ფერისი** (ჯოჯიკის ძე, ტაოელი) 1301.

ფეროზი, **ფიაროზი** (სპარსი უფლისწული, მიოიან მეფის სიმე, რანის ერისთავი) 4310, 4433, 10518, 1533; მას ჰქონდა მოცემული მიოიანისაგან რანი ბარდავამდის 7322, 8423; ფეროზის მოქცევა 807,28, 8423; მისი შვილიშვილი შერთო ვარაზ-ბაქარმა 8530,33; ფეროზის ბადიშიშვილია ფარსმან ჩელოთხე 8714; ფეროზის შვილი 8631; ფეროზის ნათესავი არის პატიანში თრიალეთისა, ტაშირისა და აბოციისა 1532.

ფეროზი (ოგსი) 4230.

ჟიაროზი (ფეროზი, რანის ერისთავი) 10516. იხ. ფეროზი.

ჟილისტიმი 11311, 12418, 12513, 1487, 14 შენ.

ჟინიკე, ჰინიკე (ფინიკია) 23124.

ჟირესტე, ორესტი (ბერძენთა გმირი) 21813.

ჟისოსი, ჟარისოსი: ფისოსისა გზა 282.

1. ჟოკა, ჟუკა, ჟუკასი (ბერძენთა მხედართ-მთავარი, შემდეგ კეისარი, 602—610 წწ.) 1458; მან მოჰკლა მავრიკ კეისარი და მისი შვილები 1453, 13; ჟოკა მოჰკლა გრაკლემ 14527.

2. ჟოკა, ჟოკასი, ჟუკასი, ბუკასი (ბარდა ჟოკა, ბერძენი ფეოდალი, რომელიც აუჯანყდა ბასილ II-ს) 17927 შენ., 17961.

ჟოკანი, ჟუკანი (ადგილი ჯავახეთში) 18713.

ჟრანგეთი 23232.

ჟრანგნი: მათ აიღეს იერუსალემი და ანტიოქია 20618.

ჟრიდონი, აფრიდონი 2165.

ჟროტათოსი (ქვეყანა რომის სახელმწიფოში) 1230; ჟროტათოსელნი 1231.

ჟუკანი, ჟოკანი (ადგილი ჯავახეთში) 18713.

ჟზოველნი: მათში ქრისტიანობის გავრცელება 8013, 22.

ჟზუნელნი 1709 (ძმანი ჟზუნელნი სარი და გრიგოლი).

ქავაზინი, ქავაზნი (ცინე სომხითში) 19524, 1963, 2207.

1. ქავთარ ბარამის ძე (ჰერეთის დიდებული) 2088.

2. ქავთარ ტბელი (ქართლის აზნაური) 17417.

ქაიხოსრო, ქეიხოსრო (შიოშ ბედნიერის ძე, სპარსთა მეფე) 931, 1069, 2151.

ქელაძორი, ქელაძორი, ქულაძორი (შირვანის ციხე); აიღო დემეტრე I-მა 21218, 23724.

ქალდეველნი: ქალდეველთა ღმერთი ითარუჯანი (ითირუჯი, ითარუჯანი) 5613, 6522.

1. ქართამი (ქუჯის შვილიშვილი, ფარნავაზიანი, ბარტომ ნეფის შვილობილი 2323; მისი შვილია ადერკი 2411.

2. ქართამი (ადერკის ძე, ქართლის მეფე არმაზში) 2634, 277.

ქართველნი, ქართველნი 16, 96, 12, 20, 23, 101, 7, 13, 21, 25, 118, 12, 14, 19, 152, 1921, 2023, 2132, 33, 223, 230, 10, 20, 26, 27, 257, 14, 18, 30, 31, 2627, 2713, 2833, 298, 23, 301, 3, 5, 9, 13, 18, 18, 25, 33, 317, 23, 3220, 337, 28, 30, 32, 3531, 363, 3710, 3934, 405, 10, 28, 32, 4112, 18, 17, 18, 24, 28, 8511, 866, 898, 905, 8, 20, 24, 915, 9310, 18, 21, 32, 940, 23, 956, 10034, 10133, 1064, 10813, 1164, 12120, 12631, 1412, 18, 14218, 23, 1443, 13, 14, 19, 22, 1650, 17420, 17613, 17914; ქართველნი აზნაურნი 16918, 1707, 1733; ქართველთა ბუმბერაზი 2315; ქართველთა ენა 111-2, 2303; ქართველი ერი 146; ქართველთა ერისთავნი 14230, ქართველთა მეფენი 13, 2623, 895 შენ., 1031 შენ., 2321 (ბარტომი), 2831 (არხოცი და არმაზელი), 372 (ასფაგური), 4020 (ასფაგური), 4122 (ასფაგური), 896 (მირდატი), 14031 (ფარსმანი), 1420 (ბაკურ III), 14613 (ბაკურ III); აფხაზთა და ქართველთა მეფე 1767 (ბაგრატ III), 1785 (ბაგრატ III), 1839 (ბაგრატ IV); ქართველთა მთავარი 1478 (აღარანსე); ქართველნი მხედარნი 1631, 3223; ქართველთა სპანი, სპა 2510, 14323, 18017, 23127; ქართველთა ღმერთი არმაზი 6521 (შდ. 5613); ქართველთა ცხოვრების წიგნი 15923; ქართველთა ძედ შვილებული (ქართამი) 2323; ქართველნი წარჩინებულნი 4420, 14112; ქართველნი არა-წარჩინებულნი 237, —ქართველი და მესხნი 18115, 21133; ქართველნი ური-

ანი 802,12.—ქართველები ალექსანდრე მაკედონელის დროისა 1181; ახონის მოპყრობა ქართველებისადმი 147,8,9; ქართველები გადაუდგინენ ახონს 1618; ვარაზ-ბაქარის დროიდან ქართველები ზეიქმნენ საარსებლთა მოზარ-კენი 8626.

ქართველობა 2427.

ქართული 1414 (აჟანვარაზ იყო მამულად ქართული... და დედულად სპარსი ასპანელია).

1. **ქართლი** (მთა) 431, 59, 1312, 1818.

2. **ქართლი** (ქვეყანა) 729, 811 შენ., 820,24,30, 111,19, 1819, 1922, 2129, 228,16,24, 241, 2522, 2922, 3133, 3234 შენ., 3317,21, 3526, 365, 4021, 4119, 4228, 4417,32, 492, 5711, 7027, 7381, 746, 7525,26, 7611, შენ., 7612 შენ., 828, 8421, 855,18, 8621,20, 8721, 8922,29, 914, 931,24, 942, 10316, 1112,10, 1271, 13381, 13420, 13513, 13783, 13832, 1392, 14010, 14416,17,18, 14530, 1478, 14822, 1496, 15029, 1529, 15428, 1575, 15817, 16217, 1652, 17116, 17216,21,22, 17318,20, 17429,33, 1762, 18528, 18617, 18715,24, 1899, 19117, 19225, 1942, 19616, 1972, 20521, 21620 შენ., 23416; **ქართლის საზღვრები**, ქართლის საზღვარი 2714,23, 515,10, 4027, 748, 8632, 8759, 8918,26, 914, 11224, 11433, 11914, 12018,24, 1218, 14923, 15219; **ქართლი არის «ხუნანიტგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა»** 432; **ქართლი განიყოფებოდა ორ ნაწილად**: ერთს შეადგენდა «ქალაქი მცხეთა და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი, ერთითგან ვიდრე თავადმდე მტკუარსა და ეგოსსა»; მეორე კი იყო «არმაზით ვერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი ყოველი, ვიდრე თავადმდე მტკუარსა და კლარჯეთი» 2630—34; **ვანატანგ ვორგასალის დროს ოსევემა დაარბიეს «ქართლი თავიდან მტკუარისათ ვიდრე ხუნანამდე»** 9414; **ერაკლე კეისრის დროს ბერძნებმა დაიპყრეს «საზღვარი ქართლისა**: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღუის პირი» 14627; **შინა-ქართლი**, **შიდა-ქართლი**, **შიგა-ქართლი** 721, 181 («ტფილისიდან და არაგვიდგან ვიდრე ტა-სისკარამდე და ფანვარამდე, რომელ არს შიგა-ქართლი»), 278,21, 3112,18,25-შენ., 3329, 12530; **ახენას-სოფლისა**, რომელსა აწ ჰქუიან შინა-ქართლი» 614, **ზენა სოფელი**, რომელ არს ქართლი 15332; **დასავლეთი ქართლისა** (სადაც შედის წუნდა და ოძრხე) 1403; **ყოველი ქართლი** 1718, 1880, 456, 7229, 7728, 827,15, 921, 10818 შენ., 1431, 14521, 14689, 19213; **სრულად ქართლი** 4418, **აფხაზეთი** და **ქართლი** 17211,18, 1734, 17611.—**ზენაურნი ქართლისანი** 8918, 1730,28, 17414; **ბუმბერაზნი ქართლისანი** 328; **ენა ქართლისა** 198, 22224 შენ., 1129 (ეგეს ენაზე ლაპარაკობდნენ ქართლში); **ერი ქართლისა** 3521, 7927,29, 861 (ყოველი ერი ქართლისა), 15234, **ერნი ქართლისანი** 15527; **ერისთავნი ქართლისანი** 131 (ახონი), 198, 2015, 2112,27,32, 2225, 235, 242,18, 3410, 3533, 3534, 407, 8019, 1439 (ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი. ზებონი და კეფეზონი), 14328, 14427, 14614, (ადარნასე), 15324, 15512 (ლეონი), 17215 (ივანე მარუშის ძე), 17220 (ივანე მარუშის ძე), 18418, (ივანე აბაზას ძე), 1863 (ლიპარიტი), 24429; **ველნი ქართლისანი** 2920; **თავნი ქართლისანი** 138; **ქართლის კარნი** 12118; **მამული ქართლისა** 19032; **მატიანე ქართლისა** 2322. («ძველი მატიანე ქართლისა») **მეფენი ქართლისანი** 1122, 3127, 4114, 895,10, 9510, 9631, 10624, 14311, 14715, 14922, 23610; **ფარნავაზი**, პირველი მეფე ქართლისა ნათესავთაგან 192, **ფარსმანი** და **კოიანი** 2718, **არხოცი** და **არმაზელი** 2725,39, 2910,18,35, 3039,

რეგ მართალი 367, დანი 1252, მიპრი და არჩილი 1503, არჩილი 1571; მთავარნი ქართლისანი 1618, 14513 (სტეფანოზი), 1474 (ადარნასე); მკვიდრნი ქართლისანი 211,12, 962, 1062, 17211 («მეუდი ზი აფხაზეთისა და ქართლისა»); მოქცევა ქართლისა 858, 1354; ქართლის მოქცევის წიგნი 2610, 1564, 2363; მპყრობელი ქართლისა 132, 12580, ღმერთნი მპყრობელნი ქართლისანი 2116, 232; ქართლისა ნაპირნი 1943; საქმენი ქართლისანი 17412,15,23, 1768, 1778, 2212; სიმაგრენი ქართლისანი 1922, 227,8,19, 2611, 419 (იხ. აგრეთვე ციხენი ქართლისანი); სიძრავლე ქართლისა 7315 («ყოველმან ერმან, სიძრავლემან ქართლისამან»); სანი ქართლისანი 324, 9812, 10321, 11817, 17611, 21181, სპასალარნი ქართლისანი 13822; ქალაქნი ქართლისანი 819, 1316, 189, 402; ქვეყანა ქართლისა, ქვეყანანი ქართლისანი 7921, 1522, 15314,16, 15827, 1605, 1933; ციხენი ქართლისანი 819, 189, 1763; წარჩინებულნი ქართლისანი 871, 9410, 9518; ხეენი ქართლისანი 9418, 14011,—ქართლის ეკლესია 14120, 14910; ქართლისა განმანათლებელი იოანე ხედაზნელი 14116; ქართლის კათალიკოზნი და ეპიკოპოზნი 1122, 1333, 13517, 2301; ქართლის ეკლესია ანტიოქიის საყდარს ექვემდებარებოდა 1353; ღმერთნი ქართლისანი 6515 (არმაზი და ზადენი) ღმერთნი მპყრობელნი ქართლისანი 2116, 232, 678; ცეცხლის-მსახურება ქართლში 9511: რეგ მართალმა აკრძალა ქართლში კურბებისათვის ყრმების შეწირვა 3615.—ქართლი მოაოხრა სპარსთა მეფემ ქაიხოსრომ 102; ქართლში მოვიდნენ ნაბუქოდონოსორის მიერ ოტეფული ურიანი 102; ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა ქართლში 92 შენ., 1120, 1226,22; ალექსანდრემ პიზონტიოსს არგუნა წილად ქართლი 1331; აზონის ბატონობა ქართლში 1222, 1312,18,17,18; დაიპყრა ფარნავაზმა 1622; სუმბატმა მოაოხრა 2911,12, 3011; სპარსელების შემოსვლა ქართლში 379; ქართლში ამოწყდა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა 4122; ოსებმა მოაოხრეს ქართლი 4221; სპარსელებმა დაარბიეს ვარაზ-ბაქარის დროს 8515; დაიპყრეს სპარსელებმა ნირდატის დროს 831; მოაოხრეს სპარსელებმა ფარსმან V-ის დროს 1402,22; ქასრემ დასტოვა ქართლი 1437; ქართლში წვივიდა მურვან ყრუ 14913; სარკინოზთა შემოსვლა და ბატონობა ქართლში 1552, 1622; მოაოხრა ბლუჩანმა 16018; მთავრობდა ანირა აგარიანი ხუასრო 1612; ფლობს ანოტ კურაპალატი 1624; დაიპყრა ხალილ იხიდის ძემ 16219; მოვიდა მოამდ ხალილის ძე 16220, 1641,9; ბუღა თურქის ლაშქრობა 1637, 1641,2; ქართლი დაიპყრა აფხაზთა მეფემ გიორგი I აღწველმა 1642; ქართლს იპყრობენ ახნაურნი 1652; დაიპყრა აფხაზთა მეფემ კონსტანტინემ 1637; მოაოხრა აბულ-კასიმმა 1662; ქართლი მისცა აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ თავის ძეს კონსტანტინეს 16810; დაიპყრა აფხაზთა მეფემ დემეტრე II მ 1714; შემოვიდა სულტანი აღფარსლანი 1922,24, 1931,2,20,27; მოარბია ფადლონმა 1948,9,19; დაარბია სულტანმა მაღიქ-შამ 1938; ქართლი იიყრა თურქებით და მოოხრდა 20114, 20513, 21903, 2202,22, 2211; დავით აღმაშენებლის დროს ქართლი «მოეშენა» 20514,16, 2162,3.—ქართლის ცხოვრება 42 (აშმავეი ქართლისა), 1564 (« ედეთა ცოვრება»), 2922 («ძეული მართიანე ქართლისა»), 2368 («ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა»), 2610 («მოქცევა ქართლისა»).

3. ქართლი (=ქალაქი): სპარსელებმა მოაოხრეს «ტფილისი ქალაქი და არმაზი

ქართლი» (MB: ტფილისი და არმაზი ქალაქი) 1382_ა; დაიპყრა იგი ხურგად ქართლი ხუნანია (B: ქალაქი ხუნანია) 2310. შდ. აგრეთვე 270 («შიდა ქალაქსა»).

ქართლის არაგვი 994.

ქართლოსი (მამთმთავარი) 129, 25, 13, 43, 28, 27, 51, 12, 27, 39, 34, 35, 620, 21, 23, 74, 19_ა.
ქართლოსიანნი, ქართლოსანნი 624, 38, 91, 122_ა, 171₆, 192_ა (საურმაგმა «დამბდაბლნა ქართლოსანნი და წარჩინებულ ცუნა აზნაურნია»); ქართლოსიანთა ენა 1083.

ქართული ენა 112, 21, 194, 411₃, 222₂, ქართულად 4011, 921₂, 12011, 12527 (იხ. აგრეთვე ქართველთა ენა 222₂ შენ., 2308 და ენა ქართლისა 193); ქართული მწიგნობრობა 195 (შეკმნა ფარნავაზმა).

1. ქასრე, (ქასრე ანუ შარვან სასანიანი (სპარსეთის მეფე) 3630, 371, 382₂, 4019; მისი ძეა ქართლის მეფე შირიანი, 379, 401₆, 1531₅.

2. ქასრე, ქასრე ამბარევეზი (სპარსეთის მეფე) 14220, 32, 14414; დაიპყრა ქართლი 1432; დასტოვა ქართლი 1437; ბრძოლა ქასრესა და ბარამ ჩუბინს შორის 1440, 12; ქასრემ შეირთო მეფიკე კეისრის ასული 14410; ქასრეს ბრძოლა ფოკასთან 14510; იერუსალემის წარტყენვა 1451₅, 17.

ქაჯატუნი, ქაჯატონი, საჯატუნი (ქალაქი წუნდა) 271₆ («ქაჯატუნი, რომელი ითარგმანების დევთა სახლად»).

ქაჯთა-ქალაქი 61, 171 («ქაჯთა-ქალაქი, რომელ არს ჭური»).

ქეიხოსრო იხ. ქაიხოსრო.

ქეკაპოსი, კეკაპოსი, ქელკაპოსი, ქესაპოსი (სპარსეთის მეფე) 99, 10, 19, 23, 24.

ქელაძორი, ქელაძორი, ქუელაძორი (შირვანის ციხე): აიღო დემეტრე I-მა 2121₈, 237₂, 4.

ქეახერელი, ქუა-კურელი, ქუეა-კურელი (გეოგრა.) 172₂, 192₂.

ქინძარა (ადგილი მცხეთის მანლობლად) 6814.

ქინძარელნი, ქინჯარელნი 5230.

ქობული, ქუაბული (კახთა ქორეპისკოპოსის დანის პაპა) 162₂.

ქობულ უთაო სამ ჭეკა ძე, ქუაბული კაქას ძე უთაო 19614.

ქოჯი იხ. ქუჯი.

ქრისტე 2527, 3614, 447, 3, 453, 5, 14, 462, 9, 20, 31, 4720, 28, 491₆, 21. 49₁, 12, 25, 28, 553₂, 5621, 23, 31, 5724, 31, 5818, 22, 5914, 26, 623, 12, 18, 19, 22, 29, 32, 638, 14, 15, 24, 664, 13, 10, 20, 6824, 20, 708, 20, 7434, 7627, 7825, 8122, 8234, 27, 8328, 901₂, 914, 6, 16, 19, 9314, 13, 19, 951, 3, 10, 10114, 1069, 1083, 11020, 1157, 1222₃, 12734, 13033, 1313, 5, 11, 132₆, 1342, 4, 19, 23, 1368, 9, 13720, 22, 26, 13911, 34, 14017, 34, 14134, 1421, 1476, 23, 15721, 24, 2041, 21427, 2151₈, 22614, 33, 22713, 28.

ქსანი, ქსანი, ქანი, კსანი, კანა 1212, 1621₅, 18, 1766, 1981.

ქსიფე, ქსიფენი (Ξιφιαν, პატრიკოსი, ერთი განდგომილთაგანი ბასილი II კეისრის დროს) 17920, 30.

ქუაბული ქაქას ძე უთაო 18614.

1. ქუაბული, ქობული (კახთა ქორეპისკოპოსის დანის პაპა) 162₂.

2. ქუაბული (აზნაურ ნიანიას მამა) 19411, 1981.

ქუა-კურელი, ქუეა-კურელი (გეოგრა.) 172₂, 192₂.

ქუელაძორი, ქელაძორი, ქელაძორი (შირვანის ციხე): აიღო დემეტრე I-მა 2121₈, 237₂.

ქუნა არტანი 23720.

20. ანასელი ქართლის ცხოვრება.

ქუეშის ქალა 1921.

ქუთათისი 15025, 15322, 15412, 18615, 1981,5,15, 21132; ქუთათისი მეფეთა რეზიდენცია 18126, 18929, 19614; ბაგრატ III-მ აკურთხა ქუთათისის ეკლესია 17735; საბერძნეთში წასვლის წინ ბაგრატ IV-მ თავისი ძე გიორგი დასტოვა ქუთათისში «მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა» 18913; თურქებმა გადაწვეს ქუთათისი გიორგი II-ის მეფობაში 20117; გიორგი I ქუთათისში დამარხეს 1828; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ IV-ის მეუღლე, ელენე დედოფალი 18323.

ქურდევანი (ადგილი შირვანში) 2163.

ქურდის ხევი, ქურდის კევი 15333.

ქურდნი 13319, 2204,22

ქუჯი, ქოჯი, ქუჯო (გვარის ერისთავი) 1527, 1731; ქუჯისა და ფარანავახის კავშირი 1533, 167,31; ქუჯის ჰქონდა ქვეყანა «ევრისის წყალსა და რიონს შუა, ზღვიდგან მთაძვე, რომელსა შინა არს ევრისი და სუანეთი» 1711,13; ქუჯიმ ააშენა ციხე-გოჯი 1714; ქუჯის ცოლია ვანტანგ გორგასალის და 1711,24,26; ქუჯის შვილიშვილია ქართაში 2333.

აადანი, ლადანი, დადანი (მეფე ადამის დედა, ფარსმან ქველის მეუღლე) 314. ლადირნი 23327.

ლალა, ლადონი (მთა, კავკასიონის შტო) 211,12, 124, 2916, 11916 («ევენი, რომელნი მოსდგმანან ლადოთა»).

ლანუჯი 21222, 21533.

ლართა (ადგილი მცხეთის მახლობლად) 6814, 19423.

ლასანნი, ლასონი (ციხე) 2205.

ლრტილა, სრტილა, ლირტილა, (გეოგრ.) 18712, 1908.

ლუივის-კევი 19112.

ყაბა, ყაბალა, კაბალა (შირვანის ქალაქი) 2161.

ყადანდი 357 შენ.

ყანჩელი (კახი აზნაური) 1703 («მამა ყანჩელი»).

ყველა, ყუელი (ციხე) 16626,29, 19016,20 22; ყველის ყური 19110, ყველის ერისთავი (მურვან ჯაყელი) 19411.

ყიფჩაყეთი 23232.

ყიფჩაყნი 1031 შენ., 2148, 21627, 2199, 22114, 22814; დავით აღმაშენებელმა მოიწვია ყიფჩაყნი 21329, 21421, 2211; ყიფჩაყნი გაქრისტიანდნენ 21428; ყიფჩაყებმა რამდენჯერმე განიზრახეს დავით აღმაშენებლის ლალატი 23429; გიორგი III-ის დროსაც მოდიოდნენ ყიფჩაყნი საქართველოს სამსახურში 2404; ყიფჩაყთა უმთავრესი ათრაქა შარალანის ძის ასულია დავით აღმაშენებლის მეუღლე, დედოფალი გუარანდუხტი 21328; ყიფჩაყნი დარუბანდელისანი 2204; ყიფჩაყთა დახასიათება 21320—24, 24130.

ყრუ მურვანი (მომადის ძე, ამირა) 14916, 15522, 15531; მისი შემოსვლა ქართლში 14914,30, 1506, 1551, 1578; ყრუმ დაარბია ნოპატელნი და გაამაჰმადიანა ისინი 15517.

ყუბანი ი. მცირე ხახარეთის მდინარე.

შაბახა მერისა, ბაბამერისა. დაბა მერისა (ეკლესია) 1201 შენ.

შაბურანი 220ა.

შაგვანი, ბაგაენი 244ჰო შენ.

შავი მთა (პალესტინაში) 226ჰი, 240იხ.

შავლიანი, შავლალიანი ივანე, მთავარი შავლიანი 164ა.

შავშეთი 161აა, 175იო, 182აგ, 27, 187ი, 191ი, 240იო შენ; შავშეთისა ციხენი 199ი; გიორგი II-ის დროს (1050 წელს) შავშეთი აივსო თურქებით 201ი, 21; სპარსეთის სარდალმა ილდუზიმ დაარბია შავშეთი 23ჰა.

შავშნი 200იხ («ახნაურნი შავშნი»).

შაკი, შაკიხი, ბაკიხი (შაქი) 155ა.

შალენდუხტი იხ. ბალენდუხტი.

შალვა თორელი 244 (აილო კერძოლი შალვა თორელმანა).

შამელი 241ხ.

შამი 427, 123ა, 24, 148; შამის სულტანი 239ა.

შამახია (შირვანის ქალაქი) 219ი, 14, 220ა.

შანქორი 163ა; ბაგრატ III-მ შემუსრა შანქორის ზღუდენი 1777; ლაშა გიორგიმ აილო შანქორი 244ი.

შარალანის ძე ათრაქა (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშენებლის სიმამრი) 213ა.

შარვანელი 216, 6.

შარვანი (შირვანი) 215ა, 21ჰი, 232ა, 244ა; შარვანის დედოფალი (თამარი, დავით აღმაშენებლის ასული) 212ი; შარვანის სახლი 240; გულისტანი —სახლი თვადი შარვანისა 219ა; შარვანში ილაშქრა დემეტრე I-მა 212ი, 237ა; დავით აღმაშენებელმა აილო შარვანი 215ა (ქალაქი ყაბა), 216 (ავგიდრე ქურდევანამდი და ხიშტალანთამდე), 219ა, 1, 2 (გულისტანი), 220ა (შამახია და ციხე ბირიტი), 220ა—ბი (ყყოველი შარვანია).

1. შარვა-შა 219ი, 4 (აშოვიდა სულტანი შარვანს, შეიპყრა შარვა-შა).

2. შარვაშა, შარვაშე 244ა.

შეიხის ძე ისე (ტფილისის ამირა) 164ა, 6.

შერთულნი 198იხ (სულტანი ჩამოვიდა შერთულთა).

შიმ შაბი, შიმშიტი (გეოგრა.) 1217, 133ა.

შინა-ქართლი, შიდა-ქართლი, შიგა-ქართლი იხ. ქართლი.

შინდობანი: შინდობნის ეკლესია 120ი.

შინქარანი (ეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოსი) იხ. ბინქარი.

შიოშ ზედნიერი (სპარსთა მეფის ქაიხოსროს მამა) 92ა, 31.

შირაკუანი, შირეთი, ბირაეთი 27ა.

შირვანი იხ. შარვანი.

შირიმნი, შირიმთა, ბირიმი (ასოფელი), სადაც მოხდა ბრძოლა ბახილი კეისარსა და გიორგი I-ს შორის) 179ა.

შიშტალანი, ხიშტალანი (ადგილი შირვანში) 216ა შენ.

შიბას ტყე. შობოს ტყე, ბობოსტი 194ა.

შითა გრიგოლის ძე (პერეთის მთავარი) 212ი.

შილავერი, შულავერი 154.

შირანა, შორენა იხ. ბორენა.

შირაპანი (ციხე): ააშენა ფარნავაზმა 17ა; არჩილ II დაემკვიდრა გვრისში ვადრე შორაპანამდე 154ა.

შიორენა, შორანა იხ. ბორენა.

შიოშანი, შროშანი, შროშანია (ასეფქალი ვინმე) 574, 8, 10.

შტორა, შურტა, ბურტა (კახთა ქორეპისკოპოსის კვირიკე II-ის ძმა) 18917.

შტორის ერისთავი, ტურის ერისთავი, ტვირის ერისთავი 18530.

შუა იხ. ბაში.

შუაბის ძე იაშია (ტფილისის ამირა) 1629, 23. იხ. იაშია შუაბის ძე.

შუამდინარე 14115, 1436, 1486 («შეშოვალნ აგარიანი შამად და ჯაზირეთად, რომელ არს შუამდინარე»), 14814.

შუა-მთიულეთი 15319.

შუა-ქართლი; შუა-ქართლში შემავალი ციხე-ქალაქი 123.

შულავერი, შოლავერი 1554.

შურის-ციხე 16922, 17012.

შუშანა, შუშანი (არჩილ II-ის ასული) 1563; ხაზარათა მეფეს, ბაჯანს, სურდა შუშანას შერთვა 1608, 13, 16, 21, 27.

შუშანიკი (ვარდანის ასული, რანის ერისთავის ვასქენის მეუღლე, წმიდა შუშანიკი) 14132, 1422; შუშანიკის წამება 1428, 14.

ჩალა-მეფე (აფხაზეთის მეფე?) 1727.

ჩანჩახი ფალელი, ჩანჩუხი ფალელი, ჩანჩუხი ფალელი 18223.

ჩელეთი, ჩელთა, ჩელთი (ქალაქი) 523; მას ეოკვა «ბერი» 23; ჩელეთის საეპისკოპოსო 13522.

ჩერმაგი (ქართლის კათალიკოსი) 14111.

ჩიხა: ერისთავი ჩიხისა 16421, 23.

ჩუბინი (ბარამ ჩუბინი, სპარსთა სარდალი) 14332; აუჯანყდა სპარსთა მეფეს ქასრეს 1447, 8, 9, 11.

ჩხერეს მერე (გეოგრ.) 2396 (დემეტრემ ივანე აბულეთის ძეს თავი მოჰკვეთა ჩხერეს მერეს).

ცელი (ტბა) 3022.

ციხე-გოჯი 9422, 10322, 15022, 15122; ციხე-გოჯი ააშენა ქუჯვი 1714; სამ-ზღუდე ციხე იყო 14927.

ციხე-დიდი (დაბა) 7322.

ციხის-ჯუარი 1878, 19012.

ცორტავი (ქალაქი, სადაც დაასაფლავეს შუშანიკი) 14215.

ცავატი, ცავოტი (გეოგრ.) 16322.

ცხენის-ტერფი (გეოგრ.) 12114.

ცხენის-წყალი 15132.

ცხუში (ქალაქი აფხაზეთისა და აფშილეთისა) 14924.

ძამის ციხე, ძმის ციხე 17117, 20; ძმელი მთავარი (ადარნასე) 17117 შენ.

ძერნა (გეოგრ.) 2118 (დავით აღმაშენებელმა 1110 წელს აიღო ძერნა).

ძორაკერტი, ზორაკერტი 1772.

წანარნი 15811, 16215.

წარვიზი (ძე ფოკა განდგომილისა) 17927, 29, 30.

წალუღის თავი (სამეფო სადგომი დავით აღმაშენებლის დროს) 20520.

წერბეთი, წეფთი (ციხე) 17511, 18222.

წიალ-ლაქასანელნი (წილკანელნი): მათ შორის ქრისტიანობის გავრცელება მ.წ.

წილკანი 19414,28; წილკნის ეკლესია (ააშენა მეფე ბაქარმა) 859.

წირქულელი (ვეფინის ერისთავი) 1922ა.

წირქულის ციხე, წირქულის ციხე 1731ა.

წობენი, წობანი (გეოგრ.) 8014.

წუნდა, წონდა (ციხე-ქალაქი ჯავახეთში) 1821, 229, 2714,15, 2917, 13920, 1408;

წუნდა ჯავახოსმა ააშენა 68, წუნდა ჯავახეთის ცენტრია 1726-27, 13529,

და შედის შუა-ქართლში 128; წუნდა საზღვარია ქართლისა 315; მას სა-

ხელად ეწოდა ქაჯატური 2714 (შდ.65-ა); წუნდის ერისთავი 3524, 13920

(ნასრი); წუნდის ერისთავის სამფლობელო იყო «თანვართთან ვიდრე

თავადმდე მტკვრისა» 1728; წუნდის ეკლესია 7412, 8511; წუნდის საეპის-

კოპოზო 13529.

წუნდელნი 2927.

წუქეთი 1559,10,11,14,31.

წყალყინი (ტფილისის კოშკი) 18627 («კოშკი წყალყინისანი»).

წყაროხთავი (ჯავახეთში): დაჩიმ ააშენა წყაროხთავის ეკლესია 14028.

ჭართალეთი, ჭართლი 2018 შენ., 2030; ბულა თურქი შემოვიდა ჭართალეთ-
ში 16320.

ჭართალნი, ჭართდელნი 2019,8015.

ჭერემი, ჭერამი (ქალაქი) 13611; ჭერამისა ციხე 18715; ჭერემის საეპისკოპო-
ზო 13530.

ჭიჭნოში, ჭიჭუნუში, ჭიჭუმი, ჭიჭანოში (მოჰმადის ძე, არაბთა სარდალი (Chus-
ima b. Chazim) 1574,15.

ჭოროხი 125 («მდინარესა ხელა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან კორბნი»), 2122
(«ჭოროხის პირი»)

1. ჭყონდიდელი გიორგი (მწიგნობართ-უხუცესი) 21019, 21120, 21334; მისი გარ-
დაცვალება 21415; მისი დისწულები არიან თეგდორე 21015 და სვიმონ
ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოზი 22029.

2. ჭყონდიდელი სვიმონი (გიორგი ჭყონდიდელის დისწული, მთავარეპისკოპოზი,
ბედიელ-ალავერდელი) 22028.

ჭყონდიდი: აივსო თურქებით 1080 წელს 20115; აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ
ააშენა ჭყონდიდის საყდარი 16728; ჭყონდიდში დამარხეს ბაგრატ მეო-
თხე 19721.

ხაზარეთი 712, 1024, 991, 1219, 12311; მდინარე მცირიხა ხაზარეთისა 228, 11918;
დიდი მდინარე ხაზარეთისა 31, 15417.

ხაზარნი 75,10,14,15,18,22,24,25, 89, 1319, 1926, 378, 3991, 418,30,22,34,26; ხაზართა
მეფე (ხაკანი) 728,85, 81, 12318, 12414, 1607,9,13,14,28, 1612,28; ხაზართა ნი-
ჯუდნი 9910.—ქართლში მყოფი ხაზარები 820; ხაზართა შესვლა დარუ-
ბანდში 421,4,5,10,20, 431; მირიან მეფის ბრძოლა ხაზარებთან 422, 433,17;
ხაზარები ემზარებთან ოსებს ვახტანგ გორგასალთან ბრძოლაში: თარბან
ხაზარი 9911; ხაზართა სპასალარმა ბლუჩანმა მოაოხრა ქართლი 16018,
16121; ბულა თურქმა გადმოიყვანა ხაზარები დარუბანდზე და შანქორში
დააბინა 16331,34.

ხაზარული ენა 1121.

ხალილ იზიდის ძე (სარკინოზი) 16218,21,27,28,29.

ხალილის ძე მომადი (ამირა) 1641,2,7,9, იხ. 4, მომადი.

- ხალდი[ა] (ქვეყანა ტრაპეზონის მახლობლად) 1792ა.
ხალინჯაქარი, ტალინჯაქარი (სომხეთის ციხე) 220ა.
ხალხითა (— ხალხილია), ხილხალა, ხილხილა (ქალაქი სომხეთში) 384.
1. ხანხუა, ხუანხუა (ოგსი) 356.
2. ხანხუა, ხახუა, ტანტუა (არსის ძე) 1692ა, 26.
ხახუილა, ხახულა, ხულა 18513 («ხახუილა გურთა ჯუარის-ციხითა»);
ხახული 24122; ხახულის ეკლესია ააშენა დავით კურაპალატმა 1724.
ხერთვისი, ხერთუისი 123 («ხერთუისი მტკურისა»), 1166, 13830 («არაგუისა ხერთვისი»);
ხერკი 1032, 9813, («დაიბანაკეს მუხრანს და ხერკს»), 1543, 1712 («ასწყვიდა ხერკი, მუხრანი და ბახალეთი»); შოა ხერკისა 1942ა.
ხერკებულნი (გეოგრა.) 19115.
ხვარანელი, ხუარანელი (მთავარი სპარსი) 651, 2, 18, 6612, 17.
ხვასრო იხ. ხუასრო.
ხიდარი იხ. კიდარი.
ხილახილა, ხალხითა (— ხალხილია), ხილხალა (ქალაქი სომხეთში, სომეხთა მფეების სახამთრო ადგილი) 384.
ხინგარაგი (ბრანჯთა საერისთაო) 462ა.
ხიშტალანი (ადგილი შირვანში) 2164.
ხიხანი: ხიხათა ერისთავი 1878.
ხლათელი (ხლათის სულტანი) 24333.
ხლათი 24332, 24422; ხლათის სულტანი 23922, 24332 (ხლათელი); თამარის ქალს რუსუდანს გათხოვებას უპირებდნენ ხლათში 2442ა.
ხობის კანანელნი, სობის კანანელნი, სობის სინელნი (მწიგნობარნი) 603.
ხოვლე 1885 (იქ მივიდა ბაგრატ IV ლიპარიტთან შესახვედრად)
ხოზა (ბრანჯთა საერისთაო) 462ა.
ხოზამა (ბრანჯთა საერისთაო) 462ა.
ხოზანანეთი (ქალაქი ლეკეთში) 87.
ხოზანახი, ხოზონიხი (წარჩინებული ლეკი) 85, 910.
ხოზონდი, ხოზორდი (ციხე) 2205.
ხორანთა (ქალაქი, რომელსა წინათ „ჰერეთი“ ეწოდებოდა) 224.
ხორნაბუჯი იხ. ხუარნაბუჯი.
ხოსრო იხ. ხუასრო.
ხოსროანნი: ხოსროანნი მეფენი 20915. იხ. ხუასროანნი.
ხოფათი, ხუფათი 18616 შენ. იხ. ხუფათი.
ხრტილი, ღრტილა, ღირტილა 18712.
ხუანხუა, ხანხუა (ოგსი) 356
ხუიარა, ხუარან-ხუარან, ხუარან-ხუარა, ხუარან-ხვასრა, ხუარანს ხუარნა (სპარსთა მეფე) 7020, 21.
ხუარანძე, ხუარაძე (ვახტანგ გორგასალის და) 928, 9822, 24, 27, 1054; იგი დაწინდა და შეიერთო სომეხთა პარტიანში ბაკურმა 1252ა, 13615.
ხუარახანი 18827; ხუარახანის სულტანი დოღლუბეგი 18930.
ხუარახნელი (მთავარი სპარსი) 651, 2, 18, 6612, 17.
ხუარანაბუჯი, ხორნაბუჯი (ქალაქი კამბეჩოვანისა) 13612, 19512, 14; ხუარანაბუჯის ერისთავი 18519; ხუარანაბუჯის საეპისკოპოზო 13530.
1. ხუასრო, ხვასრო, ხუასრონი 8426 («და მოირთეს ძალი ხვასროთაგანა»)

2. ხუასრო, ხუასროთანგი (I, სპარსთა მეფე, ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 10620, 1238, 12, 15, 12514, 12613, 18, 20, 1273, 15, 13328.
3. ხუასრო (II, ხუასრო I-ის ძე, სპარსთა მეფე, ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 13618, 31, 34, 13714, 13912, 6.
4. ხუასრო, ქასრე (სპარსეთის მეფე ხოსრო II ფარევიზი ანუ ქასრე ამბარევიზი, 590—628 წწ) 1471. იხ. აგრეთვე ქასრე ამბარევიზი.
5. ხუასრო (ამირა აგარიანი) 16128.
- ხუასროთანგი, ხუასროვანგი, ხუასროთანგი, ხოსროთანგი (მეფენი ხუასროთანგი) 8622, 15822, 1615, 20915.
- ხუასროთანგი 10619 იხ. 2. ხუასრო.
- ხუაფრიდისა კიდი 2419.
- ხუზნი, ხუნძნი, ხუზნი 15512.
- ხუნანი, ხუნანი, ხუნა (ციხე-ქალაქი) 432, 519, 2310, 4320, 9415, 13524, 21620; ძველად ხუნანს ერქვა „მტურის ციხე“ 53, 721, 128; იგი ააშენა ქართლოსმა მე.—ხუნანის ერისთავი 1722, 3417, 12522 (ნერსარანი).
- ხუნძნი, ხუზნი, ხუზნი 15512.
- ხურსი (ერისთავი დიდებული) 1715.
- ხუფათი, ხოფათი, ხუფთა (ადგილი «აფხაზეთისა ზღუის პირსა») 18616, 18928, 2122, 21527.

ტიდარი, ხიდარი (ციხე) 8618 (ციხე ააშენა ვარახ-ბაქარმა), 15430 (კიდრის ნა-ციხეარი).
კიდიხ კალაქი ტინისკიდის ქალა 19617.

ჯავახეთი, ზავახეთი 3019, 316, 8427, 1496, 17918, 18027, 18522, 19519; მთანი ჯავახეთისანი 5217; ციხენი ჯავახეთისანი 19914; საეპისკოპოზო ჯავახეთში 13528.—ფარავნის ტბიდან მტკვრის სათავემდე არის ჯავახეთი და კოლა-არტანი 1727; ჯავახეთია ფარავნიდან მტკვრამდე 14023; ჯავახეთშია წუნდა 228, 13528, წყაროსთავი 14022.—ბერძენთა ჯარი მოვიდა ჯავახეთში ვახტანგ გორგასალის საშეღლად 1228; ჯავახეთში მთავრობდა გუარამ კურაპალატი 14316, 15328; იგი ეპყრა გუარან მამფალს 16414; მოათხრა აბულ-ქასიმმა 16624; ლიპარიტის გამო ბაგრატ IV ვარდიხევეწა ჯავახეთში 18710, 1899, 19014; ჯავახეთს მოადგა ალფარსლანი 19117; ჯავახეთში მოჰკლეს ხალილ იზიდის ძე 16230; თურქებმა მოჰკლეს ჯავახეთში ბეჰქენ ჯაყელი 21222; დავით აღმაშენებლის დროს ჯავახეთი კვლავ «აშენდა» 2209, 23710.

ჯავახოსი, ჯოვახე. ჯაოხოსი (მამათმთავარი) 60, 6, 7.
ჯაზირთი, ჯაზირი, ჯაზირა, (მესოპოტამია) 4227, 11311, 12324, 28, 30, 12513, 19, 12615, 1486; 15222; ჯაზირისა ქალაქნი 1241; ჯაზირისა [სულტანი] 23922.

ჯაფარ ძე ალისი, ჯაფარა ძე იაისი (ტფილისის ამირა) 1669, 18411; მტრობა ლიპარიტსა და ჯაფარს შორის 18417, 20, 21; ტფილელთა გაჰკირვება ჯაფარის ამირობაში 1851, 6; ბაგრატ IV-ის მიერ ზავის დადება ჯაფართან 18510, 11, 12; ჯაფარის გარდაცვალება 18612.

1. **ჯაყელი ბეჰქენი** (თუზარისის ერისთავი) 18522; იგი თურქებმა მოჰკლეს ჯავახეთში 21222.

2. **ჯაყელი მურვანა** (ყველის ერისთავი) 1911.

3. **ჯაყელი** 19811 შენ.

ჯაჭუი 3225.

ჯელო, **დაჯე**, **ჯე** (დისწული გოდერძისა, ტურის ერისთავი) 18518.

ჯეონი, **ჯეგონი**, **ჯელონი** (მდინარე აშუ-დარია) 19713.

ჯიბლაძე (ხაზართა ერისთავი): **ერაკლე ვისარმა დასტოვა ტფილისში კალის ასაღებად 14618; მან დასაჯა სტეუანოზი 14618,21 («ტყავი გაჰკადა» სტეუანოზს).**

ჯილა (მდინარე ტიგროსი) 10728.

ჯიქეთი 1033, 16927; **ვახტანგ გორგასალმა დაარბია ჯიქეთი 1036.**

ჯიქნი 2728, 10317; **თურქებმა აოტეს ჯიქები 1034; ჯიქები დასახლდნენ აფხაზეთის ბოლოს 1035.**

1. **ჯუანშერი**, **ჯუანბერი**, **ჯუნბერი**, **ჯონბერი** (სპასპეტი ვახტანგ გორგასალისა) 9331, 9518, 9621, 9722,27, 11628, 1172, 12118, 13711; **ჯუანშერი იყო მძაყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყოველთა ერისთავთა» 12528.**

2. **ჯუანშერ ასპურაგნელი**, **ჯონბერ ასპურაგნელი** (ერისთავი სომხითისა) 10517.

3. **ჯუანშერ ჯუანშერიანი**, **ჯონბერ ჯონბერიანი** (ქართლის ერისთავი არჩილ II-ის დროს) 15418.

4. **ჯუანშერი**, **ჯუანბერი**, **ჯუნბერი**, **ჯონბერი** 1562, 1603,5,9,16,26, 1612,30; **ცოლად შეირთო ადარნასე ბაგრატიონიანის ასული ლატაგრი 16115; ჯუანშერის გარდაცვალება 16131.**

5. **ჯუანშერ ჯუანშერიანი**, **ჯონბერ ჯუანბერიანი** (მემატიანე) 891, 15931.

6. **ჯუანშერი**, **ჯონბერი** (სპარსელი გოლიათი) 3213.

ჯორჯანეთი 12718.

ჯორჯანნი 1278; **ჯორჯანნი გახდნენ «მებეგრე და გლენ სპარსთა» 12718.**

ჯოჯიკი (ტაოელი, ფერისის მამა) 1801.

ჯუარი (ჯუარი ბატონისანი, მცხეთისა): **ჯვარის ეკლესიის აშენება დაიწყო გუარამ კურაპალატმა 14424; მას აშენებდა აგრეთვე დემეტრე 14522; ადარნასე კართლის მთავარმა დაასრულა ჯვარი და მოზღვდა 1473, 17,20; ჯუარი და მცხეთა დაწვეს საოკონოზებმა 16735; ერისთავ ჯუანშერ ჯუანშერიანს მიეცა ჯუარი და ხერკი 1543.**

ჯუარის გუერდი (ჯ.ოგრ.) 16318.

1. **ჯუარის-ციხე** (სამცხეში) 16518.

2. **ჯუარის-ციხე** 18518 («**ხაზულია გურთა ჯუარის-ციხითა»**).

ჯავგალა, **ავგალა** 20618; **ავგალისა ლელენი 2248.**

ჯალაბი იხ. **ალაბი.**

ჯაოსი, **ჯეოსი** 123,25, 22, 32,7,19,20,22,27,34,47,11,12,17,20.

1. **ჰერეთი**, **ერეთი**, **ცერეთი** 223, 1721, 4022,29, 4120,32, 4228, 4483, 824 შენ., 8215, 8638, 15524, 1655, 24411; **ჰერეთის ერისთავი (გრიგოლი) 12532; ჰერეთის მთავარა (აბულალი) 17618; ციხენი ჰერეთისანი 1918.—ჰერეთი ქართლის აღმოსავლეთი საზღვარია 25, 1317, 2631; ჰერეთის საზღვარია ტყე-ტბა 522; ჰერეთს ფლობენ დაჩის ძენი 14322; მას დაეპატრონა ამირა აგარიანი ხუასრო 16122; დაიპყრა ხალილ იზიდის ძემ 16219; ჰერეთი მიემხრო კახთა ქორეპისკოპოზს დავითს 17619,20; ჰერეთში მოულოდნელად შევიდა სულტანი აღფარსლანი 19217; სულტანმა მალიქ-შამ მისცა ჰერეთი გიორ-**

გი მეორეს 2036; დავით აღმაშენებელმა დაიბჟრა ჰერეთი და იგი კვლავ «აშენდა» 2084, 27, 2371ა, 19.

2. ჰერეთი (ქალაქი) 222, 23.

ჰერმი ტრისმეგისტოსი (*Ἡρμης τριμεγιστος*) 14816. იხ. რმისტორმან იჯინტონი.

ჰერნი, უერნი, დერნი, აერნი, ერნი 17, 18424, 23028; ჰერთა დიდებულნი 20: 2.

ჰეროსი (მამათშავარი) 124, 219, 21, 44.

ჰექტორი იხ. ეკტონი.

ჰინდონი იხ. ინდონი.

ჰინდური: ჰინდურად მზრახველნი 10735 შენ.

ჰრიმის ტროსამან იჯინტონი 14818. იხ. რმისტორმან იჯინტონი.

ჰრომელი (რომაული) 547 შენ., («ბაგინსა ჰრომელთასა»).

ჰრომე, ჰრომი იხ. რომე, რომი.

ჰუმელი 1648. იხ 4. მომადი.

ჰური (ქალაქი)69 («წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ ერქუა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქუიან ჰური»), 171 («მიეგება ნაქალაქევსა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური»).

ჰურიანი, ჰურიასტანი იხ. ურიანი, ურიასტანი.

Addenda et corrigenda

არის	უნდა იყოს
ჰ19 ყოველნი, რომელნი	ყოველნი რომელნი
ჰ20 ქოყანასა	ქუყყანასა
8 შენ. ¹⁶ არიდონისნი	არიდონისნი M
11 შენ. ³ ვაშტაშბისა	ვაშტაშბისა
1416 სამამრ	სამარ
1512 მწუხრი, გარდაჰკდა	მწუხრი გარდაჰკდა
15 შენ. ³ აღირღალთა	ღირღალთა
272 და მეფეობდა	და [მეფობდეს
2716 ითარგმნების	ითარგმნების
3221	M 161
3921 მოესწყდეთა,	მოესწყდეთ
44 შენ. ³ მოწუშღაღ B	მოწუშღაღ B
4528 ურიცხუ(ნი)	ურიცხუ(ნი)
481 199	M 199
5510 შეტდომათა	შეტდომათა
5714 დაჯდა	და ჯდა
5928 განწმედელსა	განწმედელსა
703 სძინავს“.	სძინავს.
7318 კ 127	კ 126
7526-27 ქართლისამან“.	ქართლისამან“.
763 ვათარცა	ვითარცა
79 შენ. ³ მილიიან	მილიიან
8118 უცხო;	უცხო.
8218 კოსტანტინეს,	კოსტანტინეს
8417 უმრაველს(ნი)	უმრაველსნი
856 ძმასავე,	ძმასავე
8914 მირდატის,	მირდატის
9317-18 სჯულისათვის	სჯულისათვის
9926,28 ღმთისაგან	ღ მრთისაგ ნ
10119 ბაყათარს]	ბაყათარს
10412 მეფესამან	მეფესა მან
10518 კსენებულ(ი)სა	კსენებულ(ი)სა
10620 ჯუარისათა,	ჯუარსათა
10720 ღმთისა	ღმრთისა
11020 ღმთისასა	ღმრთისასა
1226 იყოს,	იყოს“.
139 შენ. ³ კარნიფორას	კარნიფორასი
149 შენ. ¹³ ომოცდაათი	ომოცდაათი A
15235 მანდიო.	მანდიო“.

15421 ლეონ	ლეონ[ს]
15433 ძისწული	ძ[მ]ისწული
15813 უწყი	უწყი[ა]
158 შენ. ⁴ სიკუიდილი	სიკუიდილითა
16720 A 285	კ 285
282	A 282
1707 შე. ხასნეს	შეგზ[რ]ახნეს
1725-6 თეოდოსი. და და' წუნა თუალნი	თეოდოსი და დასწუნა თუალნი.
17312 გუზრანდუბტ	გუზრანდუბტ
1715 ემეტესადრე	ემეტესადრე
18922 რაქამსა	რაქამს
18528 ძე	ძმა (A:ძე)
185 შენ ³⁴ თუზარისა	თუზარისა
18718 დამეტრეს	დემეტრეს
19029 ლაპარტისა	ლიპარტისა
19615 დედოფალი	დედოფალი,
20022 დაესხნეს,	დაესხნეს
204 შენ. ⁴ აღზრვისა	აღზრვისა M
2057 დაეზღვა	დასდვა (A დაესდვა, M „და“დვა)
2076 ქუაბ-ავაზაკთა	ქუაბ ავაზაკთა
21327 თრაქა	ათრაქა
21412 სპარსეთსა	სპარსეთ[ი]სა
22015 ბოჟანასა,	ბოჟანასა
228 შენ. ⁵ ვითარ თუ	ვითარ—თუ
2337 ესერა, სანე ²	ესერა ² , სანე
24018 იერუსალემისა ⁶	იერუსალემისა ⁶
24018-19 მთისა ⁷	მთისა ⁶